

47(1):2023

CUJOSS

**Faculty of Letters
Journal of Social Sciences**

Published By

Sivas Cumhuriyet University

<http://cujos.cumhuriyet.edu.tr>

E-ISSN: 1305-5143

Cumhuriyet University Journal of Social Sciences–CUJOSS
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi

e–ISSN: 1305-5143

Volume / Cilt 47 | Issue / Sayı 1
Pages / Sayfa: 1-165

June/Haziran 2023

<http://dergipark.gov.tr/cije>

Cumhuriyet University Journal of Social Sciences–CUJOSS
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi

Publisher/Yayıncı

Sivas Cumhuriyet University, Faculty of Letters
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi
Prof. Dr. Vehbi ÜNAL

II

Editor-in-Chief

Asst. Prof. Dr. Ebru BİLGET FATAHA

Assistant Editor

Res. Asst. Okan Güven

Publishing Editor

Prof. Dr. Hakan YEKBAŞ

English Language Editor

Res. Asst. Doğan Can AKTAN

Turkish Language Editor

Res.Asst. Rumeysa Nur ERTAŞ

Technical Check and Layout Assistants

Res. Asst. Oğuz ŞENTÜRK
Gülseren KOYUN ESEN
Yusuf İslam YILMAZ
Yusuf KESGİN
Mürsel BİLİK

Editör

Dr. Öğr. Üyesi Ebru BİLGET FATAHA

Editör Yardımcısı

Arş. Gör. Okan Güven

Yayın Editörü

Prof. Dr. Hakan YEKBAŞ

İngilizce Dil Editörü

Arş. Gör. Doğan Can AKTAN

Türkçe Dil Editörü

Arş. Gör. Rumeysa Nur ERTAŞ

Teknik Kontrol ve Mizanpaj Sorumluları

Arş. Gör. Oğuz ŞENTÜRK
Gülseren KOYUN ESEN
Yusuf İslam YILMAZ
Yusuf KESGİN
Mürsel BİLİK

Publication Board/ Yayın Kurulu

- Prof. Dr. Cemal YALÇIN (Sivas Cumhuriyet University)
Prof. Dr. Erdal ESER (Sivas Cumhuriyet University)
Prof. Dr. Fadime SUATA ALPASLAN (İstanbul University)
Prof. Dr. Fatma Gül CİRHİNLİOĞLU (Near East University / KKTC)
Prof. Dr. Hasan BABACAN (Mehmet Akif Ersoy University)
Prof. Dr. Hasan KAPLAN (İbn Haldun University)
Prof. Dr. İrfan MORİNA (Universitet i Prishtines / Kosova)
Prof. Dr. İzzet DUYAR (İstanbul University)
Prof. Dr. Jemaladdine BENHAYOUN (Abdulmalek Essadi University / Fas)
Prof. Dr. Ömür Dilek ERDAL (Hacettepe University)
Prof. Dr. Pınar GÖZLÜK KIRMIZIOĞLU (Sivas Cumhuriyet University)
Prof. Dr. Recep TOPARLI (Emekli Öğr. Üyesi – Sivas / Retired staff - Sivas)
Prof. Dr. Saim SAVAŞ (Uşak University)
Prof. Dr. Steven L. KUHN (Arizona University / ABD)
Prof. Dr. Vladan VIRIJEVIC (Kosovska Mitrovica University / Sırbistan)
Prof. Dr. Yücel ŞENYURT (Gazi University)
Prof. Dr. Emel ÖZKAYA (Sivas Cumhuriyet University)
Assoc. Prof. Dr. Ahmet Cem ERKMAN (Ahi Evran University)
Assoc. Prof. Dr. İsmail BAYKARA (Yüzüncü Yıl University)
Assoc. Prof. Dr. Veda BİLİCAN GÖKKAYA (Sivas Cumhuriyet University)
Assoc. Prof. Dr. Mehmet KUTLU (Pamukkale University)
Assoc. Prof. Dr. Sevinç QASIMOVA (Bakü State University / Azerbaycan)
Assoc. Prof. Dr. Zubaida SHAKDAM (El-Farabi Kazakh National University / Kazakistan)
Assist. Prof. Canan ÇAKIRLAR (Universitat Groningen / Hollanda)
Assist. Prof. Tamara JOVOVIC (Mediterranean University / Karadağ)
Assist. Prof. Dr. Berkay DİNÇER (Ardahan University)
Assist. Prof. Dr. Ümit ÇAYIR (Sivas Cumhuriyet University)
Dr. Ludovic SLIMAK (CNRS / Fransa)
Dr. Susan Marie MENTZER (Universitat Tübingen / Almanya)

Indexing/Índeksler

Bielefeld Academic Search Engine (BASE)

EBSCOhost

ÍdealOnline

ÍSAM

SOBÍAD

Alan Editörleri / Branch Editors (46-2)

Prof. Dr. Ayşen AÇIKKOL YILDIRIM (Anthropology – Sivas Cumhuriyet University, Sivas / Türkiye)

Prof. Dr. Zafer CİRHİNLİOĞLU (Sociology – Sivas Cumhuriyet University, Sivas / Türkiye)

Prof. Dr. Mehtap ERDOĞAN TAŞ (Turkish Literature and Language – Sivas Cumhuriyet University, Sivas / Türkiye)

Assoc. Prof. Dr. Erdoğan ASLAN (Archeology – Selçuk University, Konya / Türkiye)

Assoc. Prof. Dr. Onur BALCI (Contemporary Turkish Literature and Dialects – Sivas Cumhuriyet University, Sivas / Türkiye)

Assoc. Prof. Dr. M. Burak Gönültaş (Social Work – Sivas Cumhuriyet University, Sivas / Türkiye)

Assoc. Prof. Dr. Bülent İŞLER (Art History – Ankara Hacı Bayram Veli University, Ankara / Türkiye)

Assoc. Prof. Dr. Mehmet Ali KARAMAN (Histoire – Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Burdur / Türkiye)

Assoc. Prof. Dr. Ahmet MAZLUM (Sociology – Sivas Cumhuriyet University, Sivas / Türkiye)

Assoc. Prof. Dr. Filiz SAYAR (Psychology – Süleyman Demirel University, Isparta / Türkiye)

Assist. Prof. Dr. Uğur BAŞARAN (Turkish Folklor – Sivas Cumhuriyet University, Sivas / Türkiye)

Assist. Prof. Dr. Pelin DOĞAN (English Literature and Language – Munzur University, Tunceli / Türkiye)

Assist. Prof. Dr. Hatice GENÇ (German Literature and Language – Akdeniz University, Antalya / Türkiye)

Assist. Prof. Dr. Süleyman Ertan TAĞMAN (Philosophy – Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Burdur / Türkiye)

Board of Referee (Current Issue) / Hakem Kurulu (46-2)

- Prof. Dr. Mustafa ALKAN (Ankara Hacı Bayram Veli University / Ankara – Türkiye)
Prof. Dr. Alpaslan DEMİR (Tokat Gaziosmanpaşa University / Tokat – Türkiye)
Prof. Dr. Mine GÖZÜBÜYÜK TAMER (Karadeniz Technical University / Trabzon – Türkiye)
Prof. Dr. Mustafa KARABULUT (Adıyaman University / Adıyaman – Türkiye)
Prof. Dr. M. Murat ÖNTUĞ (Uşak University / Uşak – Türkiye)
Prof. Dr. Doğan YÖRÜK (Selçuk University / Konya – Türkiye)
Assoc. Prof. Ayhan DEVER (Ordu University / Ordu – Türkiye)
Assoc. Prof. Özge GÖKBULUT ÖZDEMİR (Ankara Yıldırım Beyazıt University / Ankara – Türkiye)
Assoc. Prof. Ebru GÜLER (Erzincan Binali Yıldırım University / Erzincan – Türkiye)
Assoc. Prof. Zafer KARADEMİR (Sivas Cumhuriyet University / Sivas – Türkiye)
Assoc. Prof. Handan KARAKAYA (Fırat University / Elazığ – Türkiye)
Assoc. Prof. Aziz ŞEKER (İstanbul – Türkiye)
Assist. Prof. Sinan ACAR (Bartın University / Bartın – Türkiye)
Assist. Prof. Samettin BAŞOL (Tokat Gaziosmanpaşa University / Tokat – Türkiye)
Assist. Prof. Murat BAYRAM (Bingöl University / Bingöl – Türkiye)
Assist. Prof. Erol BULUT (Ordu University / Ordu – Türkiye)
Assist. Prof. Ender BÜYÜKÖZKARA (Sakarya University / Sakarya – Türkiye)
Assist. Prof. Maruf ÇAKIR (Kütahya Dumlupınar University / Kütahya – Türkiye)
Assist. Prof. Cengiz EKEN (Çankırı Karatekin University / Çankırı – Türkiye)
Assist. Prof. Levent GÖRÜŞÜK (Sivas Cumhuriyet University / Sivas – Türkiye)
Assist. Prof. Mehmet KOCA (Ordu University / Ordu – Türkiye)
Assist. Prof. Neşe OKTAY (Artvin Çoruh University / Artvin – Türkiye)
Assist. Prof. Levent TAŞ (Kırşehir Ahi Evran University / Kırşehir – Türkiye)
Assist. Prof. Olca TİRE (Munzur University / Tunceli – Türkiye)
Assist. Prof. Yakup YAŞAR (Kahramanmaraş Sütçü İmam University / Kahramanmaraş – Türkiye)
Assist. Prof. Seyyit YAVUZ (Erzurum Technical University / Erzurum – Türkiye)
Dr. Alper İPLİKÇİ (Atatürk University / Erzurum – Türkiye)
Dr. Dilek MENTEŞE KIRYAMAN (Çankırı Karatekin University / Çankırı – Türkiye)

Contents / İçindekiler

Editorial

VIII

Editörden

IX

VII

Foundations of Tokat Hoca Behzad Mosque and School
Tokat Hoca Behzad Camii ve Muallimhanesi Vakıfları

Ali Açıklık

1-9

The Main Problems Of Distance Education Concerning Equal Opportunity During The Pandemic Process:
The Case Of Private And Public Schools

Pandemi Sürecinde Uzaktan Eğitimin Fırsat Eşitliğine İlişkin Ortaya Çıkardığı Temel Problemler:
Özel ve Devlet Okulu Örneği

Gül Aktaş – Sümeyra Çabır

11-27

The Hand of the State on Prices: Narhs in the Example of Ankara (1778 - 1779)
Devletin Fiyatlar Üzerindeki Etkisi: Ankara Örneğinde Narhlar (1778 - 1779)

Berkay Altunkılıç

29-42

The Effect Of Sociodemographic Factors And Empathy On Social Sensitivity: A Research On Bayburt University
Sosyodemografik Faktörler İle Empatinin Toplumsal Duyarlılığa Etkisi: Bayburt Üniversitesi Adalet Meslek
Yüksekokulu Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma

Sinan Balcı – Meral Öztürk

43-49

On the Stalking Dimension of Violence Against Women
Kadına Yönelik Şiddetin Israrlı Takip Boyutu Üzerine

Veda Bilican Gökaya

51-60

An Evaluation Of Theology And Philosophy In The Middle Ages
Batı Orta Çağ'da Teoloji ve Felsefe Üzerine Bir Değerlendirme

Mustafa Bingöl

61-67

The Concept of Metaverse or Virtual Reality and The Artist Refik Anadol's Works
Metaverse ya da Sanal Gerçeklik Kavramı ve Sanatçı

Refik Anadol'un Çalışmaları

Şükran Bulut

69-76

Kudsîzâde Kadrî and Kelimât-ı Hikemiyye
Kudsîzâde Kadrî ve Kelimât-ı Hikemiyye
Yusuf Yıldırım – Mustafa Sefa Çakır
77-86

Domestic Violence & Cycle of Violence Review Study
Aile İçi Şiddet ve Şiddet Döngüsü: Bir Alanyazın Denemesi
Alpaslan Kelleci
87-97

Some Notes About The Banditry Activities That The Gendarmerie Intervened in Sivas and its Surroundings
(1888-1919)
Sivas ve Çevresinde Jandarmanın Müdahale Ettiği Eşkıyalık Faaliyetleri Hakkında Bazı Notlar (1888-1919)
Yusuf Kesgin
99-107

Impossible Love in the Hiccup and the Lily of the Valley Novels and the Social Role of the Women
Hiçkırık ve Vadideki Zambak Eserlerinde İmkânsız Aşk ve Kadının Toplumsal Rolü
Özlem Küçük
109-120

The Role of Rights in Robert Nozick's Understanding of the State,
the Principle of Compensation and Their Functions
Robert Nozick'in Devlet Anlayışında Hakların Yeri, Tazminat İlkesi ve İşlevleri
Ferdi Selim
121-130

Theodore Brameld's Anthropological Education View
Theodore Brameld'in Antropolojik Eğitim Anlayışı
Dinemis Handan Yurtdakal Gönülal
131-140

A Contribution To The Biography Of Emine Semiye: Letters To Ms. Guzin
Emine Semiye Biyografisine Katkı: Guzin Hanım'a Mektuplar
Süheyla Yüksel
141-152

The Search For an Identity in Consecutive Verses in Jamaica Kincaid's *At The Bottom Of The River*
Jamaica Kincaid'in *At The Bottom Of The River* Adlı Eserinde Ardışık Dizelerde Kimlik Arayışı
Mevlûde Zengin
153-165

Editorial

In 1982, a little while before the 60th anniversary of the foundation of the Republic was entered, another important step was taken by our University, which was named after him in order to keep the most concrete memory of the establishment alive. That year was declared by the University as *The Youth Year* as part of the celebration of the 60th Anniversary of the Republic. The aforementioned step was the publication of two journals under the privilege and concession of the Faculty of Science and Social Sciences (In 1982, the Faculty of Arts and Sciences was divided into two, with more than 30 departments in 2010, as one of the largest units with a similar name in Turkey), one of the most rooted formations of this institution, which was finally established in 1974 together with the Faculty of Medicine, as a publishing activity within the scope of *The Youth Year*. The first of these journals was the journal that continues today as *Cumhuriyet Science Journal* after the separation in 2010. The sister and contemporary journal of the combined faculty came to life as *Cumhuriyet University Faculty of Arts and Sciences Journal of Social Sciences* at that time. The first change came in 2010 and the word "Science" in the head section was removed. In 2018, the next period of change, other than the integration of our University with the name of Sultan-City Sivas, CUJOSS became the branding value gained by the new university management who came to power with the abbreviation of the English name of our magazine.

Our journal, which started to be indexed by large and well-known databases such as EBSCO in the early 2010s, issues important operating instructions, especially within the scope of its accreditation activities, and continues its publication life at full speed with its new face in cooperation with Sivas Cumhuriyet University Electronic Journal Office. Our journal, which is published twice a year and has left behind exactly 40 years in its publication life, is once again presented to the scientific community with the first issue of its 47th volume. In this issue, which includes 15 articles, each of which has been passed through the ithenticate plagiarism program, there are authors from both our University and different institutions and organizations. With this aspect, it will be our greatest wish that the service we provide will be beneficial to the scientific world. Each of these articles is meticulously examined by our editorial team and evaluated by referees who are experts in their field, and they are articles that will contribute to their own field. We would like to express our deepest gratitude to all employees, authors, referees, and everyone who contributed to this issue of our journal for their efforts.

Sivas Cumhuriyet University Faculty of Letters Journal of Social Sciences continues its publication life with its new staff. Hope to meet you in the new issues of our magazine...

Dr. Ebru Bilget Fataha
Editor-in-Chiefs
June, 2023

Editör'den

X

1982 yılında Cumhuriyet'in kuruluşunun 60. yılına girilmesine çok az bir vakit kala, yine kuruluşun en somut hatırasını yaşatmak adına onun ismini almış olan Üniversitemiz tarafından aynı yolda önemli bir adım daha atılmıştı. O yıl, Üniversite tarafından Cumhuriyet'in 60. Yılı'nın kutlanması kapsamında *Gençlik Yılı* olarak ilan edilmişti. Söz konusu adım, gençlik yılı kapsamında bir yayın faaliyeti olarak, 1974 yılında artık nihai bir biçimde kurulan bu müessesenin Tıp Fakültesi ile birlikte en köklü oluşumlarından birisi olan Fen ve Sosyal Bilimler Fakültesi'nin (1982 yılında Fen-Edebiyat Fakültesi, 2010 yılında ise 30'u aşkın bölümlü Türkiye'nin benzer ismi taşıyan en büyük birimlerinden birisi olarak ikiye ayrılmış) imtiyaz sahipliğinde iki derginin çıkarılması olmuştu. Bu dergilerden ilki, 2010 yılında yaşanan ayırmadan sonra bugün adı *Cumhuriyet Science Journal* olarak devam eden dergi olmuştu. Birleşik fakültenin kardeş ve yaşıt olan dergisi, o tarihte *Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* adı ile hayat buldu. 2010 yılında ilk değişiklik geldi ve baş kısımdaki Fen ibaresi kaldırıldı. Sonraki değişim dönemi olan 2018 yılında ise Üniversitemizin Sultan-Şehrin adı ile bütünleşmesinden başka başa gelen yeni yönetimin, dergimizin İngilizce isminin kısaltılması ile kazandığı markalaşma değeri, CUJOSS oldu.

2010'lu yılların başlarında EBSCO gibi geniş ve alanında kabul gören veri tabanlarınca dizinlenmeye başlayan dergimiz, özellikle akredite faaliyetleri kapsamında da önemli işleyiş talimatnameleri çıkarmakta ve Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Elektronik Dergi Ofisi ile iş birliğinde yeni yüzüyle yayın hayatına kaldığı yerden tüm hızı ile devam etmektedir. Yılda iki kez yayınlanan ve yayın hayatında tam 40 yılı geride bırakmış olan dergimiz, bugün 47. cildinin ilk sayısı ile bilim aleminin istifadesine bir kez daha sunulmuştur. Her biri ithenticate intihal programından geçirilmiş olan 15 makalenin yer aldığı bu sayımızda hem Üniversitemiz hem de farklı kurum ve kuruluş mensubu yazarlar bulunmaktadır. Bu yönü ile sağladığımız hizmetin bilim dünyasına faydalı olması en büyük temennimiz olacaktır. Bu makalelerin her biri editör ekibimiz tarafından titizlikle incelenerek alanının uzmanı olan hakemler tarafından değerlendirilmiş kendi alanına katkı sağlayacak nitelikte makalelerdir. Bu sayının hazırlanma sürecinde emeği geçen bütün çalışanlara, yazarlarımıza, hakemlerimize ve dergimizin bu sayısına katkıda bulunan herkese verdikleri emekten ötürü en derin şükranlarımızı sunarız.

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi yeni kadrosuyla yayın hayatına devam etmektedir. Dergimizin yeni sayılarında buluşmak dileğiyle...

Dr. Ebru Bilget Fataha
Editörler
Haziran, 2023

Foundations of Tokat Hoca Behzad Mosque and School

Ali Açikel^{1,a,*}

¹ Department of History, Faculty of Science and Letters, Tokat Gaziosmanpaşa University, Tokat, Türkiye

*Corresponding author

Research Article

History

Received: 06/03/2023

Accepted: 27/04/2023

ABSTRACT

Tokat is one of the oldest cities in Anatolia, which has hosted many civilizations in history. At the end of the Xth century, it came under Turkish rule during the Danishmend period. Since the conquest of the city, many religious, social and cultural artifacts have been brought into existence during the periods of Danishmends, Seljuks and Ottomans. Among these works, Hoca Behzad Mosque, which was built in 1535 during the Ottoman period, and Hoca Behzad School, whose exact date is unknown, stand out as places of worship and education. These two structures continued their existence with the waqf incomes established in the Ottoman period. Only Hoca Behzad Mosque has survived and is still open for worship. In this article, the waqfs of Hoca Behzad Mosque and Muallimhane, which are the old religious and educational structures of Tokat, will be discussed. The mosque, is one of the 17 mosques built in the city center of Tokat until the beginning of the XXth century. Although there are sufficient studies on the architectural structure of the mosque, there are a few studies on its foundations covering limited time periods. No study was found about the Muallimhane. In this study, all the foundations of Hoca Behzad Mosque and Muallimhane will be examined with the help of archival documents and court records used as the main source. Some income foundations were established for the maintenance and repair of the mosque and the Muallimhane and for the wages of their staff. In addition, some wealthy benefactors have established additional foundations for these two structures. The main purpose of the article is to contribute to the social and cultural history of Tokat by considering the foundations of Hoca Behzad Mosque and Muallimhane in all its aspects.

Keywords: Mosque, Hoca Behzad, School, Ottoman, Tokat, Waqf

Tokat Hoca Behzad Camii ve Muallimhanesi Vakıfları

Süreç

Geliş: 06/03/2023

Kabul: 27/04/2023

Öz

Tokat, tarihte birçok medeniyete ev sahipliği yapmış Anadolu'daki en eski şehirlerden biridir. XI. asrın sonlarında Danişmendliler zamanında Türk hâkimiyetine girmiştir. Şehrin fethinden itibaren Danişmendliler, Selçuklular ve Osmanlılar dönemlerinde pek çok dinî, sosyal ve kültürel eserler vücuda getirilmiştir. Bu eserler arasında Osmanlılar zamanında 1535 yılında inşa edilen Hoca Behzad Camii ve ne zaman yapıldığı kesin olarak bilinmeyen Hoca Behzad Muallimhanesi, ibadet ve eğitim mekânı olarak öne çıkmaktadır. Bu iki yapı, Osmanlı döneminde tesis edilen vakıf gelirleri ile varlığını devam ettirmiştir. Günümüze sadece Hoca Behzad Camii ulaşmış olup halen ibadete açıktır. Bu makalede Tokat'ın eski dinî ve eğitim yapılarından Hoca Behzad Camii ve Muallimhanesi'nin vakıfları ele alınacaktır. Cami, XX. asrın başlarına kadar Tokat şehir merkezinde inşa edilen 17 camiden biridir. Caminin mimarî yapısı hakkında yeterli çalışma bulunmakla birlikte, vakıfları hakkında sınırlı zaman dilimlerini kapsayan birkaç inceleme yapılmıştır. Muallimhane ile ilgili herhangi bir incelemeye rastlanmamıştır. Bu çalışmada ana kaynak olarak yararlanılan arşiv belgeleri ve mahkeme kayıtları yardımı ile kuruluşundan günümüze kadar Hoca Behzad Camii ve Muallimhanesi'nin bütün vakıfları incelenecektir. Cami ve muallimhanenin bakım ve onarımı ile görevlilerinin ücretleri için bazı akar vakıfları kurulmuştur. Ayrıca bazı varlıklı hayır sahipleri bu iki yapı için ilave vakıflar kurmuşlardır. Makalenin temel amacı, Hoca Behzad Camii ve Muallimhanesi'nin vakıflarını bütün yönleriyle ele alarak Tokat'ın sosyal ve kültürel tarihine katkı sağlamaktır.

Anahtar Kelimeler: Camii, Hoca Behzad, Muallimhane, Osmanlı, Tokat, Vakıf

Copyright

This work is licensed under
Creative Commons Attribution 4.0
International License

^a ali.acikel@gop.edu.tr

<https://orcid.org/000-0001-9477-6923>

How to Cite: Açikel, A, (2023) Foundations of Tokat Hoca Behzad Mosque and School, CUJOSS, 47(1): 1-9

Giriş

Tokat şehrinin Türk hâkimiyetine geçişi, 1073 yılında Danişmendliler döneminde (1073- 1178) vuku bulmuştur. Osmanlı öncesi dönemde Danişmendliler, Selçuklular ve Kadı Burhaneddin Devleti devirlerinde Tokat'ta çok sayıda vakıf yapıları inşa edilmiştir (Yinanç 1988; Gökbilgin 1974; Wolper 1994; Kucur 1993; Aksulu, 1994). Vakıf eserleri imar ve inşası faaliyeti, Osmanlılar döneminde de devam etmiştir. Bu dönemden kalan arşiv belgeleri, mahkeme defterleri (şer'iyye sicilleri) ve günümüze ulaşan tarihî yapılar bu imar ve inşaa faaliyetlerini ortaya koymaktadır. Vakıf eserlerin fazlalığı, Tokat şehrinin nüfus yoğunluğu ve ekonomik zenginliğinden kaynaklanmaktadır. Osmanlı döneminde yirmi binlere ulaşan nüfusu ile Tokat, Anadolu'daki büyük şehirlerden birisi olmuştur. Şehrin ekonomik zenginliği ise Anadolu'daki ana yolların üzerinde olması, ılıman iklimi ve verimli tarım topraklarına sahip olmasından dolayıdır (Şimşirgil, 1990: 259-315; Genç, 2000: 272-291).

Tokat'ta tesis edilmiş olan vakıf eserler, yine gelir getiren vakıflar tarafından desteklenmiştir. Terim olarak *vakıf* kelimesi, bir menkul ya da gayrimenkulün sevap kazanmak amacıyla doğrudan ve dolaylı bir şekilde toplumun yararına sunulması anlamına gelmektedir (Şemseddin Sami, 1987: 1495-6; Yedi yıldız, 1986: 153; Yedi yıldız, 2003: 8-10; Sertoğlu, 1986: 105). İnsanların istifadesi için cami, mektep, hastane gibi eserler yaptırmak, bunların giderleri için gelirler tahsis etmek ve diğer toplumsal ihtiyaçlar için vakıflar teşkil etmek ve benzeri faaliyetler vakıf kavramı kapsamındadır.

Bu makalede Tokat'ta H. 942/M. 1535-36 yılında inşa edilen Hoca Behzad Camii ile yapılaşma tarihi bilinmeyen Hoca Behzad Muallimhanesi vakıfları üzerinde durulacaktır. Behzad Camii'nin mimarî yapısı ve vakıfları ile ilgili bazı incelemeler (Yavi, 1986: 76; Uysal, 1987: 344- 345; Şimşirgil, 1990: 100; Şimşirgil, 2003: 93-94; Seçgin, 1993: 11-13; Gündoğdu ve diğerleri,

2006: 66-68; Erkara, 2010: 176-184; Akyüz ve diğerleri, 2010: 67) bulunmaktadır. Ancak caminin kuruluşundan günümüze kadar bütün vakıflarını ele alan bütüncül bir çalışma yapılmamıştır. Sanat tarihçileri yapının mimarî özellikleri üzerinde yoğunlaşmışlardır. Tespitlerimize göre,

XX. asra kadar olan süreçte Tokat'ta 17 cami bina edilmiş olup bunlardan Hoca Behzad, Ulu, Takyeciler, Gülbahar Hatun ve Ali Paşa camileri en büyükleridir (Açikel, 2021: 10). Hoca Behzad Muallimhanesi ile ilgili hiçbir çalışmaya tesadüf edilmemiştir.

Vakit namazları ile *cuma* ve *bayram* namazları kılınan, minberi olan büyük yapılara *cami*, minberi bulunmayan ve cuma namazı eda edilmeyen ibadet yerlerine *mescid* denilir. Müslümanların fethettiği yerlerde eski mabetlerin bir kısmı camiye çevrilir veya eski mabetler oldukları gibi bırakılarak başka mekânlara cami yapıldı. Yeni kurulan yerleşim yerlerinde önce ibadethane yeri tespit edilir, daha sonra belirlenen arazi üzerine mescit ya

da cami bina edilirdi (Önkal ve Bozkurt, 1993: 46, 48-49). Camilerin bitişiğinde ya da müstakil olarak 2-12 yaş arasındaki çocukların tahsili için sıbyan mektepleri inşa edilmiştir. Zamanla bu mektepler için *dârü'l-huffâz*, *dârü't-ta'lim*, *dârü'l-ilm*, *darü'l-kurra*, *muallimhâne*, *mahalle mektebi*, *taş mektep*, *mektebhâne*, *mekteb-i iptidâi* gibi adlar da kullanılmıştır (Şemseddin Sami, 1987: 817; Ergin, 1977:82; Baltacı, 2004: 6-7; Pakalın, 1983: c. III, s. 201, Araz, 2017: 107). Bu mekteplerin kuruluş amacı, isteyen kadın-erkek her müslümana belirli bir seviyede dinî eğitim vermek, Kur'an okumasını ve okuma yazmayı öğretmektir (Güven, 2014; 68; Ergin, 1977: 86).

Aşağıdaki paragraflarda evvela Hoca Behzad Camii ve Muallimhanesi'nin tarihçesi ve mimarî özellikleri hakkında genel bilgiler verilecek, daha sonra detaylı bir şekilde vakıfları ele alınacaktır.

Hoca Behzad Camii ve Muallimhanesi'nin Tarihçesi ve Mimarî Özellikleri

Hoca Behzad Camii, Behzat Çayı kenarında ve Behzat Caddesi üzerinde yer almaktadır. Yapı, kuzey cephesindeki giriş kapısının kemer alınlığında bulunan Osmanlı sülüsü ile yazılmış inşa kitabesine göre, Şirvanlı (coğrafi olarak Şirvan için bkz. Aydın, 2010: 204) Fakih oğlu Hoca Behzad (kabri için bkz. Durma, 2010: 37; Şirvanlı'nın oğlu olması ve dilinin tutulmasıyla ilgili olarak bkz. Üçer, 1987: 229) tarafından Kanuni Sultan Süleyman zamanında H. 942/M. 1535-36 yılında yaptırılmıştır (Uzunçarşılı, 1927: 35; Mercan ve Ulu, 2003, 73; Gündoğdu ve diğerleri, 2006: 63-64). Halk arasında baniye Behzad-ı Veli de denilmektedir. Evliya Çelebi seyahatnamesinde cami hakkında "kubbeli, demir pencereci, cümle imareti kurşunlu bir camidir. Her tarafı sanatla işlenmiş minber ve mihrabı ile yüksek minaresi var" ifadelerini kullanmaktadır (Evliya Çelebi, 2001: C. 5, s. 32).

1863-1890 dönemi muhasebe kaydına göre, camide 191 kuruşa mal olan bazı tamiratlar yapılmıştır (T. VBMA. Muhasebe Defteri No. 8, s. 20). Giriş kapısının üstünde yer alan bir diğer kitabeye göre, cami cemaate yeterli gelmediği için II. Abdülhamid devrinde 1309/1892 yılında genişletilmiştir (Uzunçarşılı, 1927: 36; Uysal, 1987: 346; Mercan ve Ulu, 2003: 74; Gündoğdu ve diğerleri, 2006: 64-65). 1324/1908 yılında cami, selden zarar görmesi sebebiyle Tokatlı Ahmed Lütfi Paşa tarafından tamir ettirilmiştir. Bu tamire dair kitabe, caminin batı duvarındaki pencere üzerinde yer almaktadır (Uzunçarşılı, 1927: 335-37; Mercan ve Ulu, 2003, 75; Gündoğdu ve diğerleri, 2006: 66). Cami, 27 Aralık 1939 tarihinde meydana gelen Erzincandepreminde tahrip olmuş, halkın gayretleriyle tamir edilmiştir (Asarkaya, 2019: 44). Caminin kuzey cephesine bitişik iki katlı betonarme son cemaat yeri 1956 yılında yapıya ilave edilmiştir (Uysal, 1987: 343). Hâlihazırdaki yapı, dikdörtgen planlı bir harim bölümü ile betonarme son cemaat yerinden oluşmaktadır. Güney-doğu köşesinde tek şerefeli bir minaresi ile kuzey tarafında yer alan avluda bir şadırvanı bulunmaktadır (Yavi, 1986: 76; Uysal, 1987: 344-345; Seçgin, 1993: s. 11-13;

Gündoğdu ve diğerleri, 2006: 66-68; Erkara, 2010: 176-184; Akyüz ve diğerleri, 2010: 67).

Hoca Behzad Muallimhanesi'nin ne zaman yapıldığı ve mimarî özellikleri hakkında net bilgiye ulaşılamamıştır. Bu yapı ile alakalı ilk kayıt, 1574 tarihli Rum eyaleti Evkaf Defterinde yer almaktadır. Bu kayda göre, muallimhanede görevli muallim günlük 1 akçe ücret almaktadır (TK. KKA. Evkaf Defteri 583, s. 38a). Muhtemelen caminin bitişiğinde yer alan mektep, ya cami ile aynı yılda veya daha sonra inşa edilmiştir. Aşağıda Tablo 2'de verilen atama kayıtlarına göre, Hoca Behzad Muallimhanesi'nde 1825 yılına kadar eğitim hizmeti devam etmiştir. 1867-1890 dönemi muhasebe kaydında, muallimhane ile alakalı bilgi bulunmamaktadır (T. VBMA. Muhasebe Defteri No. 8, s. 20). 1911 ve 1912 yıllarına ait iki belgede Behzad İptidai Mektebi'nin imtihan cetvelleri yer almaktadır (BOA. MF. İBT. 398-92; BOA. MF. İBT. 389-60; BOA. MF. İBT. 453-23). Bu cetvellere göre, mektepte yaklaşık 100 öğrenci tahsil görmektedir. Bu bilgilerden Hoca Behzad Muallimhanesi'nin 19. asrın ortalarında faaliyetini durdurduğu ve aynı asrın sonlarında iptidai mektebe dönüştüğü anlaşılmaktadır. Ancak iptidai mektebin, muallimhanenin bulunduğu yapıda mı eğitime devam ettiği, yoksa yeni bir mektep binası mı tesis olunduğu ise bilinmemektedir.

Hoca Behzad Camii ve Muallimhanesi Vakıfları

Behzad Camii ve Muallimhanesi'nin ilk vakfının vakfiyesine arşivlerde ulaşılamamıştır. Ancak caminin inşa kitabesinde bâni Hoca Behzad Şirvani'nin vakıfları hakkında bilgiler bulunmaktadır. 1574 yılı Rum Eyaleti Evkaf Defterinde ise Hoca Behzad Camii ve Muallimhanesi vakıfları ile alakalı ayrıntılı bir muhasebe kaydı yer almaktadır. Bu evkaf defterindeki kayıtlar, Şura-yı Evkaf'ın 24 Mart 1332/6 Nisan 1916 tarihli kararı ile vakfiye olarak tescil edilmiştir (VGMA. Mf. 608, s. 139/161). Bu muhasebe kaydında belirtilen vakıflar haricinde caminin sonraki devirlerde bazı varlıklı hayırsever kimselerin kurduğu vakıfları bulunmaktadır. Aşağıdaki paragraflarda önce Hoca Behzad Camii ve Muallimhanesi'nin XVI.yüzyıl vakıfları, daha sonra sonraki devirlerde tesis edilen vakıfları üzerinde durulacaktır.

XVI. Yüzyıldaki Vakıfları

Osmanlı döneminde Hoca Behzad Camii ve Muallimhanesi'nin bakım-onarım giderleri ve görevlilerinin ücretlerini karşılamak üzere bizzat vâkıf tarafından bir vakıf tesis edilmiştir. Bu vakfa dair ilk bilgiler, yukarıda belirtildiği üzere, Hoca Behzad Camii giriş kapısının üzerinde yer alan 942/1535-36 yılına ait Arapça inşa kitabesinde verilmektedir. Kitabede vâkıf Hoca Behzad'ın yaptırdığı mescid için bir vakıf kurduğu, 300 altının murabahası ile dükkanlar ve at pazarında bir zeminin icarelerini tahsis ettiği yazılıdır. Hoca Behzad vakıfları ile ilgili diğer toplu bilgi 1574 tarihli Rum eyaleti Evkaf Defterinde yer almaktadır (TK. KKA. Evkaf Defteri 583, s. 38a-b; Şimşirgil, 1990: 100). Bu defterdeki bilgiler aşağıda Tablo 1'de listelenmiştir.

Çizelge 1: Hoca Behzad Camii ve Muallimhanesi Vakfı'nın 1574 yılı Gelir ve Giderleri

Table 1. 1574 Income and Expenditures of Hoca Behzad Mosque and School Foundation

Gelirler	Akçe
1 zeminin (Alaca Mescid yakınında At pazarında) senelik icarı	240
4 adet dükkânın (At pazarında) senelik kirası	896
1 zeminin, Kızıltavuk bostanı demekle meşhurdur, senelik kirası	0
300 altın paranın murabahası	30/45 altın
Giderler	Akçe
İmamin senelik ücreti	900
Müezzinin senelik ücreti	360
Caminin yıllık چراغ (aydınlatma) yağı gideri	60
Mübarek gecelerde fakirlere yemek gideri	0
Toplam	2520

Tablo 1'deki verilere göre, Hoca Behzad'ın vakıfları camisi ve muallimhanesi ile ilgilidir. Bu iki yapıya ait vakfın 1574 yılı gelirleri 300 altının murabahası (bkz. Dönmez, 2020: 148) ile bazı dükkân ve zeminlerin senelik kiralarından oluşmaktadır. 300 altının murabahasının yıllık % 10 veya % 15 oranları üzerinden 30 veya 45 altın olduğu tahmin edilebilir. Vâkıf, bu gelirleri cami, muallimhane ve işe giderleri ile cüzhân, imam, müezzin, muallim, müteveli ve nazırdan oluşan görevlilerin ücretlerine tahsis etmiştir. Tevliyet evlada, nazırlık ise Tokat kadılarına şart olunmuştur. Vakfın hâsılı evvela rakabeye (cami ve muallimhanenin tamir ve bakımına) sarf olunduktan sonra bakisi tabloda listelendiği şekilde görevlilere dağıtılmıştır.

Hoca Behzad Camii ve Muallimhanesi Vakfı'nın 17. ve 18. asırlardaki muhasebe kayıtlarına Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi ile Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi'nde rastlanmamıştır. Ancak her iki arşiv ile Tokat Şer'iyye Sicillerinde vakıf görevlilerinin atamalarına dair pek çok kayıt mevcuttur. 1667-1914 yılları arasına tarihlenen bu kayıtlara göre, Hoca Behzad Vakfı'ndan ücret alan bazı görevliler aşağıda Tablo 2'de listelenmiştir.

Tablo 2'nin birinci sütununda görev türleri verilmiştir. Bu görevler içinde devirhânlık, ferraşlık (temizlik görevi), hatiplik, yasinhânlık ve vaizlik vazifeleri diğer vakıflardan ücret tahsisi ile sonradan ihdas edilmiştir. Tablonun ikinci sütununda müstakil ya da müşterek olarak görev yapmış olan şahısların isimleri yer almaktadır. Bu isimlerden görevlerin genel olarak tek kişi bazen de iki kişi arasında paylaştırıldığı ve çoğu kere babadan oğula geçtiği anlaşılmaktadır. Erkek evlat bırakmadan vefat eden görevlilerin yerine ise ehil olan başka şahıslar görevlendirilmiştir. Ayrıca bazı görevlilerin birden fazla görev üstlendikleri görülmektedir. Örneğin, Mevlana Abdurrahman Rebiülahir 1103-Muharrem 1114/Aralık 1691-Mayıs 1702 tarihleri arasında Hoca Behzad Camii'nde cüzhânlık, imamlik ve tevliyet görevlerini birlikte yürütmektedir. Tablo 2'nin üçüncü ve dördüncü sütunlarında görevlilerin görevde bulunma tarihleri verilmiştir. Arşiv kayıtlarında her bir görevlinin göreve başlama ve görevden ayrılma tarihleri net olarak verilmediğinden burada sadece kayıtlarda geçen tarihler

tabloya alınmıştır. Tarih sütunlarında görevlilerin göreve başlama ve görevden ayrılma tarihleri bilinmiyorsa, bu durum soru işareti (?) ile gösterilmiştir. Vazifelilerin görev sürelerine bakıldığında bazılarının uzun süre hizmet ettikleri görülmektedir. Örneğin, Ebubekir Sıdkı 16 Muharrem 1310-6 Safer 1335/10 Ağustos 1897-2 Aralık 1916 tarihleri arasında yaklaşık 19 yıl mütevellî ve imam olarak görev yapmıştır. Tablonun beşinci sütununda görevlilerin günlük ya da yıllık ücretleri ile hisseli olan ücretler verilmiştir. Bu verilerden genel olarak ücretlerin tam hisse olarak tahsis edildiği anlaşılmaktadır. Ayrıca az da olsa ücret almadan (hasbî) görev yapan kimseler de bulunmaktadır. Tablo 2'nin son sütununda yer alan görevden ayrılma sebepleri verilerine göre, bazı vazife sahiplerinin vefat, bazılarının ise kendi istekleri (ferâğ) ile görevden ayrıldıkları görülmektedir.

Çizelge 2: Hoca Behzad Camii ve Muallimhanesi Vakfı Görevlileri

Table 2. Officers of Hoca Behzad Mosque and School Foundation

Görev Türü	İsmi	Görev Tarihi (Hicri)	Görev Tarihi (Miladi)	Günlük Ücreti (Akçe)	Görevi Bırakma Sebebi
Cüzhân	Mevlana Abdurrahman (VGMA. HD. No. 1121, s. 24)	R. 1103-?	Aralık 1690-?	-	-
Devirhan (Kemal Efendi Vakfı'ndan almak üzere, 1138/1725 senesi öncesinde devirhanlık ciheti ihdas edilmiştir. Bk. VGMA. HD. No. 1083, s. 247)	Hüsâmzade Seyyid Hasan'ın Vefatıyla kardeşinin oğlu Seyyid Ali (VGMA. HD. No. 1083, s. 247; VGMA. HD. No. 1144, s. 226)	S.1138- Ra.1141	Ekim 1725- Ekim1728	1	Vefat
Devirhan	Seyyid Ali'nin vefatıyla babası Seyyid Ömer (VGMA. HD. No. 1144, s. 226; VGMA. HD. No. 1094, s. 7)	Ra.1141- C.1143	Ekim 1728- Aralık 1730	1	-
Devirhan	Babası Abdurrahman mahlulünden Hacı Süleyman (VGMA. HD. No. 1094, s. 9)	N.1143-?	Mart 1731-?	1	-
Devirhan	Hasan Halife (VGMA. HD. No. 1092, s. 14/1)	Ş.1169-?	Mayıs 1756-?	1	-
Devirhan	Babası Süleyman Mahlulünden Recep (VGMA. HD. No. 1076, s. 104; VGMA. HD. No. 1076, s. 111)	Gr. B.1177- Za.1180	5 Ocak 1764- Nisan 1767	Yarım hisse 0.5	Ferâğ
Devirhan	Recep'in ferâğından Seyyid Abdurrahman (VGMA. HD. No. 1076, s. 111)	Za.1180-?	Ekim 1728-?	Yarım hisse 0.5	-
Devirhan	Derviş Halife ve Seyyid Abdurrahman (VGMA. HD. No. 1082, s. 110)	Ş.1182-?	Aralık 1768-?	1	-
Devirhan	Derviş ferâğından Seyyid Abdurrahman (VGMA. HD. No. 1082, s. 110; VGMA. HD. No. 1093, s. 9)	Ş.1182- L.1185	Aralık 1768- Ocak 1772	1	Vefat
Devirhan	Molla Mehmed ferâğından oğlu Mehmed (VGMA. HD. No. 1093, s. 6)	R.1184-?	Temmuz 1770-?	1	-
Devirhan	Babası Seyyid Abdurrahman'ın vefatıyla Seyyid Ahmed (VGMA. HD. No. 1093, s. 9)	L.1185-?	Ocak 1772-?	1	-
Devirhan	Seyyid Mehmed'in evlâtsiz vefatıyla Ahmed b. Hacı Mehmed (VGMA. HD. No. 542, s. 153)	Ş.1243-?	Şubat 1828-?	1	-

Görev Türü	İsmi	Görev Tarihi (Hicri)	Görev Tarihi (Miladi)	Günlük Ücreti (Akçe)	Görevi Bırakma Sebebi
Ferâğ	Ömer (VGMA. HD. No. 1121, s. 42)	C.1105-?	Şubat 1694-?	-	-
İmam ve Mütevellî	Mevlana Abdurrahman (VGMA. HD. No. 1121, s. 24; VGMA. HD. No. 1121, s. 34)	R.1103- M.1114	Aralık 1691- Mayıs 1702	-	-
İmam ve Mütevellî	Hafız Seyyid Hasan Halife b. Abdurrahman (TŞS 19, s. 51/2)	? -20 L.1229	? -5 Ekim 1814	1	Ferâğ
İmam ve Mütevellî	Babalari Hafız Seyyid Hasan Halife ferâğından Seyyid Halil ve Seyyid Abdurrahman Halife (TŞS 19, s. 51/2.)	20 L.1229-?	5 Ekim 1814-?	1	-
İmam ve Mütevellî	Seyyid Halil'in Vefatıyla hissesi oğulları Abdullah, Nazif Ahmed (BOA. C. Evkaf 582-29360)	26 Za 1234-?	16 Eylül 1819-?	0.5	-
İmam ve Mütevellî	Mehmed Halife b. Mehmed Arif (TŞS 86, s. 42/12)	?-M.1293	?-Ocak 1876	1	Vefat
İmam ve Mütevellî	Mehmed Halife ile oğlu Abdullah'ın vefatlarından torunu Ebubekir Sıdkı (TŞS 86, s. 42/12; S. VBMA. Beravat ve Vakfiye Defter 4, Kısım I, s. 227/21567)	16 M.1310- 6 S.1335	10 Ağustos 1897-2 Aralık 1916	1	-
İmam	Keherzade Ömer b. Musa (TŞS 116, s. 50/60)	?-24 L.1332	?-15 Eylül 1914	-	Ferâğ
Hatip (Sultan Hatun Vakfı'ndan almak üzere, 1144/1731 senesi ihdas edilmiştir. Bk. VGMA. HD. No. 1094, s. 15)	Abdurrahman'ın vefatıyla Seyyid Abdullah Halife (VGMA. HD. No. 1094, s. 15; VGMA. HD. No. 1092, s. 7)	Ca.1144- Z.1168	Kasım 1731- Eylül1755	2	Ferâğ
Hatip	Babası Seyyid Abdullah ferâğından oğlu Seyyid Abdurrahman Halife (VGMA. HD. No. 1092, s. 7, 14)	Z.1168- Ş.1169	Eylül 1755- Mayıs 1756	2	Vefat
Hatip	Babalari Seyyid Abdurrahman'ın vefatıyla Seyyid Hasan ve Seyyid Salih (VGMA. HD. No. 1092, s. 14)	Ş.1169-?	Mayıs 1756	2	-
Hatip	Mehmed Ata Halife ferâğından Seyyid Hafız Abdurrahman Halife b. Osman (TŞS 51, s. 39/1; TŞS 75, s. 115/72)	20 R.1254-27 Ş.1287	13 Temmuz 1838-22 Kasım 1870	2	Ferâğ
Hatip	Seyyid Hafız Abdurrahman Halife ferâğından Hafız Mehmed Efendi (TŞS 75, s. 115/72; TŞS 88, s. 38/42)	27 Ş.1287-4 Ş.1312	22 Kasım 1870-31 Ocak 1895	-	Bilaveled vefat
Hatip	Hafız Mehmed b. Mehmed Bilaveled vefatıyla Tuzcuzade Hafız Salih b. Ali (TŞS 88, s. 38/42; S. VBMA. Beravat ve Vakfiye Defter 4, Kısım I, s. 189)	4 Ş.1312-18 B.1328	31 Ocak 1895-26 Temmuz 1910	2	Vefat
Hatip	Hafız Salih b. Ali (TŞS 88, s. 38/42; S. VBMA. Beravat ve Vakfiye Defter 4, Kısım I, s. 189)	18 B.1328-11 Za 1331	26 Temmuz 1910-13 Ekim 1913	2	Tecdid
Muallim	Seyyid Abdullah (VGMA. HD. No. 1094, s. 17; VGMA. HD. No. 1092, s. 7)	C.1144- Z.1168	Aralık 1731- Eylül 1755	0,5	Ferâğ
Muallim	Babası Seyyid Abdullah ferâğından Seyyid Abdurrahman (VGMA. HD. No. 1092, s. 7, 14)	Z.1168- Ş.1169	Eylül 1755- Mayıs 1756	0,5	Vefat
Muallim	Seyyid Hasan ve Seyyid Salih b. Seyyid Abdurrahman (VGMA. HD. No. 1092, s. 14, 33; VGMA. HD. No. 1076, s. 103)	Ş.1169-?	Mayıs 1756-?	0,5	-

Görev Türü	İsmi	Görev Tarihi (Hicri)	Görev Tarihi (Miladi)	Günlük Ücreti (Akçe)	Görevi Bırakma Sebebi
Muallim	Seyyid Salih b. Seyyid Abdurrahman ferağından Mehmed Emin (VGMA. HD. No. 1082, s. 111; VGMA. HD. No. 537, s. 180)	S.1183-M.1204	Haziran 1769-Eylül 1789	Yarım hisse 0,25	ferağ
Muallim	Mehmed Emin ferağından Seyyid Hasan b. Seyyid Abdurrahman (VGMA. HD. No. 537, s. 180; VGMA. HD. No. 568, s. 7)	M.1204-L.1229	Eylül 1789-Eylül 1814	Yarım hisse 0,25	ferağ
Muallim	Babalar Seyyid Hasan ferağından Seyyid Halil ve Seyyid Abdurrahman (VGMA. HD. No. 568, s. 7; TŞS 19, s. 51/3)	L.1229-?	Eylül-1814-?	0,5	-
Muallim	Seyyid Halil vefatıyla hissesi oğulları Seyyid Abdullah ve Seyyid Nazif Ahmed (VGMA. HD. No. 568, s. 18; VGMA. HD. No. 542, s. 142)	13 Za.1234-Za.1240	3 Eylül 1819-Haziran 1825	Yarım hisse 0,25	Ferağ
Muallim	Ali b. Ahmed (VGMA. HD. No. 542, s. 142)	Za.1240-?	Haziran 1825-?	Yarım hisse 0,25	-
Müezzin	Ahmed b. İlyas (BOA. C. Evkaf 340-17257)	L.1077-?	Mart 1667	Hasbi	-
Müezzin	Mustafa'nın vefatıyla Osman (VGMA. HD. No. 1094, s. 28; VGMA. HD. No. 1092, s. 3)	N.1150-B.1168	Aralık 1737-Nisan 1755	1	Vefat
Müezzin	Mehmed'in vefatıyla Mahmud b. Mehmed (VGMA. HD. No. 1076, s. 110; VGMA. HD. No. 537, s. 189)	S.1180-B.1208	Temmuz 1766-Şubat 1794	1	Vefat
Müezzin	Mehmed b. Mahmud (VGMA. HD. No. 537, s. 189)	B.1208-?	Şubat 1794-?	1	-
Müezzin	Seyyid Hafız Mehmed'in vefatıyla İbrahim b. Mustafa (VGMA. HD. No. 568, s. 8; VGMA 568, s. 24)	M.1230-Z.1237	Aralık 1814-Ağustos 1822	1	Vefat
Müezzin	Hafız Mehmed Arif b. Mehmed (VGMA. HD. No. 568, s. 24; VGMA. HD. No. 542, s. 147)	Z.1237-S.1243	Ağustos 1822-Ağustos 1827	1	Vefat
Müezzin	Hafız Mehmed Arif'in vefatıyla oğulları Mehmed Atallah ve Mehmed Arif (VGMA. HD. No. 542, s. 147)	S.1243-?	Ağustos 1827-?	1	-
Yasinhan (1114/1703 senesinde ihdas olunmuştur. Bk. VGMA. HD. No. 1121, s. 39)	İbrahim (VGMA. HD. No. 1121, s. 39)	Z.1114-?	Nisan 1703-?	3	-
Yasinhan	Mehmed (VGMA. HD. No. 1094, s. 10)	L.1143-?	Nisan 1731-?	3	-
Vaiz (Abdullah Ağa Vakf'ndan almak üzere, 1113/1701 senesinde ihdas olunmuştur. Bk. VGMA. HD. No. 1121, s. 34)	Şeyh Muhterem (VGMA. HD. No. 1121, s. 34)	Za.1113-?	Nisan 1702-?	Senede 4 kuruş	-
Vaiz	Şeyh el-Hac Hüseyin (VGMA. HD. No. 1094, s. 5)	Ca.1143-?	Kasım 1730-?	-	-

Tokat Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi'nde Hoca Behzad Camii Vakfı'nın 1280- 1308/1863-1890 yılları arasında kapsayan bir muhasebe dökümü tespit edilmiştir. Muhasebe verileri aşağıda Tablo 3'te özetlenmiştir. Tablodaki veriler değerlendirildiğinde, Hoca Behzad Camii Vakfı'nın iki adet dükkân icarı ile bir adet dükkân

zemini kirasından gelirler sağladığı anlaşılmaktadır. Bu gelirler dükkânların vergileri ve harçları ile imam, müezzin ve mütevelliden oluşan görevlilerinin maaşlarına sarfedilmiştir. Bu tablodaki verileri, 1574 yılı Evkaf Defteri verileri ile kıyasladığımızda bunların birbiri ile tam olarak örtüşmediği görülmektedir. İlk olarak, 1574 vakıf muhasebesinde yer alan iki adet zemin icarı ve dört adet dükkân kirası, 1863-1890 dönemi muhasebesinde bir adet zemin icarı ve iki adet dükkân kirası olarak yazılmıştır. Ayrıca 1574 vakıf muhasebesinde kayıtlı görevliler; cüzhân, imam, mütevellî, müezzin, muallim ve nazırdan oluşurken 1863-1890 dönemi muhasebesinde imam, müezzin ve mütevelliden ibarettir. Muhtemelen Hoca Behzad Camii bitişindeki muallimhanede görev yapan muallimlerin ücretleri, muallimhanenin yıkılması veya iptidaiyemektebine dönüşmesi ile iptal edilmiş olmalıdır.

Çizelge 3: Hoca Behzad Camii Vakfı'nın 1863-1890 Dönemi Gelir ve Giderleri (T. VBMA. Muhasebe Defteri No. 8, s. 20)
Table 3. Income and Expenditures of Hoca Behzad Camii Mosque and School Foundation

Yıllar	Gelirler	Kuruş
1863-1890	At pazarında (5) numaralı bir adet dükkân	840
	Eskiciler çarşısında (60) numaralı bir adet dükkân	1250
	Toplam	2270

Giderler	Kuruş	Para
(5) numaralı dükkânın vergisiyle maarif hissesi ve sair harçları. 1284/1867 senesi başından 1308/1890 senesi sonuna kadar	320	
(60) numaralı dükkânın vergisiyle maarif hissesi ve sair harçları. 1284/1867 senesi başından 1308/1890 senesi sonuna kadar	86	
Diğer dükkânın vergisiyle maarif hissesi ve sair harçları. 1284/1867 senesi başından 1308/1890 senesi sonuna kadar	78	
Bazı tamiratları	191	
Ara toplam	675	
Ebubekir Sıdkı Efendi'nin İmamlık Ücreti	560	
Müezzinlik Ücreti	535	
Ebubekir Sıdkı Efendi'nin tevliyet ücreti	468	30
Kayıt ve Muhasebe harcı	31	10
Genel Toplam	2270	0

Hoca Behzad Camii'nin Diğer Vakıfları

XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Hoca Behzad Camii giderleri için Tokat'taki diğer bazı vakıflardan tahsisat ayrılmış ya da camide bazı hizmetler için yeni vakıflar kurulmuştur. Bu vakıflar hakkında alfabetik sıra ile aşağıda bilgi verilmiştir.

Ahmed Asım Efendi Vakfı: Vâkıf Asım Efendi, Tokatlı olup Ordu-yı Hümayun Anadolu 2. Alay 1. Redif taburu katibidir. 1000 kuruşluk para vakfını Behzad Camii müezzinliği için tesis etmiştir. Bu camide her kim müezzin olursa, belirli zamanlarda ezan okumak ve salavat-ı şerifeler getirmek kaydıyla vakıf gelirine nail olacaktır (Açık-Sağırılı, 2005: 425).

Ayşe Hatun bint-i Abdurrahman Çelebi Vakfı: Vâkıfe Ayşe Hatun'un kim olduğu hakkında herhangi bir bilgiye

ulaşılamamıştır. 1574 yılı Rum eyaleti Evkaf Defterinde yer alan vakıf kaydında Hoca Behzad Şirvani Mescidi kürsüsü için 1200 akçe vakfettiği yazılıdır. Ayşe Hatun, bu paranın murabahasından günlük bir aşır okunarak sevabının ruhuna hediye edilmesi için Nurullah Çelebi'nin müteveli, Mevlana İsmail Çelebi'nin hasbi nazır ve Arab evladından Mevlana Hüsam'ın yaşadığı sürece aşırhân tayin olunmasını şart koşmuştur (TK.KK. Evkaf Defteri 583, s. 38b).

Ballızade el-Hâc Mustafa Efendi Vakfı: Vâkıf Mustafa Efendi'nin kimliğine dair herhangi belge tespit edilememiştir. 119 numaralı Tokat Şer'iyye Sicilinde yer alan bir kayda göre, vâkıf Behzad Camii'nin büyük şamdanları bal mumu ihtiyacı için bir adet pembeci (pamuk) dükkânı vakfetmiştir (TŞS 119, s. 94/12.).

Fatıma Hanım bint-i Ali Bey Vakfı: Vâkife Fatma Hanım, 21 Şaban 1173/8 Nisan 1760 tarihli vakfiyesinde Soğukpınar Mahallesi'nde Hoca Behzad Camii ve Hamza Çelebi Camii ile Musluhiddin Mahallesi'nde Kaya Camisi'nde kandil yakmak için şem-i asel (bal mumu) alınmasını ve kurban bayramlarında beş adet koyun kurban edilmesini şart koşmuştur (S. VBMA. Beravat ve Vakfiye Defteri 4, II. Kısım, s. 57).

Hacı Fatma bint-i Abdullah Vakfı: Tokat'ta Soğukpınar-ı Müslim Mahallesi ahalisinden Fatma Hanım, 25 Recep 1269/4 Mayıs 1853 tarihli vakfiyesinde, vakfettiği evin icarından her yıl bir vukiyye bal mumu alınarak Behzad Camii aydınlatmasında kullanılmasını şart koşmuştur (Açikel-Sağırılı, 2005: 420).

Hasan b. Ali Vakfı: Çilehane Mahallesi sakinlerinden Hasan Efendi, 5 Muharrem 1224/20 Şubat 1809 tarihli vakfiyesinde, Haffaflar (ayakkabıcılar) çarşısında bir dükkân ile Çağagölü mevkiinde bir bahçenin icarından Behzad Camii'nin aydınlatması için üç vukiyye mum (şem-i asel) alınmasını ve bu mumu yakan ferraşa senede bir kuruş ücret verilmesini istemiştir (Açikel-Sağırılı, 2005: 337).

Hüseyin b. Abdullah Vakfı: Vâkıf Hüseyin Efendi'nin 17 Rebiülevvel 1232/ 4 Şubat 1817 tarihli vakfiyesinde, Behzad Camii ile Debbağhane-i Atik Mahallesi'ndeki medrese bitişiğindeki camii ve Soğukpınar-ı Müslim Mahallesi'nde Hamza Çelebi Mescidi için şem-i asel alınmasını şart koşmuştur (S. VBMA. Beravat ve Vakfiye Defteri 4, II. Kısım, s. 59).

Rahime bint-i Ahmed Vakfı: Tokat'ta Soğukpınar-ı Müslim Mahallesi ahalisinden Rahime Hanım, 1 Zilhicce 1250/31 Mart 1835 tarihli vakfiyesinde belirttiği şartlar arasında, vakfettiği 5.500 kuruştan hâsil olan gelirden her

sene 3 kuruşluk bal mumu alınarak Behzad Camii'nde yakılması da bulunmaktadır (Açikel-Sağırılı, 2005: 409).

Seyyid Abdullah Berri Efendi Vakfı: 29 Zilhicce 1223/15 Şubat 1809 ve 6 Şaban 1260/21 Ağustos 1844 tarihli iltizam senetlerine göre, Sadrazam kethüdalarından Seyyid Abdullah Berri Efendi, İstanbul'da tesis ettiği vakfının akarlarından olan Tokat'ta Mevlevihane yakınlarındaki kalhane gelirinden Behzad Camii'ne yıllık 40 akçe verilmesini şart koşmuştur (TSMA. E. 540-58; TSMA. E. 1159-79).

Sünnetçioğlu Hacı Abdullah Vakfı: Vâkıf Hacı Abdullah'ın Evahir-i Şaban 1170/10-20 Mayıs 1757 tarihli vakfiyesine göre, Geyras vadisindeki büyük bahçenin icarından Behzad Camii'nin aydınlatması için üç vukiyye şem-i asel alınması şart koşulmuştur (Açikel-Sağırılı, 2005: 281).

Şemsiyye Hanım bint-i Abdurrahman Bey Vakfı: Tokat Hoca Ahmed Mahallesi sakinelerinden Şemsiyye Hanım, 5 Şaban 1227/14 Ağustos 1812 tarihli vakfiyesinde, vakfettiği birkaç dükkân ile bir evin icarından her yıl dörder kuruşluk dört adet mum ile dört adet koyun alınıp kendisi, kızı Abide Hanım, erkek kardeşi Mehmed Bey ve cariyesi Mazlumşah için mumların Tekyeciler, Ulu Cami, Behzad ve Horuş camilerinde Berat Gecesi yakılmasını ve koyunların da Kurban Bayramı arafesinde kesilmesini istemiştir (Açikel-Sağırılı, 2005: s. 353).

Seyh Muharrem Efendi'nin Dükkân Vakfı: Vâkıf Muharrem Efendi'nin kimliğine dair herhangi belge tespit edilememiştir. 119 numaralı Tokat Şer'iyye Sicilinde, Muharrem Efendi'nin Behzad Camii'nde Yasin okutmak için vakfettiği saraç dükkânı vakfiyesinin 1109/1697-1698 senesi sicilinde kayıtlı olduğu belirtilmiştir (TŞS 119, s. 91/56).

Ümmühan Hatun Vakfı: Vâkifenin kimliği hakkında bilgiye ulaşılamamıştır. 1116/1704 yılına ait vakfiyesinde Ümmühan Hanım Behzad Camii'nde Berat gecesinde sarf edilmek üzere 5 kuruşluk balmumu vakfetmiştir (Tunca, 2000: 52).

Ümmühani Hatun bint-i el-Hac Ahmed Ağa Vakfı: Ümmühani Hatun, Evahir-i Rebiülevvel 1226/15-25 Nisan 1811 tarihli vakfiyesinde, Çay Mahallesi'nde bir evi ile bitişiğindeki bahçesi icarından eşi Abdurrahman Bey ile babası Ahmed Ağa için birer mum alınarak Behzad Camii'nde Berat Gecesi'nde yakılmasını şart koşmuştur (Açikel-Sağırılı, 2005:348).

Yağcızade Mehmed Sadullah Bey b. Salih Bey Vakfı: Vâkıf Mehmed Sadullah Bey, 7 Cemziyelevvel 1327/27 Mayıs 1909 tarihli vakfiyesinde, vakif

gelirlerinden her yıl Ramazan ayı başında Behzad Camii'nde sarf edilmek üzere mum ve yağ parası olarak 25 kuruş verilmesini istemiştir (Açikel-Sağırılı, 2005: 467).

Sonuç

İnşa kitabesine göre, Hoca Behzad Camii Kanunî Sultan Süleyman zamanında 1535 yılında Şirvanlı Fakih oğlu Hoca Behzad tarafından yaptırılmıştır. Hoca Behzad Muallimhanesi'nin ne zaman yaptırıldığı ise kesin olarak bilinmemektedir.

Hoca Behzad Camii vakıfları ile ilgili ilk bilgiler 1535 yılına ait inşa kitabesinde verilmiştir. İlk derli toplu kayıtlar ise 1574 tarihli Rum Eyaleti Evkaf Defterinde mevcuttur. Bu defterdeki vakıf kayıtları Hoca Behzad Camii ve Muallimhanesi ile alakalıdır. Bu kayıtlara göre, cami ve muallimhaneye tahsisli vakıfların bir kısmı emlak vakıfları, bir kısmı ise para vakfıdır. Ayrıca, XVI. yüzyılın ortalarından itibaren caminin ihtiyaçları doğrultusunda ihdas edilen görevler ve aydınlatma giderleri için bazı şahıslar tarafından ek vakıflar kurulduğu tespit edilmiştir.

Caminin 1535 yılına ait ilk vakfına dair veriler incelendiğinde, vakfın gelirlerinin 300 altın paranın murabahası ile dükkânlar ve at pazarında bir zeminin icarlarından oluştuğu görülmektedir. Hoca Behzad Camii ve Muallimhanesi'nin 1574 yılı muhasebesinde vakfın gelirleri, 300 altının murabahası, 4 dükkân kirası ve 2 zemin icarı olarak yazılmıştır. Caminin 1863-1890 dönemi muhasebesinde ise vakıf akarı olarak bir adet zemin icarı ve iki adet dükkân kirası kaydedilmiştir. Bu durum zaman içinde vakıf akarlarında azalma yaşandığını ortaya koymaktadır.

1574-1890 yılları arası dönemde, Hoca Behzad Camii ve Muallimhanesi vakıfları bünyesindeki vazifelerin sayısında artış olduğu tespit edilmiştir. 1574 yılı muhasebesinde vakıfta cüzhânlık, imamlık, muallimlik, müezzinlik, nazırlık ve tevliyet görevleri mevcutken sonraki devirlerde devirhânlık, ferraşlık (temizlik görevi), hatiplik, yasinhânlık ve vaizlik vazifeleri diğer vakıflardan ücret tahsisi ile sonradan ihdas edilmiştir. Bazı atama kayıtlarında imamet, hatiplik, muallimlik ve tevliyet gibi görevlerin hisseli hale getirilerek birden fazla kişiarasında paylaştırıldığı görülmektedir. Ölüm, feragat ve suistimal gibi sebeplerle boşalan vazifelerin ise öncelikle eski görevlilerin evlatlarına, evlatların yeterli niteliği taşımamaları halinde ise diğer şahıslara aktarıldığı tespit edilmiştir. Ayrıca, Hoca Behzad Muallimhanesi veburada görev yapan muallimlerle ilgili 1830 sonrasında herhangi bir kayda ulaşılamamıştır. Bu durum muhtemelen

muallimhanenin yıkılması veya iptidaiye mektebine dönüşmesinden kaynaklanmaktadır.

XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Hoca Behzad Camii'ine ilave gelir sağlayan toplam 15 vakıf tespit edilmiştir. Bu vakıflarla ilgili bilgiler vakıf senetleri (vakfiyeler), 119 numaralı Tokat Şer'iyeye Sicilindeki kayıtlar ve Hurufat Defterlerindeki görevli atama belgelerinden elde edilmiştir. Günümüze ulaşmayan vakıf kayıtları da dikkate alındığında Hoca Behzad Camii'ine katkı sağlayan vakıfların sayısının daha da artacağı şüphesizdir. Bu caminin ek vakıflarının sayısı, Tokat'ta Osmanlı döneminde kurulan büyük camilerin ek vakıflarının sayıları ile kıyaslandığında mütevazı olduğu sonucuna varılabilir. Örneğin, XV. yüzyılda inşa edilen Takyeciler Camii'ne 37'nin üzerinde vakfın katkı sağladığı tespit edilmiştir (Açikel 2021: 17-21).

Hoca Behzad Camii'ne katkı sağlayan vakıflara ait akarlar Cumhuriyet döneminde Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne aktarılmıştır. Günümüzde cami ibadete açıktır. Hoca Behzad Muallimhanesi'nin ise 19. asrın ortalarında faaliyetini durdurduğu ve aynı asrın sonlarında iptidai mektebe dönüştüğü anlaşılmaktadır. Ancak iptidai mektebin, muallimhanenin bulunduğu yapıda mı faaliyet gösterdiği, yoksa yeni bir mektep binası mı tesis edildiği bilinmemektedir. Günümüzde mektep mevcut değildir.

Extended Summary

Tokat is one of the oldest cities in Anatolia, which has hosted many civilizations in history. At the end of the XIth century, it came under Turkish rule during the Danishmend period. Since the conquest of the city, many religious, social and cultural artifacts have been brought into existence during the periods of Danishmends, Seljuks and Ottomans. Among these works, Hoca Behzad Mosque, which was built in 1535 during the Ottoman period, and Hoca Behzad School, whose exact date is unknown, stand out as places of worship and education. These two structures continued their existence with the waqf incomes established in the Ottoman period. Only Hoca Behzad Mosque has survived and is still open for worship. In this article, the waqfs of Hoca Behzad Mosque and Muallimhane, which are the old religious and educational structures of Tokat, will be discussed. The mosque, is one of the 17 mosques built in the city center of Tokat until the beginning of the XXth century. Although there are sufficient studies on the architectural structure of the mosque, there are a few studies on its foundations covering limited time periods. No study was found about the Muallimhane. In this study, all the

foundations of Hoca Behzad Mosque and Muallimhane will be examined with the help of archival documents and court records used as the main source. Some income foundations were established for the maintenance and repair of the mosque and the Muallimhane and for the wages of their staff. In addition, some wealthy benefactors have established additional foundations for these two structures. The main purpose of the article is to contribute to the social and cultural history of Tokat by considering the foundations of Hoca Behzad Mosque and Muallimhane in all its aspects.

In addition, important data are also included in the article. These data are generally obtained from the archives of the General Directorate of Foundations. The said data belong to the officials in the foundation of the Behzad Mosque and its school. Among these officials, there are various officials such as teachers, imams, preachers, muezzins, and even people who read yasin. It was even possible to access the dates of duty of these people based on the archive documents in question. As a matter of fact, another data that follows is how much salary these people get. Archives constitute a wealth in terms of providing this data. In addition, another issue that should be mentioned immediately is that there are other foundations that provide income related to the foundation.

Kaynaklar

I. Arşiv kaynakları

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

BOA MF.İBT. 398-92; BOA. MF. İBT. 389-60; BOA. MF. İBT. 453-23. BOA. C. Evkaf 340-17257; BOA. C. Evkaf 582-29360;

Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyud-ı Kadime Arşivi (TK. KKA) Tapu ve Tahrir Defterleri: TK. KKA. Evkaf Defteri 583, 38a-b.

Tokat Şer'îye Sicilleri (TŞS)

TŞS 19, s. 51/2, 51/3; TŞS 51, s. 39/1; TŞS 75, s. 115/72; TŞS 86, s. 42/12; TŞS 88, s. 38/42; TŞS 116, s. 50/60; TŞS 119, s. 91/56; 94/12.

Topkapı Sarayı ve Müzesi Arşivi Evrakı (TSMA. E)

TSMA. E. 540-58; TSMA. E. 1159-79.

Sivas Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi (S. VBMA)

S. VBMA. Beravat ve Vakfiye Defter 4, Kısım I, s. 189, 227/21567. S. VBMA. Beravat ve Vakfiye Defteri 4, II. Kısım, s. 57, 59.

Tokat Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi (T. VBMA)

T. VBMA. Muhasebe Defteri No. 8, s. 20

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA) Hurufat Defteri (HD)

VGMA. HD. No. 542, s. 142, 147, 153; VGMA. HD. No. 537, s. 180, 189; VGMA. HD. No. 568, s. 7, 8, 18, 24; VGMA. HD. No. 1076, s. 103, 104, 110, 111; VGMA. HD. No. 1082, s. 110, 111; VGMA. HD. No. 1083, s. 247; VGMA. HD. No. 1092, s. 3, 7, 14/1, 33; VGMA. HD. No. 1093, s. 6, 9; VGMA. HD. No. 1094, s. 5, 7, 9, 10, 15, 17, 28; VGMA. HD. No. 1121, s. 24, 34, 39, 42; VGMA. HD. No. 1144, s. 226. VGMA. MF. 608, s. 139/161.

II. Kitap ve Makaleler

Açikel, A. (2021). Osmanlı Döneminde Tokat Takyeciler Camii Vakıfları, *Vakıflar Dergisi*, 55: 9-24. Açikel, A. ve Sağırılı, A. (2005). *Osmanlı Döneminde Tokat Merkez Vakıfları-Vakfiyeler*, C. I, Tokat: Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Yayınları.

Aksulu, B. I (1994). *Fetihten Osmanlı Dönemi'ne Kadar Tokat Şehri Anıtları* [Basılmamış Doktora Tezi]. Ankara Gazi Üniversitesi.

Akyüz, A. vd.(2010). *Tokat Merkez ve İlçeleri Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Envanteri*, Tokat.

Araz, Y. (2017). *16. Yüzyıldan 19. Yüzyıl Başlarına Osmanlı Toplumunda Çocuk Olmak*, İstanbul: KitapYayınevi Yayınları .

Asarkaya (Cinlioğlu), H. T. (2019). *Osmanlılar Zamanında Tokat*, Tokat: Tokat Belediyesi Yayınları. Aydın, M. (2010), Şirvan. İçinde, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 39. İstanbul: Türkiye DiyanetVakfı, s. 204-206.

Baltacı, C. (2004). Mektep. İçinde, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 29, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 6-7.

Dönmez, İ. K. (2020). Murâbaha. İçinde, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 31. Ankara: TürkiyeDiyanet Vakfı, s. 148-152.

Durma, A. (2010). *Evlilyalar Şehri Tokat*, Ankara 2010.

Ergin, O. N. (1977). *Türkiye Maarif Tarihi*, I-II, İstanbul: Eser Kültür Yayınları.

Erkara, A. (2010). *Tokat Merkez'de Osmanlı Dönemi Dini Mimarisi*, [Basılmamış Yüksek Lisans Tezi]. Kayseri Erciyes Üniversitesi.

Evlilya Çelebi (2001). *Evlilya Çelebi Seyahatname*, Haz. Yücel Dağlı - Seyit Ali Kahraman - İbrahim Sezgin,

C. 5, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Genç, Mehmet (2000). *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, İstanbul: Ötüken Yayınları. Gökbilgin, T. (1974). Tokat. İçinde, *İslam Ansiklopedisi*, XII/1. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, s. 401-412.

Gündoğdu, Hamza Vd. (2006). *Tarihi Yaşatan İl Tokat*, Ankara.

Güven, İ. (2014). *Türk Eğitim Tarihi*, Ankara: Pegem Akademi Yayınları.

Kucur, Sadi S. (1993). *Sivas, Tokat ve Amasya'da Selçuklu ve Beylikler Devri Vakıfları (Vakfiyelere göre)*,

[Basılmamış Doktora Tezi]. İstanbul Marmara Üniversitesi. Mercan, M. ve Ulu, M. E. (2003). *Tokat Kitabeleri*, Ankara.

Önkal, A. ve Bozkurt, N. (1993). Cami. İçinde, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 7. İstanbul:Türkiye Diyanet Vakfı, s. 46-56.

Pakalın, M. Z. (1983). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. I-II-III, İstanbul: MEB. Yayınları. Seçgin, N. (1993). *Tokat'taki Türk Mimari Eserleri*, [Basılmamış Yüksek Lisans Tezi], İstanbul Mimar Sinan Üniversitesi.

Sertoğlu, M. (1986). *Osmanlı Tarih Lüğati*, İstanbul: Enderun Kitabevi Yayınları.

- Şemseddin Sami (1987), *Kâmûs-ı Türkî*, İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Şimşirgil, A. (1990). *Osmanlı Taşra Teşkilatında Tokat (1455-1574)*, [Basılmamış Doktora Tezi], Marmara Üniversitesi.
- Şimşirgil, A. (2003). XIV-XVI. Yüzyıllarda Tokat Cami ve Mescidleri, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XVIII (1),87-104.
- Tunca, A. (2000). *Vakfiyelerine Göre Tokat Vakıfları (H. 1000-1200/M. 1591-1785)*, [Basılmamış Yüksek Lisans Tezi]. Ankara Gazi Üniversitesi.
- Uysal, A. O. (1987). Tokat'taki Osmanlı Camileri. İçinde, *Türk Tarihinde ve Kültüründe Tokat Sempozyumu 2-6 Temmuz 1986*, (Yay. Haz. S. Hayri Bolay, Mustafa Yazıcıoğlu, Bahaeddin Yediyıldız, Mehmet Özdemir), Ankara, s. 313-364.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1927). *Kitabeler*, İstanbul..
- Üçer, M. (1987). Tokat ve Efsaneleri, İnanışları, İçinde, *Türk Tarihinde ve Kültüründe Tokat Sempozyumu 2-6 Temmuz 1986*, (Yay. Haz. S. Hayri Bolay, Mustafa Yazıcıoğlu, Bahaeddin Yediyıldız, Mehmet Özdemir), Ankara, s. 217-230.
- Wolper, E. S. (1994). *Patronage and Practice in Late Seljuk and Early Beylik Society: Dervish Lodges in Sivas, Tokat, and Amasya*, [Basılmamış Doktora Tezi], University of California, Los Angeles, U.S.A.
- Yavi, Ersal (1986). *Tokat (Komana)*, İstanbul.
- Yediyıldız, Bahaeddin (1986). "Vakıf", *İslam Ansiklopedisi (İA)*, C. XIII: 153-172.
- Yediyıldız, Bahaeddin (2003). *XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi Bir Sosyal Tarih İncelemesi*, Ankara: TTK Yay.
- Yinanç, M. H. (1988). Danışmendliler. İçinde, *İslam Ansiklopedisi (İA)*, III, İstanbul: MEB. Yayını, s. 468- 469.

The Main Problems of Distance Education Concerning Equal Opportunity During the Pandemic Process: The Case of Private and Public Schools

Gül Aktaş^{1,a,*} Sümeyra Çabar^{2,b}

¹ Department of Sociology, Faculty of Humanity and Social Sciences, Pamukkale University, Denizli, Türkiye

² Institute of Social Sciences, Pamukkale University, Denizli, Türkiye

*Corresponding author

Research Article

Acknowledgement

This study was produced from the master's thesis titled "The Impact of the Covid-19 Process on Equalities of Opportunity in Distance Education Based on Pierre Bourdieu's Concepts of – Field, Capital and Habitus: The Case of Denizli Province".

History

Received: 12/04/2023

Accepted: 30/05/2023

ABSTRACT

After the rapid spread of the Covid-19 epidemic all over the world, the World Health Organization declared the process as a pandemic by investigating the risk map of the outbreak. Following the declaration of the pandemic, measures in Turkey started primarily in the field of education. The lessons, which took place in an interactive classroom with the student-teacher cooperation in the traditional educational approach, were now held remotely on the online digital platform with the Covid-19 epidemic. In the study, a solution was investigated concerning the question of how class differences affect equality of opportunity in education during the period of distance education. In this context, face-to-face interviews were conducted with 16 students attending a public school and 16 students attending a private school in Denizli, totaling 32 students. Bourdieu's concepts of "field, capital and habitus" are employed while trying to understand the problems faced by high school students in private and public schools from different socio-economic classes, tracing back to their own discourse. Some fundamental sociological questions have been decisive in the emergence of the study. They can be listed as the question of how the inequalities in education have evolved with distance education, how distance education affects the success of students from different socio-economic structures, what are the experiences of the students about the process and what are their concerns about the future. Within the scope of the study students from families with a low socio-economic level stated that they encountered some problems that would prevent them from attending classes at home, and that their families were insufficient to support them in this regard. The most basic problems they have with their participation in the distance education process at home are that their families are crowded and they have to live in one room, especially in the winter months, so they try listening to the lessons and preparing for the exams in a noisy environment, and in families where the guest culture continues, the guests, as well as the household members are offered refreshments, especially by girls, and some of the participants have to look after the ailing relatives or help their families in the field.

Keywords: Covid-19, pandemic, distance education, equality of opportunity in education, Bourdieu, field, capital, habitus

Pandemi Sürecinde Uzaktan Eğitimin Fırsat Eşitliğine İlişkin Ortaya Çıkardığı Temel Problemler: Özel ve Devlet Okulu Örneği

Bilgilendirme

Bu çalışma "Pierre Bourdieu'nun - Alan, Sermaye, Habitus – Kavramları Ekseninde Covid-19 Sürecinin Eğitimdeki Fırsat Eşitliğine Etkisi: Denizli İli Örneği" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Süreç

Geliş: 12/04/2023

Kabul: 30/05/2023

Copyright

This work is licensed under Creative Commons Attribution 4.0 International License

ÖZ

Covid-19 salgınının tüm dünyada hızla yayılmasının ardından Dünya Sağlık Örgütü salgına ilişkin risk haritasına bakarak süreci pandemi olarak ilan etmiştir. Pandeminin ilan edilmesinden sonra Türkiye'de tedbirler öncelikli olarak eğitim alanından başlamıştır. Geleneksel eğitim anlayışında öğrenci-öğretmen birlikteliği ile etkileşimli bir sınıfta yapılan dersler, Covid-19 salgınıyla uzaktan, dijital platformda, çevrimiçi olarak gerçekleştirilmiştir. Çalışmada, uzaktan eğitim döneminde, sınıfsal farklılıkların eğitimdeki fırsat eşitliğini ne yönde etkilediği sorusuna cevap aranmıştır. Bu kapsamda, Denizli'de devlet okulunda öğrenim gören 16 öğrenci ve özel okulda öğrenim gören 16 öğrenci olmak üzere toplam 32 öğrenci ile yüz yüze görüşmeler yapılmıştır. Farklı sosyo-ekonomik sınıflardan gelen özel ve devlet okulunda okuyan lise öğrencilerinin uzaktan eğitim sürecinde karşılaştıkları problemler onların söylemlerinden yola çıkarak anlaşılmaya çalışılırken, Bourdieu'nün "alan, sermaye ve habitus" kavramları temel alınmıştır. Çalışmanın ortaya çıkmasında bazı temel sosyolojik sorular belirleyici olmuştur. Bunlar; eğitimde yaşanan eşitsizliklerin uzaktan eğitim ile birlikte ne yöne evrildiği, uzaktan eğitimin farklı sosyo-ekonomik yapılardan gelen öğrencilerin başarısını ne yönde etkilediği, öğrencilerin süreçle ilgili deneyimleri ve gelecek kaygılarının neler olduğu sorusu şeklinde sıralanabilir. Çalışma kapsamında sosyo-ekonomik düzeyi düşük ailelerden gelen öğrenciler, ev ortamında derse katılmalarını engelleyecek bazı sorunlar ile karşılaştıklarını, ailelerinin bu konuda kendilerine destek olma noktasında yetersiz kaldığını dile getirmişlerdir. Evde eğitim sürecine katılmaları ile ilgili yaşadıkları en temel problemler, aile üyelerinin kalabalık olması ve özellikle kız aylarında tek odada yaşamak zorunda olmaları nedeniyle gürültülü ortamda ders dinleyemeye ve sınava hazırlanmaya çalışması, misafir kültürünün devam ettiği ailelerde hane üyelerinin yanı sıra gelen misafirlere ikramın özellikle kız çocukları tarafından yapılması, katılımcılardan bazılarının hasta yakınına bakmak zorunda olması ya da tarlada ailesine yardım etmesi gibi sorunlardır.

Anahtar Kelimeler: Covid-19, pandemi, uzaktan eğitim, eğitimde fırsat eşitliği, Bourdieu, alan, sermaye, habitus

^a gaktas@pau.edu.tr

^b <https://orcid.org/000-0001-6424-4256>

^b sumeyra.cabar@gmail.com ¹⁰ <https://orcid.org/000-0001-7575-9458>

How to Cite: Aktaş, G., Çabar, S., (2023) The Main Problems of Distance Education Concerning Equal Opportunity During the Pandemic Process: The Case of Private and Public Schools, CUJOSS, 47(1): 11-27

Giriş

Çin'in Wuhan kentinde ortaya çıkan Covid-19 salgını, 2020 Mart ayı itibarıyla tüm dünyayı etkisi altına almış ve Dünya Sağlık Örgütü (WHO) salgının hızla yayılım gösterdiğini, bu konuda tüm dünya ülkelerinin önlem alması gerektiğini kamuoyuyla paylaşmıştır. Türkiye'de kayıtlı ilk Covid-19 vakası 10 Mart 2020 tarihinde tespit edilmiştir.

Covid-19 salgınının küresel kriz olarak da değerlendirilmesinin ardından hekimler, aşı için laboratuvar çalışması yapan bilim insanları yapmış oldukları araştırmalarda virüsün bulaşıcılığının yüksek olduğunu, bu sebepten dolayı gerekli tedbirler alınmazsa enfekte olan insan sayısının hızla artacağını ve çok sayıda insanın hayatını kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya kalacağını bildirmiştir. Bu noktada gerek medyada gerekse kamusal alanın pek çok mecrasında duyurular yapılarak halkın bilinçlenmesi gerektiğinin altı çizilmiştir. Bu kapsamda bir taraftan aşının topluma ulaştırılması için laboratuvar çalışmalarını hızlandıran uzmanlar insan sağlığını öncelirken, diğer taraftan sosyal bilimciler sürecin sosyolojik, psikolojik ve ekonomik boyutlarını anlamaya yönelmişlerdir (Çelik, 2022: 200). Denilebilir ki, Covid-19 salgını sadece sağlık konusunda sonuçları olan bir hastalık değil, aynı zamanda sosyolojik, psikolojik, ekonomik ve siyasal açıdan farklı sonuçları ile karşımıza çıkan küresel bir meseledir.

Salgının etkilediği önemli bir alan vardır ki, bu da eğitim kurumudur. Dünya Sağlık Örgütü Covid-19 vakalarının dünya genelinde artış göstermesinin ardından bu salgını pandemi olarak ilan etmesinden sonra Türkiye'de Millî Eğitim Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı ve Bilim Kurulu üyelerinin görüşmeleri neticesinde ilk etapta üç haftalık yüz yüze eğitime ara verilmiştir. İlerleyen zamanlarda vakaların artması ve salgının küresel bir krize neden olması sebebiyle aşı bulunana kadar eğitimin uzaktan yapılması yönünde karar alınmıştır. Bu karardan sonra uzaktan eğitime geçiş yapabilmek için eğitim kurumları gerekli alt yapı hazırlıklarına hızla başlayarak hem öğrencileri hem de eğitimcileri süreçle tanıştırmak için tanıtım videoları hazırlamıştır. Hazırlanan bu video içeriklerinde eğitim-öğretimin uzaktan-çevrimiçi olarak nasıl sürdürüleceği konusunda bilgilendirmeler yapılmıştır. Covid-19 salgını, sadece öğrenci ve eğitimcileri değil, aynı zamanda velileri de farklı yönleri ile etkilemiştir. Eğitimin bir kurum çatısı altından alınıp uzaktan eğitim uygulaması ile özel alana kaydırılması veli-öğrenci açısından bazı sorunların da daha görünür hale gelmesine neden olmuştur.

Geleneksel eğitim anlayışında öğrenci-öğretmen birlikteliği ile etkileşimli bir sınıfta yapılan dersler salgının seyri ile sekteye uğramış, tüm dünya toplumları eğitimin bu salgın karşısındaki konumunu ve önemini düşünmeye başlamıştır (Özer ve Suna, 2020: 176). Dünyayı çepeçevre saran bu salgına karşı geliştirilecek olan aşı ya da ilacın ne zaman toplumun hizmetine sunulacağı ve salgının ne

zaman biteceğine ilişkin belirsizlikler ile ülkelerin bu duruma hazırlıksız yakalanmış olması önemli siyasi kararların alınmasını da gerekli kılmıştır. Bu kararların hangi konuları kapsayacağı ve alınan kararların nasıl hayata geçirileceği noktasında fikir önderleri önemli görevler üstlenmiştir. Bu noktada salgın süreci ve sonrasında ortaya çıkabilecek sorun ve sonuçlar hakkında uzmanlar gerek yazılı basında gerekse ekran karşısında demeçler vererek görüşlerini beyan etmişlerdir.

Salgının kalabalık ortamlarda yayılmasını önlemek adına eğitimin fiziki olarak okul ortamından alınıp hane içi alana taşınması farklı bölgelerde farklı sorunların yaşanmasına neden olmuştur. Bu çerçevede uzaktan eğitim süreciyle birlikte daha önce 2012 yılında kurulan Eğitimde Bilişim Ağı (EBA)'nın alt yapısı modernize edilerek tüm eğitim öğelerinin (öğrenci, öğretmen, idareci, bakanlık, vb.) kolaylıkla ulaşabileceği şekilde yeniden düzenlenmiştir. Ayrıca 2020 yılının Mart ayından itibaren EBA TV, eğitimin tüm kademeleri ve sınıfları için üç ayrı frekansla uzaktan eğitim sürecine başlamıştır (Uzun ve Uzunöz, 2022: 4).

Uzaktan eğitimle birlikte öğrenciler mekânsal ve teknik konuların müsaade ettiği ölçüde eğitimlerine evlerinde ya da destek noktalarında devam etme imkânı yakalamışlardır. Pandemi süreciyle birlikte her öğrencinin aynı imkânlarla sahip olmadığı gerçeği, eğitim özelinde birtakım sorunlarla karşı karşıya kalmamıza neden olmuştur. Özellikle teknik ve mekânsal yetersizlikler eğitimdeki fırsat eşitsizliğini daha fazla görünür kılmış, bu durum eğitimde farklı sorun tiplerinin daha fazla konuşulup tartışılmasına zemin hazırlamıştır. Özellikle teknolojik araç ve gereçlerden yoksun olan, kalabalık ailelerde kendilerine ait çalışma odası olmayan, internet alt yapısının zayıf olduğu ya da hiç olmadığı coğrafyalarda yaşayan öğrenciler dersleri takip etme noktasında geri planda kalmışlardır. Bu durum bireyin en temel hakkı olan eğitime eşit koşullarda erişim sağlama olanaklarını da olumsuz yönde etkilemiştir.

Sınıf içi yüz yüze eğitimin, bireyi yaşama hazırlama, disiplin sağlama, geleceğe ilişkin hedef belirleme, sosyal ve duygusal gelişime katkıda bulunma, grup içi etkileşim ve iletişim becerileri kazanma açısından önemi büyüktür. Bu kazanımlara karşın, Covid-19 pandemi süreciyle eğitimin sınıf ortamından taşınarak evde, uzaktan eğitimle devam etmesi bazı boşluklar ve sorunların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu çalışma, yaşanan sorunların perde arkasını konunun aktörlerinden biri olan öğrencilerin gözünden anlamayı amaç edinmiştir. Bu çerçevede eğitimde yaşanan eşitsizliklerin, uzaktan eğitim ile birlikte ne yöne evrildiği, uzaktan eğitimin farklı sosyo-ekonomik yapılardan gelen öğrencilerin başarısını ne yönde etkilediği, uzun vadede bu sorunların çıktılarının neler olacağı konusu öğrencilerin deneyimleri dikkate alınarak nitel araştırma yöntemlerinden derinlemesine görüşme tekniği ile anlaşılmaya

çalışılmıştır. Çalışmanın bulgularına göre, özellikle teknolojik araçlara sahip olmayan, internet imkânının kısıtlı olduğu, çalışma odasının olmadığı hanelerde sınıfsal eşitsizliklerin eğitime erişimi ağırlaştırdığı gözlenmiştir. Bu çalışmada elde edilen veriler göstermiştir ki, eğitimde yaşanan mevcut sorunlara pandemi süreci yenilerini eklemiş ve eğitim sorunu fırsat eşitliği noktasında farklı boyutlarıyla tartışılmaya başlanmıştır.

Uzaktan Eğitim ve Zorlukları

Covid-19 salgınıyla birlikte getirilen kısıtlamaların başında, toplumu büyük ölçüde etkileyen ve başta sosyopsikolojik sorunlara kapı aralayan “evde kal” çağrıları olmuştur. Bir taraftan toplum sağlığını korumak ve hastalığın yayılım riskini azaltmak için alınan tedbirler, diğer taraftan belirli meslek kollarının (öğretmen, akademisyen, idari personel vb.) ve öğrenim gören kişilerin eve kapanmak durumunda kalması pek çok açıdan sorunların yaşanmasına neden olmuştur. Bir anlamda toplum, pandemi süreciyle “yeni normal” olarak adlandırılan ve bireylerin sosyalleşme kanallarını bir süre için kapatan bir dönemle tanışmıştır. Bu dönemde sağlık alanında yapılan kısıtlamalardan eğitim de payını alarak, dersler uzaktan eğitim modeli üzerinden verilmeye başlanmıştır.

Uzaktan eğitim, içinde bulunduğu dönemin teknolojisinden yararlanarak farklı ortamlarda bulunan öğrenen, öğreten ve içerik arasında etkileşim kuran disiplinler arası bir yaklaşımdır. Başta 1700’lü yıllarda mektup aracılığıyla başlayan uzaktan eğitim, günümüzdeki teknolojik gelişmelerin sonucunda bilgisayar ve internet tabanlı uzaktan eğitim modeline dönüşmüştür. Eğitim faaliyetlerinin uzaktan eğitim olarak kabul edilmesi için öğrenen ve öğretenin ayrı ortamlarda bulunması, bir eğitim kurumu tarafından yürütülmesi, teknolojik araçların kullanılması, iki yönlü iletişimin gerçekleşmesi ve ders içeriğinin en az %80’inin teknoloji aracılığıyla yürütülmesi gerektiği belirtilmektedir (Elçiçek, 2022: 35). Bu durumda uzaktan eğitim; öğreten ve öğrenenin birbirinden uzak ortamlarda olduğu, teknolojik araç ve gereçlerle öğrenim içeriklerinin paylaşıldığı bir eğitim süreci olarak değerlendirilebilir.

Uzaktan eğitime ilişkin literatürde oldukça geniş bir kavram haritasının olduğunu söylemek gerekir. Bunlardan bir kaçına baktığımızda, uzaktan eğitimi İşman (1998: 23), farklı ortamlarda bulunan öğrenci ve öğretmenlerin, öğrenme ve öğretme faaliyetlerini, iletişim teknolojileri ve e-posta hizmetleri ile gerçekleştirdikleri eğitim sistemi modeli olarak tanımlamaktadır. Uşun (2006: 7)’a göre uzaktan eğitim; kaynak ile alıcının öğrenme-öğretme süreçlerinin büyük bir bölümünün birbirinden uzak ortamlarda bulunduğu, alıcılarına öğretim yaşı, amaçları, zamanı, yeri ve yöntemi gibi farklı açılardan “bireysellik”, “esneklik” ve “bağımsızlık” olanağı tanıdığı, öğrenme-öğretme süreçlerinde; yazılı ve basılı materyaller, işitsel araçlar, yüzyüze eğitim gibi materyal, araç, teknoloji ve

yöntemlerin kullanıldığı eğitim sistemi olarak tanımlanır. Ona göre, uzaktan eğitim günümüzde dünyanın pek çok yerinde uygulanan bir eğitim modülü olmaktadır. Uzaktan eğitim, öğrencinin dilediği zaman ve ortamda ihtiyaç duyduğu bilgiye ulaşabilme imkânı sağlar. Dolayısıyla uzaktan eğitimin öğrencinin eğitim-öğretim için ayırdığı maddi harcamaları düşürme, öğretim elemanlarının iş yoğunluğunu azaltma, öğrencilerin belli bir saatte ve belli bir ortamda bulunma zorunluluğunu ortadan kaldırma gibi amaçları olduğunu söyleyebiliriz.

Uzaktan eğitimle ilgili tüm bu tanımlara baktığımızda, geleneksel eğitime kıyasla öğrenen ve öğretenin daha esnek zamanlarda eğitim sürecine dahil olduğu, öğrenci ile öğretenin birlikte planlayarak uygun koşul ve şartlarda bir araya geldiği, verilen bilginin kayıt altına alınması durumunda öğrenene tekrar dinleme imkânı sunduğu, kendi kendine çalışma düzeneğinin oluşturulabildiği kullanışlı bir sistem olarak karşımıza çıkmaktadır. Buna karşılık teknolojik araç-gereçlere sahip olamayan, ekonomik açıdan alt gelir grubunda yer alan kişileri düşündüğümüzde uzaktan eğitim geleneksel eğitime göre erişilmesi daha güç bir alan haline dönüşebilmektedir. Dolayısıyla burada dikkat etmemiz gereken en önemli hususlardan biri, uzaktan eğitime erişim açısından gerekli olan materyallere ekonomik yetersizlikler nedeniyle erişemeyen bireylerin varlığının olduğu gerçeğidir.

Denilebilir ki, günümüz toplumlarında sınırlar olmadan herkesin eşit bir şekilde eğitim olanaklarına erişim sağlaması bir anlamda teknolojik araç-gereçlerle mümkündür. Fakat pandemi süreci göstermiştir ki, özellikle dar gelirli ve çocuk sayısının fazla olduğu ailelerde uzaktan eğitime erişim açısından önemli sorunlar yaşanmıştır. Bazı ailelerin evlerinde internet bağlantısı olmadığı, çok çocuklu ailelerde tek bilgisayarla nöbetleşe eğitime katılan çocukların olduğu ya da müstakil evlerde tek bir odada ders çalışmak ve sınava girmek zorunda olan çocukların varlığı yadsınamaz bir gerçekliktir. Tüm bu sosyolojik gerçeklikler, pandemi sürecinde hayatımızın önemli bir parçası haline gelen uzaktan eğitim meselesinin uzun soluklu tartışılmasına zemin hazırlamıştır.

Uzaktan eğitim sürecinin teknolojik imkânlarla erişime ilişkin ortaya çıkardığı sorunların yanında öğrencilerin sosyalleşmelerini kısıtlayan boyutu da önemli bir mesele olarak değerlendirilebilir. Yüz yüze eğitim yapıldığı dönemlerde günün büyük çoğunluğunu okulda geçiren öğrenciler, pandemide derslere evden çevrim içi platformlardan katılmış ve daha önce okulda geçirdiği zamanının tümünü uzaktan eğitim süreci boyunca evde geçirmeye başlamıştır. Nitekim öğrenciler için okul, teorik açıdan bilgi edinme mecrası olmanın yanında akran gruplarıyla sosyalleşme, rol modeli olarak seçtiği öğretmenlerle hayatı sahada deneyimleme, uygulamalı derslerde yerinde öğrenme metoduyla mesleki bilgiye erişim sağlama gibi pek çok açıdan farklı imkânlar sunan önemli bir kurumdur. Bu nedenle

okuldan uzaklaşan ve ev ortamında derse/sınava katılım sağlayan öğrenciler açısından süreç farklı sıkıntıları da beraberinde getirmiştir. Bununla birlikte eğitimin evde, “uzaktan eğitim modeliyle” yapılması noktasında aileler de birçok sorun yaşamıştır. Derslerin bilgisayar başında yapılması ve ebeveynlerin çocuklarını derse katılmaları konusunda sürekli kontrol etme ihtiyacı duymaları, dersler kayıt altına alındığı için sonradan dersi takip etme olanaklarının öğrencilerin derse katılım disiplinlerini zayıflatması gibi hususlar ailelerin kaygılarını daha da artırmıştır. Aktaş (2020, s.40)’ın da belirttiği gibi “bu süreç bir anlamda zaman-birey-mekân sıkışması dediğimiz bir toplumsal gerçekliğin de tartışılan konular arasına girmesine neden olmuştur.”

Öğrenciler, yüz yüze eğitim alırken okulun kuralları ve disiplini sayesinde derslere daha ciddiyetle katılım sağlarken uzaktan eğitim sürecinde kontrol mekanizmasının zayıflaması ile birtakım zorluklar yaşamışlardır. Eğitim alanı olan okullarda belli başlı kuralların (kılık-kıyafete özen, derslere zamanında girme, yoklama zorunluluğu, sınavların belirli bir program dahilinde sınıf ortamında yapılması, eğitim-öğretim yönetmeliğinin belirttiği kurallara uyum sağlama ve bürokratik işleyişe göre hareket etme) öğrencilere ciddiyet kazandırdığı bilinmektedir. Denilebilir ki, okul ortamı öğrenci-öğretmen kimliğinin tanım ve sınırlarını belirlediği için kendi içinde bir düzenlilik sağlar. Buna karşılık uzaktan eğitim sürecinde, öğrenciler ev ortamını konfor alanına dönüştürdükleri için daha keyfi derslere katılım sağlamışlardır. Bununla birlikte öğrencinin evde eğitimini sürdürmesi bazı ailelerde, “nasıl olsa sonra da dersleri dinleyebiliyorsun, o yüzden ev işlerinde ya da bağ-bahçe işlerinde bize yardım edebilirsin” gibi söylemleri karşımıza çıkarmıştır. Eğitimin olmazlarından biri olan sınavların uzaktan çevrim içi yapıldığı dönemlerde internet bağlantı sorunları yaşayan evlerde sağlıklı ölçme-değerlendirmenin yapılamaması da önemli problemleri beraberinde getirmiştir. Bu yüzden kural ve disiplinin kolaylıkla sağlanamadığı ev ortamında öğrenciler, derslere ve sınavlara gereken önem ve ciddiyeti gösterememişlerdir. Bunun yanı sıra pandemi sürecinin yarattığı korku ve kaygının her geçen gün artarak devam etmesi hem aileler hem de çocuklar açısından “geleceğe yönelik umutsuzluğa” neden olmuştur.

Bourdieu’nün Sermaye Kuramı Bağlamında Eğitimde Fırsat Eşitliği Sorunu

Eğitim, toplumun gelişmesi ve ilerlemesi açısından önemli kurumlardan biridir. Toplumların ekonomik, sağlık, askeri, siyasi ve kültürel anlamda daha ileriye taşınması yetişmiş insan gücü ile mümkündür. Bu yüzden eğitime herkesin eşit olarak erişim sağlanması, eğitim kalitesinin yükseltilmesi, okullar arasındaki başarı düzeyi farklılıklarının azaltılması, eğitim kurumu açısından önemli konular arasındadır. Modern toplumda eğitimde ortaya çıkan eşitsizliklerin tamamen çözülmesi hedeflenmiş olsa da var olan eşitsizliklerin devam

etmesinin yanında bu eşitsizliklerin kökenine inmek de faydalı olacaktır. Bu bağlamda eğitimde ortaya çıkan eşitsizliklerin çözülebilmesi için ekonomik, siyasi, hukuki, sosyo-kültürel temellerin gözden geçirilmesi gerekmektedir (Hesapçıoğlu ve Dündar, 2011: 6-7).

Bu çerçevede birçok alanda olduğu gibi eğitim alanında da görüşlerine başvurabileceğimiz Bourdieu’nün kavramlarına göz atmak, konuya farklı bir açıdan bakma olanağı sağlayacaktır. Bourdieu’nün önemli kavramlarından biri olan habitus, eğitim konusu ile ilgili çözümlenelerde önemli bir yere sahiptir. Bourdieu’ya göre habitus, bireylerin sahip olduğu pratikleri ve bu pratikleri toplumsal yapı içerisinde kurduğu bağ ile davranış kalıplarına nasıl aktarıldığını anlatmak için kullanır. Habitus, daha çok davranış yani eylem üzerine odaklanır. Bourdieu, sınıflar arası eşitsizliği sınıfların yeniden üretilmesini kültürle açıklar ve kültür, sınıfların devamını sağlamayı habitus ile yapar (Bourdieu, 2015’den aktaran: Omurtak, 2019, s.3). Habitus kavramı, insanların belirli kültürler veya alt kültürler içerisinde yaşamaları sonucunda zihinlerinde sahip oldukları temel bilgi stokunu anlatmak için kullanılır. Toplumsal failer, habitus’un sürekli eğilimleri aracılığıyla var olan kurumları pratik olarak benimseyerek etkinleştirirler. Böylelikle habitus, belirli türde yer ve koşullardaki tecrübelerimizin bir sonucu olmasının yanında, zihnimizde taşıdığımız sürekli eğilimler setini ifade eder. Bu nedenle habituslar aracılığıyla edindiğimiz deneyimler dünyaya, toplumsal olay ve sorunlara yaklaşımımızı derinden etkiler (Bourdieu, 1992’den aktaran: Palabıyık, 2011: 129).

Eğitim hayatımızda edindiğimiz deneyimlerimizin sosyal ve kültürel hayatımızdaki davranışlarımıza yansımaları Bourdieu’nün habitus kavramıyla açıklanabilir. Bourdieu’nün kavramlaştırmasında alan, habitus ile ilişkilidir ve alan habitusu şekillendirir. Bourdieu, alanı çok boyutlu konular ve eyleyicilerin bu konulara yerleşmesi olarak tanımlar. İnsanlar; ekonomik, siyasi, sanatsal, dil, bilimsel gibi farklı alanları ve kendilerinin koyduğu kurallar ve fikirleri otoriteye uyumlu şekilde oluştururlar (Bourdieu ve Wacquant, 2021, s.140). Alan kavramı, Bourdieu için önemli olmakla birlikte eğitimdeki fırsat eşitliği içinde başvurulan bir kavramdır. İlk olarak okulu bir alan dahilinde ele aldığımızda, pek çok sermayeye sahip olan çocukların okul alanı içerisindeki gösterdikleri habitusları yani davranışları ile bir var olma savaşı, kendini gösterme ve belli bir otorite kurma eğilimi içerisinde olduklarını görürüz. Bununla birlikte aileler bütün sermayelerini aktardıkları çocuklarını kendilerinin mirasçısı olarak görmektedirler. Bu durumda çocuklar ailelerinden aldıkları her türlü sermayeyi akademik başarıları için okul alanında sergileme çabası içine girerler.

Eğitimin bir kurum çatısı altında yapılması ve eğitime katılan aktörlerin her tür yeteneklerini sergilemeleri içinde yaşadıkları sosyo-kültürel dinamiklerden beslenerek karşımıza çıkar. Burada önemli olan birkaç hususa değinmekte yarar vardır. Kurumsal bir

çatı altında eğitimcilerin mesleki ve akademik bağlamdaki bilgiye dayalı otoritelerini öğrenciler üzerinde kurmaları ve bu otoritenin meşru bir boyutunun olması her iki taraf içinde bir disiplin sağlar ve pedagojik formasyonun işleyişi ve devamlılığını da mümkün kılar. Bu otoriteye tabi olan öğrenciler bu otoritenin meşru olduğunu bilirler ve eğitim kurumunda verilen değerler silsilesini ailelerinden aldıkları kültürel ve sosyal sermayeyle birleştirerek daha ileri bir noktaya taşırlar. Dolayısıyla burada kurumsal bir çatı altında verilen eğitimin uzun soluklu ve kesintisiz olabilmesi için ailenin de buna katkı sunması beklenir. Ailenin sahip olduğu ekonomik, kültürel ve sosyal sermaye, eğitim çatısı altında verilen formal eğitime farklı yönleri ile katkıda bulunur. Bunun en güzel açıklaması Bourdieu'nün şu tespitinde karşımıza çıkar. Ona göre, "kendini en iyi dile getirenler (okulsal yapılarda) yazıyla daha yakın olanlar ve çocukluklarından başlayarak ailelerinin kitap raflarına erişebilenlerdir, bu kişiler ötekilerden daha başarılı olurlar. Öncelikle ailede ve arkadaş çevrelerinde "görünmez bir pedagoji" aracılığıyla aktarılan okul kurumunun gerektirdiği kodlara egemenlik, "kalıtçılar", buna erişimi olmayan topluluklar kitlesinden ayırır." Bu saptama, okulun yalnızca zincirinin bir halkasını oluşturduğu kültür alanına yayılır. Bourdieu için kültür (en seçkin anlamıyla), meşruluğu herkesçe kabul edilen, ancak erişim kodlarının edinilmesinin ve iyi işleyişinin eşitsiz biçimde dağıtıldığı yapılanmış düşler, ortak simgelerdir. Kültür -en azından kendini kabul ettirmiş kültür- bilgi ve beğeni biçimlerine bir erişim yoludur, ancak aynı zamanda çoğunluğa karşı azınlığın benimsediği düşünceler ve yapılar düzenidir (Bourdieu ve Darbel, 1966'dan aktaran: Maignet, 2014: 162-163).

Aileler kendi toplumsal varlığını, tüm güçleri ve ayrıcalıklarıyla sürdürme eğilimi göstermektedir. Bu eğilim, yeniden üretim stratejilerinin yani doğurganlık, evlilik, ekonomik ve son olarak eğitim stratejilerinin kökenini oluşturur. Ailelerin kültürel sermayesi ne kadar yüksekse ve kültürel sermayelerinin hacmi, ekonomik sermayeye oranla ne kadar büyükse, çocuklarının okul eğitimine o kadar çok yatırım yaparlar (Bourdieu, 2016: 35-36). Böylelikle ekonomik sermayesi güçlü olan aileler, çocuklarını daha prestijli okullara göndererek kültürel sermayeyi yeniden üretmeye olanak tanımış olurlar. Sosyal sınıfın ayrıcalıkları arttıkça aynı oranda kültürel sermaye de artmış olur (Karademir ve Kaya, 2020: 650). Dolayısıyla sermaye biçimlerine bağlı olarak sınıfsal farklılıklar her alanda olduğu gibi eğitimde de fırsat eşitliğinin biçim ve formlarını şekillendirir. Bu nedenle eğitimde fırsat eşitliği kimi zaman bireyin kendi çabasından bağımsız, ailenin içinde yer aldığı toplumsal sınıfa bağlı olarak karşımıza çıkar. Bir başka ifadeyle, ailenin gelir düzeyi, yaşam kalitesi, sosyal ve kültürel olanaklara erişim imkânları çocuklarının gelecekteki mesleki ve akademik başarıları üzerinde önemli etkiler bırakır.

Bourdieu'ya göre sınıf ve statü grupları tabakalaşmanın ayrı boyutlarında yer almaz; bunlar gerçekte bir arada var olurlar ve bu ikisi arasındaki ayrım

sadece analitik bir ayrım olmaktadır. Buradaki temel oluşum, sınıf çözümlemesinin sadece ekonomik ilişkilerin çözümlemesine indirgenemeyeceği, dolayısıyla aynı zamanda simgesel ilişkilerin analizini de içermesi gerektiğidir. Bourdieu'nün temel argümanı, ekonomik eşitsizliklerin kültürel eşitsizlikler tarafından pekiştirildiği, kültürün kendisinin (düşünceler, simgeler, yaşam koşulları) sınıf eşitsizliklerinin yeniden üretilmesinde önemli bir rol oynaması üzerine kurulu olduğu gerçeğidir (Yanıklar, 2010: 123).

Dolayısıyla Bourdieu'nün söyleminden yaklaştığımızda eşitsizlik sorunsalına sadece ekonomik açıdan bakılmaması, sosyal ve kültürel açıdan da bakılması gerçeği karşımıza çıkar. Eğitim özelinde düşündüğümüzde, ailenin sahip olduğu sosyo-ekonomik ve kültürel düzey bireyin eğitim imkânlarına erişimini etkileyen önemli unsurlardır. Uzaktan eğitim süreci ile birlikte eğitim alanındaki eşitsizlikler daha görünür hale gelmiştir. Uzaktan eğitimle ilgili en önemli sorun kısıtlı imkânlarla bireyin eğitim sürecini yürütmek zorunda kalmasıdır. Özellikle ailelerin sosyo-ekonomik düzeyinin düşük olmasından kaynaklı olarak evde internetin olmaması, teknolojik araçlara erişememesi, öğrencilerin büyük bir çoğunluğunun kendilerine ait bir çalışma odasının olmaması, derslerle ilgili kaynaklara erişim sorunu hem ailelerin hem de eğitim alan çocuk ve gençlerin sürece ilişkin başarı ve motivasyonlarını olumsuz yönde etkilemiştir. Bunun yanı sıra teknolojik araç-gereçleri etkin bir şekilde kullanma becerisine sahip olamayan bireylerin varlığını da unutmamak gerekir. Bourdieu'nün üzerinde durduğu gibi eğitim imkânlarına erişim ailenin kültürel sermayesiyle de biçimlenir. Kuş, Mert ve Boyraz (2021)'in yapmış olduğu araştırmada bazı ailelerde teknolojik araç gereçlerde ortaya çıkan sorunları çözmekte ailenin zaman zaman yetersiz kaldığı, bazı çocukların babaları işten eve geldiğinde uzaktan eğitime katılabildikleri bilgisi paylaşılmıştır. Aynı araştırmada eğitime önem veren ailelerin uzaktan eğitim sürecinde de çocuklarının eğitimiyle yakından ilgilendikleri bilgisine ulaşılmıştır.

Tüm bu söylemlerden yola çıktığımızda ailenin demografik yapısına bağlı olarak her bireyin aynı sosyo-kültürel ve ekonomik imkânlarla sahip olmadığını söylemek yanlış olmayacaktır. Bu nedenle özellikle sınıfsal eşitsizliklerin derinleştiği yapılarda eğitimin kısıtlı olanaklarla sürdürüldüğü ev ortamından alınarak okul ortamına taşınması bir nebze de olsa eğitime eşit erişimi olanaklı kılacaktır. Bu çalışma, tam da bu noktadan yaklaşarak iki farklı sosyal sınıftan gelen öğrencilerin (devlet lisesi ve özel lisede okuyan öğrenciler) uzaktan eğitime erişim sorunlarını ve eğitimde fırsat eşitsizliğinin boyutlarını onların bakış açısından anlamak üzere temellendirilmiştir.

Araştırmanın Yöntemi

Araştırma, farklı sosyo-ekonomik ailelerden gelen, özel ve devlet okulunda okuyan lise öğrencilerinin

uzaktan eğitim sürecindeki deneyimlerini, uzaktan eğitim modeline uyum sağlama süreçlerini ve karşılaştıkları problemleri onların söylemlerinden yola çıkarak analiz etmeyi amaçlamıştır. Eğitimde fırsat eşitliği konusunu farklı sosyal sınıflardan gelen öğrenciler özelinde tartışmak için Bourdieu'nün "alan, sermaye ve habitus" kavramları esas alınmıştır. Bu çalışmada nitel araştırma yöntemi benimsenmiştir. Nitel yöntem, "gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama tekniklerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma" olarak tanımlanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2008: 9). Bu doğrultuda araştırmada verilerin toplanmasında nitel araştırmaya uygun olarak derinlemesine görüşme tekniği kullanılmıştır. Böylelikle uzaktan eğitimi bizzat deneyimleyen öğrencilerin görüşlerinden yola çıkarak, eğitimdeki eşitsizliklerin pandemi sürecinde hangi noktalara taşındığı doğrudan alıntılarla aktarılmaya çalışılmıştır.

Araştırmanın Katılımcı Grubu

Araştırmanın katılımcı grubu Denizli'de devlet okulu olan Saniye Gemici Anadolu Lisesi ve özel okul olan Özel Bitek Koleji öğrencilerinden oluşmaktadır. Çalışma, okul yönetiminden izin alınarak ve öğrencilerin gönüllü katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Çalışmaya hem örgün-yüzyüze hem de uzaktan eğitimi deneyimleyen 10., 11. ve 12. sınıf öğrencileri dahil edilmiştir. 16 öğrenci devlet okulundan, 16 öğrenci özel okuldan olmak üzere toplam 32 öğrenci ile yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Böylelikle örgün-yüzyüze ve uzaktan eğitimi deneyimleyen öğrencilerin sürece ilişkin söylemleri üzerinden karşılaştırılma yapılmıştır. Bununla birlikte özel ve devlet okulunda okuyan öğrenciler açısından sınıfsal eşitsizliklerin eğitimdeki fırsat eşitliğini ne yönde etkilediği sorusuna da cevap aranmıştır.

Araştırmanın Veri Toplama Süreci

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Veri toplama aracı olarak, görüşme tekniğinden yararlanılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme formları hazırlanmış ve soruların anlaşılabilirliğini test edebilmek amacıyla öncelikle pilot çalışma yapılmıştır. Görüşme formunda öğrencilerin demografik bilgileri, uzaktan eğitim sürecine ilişkin yaşadıkları sorunların arka planı, ailenin içinde bulunduğu koşullar ile öğrencilerin eğitim fırsatlarına erişim olanakları anlaşılmaya çalışılmıştır. Araştırmaya katılan öğrencilerin izinleri alınarak görüşmeler ses kayıt cihazına kaydedilmiştir.

Araştırmanın Veri Analiz Süreci

Araştırmanın veri analiz sürecinde öncelikle görüşme kayıtlarının deşifreleri gerçekleştirilmiştir. Araştırma kapsamında, araştırma soruları çerçevesinde belirli temalar oluşturulmuştur. Temalar oluşturulurken katılımcıların söylemlerinde öne çıkan hususlar belirleyici olmuştur. Araştırmanın temaları şu başlıklar altında toplanmıştır.

- Uzaktan eğitim sürecinde ders çalışma alanındaki mekânsal kısıtlılıklar,
- Uzaktan eğitim sürecinde öğrencilerin teknolojik imkânlarla erişim konusunda yaşadığı eşitsizlikler,
- Uzaktan eğitim sürecinde öğrenci-öğretmen etkileşimiyle ilgili temel meseleler,
- Uzaktan eğitimle birlikte öğrencilerin ders motivasyonu ve başarı düzeyi ekseninde yaşadığı kayıplar,
- Uzaktan eğitimle oluşan belirsizlik ve gelecek kaygısı şeklindedir.

Bu temalar ile katılımcıların uzaktan eğitim sürecine ilişkin deneyimleri ve uzaktan eğitimin avantaj ve dezavantajı iki farklı sosyal sınıf üzerinden analiz edilmiştir.

Araştırmaya dair veriler toplanırken katılımcıların kimliğinin deşifre edilmemesi için gerçek isimleri araştırmada kullanılmayıp devlet okulunda okuyan öğrencilere D1, D2, D3... gibi kodlar verilirken, özel okulda okuyan öğrencilere Ö1, Ö2, Ö3... gibi kodlar verilmiştir.

Bulgular

Katılımcıların Sosyo-Demografik Özellikleri

Çizelge 1: Katılımcıların Demografik Özellikleri (Devlet Okulu)

Table 1. Demographic Characteristics of Participants (State School)

Katılımcı	Yaş	Cinsiyet	Aylık Gelir	Aile Fert Sayısı	Anne Eğitim Düzeyi	Baba Eğitim Düzeyi	Anne Meslek	Baba Meslek
D1	15	E	5.000 TL	5	İlkokul	İlkokul	Ev kadını	İşçi
D2	15	K	6.000 TL	4	Lise	Lise	Ev kadını	Esnaf
D3	15	K	2.000 TL	4	İlkokul	İlkokul	Ev kadını	Esnaf
D4	16	K	6.000 TL	4	Lise	İlkokul	Ev kadını	İşçi
D5	17	E	10.000 TL	4	Üniversite	Üniversite	Öğretmen	Mali Müşavir
D6	16	K	10.000 TL	4	Ortaokul	Ortaokul	İşçi	Serbest meslek
D7	18	K	4.250 TL	5	Lise	İlkokul	Ev kadını	Balıkçı
D8	17	K	10.000 TL	5	Yüksekokul	Lise	Serbest meslek	Esnaf
D9	17	E	10.000 TL	4	Ortaokul	Lise terk	112 Çalışanı	İşsiz (Gazi)
D10	17	K	12.000 TL	4	Lise	Lise	Çiftçi	Çiftçi
D11	18	K	10.000 TL	5	İlkokul	Lise	İşçi	Memur
D12	17	K	10.000 TL	5	Lise	Ortaokul terk	Aşçı	Şoför
D13	18	E	10.000 TL	6	İlkokul	İlkokul	Ev kadını	Çiftçi
D14	18	E	8.000 TL	4	İlkokul	İlkokul	Ev kadını	Tekstil
D15	18	K	2.500 TL	3	Ortaokul	İlkokul	Ev kadını	İşçi
D16	18	K	5.000 TL	5	İlkokul	İlkokul	Emekli	Emekli

Tablo 1'de görüldüğü üzere anne-babanın eğitimi ağırlıklı olarak ilkokul ve ortaokul düzeyindedir. Bu durum çalışmada, katılımcılar tarafından bir sorun olarak değerlendirilmiştir. Çünkü uzaktan eğitim sürecinde anlamadıkları konularda anne-babalarından dersle ilgili destek alamadıklarını ve bu konuda aile desteğinin yoksunluğunun dezavantajlarını yaşadıklarını dile getirmişlerdir. Bununla birlikte özellikle kalabalık

ailelerde ev işlerinde kız çocuklarının daha fazla sorumluluk aldığı ve bu sosyal sınıfta kız çocuklarının erkek çocuklara nazaran derse katılımın düşük olduğu bilgisine ulaşılmıştır.

Çizelge 2: Katılımcıların Demografik Özellikleri (Özel Okulu)

Table 2. Demographic Characteristics of Participants (Private School)

Katılımcı	Yaş	Cin-siyet	Aylık Gelir	Aile Fert Sayısı	Anne Eğitim Düzeyi	Baba Eğitim Düzeyi	Anne Meslek	Baba Meslek
Ö1	16	E	60.000	8	Ortaokul	Lise Terk	Ev kadını	Şirket sahibi
Ö2	16	E	15.000TL	4	Üniversite	İlkokul	Muhaseci	Serbest meslek
Ö3	16	K	9.250TL	8	İlkokul	İlkokul	İşçi	Esnaf
Ö4	16	K	8.000TL		İlkokul	Lise	Kuaför	Tesisatçı
Ö5	16	K	10.000TL	4	Açıköğretim (Okuyor)	Üniversite	Sekreter	Muhasebeci
Ö6	16	E	8.000TL	4	Üniversite	Ortaokul	Aşçı	Teknisyen
Ö7	17	E	18.000TL	4	Lise	Lise	Esnaf	Esnaf
Ö8	17	E	8.000TL	3	Üniversite	Üniversite	İşçi	İşçi
Ö9	18	K	15.000TL	5	Ortaokul	İlkokul	Ev kadını	Firma Şefi
Ö10	17	E	8.000TL	4	Lise	Lise	Ev kadını	Esnaf
Ö11	16	E	6.250TL	4	İlkokul	Lise	İşçi	İşçi
Ö12	18	E	14.000TL	4	Ortaokul	Ortaokul	Yönetici	Teknisyen
Ö13	18	E	10.000TL	4	İlkokul	İlkokul	Ev kadını	Mütahit
Ö14	18	E	12.000TL	4	Ortaokul	Ortaokul	Ev kadını	Memur
Ö15	18	K	12.000TL	5	Ortaokul	Lise	Ev kadını	Esnaf
Ö16	18	E	9.000TL	4	İlkokul	Lise	Aşçı	İşçi

Tablo 2’de katılımcıların demografik bilgilerine bakıldığında anne-babanın eğitim seviyesi ve gelir düzeyinin görece yüksek olduğu bilgisine ulaşılmıştır. Devlet okulunda okuyan katılımcılar için anne-baba eğitiminin düşük olmasından dolayı dersler için gerekli desteği sağlama konusundaki yetersizlik özel okulda okuyan katılımcılar için söz konusu değildir. Çalışma bulgularına göre, bu sosyal sınıfta yer alan anne-babaların çocukların derslere katılımını takip etme ve teşvik etme, hangi konularda eksikliği olduğunu tespit etme, bu konuda telkinlerde bulunma konusunda daha fazla duyarlılık sergilediği bilgisine ulaşılmıştır. Bu noktada Bourdieu’nün ailenin sahip olduğu kültürel sermayenin önemli olduğu vurgusu ön plana çıkmaktadır.

Bulgular

Uzaktan Eğitim Sürecinde Ders Çalışma Alanındaki Mekânsal Kısıtlıklar

Eğitim, bireylerin gelişimi, sosyalleşmesi ve gelecek kurmaları açısından önemlidir. Bu yüzden bireyler eğitimi en verimli şekilde alabilecekleri bir ortama ihtiyaç duymaktadırlar. Uzaktan eğitime geçilmesiyle birlikte yüz yüze eğitime göre pek çok farklılıklar olmuştur. Bu

farklılıkların başında kuşkusuz öğrencilerin sınıf ortamında derse katılmaları yerine ev ortamında eğitime katılmaları yer almaktadır. Bu mekân değişikliği ile öğrenciler, derse adapte olamama (özellikle kalabalık nüfuslu ailelerde), öğretmeni ile yüz yüze derse katılmadığı için soru sormaktan imtina etme, sınıf ortamının sağladığı motivasyona sahip olamama, iletişim ve etkileşim becerilerini geliştirememeye, yalnızlaşma gibi sorunlarla yüzleşmişlerdir. Bu durum, uzun vadede karşımıza çıkabileceğini düşündüğümüz pek çok probleme kapı aralamış, hem aileler, hem eğitimciler, hem de öğrenciler açısından büyük endişe yaratmıştır.

Eğitim, toplumsallığı içinde barındırdığı için eğitimi bir alan olarak ele almak doğru olacaktır. Bourdieu’nün kavramlarından biri olan “alan” kavramını, bireylerin sahip olduğu yatkınlıkları belirli şekillerde sergileyebildiği “ortamlar” olarak tanımlamak mümkündür. Bireyler birçok alanda habituslarını şekillendirerek ve sermaye biçimlerini kullanarak eylemlerini sergiler. Eğitim de bu alan’ların içinde yer almaktadır. Bu doğrultuda, okul ortamı bir eğitim alanı iken uzaktan eğitim sürecinde ev ortamı eğitim alanı olarak karşımıza çıkmış ve toplumsallığın kurgulandığı zemini pek çok açıdan deformasyona uğratmıştır. Pandemi süreci ile birlikte ev alanı ile eğitim alanının birbiri içerisine geçerek karmaşık bir hal alması, öğrencilerin ve eğitimcilerin sosyal statü ve sosyal kimlik üzerinden yaptıkları kendilik tanımlarını da dönüştürmüştür.

Araştırma esnasında, özellikle sosyo-ekonomik düzeyi düşük ailelerden gelen öğrenciler, ev ortamında derse katılmalarını engelleyecek bazı sorunlar ile karşılaştıklarını dile getirmişlerdir. Bu sorunlar, aile üyelerinin kalabalık olması ve özellikle kış aylarında tek odada yaşamak zorunda olmaları nedeniyle gürültülü ortamda ders dinleyemeye ve sınava hazırlanmaya çalışması, misafir kültürünün devam ettiği ailelerde hane üyelerinin yanı sıra gelen misafirlere ikramın özellikle kız çocukları tarafından yapılması, ailenin ev işleri ve temizlik konusunda yine kız çocuklardan yardım beklemesi, erkek çocukların market ve diğer dışarı işlerine gönderilmesi çalışma boyunca öğrencilerin dile getirdiği sorunlardır. Ev ile okulun aynı mekândan sürdürülmesi öğrenciye derste olduğu izlenimini vermediği için öğrencinin “rol karmaşası” ya da “rol kaybı” yaşamasına neden olmuştur. Bu durumun eğitim açısından çocukların geleceğini olumsuz yönde etkileyen bir tablo oluşturduğunu söylemek gerekir. Yapılan görüşmelerde devlet okulunda okuyan katılımcılar bu konuda görüşlerini şu şekilde aktarmışlardır:

“Öğretmen soru soruyor mikrofonum açıkken arkadan ses geliyor. Mesela annem süpürge tutuyor. Yani tutma da diyemiyorsun böyle dışarıdan sesler geliyor, o falan kötü oluyordu” (D3).

“Bizim ebeveynlerimiz hazır değildi zaten. Düzenli bir odamız da yoktu, çoğu ailede yoktu öyle bir oda. Herkes hazırlıksız yakalandı. Hiç de iyi olmadı açıkçası. Mesela

ailem tartışıyordu sürekli dersteysen, ben de onları uyarmak zorunda kalıyordum” (D1).

“Evde ders yapıyorum ondan sonra annem çağırıyor. Sonra babam bir şeyler yapmaya çağırıyor. Ders esnasında çağırıyorlardı. Ama teneffüste çağırıyorlardı gidiyorsun onu yaparken unutuveriyorsun zamanı, dersi kaçıyorsun. Dersimi yapmama engel olmuyorlardı ama o işi yaparken daldığım için dersi unutuyordum” (D7).

Özel okuldaki katılımcılar da uzaktan eğitimde mekânın ders çalışma açısından belirli zorluklara sebep olduğunu ifade ederken sürecin farklı boyutlarına değinmişlerdir. Özel okulda okuyan görüşme yaptığımız katılımcılar, kendilerine ait ders çalışma odalarının ve gerekli materyallerinin olduğunu aktarmışlardır. Fakat eğitimin ev içinden sürdürülmesinin öz disiplini ortadan kaldırdığını, başlarında öğretmen gibi bir otorite ve teneffüs-ders zili gibi bir zaman çizelgesi olmadığı için kendilerini yönetmediklerini belirterek bu durumun bir süre sonra “boş vermişliğe” sebep olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca evin konforlu olmasının kendilerine rahat hareket etme imkânı sağladığını, bu yüzden dikkat dağıtacak olay ve nesnelere yüzünden derse ilginin canlı tutulmadığını, hatta bazen derse ara verdikten sonra derse geri dönmeyi ve katılmayı bile unuttuklarını dile getirmişlerdir. Katılımcılar bu konuda şunları aktarmıştır:

“Aslında eğitimin evde olması insanın dikkatini büyük oranda dağıtıyordu. Mesela evin ihtiyaçları oluyordu, hayırda diyemiyorsun, yapmak istiyorsun, ihtiyaç sonuçta. Bunun gibi bazı şeyler ve ev tanıdık ortam olunca o ders havasına giremiyor insan” (Ö4).

Fakat burada şunu belirtmekte fayda vardır ki, araştırma kapsamında kültürel sermayenin yüksek olduğu ailelerden gelen çocuklar, eğitimlerinin uzaktan da olsa belirli bir disiplinle sürdürülmesi gerektiği bilgisini ebeveynlerden öğrendiklerini sıklıkla dile getirmişlerdir. Bu ailelerde yetişen bireylerin herhangi bir otorite olmaksızın öğrenci olarak hangi rol ve sorumlulukları yerine getirmeleri gerektiği konusunda farkındalıklarının daha yüksek olduğu bu çalışmada gözlenmiştir. Bu konuda katılımcılardan birkaçı şunları aktarmıştır:

“Sabah erken kalkıyordum ders için. Dokuz buçuk gibi. Annem de zaten işe gidiyordu. Annem, babam işte oluyordu, kardeşimi de aneaneme bırakıyorlardı. Ben 18.00-19.00’a kadar evde tek oluyordum. Hani öyle bir sıkıntı olmuyordu, arkadan gelen ses olmadığı için anlamayacağım bir şey de olmuyordu. Tek başıma odamda çalışıyordum” (Ö7).

“Öğretmenlerin verdiği ödevleri zamanında yapıp, kendim de ayrıca başka kaynaklardan çalışıyordum” (Ö1).

Sonuç olarak, katılımcıların görüşleri doğrultusunda hem özel hem de devlet okulunda eğitim alan öğrencilerin ortak paydada birleştikleri sorun tipleri; evin daha konforlu bir ortam olması ve öz disiplin sağlama konusunda zorluk yaşamaları, aile fertlerinin tamamının evde kaldığı zaman aralıklarında derse katılma ve odaklanma konusunda sıkıntı yaşamaları, ev içi işlere yardım etmek için sık aralıklarla dersin başından kalkmak zorunda olmaları şeklinde sıralanabilir. Buna karşılık mekânsal sınırlılıklar konusunda devlet ve özel okulda okuyan öğrenciler arasındaki temel fark; devlet okulunda okuyan ve kalabalık ailelerde küçük bir mekân paylaşmak zorunda kalan öğrencilerin eğitim dönemi daha sancılı geçmiştir. Özellikle kış aylarında ısınma sorunu nedeniyle ailenin tüm fertlerinin tek odada bir arada yaşamak durumunda kalmaları öğrencilerin derse katılma, dinlediğini anlama ve sınavlarda başarı elde etme konusunda sorunlar yaşamalarına neden olmuştur. Bu konuda bir katılımcı şunları aktarmıştır:

“Uzaktan eğitimde şöyle; ben salon daha sessiz olduğu için orda çalışıyordum, salon soğuk oluyordu, hatta babam küçük elektrikli bir soba açtı ben ders çalışayım diye. Hatta bazen battaniye alıyordum üstüme, bacaklarımı örtüyordum. İnternet çekmesi için pencereye yakın duruyordum. Pencereden komşuların gürültüleri geliyordu. Dersi dinlemek ve adapte olmak zordu yani” (D1).

Ayrıca köyde yaşayan, yüz yüze eğitim varken taşınmalı eğitimle okula gelen bir öğrenci pandemi ile birlikte köyde kalmak zorunda olduğunu belirtmiştir. Coğrafi mekânın tarım ağırlıklı üretime dönük olması ve aile içi ücretsiz işgücüne ihtiyaç duyulması sebebiyle öğrencilerden D13 pandemi döneminde derse katılım sağlayamadığını şu şekilde dile getirmiştir:

“Benim evim köyde. Köyde bizim araziler falan var. Çok işimiz var yani, o yüzden ben eğitim alamadım. Yani devlet sunsa bile ben o eğitimden yararlanamadım, çünkü öyle gerekti.”

Bu noktada denilebilir ki, bir kurum çatısı altında eşit olanaklara sahip olan bireylerin eğitim imkânlarından eşit bir şekilde yararlanmaları fırsat eşitsizliğini bertaraf edecek bir durumdur. Uzaktan eğitim süreci; sosyal sınıf farklılıklarından kaynaklanan ve yoksulluğun derinleştiği bölgelerde, öğrencinin bir çalışma odasının olmaması, ısınma problemi nedeniyle tek bir odada ders çalışmak zorunda olması, şehir merkezine uzak bir alanda internet erişiminden dolayı dersleri dinleyememesi ya da sınavlara katılamaması, hasta yakınına bakmak zorunda olması ya da tarlada çalışması gibi birçok mekânsal sorunlarla yüzleşmek durumunda kalmışlardır.

Uzaktan Eğitim Sürecinde Teknolojik İmkanlara Erişim Konusundaki Eşitsizlikler

Günümüz koşullarında tüm dünyada bilgi-iletişim teknolojilerinin gelişmesiyle birlikte çağımız, “Bilgi Çağı” olarak adlandırılmaktadır. Dolayısıyla teknolojinin kullanımı her alanda olduğu gibi, bireylerin birbirleriyle iletişim kurmaları noktasında da önemli bir yere sahiptir. Covid-19 salgını ile temasın asgari düzeye indirilmesi düşüncesi karşısında sosyal mesafe kuralı tüm dünya nezdinde kabul edilmiş ve her türlü iletişim bağlantılarının dijitalleşmesini salgın koşullarında zorunlu hale getirmiştir. Böylelikle kamusal alanların kapatıldığı, yüz yüze etkileşimin azaldığı bu olağan dışı durum karşısında dijital iletişim araçları, bireyler arası etkileşimi sağlamakla birlikte, günlük yaşamı düzenleyici araçları da beraberinde getirmiştir (Marangoz ve Özen, 2021: 58).

Yaşadığımız yüzyıl, teknoloji çağı olduğu için eğitim, sağlık, ekonomik ve sosyal yaşamımızda teknolojik araçlar artık vazgeçilmez unsur haline gelmiştir. Fakat şu da bilinen bir gerçekliktir ki, teknolojik araçlara erişim her birey için eşit düzeyde değildir. Sınıfsal farklılıklara bağlı olarak teknolojik araçlara erişim konusunda fırsat eşitliğinin olmadığı hanelerin varlığı da hatırı sayılır orandadır. Pandemi sürecinde lise öğrencilerinin derslere katılım sağlaması için teknolojik araçlara ve internet erişimine sahip olması bir gereklilik olarak karşımıza çıkmıştır. Bu imkanlara erişim ise ailenin ekonomik sermayesinin gücüne bağlıdır. Ekonomik açıdan gelir düzeyi yüksek aileler, her türlü teknolojik donanım ve dijital araçlara daha kolay erişim sağlarken düşük ekonomik gelire sahip ailelerde bu durum daha zorlayıcı olmuştur. Yeterli teknik donanım ve araçlara erişim sağlayamayan ailelerdeki öğrenciler EBA (Eğitim Bilişim Ağı) ile televizyon üzerinden dersleri takip etmişlerdir. Bu bağlamda ekonomik sermayenin teknoloji odaklı bilgiye erişim açısından önemli bir araç olduğunu söylemek mümkündür.

Bu çalışmada öğrencilerin uzaktan eğitim sürecine katılmalarında önemli rol oynayan teknolojik araçlara sahip olup olmamaları sorgulanmıştır. Araştırma bulgularına göre, öğrencilerin internet ve bilgisayar erişimine ilişkin yaşadıkları sorunların onların derse katılımlarını olumsuz yönde etkilediği bilgisine ulaşılmıştır. Bu durum, eğitimde fırsat eşitsizliği sorunsalının bir ayağı olan ekonomik sermayenin önemli olduğu bilgisini karşımıza çıkarmıştır. Araştırmada öğrencilerden birkaçı her ne kadar cep telefonu ve bilgisayar gibi teknolojik araçlara sahip olduklarını belirtse de sahip oldukları teknolojik aracın işlevselliği noktasında sıkıntılar yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Yani burada sadece teknolojik araca sahip olmanın yeterli olmadığı, aynı zamanda işlevsel bir bilgisayar ve teknik alt yapının olmasının da önemli olduğu gerçeği söz konusudur. Araştırmada en çok dile getirilen sorunlar; internet alt yapısının sorunlu olması, internet için belirli bir kotanın olması ve sınır aşımında internete erişimin olmaması, kablosuz internet imkânı olmadığı durumlarda

sabit bir alandan internete erişim sağlarken özellikle kalabalık ailelerde herkesin oturduğu odada derse girmenin zorlukları şeklinde sıralanmıştır. Bununla birlikte uzaktan eğitime bağlanırken sürekli hata veren bir bilgisayara sahip olma, teknolojik araçların kullanımında yeterli bilgi ve tecrübeye sahip olamama öğrencilerin uzaktan eğitime katılmalarının önündeki önemli engeller olarak dile getirilmiştir.

Yapmış olduğumuz bu çalışmada uzaktan eğitim sürecinde teknik araçlara sahip olup olmama durumunun bilgiye erişim, başarı düzeyine katkı konusunda temel eşitsizlikleri doğuran önemli bir belirleyen olduğu bilgisine ulaşılmıştır. Devlet okulunda okuyan öğrencilerin ekonomik açıdan özel okulda okuyan öğrencilere göre daha sınırlı imkânlarla sahip olmaları bu çalışmada farklı boyutları ile karşımıza çıkmıştır. Devlet okulunda okuyan öğrencilerden birkaçı ailede okuyan çocuk sayısının fazla olması nedeniyle tek bilgisayarla eğitime katılma noktasında sorun yaşadıklarını ve çözüm olarak telefonla derse bağlandıklarını belirtmişlerdir. Aynı zamanda ayrı odalarının olmaması nedeniyle telefonu ile ev içinde kendine uygun bir yer bularak orada derse girdiklerini ve kimi zaman ders esnasında internet kotasının bitmesi nedeniyle derse katılmadıklarını belirtmişlerdir. Katılımcılardan birkaçı ise bilgisayarının bozulması veya aile fertlerinin de bilgisayarı kullanması durumunda derse katılım konusunda zorluk çektiğini aktarmışlardır. Bu konuda katılımcılar şunları aktarmıştır:

“Cep telefonumdan katıldım. Zaten laptopum yok. Masaüstü bilgisayarımız da abimin odasında duruyor. O yüzden oradan giremedim” (D6).

“Bilgisayar ve laptop bana ait değildi, ama abilerim bana karışmıyordu, okulum olduğu için. Okuldan sonra alıyorlardı” (D1).

“Bizim komşumuz vardı onların interneti de yoktu, bizim eve falan geliyordu. Kötü bir şeydi yani bence, dağıtılması lazımdı tabletlerin falan. Çoğu kişi giremedi mesela, giremeyenler oldu” (D3).

Devlet okulunda okuyan katılımcılardan biri evlerinde internet olmaması sebebiyle derse katılmadığını şöyle aktarmıştır:

“Internet alt yapımız yoktu. Komşudan da bağlanamıyorduk. Sonradan hallettik bir şekilde komşudan bağladık falan” (D16).

Bununla birlikte katılımcılardan özellikle köyde ikamet edenler internet alt yapısının sıkıntılı olduğunu, bu yüzden derslere katılım sağlayamadıklarını şu şekilde dile getirmişlerdir:

“Köyde çekmeyen yerler var. Yüksek kesimde oturanlar giremedi mesela” (D7).

Özel okuldaki katılımcıların çoğunluğu teknolojik alt yapı sorunu yaşamadıklarını belirtmekle birlikte, önemli bir kısmı gelişmiş teknolojiye sahip bilgisayar ve tablete sahip oldukları bilgisini paylaşmışlardır. Katılımcıların çoğunluğu telefonu kullanım açısından pratik bulduklarını

ve faturalı sistemle yüksek GB internet kullanım hakkına sahip olduklarını belirtmişlerdir.

“Yani kendim için konuşursam benim bilgisayarım da, sınırsız internetim de vardı. Ama şimdi olmayan bir sürü insan vardı. Bu yüzden bir sürü insan eğitimden uzak kaldı. Çoğu insan sınav senesinde böyle bir şey ile karşılaştı, eğitim alamadı ve hayatlarında böyle bir dönüm noktası yaşadılar” (Ö4).

Bir toplumun gelişmesinde ve ilerlemesinde önemli bir role sahip olan eğitim, uzaktan eğitim sürecinde farklı sorun tipleri ile tartışmalara neden olmuştur. Toplamların önemli bir kesimini oluşturan çocukların ve gençlerin eğitim teknolojileri ve güçlendirilmiş alt yapı imkânı ile öğrenme sürecinin her aşamasında yer almaları fırsat eşitsizliklerinin ortadan kaldırılması ile mümkün olabilir. Mevcut sistemde var olan eşitsizliklerin pandemi süreci ile daha fazla derinleşmesi toplumun kırılğan kesimini oluşturan çocuk ve gençlerin geleceği açısından ciddi sorunlara kapı aralamıştır. Bu çalışmada, iki farklı sosyal sınıftan gelen katılımcılardan özellikle gelir düzeyi düşük, çok çocuklu ailelerde; eğitime erişim konusunda önemli öğrenme kayıplarının yaşandığı bilgisine ulaşılmıştır. Sınırlı internet kullanım hakkı, kendine ait bir bilgisayarı olamadığı için diğer kardeşleriyle nöbetleşerek derse katılım sağlama, öğrenme konusunda motivasyon eksikliği, bazı hanelerde ailenin demografik yapısına bağlı olarak eğitim-öğretim konusunda yol gösterecek rol modelinin olmaması gibi birçok unsur bir araya geldiğinde bireyin geleceğe ilişkin yaşamsal fırsatları da sekteye uğramıştır.

Uzaktan Eğitim Sürecinde Öğrenci-Öğretmen Etkileşimi ve Akran Gruplarıyla Sosyalleşme Konusunda Yaşanan Sorunlar

Eğitimin önemli çıktılarından biri, bireyde istendik davranış geliştirme sürecinin sağlıklı bir şekilde gerçekleştirilmesidir. Yüz yüze eğitim sürecinde, öğrencilerin yerinde öğrenme metoduyla belirli bir disiplin altında derse katılabilmeleri, akran grupları ile sosyalleşebilmeleri, yeteneklerini sergileyebilecekleri bir sosyal ortam oluşturmaları, öğretmenlerini sosyalizasyon sürecinde rol modeli olarak almaları eğitimin önemli çıktıları arasında yer almaktadır. Uzaktan eğitime geçilmesiyle söz konusu imkânlardan mahrum kalan öğrenciler, okul ortamının sağladığı kazanımlara erişemedikleri için ciddi kayıplar yaşamışlardır. Araştırma kapsamında katılımcılar, arkadaşlarıyla bir araya gelemedikleri, öğretmenleriyle olan iletişimlerini sağlıklı bir şekilde sürdüremedikleri için yalnızlaşma, yabancılaşma ve kaygı gibi sorunlarla karşı karşıya kaldıklarını bildirmişlerdir.

Ekran karşısında soru sormaktan imtina eden, öz disiplin sağlayamayan, motivasyon kaybı yaşayan, fiziksel ortamın sunduğu öğrenmeyi kolaylaştıran araç-gereçlerden yoksun olan öğrenciler sürece ilişkin deneyimlerinin oldukça sancılı olduğunu bildirmişlerdir.

Çünkü öğrencilerin yüz yüze eğitimde bire bir öğretmenlerle iletişim kurması, sınıftaki ders ortamında belirli saatler arasında zaman ve mekân disiplini oluşturabilmeleri derslerde başarı düzeyini etkileyen önemli unsurlardır. Bununla birlikte uzaktan eğitim uygulamasında sadece öğretmenler video-görüntü sistemi ile derse katılmış, öğrencilerin ise tercihlerine bırakılmıştır. Bu durum, eğitimin önemli bir bileşeni olan öğretmenler açısından da bir takım sorunların yaşanmasına neden olmuştur. Örneğin, video-görüntü açmayan öğrencinin ders esnasında derse katılıp katılmadığı, dersi dinleyen öğrencinin ne kadar dikkatle dersi dinlediği, öğrenme düzeyinin seyri, kaydedilen derslerin sonradan izlenip izlenmediği, sınavlarda denetimin ne kadar sağlanabildiğine yönelik sorular, öğretmenler açısından eğitimin kaliteli bir biçimde yapılabildiği yönündeki temel endişelerin tartışılmasına neden olmuştur.

Araştırma boyunca öğrenciler uzaktan eğitim süreci ile ilgili en temel sorunlarının sosyal ilişkilerden uzak kalmaları ve bu durumun bir müddet sonra “yalnızlaşma ve hayatın anlamsızlaşması” gibi duygu durumlarına neden olduğu yönündedir. Devlet okulunda okuyan katılımcılar öğretmenleriyle ve sınıf arkadaşlarıyla sağlıklı bir iletişim kuramadığını şu şekilde aktarmışlardır:

“Olumsuzdu şartlar, çünkü hocamız okulda yüz yüze eğitimde konuyu anlatırken ben jest ve mimiklerine çok önem veriyorum. İster istemez hoca o andaki ruh halini bize yansıtıyor ve o daha iyi geliyor bana. Hoca mutluydu ve neşeyle anlatıyorsa ve bunu hareketleriyle özetlemesi o dersi daha çok sevmemizi sağlıyor. Ama uzaktan eğitimde hocanın açtığı belgeye bakıyorsun sürekli ve hoca orada bir şeyler çözüyor nasıl çözdüğünü bilmiyorsun falan” (D5).

“Hiçbir öğretmeni tanıımıyorum, arkadaş çevremde yok pek. O yüzden öğretmenlerle ve arkadaşlarla pek iletişim olmadı açıkçası uzaktan eğitimde. Bir tane hocamız var, o bana biraz şey davranmıştı uzaktan eğitimde. İşte bir mesaj atmıştım, ama ters cevap vermişti. O da haklıydı tabii, not istemiştin herhalde tam hatırlamıyorum. O dönem benim için o öğretmen kötü bir öğretmendi” (D11).

“Görmüyorduk arkadaşlarımızı, birbirimizi hiç tanıımıyorduk. Bir o ortamda adlarının kim olduğunu öğrendim. Yani tanıdığım bile yoktu” (D2).

Özel okulda okuyan katılımcılar ise öğretmenleriyle iletişim kurabildiklerini, bu süreçte sordukları soruya hemen dönüş yapıldığını, bu konuda herhangi bir sıkıntı yaşamadıklarını dile getirmişlerdir. Sınıftan yakın sosyal ilişkileri olan arkadaşlarıyla iletişimlerini devam ettirdiklerini, fakat diğer arkadaşları ile çok fazla iletişim kuramadıkları için sınıftaki birçok arkadaşını

tanımadıklarını ifade etmişlerdir. Bu süreci katılımcılar şu şekilde aktarmışlardır:

“Çok garipti. Öğretmenler biraz daha uzaktan diye ilgilenmeye çalışıyordu. Yüz yüze olmasa bile yine de ilgilenmeye çalışıyorlardı, ama yine de arada mesafe vardı. Benim için iyi değildi. Okul açık oluyordu. Zaten öğretmenlerimiz okula geliyordu, pandemi seyrekleştğinde okula gelmeye çalışıyordum öğretmenlerimi görmek için. Çünkü mesafe giriyordu araya ve uzaklaşıyordu insan. O ilişkiyi kaybetmemeye çalışıyordum” (Ö15).

“Yüz yüze eğitimde öğretmenlerimiz çoğunlukla okulda oluyorlardı ve yoğunlardı. Uzaktan eğitimde onlar da evde ders verdikleri için biraz daha müsait oluyorlardı. Hani bir soru falan attığımda hemen cevap verebiliyorlardı, yani böyleydi. Biraz daha müsait oldukları için hani hemen cevap verdikleri zaman aslında olumlu bir şey olarak bana geri dönüyordu” (Ö27).

“9. sınıfta uzaktan eğitim olduğu için arkadaşlarımı direk tanıımıyordum. Birbirimizle konuşmuyorduk, kamerada gördüğümüz kadardı. Ama yüz yüze geldiğimizde daha iyi anlaştığım arkadaşlarım oldu yani” (Ö5).

Devlet okulunda okuyan katılımcılar, sınıf arkadaşları ve öğretmenler ile ders dışı herhangi bir iletişim kuramadıklarını, bu süreçte çok sıkıntı çektiklerini dile getirmişlerdir. Özellikle liseye yeni geçiş yapan öğrenciler, eğitim-öğretim döneminin pandemiye denk gelmesi nedeniyle arkadaşlarını tanıyamadıklarını, iletişimlerinin zayıf kaldığını ve bunun bir kayıp olduğunun altını çizmişlerdir. Özel okulda okuyan katılımcılar ise, bu süreçte öğretmenleri ile daha çok iletişim kurduklarını, ders takibini başarılı bir şekilde yaptıklarını söyleyerek öğretmenleri ile iletişimlerinin olumlu olduğunu belirtmişlerdir. Bununla birlikte sınıf arkadaşlarıyla olan iletişimlerinin kısmen de olsa devam ettiğini, ara sıra buluşarak sosyalleştiklerini, bu durumun bir nebze de olsa psikolojilerine iyi geldiğini ifade etmişlerdir. Katılımcıların aktarımları çerçevesinde baktığımızda, özel okulda okuyan öğrencilerin istedikleri zaman öğretmenlerine ulaşabildikleri ve sorularına karşılık bulabildiği bilgisine ulaşılmıştır. Özel okullarda öğrenci odaklı eğitim sistemi esas alındığı için öğrencilerin talep ve sorunlarına daha fazla eğilim varken buna karşılık devlet okulunda eğitim alan öğrencilerin aynı ilgi ve alakayla karşılaşmadığı, öğretmenlere canlı ders dışında çok rahatlıkla ulaşamadıkları bilgisi çalışma kapsamında görüşmeciler tarafından dile getirilmiştir.

Bireylerin sosyalleşme mecralarından biri olan eğitim, kurumsal açıdan baktığımızda sınıf içi etkileşim (öğrenci-öğretmen) ile anlam bulur. Bireyler aileden başlayarak yaşamının farklı katmanlarında farklı düzey ve biçimlerde eğitimin içinde bizzat yer alırlar. Bu yolculuk

Bourdieu'nün temel kavramlarından biri olan kültürel sermaye birikiminin de temelini oluşturur. Bourdieu (1984)'ya göre, kültürel sermaye, eyleyenin doğumdan başlayarak eğitim ve aile kurumu ile kazandığı sosyal yaşamı boyunca da kazanmaya devam ettiği tüm pratikleri içerir. Ona göre, kültürel sermayeyi anlamaya çalışırsak eğitimdeki ekonomik eşitsizliklerle açıklanamayan kısımları da açığa kavuşturmuş oluruz. Çünkü eğitimdeki eşitsizliklerin temeli sadece ekonomik sermaye ile açıklanamayacak kadar kompleks bir durumdur ve kültürel sermayeyi de içine alan bir yaklaşımı gerektirir.

Ailede okuma alışkanlığı kazanan ve sürdüren, sanatın herhangi bir alanı ile ilgilenen, formal ve informal eğitimle hayatı deneyimleyen çocukların eğitime karşı ilgisi, bu imkânlarla sahip olmayan çocuklara göre daha fazladır. Bireylerin davranış ve tutumlarına, konuşma ve kendini ifade etme biçimlerine kadar geniş bir alanı kapsayan beceri ve yetkinliklerine zemin hazırlayan yine ailenin sahip olduğu kültürel sermayedir. Bourdieu (1984: 14)'ya göre, görsel sanatlarla ilgilenmek ya da herhangi bir müzik aleti çalmak formal eğitim sistemi dışında edinilen ve akademik sertifika gerektirmeyen habitusların toplamı ile mümkündür. Bourdieu, bunu bireyin öncelikle aileden sonra diğer sosyal ortamlarla etkileşimindeki deneyimlerinden edindiğini iddia eder. Bu noktadan yaklaştığımızda aslında okul ortamında öğrencinin, öğretmeni ve arkadaşları ile kurduğu etkileşim, öğrenme ve soru sormaya yönelik merakı, yeteneklerini geliştirme yolunda attığı adımlar onun habitusunu ve kültürel sermayesini şekillendiren temel unsurlardır. Uzaktan eğitim sürecinde çocuklar bu tür imkânlardan mahrum kalmış ve ailelerinin sosyalizasyon sürecinde aktardıkları deneyimlerine okul ortamının sağladığı deneyimleri ekleyememişlerdir. Oysaki kültürel sermayenin elde edilmesinde eğitim kurumu ve onu oluşturan bileşenler hayati öneme sahiptir.

Uzaktan Eğitimle Birlikte Öğrencilerin Ders Motivasyonu ve Başarı Düzeyi Ekseninde Yaşadığı Kayıplar

Günümüz eğitim sisteminde, öğrenciler sorgulayıcı öğrenme yönteminden uzaklaşmış ve ezber dayalı bir sistemin devamlılığını benimsemek durumunda kalmışlardır. Bu sistem öğrencilerin anlama-yorumlama ve eleştirel bir bakış açısıyla konuları irdeleme yeteneklerini de köreltmıştır. Ölçme ve değerlendirme aracı olarak sınav, eğitim sistemi içerisinde önemli bir yer tutmaktadır. Fakat sınavların çoğunlukla teorik bilginin olduğu gibi aktarılmasından ibaret olması ve anlama-yorumlama adımlarının geri planda kalması kalıcı öğrenmeyi de güçleştirmektedir. Öğrencileri başarılı olan ve başarılı olmayan şeklinde ayırtacak aygıtlar yerine hedef belirleyen, mevcut hedefleri yerine getirmek ve yeteneklerini geliştirmek için fırsatları bireysel gelişimi için kullanan bir sistemin oluşturulması gerekmektedir. Öğrencilerin başarı düzeylerini sınavlar ile belirleyen eğitim sistemi, öğrencilerin ilgi ve yeteneklerini göz ardı ederek onların en iyi üniversiteye girmek için birbiriyle yarıştığı bir maratona çevirmiştir. Bu nedenle öğrenciler

için başarı, sınav odaklı olarak ilerlemektedir. Uzaktan eğitimde öğrencilerin ilk merak ettikleri konu, okul dışında uzaktan sınavlara nasıl girileceği ve başarının nasıl ölçüleceği meselesi olmuştur. Lise ve dengi okullarda okul yöneticileri, sınav sisteminin işleyişinin bozulmaması ve kopyaya engel olmak için sınavları yüzyüze yapmayı tercih etmişlerdir. Bu çerçevede derslerin online, sınavların ise sosyal mesafe kurallarına uyularak yüz yüze yapılması yönünde karar alınmıştır. Pandemi döneminde uzaktan eğitimin öğrenci açısından ortaya çıkardığı olası dezavantajları törpilemek için uygulanan politikalarından biri, hiçbir öğrencinin sınıfta kalmaması olmuştur. Bu sebeple öğretmenler, yeterli eğitim imkânlarına sahip olmayan öğrencilerin mağduriyet yaşamaması için sınavlarda daha kolay soru hazırlayarak sürecin etkilerini hafifletmeye çalışmışlardır. Burada asıl mesele, öğrencilerin sınavları geçmesinden ziyade uzaktan eğitimle de olsa öğrencide araştırma ve öğrenme merakının canlı tutulması ve mesleki gelişmelerine katkı sunacak bilgiyi edinme konusunda bir farkındalığın kazandırılmış olmasıydı.

Araştırma kapsamında gerek devlet okulunda gerekse özel okulda okuyan öğrenciler derslere online, sınavlara ise yüz yüze katıldıklarına ilişkin deneyimlerini şu şekilde dile getirmişlerdir:

“Uzaktan eğitimde sınav olmadık biz. Yüz yüze olduk sınavlarımızı, işte sonra evimize döndük tekrar. Yüz yüze olduk olduğumuz sınavlarda da zaten kimse hiçbir şey yapamadı, hocalarımız basit sormalarına rağmen. Hocalarda artık şey diyordu yani pandemiye denk geldik, notlarınızı biraz daha yüksek verebiliriz sorun yapmayın dediler. Sonra zaten Milli Eğitim Bakanı sınıfta kalma olmayacak dedi” (D11).

“9. sınıfta, ilk sınavlarımızı ikinci döneme aktarmışlardı. Yani 9. sınıfta biz sınav olmadık. 10. sınıfta da okula geldik sınav olmak için. O notları da yükselterek girdiler, yani sınav notunu. Mesela düşükse performans notunu yüksek girdiler. Geçtik yani” (D7).

Özel okulda okuyan katılımcılar da aynı şekilde derslerin çevrimiçi olup sınavların okulda yüz yüze yapıldığını bildirmişlerdir. Bu konuda katılımcılar şunları aktarmışlardır:

“Kolaydı sınavlar, hocalar zorlamadı. Pandemi öncesine göre daha kolaydı” (Ö9).

“Şimdi biz sınavları internetten yapmadık aslında, buraya gelerek yüz yüze yaptık. Bir şey değişmedi” (Ö11).

Sınavların uygulanma şekli ilgili devlet okulunda ve özel okulda okuyan katılımcıların açıklamaları arasında bir fark görülmediği tespit edilmiştir. Fakat özel okulda öğretmenler, öğrencileri ders ve sınav hazırlığı konusunda daha fazla denetlediklerini, bazen rehber öğretmenlerin öğrencileri tek tek arayarak derslerle ilgili

bir sorun yaşayıp yaşamadıklarını sordukları bilgisine ulaşılmıştır.

Sınavda başarılı olmanın beraberinde akademik ve mesleki başarıyı da getireceğine inanan öğrenci ve aileleri, uzaktan eğitim sürecinde bu konuda bazı soru işaretleri ile karşılaşmışlardır. Kamuoyunda yapılan tartışmaların odağında, sınıf içinde disiplin ve bir otorite altında derslere katılma ve sınavlara girmenin sağlıklı öğrenme metotlarından biri olduğu, ama uzaktan eğitimde öz disiplin, öğretmen otoritesi, öğrenme isteği, çalışma ve organize olmada istikrarsızlık gibi sebeplerden dolayı sınav ve derslerin yanıltıcı bir sonuç ortaya koyduğu gerçeği yer almaktadır.

Uzaktan eğitimde öğrencilerin aldıkları eğitimin başarı durumlarına etkileri ve öğrencilerin akademik bağlamda geleceğe ilişkin kaygıları bu araştırmada yapılan görüşmelerle anlaşılma çalışılmıştır. Katılımcıların büyük bir çoğunluğu, uzaktan eğitimde derslerden verim alamadıklarını, bilgi edinme kanallarının daraldığını, gelecek kaygılarının arttığını ve eğitimde kayıpları olduğunu belirtmişlerdir. Öğrenciler, derslerden kolay bir şekilde zorlanmadan geçseler de ilerde gireceği üniversite sınavında olumsuz sonuçlar almaktan korktuklarını belirterek bu durumun hem kendileri hem de aileleri açısından kaygıya neden olduğunu ifade etmişlerdir.

Devlet okulunda okuyan 16 katılımcıdan 14’ü uzaktan eğitimin başarıyı olumsuz etkilediğini ve bu yüzden yüz yüze eğitimin daha sağlıklı olduğunu belirtirken, 2 katılımcı ise uzaktan eğitimin başarısını olumlu yönde etkilediğini ifade etmiştir. Yüz yüze eğitimin önemini vurgulayan katılımcılar, bu eğitim metodunun daha kalıcı bilgi sağlaması, derslerin daha verimli geçmesi, motivasyon ve zihinsel gelişimi daha canlı tutması açısından uzaktan eğitime göre daha başarılı olduğunu dile getirmişlerdir. Uzaktan eğitimin başarıyı arttırdığını söyleyen katılımcılar ise, uzaktan eğitim sürecinde öğretmenlerin öğrencileri zorlamaması ve daha kolay sınıf atlamalarını sağlamaları gibi nedenleri öne sürmüşlerdir.

Devlet okulunda okuyan katılımcılar bu konuda şunları aktarmıştır:

“Bence yüz yüze eğitim daha iyi. Çünkü hocalara bireysel olarak anında danışabiliyorsun. Ne bileyim o anda direkt etkileşime geçtikleri için daha kolay oluyor” (D7).

“Yüz yüze eğitim bence daha iyi. Çünkü uzaktan eğitimde bir kere evde oluyorsun ve hani kalkıp ders çalışmak için motivasyonun olmuyor. Okula mecburen geleceksin, çünkü devamsızlık var, bu yüzden” (D16).

Özel okulda okuyan katılımcıların hepsi de uzaktan eğitimin başarı düzeylerini azalttığını, yüz yüze eğitimi daha başarılı bulduklarını belirtmişlerdir. Bu konuda şunları aktarmışlardır:

“Yüz yüze eğitimde daha başarılıydım. Çünkü uzaktan eğitimde anlamadığım şeyi burada yüz yüze hocayla konuşunca ve o bana anlatınca anlıyorum. Ama bilgisayar ortamında anlamadığımı bir daha soramıyorum, o yüzden yüz yüze daha iyi” (Ö4).

“Motivasyon sağlayamadım. Bilgisayardan dersi açıyordum, telefonla oynuyordum” (Ö8).

Araştırma kapsamında; öğrenciler, yüz yüze eğitimde derslerdeki başarılarının daha yüksek olduğunu ve okuldaki disiplinin verimli eğitim almaları yönünde etkili olduğunu belirtmişlerdir. Bu doğrultuda devlet okulu ve özel okulda okuyan katılımcılar arasında bir fark bulunmamıştır.

Uzaktan Eğitimle Oluşan Belirsizlik ve Gelecek Kaygısı

Pandemi sürecinde sağlık konusunda yaşanan kaygı ve korkular bireylerin yaşamlarının birçok mecrasına sirayet etmiştir. Özellikle salgının bulaşma riskine karşın eğitimin uzaktan yapılması, bilgiye erişim, derse motive olma, akran gruplarıyla sosyalleşme ve üniversiteye hazırlık konusunda yaşanan sıkıntılar farklı endişelerin dillendirilmesine neden olmuştur.

Bu çalışma kapsamında uzaktan eğitim sürecini deneyimleyen öğrenciler gelecekle ilgili kaygı yaşadıklarını dile getirmişlerdir. Özellikle uygulamalı dersi olan öğrenciler, meslekleri ile alakalı uygulama gerektiren derslerde sıkıntı çektiklerini, uzaktan eğitim süreci boyunca dersleri teorik olarak görseler de pratik yapma konusunda bir hayli geride kaldıklarını belirtmişlerdir. Böylelikle katılımcılar, uygulamalı derslerin yapılmamasından dolayı gerekli mesleki ve teknik bilgiye erişim sağlayamadıkları için mesleki tecrübe kazanamadıklarını ifade etmişlerdir. Bu konuda katılımcılar şunları aktarmışlardır:

“Yani uygulamalı ders zamanlarında uzaktan eğitim çok kötüydü. Yani bizim 9. sınıfta ciddi anlamda bir eğitim almamız gerekiyordu, ama uzaktan eğitimde mümkün değildi. Çünkü hani ilk defa göreceğimiz malzemeler, ilk defa elimize alacağız falan ve sakatlanma olasılığı çok fazla olan şeylerdi. O yüzden uzaktan eğitimde çok verim alamadık” (Ö4).

“Bizim 9. ve 10. sınıfta uygulamalı dersler vardı. Yani online eğitimden önce bu benim için aşırı verimliydi. Özellikle mühendislik isteyen biri için çok güzel bir şey. Uzaktan eğitimde uygulama dersi görmüyorduk. Bu dersler kalktı zaten online eğitimde. İlk başta yapmaya çalıştık. Hatta ben sorumluydum ondan da. Arkadaşlarıma ne yapıyorsak anlatmaya çalışıyordum. Video çekiyordum, yaptığım şeyleri atıyordum gruba. Baktık olmuyor çünkü gösteremiyor hocamız. Yani yanımıza gelip

göstermesi lazım, ama öyle bir şey olmadığı için iptal edildi” (Ö15).

“Uygulamalı dersleri hoca anlatıyordu ya da youtubedan video açıyordu, oradan gösteriyordu ya da not tutturuyordu. Uygulamalı bir şey yapamadık. Bölümümüz otomasyon. Hani bir şeyler öğreniriz diye geldik, ama hiçbir şey öğrenemedik” (Ö29).

Lise öğrencilerinin gelecekte beklenenleri; yüksek not ortalamasıyla gelen başarı, bunun devamında prestijli bir üniversite, sosyal bir kimlikle inşa edilmiş saygın ve maddi anlamda getirisi yüksek bir meslek, lüks bir ev ve geniş bir sosyal ilişkiler ağı olarak sıralanmaktadır. Görüşme yaptığımız öğrenciler için eğitim, rahat ve yaşanılabilir bir gelecek sağlamak açısından önemlidir. Onlara göre, gelecekteki meslekleri için başarılı bir not ortalaması ve yüksek bir üniversite sınav puanı ön koşul olarak görülmektedir. Bu konuda devlet okulunda okuyan katılımcılar şunları aktarmışlardır:

“Bilmem yani, eğitim benim için çevre ilişkisi diyeyim. Yani evet bir şeyler öğrenmeye geliyoruz okula, ama biraz da çevre yani. Fakat bu durum uzaktan eğitimde eksik kaldı” (D11).

“Şöyle söyleyeyim eğitim sistemi puana dayalı. Her branşın, yani her bölümün yolu puan üzerinden geçtiği için ben onu biraz sıkıntılı buluyorum. Mesela BESYO okumak isteyen biri ders çalışmak zorunda kalıyor. Ama o kişinin yatkınlığı spora dayalı olduğu için derslere pek önem veremiyor o yüzden” (D9).

“Eğitimden çok beklentimiz var. Birazcık daha insanların kendi başarılı olmak istediği alanlara yönelmesi lazım. Tıp gibi hukuk gibi bize dayatılmış şeylerden ziyade başarılı olabilecekleri hayatlarını sürdürebilecekleri şeylere yönelmesi gerekir” (D12).

“Benim için eğitim insana güzel bir meslek, para ve çevre sağlamalı. Bu pandemi sanki bu beklentilerimizi düşürdü” (D5).

Aynı durumda özel okulda okuyan katılımcılar da gelecek beklentilerini, prestijli bir mesleğe ve saygın bir çevreye dayandırarak açıklamışlardır. Bununla birlikte katılımcılar, üniversiteden sonra işsiz kalmaları konusunda endişeye kapıldıklarını da satır aralarında beyan etmişlerdir. Bu konuda katılımcılar şunları aktarmıştır:

“Eğitimden beklentim sadece bizi çoban sürüsü gibi gütmeleri değil, bize bir şeyler öğretmeleri ve öğretebilmeleri. Gerçekten bizi bu ülkeye faydalı bir insan yapabilmeleri ve bizi dünyaya entegre etmeleri” (Ö6).

"Eğitim, insanın nasıl bir insan olmasını sağlamak içindir. Her kişiliği aile veremez, her şeyi aile getiremez. Okul bizim ikinci evimizse eğer, eğitim olarak bizim asıl hayatta neler yapmamız gerektiğini, gerçek hayattaki sorunlarla başa çıkmayı öğretmesi lazım. Ama bizler ileride tam olarak ne yapacağımızı bilemiyoruz. Kısa hayaller kuruyoruz, yani günü geçirmeye çalışıyoruz. Belirli bir şey üzerinden gidemiyoruz. Okulun bize bunu vermesi lazım. Gerçek hayata hazırlaması lazım. Benim eğitimden beklentim gerçek hayata hazırlamalı" (Ö1).

"Eğitim bana göre, en iyi üniversitelerde okuyabilecek bir bilgiyi, dünya görüşünü ve saygın bir mesleği sağlayabilecek şekilde verilmeli. Yoksa işsiz kalacak, maddi anlamda iyi para kazanamayacak, iyi evlerde oturamayacak o zaman ne anladım. (Ö3).

Eğitime ilişkin beklentilerini belirten katılımcılar uzaktan eğitim süreci ile birlikte geleceğe ilişkin kaygılarının arttığını, uzaktan eğitimin dünya toplumlarının istediği yetişmiş insan gücünü sağlayamayacağını belirtmişlerdir. Bu konuda Ö13 görüşlerini şu şekilde aktarmıştır:

"Bir beklentim şu an yok. Eskiden vardı ama artık üniversiteli işsizleri görünce pek beklentim kalmadı. Uzaktan eğitim bu beklentileri karşılayacak gibi değil, daha da düşürdü bilgi düzeyini bence. Çünkü hazır bilgiye yönlendirdi bizi".

Katılımcılara göre, uzaktan verilen eğitim gelecek beklentilerini karşılama noktasında yetersiz kalmıştır. Bu konuda devlet okulunda okuyan katılımcılar şunları aktarmıştır:

"Okumuş cahil kesimi çok bence günümüzde. Eğitim sadece kültür olarak derslerin verildiği, okula gelip bunların anlatıldığı, uygulamaların yapıldığı bir yer olmamalı. İnsanların davranışları eğitim seviyesini belirliyor bence ve her geçen gün bu kadar imkân varken aksine eğitim seviyesinin giderek düştüğü ve kötü bir duruma doğru gittiği çok açık. Uzaktan eğitim özellikle ideal eğitim modelini pek karşılamadı. Amaçsız ve hedefsiz bir kitle oluştu uzaktan eğitimle birlikte" (D10).

"Eğitim bana geleceğimi versin. Uzaktan eğitim gelecek beklentimi karşılayamaz. Yani nereye kadar karşılayabilir ki? Her insan sıkılır bir süre sonra. Bir de zorunlu da olmadığı için herkes derse girmiyor, herkesin internet imkânı da yok" (D4).

"Uzaktan eğitim beklentilerimi karşılamadı. Çünkü biz LGS zamanı girmiştik ve verim alamamıştık. Hem bu bizim LGS puanımızı da etkilemişti ve uzaktan eğitim iyi olmamıştı" (D7).

Özel okulda okuyan katılımcılar da uzaktan eğitimin gelecek beklentilerini karşılayacak düzeyde olmadığını dile getirmişlerdir. Bu konuda katılımcılar şunları aktarmıştır:

"Hayır uzaktan eğitim beklentilerimi karşılayamaz. Bir insan gerçekten kendine güvenmiyorsa çok zor. İnsan rahatlığa çok düşkün bir varlık, o rahatlığı gördü mü uyumak veya telefonuyla meşgul olmak istiyor" (Ö16).

"Uzaktan eğitimle birlikte meslek sahibi olma konusunda gelecek kaygısı oluştu. Ben kendi adıma ya bir şey olamazsam diye korkuyorum şu an" (Ö5).

"Benim eğitimden beklentim ileride güzel bir yere varmak, mesleğimde bir yere varabilmek. Ama uzaktan eğitim bunu karşılamaz, yetersiz kaldı bence" (Ö9).

Bu çalışmada öğrencilerin söylemlerine baktığımızda, uzaktan eğitimle birlikte var olan gelecek kaygılarının daha da arttığı bilgisine ulaşılmıştır. Pandemi ile birlikte etkileşim kurarak yaşamı deneyimledikleri okul alanından bir süreliğine de olsa uzaklaşma, sosyal yaşamın içine karışarak zamanı ve geleceği planlama konusunda yetersiz kalma, meslek edinmek için gerekli olan teorik ve uygulamalı bilgiye erişim sağlama konusunda motivasyon eksikliği gibi birçok sebep öğrencilere göre gelecekle ilgili bir belirsizliğe ve kaygıya dönüşmüştür.

Bourdieu'nün bakış açısına göre, aileden aktarılan sosyal ve kültürel sermaye eğitimin sunduğu bilgi ve tecrübe ile bir üst noktaya taşınır. Bourdieu, habitusu sahip olunan kazanımlar, toplumda olaylara verilen tepkiler ve eylemler olarak tanımlar. Yani bireylerin sahip olduğu pratikleri ve bu pratikleri toplumsal yapı içerisinde kurduğu bağ ile davranış kalıplarına dönüştürdüğünü anlatmak için kullanmaktadır. Habitus daha çok davranış, yani eylem üzerine odaklanır (Bourdieu, 2015'ten aktaran: Omurtak, 2019, s.3). Bu yüzden eğitim hayatındaki davranışlar da gündelik hayatın bir parçası olduğu için habitus bu alanda ortaya çıkar. Bu durumda uzaktan eğitimle birlikte öğrenciler yetenek, davranış ve tutumlarını şekillendiren habituslarını sınırlı bir alan olan aile içinde şekillendirmek durumunda kalmışlardır. Özellikle düşük sosyo-ekonomik ve kültürel düzeyden gelen ailelerin çocukları yüz yüze eğitimin sağladığı fırsatlardan yararlanamadığı için sınırlı koşullar altında kültürel ve sosyal sermayelerine katkı sunmaya çalışmışlardır.

Sonuç

Bu çalışma hem devlet hem özel okulda okuyan öğrencilerin uzaktan eğitimde karşılaştığı sorunların içeriğini araştırmaya çalışırken eğitimde fırsat eşitliği perspektifinden konuyu tartışmıştır. Okul ortamı kuşkusuz bireye sadece teorik bilgi kazandırmaz, aynı zamanda sosyal ve kültürel değerlerin, görgü kurallarının, sosyal etkileşim ve iletişim ağlarının nasıl kurulduğunun bilgisini de kazandırır. Sosyal sınıf farklılıklarının ortadan kaldırıldığı bir kurum çatısı altında, bütün öğrencilerin eşit şartlar içinde bilgi edinme ve yaşamı deneyimleme şansını yakalaması daha kolaydır. Buna karşılık uzaktan eğitim sürecinde aynı sosyo-mekânsal ve ekonomik imkânlara sahip olmayan bireylerin eşit olmayan şartlar altında eğitime katılması bazı sorunların da tartışılmasına neden olmuştur. Bir başka ifadeyle her öğrencinin aynı sosyo-kültürel ve ekonomik imkânlara sahip olmayışı, temel hakları olan eğitimden yararlanmasının önünde farklı engeller oluştururken öğrenciler arasında sınıf farklılıklarını daha belirgin hale getirmiş ve eğitimde fırsat eşitsizliğini daha da derinleştirmiştir. Oysa ki eğitimin en temel işlevi, sınıf farklılıklarını ortadan kaldıran bir anlayışla bireylere eşit koşullar içerisinde bilgi aktarımı sağlamasıdır. Uzaktan eğitim süreci, pandemi döneminde eğitimin temel işlevlerinden biri olan sınıfsal farklılıkları ortadan kaldırma işlevini yerine getirememiştir. Sağlıklı bir ortamda ders çalışma ve sınava girme imkânını yakalayamayan, ev içinde toplumsal cinsiyet rollerinin gereklerini yerine getirmek zorunda olan, bilgisayar, internet gibi teknolojik araçlara sahip olmayan, diğer okuyan kardeşleri ile tek bilgisayarı nöbetleşerek kullanmak durumunda olan, kalabalık nüfuslu ailelerde ders dinleyemeyen ya da motive olamayan öğrencilerin varlığı bir anlamda sınıfsal eşitsizliğin de bir kanıtı olarak değerlendirilebilir.

Bu bağlamda denilebilir ki, yüz yüze eğitimde öğrencilerin beslenme, kırtasiye malzemelerine erişim, ulaşım gibi sorunları uzaktan eğitimde teknolojik araçlara sahip olamama, öğrencinin ders çalışabilecek ayrı bir odasının olmaması, internet hizmetlerine sınırlı erişim ya da erişimin olmaması vb. boyutlarıyla biçim değiştirmiş ama özünde sınıfsal eşitsizliğin derinleştiği sorunlar yumağıyla karşılaşmıştır. Uzaktan eğitim sürecine ilişkin sınıfsal eşitsizliği Işık ve Bahat (2021, s.505)'in çalışmasında görmek mümkündür. Işık ve Bahat'ın araştırmasında çocuğunun eğitim düzeyi değişkenine göre katılımcılara, "uzaktan eğitim ile öğrencilere eşit öğrenme fırsatları sunuldu mu?" sorusuna verdikleri yanıtlara göre gruplar arasında anlamlı fark bulunduğu ortaya konmuştur. Bu sonuca göre, sırasıyla çocuğu lise öğrenimi gören katılımcıların 27'si (% 65,9), çocuğu ortaokul öğrenimi gören katılımcıların 21'i (% 63,6), çocuğu ilkökul öğrenimi gören katılımcıların 93'ü (% 39,1), çocuğu lisans öğrenimi gören katılımcıların 1'i (% 20,0) ve tüm katılımcı velilerin 142'si (% 44,8) uzaktan eğitim sürecinde çocuklarına eşit öğrenme fırsatları sunulmadığını belirtmişlerdir.

Öğrencilerin uzaktan eğitime hazır bulunuşluklarının olup olmaması da bu çalışma kapsamında değerlendirilmiştir. Bu çerçevede gerek devlet okulunda gerekse özel okulda okuyan öğrenciler, bilgisayar ve telefon gibi teknik araçlarla ders dinlemeye alışık olmadıkları için yabancılık çektiklerini belirtmişlerdir. Onlar için dijital araçlar sosyal medya, oyun gibi amaçlar için kullanılan materyallerdir. Bu teknik araçlarla derse katılım alışkanlıklarını kazanamadıklarını, dikkatlerinin sürekli dağıldığını ve öz disiplin sağlayamadıklarını, derse aktif katılmadığı için dersleri sıkıcı bulduklarını, ders dinleme esnasında kendilerini bilgisayar oyunu oynarken ya da sosyal medyayı takip ederken bulduklarını beyan etmişlerdir. Bununla birlikte uygulamalı dersler için gereken becerileri kazanma noktasında uzaktan eğitimde zorluk çektiklerini, teorik konuları da zaten web tabanlı uygulamalardan kolaylıkla erişebildiklerini, devam zorunluluğu olmadığı için derse katılımın keyfi olduğunu ifade ederek istedikleri randımanı alamadıklarını belirtmişlerdir.

Pandeminin eğitim üzerine etkilerini araştıran alan yazınında yapmış olduğumuz çalışmanın bulgularını destekleyen farklı araştırma sonuçlarına da rastlanmıştır. Keskin ve Özer Kaya (2020)'nin üniversite öğrencilerinin Covid-19 salgını sürecinde web tabanlı uzaktan eğitime yönelik görüşlerini değerlendirdikleri çalışma bunlardan biridir ve bu çalışma uzaktan eğitimin genel kültüre katkısının düşük olduğunu ve mesleki uygulama becerileri açısından çok sınırlı kaldığını ortaya koymuştur. Aynı şekilde Kahraman (2021)'in çalışmasında Covid-19 sürecinde uygulamalı derslere ilişkin öğrencilerin geri bildirimleri incelenmiştir. Bu araştırmaya göre, öğrencilerin çoğu Covid-19 salgınından dolayı eğitimlerinin aksadığını, temel tasarım dersi için gerekli materyallere ulaşmadıklarını ve dersin gerektirdiği bazı becerileri kazanmada zorluk yaşadıklarını aktarmışlardır.

Araştırma kapsamında karşımıza çıkan bir diğer mesele, uzaktan eğitim sürecinde öğretmenlerin, öğrencilerin başarı durumlarını takip etme konusundaki yönelimleridir. Devlet okulunda okuyan katılımcıların aktarımlarına göre; uzaktan eğitim süreci boyunca öğretmenler bu süreci kontrol altında tutma ve öğrencilerin öğrenme düzeylerini takip etme konusunda eksik kalmıştır. Özel okulda okuyan katılımcılar ise, bu süreçte öğretmenlerin öğrencilerin başarı ve çalışma performanslarını takip etme konusunda daha fazla hassasiyet gösterdiklerini, yüz yüze eğitimin olduğu döneme göre daha fazla kontrol sağladıklarını belirtmişlerdir. Bu bağlamda özel ve devlet okulu arasındaki bu temel ayrım öğrenciler açısından fırsat eşitliğinin sosyal sınıflara göre farklılık arz ettiğini ortaya koymuştur.

Araştırma bulgularına göre, özel okulda okuyan öğrenciler, ailelerinin demografik yapısından kaynaklı olarak anne-babalarından derse katılım ve anlamadıkları konularda destek alma noktasında çok fazla destek gördüklerini aktarmışlardır. İyi bir ekonomik sermayeye sahip olan, ailenin kültürel birikimi ile derslerinde

anlamadıkları konuda ebeveynlerinden yardım alan ya da bir başka öğretmenden özel ders alarak eksiklerini gideren öğrenciler eğitim açısından önemli fırsat yakalayabilmişlerdir. Buna karşılık devlet okulunda okuyan öğrenciler için bu fırsatlara erişimin kolay olmadığı görülmüştür. Araştırma kapsamında devlet okulunda okuyan öğrenciler, yeterli teknolojik materyallere sahip olamadıklarını, bozuk bilgisayar ve eski telefonlar ile derse katılım sağlamakta güçlük çektiklerini, mekânsal koşulların ders çalışma için uygun olmadığını ve bu yüzden uzaktan eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanmadığını aktarmışlardır.

Bourdieu'nün "alan, sermaye ve habitus" kavramları ekseninde uzaktan eğitimde fırsat eşitliğini tartıştığımız bu çalışmada, özellikle ekonomik ve kültürel sermayenin önemi bir kez daha karşımıza çıkmıştır. Çünkü ailelerin ekonomik gelir düzeyi arttıkça öğrencilerin akademik başarı düzeylerini artırmaları için gerekli materyal ve mekânsal koşulları hazırlamaları o kadar kolay olmaktadır. Gelişmiş bir dijital teknolojiye sahip bilgisayarı alabilecek maddi imkâna sahip olan, özellikle salgın sürecinde derste anlamadığı konudaki eksikliği gidermek için evde özel ders imkânı sunan, müzik, spor gibi belirli bir alanda yeteneği olan çocuklarına gerekli koşulları hazırlayan ailelerin varlığını düşündüğümüzde ekonomik sermayenin yaşamın farklı alanlarına katılmak için önemli belirleyen olduğunu görebiliriz. Bununla birlikte ailenin kültürel birikimini sosyalizasyon süreci ile çocuklarına aktarması da onların hem eğitim alanında hem de meslek seçiminde önemli kazanımlar elde etmesine yardımcı olmaktadır. Dolayısıyla Bourdieu (1984)'nün belirttiği gibi, kültürel ve ekonomik sermaye bireylerin toplumsal uzamdaki sınıfsal konumlarının belirlenmesinde iki önemli bileşendir.

Her alanın kendine özgü özelliklerinin olması nedeniyle ev ortamının eğitim alanı için uygun bir ortam sağlamadığı pandemi sürecinde deneyimlenmiştir. Bourdieu & Passeron (2019: 138) bir eserinde "herhangi bir alanın devamı için söz konusu olan bir takım mücadele nesnelere varlığı ile oyununun ve mücadele nesnelere doğasına ilişkin kuralları bilen ve bir habitusa sahip, oyuna katılmak için hevesli failerin varlığı gereklidir" diyerek alan ve failerin birbirine ihtiyaç duyduklarını belirtmektedir. Dolayısıyla eğitimin verildiği okul ortamı ve onun bir bileşeni olan öğrenciler birbirlerinin varlığını gerekli kılmaktadır. Gerek özel okulda gerekse devlet okulunda okuyan öğrenciler, ev ortamında derse katılmalarından dolayı okulun sağladığı imkânlardan mahrum kaldıklarını ve pandemi dönemini kayıp yıllar olarak tanımlamışlardır.

Öğrencilerin okul ortamından uzaklaştıkları için arkadaşlarıyla iletişimlerinin kesintiye uğraması ve yalnızlaşmaları, öğretmenleriyle yeterli düzeyde etkileşim kuramadıkları ve anlamadıkları konuyu sorma konusunda çekimser davrandıkları için bölük-pörçük bilgiyle yola devam etmek durumunda kalmaları yine uzaktan eğitimin öğrenciler açısından olumsuz çıktılarıdır.

Sonuç olarak denilebilir ki, bir toplumun gelişmesi ve ilerlemesi için kritik öneme sahip olan eğitimin bireylere eşit imkânlar sunması, yerinde öğrenme metoduyla eğitim verilerek eğitim hizmetlerine erişimde eşitsizliklerin giderilmesi eğitim politikalarının önceliği olmalıdır. Mesleki olarak özellikle uygulama gereken alanlarda öğrencilerin sınıf ya da laboratuvar ortamında deneyimleyerek, fiziki koşulların imkânlarından yararlanmaları bilginin sağlıklı aktarımı ve sürdürülebilirliği açısından da önemlidir. Eğitim sadece teorik bilginin aktarılmasından ibaret olmayıp, bireyi toplumsal yaşamın farklı alanlarına katılım sağlaması yönünde geniş imkânlar sunacak bir içeriğe sahip olması gerekir. Kısıtlı fiziki koşullarda, sosyalleşme kanallarından uzak, sınıfsal eşitsizliklerin yeniden üretildiği bir eğitim modeli yerine toplumun her kesiminin kaynaklara erişebildiği, gelir eşitsizliğinin yarattığı sınıfsal farklılıkların ortadan kaldırıldığı, analitik ve yaratıcı düşüncenin kök saldığı bir eğitim modeli bireylerin dünyaya bakış açısını da zenginleştirecektir.

Kaynaklar

- Aktaş, G. (2021). Pandemi Sürecine Tanıklık Eden Gençler Üzerine Nitel Bir Çalışma: Üniversite Gençliği Örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 54, 27-48.
- Bourdieu, P. (1984). *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste*, (Richard Nice, Translated by), Cambridge: Harvard University Press.
- Bourdieu, P. & Passeron, J-C. (2019). *Yeniden Üretim: Eğitim Sistemine İlişkin Bir Teorinin İlkeleri*. (L. Ünsaldı, A. Sümer, Ö. Akkaya, Çev.) Ankara: Heretik Yayınları.
- Bourdieu, P. & Wacquant, L. (2021), *Düşünsel Sosyoloji Davet*, (N. Ökten, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bourdieu, P. (2016). *Pratik Nedenler: Eylem Kuramı Üzerine*. (H. U. Tanrıöver, Çev.) İstanbul: Hil Yayın.
- Çelik, Ö. (2022). Covid 19 Salgını: Beck'in Risk Toplumuna Kısa Bir Ziyaret Mi Yoksa Kalıcı Yerleşim Mi!. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 39 (2), 198-211.
- Elçiçek, M. (2022). Uzaktan Eğitim Engelleri: Bir Meta-Sentez Çalışması, *Üniversite Araştırmaları Dergisi*, 5 (1), 35-45.
- Hesapçoğlu, M. & Dünder, S. (2011). *Türkiye'de Eğitimde Fırsat Eşitliği ve Postmodernizm*. Konya: Eğitim Kitabevi.
- Işık, M. ve Bahat, İ. (2021). COVID 19: Eğitimde Yeni Arayışlar. *Üniversite Araştırmaları Dergisi*, 4 (1), 82-89.
- İşman, A. (1998). *Students' Preception of a Class Offered through Distance Education*. (Unpublished Doctoral Thesis), Ohio University, Athens, Ohio, USA.
- Karademir, C. ve Kaya, M. (2020), Sınıf Eşitsizliğinin Bourdieu'nün Sermaye ve Habitus Kavramları Üzerinden Değerlendirilmesi: Parazit Filminin Betimsel Analizi. *TRT Akademi*, 5 (10), 644-667.
- Keskin, M. ve Özer Kaya, D. (2020). COVID-19 Sürecinde Öğrencilerin Web Tabanlı Uzaktan Eğitime Yönelik Geri Bildirimlerinin Değerlendirilmesi. *İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 5 (2), 59-67.
- Kuş, Z., Mert, H. ve Boyraz, F. (2021). Covid-19 Salgını Süresince Eğitimde Fırsat Eşit(siz)liği: Kırsal Kesimdeki Öğretmen ve Ebeveyn görüşleri, *Eğitim Teknolojisi Kuram ve Uygulama*, 11 (2), 470-493.

- Maigret, E. (2014). *Medya ve İletişim Sosyolojisi*. (H. Yücel, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Marangoz, M. ve Özen, E. (2021), Covid-19 Pandemi Sürecinin Farklı Alanlarda Dijitalleşmeye Etkileri: Kavramsal Bir Değerlendirme, *Hitit Ekonomi ve Politika Dergisi*, 1 (1), 54-68.
- Omurtak, G. (2019), *Eğitim-Öğretim Sistemine Bourdieu'cu Bakış: Lise Öğrencilerinin Sınava Hazırlık Sürecinde Ailelerin Meslek Seçimlerindeki Rolü, İstanbul Örneği*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Maltepe Üniversitesi, İstanbul.
- Özer, M. & Suna, H. E. (2020), COVID-19 Salgını ve Eğitim. M. Şeker, A. Özer & C. Korkut (Ed.) *Küresel Salgının Anatomisi: İnsan ve Toplumun Geleceği İçinde*, Ankara: TDV Yayın Matbaacılık Tesisleri.
- Palabıyık, A. (2011). Pierre Bourdieu Sosyolojisinde Habitus, Sermaye ve Alan Üzerine. *Liberal Düşünce Dergisi*, (62), 121-141.
- Uşun, S. (2006). *Uzaktan Eğitim*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Uzun, S. & Uzunöz, A. (2022). Pandemide Öğretmen Olmak: Sınıf Öğretmenlerinin Uzaktan Eğitim Deneyimleri. *Uluslararası Sosyal Bilimler Eğitimi Dergisi*, 8 (1), 1-36.
- Yanıklar, C. (2010). Kültürel Sermaye, Eğitim ve Toplumsal Tabakalaşma: Pierre Bourdieu'nün Yeniden Üretim Kuramına Eleştirel Bir Bakış. *Sosyoloji Dergisi*, 22, 121-138.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2008). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

The Hand of the State on Prices: Narhs in the Example of Ankara (1778-1779)

Berkay Altunkılıç^{1,a,*}

¹ Institute of Social Sciences, Sivas Cumhuriyet University, Sivas, Türkiye

*Corresponding author

Research Article

Acknowledgement

This study was produced from the master's thesis titled "Transcription and Evaluation of Ankara Shariyya Records Numbered 168 (H.1192-1193/M.1778-1779)".

History

Received: 10/04/2023

Accepted: 05/06/2023

ABSTRACT

Since its establishment, the Ottoman Empire has constantly recorded important events. With the development of historiography, this situation has turned into the situation of keeping records of all kinds of activities, except for important events. Among these records, one of the most important ones is the court (şer'iyye) registers. It contains important information on many subjects, from court records to the prices of essential supplies. "Narh records", which enable us to have an idea about the Ottoman economy from these data, have an important place. In the study, the narh records in the court (şer'iyye) registry number 168 of Ankara, which can be considered as the center of the Ottoman Empire in the Anatolian lands and one of the important cities on the trade routes, were examined. How was the food variety in Ankara, which is located on the trade routes? How did the wars and political events of the late 18th century affect prices? What was the price volatility in Ankara in particular? As a result of the information in the narh records, the answers to his questions were sought. In the light of these records, in order to better understand the prices of the products sold in Ankara between the years 1778 - 1779 (h. 1192 - 1193) and to determine the instabilities in product prices in a healthy way, "Food prices in Ankara between the years 1773 - 1783" were subjected to various classifications in tables. given. When the narh record in Ankara court (şer'iyye) register numbered 168 was compared with "Amasya and Kastamonu", the prices in Ankara were found to be cheap as of the period, but various evaluations were made on the reasons and possibilities of this situation.

Keywords: Ottoman economy, 18th century, Ankara, Narh application, food and beverage prices

Devletin Fiyatlar Üzerindeki Eli: Ankara Örneğinde Narhlar (1778-1779)

Bilgilendirme

Bu çalışma "168 Numaralı Ankara Şer'iyye Sicili Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi (H.1192-1193/M.1778-1779)" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Süreç

Geliş: 10/04/2023

Kabul: 05/06/2023

Copyright

This work is licensed under Creative Commons Attribution 4.0 International License

ÖZ

Osmanlı Devleti kuruluşundan itibaren önemli olayları sürekli kayıt altına almıştır. Bu durum tarih yazıcılığının gelişmesiyle beraber, mühim olaylar haricinde her türlü faaliyetin kaydının tutulması durumuna dönüşmüştür. Tutulan bu kayıtlar içerisinde en ehemmiyetli olanlarından birisi de şer'iyye sicilleridir. İçerisinde mahkeme kayıtlarından, temel ihtiyaç malzemelerinin fiyatlarına kadar birçok konu hakkında önemli bilgiler vardır. Bu verilerden Osmanlı ekonomisi hakkında fikir sahibi olmamızı sağlayan "Narh kayıtlarının" mühim bir yeri vardır. Çalışmada Osmanlı Devleti'nin Anadolu topraklarındaki merkezi sayılabilecek ve ticaret güzergâhları üzerinde bulunan önemli şehirlerden birisi olan Ankara'nın 168 numaralı şer'iyye sicilinde bulunan narh kayıtları incelenmiştir. Ticaret yolları üzerinde bulunan Ankara'da yiyecek çeşitliliği nasıldı? 18. yüzyılın sonlarına doğru yaşanan savaşlar ve siyasi olaylar fiyatları nasıl etkiledi? Ankara özelinde fiyat hareketliliği ne durumdaydı? Sorularına narh kayıtlarındaki bilgilerin el verdiği neticede cevap aranmıştır. Bu kayıtlar ışığında 1778 - 1779 (h. 1192 - 1193) yıllarında Ankara'da satılan ürünlerin fiyatlarının dönem itibarıyla daha iyi anlaşılabilmesi ve ürün fiyatlarındaki istikrarsızlıkların sağlıklı tespiti için "1773 - 1783 yılları arasında Ankara'daki yiyecek fiyatları" da tablolar halinde çeşitli sınıflandırmalara tabi tutularak verilmiştir. 168 numaralı Ankara şer'iyye sicilindeki narh kaydı, "Amasya ve Kastamonu" ile karşılaştırıldığında dönem itibarıyla Ankara'daki fiyatların ucuz olduğu ortaya çıkmış olmakla beraber bu durumun sebep ve ihtimalleri üzerine çeşitli değerlendirmeler yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı ekonomisi, 18. Yüzyıl, Ankara, Narh uygulaması, yiyecek ve içecek fiyatları

^a Berkay.altunkilic@hotmail.com

^{id} <https://orcid.org/000-0003-3874-8391>

How to Cite: Altunkılıç, B, (2023) The Hand of the State on Prices: Narhs in the Example of Ankara (1778-1779), CUJOSS, 47(1): 29-42

Giriş: Osmanlı Devleti'nde Narh Müessesesinin İncelenmesi

Bir mal veyahut hizmet için, ilgili resmi makamların tespitinde bulunduğu fiyata "narh" denilmektedir (Kütükoğlu, 1983: 3). Narh uygulamasıyla ilgili olarak İslam âlimleri arasında farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Görüşlerin bazıları narhı caiz bulurken, bazıları narhın karaborsaya teşvik edici olduğu fikrini savunmuş olmakla beraber özellikle fiyatları Allah'ın düşürüp yükseltebileceğine dair hadis düşünceleri önemli ölçüde etkilemiştir (Kütükoğlu, 2006: 390).

İslam tarihinde Emeviler'den itibaren narh sistemine başvurulduğu ve dönem itibarıyla fiyatların denetlenmesinden 'hisbe' teşkilatının sorumlu olduğu bilinmekle beraber İslam hukukunda temel tüketim ürünlerinin kişilerin alım gücüne göre çeşitli sınırlar içerisinde düzenlenmesi, 'canın muhafazası' ve ilgili diğer dini hükümlere bağlı olarak devletin görevleri arasında görülmüştür (Kallek, 2006: 389). Bu düşünceden hareketle Osmanlı döneminde narh sisteminin kurumsallaşması ve narh ile ilgili faaliyetlerin önemi açıklanabilir.

Şer'iyye sicillerinde yer alan 'narh kayıtlarındaki' ürün fiyatları, Osmanlı ekonomisi hakkında bilgi veren önemli belgelerdir. Devlet olağan narhlar dışında beklenmeyen durumlara karşı da narhlar üzerinde birtakım değişiklikler yapıyordu. Bunun kuraklık, çok fazla yağmur yağması ve şiddetli kış gibi iklim şartlarından doğan şartlar ile doğrudan ilişkisi vardı. Mevsimsel olayların beklenen şekilde gerçekleşmemesi ürünlerden alınan verimi düşürdüğü gibi üretim miktarını da etkilemiştir. Üretim miktarının değişmesi fiyatların artmasına sebep olduğu gibi, halkın kıtlık çekmesinin temel nedenlerinden birisidir.

Narhın muhafazasının sağlanması gerektiği gibi, narhların tespiti de önemliydi (Zinkeisen, 2011: 373). Pazar fiyatlarının düzenlenmesi ve bazı hizmetlerin fiyatlarının belirlenmesi, hayata geçirilmesi gereken bir uygulamaydı. Bu narh tespitleri için kadılar görevlendirilmiştir. Kadılar bu fiyat tespitlerini kendileri tek başına karar vermektense, esnafın çoğunlukla fikir birliğine vardığı fiyatların uygulanmasına özen gösterirdi. Kadıların merkezden gelen emirler neticesinde yeniden narh tespit etmesi gerektiğinde; fiyatı tespit edilmesi kararlaştırılan malların ait oldukları esnaf gurubu şeyh, kethüda, yiğitbaşı, şehrin ileri gelenleri ve ehl-i hibreden (Pakalın, 1993: 513) sözü dinlenen kimseleri toplar, malın fiyatlarıyla, hayat pahalılığını iyice tetkik ve tespit ettikten sonra fiyatları, uygulanacak usul ve tedbirleri belirlerdi (Demirel, 1992: 129).

Tespit edilen bu fiyatlarla esnafın ve halkın zarara uğramaması için, belirlenen fiyat aralıklarının korunması sağlanmıştır. Bu durumun herkesi ilgilendiren bir mesele olmasından dolayı devlet bu konuda titizlikle davranmıştır. Fiyatlardaki hareketliliğin sadece fermanlar aracılığıyla olması, halk ve esnafın haklarını bir bakıma güvence altına almıştır.

Belirlenen bu fiyat ve usullerin dışına çıkanlara ise para cezası verildiği görülmektedir (Avcı, 2002: 171). Bu cezalarla birlikte kalitenin belirli bir standartta olması ve fiyatların belli bir seviyede olması sağlanırken, gereğine uygun standartta ve fiyatta satış yapmayanların önüne geçilmesi amaçlanmıştır.

Mevsimsel şartların getirdiği durumlardan ötürü yaşanan sıkıntıların dışında, üretimin bol olduğu zamanlar ise narh fiyatlarında düzenlemeler yapılarak çeşitli düşüşler yaşandığına da rastlanmaktadır. Sadece toprak mahsulleri noktasında değil, şehirdeki hayvan sayısında da fazlalık olduğu takdirde et fiyatlarında da düşüşler yapılmıştır. Bu durum Osmanlı Devleti'nin halkın alım gücü için yaptığı çalışmalar kapsamında gösterilebilir.

Osmanlı Devleti'nde memleket dışına çıkacak eşyalar dışarı çıkarılırken, mutlaka devletten izin alınması ve belirlenen narh üzerinden alınıp satılması gerekirdi (Uzunçarşılı, 1988: 622). Narhlarla belirlenen fiyatların korunması yurtiçinde olduğu kadar yurtdışından getirilen mallar içinde geçerli olmuştur (Cezar, 1960: 2437). Bu sistemle beraber haksız rekabetin önlenmesi amaçlanmıştır. Belirlenen fiyatlar dahilinde esnaf arasında uygun fiyata kaliteli mal üretimi konusunda bir rekabet başlayarak, halkın alım gücü dahilinde nitelikli ürünlere ulaşması kolaylaşmıştır.

Osmanlı Devleti narh ile belirlenen fiyatları muhafaza etmek adına dönem fark etmeksizin, birçok eyalete fermanlar göndermiştir (Barkan, 1980: 725). Fiyatların sabit tutulması veya belirli bir oranda artırılması halkın alım gücünü doğrudan etkileyen bir faktördür. Narh sistemi halk için geçerli olmasına rağmen herhangi mal veya hizmeti alan devlet olduğu zaman, narh ile belirlenen fiyatlardan daha ucuza alması dikkat çeken bir husus olduğu gibi çoğu zaman ödemenin sembolik olduğu fazla örnek bulunmaktadır (Faroqhi, 2010: 107).

Devletin narh uygulamasını belli durumlarda kendi lehine fayda sağlamak amacıyla bazen ihmal ettiği görülmektedir. Fakat burada dikkat edilmesi gereken husus devletin satım alımlarında rayiç ya da rayiç altı fiyatlardan öncelikli satın alım hakkının bulunduğu gibi devletin *nüzul* ya da *sürsat* adı verilen karşılıksız olarak temin ettiği ürünlerde bulunuyordu. Bu ürünler genellikle tahıl mahsullerinden oluşup, ordunun geçebileceği güzergâhlarda istiflenmiş bir şekilde bulunuyordu (Faroqhi, 2010: 156).

Bir sigorta işlevi görmesi maksadıyla uygulamaya geçirilen narh, her zaman devletin beklentisindeki gibi düzenli bir şekilde işlememiştir (Karademir, 2014: 175). Bu durumdan dolayı narh kayıtlarındaki fiyat dengelemelerinin sebebi piyasanın içinde bulunduğu durum olduğu kadar devletin beklentilerinin de rolü olduğunu söyleyebiliriz. Narh uygulamasını Osmanlı Devleti için bu kadar önemli yapan ana unsur halkın refahı idi. Halkın alım gücünün korunmasıyla beraber ortaya

çıkabilecek iç huzursuzluklar büyük ölçüde engellenmiş olacak idi.

Narh sistemi mevcut düzen içerisindeki tekeller ile mücadele ederek fiyat kontrolünü sağlamayı amaçlamıştır (Tabakoğlu, 1984: 132). Fakat narhın uygulanması konusunda her dönem başarı da sağlanamamıştır. Bazı devlet adamlarının sorumsuzluklarından kaynaklı narh fiyatları dönemsel olarak büyük değişikliklere uğramıştır (Cezar, 1960: 2476). Devlet, narh uygulamasının öneminin farkında olduğu için bu uygulamayı sıkıntıya sokabilecek olan her türlü engelin çözümünü aramıştır ki buna bazı devlet adamlarının azli durumu da dahildir. Örneğin Sultan I. Mahmud (1730-1754) döneminde sadrazamlık yapmış olan Kabakulak İbrahim Paşa'nın şehrin narh işleriyle hiç uğraşmaması, denetimsizliği fırsat bilen esnafın temel tüketim maddelerinin fiyatlarını olabildiğince arttırmasıyla beraber halk arasında ortaya çıkan hoşnutsuzluk ve sıkıntı İbrahim Paşa'nın azli ile sonuçlanmıştır (Cezar, 1960: 2476).

Narh uygulaması ve kadıların bu alandaki görevleri 19. yüzyılın ortalarına kadar uzun bir süre devam etmiştir. 1851'de narh ile alakalı olan işleri düzenlemesi için "Es'ar Nezareti kurulmasına rağmen bu kurumun çalışmalarının bir faydası olmadığı gibi, 1854'te İhtisab Nezareti'ne bağlı Es'ar Meclisi teşkil edildi (Kütükoğlu, 2006: 390). Yapılan bu değişiklikten kısa bir süre sonra İhtisab Nezareti'nin kapatılmasıyla beraber Şehremaneti'nin (Ortaylı, 2006) kurulmasıyla narh ile bu kurum ilgilenmeye başladı. 1856 yılından itibaren istisna ürünler dışında şer'iyye sicillerinde narh kaydına dair bir bilgi görülmemektedir.

1856 yılını takip eden birkaç yıl içinde bazı istisna ürünler hariç (sebze, meyve ve ekmek) diğer tüm ürünlerin narhı kaldırılmıştır. Bu durumun sonucu olarak ürünlerin fiyatı, alıcı ve satıcının karşılıklı anlaşması usulü ile belirlenen serbest piyasaya dönüşmüştür. Adından da anlaşılacağı üzere serbest piyasaya devlet tarafından herhangi bir yaptırım yapılması durumu söz konusu değildir. Böylece uzun yıllar boyunca uygulanan narh uygulamasının yukarıda belirtilen bazı istisna ürünler haricinde sonuna gelmiş idi.

Ankara'ya Ait Narh Kayıtlarının İncelenmesi

Osmanlı Devleti'nde mal veya hizmetlerin fiyatlandırılmalarının yapılması hususunda önemli bir yeri olan narhlar, şer'iyye sicilleri içerisinde bulunan değerli belgelerdir. Genel olarak bu narh belgeleri incelenen sicillerin sonlarında bulunmasına rağmen, bu durumla alakalı olarak çeşitli istisnalar olmuştur (Kütükoğlu, 2006: 390). Çalışma kapsamında incelenen 168 Numaralı Ankara şer'iyye sicil defterinin içerisinde bu kayıtlar konum olarak defterin ilk yarısının sonlarında bulunmaktadır (AŞS., 168; 18/94, BOA).

168 numaralı Ankara şer'iyye sicilindeki narhların hükümleri diğer şehirlere ait narh kayıtlarında da olduğu üzere genellikle birkaç cümleliktir. Örneğin; bakkallara verilen narhın hükmü "*Bin yüz doksan iki senesi şevvalinin*

yigirmi ikinci günü ber vech-i mutad-ı kadim vücuh ahali marifeti ve marifeti şer'le bakkal esnafına virilan narhdırki zikr olunur." şeklinde iken, kasaplara verilen bir hüküm ise "*Kasabların kış narhı beyan olunur*" gibi birkaç kelimedenden oluşan hükümlerdir (AŞS., 168; 18/94, BOA).

168 numaralı Ankara şer'iyye sicilindeki narha dair kayıtların tarihleri genellikle hükümlerin sonuna yazıldığı görülmekle beraber, yukarıdaki örnekteki gibi hükmün başlangıcında yazı ile yıl, ay ve gün şeklinde yazıldığına da rastlanılmıştır. Sicilde belirtilen tarihlerin hepsinin 'Hicri takvim' esas alınarak verilmesinin dışında, hükümlerin altlarına veyahut yanlarına Rumi tarihlerinin de verildiği görülmektedir. Bu duruma örnek olarak; kasaplara verilen kış narhındaki "*Fi 5 min zi'l-hiccetü's-şerife sene 1193, Fi 14 min kanun-i evvel*" tarih gösterilebilir (AŞS., 168; 18/94, BOA).

Narh kayıtlarında geçen ölçü birimleri şöyledir; Kıymeti için akçe, ağırlığı için dirhem ve hacmi içinde "keyl" veya "kile" denen ölçekler kullanılmıştır (Sahillioğlu, 1967: 39). Bu birimler genel olarak kullanılan ölçülerdir fakat her bir birim kendi içerisinde miktara bağlı olarak farklı isimler de almaktadır. Mal ve hizmetlerin ücretleri hususunda kullanılan akçe, para ve kuruş gibi birimleri ile gösterilmiştir. Ankara'ya ait narh kayıtlarında (1778 - 1779) ise ürünlerin kıymeti konusunda 'meblağ', miktarlarını belirtmek için 'dirhem ve kıyye' ifadeleri kullanılmıştır.

Narh sistemi uygulanırken çeşitli ürün sınıflarına ayrı narhlar yazılmıştır. Bu sınıflandırma narh sisteminin uygulandığı ilk zamanlardan itibaren devam etmiştir. Buna örnek olarak; 'Koçi Bey'in Risalesinde' çeşitli et fiyatları için kasaplara, ekmek ve ekmek çeşitlerinin hammaddesi olan buğday için verilen narhlardan bahseder (Koçi Bey, 1972: 137). Bu bilgiler dahilinde et ve ekmek fiyatları için söz konusu olan 168 numaralı Ankara şer'iyye sicilinde de bahsedilen şekilde ayrı sınıflandırmalar yapılmıştır. Ürünlerin sınıflandırılması hususu dışında, narhların Osmanlı Devleti tarafından yaz ve kış olarak mevsime bağlı verildiği görülmektedir. Mevsimsel olarak verilmesinin temel sebebi kuraklık ve kuraklıkla doğrudan ilişkili olan üretim miktarındaki değişimlerdir (Nuri, 2019: 45). Bu durumlar haricinde toplumun tüketim miktarının yüksek olduğu zamanlar ve son olarak esnaf ileri gelenlerinin talep etmeleriyle narhların tespiti ve düzenlemeler yapıldığı bilinmekteydi.

Arşiv belgelerinde narhların içerik olarak ürün sınıflarına göre birbirinden ayrıldığı görülür iken, bunun temel tüketim ürünleri ve diğer ürünler şeklinde yapıldığı söylenebilir. Narhların sınıflandırılırken et ürünlerinin ve ekmek çeşitlerinin ayrı olarak kayıt edilmesi bu düşüncüyü destekler nitelikte olduğu gibi, bu durum 168 numaralı Ankara şer'iyye sicilinde bulunan narh kayıtlarında da görülmektedir.

Sistem genel olarak halkın refahını amaçladığından dolayı, temel tüketim ürünlerine toplumun tüm kesimlerinin ulaşım sağlayabilmesi adına taban ve tavan

fiyatının bu ürün grupları için önemi daha fazladır. Taban ve tavan fiyatlar narhlarda çok sık yer almamakla birlikte genellikle ürün kıymetleri için tek bir fiyattan bahsedilmektedir. Bazı durumlarda ürünlerin belirli bir fiyat aralığında satılmasına izin verildiğine dair bilgilere rastlamak mümkün olup örneğin tablo 6'da verisi bulunan 1774 yılında Ankara'da has ekmek ve pidenin 1 kıyye fiyatının 5 akçe ile 5,5 akçe arasında satıldığına dair 162 numaralı Ankara şer'iyye sicilinde bir veri bulunmaktadır.

İlerleyen bölümlerde tablo olarak verilecek olan 168 numaralı Ankara şer'iyye sicilindeki narhların içeriğindeki ürünlerin isimleri, yapıldıkları hammadde veyahut cinslerine göre adlandırılmıştır. Ekmekler yapıldıkları hammaddelere göre isimlendirildiği gibi yapıldığı yer ve kişilere göre de isimlendirilmiştir. Et çeşitlerinde ise etin hangi hayvana ait olduğuyla ilgili olarak bir isimlendirilme yapılmıştır. Sonraki bölümlerde bu konuya dair ayrıntılı bilgiler verilecektir.

Şer'iyye sicilleri çoğunlukla bir yıl süre ile tutulan defterlerdir. Narhlar mevsimsel ve diğer sebeplere bağlı olarak senede birden fazla verildiği için, sicillerin tarih aralığı kapsamında bir sicilde birden çok narha rastlanılmaktadır. Bundan ötürü narhların birden fazla yıla ait olması çok olası bir durumdur. Çalışma konumuzun ana kaynağı niteliğinde olan 168 numaralı Ankara şer'iyye sicili bu duruma örnek niteliğindedir.

168 numaralı Ankara şer'iyye sicilinde tespit edilen narh kayıtları tablo halinde verilecektir. Narh fiyatı belirlenen ürünler sınıflandırılıp ayrı tablolar halinde belgede yazılan sıra ile verilerek elde edilen veriler değerlendirilecektir. Tablolar oluşturulurken ürün isimleri günümüz Türkçesine göre sadeleştirilmiştir.

Çizelge 1: Ankara'ya Ait 1778 Tarihli Narh Kaydına Göre Ekmek Fiyatları

Table 1. Bread Prices According to the Narh Record of Ankara, dated 1778

Has Ekmek ve Pide	Okka Ekmeği	Ev Ekmeği
280 Dirhem	1 Kıyye	1 Kıyye
3 Akçe	3,5 Akçe	3 Akçe

Kaynak: (AŞS., 168; 18/94, BOA).

(Tablo 1) incelendiğinde 1778 yılında dört farklı ekmek çeşidine verilen narh görülmektedir. Ancak has ekmek ve pideye dair narh fiyatı beraber verilmiştir. Ekmek çeşitleri arasında adı ile dikkat çeken ekmek çeşidi has ekmektir. Bunun temel sebebinin bu ekmeğin 'has un' olarak adlandırılan beyaz undan yapılması veyahut yapımında yüksek kaliteli buğday kullanılmasıdır. Ekmek fiyatlarına dair ayrı bir narh verilmesinin diğer bir sebebi ise ekmeğin temel tüketim maddeleri içindeki vazgeçilmez konumu olmasıdır.

Ağırlık birimleri ve miktarları göz önüne alındığında ev ekmeği ve okka ekmeğinin diğer ekmek çeşitlerine göre

malzemesi daha fazladır. Ekmekler arasındaki fiyat farkının çok olmaması dikkat çekmektedir. Has ekmek ve pidenin fiyatının diğer ekmeklerden daha fazla olmasının temel sebebi içeriğindeki malzemelerdir. Ekmeğin toplumun tüm tabakasından herkesin tükettiği temel bir gıda olduğundan dolayı, ekmeklerin de bu bağlamda halkın her kesimine ait olarak sınıflandırılması şaşırtıcı değildir.

Narh kayıtlarında ürünler sınıflandırılırken genellikle ekmek ve diğer ürünler şeklinde bir kayıt sırası görülmektedir. Fakat bu durumun incelenen sicilin ihtiva ettiği tarih ve şehre göre çeşitli farklılıklar gösterdiğini unutmamak gerekir. 168 numaralı Ankara şer'iyye sicilinde ise bu sıralama ekmek, çeşitli ürünler ve et fiyatları şeklindedir. 1778 – 1779 tarihli Ankara narh kaydında ekmek fiyatlarından sonra bakkallarda satılan çeşitli ürünlere dair çeşitli veriler bulunmaktadır.

Çizelge 2: Ankara'ya Ait 1778 Tarihli Bakkallara Verilen Narh Kaydına Göre Çeşitli Ürün Fiyatları

Table 2. Prices of Various Products According to the Narh Record Given to Grocery Stores in Ankara, dated 1778

Süzme Bal	Sade Yağ	Susam Yağı	Zeytinyağı		
1 Kıyye	1 Kıyye	1 Kıyye	1 Kıyye		
66 Akçe	68 Akçe	72 Akçe	72 Akçe		
Rezzaki	Badem	Nişasta	Kışniş	Findık	
Üzüm	1 Kıyye	1 Kıyye	1 Kıyye	1 Kıyye	
1 Kıyye	96 Akçe	48 Akçe	36 Akçe	32 Akçe	
48 Akçe					
Erik kuru	Zerdali kuru	Pestil	Sumak		
1 Kıyye	1 Kıyye	1 Kıyye	1 Kıyye		
24 Akçe	30 Akçe	20 Akçe	32 Akçe		
İncir	Siyah üzüm	Sarımsak	Ağda	Pekmez	Elma
1 Kıyye	1 Kıyye	1 Kıyye	1 Kıyye	1 Kıyye	1 Kıyye
18 Akçe	1 Kıyye	16 Akçe	24 Akçe	12 Akçe	8 Akçe
	12 Akçe				
Muduru Peynir	Sünme Peynir	Oğma Peynir	Tahin helvası		
1 Kıyye	1 Kıyye	1 Kıyye	1 Kıyye		
48 Akçe	20 Akçe	12 Akçe	46 Akçe		
Bal helvası	Pekmez helvası	Leblebi	Bezir		
1 Kıyye	1 Kıyye	1 Kıyye	1 Kıyye		
40 Akçe	32 Akçe	14 Akçe	42 Akçe		

Kaynak: (AŞS., 168; 18/94, BOA).

(Tablo 2) incelendiğinde bakkallara verilen narh ilk bakışta dikkat çekmektedir. Narh içerik bakımından oldukça zengin olduğu gibi farklı yiyecek gruplarına ait ürünlerin bakkallarda satılması dönem itibarıyla bu esnaf grubunun önemi gösterir niteliktedir. Bakal anlam itibarıyla çok çeşitli ürünleri satan esnaf anlamına gelmektedir (Sami, 2015: 100). Kuruyemiş, meyve, sebze, süt ürünleri gibi birçok yiyecek grubuna ait ürünlere verilen narhta en pahalı ürün "Revgan-ı zeyt" olarak adlandırılan günümüz Türkçesiyle zeytinyağı ve "Revgan-ı şir" susam yağıdır. Zeytinyağının tarihsel süreç içerisindeki üretim zorluğundan dolayı çoğu zaman ortalamanın üzerinde bir fiyata sahip olduğu bilinmektedir. Fakat burada dikkat çeken husus fiyatından ziyade kullanım alanının kısıtlı olmasından dolayı susam yağıdır. Dönem itibarıyla satış miktarına ilişkin sicilde herhangi bir bilgi bulunmamasına rağmen bu ürünün Ankara'da bakkallarda bulunduğu

bilgisi önemlidir. Zeytinyağı ve susam yağı fiyatının yüksek olması, bu ürünlerin Ankara'ya başka bir şehirden temin edildiği ihtimalini de ortaya çıkarmaktadır. Çünkü özellikle Ankara'nın iklim şartları düşünüldüğünde zeytin yetiştirilmesi oldukça zor zordur. Fakat sicilde susam yağı üretimine dair herhangi bir bilgi bulunmamasına rağmen susamın temin edilerek yağının elde edilmesi ihtimali unutulmamalıdır.

Ankara'nın karasal iklim şartları tablo 2'de belirtilen badem, elma, üzüm gibi ürünlerin yetiştirilmesi için elverişlidir. Bu ürünlerin fiyatları değerlendirilirken bu bilginin göz ardı edilmemesi gerekir. Narhta fiyatı belirtilen en ucuz ürünün elma olması şaşırtıcı bir durum değildir. Bu durum elmanın yetiştiği ağacın kolay büyümesi ve kısa süre içerisinde meyve vermesiyle açıklanabilir. Diğer dikkat çeken nokta ise baharat grubuna dahil olan "sumak ve kişniş" tir. Verilen narhta sadece bu iki baharatın bulunması dönem itibarıyla Ankara toplumunun tüketim alışkanlıkları hakkında değerli bilgiler vermektedir.

Çizelge 3: Ankara'ya Ait 1779 Tarihli Narh Kaydına Göre Kasaplara Verilen Kış Dönemi Et Fiyatları

Table 3. Winter season Meat Prices Given to Butchers According to the Narh Record of Ankara, dated 1779

Koyun Eti	Keçi Eti	Sığır Eti
1 Kıyye	1 Kıyye	1 Kıyye
22 Akçe	18 Akçe	14 Akçe

Kaynak: (AŞS., 168; 18/94)

(Tablo 3)'te 1779 tarihli etler için kış dönemi narhı ve (Tablo 5)'te 1779 tarihli etler için yaz dönemi narhı bulunmaktadır. Fiyatları birbirlerine yakın olsa da en pahalı et türü koyun etidir. 1 kıyye kış fiyatının 22 akçe olması düşünüldüğünde, narhlara ait tüm tablolar incelendiğinde ortalama bir fiyata sahip olduğu görülmektedir. En ucuz fiyata sahip olan sığır etinin 1 kıyye kış fiyatının 14 akçe olması dikkat çekmektedir.

Çizelge 4: Ankara'ya Ait 1779 Tarihli Narh Kaydına Göre Ekmek Fiyatları

Table 4. Bread Prices According to the Narh Record of 1779 of Ankara

Has Ekmek ve Pide
80 dirhem
1 Akçe

Kaynak: (AŞS., 168; 18/94, BOA).

(Tablo 4)'te ekmek fiyatlarına bakıldığında sadece has ekmek ve pideye dair bilgiler görülmektedir. Bunun sebebi bilinmemekle beraber aynı yıla ait farklı bir sicilde bir narh kaydının bulunması veyahut fiyatlarda bir değişikliğin olmaması ihtimalidir. (Tablo 1 ve 4)'de bulunan has ekmek ve pide fiyatları karşılaştırıldığında (tablo 1)'de 1778 yılında 280 dirhemi 3 akçe olarak kayıt edilirken (tablo

4)'de 1779 yılında 80 dirhemi 1 akçe olarak kayıt edilmiştir. Buna göre 1779 yılında ekmeğin fiyatında %16,6 oranında bir artış olduğu görülmektedir.

Ankara'nın buğday ve tahıl üretimindeki önemi göz önünde bulundurulduğunda, üretim veyahut tedarik ile ilgili farklı sıkıntıların da fiyat üzerinde etkisinin olması ihtimaller dahilindedir. Bu duruma ek olarak 168 numaralı Ankara şer'iyeye sicilinde bulunan birçok ferman ve beratta konuya ilişkin değerli bilgiler yer almaktadır. Örneğin bir fermenda; İstanbul'da yaşayan ahalinin geçimlerini sağlamak amacıyla Ankara'dan 100.000 keyl İstanbullu buğdayın talep edildiği bilinmektedir (AŞS., 168; 21/101, BOA). 18. yüzyılın ilk yarısında İstanbul'a göçlerin artmasıyla beraber çoğalan tüketici nüfusu bu durumun temel sebeplerinden birisidir (Karademir, 2023: 84).

Çizelge 5: Ankara'ya Ait 1779 Tarihli Narh Kaydına Göre Kasaplara Verilen Yaz Dönemi Et Fiyatları

Table 5. Summer Meat Prices Given to Butchers According to the Narh Record of Ankara, dated 1779

Kuzu Eti	Koyun Eti	Keçi Eti	Sığır Eti
1 Kıyye	1 Kıyye	1 Kıyye	1 Kıyye
24 Akçe	20 Akçe	16 Akçe	12 Akçe

Kaynak: (AŞS., 168; 18/94, BOA).

(Tablo 5)'te bulunan etlere dair yaz dönemi fiyatlarında kış mevsimine göre her et türü için 2 birimlik bir düşüş gözlemlenmektedir. Bunun temel sebebi yukarıda bahsettiğimiz mevsimsel şartlara bağlı olarak kuraklık ve dönemsel olarak artan veyahut azalan taleptir. (Tablo 3 ve 5)'i karşılaştırdığımız zaman (tablo 5)'te başka bir et türü olan kuzu etini görmekteyiz. Yaz mevsiminde et fiyatlarının düşmesine rağmen sadece yaz narhında bilgisi bulunan kuzu eti etler arasında en pahalı olanıdır. Nitekim kuzu eti, günümüzde dahi en pahalı et çeşitleri arasında olup türdeşlerine göre yüksek fiyatta olması da elbette arzının düşük olmasından kaynaklıdır.

1778 - 1779 yılları arasındaki Ankara'ya ait bu fiyatların daha iyi anlaşılabilmesi ancak şehrin bu tarihten önceki ve sonraki ürün fiyatları ile bir karşılaştırılma yapılmasıyla mümkün olabilir. Bu bağlamda 1773 - 1783 tarihleri arasında Ankara şer'iyeye sicillerinde bulunan narh kayıtları tablolar halinde incelenektir. Tarih aralığı belirlenirken 1778 yılı temel alınmış olup, 5 yıl öncesi ve sonrası şeklinde sınırlandırılmıştır. Bu şekilde fiyatlardaki dalgalanmaların ve olağanüstü durumların tespit edilmesi ve 10 yıllık bir süreç içerisindeki fiyat değişimleri belirlenerek söz konusu '168 numaralı Ankara şer'iyeye sicilindeki' fiyatlar hakkında daha ayrıntılı bilgi sahibi olunması amaçlanmıştır.

Çizelge 6: Ankara'da 1773 - 1783 Yılları Arasında Ortalama Ekmek ve Unlu Mamul Fiyatları

Table 6. Average Bread and Bakery Prices in Ankara Between 1773 – 1783

Ürün Çeşidi	1773	1774	1775	1776	1778	1779	1782	1783
Has Ekmek ve Pide	-	1 Kıyye 5 - 5,5 Akçe	1 Kıyye 6,5 Akçe	-	280 Dirhem 3 Akçe	1 Kıyye 3,5 Akçe	1 Kıyye 6 Akçe	1 Kıyye 6 Akçe
Ev Ekmeği	-	-	-	-	1 Kıyye 3 Akçe	1 Kıyye 3,5 Akçe	-	1 Kıyye 5 Akçe
Kaya Ekmeği	-	1 Kıyye 4,5 Akçe	1 Kıyye 12 Akçe	-	-	1 Kıyye 4 Akçe	1 Kıyye 5,5 Akçe	1 Kıyye 5,5 Akçe
Okka Ekmeği	-	-	-	-	1 Kıyye 3,5 Akçe	-	-	-
Simit	75 Dirhem em 3 Akçe	-	-	69 Dirhem em 3 Akçe	-	-	-	33 Dirhem 1 Akçe
Yağlı Kahi	60 Dirhem em 3 Akçe	-	-	-	-	-	-	50 Dirhem 3 Akçe
Yağlı Kahi ve Peksimet	51 Dirhem em 3 Akçe	-	-	43 Dirhem em 3 Akçe	-	-	-	-
Halka	-	-	-	-	-	-	-	75 Dirhem 3 Akçe

Kaynak: (AŞS., 161/199, 162/245, 163/127, 164/134, 167/4, 168/94, 169/102, 171/97, 172/177, BOA).

(Tablo 6) incelendiğinde has ekmek ve pidenin fiyatında bir hareketlilik olsa da meblağların belirli bir istikrarda olduğu görülmektedir. Tabloda en dikkat çeken ürün ise kaya ekmeğidir. Bunun sebebi ise 1774 yılında 1 kıyyesi 4,5 akçe iken 1775 yılında 1 kıyyesinin 12 akçe olmasıdır. Yaşanan bu fiyat artışlarının dışında, simitte ise ciddi bir fiyat düşüşü yaşandığı gözlemlenmektedir. Fiyatlarda yaşanan artışların birçok dayanağı olabileceği gibi en önemli sebeplerinden birinin 1774 yılında Osmanlı – Rus savaşı sonucunda imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşmasının varlığının topluma yansımış/yansıtılmış olabileceği ihtimalinin de unutulmaması gerekir.

Çizelge 7: Ankara'da 1773-1783 Yılları Arasında Ortalama Et Fiyatları

Table 7. Average Meat Prices in Ankara Between 1773-1783

Et Çeşitleri (1 Kıyye)	1773 (Akçe)	1774	1775	1778	1779	1782	1783
Koyun	19	18	21	22	21	21	21

Keçi	15	16	18,5	18	17	17	17
Sığır	13	12	14	14	13	13	13
Kuzu	20	21	24	-	-	-	24
Kuyruk	30	30	40	-	-	40	-
İç Yağ	-	-	32	-	-	27	-

Not: Tablodaki et fiyatları, narhında yaz-kış fiyatı bulunan kayıtların ortalaması alınarak yapılmış olup, her iki mevsime dair kayıtların bulunmadığı siciller için ise mevcut mevsimin bulunduğu kayıtların verileri doğrudan kullanılmıştır.

Kaynak: (AŞS., 161/199, 162/245, 163/127, 164/134, 167/4, 168; 18/94, 169/102, 171/97, 172/177, BOA).

(tablo 7) incelendiğinde, et fiyatlarında sürekli değişimler görülmesine rağmen bu hareketlilik belirli bir fiyat aralığında gerçekleşmektedir. Et çeşitleri arasında en pahalısı 1775 yılından itibaren 40 akçeye satılan kuyruktur. En ucuz fiyata sahip olan et çeşidi ise sığır etidir. Bu durumun dönem itibarıyla kentin üretim-tüketim ilişkisiyle bağlantılı olması kuvvetle muhtemeldir. 168 numaralı Ankara şer'iyye sicilinde sadece koyun, keçi ve sığır etine dair narh kayıtları bulunmasına rağmen 1773 - 1783 yılları arasında bu et çeşitlerinin haricinde 'kuzu, kuyruk ve iç yağ' gibi et çeşitlerinin de tüketildiği görülmektedir.

1778 – 1779 yıllarında “kuzu, kuyruk ve iç yağ” et çeşitlerine dair fiyat bilgisinin bulunmamasının birçok sebebi olabileceği gibi 1775 yılında yapılan fiyatlandırmalarının değişmemesi ihtimaller arasında en kuvvetli olanıdır. 10 yıllık süreç içerisinde ‘iç yağ’ olarak adlandırılan et çeşidiyle ilgili olarak 1775 yılında 32 akçe, 1782 yılında 27 akçe şeklinde toplam 2 adet fiyat bilgisinin bulunması bu ihtimali destekler niteliktedir.

Çizelge 8: Ankara'da 1773-1783 Yılları Arasında Çeşitli Ürün Fiyatları

Table 8. Various Product Prices in Ankara Between 1773-1783

Ürün Çeşitleri (1 Kıyye)	1773 (Akçe)	1774	1775	1776	1778	1779	1781	1782	1783
Süzme Bal	-	-	-	-	66	52	54	60	48
Sadeyağ	84	84	90	90	68	85	72	84	66
Zeytinyağı	90	80	96	90	72	52	72	72	66
Sarımsak	-	72	96	80	72	84	90	66	66
Yağ									
Rezzaki	48	48	-	48	48	48	48	40	48
Üzümlü									
Badem	120	-	-	144	96	120	96	76	80
Nişasta	48	48	-	48	48	60	48	40	40
Kişiş	48	-	-	48	36	40	40	40	40
Fındık	30	-	-	36	32	48	36	30	30
Erik	34	48	-	32	24	30	48	24	20
Kurusu									

Zerdali	30	48	-	36	30	30	36	24	20
Kurusu									
Pestil	24	-	-	24	20	24	24	24	20
Sumak	36	-	-	24	32	40	48	36	40
İncir	24	-	-	24	18	24	18	20	20
Siyah	16	14	-	16	12	16	16	12	14
Üzüm									
Sarımsak	16	-	-	24	12	48	30	20	12
Ağda	24	24	-	24	24	24	24	24	22
Pekmez	12	12	-	14	12	-	16	16	12
Elma	12	12	-	8	-	-	-	-	-
Mudurnu	-	60	-	48	48	60	60	60	60
Peynir									
Sünme	24	24	24	22	20	24	24	24	24
Peynir									
Oğma	18	18	20	20	12	20	16	20	16
Peynir									
Tahin	48	48	-	48	46	54	54	54	48
Helvası									
Bal	44	40	-	48	40	48	48	48	42
Helvası									
Pekmez	32	40	-	40	32	40	40	40	36
Helvası									
Leblebi	12	14	-	16	14	18	20	18	14
Bezir	-	-	-	-	42	-	-	60	-

Not: Tablodaki ürünler 168 numaralı Ankara şer'iyye sicilinde bulunan narh kayıtlarındaki et ve ekmek haricindeki ürünlerin 10 yıllık fiyatlarıdır. Belirtilen sicil kayıtlarında, tablodaki tüm ürünlerin ağırlığı olarak 'kıyye' ve değerleri için 'meblağ' ifadesi kullanılmıştır.

Kaynak: (AŞS., 161/199, 162/245, 163/127, 164/134, 167/4, 168; 18/94, 169/102, 171/97, 172/177, BOA).

(Tablo 8)'de bulunan ürünler 168 numaralı Ankara şer'iyye sicilindeki narh kayıtlarında mevcut olan et ve ekmek haricindeki diğer tüm ürünlerin 10 yıl içerisindeki fiyat hareketliliğini göstermektedir. Tablo incelendiğinde 10 yıllık süreç içerisinde en pahalı ürünün badem olduğu görülmektedir. Dönem itibariyle sabit fiyat politikasından ziyade fiyat hareketliliği dikkat çeken önemli bir unsurdur. Bunun birçok sebebi olabileceği gibi mevsimsel şartlar ve bu duruma bağlı olarak üretim miktarının düşüklüğü ihtimaller arasındadır.

Zeytinyağı, sadeyağ ve bazı peynir çeşitlerine dair incelenen 10 yıllık süreçte her yıla ait narh kaydının bulunması, bu temel tüketim ürünlerinin fiyatlarının önemsendiğine bir örnek olarak gösterilebilir. Bu durumun haricinde her yıl düzenli olarak narh verilmesinin sebebi olarak savaş, kuraklık ve üretim-tüketim ilişkisinin olabileceği ihtimallerini de göz ardı etmemek gerekir. 168 numaralı Ankara şer'iyye sicilinin ihtiva ettiği 1778 - 1779 yılları incelendiğinde sarımsağın fiyatı dikkat çekmektedir. 1778 yılında 1 kıyyesi 12 akçe iken 1779 yılında 1 kıyye fiyatının 48 akçe olması %300 oranında bir artış yaşandığını göstermektedir.

(Tablo 8)'e genel olarak bakıldığı zaman fiyatlarda bir düşüş durumu olduğu görülmektedir. Fiyatlardaki azalmanın birçok sebebi olabileceği gibi üretim-tüketim, arz-talep ilişkileri, beklenenden fazla mahsul elde edilmesi gibi sebeplerden bahsedilebilir. Bazı ürünlerin (Ağda, Rezzaki üzüm) fiyatı uzun yıllar sabit kalmasına rağmen diğer ürün fiyatlarındaki hareketliliğin 10 yıllık dönem itibariyle halkın refahına göre şekillenmesi dikkat çekmektedir. Fiyatlarda yaşanan azalmalar sonrasında fiyatı düşen ürünlerin tüketimlerinin artması kuvvetli bir ihtimaldir.

Çizelge 9: 168 Numaralı Ankara Şer'iyye Sicilindeki Narh Kayıtlarındaki (1778 - 1779) Çeşitli Ürünlerin Amasya (1779) ve Kastamonu (1779) ile Karşılaştırılması

Table 9. Comparison of Various Products in the Narh Records (1778 - 1779) in the Ankara Sharia Registry No. 168 with Amasya (1779) and Kastamonu (1779)

	ANKARA		AMASYA		KASTAMONU	
Ürün Çeşitleri (1 Kıyye)	Fiyat (Akçe)	Ürün Çeşitleri	Fiyat	Ürün Çeşitleri	Fiyat	
Sadeyağ	68	Sadeyağ	78	Sadeyağ	78	
Zeytinyağı	72	Zeytinyağı	96	Zeytinyağı	72	
Süzme Bal	66	Süzme Bal	72	Süzme Bal	72	
Rezzaki Üzüm	48	Rezzaki Üzüm	48	Rezzaki Üzüm	27	
İncir	18	İncir	30	İncir	23	
Leblebi	14	Leblebi	24	Leblebi	15	
Fındık	32	Fındık	20	Fındık	21	
Ağda	24	Katran	20	Ceviz İçi	27	
Pestil	20	Sirke	6	Nohut	10	
Sumak	32	Tuz	7,5	Pastırma	24	
Sarımsak	16	Bal Mumu	300	Rumeli Balı	64	
Nişasta	48	Pirinç	27	Siyah Tuz	4	

Not: Tablo oluşturulurken kırmızı renk ile işaretlenen ilk 7 ürün 168 numaralı Ankara şer'iyye sicilinde yer alan narh kayıtlarındaki ürünler olup, bu ürünlerin aynı yıl içerisinde farklı şehirlerdeki kayıtlar ile karşılaştırılması yapılmıştır. Kalan 4 ürün ise şehirlerdeki üretim-tüketim farklılıkları ortaya konularak birbirinden farklı ürünler verilmiştir. Kaynak: Ankara ŞS., 168/94, Amasya ŞS., 57/103, Kastamonu ŞS., 61/359.

(Tablo 9)'da Ankara, Amasya ve Kastamonu'ya ait aynı tarihteki narh kayıtları genel olarak incelendiği zaman üzüm ve fındık haricinde en ucuz fiyatların Ankara'da olduğu görülmektedir. Bu durumun birçok sebebi olabileceği gibi bunlar arasında; Ankara'nın Anadolu'daki merkezi konumu, ticaret güzergâhları üzerinde bulunması, şehirdeki üretici nüfusu ile ilişkilendirilebilir. Narhlardaki ürün çeşitliliği şehirlerin tüketim ilişkileriyle alakalı ilgilidir. Örneğin incelenen 10 yıllık ürün fiyatlarında Ankara'da 'pastırma' fiyatına dair bir veriye rastlanılmamıştır. Fakat dönem itibariyle Kastamonu şer'iyye sicillerinde pastırmanın fiyatına dair bilgiler bulunmakla beraber bu durumun şehirlerin tüketim alışkanlıklarıyla doğrudan ilişkisini göstermektedir. Tablodaki ilk 7 ürün kayıtlarda bulunan ortak ürünler olup, diğer 4 ürün ise sadece incelenen şehre ait olan ürünlerdir. Bu bağlamda Amasya'ya ait 1779 tarihli narh kaydında bulunan, aynı

zamanda tablodaki en pahalı ürün olan bal mumunun 1 kıyyesi belirtilen yıl itibarıyla 300 akçeye satılmakta idi.

Tabloda verilen ortak ürünlerin haricindeki diğer ürünler, şehirlerin tüketim alışkanlıklarını gösteren önemli bir veri niteliğindedir. Farklı şehir ve tarihlere ait siciller incelendiğinde temel tüketim ürünleri haricinde şehirlerin esnaf ve tüketim yapısına bağlı olarak farklı ürünlerin kayıtlarının bulunduğu görülmektedir. Örneğin; Ankara'da 1778 - 1779 yıllarında sumak, pestil, sarımsak ve nişastanın fiyatına dair narh kayıtlarının bulunması, şehirde bu ürünlerin mevcut olup şehir halkı tarafından tüketildiğini gösteren değerli bir bilgidir. Amasya ve Kastamonu şehirleri için de bu durum geçerli olduğu gibi Ankara ile aralarındaki fiyat farkının, üretim-tüketim ile doğrudan bir alakasının olması çok olası bir durumdur. Fakat lojistik, esnaf yapısı, üretim miktarı gibi şehrin ekonomisini belirleyen önemli faktörlerin de etkisinin unutulmaması gerekir.

Sonuç

Çalışma konusunun ana kaynağı olan 168 numaralı Ankara şer'iyye sicilindeki narh kayıtlarının değerlendirilmesiyle beraber, 1778-1779 yıllarında Ankara'daki ekmek, et ve çeşitli ürünlerin fiyatları ve söz konusu meblağları şekillendiren hususlar açıklanmaya çalışılmıştır. Kayıtlardaki bir yıllık verinin tek başına işlenerek çıkarımlar yapılabilmesi zor olduğu gibi belirtilen yıl aralığındaki fiyatların durumunun anlaşılmasını da oldukça güç kılmaktadır. Söz konusu narhların mahiyetinin daha iyi kavranması maksadıyla ait oldukları yıl aralığı içerisinde 1778 yılı temel alınarak 5 yıl öncesi ve 5 yıl sonrası şeklinde Ankara'ya ait fiyatlar ürünlerin sınıflarına göre tablo halinde verilmiştir.

Ankara'daki 1773 - 1783 yılları arasındaki çeşitli ürünlerin 10 yıllık süreç içerisindeki fiyat hareketliliği ortaya konularak söz konusu 168 numaralı Ankara şer'iyye sicilindeki fiyatlar hakkında detaylı bilgi sahibi olunmuştur. Bahse konu fiyatları içeren (tablo 8) incelendiği zaman 168 numaralı sicilin kapsadığı 1778 - 1779 yıllarında fiyatların ucuz olduğu görülmektedir. Fiyat hareketliliği düşünüldüğü takdirde bu durumun başlıca sebeplerinin; arz-talep, üretim-tüketim arasındaki dengesizlikler, mevsimsel koşullar ve Osmanlı – Rus mücadelelerinden kaynaklanan ekonomik sebepler olduğu söylenebilir.

Ankara'ya ait ürün fiyatlarının kendi içerisinde yorumlandığı gibi başka bir şehrin kayıtları ile kıyaslanarak, fiyatlar arasındaki fark ve benzerliklerden yola çıkılarak Ankara'nın ekonomik bakımdan diğer şehirlere kıyasla nasıl bir durumda olduğu açıklanmaya çalışılmıştır. Çalışmada Ankara'nın ürün fiyatlarının Amasya ve Kastamonu ile kıyaslandığında gayet ucuz olduğu görülmektedir. Bunun haricinde karşılaştırmanın yapıldığı (tablo 9) incelendiğinde her şehre ait ortak ürünler olduğu gibi farklı ürünlere de rastlanılmaktadır. Bu farklılıkların bölgesel olarak üretim-tüketim ve şehirlerin tüketici yapısı ile ilgili olduğunu söyleyebilmek mümkündür. Elde edilen veriler neticesinde Ankara'nın yiyecek fiyatlarının 1778 -

1779 yılları arasında Amasya ve Kastamonu ile karşılaştırılmasından da anlaşılacağı üzere diğer şehirlere kıyasla Ankara'daki ürün fiyatlarının ucuz olduğu görülmektedir.

Ankara'nın 1773 - 1783 yılları arasındaki 10 yıla ait çeşitli ürün fiyatları ortaya konularak, belirtilen yıllar arasındaki (1778 - 1779) fiyatların belli bir dönem içerisindeki değişimi anlatılmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda Ankara'ya ve karşılaştırılan diğer şehirlere ait tüm veriler göz önünde bulundurulduğunda şehrin ekonomisinin olduğu kadar üretim miktarının da normal seviyelerde olduğunu söylemek mümkün olacaktır.

Kaynaklar

I. Arşiv Belgeleri

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Osmanlı Arşivi (BOA) Meşihat Şer'iyye Sicil Defterleri (MŞH. ŞSC.d.)

Ankara 161/199, 162/245, 163/127, 164/134, 167/4, 168; 18/94, 168; 21/101, 169/102, 171/97, 172/177.

Amasya 57/103.

Kastamonu 61/359.

II. Araştırma ve İnceleme Eserleri

- Avcı, M. (2002). *Türkler. Osmanlı Hukukunda Para Cezaları*, (Cilt 10) içinde (ss. 91-106). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Barkan, Ö. L. (1980). *Türkiye'de Toprak Meselesi*, İstanbul: Gözlem Yayınları.
- Cezar, M. (1960). *Mufassal Osmanlı Tarihi*, (Cilt V). İstanbul: Bahar Matbaası.
- Demirel, Ö. (1992). Sivas'ta Yiyecek Fiyatlarına Dair Bir Deneme (1790-1836). *Revak* 92, 128-133.
- Faroqhi, S. (2010). *Osmanlı İmparatorluğu ve Etrafındaki Dünya*, İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Kallek, C. (2006). Diyanet İslam Ansiklopedisi. *Narh*, (Cilt 32) içinde (ss. 387-389). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Karademir, Z. (2014). *İmparatorluğun Açıklıkla İmtihanı Osmanlı Toplumunda Kıtıklar (1560-1660)*, İstanbul: Kitap Yayınevi Yayınları.
- Karademir, Z. (2023). *Osmanlı Yeni Çağ'ında Tarımsal Gelişim: Ziraat, Hasılat, Ticaret*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Koçi Bey, (1972). *Risale* (Zuhuri Danışman, Sadeleştiren). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Kütükoğlu, M. (2006). Diyanet İslam Ansiklopedisi. *Narh*, (Cilt 32) içinde (ss. 390-391). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kütükoğlu, M. (1983). *Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri*. İstanbul: Enderun Yayınları.
- Nuri, Z. (2019). Esnaf Birlikleri ve Narh Sistemi. *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(1), 40-48.
- Ortaylı, İ. (2006). Diyanet İslam Ansiklopedisi. *Belediye*, (Cilt 32) içinde (ss. 398-402). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Pakalın, M. Z. (1993). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. (Cilt I). İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Sahillioğlu, H. (1967). Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1525 yılı Sonunda İstanbul'da Fiyatlar, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, 1(1), 36-40.
- Şemseddin Sami, (2015). *Kamus-ı Türki*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

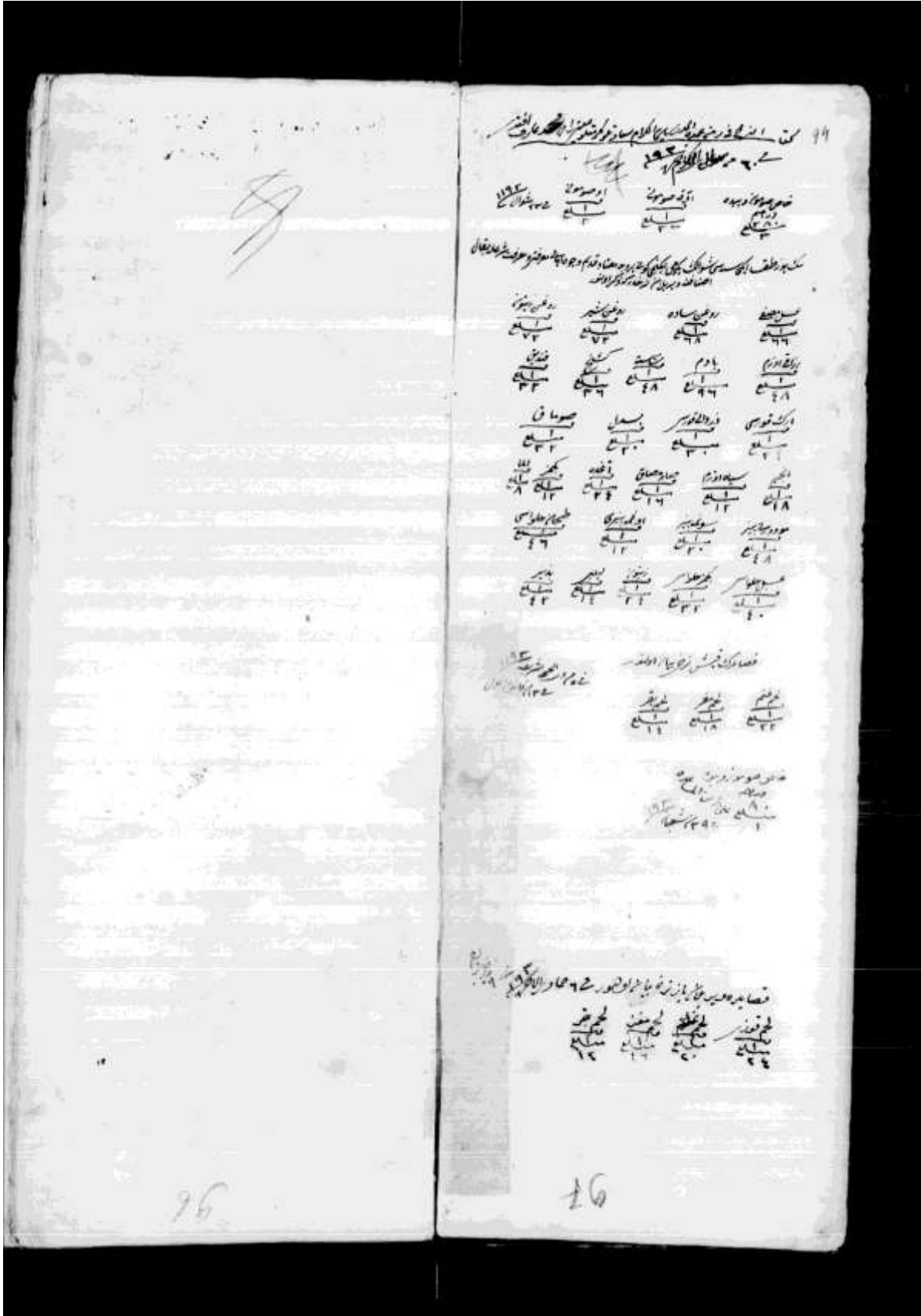
- Tabakoğlu, A. (1987). Osmanlı Ekonomisinde Fiyat Denetimi, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 43(1-4), 111-150.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1988). *Osmanlı Tarihi*. (Cilt II). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Zinkeisen, J. W. (2011). *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*. (Cilt 4). İstanbul: Yeditepe Yayınları.

III. Başvuru Eserleri

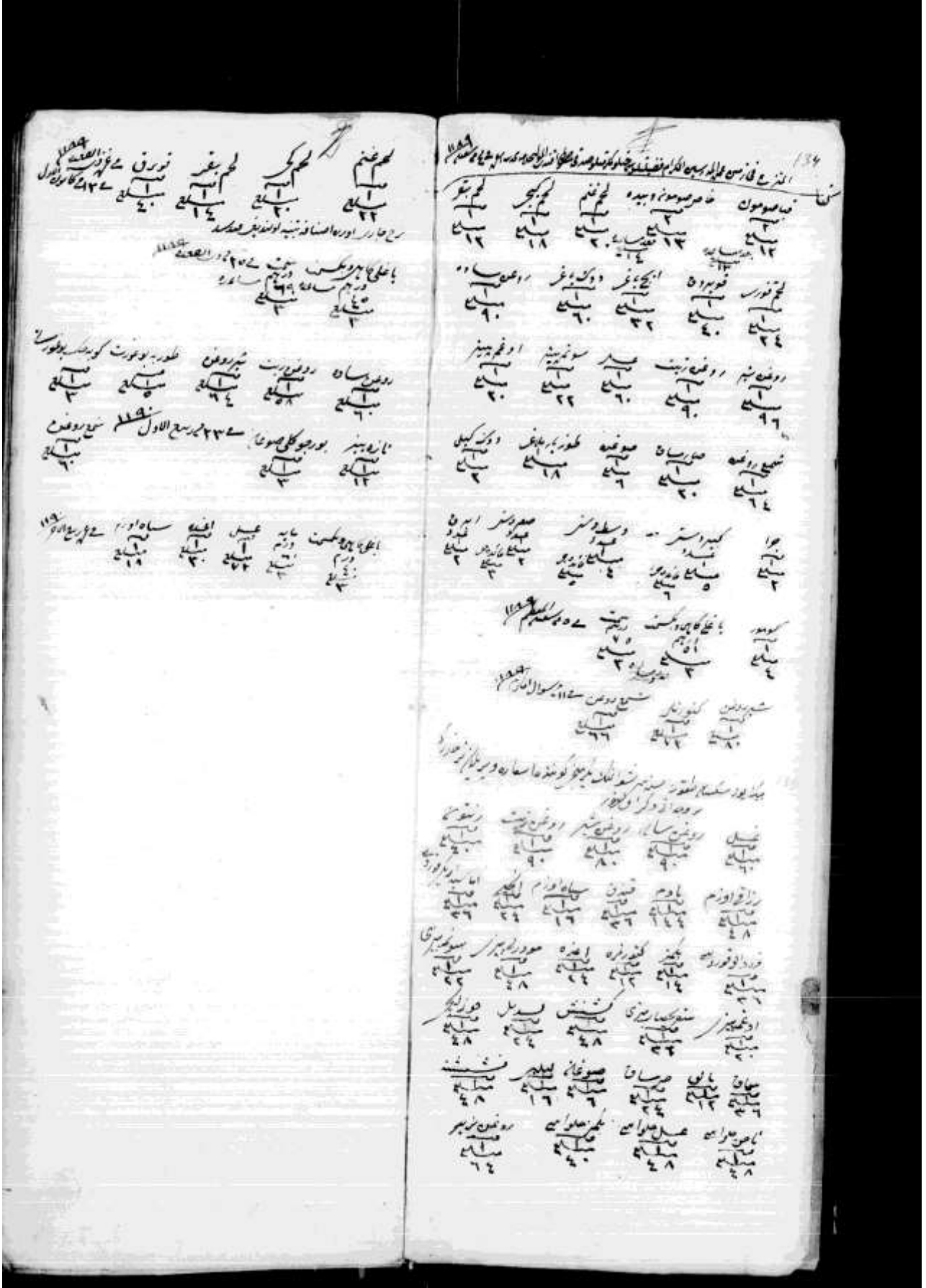
- Devellioğlu, F. (2008). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara: Aydın Kitabevi.
- Pakalın, M. Z. (1993). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. (Cilt I – II - III). İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Parlatır, İ. (2006). *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Ankara: Yargı Yayınları.
- Şemseddin Sami (2015). *Kamus-ı Türki*, Ankara: TDK Yayınları.

Ekler

Ek 1: BOA. MŞH. ŞSC.d. Ankara 168; 18/94

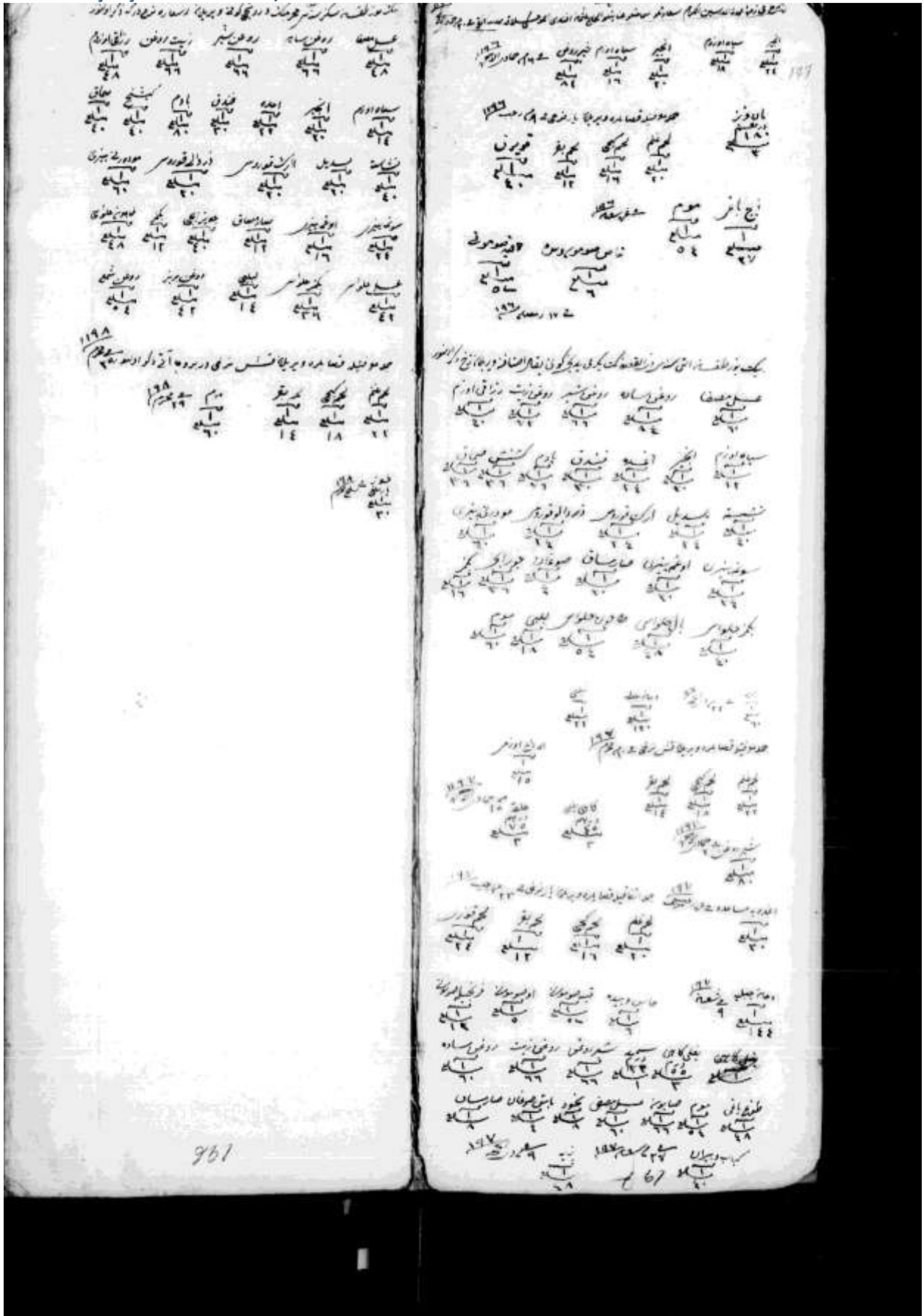

(168 Numaralı Ankara Şer'iyye Sicilinde Bulunan 1778-1779 Tarihli Narh Kaydı.)

(164 Numaralı Ankara Şer'iyye Sicilinde Bulunan 1775-1776 Tarihli Narh Kaydı.)

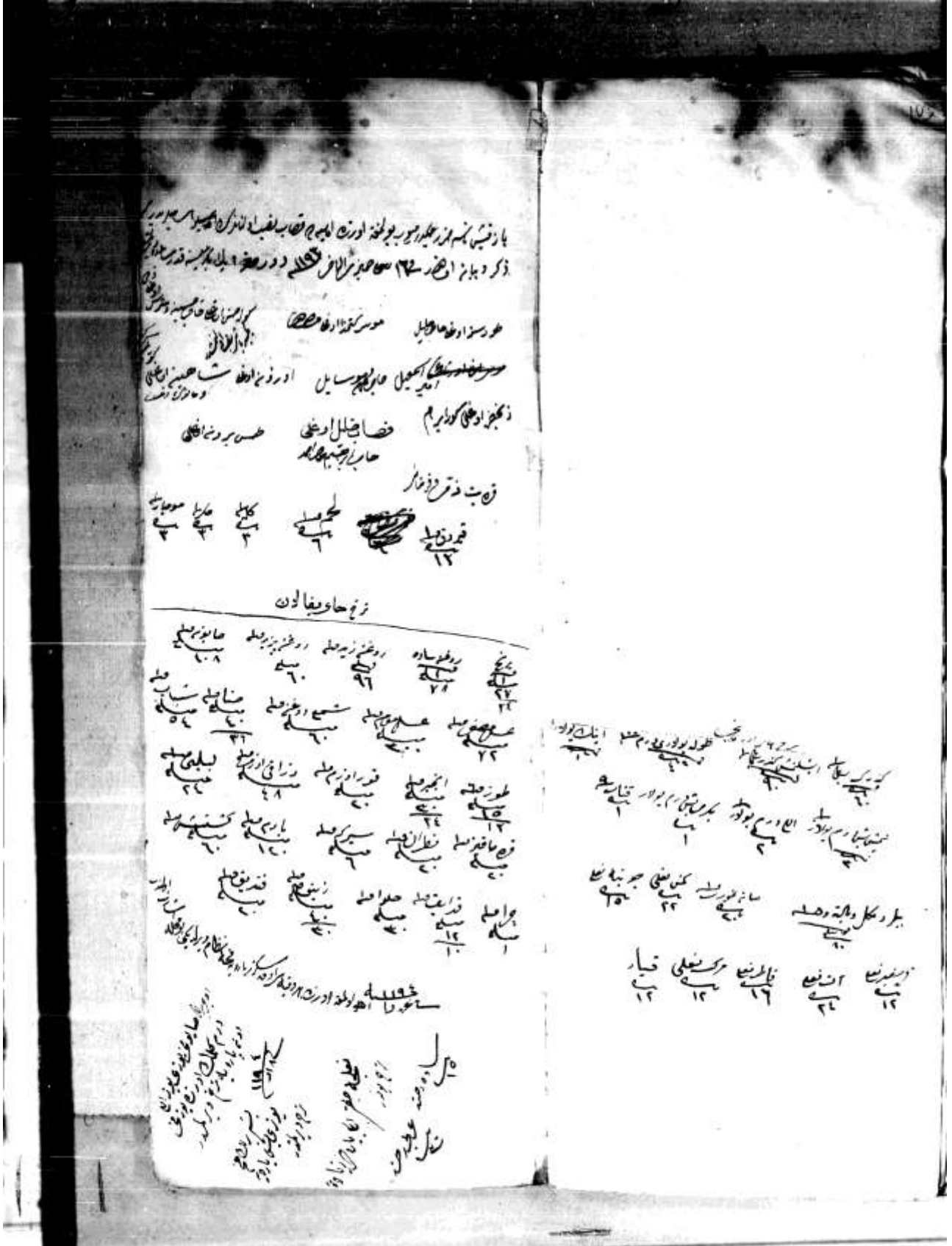
Ek 3: BOA. MŞH. ŞSC.d. Ankara 172/177

(172 Numaralı Ankara Şer'iyye Sicilinde Bulunan 1782-1783 Tarihli Narh Kaydı.)

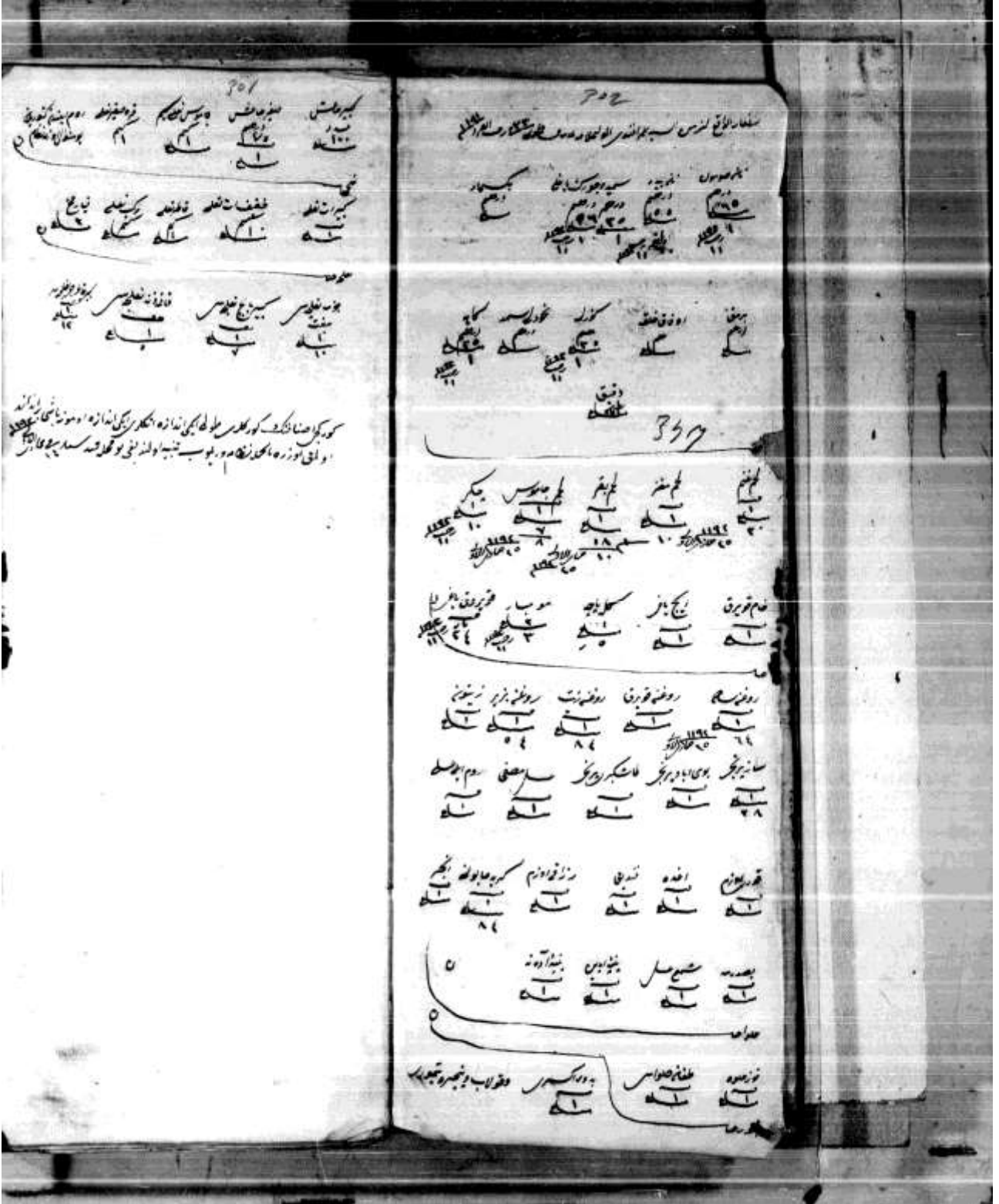
Ek 4: BOA. MŞH. ŞSC.d. Amasya 57/103

(57 Numaralı Amasya Şer'iyye Sicilinde Bulunan 1779 Tarihli Narh Kaydı)

Ek 5: BOA. MŞH. ŞSC.d. Kastamonu 61/359

(61 Numaralı Kastamonu Şer'iyye Sicilinde Bulunan 1779 Tarihli Narh Kaydı.)

The Effect Of Sociodemographic Factors And Empathy On Social Sensitivity: A Research On Bayburt University Vocational School Students

Sinan Balcı^{1,a,*} Meral Öztürk^{2,b}

¹ Department of Property Protection and Security, Vocational School of Justice, Bayburt University, Bayburt, Türkiye

² Department of Social Works, Faculty of Letters, Sivas Cumhuriyet University, Sivas, Türkiye

*Corresponding author

Research Article

History

Received: 17/02/2023

Accepted: 27/04/2023

ABSTRACT

The aim of this study was to analyze the relationship between the social sensitivity and empathy levels of the students studying at Bayburt University Vocational School of Justice. The effect of some sociodemographic factors such as gender, class, department of education on social sensitivity was also analyzed in the study. In accordance with the purpose of the research, the relational survey model was used. 254 students who volunteered to fill out the questionnaire constituted the sample of the research. 118 (46.5%) male and 136 (53.5%) female students studying in different departments at Bayburt University Vocational School of Justice (Justice, social security, office services and administrative assistant, prison and security department) participated in the research. Toronto Empathy Scale and Social Sensitivity Scale were used to collect data. According to the findings, students have high level of empathy and social sensitivity. While gender and education do not affect social sensitivity, social sensitivity increases as the class level increases. There is a positive relationship between empathy and social sensitivity, and empathy. Hence it can be concluded that as the level of empathy increases, social sensitivity also increases.

Keywords: Empathy, Social sensitivity, Sociodemographic factors

Sosyodemografik Faktörler ile Empatinin Toplumsal Duyarlılığa Etkisi: Bayburt Üniversitesi Adalet Meslek Yüksekokulu Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma

ÖZ

Bu çalışmada Bayburt Üniversitesi Adalet Meslek Yüksekokulu öğrencilerinin toplumsal duyarlılık ve empati düzeyleri arasındaki ilişki incelenmektedir. Çalışmada cinsiyet, sınıf, eğitim görülen bölüm gibi bazı sosyodemografik faktörlerin toplumsal duyarlılığa etkisi de ortaya konulmaktadır. Araştırmanın amacına uygun olacak şekilde çalışmada ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Anketi doldurmaya gönüllü 254 öğrenci araştırmanın örneklemini oluşturmaktadır. Araştırmaya Bayburt Üniversitesi Adalet Meslek Yüksekokulunda farklı bölümlerde okuyan (Adalet, sosyal güvenlik, büro hizmetleri ve yönetici asistanlığı, ceza infaz ve güvenlik bölümü) 118 (%46,5), erkek 136 (%53,5) kadın öğrenci katılmıştır. Verilerin toplanmasında Toronto Empati Ölçeği ve Toplumsal Duyarlılık Ölçeği kullanılmıştır. Elde edilen verilerin analizinde SPSS 25.0 paket programı kullanılmış olup analizlerde frekans, yüzdellikler, ortalama ve standart sapmalar ile hiyerarşik regresyon analizinden yararlanılmıştır. Elde edilen bulgulara göre öğrencilerin empati ve toplumsal duyarlılık düzeyleri yüksektir. Cinsiyet ve eğitim görülen bölüm toplumsal duyarlılığı etkilemezken, sınıf düzeyi arttıkça toplumsal duyarlılık artmaktadır. Empati ve toplumsal duyarlılık arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır. Buradan empati düzeyi yükseldikçe toplumsal duyarlılığın yükseldiği sonucuna ulaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Empati, toplumsal duyarlılık, sosyodemografik özellikler

Süreç

Geliş: 17/02/2023

Kabul: 27/04/2023

Copyright

This work is licensed under
Creative Commons Attribution 4.0
International License

^a snn_545@hotmail.com

^b <https://orcid.org/000-0002-1155-4696>

^b mrozurk@cumhuriyet.edu.tr ^b <https://orcid.org/000-0001-7570-5361>

How to Cite: Balcı, S, Öztürk, M, (2023) The Effect Of Sociodemographic Factors And Empathy On Social Sensitivity: A Research On Bayburt University Vocational School Students, CUJOSS, 47(1): 43-49

Giriş

Modernleşme getirdiği kazanımların yanında şiddet, madde bağımlılığı, kadın ve çocuk sorunları, işsizlik, yoksulluk, suçluluk ve aile sorunları gibi sosyal sorunları da artırmış (Ünal, 2020; Yılmaz ve Günay, 2020), toplumların geniş kesimleri bu sorunlardan etkilenmiştir. Refah devleti anlayışı çerçevesinde sosyal sorunlarla mücadele de en büyük görev hükümetlere düşmektedir. Devlet yöneticileri bu amaç doğrultusunda sorunların ortadan kaldırılması veya hiç olmazsa etkilerinin azaltılması için pek çok sosyal politika yürütmektedir. Sosyal sorunlarla mücadelede toplumu oluşturan bireylere de önemli görevler düşmektedir. Bu nokta da bireylerin sosyal sorunlara ya da çevrelerine yönelik duyarlılık düzeyleri ön plana çıkmaktadır. Duyarlılık kısaca insanların çevresiyle olan ilişkisinin bilincinde olmasıdır (Türksoy, 1991: 15). Bu tanımdan yola çıkarak toplumsal duyarlılık insanların içinde buldukları toplumdaki diğer bireylere ve olaylara yönelik sorumluluk duyması, toplumsal refahın sağlanması için olumlu anlamda bireysel ve sosyal ilişkiler geliştirmesi ve bu yönde davranışlar sergilemesi olarak tanımlanmaktadır (Bozdağ ve Bozdağ, 2020). Tanımdan anlaşılacağı üzere toplumsal duyarlılık, toplumdaki diğer insanların ihtiyaçlarına yönelik uygun davranışları ve olumlu sosyal davranışları kapsayan bir kavramdır.

Toplumsal duyarlılığa etki eden pek çok faktör vardır. Bunlardan birisi farkındalık bilincidir. Farkındalık genel olarak herhangi bir şeyin dikkatimizi çekmesi ve söz konusu durumu algılama kabiliyeti şeklinde tanımlanmaktadır. Farkındalık, bilinçli/bilişsel ve duygusal/duyuşsal farkındalık olarak temelde iki gruba ayrılmaktadır. Bilinçli farkındalık, geçmişin veya geleceğin etkisinde kalmadan anlık deneyimleri yaşamak ve “anı” kabul ederek onaylamaktadır. Duygusal farkındalık ise insanların hem kendilerinin hem de çevresindeki diğer insanların duygularını bilmesi ve tanıma becerisi şeklinde açıklanmaktadır (Yakar, 2014: 106). Bireyler çevrelerindeki diğer insanlara, olaylara ve sorunlara yönelik bir farkındalık oluşturarak sosyal sorunların çözümünde sorumluluk almaktadır (Tunç, Akdemir Ömür ve Düren, 2012). Toplumsal duyarlılığa etki eden bir diğer faktör ise saygıdır. Saygı, insanların çevresine karşı hoşgörülü, anlayışlı, dürüst ve yardımsever olmasını ifade etmektedir. Saygı, sosyal ilişkilerin sağlıklı bir şekilde kurulmasında ve sürdürülebilmesinde önemli rol oynayan ahlak normlarıdır (Şentürk, 2008: 1). Bu açıdan değerlendirildiğinde “kendine nasıl davranılmasını istiyorsan başkalarına da öyle davranmalısın” sözü saygının günlük yaşamımızdaki önemini ortaya koymaktadır (Kıral, 2018: 4).

Toplumsal duyarlılığı etkileyen faktörlerden birisi de empatidir (Davis, 2018; Kabapınar, 2004). Empati, bir kişinin herhangi bir durumla ilgili olarak karşısındaki kişinin duygu ve düşüncelerini doğru bir şekilde anlayabilmesi, karşıdaki kişinin hissettiklerini hissedebilmesi ve bu durumu kişiye iletebilme sürecidir (Rogers, 1983, akt. Dökmen, 2019: 183). Daha farklı bir ifadeyle empati,

zihinsel ve duygusal bir süreci ifade etmekte, bir içgörüyü içermektedir. Bu nedenle birisine empati duyulduğunda kişinin davranışlarını anlamak kolaylaşmaktadır (Tutarel ve Çabukça, 2002: 2). İnsanlar belli sosyal çevrelerde bir arada yaşayan biyo-psiko-sosyal varlıklardır. Bir arada yaşamının gerektirdiği iletişim yoluyla sosyal etkileşimler kuran insanların sağlıklı ve doğru iletişim kurulabilmesi için empatik davranışlar sergilemesi gerekmektedir. Empati duygusuyla hareket edildiğinde iletişim halinde olan bireyler birbirlerinin istek, beklenti ve ihtiyaçlarına da uygun hareket etmiş olacaktır. Dolayısıyla sosyal yaşamda insanların ihtiyaçlarının göz önüne alınarak uygun sosyal davranışların sergilenmesi toplumsal anlamda duyarlılığın da gelişmesine olanak sağlayacaktır (Terzi, 2005: 279). Empatik bireyler, diğer insanların ihtiyaçlarına karşı duyarlı olmakta ve sosyal refahın sağlanmasında sorumluluk alabilmektedir (Bozdağ ve Bozdağ, 2021: 86).

Empati ve toplumsal duyarlılık arasındaki yakın ilişkiye rağmen araştırmaların genel olarak kültürlerarası duyarlılık ve empati arasındaki ilişkiye odaklandığı (Abaslı, 2018; Akın, 2016; Çetişli ve diğ., 2016) iki değişkenin birlikte ele alındığı çalışmaların bulunmadığı dikkat çekmektedir. Literatürdeki bu boşluktan yola çıkarak bu çalışmada toplumsal duyarlılık ve empati arasındaki ilişki incelenmekte, empatinin toplumsal duyarlılığı ne yönde ve düzeyde yordadığı araştırılmaktadır. Çalışmada bazı sosyodemografik (cinsiyet, sınıf, bölüm) faktörlerin toplumsal duyarlılığa etkisi de ortaya konulmaktadır. Bu çalışma Adalet Meslek Yüksekokulu öğrencileriyle gerçekleştirilmiştir. Söz konusu yüksek okulda adalet, ceza infaz, büro hizmetleri ve yönetici asistanlığı, ile sosyal güvenlik bölümleri bulunmaktadır. Adalet meslek yüksekokulu Adalet Bakanlığında ihtiyaç duyulan nitelikli ara insan gücünün yetiştirilmesi amacıyla kurulmuştur dolayısıyla bu bölümlerde okuyanların birincil çalışma alanları adalet mekanizmasında yer alan birimlerdir. Bunun yanında öğrenciler sosyal hizmet alanında çalışma imkanı da bulabilmektedir. Bu alanlarda görevli meslek elemanları sosyal adalet savunucusu olarak değerlendirildiğinden (Büyükbodur ve Kayma, 2020: 912), öğrencilerin toplumsal duyarlılık ve empati düzeylerinin yüksek olması önem arz etmektedir. Bu çalışma ile söz konusu programlardaki öğrencilerin bu iki değer açısından ne düzeyde oldukları tespit edilebileceğinden araştırmanın literatüre katkı sunacağı düşünülmektedir.

Yöntem

Araştırma yapılmadan önce Bayburt Üniversitesi Rektörlüğü Etik Kurulu'ndan 104536 sayı ve 26.11.2022 tarihiyle etik kurul onayı alınmıştır. Yapılan bu çalışmada betimsel çalışma modelleri arasında sıklıkla kullanılan tarama modellerinden ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. İlişkisel tarama modeli, iki değişken arasında bir ilişkinin olup olmadığını varsa bu ilişkinin yönünü ve gücünü ortaya koymaya çalışan bir modeldir (Karasar, 2012).

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evreni Bayburt Üniversitesi Adalet Meslek Yüksekokulunda okuyan öğrencilerden oluşmaktadır. Adalet Meslek Yüksekokulunda adalet bölümünde 497, ceza infaz bölümünde 41, büro hizmetleri ve yönetici asistanlığında 153 ve sosyal güvenlik bölümünde 70 öğrenci olmak üzere toplam 761 öğrenci kayıtlıdır ancak aktif eğitim alan öğrenci sayısı yaklaşık 450'dir (<https://www.bayburt.edu.tr/tr/adalet>, 2022). Evrenin bilindiği durumlarda $Nt^2pq/d^2(N-1)+t^2pq$ formülü kullanılabilir (Sümbüloğlu ve Sümbüloğlu, 2010). %95 güven aralığında ve %5 hata payında formüldeki değerler yerine konulduğunda 208 kişinin örneklem için yeterli olduğu görülmüştür. Bu sayı minimum örneklem sayısını göstermektedir. Örneklem evreni daha iyi temsil etmesi için anketin bu sayıdan daha fazla kişi tarafından doldurulması amaçlanmıştır. Anketi doldurmaya gönüllü 254 öğrenci araştırmanın örneklemi oluşturmuştur. Araştırmaya 118 erkek (%46,5), 136 kadın öğrenci (%53,5) katılmış olup yaş ortalamaları 19,5'dur. Katılımcıların %18,9'u sosyal güvenlik, %50,4 adalet, %6'sı ceza infaz ve güvenlik, %54,7'si büro hizmetleri ve sekreterlik bölümlerinde eğitim görmekte, 151'i (%59,4) 1. sınıf, 103'ü (%40,6) 2. sınıfta okumaktadır.

Veri Toplama Araçları

Araştırmaya katılanların demografik özelliklerini içeren kişisel bilgi formuyla birlikte "Toronto Empati Ölçeği (TEÖ)" ile "Toplumsal Duyarlılık Ölçeği (TDÖ)" kullanılmıştır.

Toronto Empati Ölçeği Spreng ve ark. (2009) tarafından geliştirilmiş, Totan ve ark. (2012) tarafından Türkçeye uyarlanmıştır. On üç madde ve tek boyuttan oluşan ölçek beşli likert tipi cevaplar içermektedir (1= Hiç uygun değil, 5= Tamamen uygun). Ölçekte 1,3,5,7,8,9,10,11 ve 12. maddeler ters kodlanmaktadır. Ölçekten en yüksek 65 ve en düşük 13 puan elde edilmektedir. Yüksek puanlar yüksek empati düzeyine işaret etmektedir. Ölçeğin iç tutarlık güvenirlik katsayısı 0,79 olarak hesaplanmıştır. Bu araştırmadaki verilerden elde edilen iç tutarlılık güvenirlik katsayısı ise 0,81 olarak hesaplanmıştır.

Toplumsal Duyarlılık Ölçeği Bozdağ ve Bozdağ (2020) tarafından geliştirilmiş 12 maddeden oluşmaktadır. Ölçek; güvenliğe ilişkin duyarlılık, yakın çevreye ilişkin duyarlılık, ayrımcılığa ilişkin duyarlılık ve mağdurlara yönelik duyarlılık olmak üzere 4 alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçekten toplam puan da elde edilebilmektedir. Ölçeğin puanlanması her bir madde için "Her Zaman (5)", "Sıklıkla (4)", "Bazen (3)", "Nadiren (2)" ve "Hiç (1)" şeklinde yapılmaktadır. Ölçekten alınabilecek en düşük puan 12 ve en yüksek puan 60'dır. Puan arttıkça toplumsal duyarlılık düzeyi de artmaktadır. Tüm ölçeğin iç tutarlılık katsayısı 0,75'dir (Bozdağ ve Bozdağ, 2020). Bu araştırmada ölçeğin iç tutarlılık güvenirlik katsayısı ise 0,77 olarak hesaplanmıştır.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Anket formu, Adalet MYO'daki tüm bölümlerde okuyan öğrencilere yönelik google formlar kullanılarak oluşturulmuştur. Bölümde ders veren akademisyenler aracılığı ile formun internet adresi öğrencilere ulaştırılmış ve anketin doldurulması istenmiştir. Elde edilen verilerin analizinde SPSS 25.0 paket programı kullanılmıştır. Verilerin analizinde frekans, yüzdeler, ortalama ve standart sapmalar ile hiyerarşik regresyon analizi kullanılmıştır.

Bulgular

Değişkenlere İlişkin Betimsel İstatistikler

Katılımcıların empati ölçeğinden aldıkları ortalama puan 3,99'dur. Bu puan katılımcıların empati düzeylerinin yüksek olduğunu göstermektedir. Toplumsal duyarlılıktan alınan ortalama puan ise 4,27 olup katılımcıların yüksek düzeyde toplumsal duyarlılığa sahip olduklarına işaret etmektedir. Toplumsal duyarlılık ölçeğinin alt boyutları tek tek incelendiğinde en yüksek ortalamanın ayrımcılığa ilişkin duyarlılık ($x=4,39 \pm 0,78$), alt boyutunda olduğu dikkat çekmektedir. Bunu sırasıyla güvenliğe ilişkin duyarlılık ($x=4,36 \pm 0,92$), mağdur bireye ilişkin duyarlılık ($x=4,23 \pm 0,81$) ve yakın çevreye ilişkin duyarlılık ($x=4,09 \pm 0,84$) takip etmektedir. Bulgular aşağıdaki tabloda özetlenmiştir.

Çizelge 1: Değişkenlere İlişkin Betimleyici İstatistikler
Table 1. Descriptive Statistics on Variables

Değişkenler	n	Min.	Max.	Ort.	ss.
Toronto Empati Ölçeği	254	2,38	5,00	3,99	0,73
Toplumsal Duyarlılık Ölçeği	254	1,67	5,00	4,27	0,66
TDÖ-Güvenliğe ilişkin Duyarlılık	254	1,00	5,00	4,36	0,92
TDÖ-Yakın çevreye ilişkin duyarlılık	254	1,00	5,00	4,09	0,84
TDÖ-Ayrımcılığa ilişkin duyarlılık	254	1,67	5,00	4,39	0,78
TDÖ-Mağdur bireylere ilişkin duyarlılık	254	1,00	5,00	4,23	0,81

Toplumsal Duyarlılığa Etki Eden Faktörler

Toronto Empati ölçeği ile toplumsal duyarlılık ölçeği arasında ($r=0,499$) arasında orta düzeyde pozitif yönlü bir ilişki mevcuttur. Toplumsal duyarlılık ölçeğinin alt boyutları ile empati ölçeği arasındaki ilişki ayrı ayrı incelendiğinde empati ile güvenliğe ilişkin duyarlılık ($r=0,351$), yakın çevreye ilişkin duyarlılık ($r=0,387$), ayrımcılığa ilişkin duyarlılık ($r=0,418$) ve mağdur bireye ilişkin duyarlılık ($r=0,397$) arasında pozitif yönlü orta düzeyde bir ilişki saptanmıştır (bkz. Tablo 2).

Çizelge 2: Değişkenler Arası İlişki
Table 2. Relationship Between Variables

Değişkenler	1	2	3	4	5	6
1.Toronto Empati Ölçeği	1					
2.Toplumsal Duyarlılık Ölçeği	,499**	1				
3. Güvenliğe İlişkin Duyarlılık	,351**	,801**	1			
4. Yakın çevreye ilişkin duyarlılık	,387**	,714**	,377**	1		
5. Ayrımcılığa ilişkin duyarlılık	,418**	,780**	,526**	,407**	1	
6. Mağdur bireylere ilişkin duyarlılık	,397**	,804**	,540**	,435**	,521**	1

**p<0,01

Bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkenlere etkisi çoklu doğrusal regresyon analiziyle belirlenmiştir. Yapılan analizde bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkeni %28 (R²=0,28) düzeyinde yordadığı tespit edilmiştir. Sosyo-demografik değişkenlerden cinsiyet ($\beta=-0,097$; $p>0,05$), eğitim görülen bölüm ($\beta= 0,052$; $p>0,05$), toplumsal duyarlılığı anlamlı düzeyde yordamazken; sınıf düzeyi ($\beta=0,153$; $p<0,05$) ve empati ($\beta=0,445$; $p<0,05$) pozitif yönlü ve anlamlı düzeyde etkilemektedir. Bulgulardan sınıf düzeyi ve empati düzeyi yükseldikçe öğrencilerin toplumsal duyarlılıklarının arttığı saptanmıştır.

Çizelge 3: Değişkenlerin Toplumsal Duyarlılığı Yordama Düzeyi

Table 3. Social Sensitivity Prediction Level of Variables

Değişkenler	β	ss.	t	p	Tolerans	VIF	Durbin-Watson	R ²
Cinsiyet	0,09	0,0	1,33	0,18	0,964	1,0	1,854	0,2
Bölüm	0,05	0,0	1,52	0,12	0,954	1,0		8
Sınıf	0,15	0,0	2,10	0,03	0,982	1,0		
Düzeysel Empati	0,44	0,0	9,06	0,00	0,977	1,0		
	5	5	9	0		3		

*p<0,05

Tartışma ve Sonuç

Empati, cinsiyet, bölüm ve sınıf düzeyinin toplumsal duyarlılığa etkisinin incelendiği bu çalışmaya Bayburt Üniversitesi Adalet Meslek Yüksekokulunda eğitim gören 254 öğrenci katılmıştır.

Araştırmada elde edilen ilk bulguya göre öğrencilerin empati düzeyleri yüksektir. Bulgu gençlerde empatinin yüksek olduğunu ortaya koyan araştırma bulgularıyla örtüşmektedir (Beyaz, 2016; Öztürk ve Yılmaz, 2021; Temiz ve Öztürk, 2019). Literatürde gençlerin empati düzeylerinin yüksek olması ebeveynleriyle kurdukları ilişkiler, anne babanın rol model alınması (McDevitt, Lennon ve Kopriva, 1991), bireylerin sosyal çevreleri, dini ve ahlaki değerleriyle (Büküm, 2013) ilişkilendirilmektedir. Bu çalışmada ise gençlerin empati düzeyinin yüksek olması öğrenim gördükleri programlarda insanı anlamaya dayalı derslerin yoğun olarak verilmesi (Psikoloji, sosyal psikoloji, sosyal hizmet vb.) ile ilişkili olabilir.

Araştırmanın ikinci bulgusu öğrencilerin toplumsal duyarlılık düzeylerinin yüksek olduğunu göstermektedir. Literatürde bu bulguya karşılaştırılabilecek araştırma bulgularına rastlanmamıştır ancak gençlerin kültürlerarası

duyarlılıklarının yüksek olduğunu gösteren araştırmalar vardır (Rengi, 2014; Spinthourakis vd., 2009). Bu araştırmada gençlerin toplumsal duyarlılık düzeylerinin yüksek olması Türkiye'nin toplumsal yapıyla ilişkili olabilir. Türkiye'de her ne kadar bireyselleşmeye doğru bir gelişim söz konusu olsa da toplulukçu değerler halen korunmaktadır (Oyserman, Coon ve Kimmelmier, 2002). Toplumsallığın ön planda olduğu ülkelerde bireyler birbirine bağlı yetiştirilmekte, her birey toplumun huzur ve düzeni için sorumluluk bilinciyle hareket etmektedir. Bu da bireylerin toplumsal sorunlara duyarlılıklarını yükseltebilmektedir. Bunun yanında bu çalışmada gençlerin toplumsal duyarlılık düzeylerinin yüksek bulunması yine Adalet Meslek Yüksekokulunda verilen derslerle ilişkili olabilir. Söz konusu yüksekokulun ders müfredatında insan hakları ve hukuk temelli eğitimin yaygın olması, sosyal sorunlar, sosyal hizmet, sosyoloji, psikoloji ve mesleki etik derslerinin verilmesi gençlerin toplumsal duyarlılık düzeylerini yükseltmiş olabilir. Yapılan pek çok çalışmada "Topluma Hizmet Uygulamaları" ve "Toplumsal Duyarlılık Projesi" derslerinin gençlerin toplumsal duyarlılık ve farkındalıklarını yükselttiği yönünde bulgular ortaya konması (Özdemir ve Tokcan, 2010; Selvi ve Şentürk, 2016; Külekçi ve Özgan, 2015) bu görüşü destekler niteliktedir.

Araştırmanın üçüncü bulgusu cinsiyet ve eğitim görülen bölümün toplumsal duyarlılığı etkilemediğidir. Literatürde konuyla ilgili farklı bulgular dikkat çekmektedir. Bozkan (2019) tarafından sınıf öğretmenleriyle yapılan çalışmada kadınların erkeklere göre toplumsal duyarlılıklarının daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmışken Yılmaz ve Göçen (2013) kültürlerarası duyarlılık düzeylerinin cinsiyete göre değişmediğini saptamıştır. Eğitim görülen bölümün toplumsal duyarlılığa etkisini doğrudan gösteren çalışmalar literatürde bulunmamakla birlikte Bölükbaşı (2020) tarafından farklı programlarda eğitim gören öğretmen adaylarıyla yapılan çalışmada kültürlerarası duyarlılığın öğrenim görülen alanlara göre farklılaştığı saptanmıştır. Bu çalışmada cinsiyet ve eğitim görülen programların toplumsal duyarlılığı etkilememesinin tüm bölümlerdeki ders müfredatlarında ortak derslerin çoğunlukta olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Verilen dersler hem kadın ve erkeklerin hem de farklı programlardaki öğrencilerin toplumsal duyarlılık düzeyini benzeştirmiş olabilir.

Araştırmanın dördüncü bulgusu sınıf düzeyinin toplumsal duyarlılığı pozitif yönlü etkilemesidir. İkinci sınıfta öğrenim görenlerin toplumsal duyarlılık düzeyleri birinci sınıftaki öğrencilere göre daha yüksektir. Literatürde söz konusu iki değişken arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışma bulunmamakla birlikte bazı araştırmalarda sınıf düzeyinin kültürlerarası duyarlılığa etki etmediği saptanmış (Bulduk ve diğ., 2017; Yılmaz ve Göçen, 2013) bazılarında ise sınıf düzeyi yüksek olanların kültürlerarası duyarlılıkları yüksek bulunmuştur (Akin, 2016). Bu çalışmada ikinci sınıfların toplumsal duyarlılığı yükselten derslerin pek çoğunu almış olmaları böyle bir

sonucu doğurmuş olabilir. Birinci sınıftaki öğrenciler ise henüz dönemin başında olmaları nedeniyle söz konusu dersleri tam olarak işlememiş bu nedenle mesleki eğitim-gelişim süreci ve bilinçlenme açısından ikinci sınıflara göre daha geride kalmış olabilir.

Araştırmanın en önemli bulgusu empati ile toplumsal duyarlılık arasında orta düzeyde pozitif yönlü bir ilişkinin mevcut olduğu, empatinin toplumsal duyarlılığı önemli düzeyde etkilediğidir. Literatürde empatinin kültürlerarası duyarlılığın temel unsurlarından olduğunu (Chen ve Starosta, 200), kültürlerarası duyarlılığı yükselttiğini (Çetişli vd., 2016) ve kültürlerarası duyarlılığın temel yordayıcısı olduğunu (Bölükbaşı, 2020) gösteren araştırmalar dikkat çekmektedir. Yukarıda da değinildiği üzere empatik davranışların benimsenmesiyle birlikte çevremizde olup bitenlerle daha ilgili olabilir aynı zamanda diğer insanların içinde bulunduğu duygu ve düşünceleri daha iyi anlayabiliriz. Empati duygusuyla hareket edildiğinde diğer bireylerin istek, beklenti ve ihtiyaçlarına karşı daha duyarlı olabiliriz (Terzi, 2005).

Araştırmada elde edilen verilere bakıldığında empati ve toplumsal duyarlılık arasında bir ilişki bulunduğu, toplumsal duyarlılığı ve empatiyi yükseltecek derslerin önemli olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle sadece belirli bölümlerde değil üniversitelerin diğer bölümlerinde de sosyoloji, sosyal hizmet, psikoloji gibi insanı ve toplumu anlamayı kolaylaştıran ve sorunlara duyarlılık ve farkındalık kazandıran derslerin yaygınlaştırılması gerektiği düşünülmektedir. Araştırmanın verilerinin daha iyi yorumlanabilmesi için diğer bölümlerde okuyan gençlerle de benzer çalışmaların yapılması önemlidir.

Extended Summary

Introduction: Sensitivity is the awareness of one's relationship with his/her environment (Türksoy, 1991:15). Social sensitivity is defined as people being responsible for other individuals and events in the society they live in, and developing relationships in order to provide social welfare (Bozdağ & Bozdağ, 2020). Social sensitivity includes appropriate behavior and positive social behaviors towards the needs of people in society. There are many factors that affect social sensitivity. Awareness (Yakar, 2014: 106) and respect for others (Şentürk, 2008: 1) are among these factors. Empathy also affects social sensitivity (Davis, 2018; Kabapınar, 2004). In short, empathy is the process of understanding the feelings and thoughts of the other person about any situation, feeling the feelings of that person and communicating this situation to the person (Rogers, 1983, cited in Dökmen, 2019: 183). In other words, empathy expresses a mental and emotional process, and therefore, it becomes easier to understand one's behavior thanks to empathy (Tutarel & Çabukça, 2002: 2). Empathetic individuals are sensitive to the needs of other people and can be responsible for providing social welfare (Bozdağ & Bozdağ, 2021:86). Despite this close relationship between empathy and social sensitivity, it is noteworthy that researches

generally focus on the relationship between sensitivity and empathy between cultures (Abaslı, 2018; Akın, 2016; Çetişli et al., 2016). Hence the relationship between these the two variables are not studied in the researches Based on this shortcoming in the literature, in this study, the relationship between social sensitivity and empathy is examined, and it is investigated in what direction and level empathy predicts social sensitivity. In this study, the effect of some socio-demographic (gender, class, department) factors on social sensitivity is also analyzed in the present study. This study was carried out with the students of the School of Justice, who mostly work in the field of justice mechanism and social work after graduation. Social sensitivity and empathy are important in both justice mechanism and social work services since the higher social sensitivity and empathy means the more contribution to social justice and the solution of problems.

Method: Relational survey model was used in this study in accordance with the purpose of the research.

Population and Sample: The population of the research consists of students studying at the Vocational School of Justice at Bayburt University. 254 students determined by random sampling are the samples of the research. 118 male (46.5%) and 136 female (53.5%) female students participated in the research with an average age of 19.5.

Data Collection Tools: Personal information form, Toronto Empathy Scale developed by Spreng et al (2009) and adapted to Turkish by Totan et al (2012); and Social Sensitivity Scale developed by Bozdağ and Bozdağ (2020) were used in the study.

Analysis of Data: Data were analyzed with SPSS 25.0 package program. Frequency, percentages, mean and standard deviations and hierarchical regression analysis were used.

Findings and Discussion: The first finding of the study is that students' empathy level is high. The finding overlaps with the literature (Beyaz, 2016 Öztürk & Yılmaz, 2021; Temiz & Öztürk, 2019). The second finding of the study is that students' social sensitivity levels are high. The finding is similar to the findings in similar studies (Rengi, 2014; Spinthourakis et al., 2009), and the high level of social sensitivity among young people in this study may be related to the socialist structure of Turkey. The third finding of the study is that gender and the department of education do not affect social sensitivity. Different findings on the subject are also noteworthy (see Bozkan, 2019; Yılmaz & Göçen, 2013). It is thought that the findings obtained in this study stem from the majority of common courses in the curriculum of all departments. The lessons given in these programs may enable the social sensitivity levels of women and men, as well as students in different programs to be similar. The fourth finding of the study is that class level positively affects social sensitivity. The research is compatible with the literature (Buldik et al., 2017; Yılmaz & Göçen, 2013). Possibly, the

fact that they took many of the courses may have increased the social awareness of the second year students in the research. The last finding of the study is that there is a moderately positive relationship between empathy and social sensitivity. The finding supports the literature (Chen and Starosta, 2000). By adopting empathetic behaviors, we can be more interested in what is happening around us, and we can better understand the feelings and thoughts of other people. When we act with empathy, we can be more sensitive to other individuals, their wishes, expectations and needs (Terzi, 2005).

Kaynaklar

- Abaslı, K. (2018). Kültürlerarası Duyarlılık ve Empati Arasındaki İlişkilerin Türk ve Uluslararası Öğrenci Görüşlerine Göre İncelenmesi. *TÜBAV Bilim Dergisi*, 11(2), 20-23.
- Akın, E. (2016). Türkçe Öğretmen Adaylarının Kültürlerarası Duyarlılıklarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi (Siirt Üniversitesi Örneği), *Turkish Studies*, 11(3), 29-42.
- Bayburt Üniversitesi (2022). <https://www.bayburt.edu.tr/tr/adalet>. E.T.: 10.12.2022
- Beyaz, Ö. (2016). *Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği Bölümünde Öğrenim Gören Öğretmen Adaylarının Empatik Eğilim ve Empatik Beceri Düzeylerinin İncelenmesi: Anadolu Üniversitesi Örneği*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Anadolu Üniversitesi.
- Bozdağ, F. ve Bozdağ, S. (2020). Toplumsal Duyarlılık Ölçeğinin Geliştirilmesi. *HAYEF: Journal of Education*, 17(2), 84-101.
- Bozkan, R. E. (2019). *Sınıf Öğretmenlerinin Toplumsal Duyarlılıklarının İncelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Sakarya.
- Bölükbaşı, A. (2020). Öğretmen Adaylarının Kültürlerarası Duyarlılıklarının Empatik Eğilim, Öznel İyi Oluş ve Sosyo-Demografik Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16(1), 44-62.
- Büküm, S. (2013). *Din Görevlileri İle Öğretmenlerin Empatik Eğilim Ve Beceri Düzeylerinin Karşılaştırılması: Fethiye Örneği*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.
- Büyükbodur, A. Ç. ve Kayma, D. (2020). Sosyal Hizmet Bölümü Öğrencilerinde Empati Düzeyinin Sosyal Adalet Savunuculuğuna Etkisi, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13(70), 911-920.
- Bulduk, S., Usta, E. ve Dinçer, Y. (2017). Kültürlerarası Duyarlılık ve Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi: Bir Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu Örneği. *Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 7(2), 73-77.
- Chen, G.M. ve Starosta, W. (2000). The Development and Validation of The Intercultural Sensitivity Scale. *Human Communication*, 3(1), 2-14.
- Çetişli Egelioglu, N., Işık, G., Öztornacı, B., Ardahan, E., Uran, B. N. Ö, Top, E.D. & Avdal, E. Ü. (2016). Hemşirelik Öğrencilerinin Empati Düzeylerine Göre Kültürlerarası Duyarlılıkları. *İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 1(1), 27-33.
- Davis, M. H. (2018). *Empathy: A social psychological approach*. Routledge.
- Dökmen, Ü. (2019). Empati Kurma Becerisi ile Sosyometrik Statü Arasındaki İlişki. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES)*, 20(1), 183-207.
- Kabapınar, Y. (2004). İlköğretimdeki Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Derslerinde Kullanılacak Bir Öğretim Etkinliği Olarak Resim Çizimi Yoluyla Empati. *M. Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 20, 85-100.
- Karasar, N. (2003). *Bilimsel Araştırma Yöntemi (12.Baskı)*. Ankara: Nobel Yayın.
- Kıral, E. (2018). Kayıp Giden Bir Değer: Saygı. *Çağdaş Yönetim Bilimleri Dergisi*, 5(1), 4-10.
- Kışlak, Ş. T., ve Çabukça, F. (2002). Empati ve Demografik Değişkenlerin Evlilik Uyumu ile İlişkisi. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 5(5).
- Külekçi, E. ve Özgan, H. (2015). Üniversite Öğrencilerinin Algılarına Göre Sosyal Sorumluluk Alanında Görev Alma Nedenleri ve Sonuçları. *Anatolian Journal of Educational Leadership and Instruction*, 3(2), 1-15.
- McDevitt, T. M., Lennon, R. ve Kopriva, R. J. (1991). Adolescents' Perceptions Of Mothers' And Fathers' Pro Social Actions And Empathic Responses. *Youth & Society*, 22(3), 387-409.
- Oyserman, D., Coon, H. M. ve Kimmelmeier, M. (2002). Rethinking Individualism and Collectivism: Evaluation of Theoretical Assumptions and Meta-Analyses. *Psychological Bulletin*, 128(1), 3-72.
- Özdemir, S. M. ve Tokcan, H. (2010). Topluma Hizmet Uygulamaları Dersinin Öğretmen Adaylarının Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi. *Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi*, 30, 41-61.
- Öztürk, M. S. Ve Yılmaz N. (2021). Gençlerde Empati Düzeyi ve Yaşam Tatmini Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 56 (1), 495-506.
- Rengi, Ö. (2014). *Sınıf Öğretmenlerinin Kültürel Farklılık Algıları Ve Kültürlerarası Duyarlılıkları* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.
- Selvi, Ö. ve Şentürk Z. A. (2010). Topluma Hizmet Uygulamaları Dersinin Öğretmen Adaylarının Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi. *"İş, Güç" Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 18(1), 139-160.
- Spinthourakis, J.A., Karatzia-Stavlioti, E. ve Roussakis, Y. (2009). Pre-Service Teacher İnter Cultural Sensitivity Assessment As A Basis For Addressing Multiculturalism. *Inter cultural Education*, 20(3), 267-276.
- Sümbüloğlu, K. ve Sümbüloğlu V. (2010). *Biyoistatistik*. Ankara: Hatipoğlu.
- Şentürk, H. (2008). Sosyal İlişkilerde Saygı Kavramı: Psikoloji ve Din Açısından Bir Bakış. *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 20, 217-228.
- Temiz, S. ve Öztürk, M. (2019). Empatinin Yaşlı Ayrımcılığı Üzerindeki Etkisi: Gençler Üzerine Bir Araştırma. *EKEV Akademi Dergisi*, 80, 483-498.
- Terzi, A. R. (2014). İletişim ve Sosyal Etkileşim. Yüksel Özden (Ed.), *Eğitim ve Okul Yöneticiliği El kitabı* içinde (279-301 ss.). Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Tunç, A. Ö., Akdemir Ömür, G. Ve Düren, A. Z. (2012). Çevresel Farkındalık. *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 47, 227-246.
- Tutarel Kışlak, Ş. ve Çabukça, F. (2002). Empati ve Demografik Değişkenlerin Evlilik Uyumu ile İlişkisi. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 5(5).
- Türksoy, Ö. (1991). Çevre Duyarlılığı Eğitiminde Bilişsel Yaklaşım: Çocuk ve Temel Çevre Özellikleri. *Eğitim ve Bilim*, 15(80), 15-23.
- Ünal, V. (2020). *Modernliğin Diğer Yüzü ve Dezavantajlı Gruplar*. Ankara: Nobel Yayın.
- Yakar, A. (2014). *Pedagojik Değerler*. Ankara: Vize Yayıncılık.

- Yılmaz, F. ve Göçen, S. (2013). Sınıf Öğretmeni Adaylarının Kültürlerarası Duyarlılık Hakkındaki Görüşlerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(15), 373-392.
- Yılmaz, M. ve Günay, E. (2020). *Farklı Boyutlarıyla Sosyal Problemler*. Ankara: İKSAD Yayınevi.

On the Stalking Dimension of Violence Against Women

Veda Bilican Gökkaya ^{1,a,*}

¹ Department of Social Works, Faculty of Letters, Sivas Cumhuriyet University, Sivas, Türkiye

*Corresponding author

Research Article

History

Received: 27/03/2023

Accepted: 03/05/2023

ABSTRACT

Violence, which is a global problem, constitutes an important public health problem that almost all societies struggle with. Stalking represents one of the dimensions of violence that deeply impacts the physical and mental health of individuals, especially women, and reduces their quality of life, regardless of any difference (religion, language, ethnicity, socio-economic status, etc.).

Stalking, a phenomenon as old as the history of humanity but is quite new to be expressed as a crime, "refers to a constellation of behaviors involving repeated and persistent attempts to impose on another person unwanted communication and/or contact" (Mullen et al., 1999: 1244).

The present study addressed what stalking, the dimension of violence against women, was, the elements constituting the crime, the methods used in stalking, the causes of stalking, who the stalker and victims of stalking were/their common characteristics, the duration of stalking, the adverse effects of stalking on victims and its consequences. Hence, it was aimed to raise/increase awareness of stalking.

The research is a qualitative study based on a literature review. In this research, studies on stalking (articles, theses, books, internet resources, legal regulations, laws, etc.) were screened, the statistical data of the studies on the subject were reviewed and evaluated, the study was reported, and suggestions were presented in the following process.

Keywords: Violence, Violence Against Women, Stalking

Kadına Yönelik Şiddetin İsrarlı Takip Boyutu Üzerine

ÖZ

Küresel bir sorun olan şiddet hemen hemen tüm toplumların mücadele ettiği önemli bir halk sağlığı sorunudur. Hiçbir fark (din, dil, etnik köken, sosyo-ekonomik durum vb.) gözetmeksizin bireylerin özellikle de kadınların bedensel ve ruhsal sağlıklarını derinden etkileyen, onların yaşam kalitelerini düşüren şiddetin, boyutlarından birini de ısrarlı takip (stalking) oluşturmaktadır.

İnsanlık tarihi kadar eski bir olgu olan ancak suç olarak ifade edilmesi oldukça yeni olan ısrarlı takip; "başka bir kişiye, istenmeyen iletişim ve/veya temas kurmaya yönelik tekrarlanan ve ısrarlı girişimleri içeren bir davranışlar kümesini ifade etmektedir" (Mullen vd., 1999: 1244).

Bu çalışmada, kadına yönelik şiddetin bir boyutu olan ısrarlı takibin ne olduğuna, suç oluşturan unsurlarına, ısrarlı takipte kullanılan yöntemlere, takibin nedenlerine, takipçilerin ve mağdurların kim olduklarına/ortak özelliklerine, takibin süresine, takibin mağdurlar üzerinde yarattığı olumsuz etki ve sonuçlarına yer verilmiş, dolayısıyla ısrarlı takip ile ilgili farkındalığın oluşturulması/artırılması amaçlanmıştır.

Çalışma, literatür taramasına dayalı nitel bir çalışmadır. Bu çalışmada ısrarlı takip (stalking) ile ilgili yapılmış çalışmalar (makale, tez, kitap, internet kaynakları, yasal düzenlemeler, kanunlar vb.), taranmış, konuyla ilgili yapılmış çalışmaların istatistiki verileri gözden geçirilerek, değerlendirilmiş sonraki süreçte çalışma raporlandırılmış ve öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Şiddet, Kadına Yönelik Şiddet, İsrarlı Takip

Süreç

Geliş: 27/03/2023

Kabul: 03/05/2023

Copyright

This work is licensed under
Creative Commons Attribution 4.0
International License

Bilican76@gmail.com

<https://orcid.org/000-0001-5083-6445>

How to Cite: Bilican Gökkaya, V., (2023) On the Stalking Dimension of Violence Against Women, CUJOSS, 47(1): 51-60

Giriş

İnsan hakları temelinde bir hak ihlali olarak karşımıza çıkan şiddet, toplumda özellikle kadın ve çocukları mağdur etmektedir. Biçim ve boyutları

zamana ve topluma göre değişiklik gösteren şiddetin önemli bir boyutunu ise ısrarlı takip oluşturmaktadır.

Birden fazla kişinin yaşadığı kronik bir sorun (Sheridan vd., 2003: 149) olan ısrarlı takip (stalking); "başka bir kişiye, istenmeyen iletişim ve/veya temas

kurmaya yönelik tekrarlanan ve ısrarlı girişimleri içeren bir davranışlar kümesini ifade etmektedir" (Mullen vd., 1999: 1244).

"Eski bir davranış, yeni bir suç" (Meloy, 1999: 85; Douglas ve Dutton, 2001: 520; Björklund, 2010: 16) olan ısrarlı takip, 1990'lı yıllara kadar suç olarak tanımlanmamış ancak ABD'nin Kaliforniya Eyaleti'nde Rebecca Schaeffer adlı kadın oyuncunun 1989'da takipçisi tarafından öldürülmesinin ardından yasalarda yerini almıştır (Meloy, 1999; Coleman, 1997; Spitzberg ve Cupach, 2003; Gürgezoğlu, 2010; Başar ve Sakallı, 2021).

İsrarlı takip olgusuna Türk mevzuatında ise ilk kez 2012 yılında "6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun"un 1. Maddesinde yer verilmiş, ne var ki, söz konusu Kanun'da ısrarlı takibe ilişkin herhangi bir tanım yapılmamıştır. Daha sonraki süreçte bu Kanun'un uygulanmasına yönelik olarak çıkarılan "6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanuna İlişkin Uygulama Yönetmeliği"nin 3. Maddesinin (ş) bendinde ısrarlı takip kavramı tanımlanmıştır (Uymaz ve Akdağ, 2015: 59).

Ülkemizde ısrarlı takibin suç olarak düzenlenmesinde ise iki önemli olay yer almaktadır. Bunlardan ilki; İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi (AIHM)'nin 9 Haziran 2009 tarihli "Opuz-Türkiye kararı", diğeri ise; 11 Mayıs 2011 tarihli "Kadınlara Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi (İstanbul Sözleşmesi)"dir. Her ne kadar, 19 Mart 2021 tarihinde yayınlanan Cumhurbaşkanı Kararı ile İstanbul Sözleşmesi'nden çekilmiş olursa da ısrarlı takibin ayrı bir suç olarak düzenlenmesi, Türk Ceza Kanunu'na, 12.05.2022 tarihli Kanun değişikliği ile eklenen 123/A Maddesi ile gerçekleşmiş ve böylece ısrarlı takip, suç olarak mevzuattaki yerini almıştır (Özar, 2022: 1403-1404).

Takip etmede kasıt, eylemde tekrar ve kişide korku uyandırma (Spitzberg, 2002: 262) gibi unsurlardan oluşan, takipçilerin genelde erkek, mağdurların ise kadınlardan oluştuğu ısrarlı takibin nedenlerine bakıldığında ise; takipçinin mağdurla iletişime geçme/ilişki başlatma, mağdur üzerinde kontrol sağlama isteği (Spitzberg ve Cupach, 2003; Başar ve Sakallı, 2021: 25; Tjaden ve Thoannes, 2000; Gürgezoğlu, 2010: 27; Zorluoğlu-Yılmaz, 2020: 218; Doğan, 2014: 143), mağdura korku aşılama isteği, kıskançlık (Gürgezoğlu, 2010: 27-28) gibi nedenler görülebilmektedir.

Farklı yöntemlerin (telefonla arama, e-postayla mağdura ulaşmaya çalışma, hediyeler gönderme, hedefindeki kişiyi sokakta takip etme, gözetleme vb.) kullanıldığı ısrarlı takibin sonucunda mağdurlar; sosyo-ekonomik, psikolojik, fiziksel vb. birçok olumsuzluk yaşayabilmektedirler.

Dolayısıyla ortaya çıkan bu olumsuzlukların önlenmesi, mağdurun etkin bir şekilde korunabilmesi için yasal düzenlemelerin oluşturulması ya da oluşturulmuş ise bu yasaların etkin bir şekilde uygulanmasını sağlamak gerekmektedir. Toplumdaki sorunların çözümünde hukuksal kararlar ve uygulamalar oldukça etkin ve caydırıcı olsa da bunlarla beraber toplumdaki bilincin artırılması da bu sorunla mücadele etmede hatta bu sorunun ortaya çıkmasını önlemede etkin bir yoldur.

Şiddet, Kadına Yönelik Şiddet ve Şiddet Türleri

Şiddet: Küresel bir sorun olan şiddet hemen hemen tüm toplumların mücadele ettiği önemli bir halk sağlığı sorunudur. Hiçbir fark (dini, siyasi, etnik köken, sosyo-ekonomik durum vb.) gözetmeksizin bireylerin bedensel ve ruhsal sağlıklarını derinden etkileyen, onların yaşam kalitelerini düşüren şiddeti, Dünya Sağlık Örgütü; "sahip olunan güç ve kuvvetin; yaralanma, ölüm, psikolojik zarar, gelişim geriliği veya yoksunluğa yol açan veya yol açma olasılığı yüksek bir biçimde, kişinin kendisine, bir başka kişiye, bir gruba veya bir topluluğa karşı tehdit yoluyla ya da kasıtlı uygulanması" (WHO, 2002; Björklund, 2010: 14) olarak tanımlamıştır.

Dilimizde "bir hareketin, bir gücün derecesi, yeğlilik, sertlik, ...Bir hareketten doğan güç, ...Karşıt görüşte olanlara kaba kuvvet kullanma" (TDK, 2023) vb. gibi anlamlara gelen şiddet kavramı, 6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun'da (Madde 2/d); "kişinin fiziksel, cinsel, psikolojik veya ekonomik açıdan zarar görmesiyle veya acı çekmesiyle sonuçlanan veya sonuçlanması muhtemel hareketleri, buna yönelik tehdit ve baskıyı ya da özgürlüğün keyfi engellenmesini de içeren, toplumsal, kamusal veya özel alanda meydana gelen fiziksel, cinsel, psikolojik, sözlü veya ekonomik her türlü tutum ve davranış" (Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun, 2012; Uymaz ve Akdağ, 2015: 51; Öztürk, 2017: 19-20) olarak tanımlanmıştır.

Kadına Yönelik Şiddet: Zamana ve topluma göre biçim ve boyutları değişen, eşitsiz güç ilişkilerinin olduğu her yerde (özel ve kamusal alanda) kendini gösteren şiddete, toplumsal yapı içerisinde genelde kadınlar ve çocuklar maruz kalmaktadır. Günümüzde dahi güncelliğini koruyan ve bir hak ihlali olarak karşımıza çıkan kadına yönelik şiddet, Birleşmiş Milletler Kadınlara Yönelik Şiddetin Önlenmesi Bildirgesi'nde, "ister kamusal, ister özel yaşamda meydana gelsin, kadınlara fiziksel, cinsel veya psikolojik acı veya ıstırap veren veya verebilecek olan cinsiyete dayanan bir eylem veya bu tür eylemlerle tehdit etme, zorlama veya keyfi olarak özgürlükten yoksun bırakma" (UN: 1993; Sallan Gül, 2013: 33; Palmen vd., 2016: 9) olarak tanımlanmıştır.

Erkek egemen sistem içerisinde sadece cinsiyetlerinden dolayı -denetim, baskı ve kontrol altında tutulmak amacıyla- şiddete maruz kalan

kadınlara uygulanan şiddetten ne anlaşılması gerektiğini, Kadına Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye Dair Avrupa Konseyi Sözleşmesi (İstanbul Sözleşmesi) (Madde: 3/a) ise şöyle ifade etmiştir: “*Kadına karşı şiddetten, kadınlara karşı bir insan hakları ihlali ve ayrımcılık anlaşılacak ve bu terim, ister kamu ister özel yaşamda meydana gelsinler, söz konusu eylemlerde bulunma tehdidi, zorlama veya özgürlüğün rastgele bir biçimde kısıtlanması da dahil olmak üzere, kadınlara fiziksel, cinsel, psikolojik veya ekonomik zarar ve acı verilmesi sonucunu doğuracak toplumsal cinsiyete dayalı tüm şiddet eylemleri olarak anlaşılacaktır*” (Kadına Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye Dair Avrupa Konseyi Sözleşmesi, 2011; Palmen vd., 2016: 9).

Şiddet Türleri: “*Bireylerin bedensel ve ruhsal açıdan zarar görmesine, yaralanmasına neden olan bireysel ve toplu hareketlerin tamamı*” (Mavili, 2014: 15; Sallan Gül, 2013: 17) olan şiddetin türlerine bakıldığında ise genelde; fiziksel, duygusal/psikolojik, cinsel, ekonomik, dijital ve ısrarlı takip şeklinde sınıflandırıldığı görülmektedir.

Fiziksel güç kullanarak, başkasına zarar vermek – vurmak, tokatlamak, tekmelemek, saçını çekmek, yumruklamak vb.- fiziksel şiddet iken (Meloy, 1999: 92; Güllü ve Çiftçi, 2022: 4), hakaret etmek, tehdit etmek, kışkırtmak yapmak, aşağılamak, küçük düşürmek, kişinin hareket özgürlüğünü kısıtlamak vb. (Güllü ve Çiftçi, 2022: 4.) duygusal/psikolojik şiddettir. Kişinin “*iradesi dışında ilişki kurma, tecavüz, sözlü ve fiili olarak gerçekleştirilen taciz olayları*” (Uluocak vd., 2014: 21) cinsel şiddet iken kişinin parasını kontrol etmek/denetlemek vb. ekonomik şiddettir (Bilican-Gökkaya, 2018). “*Teknolojik araçların, kadını kontrol etmek, denetlemek, küçük düşürmek, aşağılamak ve cezalandırmak amacıyla kullanılması*” (Morçatı, Şiddet Biçimleri) dijital şiddet iken “*bir insanın tehdit olarak algılayacağı veya korku duyacağı şekilde sürekli olarak tekrarlanan ve takip şeklinde gerçekleşen kasıtlı davranışlar*” (Özar, 2022: 1400) ise ısrarlı takiptir.

İsrarlı Takip (Stalking)

Literatürde ciddi bir suç ve halk sağlığı sorunu (Dennison ve Thomson, 2002: 543) olarak ifade edilen ve birçok disiplin -psikoloji, sosyoloji, kriminoloji vb.- tarafından ele alınan ısrarlı takip kavramı, İngilizce’de “*stalking*” kavramı ile ifade edilmektedir. Bu kavram, “*sözlükte ‘bir kişiye saldırmak veya birini yakalamak, öldürmek için takip etmek’ şeklinde ifade edilmekte olup, Türkçeye ‘musallat olma’, ‘dadanma’, ‘sırnaşma’ olarak çevrilmektedir*” (Uymaz ve Akdağ, 2015: 52). “*Kelimenin kökeni ise avcılık faaliyetine dayanmakta; avını sessizce ve dikkatlice izleyip ürkütmeden ve sezdirmeden ona yaklaşmayı ifade etmektedir*” (Özar, 2022: 1400).

Amaçlı bir davranış biçimi (Carney ve Barner, 2012: 291) olarak ifade edilen ısrarlı takip kavramının

pek çok tanımı yapılmıştır. Meloy ve Gothard (1995), kasıtlı, kötü niyetli ve tekrarlanan şekilde başka birini takip etme ve taciz etme (Akt.: Björklund, 2010: 16) olarak tanımlarken Black ve arkadaşları (2011: 37), fail tarafından kullanılan ve mağdurda istenmeyen, onda korku ya da güvenlik kaygısı uyandıran taciz veya tehdit taktikleri olarak tanımlamaktadır.

Cinsiyet Eşitliği Avrupa Enstitüsü (EIGE) ısrarlı takibi, “*mağdurun yaşam tarzına ciddi şekilde zarar verecek ve hedeflenen kişide doğrudan ya da dolaylı olarak endişe, korku veya hasar uyandıracak şekilde yakınlık kurma çabasıdır*” (Akt.: Özar, 2022: 1400) olarak tanımlarken Spitzberg (2002: 262) çalışmasında; bir kişi kasıtlı, devam eden, istenmeyen ve korku uyandıran bir şekilde takip edildiğinde veya taciz edildiğinde meydana gelen olay olarak tanımlamaktadır.

Birden fazla kişinin yaşadığı kronik bir sorun (Sheridan vd., 2003: 149) olan ısrarlı takip Meloy (1999: 85)’a göre “*eski bir davranış, yeni bir suçtur*” (Douglas ve Dutton, 2001: 520; Björklund, 2010: 16). Meloy bu ifadeyle; takip etmenin, insan davranışının bir parçası olduğunu ancak son zamanlarda saldırgan bir davranış olarak yasalarda yer aldığını/suç kabul edildiğini belirtmektedir (Douglas ve Dutton, 2001: 520; Mullen vd., 1999: 1244).

Araştırmalara bakıldığında 1990’lı yıllara kadar suç olarak tanımlanmayan ısrarlı takip (Spitzberg, 2002: 261) ile ilgili yasal düzenlemelerin, ilk olarak ABD’nin Kaliforniya eyaletinde çıkarılan takip yasasıyla başladığı görülmektedir. Şöyle ki, hukuksal olarak yasaklanan en yaygın eylemlerden biri olan (Meloy ve Fisher, 2005: 1) ısrarlı takip, ilk olarak Kaliforniya’da Rebecca Schaeffer isimli kadın oyuncunun, 1989’da takipçisi tarafından öldürülmesinden sonra yasalara girmiştir. O yıllarda Amerika’da ünlü bir oyuncu olan Schaeffer, kendisini üç yıldır takip eden hayranı Robert Bardo tarafından evinin kapısında silahla vurularak (1989) öldürülmüştür (Gürgezoğlu, 2010: 18).

“Rebecca’nın katili Robert Bardo, oyuncu olan Rebecca’ya hayranlık duymaya başlamıştır. Oyuncuya mektuplar gönderir, daha sonra oyuncuyla temasa geçmek için oyuncunun şov programı yaptığı stüdyoya gelir; fakat güvenlik görevlilerinin engellemeleri nedeniyle oyuncuya ulaşamaz. İkinci bir girişimde daha bulunur ancak bu girişiminde de başarılı olamaz. Fakat ısrarından vazgeçmez ve oyuncunun yaşadığı şehir olan Los Angeles’a bir kez daha gider, bu sefer oyuncunun yaşadığı yeri tespit eder. Oyuncunun evine giderek onunla konuşmak ister ancak talebi olumsuz karşılanınca ilgisi nefrete dönüşür ve oyuncuya saldırarak onu evinde öldürür” (Uymaz ve Akdağ, 2015: 53).

Kamuoyunda geniş yer tutan bu olayın ardından ilki (1990) Kaliforniya’da olmak üzere, sonrasında ABD’nin diğer eyaletlerinde ve Hollanda, İrlanda, Avustralya, İngiltere, Danimarka, Almanya, Avusturya, Belçika, Kanada gibi pek çok ülkede ısrarlı takip ile ilgili

yasal düzenlemeler yapılmıştır (Tjaden ve Thoennes, 1998; Doğan, 2014; Başar ve Sakallı, 2021).

Israrlı Takip Suçunu Oluşturan Unsurlar

Takip etme ile ilgili yasal düzenlemeler, her ne kadar toplumdan topluma değişse de suç olan takip eylemini, normal/masum bir takip eyleminden ayıran unsurlar genelde; takip etmede kasıt, eylemde tekrar ve kişide korku uyandırma (Spitzberg, 2002: 262; Meloy ve Fisher, 2005: 1; Björklund, 2010: 17; Carney ve Barner, 2012: 291) şeklinde ortaya çıkmaktadır.

Konu ile ilgili çalışmalara bakıldığında takip suçunu oluşturan unsurlar içerisinde özellikle mağdurun, takibi nasıl algıladığına ilişkin fikirler ön plana çıkmaktadır. Mağdur yaşamış olduğu takibi; masum bir takip/normal bir takip olarak mı görüyor? Yoksa o takipten korku ve endişemi duyuyor? Eğer ısrarlı takip, mağdur için büyük stres kaynağı oluyorsa normal/günlük hayatının gidişatını etkiliyorsa mağdurun psikolojisini bozuyorsa (Özar, 2022: 1412) günlük rutinlerini yerine getirmede ciddi zorluk çekiyorsa (Doğan, 2014: 140) o takip, suç unsuru oluşturmaktadır.

Israrlı Takipte Takipçilerin Kullandığı Yöntemler

Takipçiler, hedeflerindeki kişilere/mağdurlara ulaşmak, onlarla iletişim kurmak için doğrudan ya da dolaylı olarak birçok yöntem kullanmaktadırlar. Bu yöntemlerden ilki, mağduru telefonla aramaktır (Douglas ve Dutton, 2001: 527; Gürgezoğlu, 2010: 3-4; Bozbayındır ve Önok, 2022: 305; Mullen vd., 1999: 1244; Özar, 2022: 1409; Başar ve Sakallı, 2021: 24-25; Doğan, 2014: 143; Zorluoğlu-Yılmaz, 2020: 218; Björklund, 2010: 17-18; Türkmen, 2010: 1390-1391). Yapılan bu aramalar, çoğu zaman uygunsuz yer ve zamanlarda olmaktadır. Örneğin; mağdur, sabaha karşı veya işyerinden aranmaktadır. Mağduru arayan takipçi, mağdur tarafından telefona cevap verildiğinde ya hemen telefonu kapmakta ya da telefonda sessiz kalmayı tercih etmektedir (Doğan, 2014: 143-144).

Takipçiler tarafından kullanılan diğer bir yöntem; takipçinin hedefinde olan kişiye mektup yazması (Douglas ve Dutton, 2001: 527; Uymaz ve Akdağ, 2015: 55-56) veya elektronik postayla ona ulaşmaya çalışmasıdır (Gürgezoğlu, 2010: 3-4; Bozbayındır ve Önok, 2022: 305; Mullen vd., 1999: 1244; Özar, 2022: 1409; Başar ve Sakallı, 2021: 24-25; Reno vd., 1998: 5; Doğan, 2014: 143; Zorluoğlu-Yılmaz, 2020: 218; Björklund, 2010: 17-18; Türkmen, 2010: 1390-1391). Diğer bir yöntem ise mağdurun bulunduğu herhangi bir kamusal alana gizlice sızmak veya mağdura ait bir mülke izinsizce girmektir (Bozbayındır ve Önok, 2022: 305; Sheridan vd., 2003: 149-150; Doğan, 2014: 140; Reno vd., 1998: 5).

Mağdurun internette ziyaret ettiği siteleri; e-posta, kısa mesaj ve diğer yollarla yaptığı yazışmaları takibe almak, sosyal ağlar üzerinden kişinin arzu etmediği resimlerini ve bilgilerini yayınlamak

(Bozbayındır ve Önok, 2022: 305; Özar, 2022: 1409; Başar ve Sakallı, 2021: 24-25; Uymaz ve Akdağ, 2015: 55-56) da kullanılan diğer ısrarlı takip yöntemleridir.

Takipçilerin, farklı mecralarda -işyerinde, kamuya açık yerlerde, internette vb.- mağdurun dedikodusunu yapması (Bozbayındır ve Önok, 2022: 305; Başar ve Sakallı, 2021: 24-25; Uymaz ve Akdağ, 2015: 55-56; Doğan, 2014: 140; Zorluoğlu-Yılmaz, 2020: 218; Catalano, 2012: 1; Björklund, 2010: 17-18; Türkmen, 2010: 1390-1391), mağdura istemediği halde hediyeler (çiçek, çikolata, kitap vb.) göndermesi de kullanılan yöntemler arasındadır (Douglas ve Dutton, 2001: 527; Gürgezoğlu, 2010: 3-4; Başar ve Sakallı, 2021: 26; Uymaz ve Akdağ, 2015: 55-56; Zorluoğlu-Yılmaz, 2020: 218; Türkmen, 2010: 1390-1391; Reno vd., 1998: 5).

Mağduru cadde veya sokakta takip etmek, gözetlemek de takipçinin kullandığı yöntemlerdendir (Mullen vd., 1999: 1244; Spitzberg, 2002: 262-269; Björklund, 2010: 17-18; Türkmen, 2010: 1390-1391). Hatta takipçi bazen mağduru korkutmak ve onu takip ettiğini göstermek/kanıtlamak için mağdura o gün neler yaptığı, ne giydiği hakkında bilgi bile verebilmektedir (Doğan, 2014: 144).

Takipçinin kullandığı yöntemlerden bir diğeri ise mağdur adına/hesabına mal ve hizmet siparişi vermektir (Mullen vd., 1999: 1244; Bozbayındır ve Önok, 2022: 305; Björklund, 2010: 17-18). Bu konuda en yaygın olan; sabahın erken saatlerinde teslim edilmesi istenen pizza siparişleridir. Diğer yandan mağdur adına dergiye/dergilere abone olma veya uçak bileti satın alma da yapılabilmektedir (Mullen vd., 1999: 1246).

Mağdurun mallarına ve eşyalarına zarar vermekte kullanılan yöntemler arasındadır. Örneğin; mağdurun evinin camını kırmak, arabasını çizip, lastiğini patlatmak (Bozbayındır ve Önok, 2022: 305; Başar ve Sakallı, 2021: 24-25; Başar ve Sakallı, 2021: 26; Doğan, 2014: 143-144), mağdurun evinin duvarlarına yazı yazmak (Mullen vd., 1999: 1244; Doğan, 2014: 143-144) vb. gibi.

Sürekli mağdurun karşısında çıkmak (Douglas ve Dutton, 2001: 527; Özar, 2022: 1409; Başar ve Sakallı, 2021: 24-25; Başar ve Sakallı, 2021: 26; Doğan, 2014: 143-144; Zorluoğlu-Yılmaz, 2020: 218; Regehr, 2009: 262; Türkmen, 2010: 1390-1391), ailesiyle arkadaşlarıyla iletişime geçmeye, onlarla yakınlaşmaya çalışmak, mağdurla ilgili arkadaşlarından bilgi almaya uğraşmak (Başar ve Sakallı, 2021: 25) ya da mağduru, yakınlarına/sevdiklerine/hayvanlarına zarar vermeye tehdit etmek de takipçinin kullandığı yöntemler arasındadır (Gürgezoğlu, 2010: 3-4; Bozbayındır ve Önok, 2022: 305; Doğan, 2014: 143-144).

Tüm bunlarla birlikte takipçinin, mağduru kontrol etmek/denetlemek veya mağduru elde etmek için intihara teşebbüs etmesi veya mağduru intihar edeceğine dair tehdit etmesi de yine sık rastlanan yöntemlerdendir (Bozbayındır ve Önok, 2022: 305; Başar ve Sakallı, 2021: 24-25; Doğan, 2014: 144).

Israrlı Takibe İlişkin Hukuksal Düzenlemeler

Her şeyden önce ısrarlı takip kavramı, 2022'ye kadar Türk hukukunda bir suç olarak düzenlenmemiş, takiple birlikte ortaya çıkan rahatsızlık verici davranışlar, 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu (TCK)'nda ayrı suçlar olarak ele alınmıştır. Söz konusu bu suçlar; "cinsel taciz (TCK m.105), tehdit (TCK. m.106), şantaj (TCK m.107), cebir (TCK m.108), kasten yaralama (TCK m.86), özel hayatın gizliliğini ihlâl (TCK m.134), kişilerin huzur ve sükûnunu bozma (TCK m.123)" (Uymaz ve Akdağ, 2015: 58), hakaret (TCK m.125), mala zarar verme (TCK m.151), iftira (TCK m.267) ve suç uydurma (TCK m.271) gibi suçlardır (Gürgezoğlu, 2010: 1).

Israrlı takip olgusuna Türk mevzuatında ilk kez 2012 yılında "6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun"un 1. Maddesinde yer verilmiş, ne var ki, söz konusu Kanun'da ısrarlı takibe ilişkin herhangi bir tanım yapılmamıştır. Daha sonraki süreçte bu Kanun'un uygulanmasına yönelik olarak çıkarılan "6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanuna İlişkin Uygulama Yönetmeliği"nin 3. Maddesinin (ş) bendinde ısrarlı takip kavramı tanımlanmıştır (Uymaz ve Akdağ, 2015: 59). Bu maddeye göre "Tek taraflı ısrarlı takip: Aralarında aile bağı veya ilişki bulunup bulunmadığına bakılmaksızın, şiddet uygulayanın, şiddet mağduruna yönelik olarak, güvenliğinden endişe edecek şekilde fiziki veya psikolojik açıdan korku ve çaresizlik duygularına sebep olacak biçimde, içeriği ne olursa olsun fiili, sözlü, yazılı olarak ya da her türlü iletişim aracını kullanarak ve baskı altında tutacak her türlü tutum ve davranışı ifade eder" (Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanuna İlişkin Uygulama Yönetmeliği, 2012; Doğan, 2014: 150-151; Zorluoğlu-Yılmaz, 2020: 218; Öztürk, 2017: 7-8).

Ülkemizde ısrarlı takibin suç olarak düzenlenmesinde ise iki önemli olay yer almaktadır. Bunlardan ilki; İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi (AİHM)'nin 9 Haziran 2009 tarihli "Opuz-Türkiye kararı", diğeri ise; 11 Mayıs 2011 tarihli "Kadınlara Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi (İstanbul Sözleşmesi)" dir (Özar, 2022: 1403).

2013 yılında Milliyet Gazetesi'nde "AİHM mahkûmiyeti de Nahide'yi koruyamıyor" başlıklı yazısında Damla Yur, olayın detaylarını aktardıktan sonra söz konusu Opuz olayının, AİHM tarihinde bir ilk olduğunu ifade etmiş, yazısının sonunda şu ifadelere yer vermiştir: "...Nahide Akgün'ün avukatlarının, AİHM'e yaptığı başvurunun ardından 2009 yılında AİHM, tarihinde ilk kez bir devleti aile içi şiddet konusunda mahkum etti. Mahkeme, Türkiye'nin şiddet gören bir kadını, savcılığa başvurduğu halde, kocasından koruyamayarak ayrımcılık yaptığına hükmederek Türkiye'nin Nahide Akgün'e 36 bin 500 euro ödemesini kararlaştırdı" (<https://www.milliyet.com.tr>).

Konuyla ilgili Morçatı da (2022), "...Bu karar aynı zamanda AİHM düzeyinde, bir devletin kadına yönelik şiddetle mücadele etme yükümlülüğünü vurgulayan ilk karar oldu. İstanbul Sözleşmesi bu karar üzerine inşa edildi ve devletlere kadınları şiddetten korumanın yanı sıra şiddeti önlemek için de yükümlülükler tanımladı" (<https://morcati.org.tr>) ifadelerini kullanmıştır.

Türkiye'nin de taraf olduğu "İstanbul Sözleşmesi"nin 34. Maddesinde ısrarlı takiple ilgili olarak: "Taraflar başka bir şahsa yönelik olarak gerçekleştirilen ve bu şahsı, şahsın kendisini güvende hissetmesini önleyecek şekilde korkutacak, kasıtlı bir biçimde tekrarlanan tehditkar davranışların cezalandırılmasını temin edecek gerekli yasal veya diğer tedbirleri alacaklardır" (Kadına Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye Dair Avrupa Konseyi Sözleşmesi, 2011; Başar ve Sakallı, 2021: 24) ifadeleri yer almaktadır.

Her ne kadar, 19 Mart 2021 tarihinde yayınlanan Cumhurbaşkanı Kararı ile İstanbul Sözleşmesi'nden çekilmiş olursa da ısrarlı takibin ayrı bir suç olarak düzenlenmesi, "Türk Ceza Kanunu"na, 12.05.2022 tarihli Kanun değişikliği ile eklenen 123/A Maddesi ile gerçekleşmiş ve böylece ısrarlı takip, suç olarak mevzuattaki yerini almıştır (Özar, 2022: 1403-1404).

Şöyle ki:

"Kişilerin Huzur ve Sükununu Bozma başlığı altında yer alan Madde 123 ve Madde 123/A:

Madde 123-(1)Sırf huzur ve sükununu bozmak maksadıyla bir kimseye ısrarla; telefon edilmesi, gürültü yapılması ya da aynı maksatla hukuka aykırı başka bir davranışta bulunulması halinde, mağdurun şikayeti üzerine faile üç aydan bir yıla kadar hapis cezası verilir.

Israrlı takip

Madde 123/A-(Ek:12/5/2022-7406/8 md.)

(1)Israrlı bir şekilde; fiziken takip etmek ya da haberleşme ve iletişim araçlarını, bilişim sistemlerini veya üçüncü kişileri kullanarak temas kurmaya çalışmak suretiyle bir kimse üzerinde ciddi bir huzursuzluk oluşmasına ya da kendisinin veya yakınlarından birinin güvenliğinden endişe duymasına neden olan faile altı aydan iki yıla kadar hapis cezası verilir.

(2)Suçun;

a)Çocuğa ya da ayrılık kararı verilen veya boşandığı eşe karşı işlenmesi,

b)Mağdurun okulunu, iş yerini, konutunu değiştirmesine ya da okulunu veya işini bırakmasına neden olması,

c)Hakkında uzaklaştırma ya da konuta, okula veya iş yerine yaklaşmama tedbirine karar verilen fail tarafından işlenmesi, hâlinde faile bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası verilir.

(3)Bu maddede düzenlenen suçun soruşturulması ve kovuşturulması şikâyete bağlıdır" (Türk Ceza Kanunu/Israrlı Takip, 2022).

Takibin Nedenleri

Literatüre bakıldığında takipçilerin, söz edilen takip davranışlarını gerçekleştirmelerindeki nedenler: fiziksel ve cinsel olarak mağduru çekici bulma (Mullen vd., 2006; Başar ve Sakallı, 2021: 25-26), mağdurla iletişime geçme/ilişki başlatma, mağdur üzerinde kontrol sağlama isteği (Spitzberg ve Cupach, 2003; Başar ve Sakallı, 2021: 25; Tjaden ve Thoannes, 2000; Reno vd., 1998: 14; Gürgezoğlu, 2010: 27; Zorluoğlu-Yılmaz, 2020: 218; Doğan, 2014: 143), mağdura korku aşılama isteği ve kıskançlık gibi nedenler olarak sıralanabilir (Gürgezoğlu, 2010: 27-28).

Diğer yandan reddedildiği halde tekrar birlikte olmayı isteme, ilişkinin bitmesini kabullenememe (Doğan, 2014: 143), reddedildiği ya da talebine karşılık bulamadığı için hedefindeki kişiden öç/intikam alma (Mullen vd., 2006; Başar ve Sakallı, 2021: 25-26) ya da ilişkinin bitirilmesine tepki olarak mağdura rahatsızlık verme, onu yıldırma çalışması (Öztürk, 2017: 7-8) gibi nedenler de görülebilmektedir.

Israrlı Takipte Takipçiler ve Mağdurlar

Israrlı Takibin Takipçileri Kimlerdir?

Israrlı takip eylemleri her ne kadar erkek ya da kadın tarafından gerçekleştirilse de istatistikler, takipçilerin çoğunlukla erkekler olduğunu göstermektedir (Cupach ve Spitzberg, 2004; Björklund, 2010: 18; Doğan, 2014: 142; Reno vd., 1998: 10; Zorluoğlu-Yılmaz, 2020: 225). Meloy (1997)'un yapmış olduğu çalışmada, takipçilerin %72'si erkek iken (Akt.: Sheridan vd., 2003: 154) Spitzberg (2002; 267)'in çalışmasında bu oran %79'dur.

Takipçiler; eski partner, şu anki partner, tanıdık birisi olabileceği gibi yabancı biri de olabilmektedir (Başar ve Sakallı, 2021: 26; Özar, 2022: 1401; Doğan, 2014: 142; Zorluoğlu-Yılmaz, 2020: 224; Gürgezoğlu, 2010: 13; Björklund, 2010: 18). Diğer bir deyişle takipçi; mağduru tanıyan bir arkadaşı, komşusu, eşi, yakını olabileceği gibi mağdur ile hiç tanışıklığı olmamış - genellikle ünlü kişilerin yaşadıkları- biri de olabilmektedir (Zorluoğlu-Yılmaz, 2020: 224; Türkmen, 2010: 1390).

Israrlı takipte, takipçilerin daha çok yabancı olduğu fikri ilk akla gelen düşünce olsa da yapılan araştırmalar, en fazla takibi yapan kişilerin; eski partner -eş, sevgili vb.- veya şu anki partner olduğunu, bunları tanıdık kişilerin takip ettiğini ileri sürmektedir (Meloy, 1999: 107; Spitzberg ve Cupach, 2007; Başar ve Sakallı, 2021: 26; Björklund, 2010: 18, Reno vd., 1998: 15).

Mağdurun eski partner tarafından takibi, daha kolay ve daha tehlikeli olabilmektedir. Çünkü; ilişki geçmişi nedeniyle takipçi, mağdurun kişisel verilerine daha kolay ulaşmakta ve daha tehlikeli olabilmektedir. Şu anki partnerin, ısrarlı takibi ise; ilişki devam ettiği için mağdur tarafından ısrarlı takip olarak görülmebilir. Ancak bir partnerin, diğerini her mecrada izlemesi,

neler yaptığını kontrol etmesi vb. durumlar, mağdura korku ve endişe yaratıyorsa bu durumlar da ısrarlı takiptir (Başar ve Sakallı, 2021: 26).

Tüm bunlarla birlikte takip suçu, genellikle tek kişi tarafından gerçekleştirilse de suçun ortak/birlikte işlenmesinin önünde de bir engel yoktur. Mağduru birlikte takip edenler/ortak takipçiler de bulunmaktadır. Diğer yandan takipçiye, mağdurla ilgili -evinin adresi, telefon numarası, iş yerinin adresi vb.- bilgileri bulan/ulaştıran kişi de "yardım eden" (TCK m. 39) olarak sorumlu olabilmektedir (Özar, 2022: 1420).

Yapılan çalışmalarda *takipçilerin ortak özelliklerine* bakıldığında; ruhsal bozukluk -şizofreni, duygudurum bozukluğu veya sanrılı bozukluk- (Doğan, 2014: 142; Meloy, 1999: 113; Meloy, 2002: 119; Sheridan vd., 2003: 155) patolojik narsisizm, saldırganlık (Meloy ve Fisher, 2005: 7) madde kullanımı veya bağımlılığı (Başar ve Sakallı, 2021: 29; Mullen vd., 1999: 1249; Doğan, 2014: 142; Douglas ve Dutton, 2001: 544; Sheridan vd., 2003: 155), işlevsiz bağlanma stilleri, kıskançlık, öfke, terk edilme öfkesi, zavırlık (Douglas ve Dutton, 2001: 544), sabıka geçmişine sahip olma (Mullen vd., 1999: 1249; Douglas ve Dutton, 2001: 544; Sheridan vd., 2003: 155; Meloy, 2002: 119), sosyal yetersizlik, soyutlanma, yalnızlık vb. (Meloy ve Fisher, 2005: 7) faktörler göze çarpmaktadır.

Israrlı takipçilerin tipolojilerine bakıldığında da çeşitli modeller geliştirildiği görülmektedir. Bu modeller arasında, en yaygın olarak kullanılanlardan biri Avustralyalı psikiyatrist Mullen ve arkadaşları tarafından geliştirilen beşli sınıflandırma modelidir. Bu modele göre ısrarlı takipçi tipolojileri şunlardır: 1.Reddedilmiş ısrarlı takipçi, 2.İlişki tesis etmeye çalışan ısrarlı takipçi, 3.Kifayetsiz ısrarlı takipçi, 4.İntikamcı ısrarlı takipçi ve 5.Yağmacı ısrarlı takipçidir (Bozbayındır ve Önok, 2022: 307).

Israrlı takip konusunda çalışan Zona ve arkadaşları da takip suçunu işleyen kişileri üç grupta ele almışlardır. Bunlar: 1.Erotomanik Tacizci, 2.Aşk Takıntılı Tacizci, ve 3.Basit Takıntılı Tacizcidir (Gürgezoğlu, 2010: 9-10).

Israrlı Takibin Mağdurları Kimlerdir?

Israrlı takip mağdurları hem kadın hem de erkek olabilmektedir (Sheridan vd., 2003: 154). Ancak yapılan çalışmalara bakıldığında ısrarlı takip mağdurlarının genellikle kadınlar olduğu görülmektedir. Takip edilmenin en yaygın kurbanları ise genellikle eski eşlerdir (Douglas ve Dutton, 2001: 519). Blaauw ve arkadaşlarının (2002: 51) yaptığı çalışmada, mağdurların çoğu (%80) kadındır ve birçoğunun (%47) takipçiyle yakın ilişkisi/iletişimi vardır. Buna karşılık, erkeklerin de kadınlar tarafından ısrarlı takibe maruz bırakıldığı vakalar da mevcuttur (Bozbayındır ve Önok, 2022: 305).

Takip mağdurları konusunda, ikincil mağdur durumunu da unutmamak gerekmektedir. Sözü edilen ikincil mağdurlar; mağdurunun çocuğu, diğer aile

üyeleri, arkadaşları (samimi, sosyal, iş arkadaşları gibi) vb. olabilmekte, onlar da hedefteki mağdur kadar bu stresi ve korkuyu yaşayabilmektedirler (Gürgezoğlu, 2010: 16).

Israrlı takipte takip süresi, olayın doğasına göre değişmekle birlikte; yabancıların takibi kısa sürerken eski yakın partnerlerin takip edilmesi ise uzun sürebilmektedir (Björklund, 2010: 19). Literatüre bakıldığında ortalama takip süresi 4 hafta ile 20 hafta arasında değişmektedir (Mullen vd., 1999: 1245). Diğer bir deyişle takip etme eylemi aylarca hatta yıllarca devam edebilmektedir (Douglas ve Dutton, 2001: 527). Örneğin; Reno ve arkadaşlarının (1998: 21) yapmış olduğu çalışmada takip süresi ortalama 1.8 yıldır. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki; ısrarlı takipte uzayan süre, potansiyel psikolojik ve sosyal hasara neden olmakta hasarı daha da derinleştirmektedir (Björklund, 2010: 19).

Israrlı Takibin Mağdurlar Üzerindeki Olumsuz Etki ve Sonuçları

Israrlı takip, mağdurlar üzerinde birçok olumsuz etkiye neden olmaktadır. Bu olumsuz etkiler; sosyo-ekonomik, psikolojik ve fiziksel etkiler olarak sınıflandırılabilir.

Mağdurlar, takip edilmeden kaynaklı, *ekonomik kayıplar* yaşayabilmektedir. Örneğin, işe gidememekten kaynaklı iş kaybına/maddi kayıplara uğrayabilmekte, ek güvenlik önlemleri almak için parasını harcayabilmektedirler -güvenliği artırmak için hem işte hem evde hem de araçlarına cihazlar alma gibi-. Diğer yandan takipçi tarafından kırılan veya çalınan eşyalardan dolayı mağdurlar, mal ve mülk kaybı yaşayabilmektedirler. Takibin mağdurlarda oluşturduğu *sosyal* anlamdaki olumsuz sonuçlar ise; iş veya okul değişikliği, sosyal aktivitelere katılamama, sosyal ilişkilerde bozulma, ikamet yerini değiştirme, yaşam tarzını değiştirme, telefon numaralarını değiştirme vb. olarak karşımıza çıkabilmektedir. Takip sonucunda mağdurlarda artan güvensizlik, paranoya, kafa karışıklığı, korku, öfke veya saldırganlık, depresyon, uyku bozukluğu, aşırı yorgunluk veya halsizlik, iştahsızlık, baş ağrıları, mide bulantıları vb. gibi durumlar da *psikolojik olumsuzluklara* örnek gösterilebilir (Sheridan vd., 2003: 153; Blaauw vd., 2002: 52; Björklund, 2010: 26). Tüm bunlarla birlikte mağdurlar, takipçinin fiziksel saldırısına/şiddetine maruz kalabilmekte ve *fiziksel* olarak olumsuzluklar -yaralanmalar vb.-, yaşayabilmektedirler (Meloy, 1999: 92).

Öte yandan geleneksel toplumlardaki namus kültürü nedeniyle kadınlar ısrarlı takip sonucunda yaşadıkları bu olumsuz durumların yanında aile, akraba ve komşularının negatif tepkilerinden çekindikleri için bu durumu onlardan saklayıp, sosyal destekten mahrum kalabilmekte, yaşadıkları bu durumun duyulması halinde çevrelerinden suçlanacaklarını düşündüklerinden, olayı kapatmaya çalışabilmekte ya

da kendi kendilerine zarar verecek davranışlarda bulunabilmektedirler (Başar ve Sakallı, 2021: 29-30).

Mağdurların, ısrarlı takip ile *baş etme stratejilerine* bakıldığında ise en fazla kullanılan stratejilerin; yakınlarında (arkadaş veya aile üyelerinden) yardım isteme, takipçisi ile yüzleşme ve ondan kaçınma davranışları olduğu görülmektedir (Ferreira ve Matos, 2013'den akt.: Başar ve Sakallı, 2021: 30).

Sonuç Yerine

Toplumlarda bir halk sağlığı sorun olan şiddetin önemli bir boyutunu oluşturan ısrarlı takip, kasıtlı işlenen bir suçtur. Bireylerin kişilik ve yaşam haklarına karşı işlenen bu suç, bireylerde sosyo-ekonomik, psikolojik, fiziksel vb. olumsuzluklar yaratmakta, onların yaşam kalitesini düşürmektedir.

Ortaya çıkan bu olumsuzlukların önlenmesi, mağdurların etkin bir şekilde korunabilmesi için yasal düzenlemelerin oluşturulması ya da oluşturulmuş ise bu yasaların etkin bir şekilde uygulanmasını sağlamak gerekmektedir. Diğer bir deyişle sebebi her ne olursa olsun gerçekleştirilen takip eylemlerinin, mağdur üzerinde bir şiddete dönüşmeden önlenmesi ve takipçiye müdahale edilip, kontrol altına alınması elzem bir durumdur.

Toplumdaki sorunların çözümünde hukuksal kararlar ve uygulamalar oldukça etkin ve caydırıcı olsa da bunlarla beraber toplumdaki bilincin artırılması da bu sorunla mücadele etmede hatta bu sorunun ortaya çıkmasını önlemede etkin bir yoldur. Dolayısıyla bir şiddet biçimi olan takibin, toplumda mağdurlar yaratmaması adına takip konusunda kamuoyu özellikle de kadın ve kız çocukları bilgilendirilmeli (alandaki profesyonellerin verdiği eğitimlerle medyada yer alacak olan kamu spotlarıyla vb.) bu konuda farkındalık yaratılarak, sosyal ya da profesyonel desteklerin alınması sağlanmalıdır.

Diğer yandan kadınlara ve kız çocuklarına, yelpazesi geniş olan ısrarlı takibin bir suç olduğu, ısrarlı takibe maruz kaldığında hangi kurumlara (kolluk kuvvetleri, sosyal hizmet il müdürlükleri, şönimler, Alo: 184 vb.) başvuracağı konusunda bilgilendirilme yapılmalıdır.

Israrlı takibin taraflarından biri olan takipçilere sadece hukuksal anlamda ceza vermekle yetinilmemeli aynı zamanda onların rehabilitasyonları, uygun profesyoneller tarafından sağlanmalıdır. Çünkü suçun tekrarı, bu durumlarda karşılaşılan diğer önemli sorunlardan birini teşkil etmektedir (Opuz Davası'nda olduğu gibi).

Israrlı takip mağdurlarının korunması ve doğru kaynaklara yönlendirilmesi/kaynaklarla buluşturulması, güvenliklerinin sağlanması konusunda önemli bir sacayağı olan ilgili kurum personellerinin (kolluk kuvvetleri, sosyal hizmet il müdürlüğü vb. kurum personelleri) oldukça hassas olan ısrarlı takip

konusunda (ısrarlı takibin, suç olarak 2022’de TCK’da yer aldığı düşünülürse/henüz çok yeni) bilgilendirilmeleri, etkin ve hızlı bir şekilde duruma müdahale edebilmeleri sağlanmalıdır.

İsrarlı takip sorununun çözümünde bilimsel çalışmalara yer verilmeli, alanda farklı disiplinlerin çalışması sağlanmalıdır. Çünkü yapılan çalışmalar, nedenlerin ve bu nedenlere yönelik çözüm önerilerin ortaya konulmasında oldukça etkin rol oynamaktadır. Örneğin; ısrarlı takibin nedenleri, takipçilerin kimler olduğu, takipçilerin hangi yöntemleri kullanıldığı vb. faktörlerin ortaya konulması, ortaya konulan bu verilerin, toplumdaki ilgili kurumlar tarafından dikkate alınması ve bu doğrultuda (önleme, müdahale etme ya da rehabilite etme vb. gibi konularda) adımların atılması, çözümleri de beraberinde getirecektir.

Sonuç olarak ısrarlı takibin birçok nedeni, sayısız mağduru vardır. Dolayısıyla bu nedenlerin belirlenmesi ve zamanında gerekli müdahalenin yapılması, risk altındaki kadınları, şiddetin bir türü olan ısrarlı takipten ve onun zararlı sonuçlarından koruyacaktır.

Extended Summary

Violence, which emerges as a violation of human rights on the basis of human rights, victimizes women and children, in particular. Stalking constitutes an important dimension of violence, whose form and dimensions vary according to time and society.

Stalking, which is a chronic problem experienced by more than one person (Sheridan et al., 2003: 149), “refers to a constellation of behaviors involving repeated and persistent attempts to impose on another person unwanted communication and/or contact” (Mullen et al., 1999: 1244).

Stalking, which is “an old behavior, a new crime” (Meloy, 1999: 85; Douglas and Dutton, 2001: 520; Björklund, 2010: 16), was not defined as a crime until the 1990s. However, after the actress Rebecca Schaeffer was killed by her stalker in 1989 in California, USA, stalking took its place in the law (Meloy, 1999; Coleman, 1997; Spitzberg and Cupach, 2003; Gürgezoğlu, 2010; Başar and Sakallı, 2021).

The phenomenon of stalking was first included in Turkish legislation in the 1st article of Law No. 6284 on the Protection of the Family and the Prevention of Violence Against Women in 2012. However, no definition of stalking was made in the said Law. In the subsequent process, the concept of stalking was defined in clause (ş) of the 3rd article of the Implementation Regulation on Law No. 6284 on the Protection of the Family and the Prevention of Violence Against Women, which was enacted for the implementation of the said Law (Uymaz and Akdağ, 2015: 59).

There are two important events in the regulation of stalking as a crime in Turkey. The first is the “Opuz-Turkey decision” of the European Court of Human

Rights (ECHR) dated June 9, 2009. The other is the “Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence Against Women and Domestic Violence” (Istanbul Convention), dated May 11, 2011. Although Turkey withdrew from the Istanbul Convention with the President's Decision published on March 19, 2021, stalking was regulated as a separate crime with Article 123/A added to the Turkish Penal Code with the Law amendment dated 12.05.2022, and thus, stalking has taken its place in the legislation as a crime (Özar, 2022: 1403-1404).

Considering the reasons for stalking, which consists of elements such as intent in stalking, repetition of action, and arousing fear in the person (Spitzberg, 2002: 262) and in which the stalker are usually men and the victims are women, the following reasons can be observed: the stalker's desire to communicate/start a relationship with the victim, the desire to gain control over the victim (Spitzberg and Cupach, 2003; Başar and Sakallı, 2021: 25; Tjaden and Thoannes, 2000; Gürgezoğlu, 2010: 27; Zorluoğlu-Yılmaz, 2020: 218; Doğan, 2014: 143), the desire to instill fear in the victim, jealousy (Gürgezoğlu, 2010: 27-28), the desire to be together again, the inability to accept the end of the relationship (Doğan, 2014: 143), and the desire to take revenge on the target person for being rejected or unable to find a response to his request (Mullen et al., 2006; Başar and Sakallı, 2021: 25-26).

As a result of stalking in which different methods (calling by telephone, trying to reach the victim by e-mail, sending gifts, following the target person on the street, surveillance, etc.) are used, the victims may experience many socio-economic, psychological, and physical negativities, such as loss of job/financial losses, change of job or school, the inability to participate in social activities, deterioration in social relations, changing the place of residence, lifestyle, and telephone numbers, insecurity, fear, anger or aggression, depression, sleep disturbance, extreme tiredness or weakness, loss of appetite, headaches, nausea (Sheridan et al., 2003: 153; Blaauw et al., 2002: 52; Björklund, 2010: 26), and exposure to physical attack/violence by the stalker (Meloy, 1999: 92).

Hence, to prevent these negativities and protect the victim effectively, it is necessary to establish legal regulations or ensure the effective implementation of these laws if they have been established. In other words, it is essential that the stalking actions, regardless of their reason, are prevented before they turn into violence on the victim and that the stalker is intervened and taken under control.

Although legal decisions and practices are very effective and deterrent in solving the problems in society, raising awareness in society is also an effective way to combat this problem and even to prevent the emergence of this problem. Therefore, in order that stalking, which is a form of violence, does not create

victims in society, the public, particularly women and girls, should be informed about stalking (with the training provided by professionals in the field, public service announcements in the media, etc.), awareness should be raised on this issue, social and professional support should be provided, and more scientific studies should be conducted in the field.

Kaynaklar

- Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanuna İlişkin Uygulama Yönetmeliği. (2012). İsrarlı Takip, <https://www.mevzuat.gov.tr/File/GeneratePdf?mevzuatNo=17030&mevzuatTur=KurumVeKurulusYonetmeli&mevzuatTertip=5> Erişim Tarihi: 27.02.2023.
- Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun. (2012). İsrarlı Takip, <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.6284.pdf>, Erişim Tarihi: 27.02.2023.
- Başar, D. ve Sakallı, N. (2021). İsrarlı Takip: Tanımı ve Sosyal Psikolojik Değişkenler ile İlişkileri, *Türk Psikoloji Yazıları*, 24(47), 22-36.
- Bilican-Gökkaya, V. (2018). *Kadına Yönelik Şiddetin Diğer Bir Boyutu: Flört Şiddeti*, Toplumsal Cinsiyet Bağlamında (iç.), A. Solak (Ed.), Şiddet ve Sosyal Travmalar, (ss.. 400-416). Ankara: Hegem Yayınları.
- Birleşmiş Milletler (UN). (1993). Declaration on The Elimination of Violence Against Women, United Nations, <http://www.un.org.documents/ga/res/48/a48r104.htm>, Erişim Tarihi 06.03.2020.
- Björklund, K. (2010). Stalking and Violence Victimization Among Finnish University Students, Institute of Behavioural Sciences University of Helsinki Finland.
- Blaauw, E., Winkel, F. W., Arensman, E., Sheridan, L., and Freeve, A. (2002). The Toll of Stalking: The Relationship Between Features of Stalking and Psychopathology of Victims, *Journal of Interpersonal Violence*, 17(1), 50-64.
- Black, M. C., Basile, K. C., Breiding, M. J., Smith, S. G., Walters, M. L., Merrick, M. T., Chen, J. and Stevens, M.R. (2011). *The National Intimate Partner and Sexual Violence Survey (NISVS): 2010 Summary Report*. Atlanta, GA: National Center for Injury Prevention and Control, Centers for Disease Control and Prevention. https://www.cdc.gov/violenceprevention/pdf/nisvs_report2010-a.pdf, Erişim Tarihi: 13.03.2023.
- Bozbayındır, A. E. ve Önok, M. (2022). Alman ve İtalyan Ceza Hukukunda İsrarlı Takip Suçu, *Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Sayı:1, 295-376.
- Carney, M. M. and Barner, J. R. (2012). Prevalence of Partner Abuse: Rates of Emotional Abuse and Control, *Partner Abuse*, Volume: 3, Number: 3, 286-335.
- Catalona, S. (2012). "Stalkin Victims in the United States-Revised", U.S. Deparment of Justice Office of Justice Programs, 1-10. https://bjs.ojp.gov/content/pub/pdf/svus_rev.pdf, Erişim Tarihi 06.03.2023.
- Coleman, F. L. (1997). Stalking behavior and the cycle of domestic violence. *Journal of Interpersonal Violence*, 12 (3), 420-432. <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/088626097012003007>, Erişim Tarihi: 10.03.2023.
- Cupach, W. R. and Spitzberg, B. H. (2004). *The Dark Side of Relationship Pursuit: From Attraction to Obsession and Stalking*. Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
- Dennison, S. M. and Thomson, D. M. (2002). Identifying Stalking: The Relevance of Intent in Commonsense Reasoning, *Law and Human Behavior*, Vol: 26, No: 5, 543-561.
- Doğan, R. (2014). Kadına Yönelik Şiddetin Bir Türü Olarak, İsrarlı Takip (Stalking) Kavramı ve Suçu, *Ankara Barosu Dergisi*, Sayı: 2, 137-154.
- Douglas, K. S. and Dutton, D.G. (2001). Assessing the link between stalking and domestic violence, *Aggression and Violent Behavior* 6, 519-546.
- Güllü, C. ve Çiftçi, U. (2022). *Çalışma Yaşamında Şiddet ve Tacizin Önlenmesine İlişkin Başvuru Rehberi*, Uluslararası Çalışma Örgütü, Ankara, ss.1-30. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---ilo-ankara/documents/publication/wcms_862678.pdf , Erişim Tarihi: 17.02.2023.
- Gürgezöglü, E. (2010). Takip/İzlemeye İlişkin Algının İncelenmesi ve Mağdur Olan/Olmayanların Kaygı Düzeylerinin Karşılaştırılması, T.C. Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Kadına Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye Dair Avrupa Konseyi Sözleşmesi (İstanbul Sözleşmesi). (2011). İsrarlı Takip, <https://rm.coe.int/1680462545> Erişim Tarihi: 27.02.2023.
- Mavili, A. (2014). *Aile İçi Şiddet Kadının ve Çocuğun Korunması*, Ankara: Elma Yayınevi.
- Meloy, J. R. (1999). Stalking: An Old Behavior, A New Crime, *Psychiatric Clinics of North America*, Vol: 22, Num: 1, 85-99.
- Meloy, J. R. (2002). Stalking and violence, In J. Boon and L. Sheridan (eds.) *Stalking and psychosexual obsession: Psychological perspectives for prevention, polcing, and treatment*. West Sussex, UK: John Wiley & Sons, Ltd. 105-124.
- Meloy, J. R. and Fisher, H. (2005). Some Thoughts on the Neurobiology of Stalking, *J. Forensic Sci*, Vol: 50, No: 6, 1-9.
- Uluocak, Ş., Gökulu, G., Bilir, O., Etizer-Karacık, N. ve Özbay, D. (2014). *Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği ve Kadına Yönelik Şiddet Çanakkale Örneği ve Çanakkale'de Kadın Hakları Konusundaki Sosyal Hizmet Çalışmalarının Kısa Tarihçesi*, Edirne: Paradigma Kitabevi Yayınları.
- Morçatı (2022). Opuz Davası, <https://morcati.org.tr/izleme-raporlari/aihm-opuz-grup-davasi-2022-golge-raporu/> Erişim Tarihi: 27.02.2023.
- Morçatı, Şiddet Biçimleri, <https://morcati.org.tr/siddet-bicimleri/>, Erişim Tarihi: 26.02.2023.
- Mullen, P. E., Pathé, M., Purcell, R. and Stuart, G. W. (1999). Study of Stalkers, *Am J Psychiatry* 156:8, 1244-1249.
- Özar, S. (2022). İsrarlı Takip Suçu (TCK m. 123/A), *Ankara Üni. Hukuk Fak. Dergisi*, 71 (3), 1397-1430.
- Öztürk, N. (2017). Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanunun Getirdiği Bazı Yenilikler ve Öneriler, *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 8, Sayı:1, 1-32.
- Palmén, R., Francoli, N., Genova, A., Göksel, A., Sales, L., Sansonetti, S., Tozlu, Ç., Güngör, D. and Öztürk, A. (2016). WAVE: *Kadına Yönelik Şiddet Karşılaştırmalı Raporu: İtalya, İspanya ve Türkiye*, <https://notus->

- asr.org/wp-content/uploads/2016/05/WAVE_CR_TR_FINAL_7M arch2016-2-2.pdf, Erişim Tarihi: 19.02.2023.
- Regehr, C. (2009). Stalking Victims, Chapter 9, pp.261-285. https://samples.jbpub.com/9780763772109/72109_ch09_roberts.pdf, Erişim Tarihi 06.03.2023.
- Reno, J., Robinson, L., Brennan, N. and Schwartz, K. (1998). Stalking and Domestic Violence: The Third Annual Report to Congress Under the Violence Against Women Act, U.S. Department of Justice Office of Justice Programs, pp.1-67. <https://www.ojp.gov/pdffiles1/ovw/172204.pdf>, Erişim Tarihi 06.03.2023.
- Sallan Gül, S. (2013). *Türkiye’de Kadın Sığınmaevleri Erkek Şiddetinden Uzak Yaşama Açılan Kapılar mı?*, İstanbul, Bağlam Yayınları.
- Sheridan, L. P., Blaauw, E. and Davies, G.M. (2003). Stalking Knowns and Unknowns, *Trauma, Violence & Abuse*, Vol: 4, No: 2, 148-162.
- Spitzberg, B. H. (2002). The Tactical Topography of Stalking Victimization and Management, *Trauma, Violence & Abuse*, Vol: 3, No: 4, 261-288.
- Spitzberg, B. H. ve Cupach, W. R. (2003). What mad pursuit?: Obsessive relational intrusion and stalking related phenomena. *Aggression and Violent Behavior*, 8(4), PP.345-375. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S135917890200068X>, Erişim Tarihi: 10.03.2023.
- Tjaden, P. and Thoennes, N. (2000) Full Report of the Prevalence, Incidence, and Consequences of Violence against Women. U.S. Department of Justice, Washington DC.
- Türk Ceza Kanunu (2022). Israrlı Takip (123/AMadde), <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5237.pdf> Erişim Tarihi: 27.02.2023.
- Türk Dil Kurumu (TDK). (2023). Şiddet, <https://sozluk.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 26.02.2023
- Türkmen, A. (2010). Yeni Bir Hukuki Olgu Olarak Israrlı Takip ve Taciz (Stalking) ve Bunun Türk Medeni Hukuku Bakımından Değerlendirilmesi, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 11, Özel Sayı: 2009, 1387-1434.
- Uyumaz, A. ve Akdağ, İ. (2015). Türk Özel Hukukunda Şiddet ve Israrlı Takip Kavramı ile Israrlı Takip Mağdurunun Korunması, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: XIX, Sayı: 2, 45-94.
- World Health Organization (2002). The World Report on Violence and Health. Geneva: World Health Organization.
- Yur, D. (2013), Opuz Davası, <https://www.milliyet.com.tr/gundem/aihm-mahk-miyeti-de-nahide-yi-koruyamiyor-1782480> Erişim Tarihi: 27.02.2023.
- Zorluoğlu-Yılmaz, A. (2020). Özel Hukuk Düzenlemeleri Işığında Kadın ve Çocuklara Karşı Tek Taraflı Israrlı Takip (Stalking), Cyberstalking ve Sorumluluk, *Journal of Institute of Economic Development And Social Researches*, Vol:6, Issue:23, 215-236.

An Evaluation Of Theology And Philosophy in The Middle Ages

Mustafa Bingöl ^{1,a,*}

¹ Department of Philosophy, Faculty of Letters, Erzurum Technical University, Erzurum, Türkiye

*Corresponding author

Research Article

History

Received: 27/04/2023

Accepted: 30/05/2023

ABSTRACT

Being a philosopher in the early scholastic period is equivalent to being a theologian or being a Christian. In the Middle Ages and in the West, eastern philosophy was largely incorporated into the Christian faith, while philosophical systems offered practical, moral, and especially intellectual codes for life. Having a virtual monopoly on higher education from the post-Roman Empire to the Renaissance period, theologians engage in complex interactions with philosophy to assimilate science and secular learning into their own thoughts. One of the most widely read theologians in the Middle Ages, St. Augustine's definitions of philosophy and theology are explored in this period, starting with Augustine and extending to William of Ockham, who is often seen as the Renaissance philosopher. In addition to the problems of logic, language and rhetoric, the topics of the twelfth century are listed, touching on the subjects of god, the universe and man. Thanks to the summas covering all these subjects, the debates, in which philosophy and theology sometimes diverged and sometimes closely related, are an introduction to the Middle Ages. Immediately after the fall of the Roman Empire, Byzantine Christianity developed its own tradition. However, the main problem that arises between the two phenomena is that communication is very poor due to the fact that few thinkers do not know both Greek and Latin. As a result of this problem, the Greek and Latin churches emerge rather than a union. More importantly, the main reason Christian theologians benefit from neo-Platonism is Byzantine-style Christian mysticism, which stems from this split. Then, with the concentration of readings on Aristotle, philosophy begins to establish its influence on theology.

Keywords: Theology, Philosophy, Middle Ages, Scholastic

Batı Orta Çağ'da Teoloji ve Felsefe Üzerine Bir Değerlendirme

ÖZ

Erken skolastik dönemde filozof olmak, teolog ya da Hıristiyan olmaya özdeştir. Felsefi sistemler yaşam için pratik, ahlaki ve özellikle entelektüel kodlar sunarken Orta Çağ'da ve Batı'da büyük ölçüde doğu felsefesi Hıristiyan inancına dahil edilir. Roma İmparatorluğu sonrasında başlayarak Rönesans dönemine kadar yüksek öğrenim üzerinde sanal bir tekele sahip olan teologlar, bilimin ve laik öğrenimin kendi düşünceleriyle özümsemesi noktasında felsefeyle karmaşık etkileşim kurarlar. Orta Çağ'da en fazla okunan teologlar arasında yer alan St. Augustinus'tan başlayarak çoğu zaman Rönesans filozofu olarak görülen Ockhamlı William'a kadar uzanan felsefe ve teolojinin tanımları bu dönemde incelenir. Ayrıca mantık, dil ve retorik sorunlarına ek olarak tanrı, evren ve insan konularına değinerek on ikinci yüzyılın konuları sıralanır. Tüm bu konuları kapsayan summalar sayesinde felsefe ve teolojinin kimi zaman ayrıştığı kimi zaman yakın ilişki kurduğu tartışmalar Orta Çağ'a giriş niteliğindedir. Roma İmparatorluğu'nun yıkılışından hemen sonra Bizans Hıristiyanlığı kendi geleneğini geliştirmiştir. Ancak iki olgu arasında ortaya çıkan temel problem çok az düşünür hem Yunanca hem de Latince bilmemesinden kaynaklı olarak iletişim çok zayıftır. Bu problemde kaynaklı olarak bir birlikten ziyade Yunan ve Latin kiliseleri ortaya çıkar. Daha da önemlisi Hıristiyan teologlar yeni Platonculuktan yararlanmalarının asıl nedeni bu bölünmüşlükten kaynaklı olarak Bizans tarzı Hıristiyan mistisizmidir. Sonrasında, Aristoteles üzerine okumaların yoğunlaşmasıyla birlikte felsefe teoloji üzerinde etkinliğini kurmaya başlar.

Anahtar Kelimeler: Teoloji, Felsefe, Orta Çağ, Skolastik

Süreç

Geliş: 27/04/2023

Kabul: 30/05/2023

Copyright

This work is licensed under
Creative Commons Attribution 4.0
International License

mustafa.bingol@erzurum.edu.tr

<https://orcid.org/000-0001-5155-9910>

How to Cite: Bingol, M, (2023) An Evaluation Of Theology and Philosophy in The Middle Ages, CUJOSS, 47(1): 61-67

Giriş

Orta Çağ'da felsefe denilince beşinci ve ondördüncü yüzyıllar arasında anlam olarak uyuşmazlık vardır. Teoloji ve Felsefe özelinde okumaların ayrışması ya da filozof/hıristiyan olmak noktasında bir alternatif

belirir. Nitekim felsefe büyük ölçüde akademik bir çalışmaydı ancak kapsamı da elde bulunan kaynakların içerikleriyle ya da temalarıyla sınırlıdır. Felsefenin yaşayan ve gelişen bir disiplin olmasından kaynaklı düşünürler sürekli arayış içerisindeydi. Bu arayışını takip

edilen ekoller üzerinden sağlar. Platoncu ve Aristotelesçi düşünceyi takip edenlerin sağladığı Hıristiyan yüzyılı yeni çalışmalar yapmadığı anlamına gelmez ancak yeni yaşam ve düşünce sistemlerinin yaratıcı biçimlerinden ziyade belirli noktalarda sınırları değiştirmeye yönelik eklettik çalışmalarıdır.

Augustinus'un felsefi yapısı entelektüel olmaktan ziyade pratik ve ahlaki bir çerçeve barındırır. Genel anlamda erdemli bir yaşamı salık veren düşünür ve mutluluğu amaç olarak tasarlar. Augustinus'ın Tanrı Şehri adlı eserinde herhangi bir şekilde ulaşılabilecek son olarak insanlığının önüne kutsanmış yaşamı sunar (Augustine, 2015: 75). Augustinus hıristiyanlığı tercih ettikten sonra bu inançla uyumlu olarak gördüğü birçok şeyi kullanır hatta bu özgürlüğünün ürünü olarak mutlu yaşam üzerine bir eser yazmayı bile düşünür. Filozofların tatmin edici bulmaya başladıkları tanrı kavramına en azından kısmen uymak, felsefi düşünce noktasında da bir hıristiyanına uygun düşer. İyilik ya da adalet kavramının saf bir varlığa indirgenmesi ne zor ne de doğası gereği itiraz edilebilir. Aziz Pavlus'un insanlara kendi yaratılışını tefekkür ederek Tanrı'nın doğasına ilişkin gerçek ancak sınırlı anlayışa doğal akıl yoluyla ulaşmış olması gibi filozoflarda mutlu yaşama, kendi tabiatlarının üzerine çıkar ve dünyevi şehvetlerden uzaklaşırlar. Tıpkı ruhun ölümsüzlüğü üzerine düşüncelerin mutlu yaşam noktasında şimdiki zamanla sınırlı olmadığını zamanın ötesine ulaştığını iddia eden filozoflar gibi hıristiyanlar da bu noktada zıt düşünceler içerisinde değildiler. Tamda bu yüzden hıristiyanlık bir felsefedir.

Batı dünyasında hayatın rehberi sorusunu ya da temasını takip etmek isteyenlerin uğrak noktası olarak Anicius Manlius Severinus Boethius (480 - 524) (Boethius, 520: 52) karşımıza çıkar. Felsefenin Tesellisi adlı eser her ne kadar filozofun kendisine karşı bir meydan okumayı gösterse de hıristiyan düşünürleri için bu şekilde algılanmaya devam eder. Bürokraside görev alması ve hayatının sonunda siyasi tutukluluk altında felsefeyle buluşur. Teolojik eserlerine bakıldığında ve kutsal bilgeliğe ilişkin değerlendirmeleri onun Hıristiyanlıkla olan bağının kopmadığını gösterir. Bu bağına rağmen Tanrı'nın ilahi kudretinin ya da kader noktasındaki etkisini sorgular. Çünkü insan kaderinin değişmez bir basitliğe bağlı oluşu noktasında sorgulamaya ihtiyaç duyar. İnsan özgürlüğünün ve bilgiyle olan ilişkisinin sorgulanması neticesinde rehber olarak gördüğü ve nihai teslimiyetin son noktası olan yerin felsefe olduğunu anlar. Ona göre tüm felaketler zincirinin bitmesine temel düzene kavuşmasında aracı olan şey felsefe'dir. Boethius'un Tesellisiyle birlikte Auxerreli Remigius'un (841 -908) da yer aldığı, eski metinlerde hangi felsefenin doğru yolu sağlayacağı Karolenj yazarlar tarafından okunarak yorumlanır.

Augustinus ve Boethius sonrasında Batı Avrupa'da teolog yerine filozof diyen ve felsefi bir sistemi tercih eden kimse kalmaz. Teolojiyi kabul edenler Hıristiyanlığa ek rehber olacağı düşüncesiyle kabullenir.

Roma İmparatorluğunun çöküşüyle beliren ve kültürel kalıpların büyük değişikliğe uğraması nedenler arasındadır. Avrupa'yı yönetenler felsefe eğitimi almak yerine siyasi pratikleri öncül kabul etmeye başlar. Kimliklerini belirleyen şey ise katedral okullarında aldıkları eğitimidir.

Bede (672-735), İtalya'da Cassino, İngiltere'de Wearmouth ve Jarrow'da kurulan manastırların el yazmalarının mirasçısıdır. Bu eserleri inceleyen Bede, bu mirası batı manastır hayatı geleneğine işler. İmla ve dilbilgisi üzerine yaptığı çalışmalarla birlikte spekülatif olmaktan daha çok yararlı bir Hıristiyan bilimi yaratma çabasına girer. Bu çabasının olağanüstü başarıya dönüşmesi, değişimin doğasına ilişkin sınırları açığa vurur. Bu başarı teoloji için geçerli olsa da felsefe adına bunu söylemek pek mümkün değildir. Artık Batı'da entelektüel kimliği kazanan birisine rastlamak olanak dışıdır. Çünkü tüm niyet ve amaçlarına bakılmaksızın farklı dinlere ait bir dizi görüş olan felsefi ve ahlaki sisteme rastlanmaz. Boethius'un bu anlamda felsefesi ya da filozof kimliği tartışılabilir Bede'nin çağdaşları için bu tartışma yapılamaz. Bu aşamadan sonra Felsefe'nin iki kanala girdiğini ve bu kanalları takip ettiğini söyleyebiliriz (Rundle, 1997: 36). Kendileri eski filozofların düşünceleriyle ifade etmeyi tercih eden ilk grup onların düşüncelerini benimser ve fikirlerine uyarlar. Augustinus'un görüşünü benimseme noktasında iyi ve zeki insanların tercihi olduğunu ve Hıristiyanlık adına kabul edilmemesi gereken hususların titizlikle incelenmesi gerekir (Copleston, 1993: 53).

İkinci grupta ise kendilerini Hıristiyan olarak ifade eden çağdaşlar yer alır. Hıristiyan ortodokslarıyla açık bir şekilde bağdaşmayan hatta çelişen görüşler için çarenin akıl olduğunu öne sürüyorlardı. Felsefenin bu alandaki kullanımı on birinci yüzyılın sonlarına denk gelir. O zamanlar Westminster'in başrahibi olan Gilbert Cripsin (1055-1117), Londra'da bir toplantı düzenleyerek "Felsefi Toplum" oluşturmak ister. Zamanın ötesindeki bu düşünce bir gizem taşıyor çünkü daha önceden hiç kimse bir kurgu olsa da buna yeltenmemiştir. Onun amacının ütopya boyutunda değil de daha çok, Hıristiyan ile Yahudi arasındaki diyalogun yürütüleceği bir ortam inşa etmektir. Bu diyalog bir filozof tarafından yürütülerek rehberlik edilecektir (Sapir, 1986: 89). Toplantı başladığında ikili ya da üçlü olarak değil birkaç soru tartışılır. Örneğin bazı tartışmalar içerisinde Aristoteles ile Porphyrios'un cins ve türleri arasındaki benzerlik tartışılırken diğer taraftan ise grammerin mantık biliminin alt dalı olup olmadığı tartışılır. Felsefi toplum düşüncesi taşıyan Gilbert ise farklı mezheplerde ya da dinlerde iki filozofu tartışır. Aralarındaki mesele Hıristiyan inancının rasyonel temellerine olan itibarın sağlar. Artık okuyuzarlardan bahsedildiğinde ya da Gilbert onları takdim ederken eskinin filozofları olarak sunar.

Gilbert'in çağdaşı olan Peter Abelard (1079-1142), bir filozof, bir Yahudi ve bir Hıristiyan'ın yer aldığı bir diyalog yazar. Çalışma kendi kendine egzersiz yaparak

filozofları bulmanın imkansız oluşunu idrak etmesiyle belirir (Abelard, 1984:166). Hıristiyan ve Yahudi arasında geçen diyalogta Canterburyli Anselm'in (1093-1109) Tanrı Neden İnsan Oldu? eserindeki enkarnasyonu ana konu olarak içerir. Hıristiyan ve Filozof'un yer aldığı tartışmada ise iyinin ve güzelin doğası üzerine tartışır ve erdemlerinin onlara nasıl ulaşacağını sorgular (Anselm, 1977: 89). Ayrıca kötülük ve azap üzerine yaptığı sorgulamalarda özellikle Yahudilerin duyuları sarılmış canavarlar olarak eleştiren filozoflar bunun nedeni öğrenmeye çalışır. Abelard bu araştırmaya "Yunanlılar bilgelik arar." düşüncesiyle hareket ettiğini belirtir (Abelard, 167). Ayrıca mutluluk arayışının mükemmelliğe giden bir yolculuk olduğunu da ifade eder (Abelard, 167). Bu hedefe varmak kutsanmaktır. Ancak Abelard'ın düşüncesiyle Gilbert'in düşüncesi arasındaki temel farklılık kendisini Hıristiyan yerine filozof olarak tanıtan bir kişiye ulaşmamasından kaynaklı eksiklik olduğunu belirtir.

Orta Çağ'da pratik olarak yaşamları bir felsefi sistemden ziyade eski felsefi yapıları yorumlayan Hıristiyan düşünürlerle karşılaşırız. Bu yüzden Abelard, Gilbert'in yaptığı gibi, vahiy aracılığıyla elde edilen kanıtların yalnızca akılla karşılaştırılmasına indirgenmiştir.

On üçüncü yüzyılda John of Wales (?-1285) adlı Fransisken vaiz, iyi filozofu tarif etmek ister ve büyük çaba sarf eder. Ona göre öğrenimi ve alçakgönüllülüğü açısından bir keşiş olduğunu ortaya koyar. Bu dönemin sonlarına doğru özellikle Paris Sanat Fakültesi'nde felsefe eğitimi verenlerin bazıları felsefenin bir yaşam tarzı olduğunu fikrini benimseyerek ortaya koymaya çalışır. Ancak 1277'de bu fikirlere karşı mahkumiyetler yer alır (Dien, 2009: 79). Sadece filozofların bilge olduğu kabul görür. Buna rağmen bu dönemin felsefeye erişim noktasında bir kılavuz olarak sunulduğu ve tasvir edildiği açıktır.

Orta Çağ'da felsefe tanımları yapmaya başlamak onu pratik hale getirmenin en kolay yolu, diğer disiplinlerle olan ilişkisini ortaya koyarak belirir. Sanat ve bilim arasındaki ilişkiyi ortaya koyan şemaların (klasik, krolenj ve 12. yy versiyonları) on üçüncü yüzyılda güncellenmesi gerekir. Bu ilişkiyi gerçekleştiren tanımlardan da anlaşılacağı üzere felsefe'dir 1250'de Arnulfus Provincialis (220-261)'e ait felsefe tanımlarına bakıldığında: Seneca (4-65), felsefeye "bilgelik sevgisi" adını verir. Ayrıca bunu doğru akıl sevgisi olarak da tanımlar. Calcidus(?-?), felsefenin hem görülen hem de görülmeyen şeylerin kesin bilgisi olduğunu söyler. Isidore (?-636), doğru yaşama çabasıyla birleştirerek, ilahi ve insani meselelerin kesin bilgisi olduğunu belirtir. Ayrıca felsefenin sanat ve bilim olduğunu da vurgular. Belki de bu noktada felsefenin insanın kendi özüne ait erdemlere yaklaşarak yaratıcıya ulaşabileceğini düşünür. Bu erdemler arasında "ruha fayda sağlayan düzen", "insanın kendini bilmesi", "ölümle ilgili kaygı" ya da "doğanın araştırılması ve ilahi, beşeri varlıkların bilgisi"dir.

Felsefenin ne olmadığı düşüncesinden hareketle on üçüncü yüzyılda ne olduğuna dair düşünceye ulaşılabilir. Mekanik ve büyü sanatların felsefeyi dışladıkları söylenebilir çünkü dokuma, denizcilik, tarım, tiyatro, tıp, avcılık gibi bedene hizmet eden sanatlar oldukları için felsefeye karşı çıkarlar. Ayrıca kehanet (matematik), gelecek hakkında bilgi verme, uğursuz işler, büyü gibi alanları ve kişisel özgürlüğü savunan liberalizm ile bunun karşıtı olan köleliği tüm bilimlerin sınırlarının ötesinde görür. Ancak bu dönem bazı yazarlar büyüye ilişkin olan sanatları felsefeden ayırmanın pek mümkün olmadığını savunurlar. Jean Gerson (1363-1429), iblislerin var olabileceğini ve inancın bize bu noktada kesinlik sunabileceğini yazar (Gerson, 2023). Büyünün bu noktada gerçek sayılması ve sözde bilim olması asıl problem değildir onun bedensel, duyuşsal ve tikel şeylere yönelerek hakikatin önüne geçmesidir (Catherine, 1987: 17). Büyü ya da sihir iblislerle anlaşmalar yapılmasıyla meydana gelir ve bu durum putperestlikle eşdeğerdir (Catherine, 12). Bu anlaşmalar hata yapmaya odaklıdır çünkü doğa yasalarına uygun hareket etmezler (Catherine, 11). Sihirle ilgili yapılan çoğu şey insanın sabırsızlığının göstergesidir. Çünkü insan Tanrı'ya olan inancını sorgulamaya başladığında dualarını kabul olmadığını düşünür (Catherine, 11). Bu noktada büyüün işe yaradığı düşünülür ve uygulanır. Bu kabul hem felsefe hem de ilahiyat alanındakileri rahatsız eder. Aynı durum gökbilimleri içinde geçerlidir ve Gerson, göklerin Tanrı'nın yönetim aracı olduğunu ifade eder. Bu noktada astrologların bilimleri teolojinin hizmetkârı olduğunu hatırlamaları gerektiğini söyler. Böylelikle dinsizlik suçlamalarına ve hurafelere maruz kalmayacaklarını ifade eder (Catherine, 21).

On üçüncü yüzyılda mekanik sanatların mütevazı bir seviyede kalmalarının asıl nedeni, iyi şeyleri öğrenme yeteneğine sahip olanların incelemesine değmeyeceği, ruhun daha yükseğe ulaşmasına engel olacağı düşüncesidir. Büyü ve astrolojinin yerleşik bir hata eğilimde olmasının diğer bir nedeni ise görüşleri noktasında sadece Tanrı'ya odaklanmamalarıdır (hatta Orta Çağ görüşü dikkate alındığında bile). Bu noktada liberal sanatlar ruhun teolojiyi anlama becerileri sağlayan bilimler olmalıdır. Felsefe ise bu noktada ekstra bir çabaya gerek duymaz çünkü teolojiye daha yakındır. Tüm bunlardan çıkarılabilir sonuç, on üçüncü yüzyıl düşünürlerinin felsefeyi seleflerine nazaran, sanatları ve bilimlerin arasına yerleştirme noktasında ileri noktaya taşıyamadıklarıdır. Sadece bununla sınırlı kalmaz aynı zamanda felsefenin herkesin mutabık olabileceği bir tanımlamaya ulaştırılmaz. Çünkü felsefe yedi özgür sanat arasında ve müfredatta yerleşik bir alana sahip değildir.

Teoloji Fikri ve Çıkar Çatışması

Teologia terimi Hıristiyan yazarlar tarafından günümüzdeki anlamında on üçüncü yüzyıla kadar kullanılmaz. On ikinci yüzyılda daha kutsal yazıların incelenmesi noktasında söz edilirken on üçüncü yüzyılın

sonlarında St. Thomas Theologia yerine “Sacra Doctrina in the Summa Theologiae” ifadesini kullanır. Hıristiyan inancının rasyonel yöntemlerle sistematik olarak incelenmesi anlamına gelir. Kutsal metinlerin incelenmesinden hareketle birçok muğlaklık anaolojiler üzerinden açıklanır. Ancak teologia kelimesi, Boethius’ta kullanıldığı gibi dar ve sığ anlamı Orta Çağ’ın başlarında benzer nitelik taşır. Boethius, teolojiji felsefenin alt dalı ve onu spekülâtif olarak tanımlar. Teoloji madde ve hareketten tamamen bağımsız olduğu düşünülen ilahi töz ile ilgilidir. Boethius takip ettiği bu yol aslında Platoncu düşüncenin ayırımıdır çünkü teolojiji insanın entelektüel çabalarına yerleştirir. Kapsamını ise Hıristiyan bir bakış açısıyla sınırlandırır. Her ne kadar Hıristiyan bakış açısıyla yazsa da Boethius bazı zorluklara göğüs gerer. Tanrı’nın doğası, teslis inancı, yaratılış dışında insanın düşüşü ve kurtuluşu olaylarını açıklamak ister. Hatta vahiyle ilgili birçok filozofun kabul etmeyeceğini belirterek kanıtlanması gerektiğini ifade eder. Ortaya çıkan hakikat arayışı Orta Çağ düşüncesinin temeli haline alır (Richard, 2005:42). Arnulfus Provincialis, teolojinin insanları günaha ittiğini Adem’in Tanrı’nın suretinde yaratıldığını erdem ve bilgi noktasında mükemmeldi ancak doğa kanunları üzerinde tasarrufu nedeniyle anlayış yetisini yitirdiğini ifade eder. Aldığı hasar sadece ruhuna ait değildir aynı zamanda vücudunu da etkiler. Bunun dışında Adem’in yaratılmasında başka nedenlerde bulunur. Daha mükemmel olmaya, yaratıcına bilgi ve erdem noktasında benzemeye çalışır. İnsan, yaratıcıyı tefekkür ederek ruhunu yükseltmeli ve edebi mutluluğu bulmalıdır. Arnulfus’a göre çoğu filozof tarafından bu durum açıklanır. Ancak dünyanın sonuçlarından kurtaracaksa gerekli olan şartların sağlanması felsefe sayesinde olur. Bilgi ve erdem noktasında mükemmelliğe ulaşmanın aracı felsefedir. İnsanın düşüşü felsefeyle disiplin kazanmasına, varlığın bilgisine sahip olmasına hatta sevginin yan ısıra korkuyu kavramasına fırsat tanır (Lafleur, 47).

Aqunali Thomas, Summa Teolojisi’nde “felsefeden başka doktrin gerekliliği olup olmadığı” sorusunu ilk olarak inceler (Stendal, 2010:12). Cevap olarak ise vahyin kurtuluş için gerekli olan ve yalnızca akılla asla bulunamayacak şeyleri içerdiğidir. Bu noktada cevabına karşılık iki itiraza yanıt verir: Birincisi akılla ele alınabilen her şey felsefe tarafından ele alınır ve insan, aklının erişemeyeceği bilmek için çaba göstermemelidir (Stendal, 12). İkinci olarak felsefe tüm hakikatler ve varlıkları konu edinir ve ilgilenir ki bu durum Aristoteles’inde ifade ettiği gibi teoloji felsefenin bir dalıdır. Aqunali ilk itiraza Tanrı’nın ifşa ettiği ve aklın ötesinde olan şeyleri iman aracılığıyla kabul etme görevini hesaba katmaz (Stendal, 12). İkinci olarak aynı konunun farklı bilimlerden ele alınabileceğini unuttur. Kutsal doktrine ait teolojinin klasik olarak felsefenin bir alt dalı olarak tanımlanmasına karşı çıkar ve farklı düzen olduğunu ifade eder. Teolojinin vahyin konusunu kapsama konusunda felsefenin ayrı oluşuma Jean Gerson’da (1363-1429) da rastlanır. On dördüncü

yüzyılın başında Boethius’un Felsefe’nin Tesellisi adlı eser üzerine çalışma yapan Gerson, “Volucer” ve “Monicus” arasında prosimetrik bir şekilde diyalog yazar. Ele alınan sorun, felsefenin tek başına teselli verip vermediğidir. Volucer, Monicus’a teolojinin felsefeyle ya da akıl yürütmeye aynı türden bir ilişkisi olduğunu belirtir. Aralarındaki ilişkinin ev hanımı ve hizmetçi benzetmesi üzerinden değerlendirerek, bilimlerin arasında derece olması gerektiğini belirtir.

Felsefe vahiyle bilinebilecek konuları dışlar. Teoloji ise bu konuları doğüstü olarak belirler. Boethius’un eserinde tanımladığı her şeyin ötesinde yer alan kader uzun bir tartışmaya neden olur. Yahudi olmayan filozofların, Tanrı’nın var olduğunu görebildiklerini ancak enkarnasyonun gizemini anlamak için açık bir şekilde iman edilmesi gerekir (Catherine, 21).

Teolojinin kapsamına ilişkin Boethiusçu yaklaşım, Orta Çağ Hıristiyan dünyası için yeni bir gelişmedir çünkü hayatın kılavuzu olarak felsefenin görülmesini sağlar. Ahlaki olarak teoloji, Hıristiyanlarda bir ihtiyacı karşılar. Buna karşın spekülasyonların ortaya koyduğu hatalar hala devam eder. Aynı konuların farklı şekilde irdelenmesi olduğu gibi diğer alanların da (dilbilgisi, retorik, mantık) sağlayabileceği biçimsel muhakemede etkisi tartışılır. Orta Çağ için bu etkiler yeterlidir çünkü bu alanlardaki teknik gelişmelerdir. Bunun dışında bazı orta çağ bilginleri için inanç meseleleri tartışırken aklın kullanılıp kullanılmayacağı tartışması ortaya çıkar. Yine de bu tartışmanın aciliyeti yoktur. Bu tarz sorular Hıristiyan bilim adamları seküler edebiyat yazarlarını okuyup kullanmaları gerekirken gerekmediği şayet okurlarsa Hıristiyan yerine seküler açıdan tarif edilen Cicerocu (106-43) olma riskini tartışır. Anselmus için bile on birinci yüzyılın sonlarında inanç ve biçimsel muhakeme, inancı anlama noktasında aracı olmuştur. Ancak on birinci yüzyıldan itibaren özellikle grammer ve mantığın kullanımıyla birlikte inanca olan meydan okumanın arttığı söylenebilir. Yine de buna karşı çıkanlar söz konusudur. On üçüncü yüzyılda Auxerreli William (1140-1231), inanç maddelerinin insan aklıyla kanıtlanmasının sapkınlık olduğunu belirtir (Collman, 2011:89). Ona göre inanç kanıtlamaya yoluyla kurulamaz hatta insan aklının bunu gerçekleştirmesinin hiçbir değeri olamaz. Arius ve Sabellius (Ayres, 2004:115) gibi akılları tarafından yanılığa düşmüş sapkınların listesini verir.

Burada tartışılan konular teolojik gerçekliklerin felsefi yöntemlerle (Gilbert, ve Abelard) yani insan aklına başvuruyla tespit edilip edilmeyeceğidir. Bunun mümkün olması halinde felsefenin teolojik söylemde uygun hatta gerekli bir yeri olması gerekirdi. Kilisenin yüzyıllar boyunca ortodoks öğretilerine sadık kalacağı ve kesinlik olmaksızın felsefi tartışmanın tüm görünür dezavantajlarına kapı aralar. Şayet muhafazakâr görüşün her zaman kararlılıkla savunduğu teolojik gerçekler tesis edilememesi halinde felsefi

argümanlar inanç hakikatlerini sunma noktasında destekleyici olup olmayacağı tartışılır hal alır.

Augustinus Hıristiyanlığın temel prensiplerini filzoofların anladığını ve bu yüzden bu düşünceye sadık kaldıklarını ifade eder. *The City of God* adlı eserinde uzun bir bölüm olarak bildiği düşünce okullarının karşılaştırmasına ayıran Augustinus, Platoncuların Hıristiyan hakikatini kavrama noktasında en fazla yaklaşan olduklarını belirtir. Çünkü Hıristiyan felsefesinin aşılabilir gerçekleri barındırdığını düşünmez (Augustine, 45). Ancak onun haleflerinin pekte onun gibi düşünmedikleri ortadadır. Çünkü onun kadar iyimser olamayan halefleri Orta Çağ'a ait korkunun, felsefenin teolojiiye ele geçirebileceği endişesi yüzünden izin verilmemesi gerektiğini ısrarla vurgular. Bununla birlikte onikinci yüzyılın sonlarından itibaren disiplinlerin düzensiz oluşu nedeniyle felsefenin sınırları aşarak diğer konuları kirlettiğine ilişkin şikayetler vardır. Tournaili Stephen (1128-1203), onikinci yüzyılın son çeyreğinde Papa'ya mektup yazar ve felsefenin giysilerinin yırtılmış ve düzensiz olduğu için eskisi gibi itibarının olmadığını, teselli etmekten uzaklaştığını belirtir (Hamburger, 2002:162). Bununla kalmayan şikayet evrilerle onüçüncü yüzyılın başında yaşayan dominikli bilim adamlarının barbarlar gibi davrandıklarını, kutsal yazıların incelenmesinin bile metafiziğiye yerleştirmenin teolojiiye zora soktuğunu düşünür (Philip, 152). Bu tip durumların yeni olmadığını tekrar tekrar dile getirildiği düşünülebilir ancak her zaman için felsefenin aşağılayıcı olmadığı da unutulmamalıdır.

Onikinci yüzyılın çeyreğinde Fransa'nın "dört labirenti" (Gilbert of Poitiers, Peter of Poitiers, Peter Lombard ve Peter Abelard) olarak ifade edilen gruba hicivli bir saldırı düzenlenir. Liberal sanatların, laik yazarların ve özellikle filozoflarının yerinin ne olduğunu açıklayarak, her birinde neyin kabul edilemez olduğunu belirtir. Örnek olarak ise Platon'un yıldızları tanrı olarak gördüğünü, Aristoteles'in tartışmasının hilekarlıkla dolu olduğunu belirtir (Glorieux, 1952: 103). Bununla kısıtlı kalmayan tartışmalara Lilleli Alan (1128-1203) katılır ve doğa bilimlerinden alınan terimlerin teoloji araştırmalarında kullanılmasını eleştirir hatta ona göre tiyatroyu anlamakta güçlük çekenlerin meleklerin tartışmasında sorun yaşamayacaklarını belirtir (Morenbon, 2002: 65). İlahiyatçıların ve sanatçıların Kutsal Kitap konularını tartışırken birbirlerinin ayaklarına basıyorlardı çünkü kaçınılmaz şekilde birbirlerinin alanlarına ilişkin ortaya çıkan örtüşmeler ve buna bağlı olarak oluşan olasılıklar bunlara neden olur.

Felsefi çalışmanın etkisi olduğu açıktır çünkü hakikati güvence altında olmadığı kabul edilir. Bu noktada felsefi bir şekilde konuşma ile teolojik olarak ve gerçeğe göre konuşmak arasında çizilmiş bir karşıtlığa rastlayabiliriz. Felsefe merakı gidermek adına ve Hıristiyan hakikatleriyle uyuşup uyuşmadığına dikkat etmeden hareket etmesi ya da böyle bir zorunluluğu olmaması ona araştırma izni sunar. Roger Bacon (1220-

92) onüçüncü yüzyılda merak ile teolojik çalışmayı desteklemek adına felsefenin kullanımı arasında ayırım yapar (Bacon, 1905: 91). Felsefenin araştırma noktasında sadık bilgiler sunduğunu belirten Bacon, hataların varlığını araştırılması sayesinde hakikat arayışında gerçekliğe ulaştırır. Gerçeğin desteklenmesi ve hatalardan uzaklaşılması hakikati güvence altına alır. Ancak bu iyimser hava ilahiyatçılar için ne yazık ki söz konusu değildir çoğu ilahiyatçı felsefi çalışmanın kendi haline bırakılmasından yanadır. Çünkü belirli felsefi öğretilerin Hıristiyan öğretileri ile kaçınılmaz şekilde çeliştiği noktalar söz konusudur. Örneğin yaratılmış dünyanın sonsuz olup olmadığı ya da ruh göçü üzerine / Yaratıcının bir bedeni aynı anda iki farklı yerde hazır kılma gücü var mıdır? / Melekler gelecek hakkında bilgi sahibi midir? / Yeryüzü ya da gökyüzü kendi faaliyetlerini durdurabilirler mi? / Ruh ve beden birbirinden ayrıldığı zaman akıl ruhta mı kalır? gibi sorular *Quodlibetal Questions* adlı eserlerde ortaya çıkar. Onüçüncü yüzyılın son çeyreğinde Giles of Rome (1243-1316), Aristoteles, İbn Sina, İbn Rüşd gibi filozofları ele aldığı ve görüşlerinin Hıristiyanlık ile uyuşmayan taraflarını irdelediği *Errores Philosophorum* adlı eserini yayımlar. Aristoteles tüm değişimlerin hareketten önce geldiğini, zamanın bir başlangıcının olmadığını, dünyanın ebedi olduğunu, göklerin yaratılmamış ve bozulmaz olduğunu ve ölümlerin dirilmelerini kabul etmez. İbn Rüşd hatalarında ısrar ederek dünyanın bir başlangıcının olmadığını, yaratıcının bireysel varlıklar için ilahi bir ilgisinin olmadığını ve teslis inancının olmadığını savunur. İbn Sina ise Aristoteles'in hatalarını tekrar ederek onları daha evrensel kılma çabasına girer. Değişen hiçbir şeyin doğrudan yaratıcıyla ilerlemediğini iddia eder. Yaratıcı tekil şeyleri tanımlamanın bireysel doğasına sahip değildir. Yaratıcının sıfatları yalnızca tepki neticesiyle belirir. Bunların dışında on üçüncü yüzyılın son çeyreğinde Paris'te mahkum edilen 219 madde arasında peygamberlerin kendi kendilerini yetiştirdikleri de yer alır (Hissette, 1977: 45). En önemlileri arasında teologların gerçeğin tamamına sahip olduklarını düşünürken filozofların ise yalnızca gerçeğin bir kısmına değil aynı zamanda kurtuluş için gerekli olan gerçekliğe sahip oldukları hususları yer alır.

Filozoflar ile kilise ekseninde hareket eden teologların söylemleri arasında çelişkiler karşısında aşına olduğumuz bazı oluşumlar meydana gelir (See, 1933: 13). On ikinci yüzyılın sonlarına doğru Tournaili Stephen, Hıristiyanların vakitlerini yedi özgür sanatla harcamamaları gerektiğini belirtir. Hatta uydurma şiirlerle, tıpla, hukukla ve daha da önemlisi Aristoteles'in şaşırtmalarıyla vakit öldürülmemelidir. Onun ortaya koymaya çalıştığı şey liberal sanatların Kutsal yazıları anlama noktasında yardımlarından öte, kendi doğrularını okumaları zihni aydınlatmak yerine kararttığını ifade eder. Yine on ikinci yüzyılın ilk çeyreğinde Paris Şansölyesi olan Prepositinus'ta benzer bir noktaya temas eder: Felsefe ve diyalektiğin boş bilgelik olduğunu ve bu sayede gerçekliği gördüklerini

belirtir. Felsefenin kısır bir gevezelik olduğunu, yararsız olduğunu ifade eder. Şayet kutsal metinleri felsefi bir tutumla incelemeye çalışırsak, yaratıcının bu durumdan hoşnut olmayacağını belirtir (Morenbon, 45). Bu tavırlar sadece felsefe eleştirisi ile sınırlı kalmaz aynı zamanda Yunan filozoflarının mısırlıları yağmaladıkları ve İbranilerin bilgeliklerini çaldıkları ancak öğrendiklerini çarpıtarak yansıtmadıkları gibi basmakalıp ifadeler görülür.

Sonuç

Felsefe ve teoloji söz konusu olduğunda her iki disiplin için de önemli birçok husus olduğu açıktır. Beşinci ve altıncı yüzyıllar sonrasında Hıristiyanlık dünyası kabul gören düşüncelere saygı gösterme eğilimindediler. Ancak burada felsefe yapan Hıristiyan bilginler kendilerini filozof olarak nitelendirmiyorlardı. Orijinal felsefi düşüncelerde bu iki disiplin arasında ayırım yapmayı daha yüzeysel hale getirmişlerdir. Bu yüzeyselliğin dışında iki disiplin arasında yapılan ayrımlar birçok düşmanlığa da neden olur. Teolojik alanlarla felsefenin kullanılması uzun bir tartışmanın ürünüdür. Özellikle on üçüncü yüzyıldan sonra teolojik tartışmaların ya da araştırmaların felsefi bir kimlik kazanması genellikle bu toplantılar sayesinde gerçekleşir. Bu evrede her ne kadar zordu felsefenin teolojinin hizmetkarı düşüncesini sürdürmek çünkü her iki disiplinin temsilcileri teologlardı. Tüm bunlara rağmen on üçüncü yüzyılın ortalarında felsefe üniversitelerin akademik çalışmalarında hak ettiği yerini almaya başlar. Ancak bu yer alma çilesiz gerçekleşmez çünkü on üçüncü yüzyılın son çeyreğinde dini otoritelerin kınamaları belirir. Bu evre, ikili arasında yüksek krizlerden bir tanesidir.

Orta Çağ'ın sonu antik dünyanın ve felsefenin duruşunda bir değişikliğe sahne olur. Özellikle edebiyat alanında bir tartışmadan ziyade somutlaştırdığı kültürün hazinesi kullanılır. Kültürün bu şekilde okunması sadece edebiyat alanında değil aynı zamanda tarih ve hitabette de etkili olur. Teoloji alanında yapılan tartışmalar arasında öğrencilerin yazı tiplerine ilişkin araştırmaları sayesinde Yunanca ve İbranice metinlerin el yazmaları araştırılır ve bu sayede Roma'nın yıkılmasında sonra ilk defa Batı'da her zamandakinden daha fazla eksiksiz çalışma konusu edinir. Eğitimli insan sadece klasik idealin özeti değil aynı zamanda kültürlü, kibar ve Rönesans insanı olmaktır. On ikinci yüzyılın ünlü değişimleri arasında yer alan, kendi zamanının en büyük bilginleri bile eski devlerin omuzlarında oturan cüceler gibiydiler, açıklamasıyla daha anlaşılır hal alır. Bu deyiş şunu ortaya koyar büyük çalışmaların omuzları üzerine yerleşen tartışmalar aslında devlere aittir. Her ne kadar skolastik yöntemler Katolik bilim geleneğinde kullanılsa da on altıncı yüzyılın sonlarında Protestan bilimi tarafından reddedilir. Tüm bunlar eski öğrenmenin mirasına yönelik yaklaşımların bilinçli bir karşıtlığının ürünüdür ve kırılan bu zeminle birlikte yeniden doğuşun duyusudur.

Orta Çağ ilahiyatçıları, Yunanlılardan beri süregelen felsefi tartışma konularıyla ilgilenerek klasik geleneği canlı tutarlar. Ancak bu katkı bazı noktalarda daha belirgin hal alır. İlahi varlıklardan bahsederken hem kelime dağarcığını hem de kavramı geliştirirler. Kilise ve ayinlerin tartışmasına felsefi kategorileri yerleştirirler. Son derece incelik ve yaratıcılığa sahip yeni bir çalışma külliyatı yaratırlar. Belki de felsefi teolojinin orta çağ çabalarının en önemli sonucu olarak bin yıl boyunca canlı kalan ve ortaya koyduğu yeteneği yok ederek değil de kullanarak bir miras aktardığını söyleyebiliriz.

Kaynaklar

- Anna Sapır, Abulafia, *The Works of Gilbert Cripsin Abbot of Westminster*, (ed. G.R. Evans), The Oxford University Press, London, 1986.
- Anselm, *Anselm Proslogion*. Bucureşti, Ştiinţifică, 1977.
- Ayres, Lewis, "Nicaea and its Legacy: An Approach to Fourth-Century Trinitarian Theology", Oxford University Press, New York, 2004.
- B.T, Coolman, "William of Auxerre". Springer, 2011.
- Boethius, *The Consolations of Boethius*, The University of Oxford, London, 520.
- Copleston, Frederick Charles, *A History of Philosophy. 2: Medieval Philosophy*, New York: Doubleday, 1993.
- D. Catherine, Brown. *Pastor And Laity In The Theology Of Jean Gerson*, Cambridge University Press, Cambridge, 1987.
- Diem, Albrecht, "A Classicising Friar at Work: John of Wales' *Breviloquium de virtutibus*". *Christian Humanism: Essays in Honor of Arjo Vanderjagt*, 2009, 77-102.
- Gerson, Jean De, "International Encyclopedia of the Social Science". <https://www.encyclopedia.com/social-sciences/applied-and-social-sciences-magazines/gerson-jean-de>. (13.01.2023).
- Hamburger, Philip, "Separation of Church and State". Harvard University Press, 2002.
- Marenbon, John, *A Companion to the Philosophy of Education*. Blackwell, 2002.
- P. Glorieux, "Contra Quatuor Labyrinthos Franciae", AHDLM, 1952.
- Peter Abelard, *Ethical Writings*, (Çev. Paul Vincent Spade), Hackett Publishing Company, London, 1984.
- Richard A. LaFleur, *Whelock's Latin Reader*, Harper Collins Publishers, 2005.
- Roger Bacon. *Metaphysica*, (ed. R. Steele), Opera Hactenus Inedita, London, 1905.
- Rundle, Bede, *Mind in Action*, Oxford University Press, New York, 1997.

- Saint Augustine, *The Trinity: De Trinitate*, (Çev. Edmund Hill), New City Press, 2015.
- See Jerome, "Letter 22, *Select Letters*", (ed. F. A. Wright), London, 1933.
- See R. Hissette, "Enquête sur les 219 Articles condamnés à Paris le 7 Mars". Paris, 1977.
- Stendal, Russell, *Commentary on the Gospel of John*, The Catholic University of America Press, Washington, 2010.

The Concept of Metaverse or Virtual Reality and The Artist: Refik Anadol's Works

Şükran Bulut^{1,a,*}

¹ Department of Fine Art Education, Faculty of Education, Sivas Cumhuriyet University, Sivas, Türkiye

*Corresponding author

Research Article

History

Received: 23/03/2023

Accepted: 08/05/2023

ABSTRACT

The concept of metaverse, virtual reality, attracted attention when it was suddenly placed in the center of the world. What was the first thing we heard about? Inventions coming from Silicon Valley in America or from similar countries that are constantly making innovative works such as Japan and China entered our lives quickly thanks to the internet. We are faced with words and concepts that are difficult to understand, most of which are confusing. When faced with such a concept, we either go after it and research it or we stay behind and follow the developments and learn what is going on. On the one hand, the scientific perspective, on the other hand, the use of technology at the highest level and the studies of human intelligence on artificial intelligence are followed with interest. With the emergence of new ideas at any time studies on artificial intelligence are also developing. It is noteworthy that artificial intelligence is used in many different fields. From micro-surgery operations and cargo and transportation works in the medical field, to the defense industry, film shootings, unmanned warplanes, unmanned public transportation vehicles, robot painters, many fields of art etc. It pops up almost everywhere. In fact, when we look at the past, there are no generations who first read the books "Around the World in 80 Days" and "Twenty Thousand Leagues Under the Sea" no way, no way! The inventions and ideas they say have gone far beyond imagination. Although the transition from radio to television, from hand-held dial-up phones to mobile phones with buttons and antennas, and then to video phones, smart watches, and wearable technology, seems to have happened quickly, our encounter with virtual reality is the moment we watch dinosaurs with three-dimensional glasses in cinemas, and we feel as if we are next to them. it could be Should we look at our world destroyed by the climate crisis as the solution of people whose alternative lives yearn for another world where everything is possible through the metaverse? So how will this be possible? Where will people stand in this virtual reality, what will they do, what will they do is it reliable, what are the rules, and most importantly, where should they start? This study which was carried out to look at what virtual reality is with the works of Refik Anadol, can contribute to the field with the idea of answering the curious questions. It has been tried to collect data by following the agenda by scanning contemporary art news on the media. The literature, which is a qualitative research method, was structured by scanning and discussed with hermenutic structure.

Keywords: Metaverse, virtual reality, the work of Refik Anadol.

Metaverse ya da Sanal Gerçeklik Kavramı ve Sanatçı: Refik Anadol'un Çalışmaları

Süreç

Geliş: 23/03/2023

Kabul: 08/05/2023

Copyright

This work is licensed under Creative Commons Attribution 4.0 International License

Öz

Meta verse yani sanal gerçeklik kavramı bir anda dünyanın merkezine konduğunda dikkatleri üzerine çekmiştir. İlk haberdar olduğumuz konu ne olmuştur? Amerika'da Silikon vadisinde ya da Japonya, Çin gibi sürekli yenilikçi çalışmalara imza atan benzer ülkelerden gelen buluşlar internet sayesinde hayatımıza hızlıca girdi. Çoğu şaşkınlık yaratan anlaşılması zor olan kelimeler, kavramlar karşısında kaldık. Böyle bir kavram ile karşı karşıya kalınca ya peşine düşer araştırır ya da geride durup gelişmeleri takip ederek neler olduğunu izler, öğreniriz. Bir yanda bilimsel bakış, diğer yanda teknolojinin en üst düzeyde kullanımı ve insan zekâsının, yapay zekâ üzerindeki çalışmaları merakla izlenmektedir. Her an yeni fikirlerin ortaya çıkması yapay zekâ üzerinde çalışmalar da gelişmektedir. Yapay zekânın çok farklı alanlarda kullanılması dikkat çekicidir. Tıp alanında mikro cerrahi ameliyatlara ile kargo ve taşımacılık işlerinde, savunma sanayi, film çekimlerinden, insansız savaş uçaklarına, insansız toplu taşıma araçlarına, robot resamlara, sanatın pek çok alanına vb. akla gelen hemen her yerde ortaya çıkmaktadır. Aslında geçmişte baktığımızda '80 Günde Devri-Alem', 'Denizler Altında Yirmi Bin Fersah' kitaplarını ilk okuyan nesillerin yok canım, olmaz, mümkün değil! Dedikleri icatlar, fikirler hayal edilenin çok ötesine geçmiştir. Radyo'dan televizyona geçiş, elle çevirmeli ev telefonlarından, tuşlu ve antenli cep telefonlarına, sonrasında görüntülü cep telefonlarına, akıllı saatlere, giyilebilen teknolojiye geçiş hızlıca oluvermiş gibi gelse de sanal gerçeklikle tanışmamız sinemalarda üç boyutlu gözlükler ile dinazorları izlediğimizde sanki onların yanında gibi hissettiğimiz an olabilir. Meta verse kavramı insanların hayal ettiği gerçekliğin ötesinde gelecekte başka bir dünyadan söz etmektedir. İklim kriziyle yok edilen dünyamıza alternatif yaşamları meta verse yoluyla her şeyin mümkün olabileceği başka bir dünya özlemiyle yanıp tutuşan insanların çözümünü olarak mı bakmalıyız? Peki bu nasıl mümkün olacaktır? İnsanlar bu sanal gerçekliğin neresinde duracağını, ne yapacağını, hangi işine yarayacağını, güvenilir mi, kuralları nedir, en önemlisi nereden başlamalı? Hiçbir fikri yokken, sanat dünyasında durum nedir? Refik Anadol'un çalışmaları ile sanal gerçekliğin ne'liğine bakmak amacıyla yapılan bu çalışma, merak edilen sorulara yanıt arama düşüncesinden hareketle alana katkı sağlayabilir. Medya üzerinden güncel sanat haberleri taranarak gündem takibi yoluyla veri toplamaya çalışılmıştır. Nitel araştırma yöntemi olan literatür tarama ile yapılandırılarak, Hermeneutik yapıyla ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Metaverse, sanal gerçeklik, Refik Anadol'un çalışmaları.

Giriş

İçinde bulunduğumuz çağa ayak uydurmak ya da uyduramamak! Gerçekten baş döndürücü hızın da ötesinde tüm dünya hızlı bir şekilde evriliyor. “Metaverse kelimesi, ‘meta’ (ötesinde anlam) ve ‘evren’ kelimelerinin birleşimiyle meydana gelmiştir. Ayrıca Terim, Neal Stephenson’ın 1992 tarihli bilim kurgu romanı Snow Crash’de ortaya çıkmıştır. Meta verse denilen ortamın özellikleri çoktur. Örneğin; insanların alışveriş yapabildiği ortama girebildiği ya da kendi ekibiyle birlikte çalışabileceği mekânda toplantılar düzenlediği, karşılıklı oyun oynayabildiği ve hatta çevresindeki görüntüyü kişisel zevklerine ve gereksinimlerine göre değiştirebildiği ve istediği şekilde paylaşımına açabildiği 3D sanal ortama sahiptir. Sonsuz seçenek ve imkân sunan dijital alandan ziyade dijital dünyanın içine girmenize izin vermektedir. Programın kullanıcıları farklı bir ülkede yapılan toplantıya, sergiye, sanat fuarlarına gitmeye gerek kalmadan kendilerini holograma dönüştürerek o toplantıda yer alabilirler. Meta verse, kişinin sadece bakması, seyretmesi için tasarlanmamıştır daha ziyade içine girebileceği daha somut internet ortamı şeklinde düşünülerek bir nevi orada yaşayabildiğini hayal ettiği geleceğin ütopya yaşam alanları gibidir. 2009 yılında Amerika Birleşik Devletlerinde bilim kurgu filmi olarak çekilen Avatar filmi izleyenler bilirler. Kısaca bu bilim kurgu filminin konusu askeri bir şirketin plânladığı yerdeki gezegende var olan kaynakların incelenmesi amacıyla Avatar adında bir program meydana getirmeleri üzerine kurgulanmıştır. Bu programın özelliği ise insanları kısmen insan kısmen de gezegenin yerlileri olan Na’vi görüntüsüne büründürerek görev amaçlı Pandora’ya yollamalarıyla başlayan ve süren bir hikâyedir. Metaverse kavramının The Matrix, Ralph Breaks The Internet, Minority Report, Black Mirror, Pokemon Go gibi birçok video oyunu ve filmde kullanıldığı bilinmektedir. (<https://www.ntv.com.tr/teknoloji/metaverse-nedir-metaverse-ne-demek,4DZ2RQgO4UWTRKBUSnpskg>).

Sanal Gerçekliğin Ortaya Çıkışı

Sanal gerçekliğin 1950’lerde başladığı kabul edilir, ancak ilk unsurları 1860’lara ve dijital teknolojinin gelişmesinden çok önceye kadar gider. 1920’lerde Edwin Link’in geliştirdiği ilk uçuş simülatorü acemi pilot eğitimlerinde kullanılmaya başlandı daha sonra Morton Heilig’in tasarladığı ilk multimedya cihazı Sensorama gelir. Bu erken sanal gerçeklik biçimi 1957’de icat edilir, ne yazık ki 1962’ye kadar patenti alınamaz. Sensorama’nın özellikleri ise; Stereoskopik görüntüleri gösteren kapalı bir kabin içinde bir görüntüleme ekranı, hoparlörler, koku yayan cihazlar ve salınımlı fanlardan oluşmaktadır. İzleyicinin, ekrana bakması için dönen sandalyeye oturması gerekir. Böylece izleyiciye derinlik yanılsaması ve bir şeyi farklı açılardan görme yeteneği veren stereoskopik görüntüler gösterilir (<https://www.vrs.org.uk/virtual-reality/what-is-virtual-reality.html>).

1968 yılında Ivan Sutherland tarafından Ultimate Display, Headsight adı verilen başlık yaratılır. Bu başlığın

özelliği kullanıcının sanal bir dünyayı görmesini sağlayan bir bilgisayara bağlı başa takılan ekrandır. Ancak (HMD) ağırlığı nedeniyle bir aski cihazına takılması gerekmiştir. 1970’lere gelindiğindeyse (MIT) Massachusetts Institute of Technology’deki araştırmacılar tarafından Aspen, Colorado’nun ilk etkileşimli haritası geliştirilir. 1980’lere gelindiğinde Dr. Michael Mc Greevy tarafından sanal gerçeklik sistemleri insan ve bilgisayar etkileşimli programlar NASA projelerinde kullanılmaya başlandı üzere gerçekleştirilir. 1990’larda ise Jaron Lanier ve Tom Zimmerman kamuoyunun sanal gerçeklik hakkındaki farkındalığını arttırmak için bir dizi sanal gerçeklik ekipmanı pazarlarlar. Ancak insanlar bir süre sonra sanal gerçeklik üzerine kendilerine sunulan vaatlerin yerine getirilmediğini anlarlar. Beklentilerine cevap veremeyen sanal gerçeklikte böylece popülerliğini yitirir ve gözden düşer (<https://www.vrs.org.uk/virtual-reality/what-is-virtual-reality.html>).

Metaverse (Sanal Gerçeklik) Kavramı

Sanal gerçekliğin tanımı doğal olarak hem 'sanal' hem de 'gerçeklik' tanımlarından gelmektedir. 'Sanal' tanımı yakındır ve gerçeklik, insan olarak deneyimlediğimiz şeydir. Dolayısıyla 'sanal gerçeklik' terimi temel olarak 'gerçekliğe yakın' anlamına gelir. Sanal gerçeklik; teknik açıdan söylemek gerekirse bir kişi tarafından keşfedilebilen ve etkileşimde bulunulabilen üç boyutlu bilgisayar tarafından üretilmiş bir ortamı, tanımlamak için kullanılan terimdir. O kişi bu sanal dünyanın bir parçası haline gelir veya bu ortamın içine girer ve oradayken nesnelere manipüle edebilir veya bir dizi eylem gerçekleştirebilir. Sanal gerçekliğin nasıl sağlandığına gelince genellikle bilgisayar teknolojisiyle diyebiliriz. Bunun için üretilmiş kulaklıklar, özel tasarlanmış eldivenler ve kapsamlı koşu bantlarından oluşan bir dizi sistem vardır. Bu sistemler gerçeklik yanılsamasını yaratmak ve aynı zamanda duyumlarımızı aktif edecek şekilde birlikte harekete geçirmek için kullanılır. Tabii tüm bunlar ise görüldüğünden daha zordur, insan beyni ile duyumları hassas bir şekilde birbirine uyumludur ama beynimiz yaşantımız içinde bir deneyim sağlamak üzere evrimleşmiştir. Sanal gerçekliği yaşarken de gerçekçilik ve sürükleyicilik gibi terimlerle karşılaşsınız. İkna edici veya eğlenceli sanal gerçeklik deneyimlerini sarsıcı veya nahoş deneyimlerden ayıran bu konular kısmen teknik, kısmen kavramsaldir. Sanal gerçeklik teknolojisinin insan fizyolojisini de hesaba kattığı ve insanın gerçekten kendisini o ortamdaki gibi hissettiği yerdir. Gerçeklik sadece eğlence endüstrisinde değil mimari, spor, ilaç endüstrisi, sanat alanlarında da kullanılır ve her bir alan için ciddi anlamda farklı yazılımlar mevcuttur. Gerçekte bir şeyi yapmanın çok riskli görüldüğü, pratik olmadığı, maliyetinin fazla olduğu her alanda, sanal gerçeklik kullanılabilir. Örneğin; Savaş uçaklarını ilk kez kullanacak pilotların eğitiminden, tıbbi uygulamalara ve henüz asistan olan cerrahlara kadar, sanal gerçeklik, gerçek dünya deneyimi kazanmak için

sanal riskler almayı mümkün kılar. Bu anlamda pek çok farklı türde sanal gerçeklik sistemi vardır, ancak bunların tümü, kişinin üç boyutlu görüntüleri görüntülemesine izin verme yeteneği gibi aynı özellikleri paylaşır. Bu görüntüler kişiye gerçek boyutlu görünür (<https://www.vrs.org.uk/virtual-reality/what-is-virtual-reality.html>). Sanal gerçeklik için üretilen teknolojik ürünler, giyilebilir gözlükler, eldivenler, kameralar kullanılan bilgisayarın özelliğine, programlara, cihazlara ve kullanma amaçlarına uyumlu olacak şekilde tasarlanmaktadır.

Meta verse (Sanal Gerçeklik) ve NFT (Non Fungible Tokens)

Meta verse dünyasına adım attıran (sanal) gözlüklerin kullanımını ilk kez New York Manhattan'daki New School Parsons Sanat okulunun Instagram sayfasında görmüş ve farklı gelen bu görüntülerin sanat için kullanılmasını ilginç bulduğum için de amacını ve sanat bölümü öğrencilerine katkısını da merak etmiştim. Öğrencilerin o gözlüğü taktıktan sonraki davranışları, verdikleri tepkiler izlemeye değerdi. Sanki gözündeki perde açıldıktan sonra dünyayı ilk kez gören birinin heyecanı ile benzer görünüyordu. Yaratıcılık boyutunda devrim niteliğinde olduğu açıktı. Özellikle sanat bölümü öğrencileri için yeteneklerini geliştirmeleri için ve yaratıcılıklarına sınır tanımayan bir rehber, tasarım anlamında ise ciddi ufuk açıcı görünmekteydi. Covid-19 patlak verdiğinde tüm dünyada eve kapanma oldu ve bu süreçte ise insanlar bağ kurmak, iletişimi sürdürülebilmek, işini yapabilmek, vd. ihtiyaçlarını giderebilmek için sanal dünya ile olan bağını da geliştirmek zorunda kaldı. Sanat adına da "Yaşanılan bu gelişmelerle birlikte sanatçılar kendilerini dijital platformlarda daha rahat ifade eder hale gelmiştir. Son günlerde popülerleşen ve sıkça duyduğumuz NFT (Non Fungible Tokens) olarak adlandırılan bu değiştirilemez jeton teknolojisi ile sanat platformları da çok fazla gündeme gelmektedir" (Karaman; M. & Akçay Balcı; D. 2022) "NFT aslında 2014'te var olmaya başladı, ancak popülaritesi dijital sanatçı Mike'tan bu yana fırladı. Winklemann veya daha iyi bilinen adıyla Beeple, NFT'nin "Everyday: The First 5000 Days" adlı çalışmasını yeniden kullanarak sattı. Kordon Christie's müzayede salonundaki en pahalı satış için 69,3 milyon ABD doları veya daha fazlasına eşdeğer Mart 2021'de 1 trilyon IDR'den daha sonra (PDF) NFT telif hakkı çözümü oldu".

(URL https://www.researchgate.net/publication/370046691_NFT_Become_a_Copyright_Solution).

"NFT bir kripto sanat metodudur. Nadir dijital sanat anlamına gelen kripto sanatı, blok zinciri teknolojisine bağlı sınırlı sayıda koleksiyon sanatıdır" (Bilsel; Ç. 2023). "Bu, para açısından düşünüldüğünde: 100 dolarlık bir banknot, beş adet 20 dolarlık banknotla takas edilebilir ve yine aynı değeri tutar, bu da 100 dolarlık bir banknotun değiştirilebilir bir jeton olduğu anlamına gelir. NFT'ler için en büyük kullanım durumlarından biri, erişim sağlama yetenekleridir" (Bilsel; Ç. 2023). "Bir eserin dijital sanatı

olarak kabul edilmesi için niteliklere sahip olması gerekmektedir. Deneysel veya araştırma ürünü olması. Farklı disiplinleri bir araya getirmesi. Etkileşimsel olması. Kullanıcıların eseri değiştirebildiği, dönüştürebildiği, yaratıcı bir iş olması. Deneysel olması. Çok işlevlik ve çok merkezlilik içermesi dijital sanat olarak tanımlanmaktadır" (Yetişkin'den Akt: Bilsel, 2023).

Meta verse kavramı da bu süreçte hızlıca gelişimine devam etti. Sanat piyasası da ilk şoku atlattıktan sonra pek çok girişimci sanal sergilere yöneldi. Yapılan işlerin internet ortamından piyasaya sürülmesi pazarlanması gibi çok yönlü işlerin yapılandırılması, çalışanların evden çalışmaları zorunlu çözüm üretmelerini gerektirdi. Dünyaca ünlü İngiliz şarkıcı Amy Winehouse 2011 yılında, henüz 27 yaşındayken hayatını kaybettiğinde çok önceden sözleşmesi yapılmış birçok konseri iptal olmuştur. Menajerleri ve bağlı olduğu müzik şirketi satılan konser biletlerinin paralarını geri iade etmek yerine sanatçının konserlerini 2019 yılının sonlarına doğru yapmak istemişler ve çözüm üretmeye çalışırken akıllarına ölen sanatçının hologramını kullanmak gelmiştir. Çünkü daha önce ölmüş olan çeşitli sanatçıların hologramı kullanılarak konserler düzenlenmiştir ama bunu yapabilmek için de sanatçının babasından gerekli izinleri almak gerekmiştir. Ancak program yapımcısı BASE Hologram tarafından Amy Winhouse hologram konser turları süresiz ertelenmiştir (ariety.com/2019/digital/news/amy-winehouse-hologram-tour-canceled-1203145094/). Aynı şekilde Asya ülkelerinden birinde gerçekte hiç var olmamış hologram bir şarkıcı üretilerek konserler düzenlenmiş ve yoğun hayran kitlesi toplamıştır. Fikir ve uygulama olarak sadece 20 yıl öncesinde oldukça absürt ve çılgınca görünen bu durum günümüzde neredeyse sıradan bir durumdur. Dünyanın herhangi bir ülkesinde düzenlenen kongreye, iş toplantısına sizin yerinize hologramınızı gönderme fikri inanılır gibi görünmeyebilir. Covid-19 Pandemisi ile özellikle sanatçılar, müze ve galeriler de virtual (sanal) sanatsal aktivitelerini gerçekleştirdiler. Ülkemizde artarda farklı sanal sanat galerileri ortaya çıkmaya başladı. Sanatçılar ilk etapta oldukça temkinli davranıp, tam olarak ne olduğunu anlamaya çalışmışlardır. Ayrıca siber saldırılara karşı savunmasız olma hali, güvenlik vb. nedenler ile bu galerilere hemen çok sıcak bakmamış olabilirler. Yeni nesil genç sanatçı adayları zaten bir şekilde dijital dünya ile yakından ilgiliydi. Sanat bölümü öğrencileri için özellikle sanal sergiler çok teşvik edici, cazip, ulaşılabilir ve tanınmaları için bir fırsat olabilirdi. Ortada böylesi fırsatlar varken herkes bundan kendince faydalanabilirdi. Üstelik sanal sergi sonunda katılımcıların adına düzenlenmiş katılım belgeleri de verilmekteydi. Her şey sanal olsa da keyifliydi. Üstelik pratik, çabuk ulaşılır, masrafsız, stressizdi. Görünürde bir çalışma, sergi, galeri, müze vardı, ama yoktu! Fiziksel manada elle tutulur değildi. Sanki her şey –miş! Gibiydi. Sanal sergilerin ilk ortaya çıkışları tanıtım amaçlı ücretsiz iken sonraki sergilerde "sergiye katılabilmek için DM den yazarak gerekli bilgiyi alabilirsiniz" denilmeye başlanmıştı. Önce bu tereddüdü aştıktan sonra katılımcı sayısının arttığı sanal sergiler arz ve talep işine dönmeye başlamıştı. Günümüz

koşullarında özellikle birçok galeride sergi açmanın herkes için mümkün olmadığı, maddi taleplerin ağır olması, sergiye hazırlanma, çalışmaların sergi salonuna taşınması için nakliye masrafları, nakliye esnasında eserlerin hasar görmesi, kaybolması gibi pek çok sorun göz önüne alındığında ise sanal sergiler tercih sebebi olabilirdi. Hem sadece galeriye gelen izleyicilere bağlı kalmaksızın çalışmalarınız dünyanın her yerindeki sanatseverlere de ulaşabilirdi.

Dijital Sanat Nedir?

Dijital film, dijital tiyatro, dijital heykel, dijital resim, dijital kitap vd. ilk akla gelenler olabilir. Dijital sanat denildiğinde kalem, kâğıt, boya, fırça, spatül, şövale, palet, tuval, vb. farklı resim malzemesi ve tekniklerine ihtiyaç olmadan yapılan sanatsal çalışmalar da akla gelebilir. Sadece bir bilgisayara bağlı dijital tablet üzerinden istediğiniz resmi yapmak mümkündür. Farklı programlar aracılığıyla sanat çalışması yapılabilir. Resim yapmak için pek çok malzemeye ihtiyaç olması ve hepsine aynı anda sahip olmak neredeyse imkânsızdır. Dijital tabletin sanatçıya sunduğu istenilen tekniği, malzemeyi tek bir tablet üzerinde bulma imkânı, sanat yapmanın en pratik ve hızlı yolunu sağlaması, hata yaptığınızda kolaylıkla düzeltebilme kolaylığı, zaman ve yer kısıtlaması olmadan hemen her yerde çalışabilmenin rahatlığı, yüzlerce renk, fırça seçeneğiyle özgür ve yaratıcı olmanın verdiği keyif olabilir. Fotoğraf sanatçıları, ressamalar, yeni nesil sanatçılar yenilikçi deneysel çalışma yapanlar, moda dünyasında, güzel sanat bölümlerinde, mimarlık ve tasarım bölümlerinde okuyan öğrenciler için dijital sanat yeteneklerini, fikirlerini, geliştirmeye yardım eden yeni bir alandır. Dijital sanat çalışmalarınızı nereye giderseniz gidin tablette, harddiskte, e-mailde, masaüstünde kendi hesabınızda depolayabilir, şifreyle koruyabilirsiniz. Bunun için evinizde, işyerinizde depolayacak yere ihtiyacınız yoktur. Sanatçılarla birlikte sanat adına yapılan yenilikçi çalışmalar bilgisayar ve yazılım mühendisleri sayesinde, günümüzde çok gelişmiştir. Sanatçılar ve bilim insanları kısacası farklı disiplinlerle iş birliğindedir.

Dijital sanat; "İlk olarak 'computer art' (bilgisayar sanatı) olarak karşımıza çıkmaktadır. Ardından 'multimedia art' (çoklu ortam sanatı) olarak belirtilmiştir. 20. yüzyılın sonlarında ise 'New media' olarak tanımlanmıştır. Sonuç olarak 'yeni medya' akışkan bir geçişle analogdan dijitale geçişini yapmış ve 21. yüzyılda ise 'Interactive art' (etkileşimli sanat) olarak kullanılmaktadır. Bu terimlerin hepsi de aynı şeyi anlatmaktadır: dijital teknolojiyi kullanarak oluşturulmuş sanat eserleri. Günümüzde ise bu terimlerin hepsi birbirinden çok farklı olmaya başlayarak yeni medyanın farklı alanlarını tanımlamak için kullanılmaktadır" (Paul 2003, Akt: Kıvrak & Özkartal; 2022).

Figure 1. <https://www.ntv.com.tr/teknoloji/metaverse-nedir-metaverse-nedemek,4DZ2RQgO4UWTRKBUSnpskg>

Figure 2. <https://sanatokur.com/cagdas-sanat-blockchain-ve-mimari-tasarim-muafnft-muaf-metaverse/>

Figure 3. <https://www.ntv.com.tr/teknoloji/metaverse-nedir-metaverse-nedemek,4DZ2RQgO4UWTRKBUSnpskg>

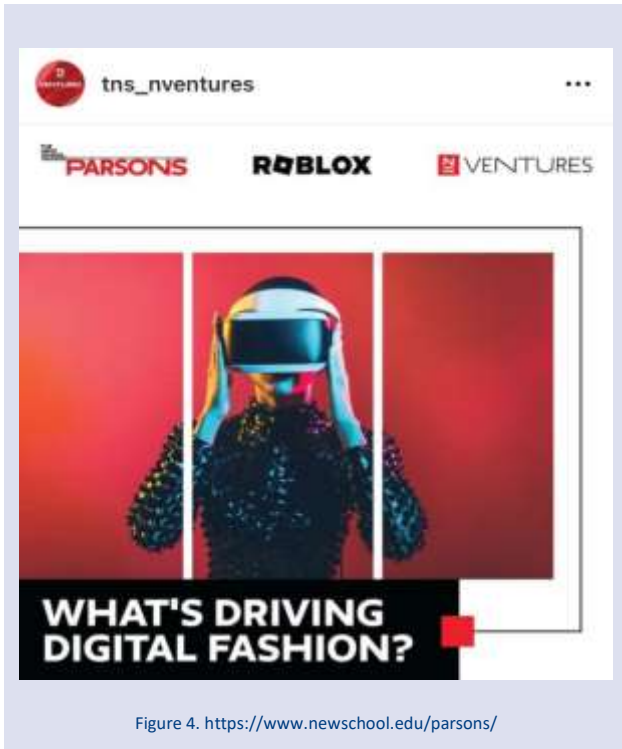

Figure 4. <https://www.newschool.edu/parsons/>

New School Parsons Moda tasarım okulunun son derece yenilikçi çalışmalarından biri de moda tasarım için öğrencilerinin yapay zekâdan faydalanarak üretim yapmalarıdır. Meta verse gözlüklerinin kullanılması öğrenci çalışmalarında yaratıcılığı destekleyen, geliştiren yenilikçi tasarımlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Meta verse, içinde bulunduğumuz teknoloji çağında bilim insanların, şirketlerin, eğitimcilerin, akademisyenlerin, öğrencilerin, sanatçıların kısacası ilgi duyan herkesin hayatını kolaylaştıran, işlerine hız kazandıran tasarım dünyasında ve hayatımızın her alanında yer almaktadır. Örneğin Amazon şirketi gibi uluslararası şirketler gelen tüm siparişleri en kısa sürede akıllı zekâyı kullanarak dünyanın her yerine gönderecek hale getiren, siparişleri hazırlayan, paketleyen, tasnif edebilen, çalışma ortamında sorunsuzca uzun saatler varidya yapabilen, zamandan tasarruf ettiren taşıyıcı robotlarla çalışmaya başladığından beri çok hızlı şekilde siparişleri müşterilerine göndermektedir.

Figure 5. https://tr.wikipedia.org/wiki/Refik_Anadol

Refik Anadol 1985 yılında İstanbul'da dünyaya gelmiştir. İstanbul Bilgi Üniversitesi görsel iletişim lisans mezunu olan sanatçı yüksek lisansını da aynı üniversitede görsel iletişim tasarımı bölümünde yapmıştır. İkinci yüksek lisansını ise Los Angeles Kaliforniya Üniversitesi UCLA Medya Sanatları Tasarımında yapmıştır. Sanatçının kendi özgeçmişinde ise;

“Kaliforniya Üniversitesi, Los Angeles, Tasarım Medya Sanatları, Yardımcı Konvolüsyonel Sinir Ağları +5 bir medya sanatçısı, yönetmen ve veri estetiği ve makine zekâsı alanında öncüdür. Çalışmaları, yaratıcılığı insanlarla makinelerin kesiştiği noktada konumlandırılıyor. Anadol, birincil malzeme olarak çevremizde akan verileri ve bilgisayarlı bir zihnin sinir ağını işbirlikçi olarak alırken, bir düşünme fırcasıyla resim yapıyor, bize dijitalleştirilmiş anılarımızın radikal görselleştirmelerini sunuyor ve mimarlık, anlatı ve gerçeklik olanaklarını genişletiyor. Anadol'un siteye özgü yapay zekâ veri heykelleri, canlı sesli görsel performansları ve sürükleyici yerleştirmeleri birçok biçim alırken, bizi fiziksel dünyayla, onun zamansal ve uzamsal boyutlarıyla ve makinelerin yaratıcı potansiyeliyle olan ilişkimizi yeniden düşünmeye teşvik ediyor” (<https://ucla.academia.edu/RefikAnadol>). Şeklinde yazmaktadır.

2014 yılında ilk sanat projesi 'The Aether Project', Microsoft Araştırma Ödülü'ne değer görülmüştür. 2015 yılında da kendi medya stüdyosunu kuran sanatçı 'Bir bilgisayarın yapay zekâsı bir mekânı yaratmaya çalışıyor olsaydı nereden başlardı?' sorusundan ilhamla meydana getirmiş olduğu 'Sonsuzluk Odası' adlı geçici yerleştirmesini 2015 yılında Zorlu Performans Sanatları Merkezi'nde sergilemiştir. Sonsuzluk Odası projesi daha sonra Austin, Teksas'taki SXSW'de arka arkaya sergilenmiştir (<https://www.tgrthaber.com.tr/biyografi/refik-anadol-kimdir-nereli-2805903>).

Refik Anadol, 2016 yılında Google Sanatçılar ve Makine Zekâsı adlı programda yer alır ve yapay zekâyı bir sanat aracı olarak kullanır. 2017'de İstanbul'da SALT Araştırma arşiv koleksiyonlarındaki 1 milyon 700 binden fazla belgeyi, yapay zekâ ve makine öğrenimi algoritmalarıyla ortak özelliklerine göre gruplandırarak sanatçı, bu gruplandırılmaları görselleştirerek Arşiv Rüyası adlı bir medya yerleştirmelerine dönüştürür. Dünyada Türk medya sanatçısı ve tasarımcı olarak tanınan Refik Anadol medya sanatları veri bilimi ile yapay zekâ ve mimariyi buluşturan çalışmalar üretmektedir. Kaliforniya Üniversitesi Medya Sanatları Okulu'nda ziyaretçi araştırmacıdır. Yaptığı çalışmalar ile yapay zekâ çalışmalarının başlamasına ve gelişmesine katkı sağlayan sanatçılardan biridir. Çalışmalarını kurucusu olduğu Refik Anadol Studio başlığı altında gerçekleştirir. (https://tr.wikipedia.org/wiki/Refik_Anadol)

Sanatçının verdiği röportajlarında oldukça samimi konuşmalarından kendisini destekleyen, ona inanan ve sevgi dolu bir aile de büyümüş olduğu anlaşılmaktadır. Sadece anne ve babasının desteğini almakla kalmamış, ailenin diğer fertlerinin de sevgisini, sabrını, hayata dair kurallarını ve desteklerini de almıştır. Genç yaşta görme yetisini kaybeden halasından sabrı, Prof. Dr. amcasından insanlara yardımı, hâkim dedesinden ise doğruluğu, adaletli olmayı öğrenmiştir. Anne ve babasından hayranlıkla söz eden sanatçı “ikisi de matematikle, sayılarla ilgilenen insanlar. Babam, bir banka yöneticisiydi, annem defterdarlıkta memurdu. Aslında 9-5 çalışan bir aile. Matematik gücümü babamdan aldığımı düşünüyorum. Babam, ne yazık ki ben 15 yaşındayken kalp krizinden vefat etti” (<https://www.armanayse.com/refik-anadol-travmasiz-hayallere-sahipsem-ailem-sayesinde/>).

Figure 6. <https://www.cumhuriyet.com.tr/kultur-sanat/refik-anadolun-makine-hatiralari-uzay-sergisi-teknofestte-1973933>

Anadol ve ekibi, eski Yeşilçam filmlerinin çoğunu tarayarak aldığı kayıtlarla görüntülerini güncel yapay zekâ teknolojileriyle oluşturmuştur. 'Makine Hatıraları', isimli sergisi iki bölümden oluşmaktadır. Birincisi yapay zekâyı kullanarak uzayla ilgili henüz yorumlanmamış görsel verileri topladığı ve onları pigmentlere dönüştürdüğü bir dizi dinamik veri tablosu iken ikinci bölümde, 'Düşler', üç boyutlu veri heykelleri ve 15 dakikalık, mekânla bütünleşik bir yapay zekâ sineması yüzey yerleştirmelerinden oluşturulmuştur. Çalışmanın bu bölümünde ziyaretçilere serbestçe gezinebilme, içlerinden geldiği gibi hareket edebilme fırsatı verilir. Bundan faydalanan izleyicilerin arasında dans eden, yoga yapan gruplar da görülür. Aslında on beş dakikalık serbest dolaşma izninin tanındığı bölümde sergiyi gezenler bir süreliğine yapay zekâ sinemasının aktör, aktrist ve figüranları olup, canlı çekilen bir filmde rol alırlar. 3D baskı tekniğinin son sisteminden faydalanarak meydana getirilen veri heykelleri, ISS, Hubble, Mars teleskoplarının görsel anılarından ilham alınarak temsili yapay peyzajlar oluşturulmuştur. Çalışmanın kapsamı oldukça geniştir. Çeşitli gök cisimlerinin tahmini biçimlerini kuramsal hale çevirmek için var olan bir algoritmayı eğitmek üzere iki milyondan fazla görüntüden faydalanılmıştır. Böylece de gelişmiş uzay teleskopları ve diğer uydular tarafından kaydedilmiş olan ve şimdiye kadar en büyük uzay temalı verilerden elde edilen sergideki görüntüler oluşturulmuştur. (<https://www.cumhuriyet.com.tr/kultur-sanat/refik-anadolun-makine-hatiralari-uzay-sergisi-teknofestte-1973933>). 2021 yılında Pilevneli Sanat Galerisinde açılan serginin içeriği NASA Jet İtki Laboratuvarı'nın uzaya gönderilen teleskoplarından elde edilmiştir. Klasik müzik, uzaydaki ses kayıtları ve iki milyondan fazla verinin kombin edilmesiyle dinamik tablo ve veri heykelleri meydana getirilmiştir. Hemen arkasından ise Refik Anadol, 2021'de Venedik'te yapılacak Mimarlık Bienali'ne seçilmiştir. Sanatçının interaktif yerleşmesi 'Alkazar Rüyası' isimli çalışması Venedik'e gitmeden önce Beyoğlu'ndaki eski Alkazar Sineması'nda sanatseverlerin izlenimine açılmıştır. (<https://www.tgrthaber.com.tr/biyogrifi/refik-anadol-kimdir-nereli-2805903>). Refik Anadol, 'Makine Hatıraları'nın Hatırlattıkları' isimli çalışmasında çeşitli verilerden faydalanmıştır. Örneğin; Fotoğraf, Bluetooth, Wi-Fi sinyali, LTE, rüzgâr, ses, nota, ısı, vb. gibi akla gelen her tür veriyi bazı programlar ile bir araya getirmiştir. Ardından da 'insanlığa yepyeni bir dünyanın kapısını açıyor. Sanatta tarihten yine bir döngüsel zaman sıçramasına mı tanık oluyoruz?' diye sormaktadır (<https://www.sanataatak.com/view/refik-anadolun-makine-hatiralarinin-hatirlattiklari-4>).

Figure 7. <http://www.brandlifemag.com/makine-hatiralari-kesfedilmeyi-bekliyor/>

Anadol'un çalışmaları ses, görüntü dinamizm içermektedir. Sanatçının veri heykelleri dediği görüntüler farklı algı, düşünce ve içine dâhil olan izleyenler için de figür, aktör, oyuncu gibi filme, oyuna dâhil olma enerjisini de peşi sıra getirmektedir. İster istemez sahneye aniden fırlayan bir seyircinin oyuna istemsizce dâhil olması hali gibidir. Belki de bile isteye tam da sahnenin orta yerinde kalıvermiştir. Seyircinin o andaki şaşkınlığı, meraklı gözlerle etrafını izlerken kendinden geçmesi, orada olmanın verdiği heyecan, anlam ve dünyaca ünlü bir sanatçının dijital verilerden elde ettiği heykellerinin ortasında hatta içinde yer alması tarihe geçen bir veriye dönüşerek orada olma halinin de kayıt altına alınması oldukça heyecan verici görünmektedir. Habersizce bir filmin figüran oyuncusu gibi görünmüş ve geçip gitmiş midir? Farkındalığı nedir? O an'a tanıklık eden biri olmak orada tam da o anda olmak! Peki sanatçı Anadol, izleyenleriyle birlikte, yapmış olduğu çalışmanın içine girerek gezindiğinde acaba ne hissetmiştir? Bu çalışma izleyen için mi, yoksa izlenmesine izin veren sanatçı için mi daha heyecan vericidir? Sanatçı için bu bir iş üretme, konuya uygun verilerin oluşturulması ile kayıtlarından ortaya çıkan bir sonuç yani sadece güncel yapay zekâ teknolojilerini en uygun şekilde kullanmaktan mı ibarettir. Tüm bunlara nasıl bakmalıyız? Ne şekilde bakarsanız, bakın sonuç etkileyici görülmektedir. Her çalışma önce bir fikir ile başlar, yoğun emek ile gelişir ve ortaya bir ürün çıkar. Refik Anadol ve birlikte çalıştığı ekibin çalışmalarının sonunda gelinen noktada elde edilen görüntüler adeta görsel bir şöendir. O, bir medya sanatçısı, yönetmen, bazen de kendi yazdığı oyunun içinde rol alan bir oyuncudur.

Figure 8. <https://www.cumhuriyet.com.tr/kultur-sanat/refik-anadolun-makine-hatiralari-uzay-sergisi-teknofestte-1973933>

Figure 9. <https://news.artnet.com/art-world/refik-anadol-nft-2049650>

Figure 10. <https://news.artnet.com/art-world/refik-anadol-nft-2049650>

Jerry Saltz, New York Magazin'in en tanınmış sanat eleştirmenlerinden biridir. Eleştirmen Saltz, Vulture isimli yayında New York'un ünlü müzelerinden MOMA'da (Museum of Modern Art) Refik Anadol'un yeni açtığı en son sergisi 'Unsupervised'ı çok ciddi şekilde eleştiri oklarıyla vurmuştur. Serginin yarım milyon dolarlık bir ekran koruyucusu olduğunu, "MOMA'nın göklere çıkarılan Lav Lambası olduğunu söyler. 'Refik Anadol'un Unsupervised'ı kalabalıkları memnun eden, beğeni üreten bir vasatlık' diyerek başlayan eleştirisi bununla da kalmaz, MOMA'nın sahip olduğu koleksiyonun çevrimiçi tabanından ve yapay zekâdan faydalanarak metadata'yı yeniden yorumladığını, sanat olan her şeyin müzenin koleksiyonunda yer alan ünlü ressamların eserlerinin, kum fırtınalarına benzeyen şeylere dönüştüğünü hepsinin cool görüldüğünü, bunun da narkotik pudinge çıktığı benzetmesini yapmıştır. Ünlü eleştirmen Saltz, Vulture'da yayınlanan eleştiri yazısının sonunda Anadol'un çalışmalarına 'arama motoru sanatı' demiştir. Anadol'un çalışmalarının göz aşinalığı yarattığını ve arayanların ne göreceklerine dair bir fikirlerinin oluştuğunu bunun da bir arama motorundan beklenen şey olduğunu söylemiştir. Bir başka eleştirmen Sebastian Sme'e'nin Washington Post'taki yazıysa, Jerry Saltz' a göre daha yumuşak, mesafeli, iyi niyetli görünmektedir. Eleştirmen Sme'e, Anadol'un çalışmaları için 'merak etmek ve izlemek gerekir' yazmıştır. (<https://www.diken.com.tr/refik-anadolun-moma-sergisi-eleştirmenleri-boldu-madem-oyle-git-facebookta-calis/>). Refik Anadol, kendi sanatı hakkında yapılan eleştirilere son derece soğukkanlı bakarak anında sosyal medya hesabından sakin, saygılı, nezaketli biçimde ve kontrolü kaybetmeden yanıt vermiştir. Ortada bir sanat varsa eleştiri de olacaktır. Yapılan eleştiriler, aslında Anadol'un yaptıklarını görmeleri onların sanat olduğunun ispatıdır ve bir nevi kabul etme, görmezden gelmeme halidir. En son ürettiği yapay zekâ projesinin ilk aşamasının ise 'Glacier

Dreams Art Dubai' sırasında başarıyla ortaya çıktığını açıklayan Anadol, Hans Ulrich Obrist tarafından yönetilen ve Juljus Baer tarafından yaptırılan projesinin doğa ve verilerinin fiziksel ve sanal dünyalarında kendileri için yeni bir araştırma yolculuğu olmasında söz etmektedir. Projenin ortaya çıkması için 85 milyon görüntü, ses ve iklim verilerinin toplandığını anlatan sanatçı önce İzlanda'da veri topladıklarını daha sonra Grönland ve Antartika'da veri toplayacakları bilgisini kendi Instagram hesabından duyurmuştur (<https://l.instagram.com/?u=http...links.refikanadol.com>).

Yöntem

Araştırma yöntemi literatür taramadır ve Hermeneutik yapıyla ele alınmıştır. Zimmermann (2015), Hermeneutik sözcüğü, Yunan dilinden gelir (Hermeneuein anlamı ise söylemek, açıklamak, tercüme etmektir) ve ilk olarak kutsal mesaj ya da zihinsel düşüncelerin, insan dilinde nasıl ifade edildiğini tartışan düşünürlerce kullanılmıştır (Zimmermann, 2015). Gadamer, Hermeneutik anlamaya en uygun alan olarak sanat deneyimini göstererek, Hermeneutik ve sanat ilişkisini dolaysız bir biçimde kurar (Ataman, 2007).

Sonuç Yerine

Dünya üzerinde bilim insanı, sanatçı, akademisyen, iş insanı, sporcu, moda tasarımcısı vb. farklı alanlardan insanlar çeşitli nedenlerle yenilikçi arayışların izini sürmektedir. Sanal gerçekliğin maliyeti düştükçe ve daha yaygın hale geldikçe, eğitim veya üretkenlik uygulamaları gibi daha ciddi kullanımların ön plana çıkması da beklenebilir. Sanatçılar için fikir üretmek ve ürettiği fikirlerin hemen kabul görmesi zordur! Bilim ve sanat iş birliği güncel sanat pratiklerinin tanınmasında önemli bir role sahiptir. Dijital sanat bir yanıyla özgürlük, üreticilik, pratiklik, yaratıcılık, anında paylaşım, çoğaltma imkânı sunarken diğer yanıyla taklit etme, kopyalanma, telif hakları, intihal, sanal suçlar, maddi zorluklar konusunda belirsizlikler yaşanmasına sebep olabilir. Geçmişin sanatı ile günümüz sanatı farklı olduğundan belki de sanatın tanımı günümüze uygun şekilde dijital sanat üzerinden yeniden yapılmalıdır. Henüz tam bir sınır koyma ve kural belirleme aşamasında bilinmeyenler varken, alınacak önlemler konusu, düşündürücü siber suçlar, etik ihlali de oldukça dikkat çeken konulardır. Dijital sanat eserlerinin alınıp satılması, devredilmesi, çoğaltılması, miras bırakılması korunması noktasında bilinen yasalar üzerinden mi yoksa dijital sanat için geçerli dijital yasalar mı yürürlüğe girecek? Kanunların bu konuda belirlediği çerçevenin içeriği önemli. Araştırılması gereken bilinmezlikler ve yeni sorular, sorunlar mutlaka başka bir araştırmanın konusu olacaktır. Çünkü teknik bilgi anlamında alana henüz yeterince sanat üreticilerinin bile hâkim olmadığı ve dijital konularda elde edilmek istenilenlerin renk, ses, ışık, vb. tam kontrol edilemediği durumlarda yaşanmaktadır. Geleceğin sanatı dün başladı, bugün yaşanıyor, yarın ve gelecekte ise sürdürülebilir olacaktır. Yapay zekâ teknolojisi hızla gelişiyor. Meta verse yani kelimenin özü olarak öte evren ya da sanal gerçeklik kavramını da sanatçının hayal dünyası ile benzeştirebiliriz. Ütopik olan, giyilebilir teknoloji denildiğinde yakın zamana kadar kimsenin aklına pek bir şey gelmezken hemen herkesin kolundaki akıllı saatler ile giyilebilir teknoloji hayatımızın çoktan en işlevsel parçası oldu. Her an nabız, tansiyon ölçebilen, spor aktivitenizi, su içmenizi, diyetinizi hatırlatan, adımlarınızı sayan, iş toplantınızı hatırlatmayı görev edinen giyilebilir teknolojiye alışan insanlar için akıllı ev teknolojilerinin kurulumu, izlenmesi, kontrolü mümkündür. Bilim ve sanat işbirliği açısından da oldukça yenilikçidir. Akıllı evler, uzaktan yönetilen arabalar, sizin yerinize istediğiniz her şeyi yapabilen akıllı teknoloji harikası pek çok buluş hayatı kolaylaştırmakla kalmamış belki yeni sorunları da peşi sıra getirmiş olabilir.

Sanatçılar genelde çok yönlü düşünen, disiplinler arası çalışan, sürekli yeni fikirler üreten, dünyaya farklı bakan, herkesin gördüğünden başka şeyleri gören, kurallara, kalıplara sığmayan, özgür, özgün, aydın ve yenilikçidir. İçinde bulunduğumuz yüzyılda özellikle yenilikçi olmak, her anlamda değişen dünyada sanat yapabilmek, teknolojiye hâkim olup hem gündemi takip eden hem de takip edilen bir sanatçı olmak ve kabul görmek kolay değildir.

Refik Anadol, günümüzde dünya çapında adından söz edilen dijital sanat üreten, bazı eleştirmenler tarafından yaptıkları kabul edilirken bazı eleştirmenlerce de ağır şekilde eleştirilen, yenilikçi fikirlerle sahip yaptığı işe inanmış kendisine güvenen, hırslı, işini severek yapan zeki ve akıllı bir sanatçıdır. Sanat adına yenilikçi düşüncenin, sanat ve bilim iş birliğiyle geldiği noktayı göstermesi açısından Anadol'un çalışmaları önemlidir. Refik Anadol yirmi birinci yüzyılın sanatçısı olarak farklı bir dili konuşmaktadır. İçine çekilmek istediği eleştirilere gereken yanıtı vererek, polemige düşmeden yoluna devam etmektedir. Anadol bu çağın sanatçısıdır ve sanatı da bu çağa uygundur. Eleştiri yazıları yine kendisinin deyişiyle sanatının var olduğunun ispatıdır. Sanatçı eleştirmenlerin bakış açısından artık çalışmalarına sanat denilebileceği yorumunu yapmaktadır. Çünkü eleştirmenler tarafından yazılanlar bir anlamda onun sanatının görmezden gelinmediğinin her ne şekilde olursa olsun var olduğunun göstergesidir. Kendisine yöneltilen eleştirilerin sanatçıyı olumsuz etkilemediği anlaşılmaktadır. Tarihte olduğu gibi yenilikçi olan her şey anlaşılana, kabul edilene dek ağır biçimde eleştirilere maruz kalacaktır. Özellikle bu çalışma sanat bölümü öğrencileri için meta verse kavramı, yapay zekâ teknolojisi, NFT, dijital sanat hakkında bilgilendirme ve dijital sanat üreten dünyaca ünlü, başarılı, güncel bir sanatçıyı yakından tanımak, anlamak, çalışmalarından ilham almak açısından önemli olabilir.

Kaynaklar

- Çağatay, B. (2023), "NFT uygulamaları ve sanat üretimi", *Journal of Arts*, Cilt:6, Sayı:1, Yıl:2023, S.3, Yetişkin; (2015, s.658) Akt. Çağatay, B. (2023), "NFT uygulamaları ve sanat üretimi", *Journal of Arts*, Cilt:6, Sayı:1, Yıl:2023, S.2, E-ISSN:2636-7718.
- Karaman, M. & Akçay Balcı, D. (2022) "Meta verse ve NFT Bağlamında Sanatta Dijital Dönüşüm", *İzlek Akademik Dergi (Izlek Academical Journal)*, 5 (1), 2022, ss. 16
- Zimmermann, J. (2015), "Hermeneutik, Kısa Bir Giriş", s.13, Çev : Mehmet Çetin, Say Yayınları, Ankara.
- Paul, C. (2003). *Digital Art*, Thames & Hudson Akt. Kıvrak, M.N. & Özkartal, M. (2022), "NFT ve Günümüz Dijital Sanat Kavramı Arasındaki İlişki" *Oğuzhan Sosyal Bilimler Dergisi*, *Journal of Social Sciences* e-ISSN : 2687-5845 Cilt:4 Sayı:2 Yıl:2022 Ay: Aralık Sayfa: 195

Görseller ve İnternet Kaynakları

- Görsel-1 URL-<https://www.ntv.com.tr/teknoloji/metaverse-nedir-metaverse-ne-demek,4DZ2RQgO4UWTRKBUSnpskg> Erişim:05.06.2022 Saat:12.10
- Görsel-2 URL-<https://sanatokur.com/cagdas-sanat-blockchain-ve-mimari-tasarim-muafnft-muaf-metaverse/>Erişim:04.03.2023 Saat:23.00
- Görsel-3 URL-<https://www.ntv.com.tr/teknoloji/metaverse-nedir-metaverse-ne-demek,4DZ2RQgO4UWTRKBUSnpskg>Erişim:05.06.2022 Saat:12.20
- Görsel-4 URL- <https://www.newschool.edu/parsons/> Erişim:03.03.2023 Saat:17.44
- Görsel-5 URL- https://tr.wikipedia.org/wiki/Refik_Anadol Erişim:31.01.2023 Saat:00.26

- Görsel-6 URL- <https://www.cumhuriyet.com.tr/kultur-sanat/refik-anadolun-makine-hatiralari-uzay-sergisi-teknoestet-1973933> Erişim:01.02.2023 Saat:17.42
- Görsel-7 URL-<http://www.brandlifemag.com/makine-hatiralari-kesfedilmeyi-bekliyor/>Erişim:01.02.2023 Saat: 17.52
- Görsel-8 URL- <https://www.cumhuriyet.com.tr/kultur-sanat/alkazar-ruyasi-yeniden-hope-alkazarda-ziyaretlerini-bekliyor-1990130>Erişim:01.02.2023 Saat:20.22
- Görsel-9-10 URL-<https://news.artnet.com/art-world/refik-anadol-nft-2049650> Erişim:28.02.2023 Saat: 19.47
- URL- <https://ucla.academia.edu/RefikAnadol/>Erişim: 03.03.2023 Saat: 22.00
- URL- (<https://www.diken.com.tr/refik-anadolun-moma-sergisi-elestirmenleri-boldu-madem-oyle-git-facebookta-calis/>)Erişim:04.03.2023 Saat:15.40
- URL-<https://www.armanayse.com/refik-anadol-travmasiz-hayallere-sahipse-m-aylem-sayesinde/>Erişim:27.01.2023 Saat:10.57 Erişim:27.01.2023 Saat:11.11
- URL- https://tr.wikipedia.org/wiki/Refik_AnadolErişim:30.01.2023 Saat: 23.46
- URL-<https://www.sanataatak.com/view/refik-anadolun-makine-hatiralarinin-hatirlattiklari-4-> Erişim:03.03.2023 Saat:01.08
- URL-<https://ariety.com/2019/digital/news/amy-winehouse-hologram-tour-canceled-1203145094/>Erişim: 09.03.2023 Saat:23.22
- URL- <https://1.instagram.com/?u=http...links.refikanadol.com> Erişim:09.03.2023 Saat:23.49
- URL- <https://www.vrs.org.uk/virtual-reality/what-is-virtual-reality.html> Erişim:01.05.2023 Saat:09.19
- URL- <https://www.researchgate.net/deref/https%3A%2F%2Fjournals.gen.tr%2Farts>Erişim:02.05.2023 Saat:17.17
- URL- https://www.researchgate.net/publication/370046691_NFT_Become_a_Copyright_Solution [accessed May 03 2023]. Investasi Kontan, "Penjualan NFT Tahun 2021 Rp 357 Triliun," 12 Ocak 2022, <https://investasi.kontan.co.id/news/penjualan-nft-tahun-2021-rp-357-triliun-baba-nft-itu>. (PDF) Erişim:03.05.2023 Saat:21.35

Kudsîzâde Kadrî and Kelimât-ı Hikemiyye

Yusuf Yıldırım^{1,a*}, Mustafa Sefa Çakır^{2,b},

¹ Department of Islamic Art and History, Faculty of Divinity, Sivas Cumhuriyet University, Sivas, Türkiye

² Department of Contemporary Turkic Dialects and Literature, Faculty of Letters, Sivas Cumhuriyet University, Sivas, Türkiye

*Corresponding author

Research Article

History

Received: 07/04/2023

Accepted: 28/04/2023

ABSTRACT

Wisdom has been one of the most popular concepts in Islamic culture and many works have been written around this subject. Some of the written works were written as copyrighted works in various languages, and some of them were translated into other languages and brought into the target language. One of these translated works is the work titled "Rahiku'l-kevser min Kelami'l-Gavs er-Rifai el-Ekber" translated from Arabic to Turkish by Kudsizade Kadri.

There are one hundred wise words and two sermons of Ahmed er-Rifai in the translation made from Abdullah Muhammed Siraceddin al-Mahzumi's work of the same name. The subject of one hundred wise words collected under the title of "Kelimat-ı Hikemiyye" is generally morality, faith, science, social life, sect, worship, reason, self, human relations, shari'ah, unity of existence. The words have not been subjected to any classification. In the study, after giving information about Kudsîzâde and his works, Kelimât-ı Hikemiyye was transferred to today's letters.

Keywords: wisdom, Kudsizade Kadri, one hundred words, Kelimat-ı Hikemiyye

Kudsîzâde Kadrî ve Kelimât-ı Hikemiyye

Süreç

Geliş: 07/04/2023

Kabul: 28/04/2023

Copyright

This work is licensed under Creative Commons Attribution 4.0 International License

^a yasef_yildirim@hotmail.com

^b <https://orcid.org/000-0002-0324-3927>

^c mustafasefa.0@hotmail.com

^d <https://orcid.org/000-0002-5159-7340>

How to Cite: Yıldırım, Y, Çakır, M, S, (2023) Kudsîzâde Kadrî ve Kelimât-ı Hikemiyye, CUJOSS, 47(1): 77-86

Giriş

İslam dini, hayatın tüm alanlarına nüfuz eden bir sistem önermektedir. Ferdin kendisinden başlayarak tüm toplumsal alana uzanan bir öğreti vaz etmektedir. Müslümanlar bu ahlakî değerlerin İslam'ın bütün müntesiplerine kazandırılmasını çokça önemsemişler ve eğitim meselesi üzerine yoğunlaşmışlardır. Eğitim aracı

olarak bir eser meydana getirme ve kişinin bunu ardından bırakması üzerinde hususen durulmuş, eğitim aracı olarak gerek manzum gerek mensur birçok eser kaleme alınmıştır. Bu tür eserler vesilesiyle nasihatlerin yanı sıra hikmetli sözlerin derlenmesine de zemin oluşturmuştur.

Hemen hemen her kültürde o kültürün değerlerini ortaya koyan hikmetli sözler derlemelerine rastlayabiliriz. Müslümanlar için ilmin, hikmetin en temel kaynağı Kur'ân-ı Kerîm başta olmak üzere Hazreti Peygamber'in hadisleri en çok ele alınan konulardır. Bunların ardından ilk dört halifenin sözlerinin derlendiği eserler gelmektedir. İlk dört halife içinde de Hazreti Ali'ye ayrılan yer ayrıca dikkat çekmektedir. Tıpkı Hazreti Peygamber'in sözlerinden hareketle ortaya konulan kırk hadis ve yüz hadisler olduğu gibi Hazreti Ali'nin de özellikle yüz sayısı etrafında derlenen sözleri çokça ilgi çekmiş, Arap ve Fars edebiyatında olduğu gibi Türk edebiyatında da bu çerçevede geniş bir müktesebat oluşmuştur (Ceyhan, 2006).

Sad kelime, mie kelime yahut yüz söz olarak adlandırılan, eserlere de bu şekilde başlık olan geleneğin içinde Hazreti Peygamber ve Hazreti Ali sözleri dışında farklı bir örnek de Abdullah Muhammed Sirâceddin el-Mahzûmî tarafından kaleme alınan ve Ahmed er-Rifâî'nin sözlerini içeren eserdir. Eser her ne kadar sad kelime vb. şekilde yani bir sayı verilerek adlandırılmamışsa da Ahmed er-Rifâî'nin yüz sözünü içermektedir.

Hazreti Hüseyin soyundan gelen Ahmed er-Rifâî, Rifâiyye tarikatının kurucusu olan ve 12. yüzyılda yaşamış büyük mutasavvıflardandır. Yaklaşık bin yüzlü yılların başında doğan Rifâî yedi yaşında babasını kaybetmiş ve dayısının himayesinde yetişmiştir. İlerleyen yıllarda şeyhu's-şuyûh lakabıyla anılmış ve geniş bir etki alanı oluşturmuştur. Rifâî 1182 yılında vefat etmiş ve Bağdat yakınlarında defnedilmiştir. (Tahrallı, 1989: 127-130)

Hazreti Peygamber, Hazreti Ali ve Ahmed er-Rifâî'nin sözlerinin de dâhil olduğu bu geleneğin neden "yüz" sayısı etrafında şekillendiği ilgi çekicidir. Bunun elbette birçok cevabı olabilir. Ancak muhtemelen yüz sayılı derlemelerin de nedenleri kırk sayısı ile ilgili olanlarla benzerlik göstermektedir. Hazreti Peygamberin kırk hadis ezberlemeye dönük sözüne binaen bazı şairler ve yazarlar daha fazla sevap kazanmak niyetiyle bir kırk daha eklemiş, sonra bir yirmi daha ekleyip yüze ulaşmıştır. Aynı zamanda çeşitli ayet ve hadislerde yüz sayısının geçmesi de bunda etkili olmuş olabilir. Yüz sayısının kültürel ve sosyal hayatta daha birçok yerde karşımıza çıktığı da göz ardı edilmemelidir. (Öztoprak, 2018: 287-290)

Ahmed er-Rifâî'nin yüz sözünün Abdullah Muhammed Sirâceddin el-Mahzûmî tarafından derlendiği eser yine bir Rifâî olan Halepli Kudsîzâde Kadrî tarafından mensur olarak Türkçe'ye tercüme edilmiştir. Ahmed er-Rifâî'den *Bürhânü'l-müeyyed li-Sâhibi Meddi'l-yed* ve *Mecâlis-i Hazret-i İmâm Rifâî* gibi tercümelemler de yapan Kudsîzâde bu şekilde hem bağlı olduğu Ahmed er-Rifâî'ye bir anlamda vefa borcunu ödemiş hem de hikmetli sözlerle dolu bu eserleri tercüme ederek eğitime katkı sağlamıştır.

Kudsîzâde Kadrî'nin Hayatı ve Eserleri

Hayatı

Kudsîzâde Kadrî hakkında Türkçe kaynaklarda pek fazla bilgi bulunmamaktadır. Hayatı ile ilgili sınırlı malumat daha çok Arapça kaynaklardan elde edilmektedir. Asıl adı Abdülkâdir olup 1240/1824 senesinde Halep'te doğmuştur. (et-Tabbah, 1408: 7/411) Halep eşrafından Kudsî ailesine nisbetle "Kudsîzâde" adıyla tanınmaktadır ve bu nisbeyi yazılarında imza olarak kullanmıştır. Kaynaklarda kendisinden sürekli "Mâbeyn-i hümâyûn ikinci kâtibi" olarak bahsedilmektedir (Ahmed İzzet Paşa el-Ömeri, 1306; Kâmil el-Gazzî; el-Bîtâr, 1993). Babası Halep nakîbüleşrâflığı görevi yapmış olan Takiyüddîn bin Muhammed'dir (et-Tabbâh). Dedesi Şeyh Muhammed Kudsî Halep'te köklü bir aile olan Kudsîzâdelerin kurucusu olup, 18. asrın sonlarına doğru Urfa'dan Halep'e gelmiş, sarayla yakın ilişkileri sayesinde bir süre Halep müftülüğü yapmıştır [Aslen Urfalı olan Muhammed Kudsî alim bir zattir. Devletin farklı kademelerinde görev almış, bir süre Halep Müftülüğü yapmışsa da yerli halkla anlaşamadığı için bu görevden alınmıştır. İstanbul'a defalarca gittiği, orada vâlide kethüdası Yusuf Ağa'ya intisap ettiği belirtilmektedir. 1798-1802 yıllarında Napolyon'a karşı gerçekleştirilen Mısır Seferi'ne katılmış, Halep'ten topladığı beş-altı bin askere kumandanlık yapmıştır. Bu olaydan sonra Mısır mevleviyetine tayin edildiyse de dönemin şeyhülislamının devreye girmesi neticesinde bu tayinden vazgeçilmiştir. 1222/1807'de İstanbul'da vefat eden Muhammed Kudsî Beyazid Camii haziresine defnedilmiştir. Takiyyüddün Efendi ve Zeki Efendi isminde iki oğlu olduğu söylenir. Hakkında geniş bilgi için bk. Ahmed Cevdet, *Târîh-i Cevdet* (Dersâdet: Matbaa-i Osmâniyye, 1309), 8/130-131; Butros Ebu Manneh, "Sultan Abdülhamîd II ve Şeyh Ebû'l-Hüdâ es-Sayyâdî", çev. İrfan Gündüz, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7-10 (1995), 383.].

Kudsîzâde Kadrî'nin üç erkek kardeşi daha vardır. Bunlardan Ahmed Bahâüddin Efendi Halep'te müderrislik, meclis azalığı ve belediye reisliği yapmıştır (Ahmed Bahâüddin Efendi hakkında geniş bilgi için bkz. et-Tabbâh). Diğer kardeşleri Mehmed Said ile yine Halep belediye reisliği yapan Hüsameddin Efendi'dir (bkz. et-Tabbâh).

İlk eğitimini babasından alan Abdülkâdir Efendi, Halep'in meşhur hocalarından Arap dili, fıkıh, hadis ve dönemin diğer dinî ilimlerini tahsil etmiştir. Daha sonra kendisini Fars ve Türk dillerinde, bu dillerde manzum ve mensur eserler kaleme alacak kadar iyi yetiştirmiştir. (et-Tabbah, 1408: 7/411) Babası ve dedesi gibi genç yaşlarında devlet hizmetine giren Abdülkâdir Efendi, başta Halep, Bursa ve İstanbul olmak üzere birçok şehirde çeşitli devlet kademelerinde görev almıştır.

İlk olarak memuriyete 1 Mart 1266/13 Mart 1850'de Halep'te 800 kuruş maaşla Maliye Kalemî kâtibi olarak başladı. 1 Mart Mart/ 13 Mart 1856 senesinde Halep valisi Süleyman Refet Paşa'nın (ö. 1864) divan kâtibi oldu. İstanbul'da maliye nezareti muhasebe kalemî müdürü

olarak da çalıştı. Bu tayin Şam valisi iken Maliye Nazırı olarak İstanbul'a dönen Şirvanlızâde Mehmed Rüşdü'nün (ö. 1874) isteğiyle gerçekleşmiştir. (et-Tabbah, 1408: 7/412) Kudsîzâde Kadrî 1 Kanunuevvel 1274/13 Aralık 1858 senesinde 4000 kuruşla Vidin Rusûm-i Müctemia kitabetine tayin edildiyse de bu görevden kısa bir süre sonra azledildi. Halep ve Kastamonu'da Evkaf muhasebeciliği görevine 20 Teşrinisani 1277/2 Aralık 1861'de başladı. Yaklaşık üç yıl sürdürdüğü bu görevden sonra Halep'te Tahrirât Kalemî reisliğine 11 Teşrinisani 1280/23 Kasım 1864 senesinde 2850 kuruş maaşla başladı. Bu esnada belediye reisliği görevini de üstlenmiştir. Kardeşi Ahmed Bahâüddin Efendi'den devraldığı belediye reisliği görevini kısa bir müddet yaptığı arşiv kayıtlarından anlaşılmaktadır. Bu görevdeyken muhtevası bilinmemekle beraber yaptığı bazı "hâl ve harekâtı" rahatsızlığa sebep olmuş ve bu durum resmi kayıtlara da geçmiştir (BOA, A.)MKT.MHM.456/20). Tahrirât Kalemî reisliğinden yaklaşık bir sene sonra azledildi. 18 Nisan 1284/30 Nisan 1868'de 5000 kuruş maaşla başladığı Bursa Evkaf Kalemî müdürlüğünü iki sene devam ettirdi, ardından azledildi. Resmî hiçbir görev almadığı üç senenin sonunda 15 Eylül 1289/27 Eylül 1873 senesinde Ayıntab Kazası kaymakamı olarak görevlendirildiyse de bu görevi ancak on ay sürdürebildi. Kısa bir süre sonra bu kez Birecik kaymakamı oldu. 8 Kanunuevvel 1291/20 Aralık 1875'te başladığı bu göreve diğerlerinden daha kısa, yaklaşık dört ay devam edebildi (ŞD.920/74).

Kudsîzâde Kadrî 1293/1877 yılında Meclis-i Mebûsân'a 2. dönem Halep temsilcisi olarak seçildi. (Güneş, 1997: 2/17) Meclisin yaklaşık iki ay sonra feshedilmesi üzerine sarayda kalmaya devam ederek burada 5 bin kuruş maaşla Mâbeyn-i Hümâyûn beşinci kâtipi olarak çalıştı. 22 Mart 1294/3 Nisan 1878'de başladığı memuriyeti sadece üç ay sürdü. Havran Sancağı mutasarrıflığına 4 Temmuz 1294/16 Temmuz 1878 senesinde 5 bin kuruş maaşla başladı (ŞD.2421/32). Ancak buradaki faaliyetleri bazı şikâyetlere konu olduğundan bu görevde de uzun süre kalamadı. Bu rahatsızlığın nedeni olarak ise, devletin farklı kademelerinde uzun süre kitabet işleriyle meşgul olmuş Kudsîzâde Kadrî'nin mutasarrıflık için tecrübesiz ve liyakatsiz olması gösterilmektedir (Y.EE.36/27).

Bu görevden azledildikten sonra 10 bin kuruş maaşla Trabzon Vilayeti Adliye müfettişi olarak vazife aldı (İ.DH.788/64033). Bu vazifeye başlaması 20 Haziran 1295/2 Temmuz 1879 tarihindedir. 1 Şubat 1895/13 Şubat 1883'te Gelibolu Sancağı mutasarrıfı oldu. Buradan aldığı maaş 5 bin kuruştur. 17 Haziran 1296/29 Haziran 1880 senesinde tekrar İstanbul'a döndü, vefatına kadar on iki yıl boyunca aralıksız sürecek olan Mâbeyn-i Hümâyûn ikinci kâtipliği hizmetine 10 bin kuruş maaşla tayin edildi (İ.DH.1295/101879). Yaklaşık dokuz sene sonra maaşı 15 bin kuruşa çıkarıldı.

Görüldüğü üzere yaklaşık kırk sene devletin birçok kademesinde bulunan Kudsîzâde Kadrî'nin Mâbeyn-i Hümâyûn ikinci kâtipliği dışındaki diğer görevleri hep kısa

sürelidir. Bunda, arşiv belgelerindeki kayıtlara bakılırsa hakkındaki şikâyetlerin etkili olduğu anlaşılmaktadır. Azledildiği her görevin ardından yeni bir göreve getirilmesinde ise muhtemelen II. Abdülhamid'in politikasını desteklemesi ve sarayla olan yakın ilişkisi etkili olmalıdır. Devletten gördüğü bu destek sadece kendisiyle sınırlı kalmamıştır; kızı Belkıs'a maaş bağlanmış, damadı Rifat Efendi Trablusgarp Vilayeti mektupçusu yapılmış, oğlu Mehmed Fâzıl Efendi devlette birçok görevde bulunmuş, kardeşi Bahâüddin Efendi'nin Mâlîye'ye olan borcu affedilmiş, vefatından sonra ailesine maaş bağlanmış ve atıyye-i seniyye verilmiş (DH.MKT.2036/82), yeğenlerinden Cemil ve Celâleddin ile amcazadesi Mehmed Arif'e çeşitli memuriyetler verilmiştir (Y.PRK.BŞK.8/89; DH.MKT.1976/70; BEO.166/12428). Cemil Efendi Cisir-i Şuğur ve Harim kazalarında kaymakamlık yapmıştır (DH.MKT.2026/66; İ.DH.1305/36). Özellikle dönemin Rifâî şeyhi Ebü'l-Hüdâ es-Sayyâdî'nin (ö. 1909) sarayla olan irtibatını sağlamış ve bu sayede Şeyh Sayyâdî II. Abdülhamid'in iltifatını kazanarak önemli bir itibar elde etmiştir (Manneh).

Mâbeyn-i Hümâyûn ikinci kâtipliği görevinde iken bir süreliğine özel bir memuriyetle İskenderiye'de bulundu (İ.MTZ. (05).23/1081; MB.İ.103/82; MB.İ.107/190). Kâtipliği esnasında devlet tarafından 1297/1880'de üçüncü rütbeden Mecidî nişanı, 1298/1881'de dördüncü rütbeden Osmanî nişanı, 1299/1882'de ikinci rütbeden Mecidî nişanı ve bâlâ rütbe, 1302/1885'te birinci rütbeden Mecidî nişanı ve ikinci rütbeden Osmanî nişanı, 1308/1890'da altın Girid madalyası ile taltif edildi (İ.DH.949/75103; İ.DH.962/76091; İ.DH.1208/94605).

Kudsîzâde Kadrî'nin kendisinden sonra hayatta olan İffet ve Esmâ adında iki eşi vardır. Bu isimler dışında başka evlilik yapıp yapmadığı bilinmemektedir. Vefatından sonra İffet Hanım'a 1012, Esmâ Hanım'a ise 1011 kuruş maaş bağlanır (ŞD.920/74). Kudsîzâde Kadrî'nin Mehmed Fâzıl ve Âkil Efendi adında iki erkek çocuğu ile Belkıs adlı bir kız çocuğu olduğu bilinmektedir. Babalarının vefatından sonra Âkil Efendi Hariciye Nezareti'nde, Mehmed Fâzıl Efendi ise Şûra-yı Devlet'te istihdam edilmiştir (ŞD.1391/47). Belkıs Hanım'a da 250 kuruş maaş bağlanmıştır (İ.ML.17/63).

19 Şevval 1309/17 Mayıs 1892'de İstanbul'da vefat eden Kudsîzâde Kadrî Beşiktaş'taki Yahya Efendi Dergâhına defnedildi. Övgüye değer ahlakî özelliklere sahip olan Kudsîzâde Kadrî, bilgi ve görgü sahibiydi. Kıvrak bir zekâyâ sahipti ve son derece hayâliydi. Hâl ve hareketlerinde eski zamanların tecrübesi ile yaşadığı dönemin yeni bakış açısını birleştirmişti. Şeref ve izzet sahibiydi. Yakın çevresine ve arkadaşlarına karşı samimiydi ve yardımsever birisiydi. Böylece çevresinden birçok kişinin devletin çeşitli kademelerinde yüksek makamlara gelmelerinde etkili oldu (el-Ömeri; et-Tabbâh).

Rifâî tarikatına mensup olan Kudsîzâde Kadrî, Rifâî şeyhi Ebü'l-Hüdâ es-Sayyâdî'nin hem müridi hem de yakın arkadaşıdır. es-Sayyâdî'nin Halep'ten İstanbul'a

taşınmasında, devlet adamları tarafından tanınmasında ve II. Abdülhamid'in iltifatını kazanarak çeşitli rütbelere elde etmesinde etkin bir rol oynadı. Rifâîliğe nasıl intisap ettiği ve tarikat içindeki derecesi konusunda kaynaklarda herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

Eserleri

Kudsîzâde Kadrî'nin bilinen altı eseri vardır. Bunlar şöyledir:

Bürhânü'l-müeyyed li-Sâhibi Meddî'l-yed

Ahmed er-Rifâî'nin (ö. 578/1182) vaaz ve sohbetlerinden derlenen eserin Türkçeye ilk tercümesidir. Talebesi Şerefüddîn b. Abdüsse'mî el-Hâşimî tarafından derlenen *Bürhânü'l-müeyyed*'in bu tercümesi İstanbul'da (1303) tabedilmiştir. Mütercim tercümesine "İşbu kitâb-ı müstetâb hakîkatde bir faslu'l-hitâbdır ki şeriat, tarikat, hakikat, ma'rifet husûsunda olan mebâhîsin gavâmız-ı müşkilesini keşf ü hall etmiştir." (Kudsîzâde, 1303: 2) sözleriyle başlar.

Ardından söz konusu eserin pek bilinmediğini, buna neden olarak da eserin birkaç yıl önce neşredilinceye kadar nüshalarının nadir bulunduğunu gösterir. Gerçekten de kütüphanelerde yazma nüshaları çok az bulunan *Bürhânü'l-müeyyed*'in Arapça aslı ilk kez 1301/1885'te neşredilmiştir (er-Rifâî, 1301).

Eserin tercüme edilmesinin sebebi "Arapça bilmeyen ihvâna mahsûs bir hizmettir." şeklinde belirtilmiştir. Mukaddimede metot olarak harfiyyen/lafzî tercüme yönteminin benimsendiği söylene de kaynak metinle karşılaştırıldığında tercümenin lafzî değil, aksine manaya sadık kalınarak yapılmış bir tercüme türü olduğunu söylemek mümkündür.

Mecâlis-i Hazret-i İmâm Rifâî

Eser Ahmed er-Rifâî'nin vaaz ve sohbetlerinden yedisini ihtiva eden *el-Mecâlisü's-seniyye* adlı Arapça eserin tercümesidir. Söz konusu eser Mustafa Reşid er-Rifâî tarafından derlenmiştir (er-Rifâî, 1304). Kudsîzâde Kadrî'nin yaptığı tercümede ayrıca Ahmed er-Rifâî'ye isnad edilen on dört hikmetin tercümesi de yer almaktadır.

Tercüme geleneğe uygun olarak Allah'a hamd ve Hz. Peygamber'e salat u selamı muhtevi bir mukaddime ile başlar. Bu bölümün dili oldukça ağır olup, Arapça ve Farsça terkipler fazlaca kullanılmıştır. Mukaddimede Ahmed er-Rifâî hakkında uzun bir değerlendirme de bulunmaktadır. Önce nesebi ile alakalı bilgiler verilmiş, hayatına dair malumatın ardından şahsiyeti ve vasıfları konusu ele alınmıştır. (Kudsîzâde, 1313: 2-6)

Tercümenin yazılış amacı şu şekilde belirtilmiştir:

"Maa-hazâ âsâr-ı muhteremesinden olarak birkaç makâle-i va'ziyyenin lisân-ı Türkîye tercümesi husûsı ba'zı muhibbân tarafından bu kem-bidâaya teklif olunması mertebeye-i iktidâr ile mütênâsib bir teklif değilse de tarîkat-ı aliyeye

intisâb-ı âcizânem imtisâle mecbûriyet virmiş olmasına binâen evvel allâme-i ulûm-i ledünniyye ve fehâme-i maânî-i gaybiyyenin âsâr-ı aliyyesinden ba'zı kelîmât-ı hikmet-âyât ile berâber makâlât-ı mezkûre bu kerre silk-i tercüme keşide ve Mecâlis-i Hazret-i İmâm Rifâî tesmiye edilmiştir." (Kudsîzâde, 1313: 6)

Buna göre tarikat çevresinden bazı dostlarının isteği üzerine eser Türkçeye tercüme edilmiştir. Mukaddimede ayrıca II. Abdülhamid'in medhedildiği bir bölüm vardır. Sultan'ı desteklediğinin bir göstergesi olan bu durum Kudsîzâde Kadrî'nin kaleme aldığı birçok eserde göze çarpmaktadır.

Kudsîzâde Kadrî'nin vefatından sonra İstanbul'da tabedilen tercümenin ne zaman yazıldığı bilinmemektedir. Ancak mukaddimede "birkaç senedir sarây-ı hümâyûnlarında ikinci kitâbet hizmetiyle imrâr-ı eyyâm-ı hayât ve iktisâb-ı fahr u mübâhât etmekte olduğum..." ifadelerine bakılırsa mütercimin Mâbeyn-i Hümâyûn ikinci kâtipliği görevinin ilk yıllarında, yani 1300'lü yılların başında bu eser yazılmış olmalıdır. Tercüme oldukça sade ve anlaşılır dille yapılmıştır.

Dâiyu'r-reşâd li-Sebilî'l-ittihâd ve'l-İnkıyâd

Rifâî şeyhi Ebü'l-Hüdâ es-Sayyâdî'nin II. Abdülhamid'in politikasını ve hilafeti dinî açıdan meşrulaştırmak amacıyla kaleme aldığı aynı isimli eserinin tercümesidir (Kadrî). Eserin Kudsîzâde Kadrî tarafından tercüme edilmesini isteyen bizzat Sayyâdî'dir. Böylece II. Abdülhamid'in siyaset tarzını destelemek amacıyla Arapça kaleme alınan *Dâiyu'r-reşâd*'in daha geniş kesimlerce okunması amaçlanmıştır. İstanbul'da tabedilen tercümede basım tarihi bulunmamaktadır. Ancak kitabın başında Sayyâdî tanıtılırken kendisinden "Nakîbü'l-eşrâf bi-Haleb" ifadesi kullanılmıştır. Sayyâdî'nin Halep nakîbü'lşerâflığını II. Abdülhamid'in tahta çıktığı 31 Ağustos 1876'dan sonra kısa bir süre yaptığı bilinmektedir. (Buzpınar, 2009: 217) Dolayısıyla tercümenin bu sıralarda yapıldığını söylemek mümkündür.

Kasîde-i Bür'e'nin Meâlen Tercümesi

Bûsîrî'nin (ö. 695/1296) Hz. Peygamber için kaleme aldığı ve Kasîdetü'l-Bür'e adıyla bilinen kasidesinin manzum tercümesidir. Mukaddimede tercümenin özellikle meâlen, yani manevî tercüme tarzı benimsenerek yapıldığı belirtilmiştir. Kudsîzâde Kadrî manzumenin kendisinden önce defalarca tercüme edildiğini, ancak bunların çoğunun harfiyen yapıldığını belirtir. Bu durumun da manzumenin kaynak dilden hedef dile aktarılırken şiiriyetin kaybolmasına sebep olduğunu vurgular. (Kudsîzâde, 1302: 2) Bu yüzden uzun bir süredir planladığı bu tercüme hem Kasîde-i Bür'e'nin kudsiyetini hem de manzumenin şiiriyetini muhafaza üzere yaptığını söyler.

Tercüme Kudsîzâde Kadrî'nin bilinen tek manzum eseridir. Eser bir yüksek lisans tezine konu olmuştur. (Şahin, 1997: 212-22) Ayrıca başka bir çalışmada

tercümenin çeviriyazısı yayımlanmıştır. (Yıldız, 2022: 70-85)

el-Kevkebü'l-münîr fî Tercümeti'l-Üstâz es-Seyyid Muhammed Ebi'l-Hüdâ Efendi es-Sayyâdî er-Rifâî eş-Şehîr

Kudsîzâde Kadrî'nin bilinen tek telif ve Arapça eseridir. Şeyhi ve yakın arkadaşı Sayyâdî'nin tercüme-i hâline yer verilmiştir. Eserin matbu baskısının nerede ve ne zaman yapıldığı bilinmemektedir (Kadrî).

Rahîku'l-kevser min Kelâmî'l-Gavs er-Rifâî el-Ekber

Abdullah Muhammed Sirâceddin el-Mahzûmî'nin (ö. 885/1480) Arapça aynı adlı eserinin tercümesidir. El-Mahzûmî eserinde Ahmed er-Rifâî'den yüz hikmetli söz ve iki vaazı derlemiştir (el-Mahzûmî, 1887).

Kudsîzâde Kadrî tercümesine klasik eser tertibine uygun şekilde Allah'a hamd, Rasulullah'a salat u selam kısmının da yer aldığı uzun bir mukaddime ile başlar. Hamdele ve salvele kısmı oldukça kısa tutulmuştur. Mütercim, Allah'a hamd ve Hz. Peygamber'e salati hakıyla eda etmede aciz olduğunu belirterek bu hususta özrünü beyan eder. Ardından "ba'dezâ" alt başlığı altında eseri bir istek üzerine tercüme ettiğini söyler ama bu isteğin kim tarafından yapıldığını belirtmez. İsteğin Rifâî muhibbânından birilerince yapıldığı tahmin edilebilir. Diğer eserlerinde de görüldüğü üzere bu konuda cesareti olmadığı halde Rifâîliğe mensup olması hasebiyle bu talebi bir vazife kabul ederek eseri tercüme etmeye başladığını dile getirmek suretiyle tevazuda bulunur:

"Bu hâlde benim gibi bir âcizin libâs-ı feyz-i istînâs-ı Arabî'den tecrîd ve dîbâ-yı zîbâ-yı lisân-ı Osmânî ile iktisâsına çalışması büyük bir cesâret ise de tarîkat-i aliyeye-i Rifâiyyeye intisâbım cihetiyle muztar olduğumdan î'tizâr ile a'mâl-i hâme-i tercümeyle ibtidâr eyledim." (Kudsîzâde, 1304: 3)

Kudsîzâde Kadrî mukaddimede Ahmed er-Rifâî'nin hayatı, nesebi, kerametleri ve faziletlerine dair kısaca malumat verir. Ardından *Rahîku'l-kevser*'in yazılış amacını asıl metinden özetleyerek aktarır. Buna göre el-Mahzûmî, daha önce zihninde biriktirdiği Ahmed er-Rifâî'nin sözlerinden yüzünü ve vaazlarından ikisini bir araya getirerek bu risaleye *Rahîku'l-kevser min Kelâmî'l-Gavs er-Rifâî el-Ekber* adını verdiğini belirtir. (Kudsîzâde, 1304: 5)

Risalede önce "Kelimât-ı Hikemiyye" alt başlığı altında Ahmed er-Rifâî'ye isnad edilen yüz vecizenin tercümesine yer verilmiştir. Bundan sonraki bölümde "el-Meclisü'l-evvel" ve "el-Meclisü's-sânî" başlıklarıyla da iki vaazın tercümesi bulunmaktadır. Vaazlardan ilki manevî kurbîyet ve kâmil insan hakkındadır. Diğer vaaz ise fenâ firresûl konusuna ayrılmıştır.

Eserde Ahmed er-Rifâî'ye nispet edilen yüz hikmetli sözün bulunduğunu belirtmiştik. Bunlar daha çok ahlak, iman, ilim, sosyal hayat, tarikat, ibadetler, akıl, nefis, insan

ilişkileri, şeriat, vahdet-i vücûd gibi farklı konularda söylenmiş veciz sözlerdir. Bu sözler arasında herhangi bir tasnif söz konusu olmayıp, benzer konular dağınık hâlde sıralanmıştır. Örneğin; 11. sırada yer alan "İnsânın defteri ahvâli görüldüğü ahbâbdır." vecizesiyle benzer muhtevadaki "Karındaşın seni Cenâb-ı Mevlâ'dan dür etmeyüp kalben emniyet ederek inandığıdır." sözü 22. maddede bulunmakta olup bu iki söz arasında çok değişik konular işlenmiştir. Yine "Erbâb-ı 'îrfânın dünyâ ve âhiretde sermâye-i ticâreti hüsn-i ahlâkdır." sözü ile "Ahlâk-ı hasene bir ticâret-i râbihadır..." sözü neredeyse aynı muhtevaya sahipken ilki 26. sırada, diğeri ise 91. sırada yer almaktadır. Kudsîzâde Kadrî'nin tercümesinde de bu sıralamanın olduğu gibi korunduğu görülmektedir.

Eserin dikkat çeken bir yanı da Kudsîzâde'nin, diğer eserlerinin aksine bu tercümede, eserin başında Sultan II. Abdülhamid'den bahsetmemesidir.

Bundan sonraki bölümde *Rahîku'l-kevser* isimli eserin Kelimât-ı Hikemiyye bölümünün çeviriyazısına yer verilecektir. Metin günümüz alfabesine aktarılırken transkripsiyon alfabesi kullanılmamıştır. Ancak Arapça ve Farsça kelimelerdeki uzun ünlüler mutlaka gösterilmiş olup bunlar şapka işaretiyle (^), ayn (ع) ve hemze (ء) hafleri ise kesme işaretiyle (') yazılmıştır. Metnin günümüze yakın bir dönemde kaleme alındığı göz önünde bulundurulduğunda kelime ve eklerdeki ünlülerin seslendirilmesi konusunda bugünkü şeklin esas alınması daha uygun görülmüştür. Ünsüzlerdeki sertleşme konusunda ise metne sadık kalınmıştır. Metinde zaman zaman metin tamiri de yapılmış, asıl metinden kaynaklı bazı imla hataları düzeltilmiştir.

Kelimât-ı Hikemiyye Metni

1. Kurbîyyet-i ma'neviyye-i Cenâb-ı Mevlâ'ya irişmek için en kısa yol, mahlûkât hakkında şefkat ve sünnet-i seniyye-i ma'neviyyeye inkıyâd ve mütâba'atla berâber inkisâr ve mezellet yoludur.

2. Dünyâ vü uhrânın ikisi iki sözün arasındadır ki birisi 'akl, diğeri dîndir.

3. 'Âkil olan kimesne bezl-i mevcûd etmedikçe taleb ma'dûm etmez.

4. 'Akl nefis-i insânı almakda da virmekte de hudûd-i mu'ayyene yanında tevkîf edüp bend eder.

5. 'Aklın hepsi hicâb-ı müste'âr olan eşyâdan kurtulmaktır.

6. Müslümân ancak insâf ile i'tibâra şâyândır, ne vakit insâf ile ittisâf eder ise Müslümândır.

7. Kabûl edeceği anlaşılmayan kimseye nasihat edilmez.

8. Sana hased eden kimesne mümkün değil senden hoşnûd olamaz.

9. Benim tarikatim Hâlik ve mahlûka karşı te'eddüle berâber huzûr-ı kalb ve cem'-i himmetdir.

10. Tarikatimiz istememek, esirgememek, idhâr etmemekdir.

11. İnsânın defter-i ahvâli görüdüğü ahbâbdır.

12. Er oldur ki gitdikden sonra âsârı nümâyân olur.

13. Efdal-i a'mâl 'ilme iktirân eden 'ameldir.

14. Muhâlif-i şerî'at olan her tarikat zındıkadır.

15. İddi'â, bir ru'ûnetdir ki kalb götüremeyüp lisâna virir, lisân-ı hamâkat de söyleyivirir.

16. Mükevvênâtı 'alâ vechi'l-'umûm istihsân etmek nûrdur, ammâ sûret-i husûsiyede istihsân zulmdür.

17. Makt ve gabad-ı îlâhî'ye en yakın şey', hodbîn olmak, kendini görmekdir.

18. Kuyruk olmak baş olmakdan râhatdır, zîrâ ilk yumruk başa urulur.

19. 'İbâdullâh ile ülfet ve muhabbet etmeyenden aşağı olamaz, böylelerde zîrâ hîç menfa'at bulunamaz.

20. Az edeb çok 'ilm ve 'amel-i bî-edebânededen iyidir.

21. Kendisinden ziyâde sâhib-i 'irfân görüp de ta'zîmen istifâde etmeyen kimesne hem câhil ve hem matrûddur.

22. Karındaşın seni Cenâb-ı Mevlâ'dan dûr etmeyüp kalben emniyet ederek inandığıdır.

23. İstikâmet-yâb olanlar başkasının da istikâmetine sebep olurlar.

24. Cihânda 'izzet kendini sezâvâr-ı mezellet görmektir, şeref dahi kanâ'atdır, 'ilm ise mahsûl-i sermâye-i tevâzu'dur.

25. Kendini beğenmek ya'ni hodbîn olmak öyle derddir ki 'ukûl-i 'âliyenin tenezzül etmeyeceği alçaklıktır.

26. Erbâb-ı 'irfânın dünyâ ve âhiretde sermâye-i ticâreti hüsn-i ahlâktır.

27. Hak Te'âlâ ile muvâfakat ve halk ile nasîhat ve nefis ile muhârebe sohbetdir.

28. Envâ'-ı ni'am-ı İlahiyye'den sana ni'met-i îmân ve sıhhat-i vücûd ve selâmet-i 'akl ve mülhemiyet-i takvâ kâfidir.

29. Sana ihsân olunan ni'met-i îmân, envâ'-ı ni'amdan ve 'âfiyet-i vücûd, havf-ı 'atâyâdan ve tarîk-i takvâ, cemî'i ilhâmâtdan ve selâmet-i 'akl, her dürlü tuhfeden ginâ virmelidir; çünkü senin elinde bir şey yokdur, fakat Cenâb-ı Hak her şey'e kâdirdir.

30. Teslimiyet diye teklîfâtı iskât etmemelidir ve teklîfe bakup libâs-ı teslîmi çıkarmamalıdır, bilmediğin şey'in arkasına düşmemelidir, zâimlere meyl ve emniyet etmemelidir, mühimmât-ı umûrda Cenâb-ı Mevlâ'nın başkasına koşmamalıdır; mahlûkât 'umûmen menfa'at ve muzırrat-ı hakîkiyyeye kudret-yâb olamazlar. Bunlar ancak kurulmuş perdelerdir ki kaldırılır ise matlûb-i hakîkiye kavuşulur.

31. 'Âlem-i ekber 'akldır.

32. İki söz dînde iki rahnedir ki, birisi iddi'â-yı vahdet-i vücûd, diğeri tahdîs-i ni'met hudûdını tecâvüz eden şathiyâtdır.

33. Ben kelimesinin bir harfi kalur ise mertebe-i kemâle vusûl yokdur.

34. Öyle sürçme var ki mûcib-i helâk olur.

35. Git gel hep hayâldir.

36. Merd-i sâhib-i temkîn suhan-furûş değildir, fa''âldir.

37. Bir evliyâ ihvân hakkında tecâvüz-i hudûd eder ise noksânındandır.

38. Evliyâlık Fir'avunluk değildir, Nemrûdluk hîç değildir; Fir'avn *ene rabbükümü'l-a'lâ* demiş, seyyid-i enbiyâ ve sened-i evliyâ melik değilim diyüp iddi'â-yı âmiriyet ve tevakkufda bulunmamış olduğu hâlde nasıl olur ki sâhib-i 'irfân bu da'vâlarda olsun? Kur'ân'da *ve'mtâzu'l-yevme eyyühe'l-mücrimîn* buyurulmuşdur.

39. Zehâdet, tûl-i emel olmamaktır; yoksa kaba yemek, 'abâ giymek değildir; dünyâ için zehâdetde bulunanların yüreklerinde gars-ı hikmet için cânib-i Hak'dan bir ferîşte tevkîl olunur.

40. Mâ-fevkinde olanlarla edeb-i ülfet, hidmetdir; emsâl ve akrân ile edeb-i ülfet, îsâr ve fütüvvetdir; mâ-dûn ile edeb-i ülfet, şefkat ve nasîhatdır.

41. 'Aklın 'alâmetleri, vakt-i mihnetde sabr edebilmek; bolluk hengâmında tevâzu' etmek; dâ'imâ ihtiyâta ri'âyet eylemek; Cenâb-ı Kuds-i Hakk'ı talep etmektedir.

42. Kuvvet-i kâhire ile halka nümâyîşde bulunan, her ne olur ise yüreklerde bir düşmânlık bırakmış olur; tevâzu' ve inkisâr nümâyîşinde bulunanlar ise, büyük küçük ne olur ise yürekden i'tirâf olunur.

43. Şeyhinin dergâhını harem, kabrini sanem itme; âlet-i tese''ül ittihâz eyleme, şeyhi ile iftihâr eden değil, şeyhine îrâs-ı mefharet eden erdir.

44. Hevâ-yı nefse ittibâ'en Hakk'ı bırakup bâtil tarafına meyl etmek epeyce dalâletdir.

45. Bu tarîkat eb ve cedden mîrâs kalmaz, sa'y u 'amel yoludur, gözyaşı dökülmeli, haddi tecâvüz etmemeli, Mevlâ'dan utanmalıdır.

46. Söz yürekdeki sermâyedendir, yürek temîz olur ise lisândan cereyân eden söz tatlı olur.

47. Hamâkate 'ilâc yokdur, Hakk'a karşı müdâfa'a olunamaz, mağrûr ile dostluk kâbil değildir, gaddâr 'ahde vefâ etmez, gâfilin nûri olmaz, 'ahd u peymânsızlarda îmân yokdur.

48. Tarîkatimin esâsı bid'atsiz dîn, kesilmez himmet, riyâsız 'amel, başkalara meyl etmeyerek Cenâb-ı Hakk'a i'timâtdır.

49. Zirh-pûş-i sabr olan, sihâm-ı 'aceleden selâmetdedir.

50. Her hâlin sûret-i tahavvüli kendindedir, ve her zâhirin esbâb-ı hafâsı içinde mevcûddur.

51. Boya aklarını saklar zann etme, rengini deðiştirirse de hakîkatini saklayamaz.

52. Ba'zı 'ilm var ki semeresi cehl olur, ba'zı cehl var ki müsmer 'ilm olur.

53. Her şeyde şek ü şübhe eden felâh bulamaz, desîsekâr vâsıl-ı merâm olamaz, dünyânın cîfesine koşışan itlerin eline de et geçmez, tahvîl-i ahvâl Mevlâ'dandır.

54. Erbâbına iyilik etmek hikmetdendir, ve nâ-ehlden men' etmemek sadakadandır, her iki hâlin semeresi de Mevlâ'dandır.

55. 'Akl vâsita-i fehm ile her ne telakkî eder ise mutlakâ tutup bırakmaz, gönülde fevkine çıkmaktan girü turmaz.

56. Müşâhede öyle bir huzûrdur ki 'ilm-i yakîne mukârin bir kurb ma'nâsındadır.

57. Da'vâlıların patırtısı Hak Te'âlâ'ya tevâzu'an ses çıkarmayanların şerefini iskât edemez.

58. Da'vâlılara ittibâ' eden cîfe-i dünyâyâ koşışan nüfûs-i mağşûşe erbâbıdır, ashâb-ı mezellet ve inkisâra ittibâ' edenler ise cânib-i kuds-i Hakk'a pervâz eden gönüllerin ashâbıdır, fakat azdır.

59. Mahcûb olanlar ya'ni gaflet perdesi arkasında kalanlar buradaki müddet-i ikâmetin ne kadar kısa olduğunu bilseler idi, cîfe-i dünyâ için kimse ile hırlaşmazlar idi.

60. Şübheler arayup turan âlüfte-i fisk u fücûrdur, sürçecekleri bekleyen gaddârdır, hayr için fırsat gözeden ise erbâb-ı ihân olup v'allâhu yuhibbül-muhsinîn.

61. Kerîmüt-tab' olan utanır, tab'ında leâmet olan fâcir olur; kerîmül-asl olan kabûl-i ma'zeret eder, belâyâ sabr eder, ancak bed-mâyenin korkusu olmaz ise kibr edüp

korkar ise tevâzu' eder, râzî olur ise medh, râzî olmaz ise zemm eder; her iki hâlde dahi mîzânı yokdur.

62. Dîn ve dünyâca halka mûcib-i menfa'at olup 'aklen istihsân edilen sıhhat-yâb olan eser hayırlı eserdir.

63. Gafletde olmamak ve râh-ı Hak'da gözyaşı dökmek yürekde Hak'dan bir âyetdir.

64. Nefes aldıkca muhâsebe-i nefis etmeyen ve kendini töhmetli add eylemeyen bizlerce defter-i ricâle kayd olunmaz.

65. Müslümânlarla karşı mufâharet etmemek fütüvvedir.

66. Dost kendisine ısınup emîn olduğındır.

67. Dostun seni günâhdan korkudup 'ayblarını gösterendir, karındaşın da tarîk-i Hakk'a sana rehberlik idendir.

68. Hak, havâs ve 'avâmın kemîngâh-ı derûnunda elbette bulunur; ammâ kendisi haksızlık itsün, haklı görünsün.

69. Binâ-yı a'mâl inşâ-yı dest-i hayâl olamaz.

70. Hey'et-i ictimâ'ayı te'mîn için müteferrik fikirleri birleştirecek ve nizâ'ı hasm edecek bir mâtde-i câmi'a lâ-büddür, bu da ancak şer'at-i 'âdile ve sünnet-i sâliha-i nebevîyedir.

71. Gölgesi altında bulunduğın ne ise hânen odur, ta'âmın da yediğindir, libâsın da giydiğindir, mâlından da bir şey'e mâlik değilsin, elinde bir şey yokdur, Cenâb-ı Mevlâ her şey'e kâdirdir.

72. Kârbân-ı 'âlemde yolculuk hevâ-yı nefsanî ile mütenâsib ve i'tikâd-ı tebâyi' ile mütecânistir.

73. Ârzüsünü şer'at-i mutahharaya munkâd ve musahhar etmeyende îmân ne gezer.

74. Zevk-yâb-ı hikmet-i Muhammediyye olmak isteyenler kapumuza gelsünler, daha tatlı çeşme-sâr-ı hikmet bulurlar ise oraya gitsünler, erbâb-ı mâ'ide-i kerem kıskansalar dahi gıbtadır, hased değildir, kıymet-şikenlik etmezler.

75. Ef'âl-i hasene 'akla göre nemâdâr olur.

76. Siyâset-i nefsi ve ülfet-i ahabâbı hüsn-i icrâ eden âkil-i hakîmdir, kendini bilmeyüp halkın kadr u kıymetini tanımayan ahmak da le'imdir.

77. Dirhem-perest-i 'âlem ne Mevlâ'ya kul olur ne mahlûka yâr olur, Mefhar-i mevcûdât böyle demişdir, Allâh da bilür ki toğrıdır.

78. 'Ukalâ cühelâdan çok olsa ihtilâf ta'azzümen çoğalsa dahi hakîkat her hâlde parlar idi ve hud'a ile ketm edilmek istenirse de esrâr âşikâr olur idi.

79. Zındıkaya en yakın olan zât ve sıfât mebâhisi kendisini 'ibâdetden alıkoyan sûfidir; Allahümme îmânen ke-îmâni'l-'acâ'iz.

80. İnkâr-ı kader edenler hâdisât-ı esbâbın tesâdüfüyle zuhûr eder derlerse, "işte inkâr ettiğiniz kader budur" demeli.

81. Gönül kılınc gibidir, kınından çıkup işledilmesi iktizâ eder.

82. Gerek kuvveti gerek 'aczi, zamân kendi kuvvetiyle bunları 'aks eder.

83. Edeb-i dîn ile gâyet-i 'ilm ve yakîne gitmelisin.

84. Evliyâlık edeb-i dînî ve hulk-ı Muhammedî'dir, bunlar olmazsa boşdur; v'allâhu'l-hâdî ilâ sivâ'î's-sebîl.

85. Parlaklığını zamân göstermese dahi Hak kâ'im ü dâ'imdir, çünkü hakâyık-ı umûr içinde mestûr olur.

86. Gınâ-yı kâmil tatlı söz, güler yüz, tâm 'akldır; ancak hepsinin cevheri takvâdir.

87. Kudretinin fevkinde muhtemil olmak mürüvvetdir, kemâl-i mürüvvetde li-vechillâh tahammül etmektir.

88. Vahdet-i mutlaka iddi'âsında olana demelidir ki; sen bir mekânda başkalarından ayrılıp hîn tutmuş ve cihette kalmışsın, Mevlâ bunlardan münezzehtir; sen urbanın içinde bulunup ihâta olunmuşsun, Hudâ muhît-i mahlûkâtdır; sen sûr-i 'acz içindesin, Hudâ-yı Mûte'âl her şey'e kâdirdir; bârî vücûdun seni böyle tekzîb ettiği gibi sen de vehmini tekzîb edüp sâdik Müslümânlardan ol.

89. Bir cihetden hudûs göründü mi, elbette hâdisdir, Mevlâ'dan utan da tenzîh et; zîrâ tevhîd, hâdisi kadîmden temyîz edüp ayırmaktır.

90. 'İlm nereye gider ise oradan cehl savuşur, ancak 'ilm ta'zîm olunur ise olur.

91. Ahlâk-ı hasene bir ticâret-i râbihadır, define-i bî-nihâyet dahi kanâ'atdır, zehâdet 'izzet, 'ilm şerâfet, tevekkül selâmetdir, 'akl sefîne-i necâtdır.

92. 'Ukûbetdeki acılık, işlenen günâhın lezzetini unutturur.

93. Bâtil parlarsa da nihâyetde söner, hak da sönük görünse de elbette parlar.

94. Da'vâlilar söylediklerinden çok dûn ef'âl ve âsârları olur, ehl-i kemâl ise söylediğinin fevkinde fa''âliyet gösterirler.

95. Safvet-yâb-ı derûn olan erbâb-ı 'irfân kendilerinde halkdan fazla meziyyet göremezler.

96. Nümâyiş-i mütekebbirâne, zillet-i hafiyyeden neş'et eder ki ta'acüb edilecek şeydir.

97. Merd-i hikmet-şinâs tuğyân olmaz, vakârı da bozmaz, şerî'atden hiç ayrılmaz.

98. Vakte aldanup mağrûr olmak hiffettir, 'ilme de mağrûr olmak cehâletdir.

99. 'Âlim-i 'âkil her şeyden istifâde ederek tezyîd-i 'ilm eder, câhilde bile mîzân-ı 'ilme göre eşref bir şey görürse 'ilm ü kemâline tokundirmayarak istihsâl eder, çünkü 'ilm ile ta'azzum etmez, meğer ki şeref-i 'ilme ihânet edilür ise müdâfa'aya kıyâm eyler ve 'aklı silâh isti'mâl eder.

100. Başlangıçların en şereflişi îmân-ı billâhdır ve hâl-i vasatın da en şereflişi îmânda terakkîdir; ve müntehanın en şereflişi kemâl-i îmândır, el-umûru bi-havâtîmihâ.

Sonuç

Müminin yitiği olarak görülen hikmeti konu edinen birçok eser kaleme alınmıştır. Bu eserlerde yer alan ifadeler daha çok kaynak kişinin Kur'ân ve hadislerden anladıklarını yansıtmaktadır. Bu nedenle de sözleri derlenen kişinin kim olduğu önemsenmiştir. Dört halife ve onlar içinde de Hazreti Ali başta olmak üzere birçok öncü isim adına bu tür eserler vücuda getirilmiş, bu kapsamda sad kelime gibi türler dahi oluşmuştur.

Bu şekilde yüz sözü toplanan şahsiyetlerden biri de Ahmed er-Rifâî'dir. Abdullah Muhammed Sirâceddin el-Mahzûmî'nin Arapça olarak kaleme aldığı eseri Kudsîzâde Kadri Türkçeye tercüme etmiştir. Eserde ele alınan sözler daha çok ahlak, iman, ilim, sosyal hayat, tarikat, ibadetler, akıl, nefis, insan ilişkileri, şerîat, vahdet-i vücûd gibi farklı konularda söylenmiştir. Bu çalışma ile Kelimât-ı Hikemiyye gün yüzüne çıkarılmış ve konuyla ilgili yapılacak yeni çalışmalara kapı aralanmıştır.

Extended Summary

The religion of Islam proposes a system that permeates all areas of life. Muslims attach great importance to the acquisition of these moral values to their followers. Many works, both in verse and in prose, were written as an educational tool. Such works also formed the basis for the compilation of wise words. In almost every culture, we can come across collections of wise words that reveal the values of that culture. The hadiths of the Prophet, especially the Qur'an, are the most discussed topics. These are followed by the works in which the words of the first four caliphs are compiled. Among them, the words of Hazrat Ali, especially around the number one hundred, attracted a lot of attention.

In this context, another example is the work written by Abdullah Muhammed Sirajeddin al-Mahzumi and contains the words of Ahmed er-Rifai. Although the work is not named by giving a number, it contains one hundred sentences of Ahmed er-Rifai. Ahmed er-Rifai, who is descended from Hazrat Hussein, is one of the great mystics who lived in the 12th century and was the founder

of the Rifaiyya sect. Rifai, who had a wide sphere of influence, died in 1182 and was buried near Baghdad.

It is interesting that this tradition is shaped around the number "hundred". Of course, there can be many answers to this. However, the reasons for the collections with the number one hundred are probably similar to those related to the number forty. Based on the Prophet's words for memorizing forty hadiths, some poets and writers added another forty with the intention of gaining more rewards, then added another twenty and reached a hundred. At the same time, the number of hundreds in various verses and hadiths may have been effective in this. It should not be ignored that the number of faces appears in many places in cultural and social life.

The work, in which Ahmed er-Rifai's hundred words were compiled by Abdullah Muhammed Sirajeddin al-Mahzumi, was translated into Turkish as prose by Kudsizade Kadri from Aleppo, who is also a Rifai. There is not much information about Kadri in Turkish sources. Limited information about his life is mostly obtained from Arabic sources. His real name is Abdulkadir and he was born in 1240/1824 in Aleppo. His father is Taki al-Din bin Mohammed. Abdulkadir Efendi, who received his first education from his father, studied Arabic language, fiqh, hadith and other religious sciences of the period from the famous teachers of Aleppo. Later, he educated himself well enough to write verse and prose works in Persian and Turkish languages. He has four known works.

The name of the work, which includes one hundred wise words and two sermons of Ahmed er-Rifai, is Rahiku'l-kevser min Kelami'l-Gavs er-Rifai el-Ekber. Kadri begins his translation with a long introduction, which includes the praise of Allah and salat and salutations on the Messenger of Allah, in accordance with the classical composition of the work. In the introduction, he gives a short information about Ahmed er-Rifai's life, lineage, miracles and virtues. Under the subtitle of "Kelimât-ı Hikemiyye", the translation of one hundred aphorisms attributed to Ahmed er-Rifai is included in the treatise. In the next section, there are translations of two sermons with the titles "el-Meclisü'l-evvel" and "al-Meclisü's-sânî". These are rather concise statements on different subjects such as morality, faith, science, social life, sect, worship, reason, soul, human relations, shari'ah, unity of existence. Another striking aspect of the work is that unlike his other works, in this translation, Sultan II. Abdulhamid is not mentioned. In the study, the Kelimât-ı Hikemiyye section of the work called Rahiku'l-kevser was transferred to today's letters.

Kaynaklar

- Ahmed Cevdet (1309). *Târîh-i Cevdet*. Dersaâdet: Matbaa-i Osmâniyye.
- el-Bîtâr, eş-Şeyh Abdürrezzâk (1993). *Hilyetü'l-beşer fi-Târîhi'l-karni's-sâlisi Aşer*. Beyrut: Dâru Sâdir.
- Buzpınar, Ş. T. (2009). "Sayyâdi". TDV İslâm Ansiklopedisi. 36/17-218. İstanbul: TDV Yayınları.

- Ceyhan, Â. (2006). *Türk Edebiyatında Hazret-i Ali Vecizeleri*. Ankara: Öncü Kitap.
- el-Gazzî, K. *Nehrü'z-zeheb fi-Târîhi Haleb*. Haleb: Mârûniyye, ty.
- Güneş, İ. (1997). *Türk Parlamento Tarihi: Meşrutiyete Geçiş süreci*. 17 Cilt. Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları.
- Kudsîzâde Kadrî. *Dâiyu'r-reşâd li-Sebîl-i-ittihâd ve'l-İnkîyâd*. İstanbul: Matbaa-i Âmire, t.y., ts.
- Kudsîzâde Kadrî. (1303). *el-Bürhânü'l-müeyyed li-Sâhibi Meddî'l-yed*. İstanbul: Matbaa-i Âmire.
- Kudsîzâde Kadrî. *el-Kevkebü'l-münîr fi Tercümeti'l-Üstâz es-Seyyid Muhammed Ebi'l-Hüdâ Efendi es-Sayyâdi er-Rifâi eş-Şehîr*. b.y.: y.y., ts.
- Kudsîzâde Kadrî. (1302). *Kasîde-i Bür'enin Meâlen Tercümesi*. İstanbul: Matbaa-i Osmâniyye.
- Kudsîzâde Kadrî. (1313). *Mecâlis-i Hazret-i İmâm Rifâi*. İstanbul: Malûmât Matbaası.
- Kudsîzâde Kadrî. (1304). *Rahîku'l-kevser min Kelâmî'l-Gavsî er-Rifâi el-Ekber*. İstanbul: Bahriyye Matbaası.
- el-Mahzûmî, Muhammed Siracüddin b. Abdullah er-Rifâi. (1887). *Rahîku'l-kevser min Kelâmî'l-Gavsî er-Rifâi el-Ekber*. Beyrut: Edebiyye Matbaası.
- Ebu Manneh, B. (1995). "Sultan Abdülhamîd II ve Şeyh Ebü'l-Hüdâ es-Sayyâdi". çev. İrfan Gündüz. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7-10, 375-405.
- Mehmed Süreyyâ. (1996). *Sicill-i Osmanî*. çev. Nuri Akbayar. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- el-Ömeri, Ahmed İzzet Paşa. (1306). *el-Ukûdu'l-cevheriyye fi-Medâihî'l-Hazretî'r-Rifâiyye*. Kahire: Muhammed Efendi Matbaası.
- Öztoprak, N. (2018). "Klâsik Türk Edebiyatında Yüz Hadisleri Hazırlayan Sebepler ve Manzum Yüz Hadisler". *Hazreti Peygamber'i Santla Anlatmak*. ed. Serkan Akdeniz - Talip Avcı. Adapazarı: Sakarya Büyükşehir Belediyesi.
- er-Rifâi, Ahmed. (1301). *el-Bürhânü'l-müeyyed li-Sâhibi Meddî'l-yed*. İstanbul: Mihrân Matbaası.
- er-Rifâi, Ahmed. (1304). *el-Mecâlisü's-seniyyetü'r-Rifâiyye*. çev. Mustafa Reşid er-Rifâi. Beyrut: Edebiyye Matbaası.
- Şahin, E. S. (1997). *Kaside-i Bürde'nin Türkçe Şerh ve Tercümeleri*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- et-Tabbâh, Muhammed Râgıb. (1408). *A'lâmü'n-nübelâ bi-Târîhi Halebî's-şehbâ*. 8 Cilt. Haleb: Dâru'l-kalemü'l-Arabî.
- Tahrâlî, M. (1989). "Ahmed er-Rifâi". TDV İslâm Ansiklopedisi. 2/127-130. İstanbul: TDV Yayınları.
- Yıldız, F. (2022). *Kasîde-i Bürde Tercümeleri*. İstanbul: Büyüyenay Yayınları.

I. Arşiv Belgeleri

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Osmanlı Arşivi (BOA)
Şûrâ-yı Devlet [ŞD]

920, 74.
2421,32.
3191, 47.

Yıldız Esas Evrakı Defterleri [Ye.EE.]
36, 27.

İrâde Dâhiliye [İ.DH.]

788, 64033.

1295, 101879.

1305, 36.

949, 75103.

962, 76091.

1208, 94605.

Dâhiliye Mektubî Kalemi [DH.MKT]

2036, 82.

1976,70.

2026, 66.

Başkitabet Dairesi Maruzatı [Y.PRK.BŞK]

8, 89.

Bâb-ı Âlî Evrak Odası

166, 12428.

İrâde Mısır [İ.MTZ. (05).]

23, 1081.

Mâbeyn-i Hümâyun Evrâkları İrade [MB.İ.]

103, 82.

107, 190.

İrâde Mâliye [İ.ML.]

17, 63.

Domestic Violence & Cycle of Violence: Review Study

Alpaslan Kelleci^{1,a,*}

¹ Institute of Social Sciences, Sivas Cumhuriyet University, Sivas, Türkiye

*Corresponding author

Research Article

History

Received: 17/11/2022

Accepted: 30/05/2023

ABSTRACT

Domestic violence is a widespread social problem with a long history. This problem affects individuals negatively physically, psychologically, sexually or economically. The reason why domestic violence, which has a very old origin, has survived until today, stems from the cycle of violence. With this study, it was aimed to prevent the cycle of violence by increasing awareness of the types of domestic violence and the factors that cause this violence. Systematic review method was used in the study and 19 articles related to the subject were included in the study. In the research findings, it was seen that there are four types of domestic violence as physical, economic, sexual and economic violence. Again, it is among the findings that the cycle of violence is divided into three headings: the cycle of violence seen between spouses, the cycle of violence that is passed on from generation to generation through social learning, and the transformation between types of violence. As a result, unless the cycle of violence common in society is prevented, violent behavior will not be prevented. In this context, knowing the risk factors that lead to violence will be useful in preventing the cycle of violence.

Keywords: Family, Violence, Domestic Violence, Cycle of Violence

Aile İçi Şiddet ve Şiddet Döngüsü: Bir Alanyazın Derlemesi

ÖZ

Aile içi şiddet, toplumda yaygın olarak görülen ve geçmişi oldukça eski kökleşmiş bir toplumsal sorundur. Bu sorun bireyleri fiziksel, psikolojik, cinsel ya da ekonomik yönden olumsuz etkilemektedir. Kökeni oldukça eski olan aile içi şiddetin günümüze kadar gelerek varlığını sürdürme sebebi ise şiddet döngüsünden kaynaklanmaktadır. Bu çalışma ile aile içi şiddet türleri ve bu şiddete yol açan faktörlerin bilinirliğinin artırılarak şiddet döngüsünün önüne geçilmesi amaçlanmıştır. Araştırmada sistematik derleme yöntemi kullanılmış ve konu ile ilgisi bulunan 19 makale çalışmaya dahil edilmiştir. Araştırma bulgularında aile içi şiddet türlerinin fiziksel, ekonomik, cinsel ve ekonomik şiddet olarak dört türü olduğu görülmüştür. Yine şiddet döngüsünün ise eşler arasında görülen şiddet döngüsü, sosyal öğrenmeyle yaşanan kuşaktan kuşağa aktarılan şiddet döngüsü ve şiddet türleri arasında yaşanan dönüşüm olmak üzere üç başlığa ayrıldığı elde edilen bulgular arasındadır. Sonuç olarak toplumda yaygın olarak görülen şiddetin oluşturduğu döngünün önüne geçilmedikçe şiddet davranışının önüne geçilmeyecektir. Bu kapsamda şiddete yol açan risk faktörlerinin bilinmesi, şiddet döngüsünün önlenmesi açısından faydalı olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Aile, Şiddet, Aile İçi Şiddet, Şiddet Döngüsü

Süreç

Geliş: 17/11/2022

Kabul: 30/05/2023

Copyright

This work is licensed under
Creative Commons Attribution 4.0
International License

^a shualp2019@outlook.com

<https://orcid.org/000-0002-7477-8531>

How to Cite: Kelleci, A, (2023) Domestic Violence & Cycle of Violence: Review Study, CUJOSS, 47(1): 87-97

Giriş

Şiddet ülkelerin gelişmişlik düzeyleri ve eğitim seviyelerine göre farklılık göstermekle birlikte hemen her toplumda oldukça yaygın görülen bir kavramdır. Oldukça köklü bir kavram olan ve hemen her toplumda görülebilen şiddetin nasıl günümüze kadar geldiği ise merak konusu oluşturmaktadır. Çocukluk döneminde birey aynı yaşta çocuklar tarafından akran şiddetine maruz kalırken günümüz sosyal medya ortamında ise siber zorbalığa maruz kalabilmektedir. Şiddet davranışının aile bireyleri arasında görülen formu ise aile içi şiddeti oluşturmaktadır. Birey içinde bulunduğu mahallede yaşayanlar tarafından da şiddete maruz kalırken okul ortamında ise sınıf arkadaşları tarafından ya da öğretmen ve müdür gibi otorite figürü tarafından şiddete maruz kalabilmektedir. Şiddet yalnızca çocukluk çağında görülecek kadar dar bir kavram değildir. Nitekim yetişkinlik dönemine gelen ve çalışma hayatına atılan birey iş yerinde çalışma arkadaşları ya da işvereni tarafından iş yeri şiddetine yani mobbinge maruz kalır. Yaşlılık döneminde de şiddet olgusuyla karşılaşmakta bu dönemde yaşlı bireylerin bakıma muhtaç konumda olması özellikle şiddet mağduru olmalarına yol açmaktadır. Bu dönemdeki yaşlı bireyler ailede ya da bakım veren kurumda genellikle bakım verici tarafından şiddete uğramaktadır. Görüldüğü üzere şiddet davranışı yaşamın farklı evrelerinde görülebilen, farklı ortamlarda ve farklı kitle ya da kişiler tarafından gerçekleştirilebilen oldukça geniş bir olgudur.

Aile içinde görülen şiddet türleri farklı boyutlarda ele alınmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü şiddet türlerini kişinin kendine uyguladığı şiddet ve başkalarına uyguladığı şiddet olarak iki boyutta ele almıştır (Dünya Sağlık Örgütü, 2002). Polat (2016) ise şiddet türlerini çocuğa, kadına, yaşlıya, engelliye yönelik şiddet, Akranlar ya da Kardeşler arasında yaşanan şiddet, Flört aşamasında görülen şiddet ve LGBT bireylere yöneltilen şiddet olarak sınıflamıştır. Limnili ve Özçakar (2017) ise şiddet türlerini fiziksel, ekonomik, psikolojik ve cinsel şiddet olarak 4 başlık altında ele almıştır. Bu alanyazın çalışmasında da şiddet türleri daha kapsayıcı olması nedeniyle fiziksel, ekonomik psikolojik ve cinsel şiddet olarak değerlendirilmiştir.

Bu çalışmanın odak noktasını aile içerisinde görülen şiddet döngüsü oluşturmaktadır. Şiddet döngüsü bilinirse ve bu döngünün önüne geçilebilirse şiddetin devamlılığı engellenmiş olacaktır. Bu yoldan hareketle çalışmada Walker (2019)'in aile içerisinde eşler arasında görülen şiddet döngüsü sınıflaması, sosyal öğrenme kuramı ile çocuğun aile ebeveynlerini rol alması ve rol modelin davranışını gözlemlemesi sonucu öğrenerek kuşaktan kuşağa aktardığı ve bir döngü oluşturduğu sosyal öğrenmeyle şiddet döngüsü dâhil edilmiştir. Bir diğer dahil edilen aile içi şiddet döngüsü türü olarak ise yine şiddet türleri arasında yaşanan dönüşümdür. Nitekim şiddet türleri birbirini tetikleyebilmekte ve birbirinin yerine geçebilmektedir. Bu doğrultuda konu ile ilgisi bulunan literatürdeki çalışmalar taranarak kavramsal çerçeve

oluşturulmuş ve elde edilen veriler sistematik şekilde derlenerek çalışma oluşturulmuştur.

Aile

Aile, toplumun en küçük kurumunu oluşturmaktadır (Kaya, 2012). Heteronormatif sistemin kabul ettiği şekli ile kadın ve erkeğin karşılıklı bağ kurarak evlenmesi ve bu evliliğe devlet organlarınca resmiyet kazandırılmasıyla aile kurumu oluşur. Birey içinde bulunduğu aile ortamında doğar, büyür, yetişir ve topluma uyum sağlar. Bu sebeple içinde bulunulan topluma ait değer yargıları, normlar, toplumun bireyden beklediği beklentiler ve toplumun bireye yüklediği roller yine aile içerisinde sosyalleşme süreci içerisinde öğrenilir (Bayhan, 2012). Aile içerisinde cinsiyetin iki boyutu bulunmaktadır. Birincisi biyolojik cinsiyettir ve fiziksel görünüşteki farklılıklarla ilintilidir. Bireyin kadın ya da erkek olmasını ifade eder ve nesnel farklılıktır. İkincisi toplumsal cinsiyettir. Toplumun cinsiyetlere yüklediği anlamlardan oluşur ve bu cinsiyetlere yüklediği rolleri ifade eder (Can, 2013). Bu kapsamda evlenen çiftlere toplum tarafından kadınlık-kocalık rolleri yüklenir. Bu roller birer toplumsal cinsiyet rolleridir. Toplumsal cinsiyet rolü, toplum tarafından oluşturulan kadın ve erkekte beklenen roller, görevler ve sorumluluklardır (Dökmen, 2009). Toplumsal cinsiyet rolü kapsamında toplum tarafından erkeğe yüklenen roller arasında işe girip çalışmak, evini geçindirmek sayılabilir. Kadına yüklenen roller ise daha çok ev içerisinde. Bu roller arasında temizlik yapmak, yemek yapmak, çamaşır yıkamak sayılabilir (Mavili-Aktaş, 2006).

Cinsiyet bağlamında ayrımcılığı artıran ya da azaltan da gündelik hayat pratiğinde bu rollerden doğan sorumlulukların dağılım ve paylaşımıdır. Özellikle bu dağılım ve paylaşım hep bir kesimin çıkarına işleyecek biçimde konumlandırılmışsa onu daha fazla özgür kılıp, fırsatlara erişimini olanaklı hale getirirken, diğer kesim içinde aynı oranda kısıtlayıcı olabilmekte ve birçok yönden dezavantajlı duruma karşı karşıya bırakabilmektedir (Koca, 2021).

Aile, cinselliğin toplumsal açıdan uygun görülen ve kabul edilebilir formunu oluşturan kurumdur. Bu kapsamda üreme işlevini yerine getirerek insan neslinin devamını sağlamak gibi bir işleve de sahiptir (Kır, 2011). Bu işlevi yerine getiren ve çocuk sahibi olan kadına ve erkeğe toplum tarafından eş rolünün yanında yeni roller biçilir ve onlar artık birer ana ve babadır. Anne çocuğu besleyen bakımını sağlayan konumda iken babanın rolü yine ekonomik açıdan değerlendirilmiş ve çocuğun gereksinimlerinin karşılanması için gerekli gelirin kazanılması olarak düşünülmüştür (Dökmen, 2009).

Şiddet

Dünya Sağlık Örgütüne göre şiddet, Bireyin kendisine yönelttiği ya da bir gruba, topluma yöneltilen yaralayıcı, ölümlü sonuçlanabilen, psikolojik açıdan tahribata yol

açabilecek, bireyin fiziksel ve psikolojik gelişimini olumsuz etkileyebilecek her türlü bilinçli kuvvet ya da güç ve baskı uygulayıcı eylemler olarak tanımlanmıştır (Dünya Sağlık Örgütü, 2002).

Bir toplumda sergilenen davranışın şiddet olarak kabul edileceği o toplumun inançlarına ve değer yargılarına göre değişiklik gösterebilir. Nitekim bir toplumda şiddet olarak kabul edilen bir davranışın başka bir toplumda şiddet değilmiş gibi algılandığını görmekteyiz. Özellikle geri kalmış toplumlarda şiddet olarak yalnızca fiziksel şiddet akla gelmektedir. Bu algının oluşmasında toplumun kültürel yapısının gelenek ve göreneklerinin de şüphesiz etkisi büyüktür (Kocacık, 2001). Örneğin ayak ayak üstüne atmak Batı'da çok yaygınken Türkiye'de özellikle aile büyüklerinin karşısında ayak ayak üstüne atmak saygısızlık olarak algılanır.

Şiddetin Türleri

Polat (2016), "Şiddet" isimli makalesinde şiddete maruz kalan bireyler açısından şiddeti 8 başlık altında toplamıştır. Bunlar: Kadına, çocuğa, yaşlıya uygulanan şiddet, çocuğun akranları arasında görülen şiddet, kardeşlerin birbirine uyguladığı şiddet, sevgililer arasında görülen şiddet, engelli bireye yöneltilen şiddet ve LGBT bireylere uygulanan şiddet olarak sınıflandırılmıştır. Bu sınıflama şiddetin uygulandığı kişiler açısından değerlendirmeyi içerir.

Limnili ve Özçakar'ın (2017) hazırladığı "Farklı Boyutlarıyla Şiddet" isimli derleme makalesinde ise şiddet; Fiziksel şiddet, ekonomik şiddet, Cinsel şiddet ve Psikolojik şiddet olarak 4 başlık altında incelenmiştir. Bu yazımızda da şiddet türleri; fiziksel, ekonomik, cinsel ve psikolojik olmak üzere 4 başlık içerisinde değerlendirilecektir.

Fiziksel Şiddet

Bir kişinin bir başka kişiye karşı doğrudan fiziksel teması ile ya da herhangi bir araç kullanılması neticesinde uyguladığı her türlü tehdit edici, baskı kurucu ve sindirmeye yönelik davranışları olarak tanımlanabilir (Limnili ve Özçakar, 2017). Bu tanımdan da anlaşılacağı üzere şiddet davranışı, bıçak, silah, kemer, kaynar suyla haşlama vb. gibi bir alet kullanarak gerçekleştirilebileceği gibi vurma tokat-yumruk atma, saçını çekme çimdik atma gibi herhangi bir alet kullanmadan doğrudan temas ile de gerçekleştirilebilmektedir (Adak, 2000). Böyle bir şiddet türünün belirtileri morluk, haşlanma, kesik gelişimsel bozukluk gibi gözle görülebilir olduğu için kolay teşhis edilebilir ve bu sebeple en fazla toplumda bilinir (Akkaş ve Uyanık, 2016).

Vahip ve Doğanavşargil'in (2006) Psikiyatri polikliniğine başvuran hastalara uyguladıkları çalışmalarında, fiziksel şiddet mağdurlarının %63'ünde çocukluk döneminde fiziksel kötüye kullanım durumuna maruz kaldığını, %62'sinde eşi tarafından şiddet uygulandığını, %42' sinde çocukluk döneminde ve evlilik hayatında fiziksel şiddete maruz kaldığını, %21'inde

sadece çocukluk döneminde fiziksel şiddete maruz kaldığını, %20'sinde yalnızca evlilik döneminde fiziksel şiddete maruz kaldığını, %17'sinin ise herhangi bir fiziksel şiddet türüne maruz kalmadığını ifade etmiştir. Yapılan bu çalışmanın dikkat çeken kısmı ise psikiyatri polikliniğine başvuran insanların %17'sinin şiddet mağduru olmamasıyla birlikte %83'ünün çocukluğunda, evliliğinde ya da hayatının herhangi bir döneminde fiziksel şiddet mağduru olduğunun saptanmış olmasıdır. Bu ise bizi şiddetin toplumda ne kadar yaygın bir olgu olduğu sonucuna götürmektedir. Ayrıca fiziksel şiddet davranışı bireyin ileride farklı psikolojik ya da psikiyatrik sorunlar yaşamasına yol açabilmektedir.

Aile içerisinde görülen fiziksel şiddet erkeğin kadına uyguladığı şiddet olarak özdeşleşmiş olmasına rağmen kadın tarafından erkeğe yönelik de fiziksel şiddet uygulanmaktadır. Ancak yapılan çalışmalara bakıldığında kadının erkeğe uyguladığı fiziksel şiddet genellikle sınırlı tutulmuştur (Adak, 2013).

Adak'ın (2013) hazırladığı "Madalyonun Öteki Yüzü: Erkeğe Yönelik Şiddet" isimli çalışmasında erkeğe yönelik şiddete dair yeterli bilginin olmamasının iki sebebi bulunduğu ifade edilmiştir. İlk olarak Adak, fiziksel şiddete uğrayan erkeğin polise ihbarda bulunur ise kaydı tutulduğunu ancak şiddete uğradığı halde polise başvurmayan erkeklerin de bulunduğunu ifade eder. İkinci olarak ise şiddete maruz kalan erkeklerin hastaneye tedavi görmek için başvurduğu zaman kaydının tutulduğunu ancak şiddete uğradığı halde herhangi bir tedavi hizmetine başvuru yapmayan erkeklerin de bulunduğunu belirtmiştir. Tüm bu sebepler neticesinde şiddete uğrayan erkeklerin tamamına ulaşılammakta özellikle erkek tarafında da bu durum utanç verici görüldüğü için gizli tutulmaktadır.

Ekonomik Şiddet

Cinsiyet açısından ataerkil toplum yapısında daha çok kadının maruz kaldığı bir şiddet türüdür. Bu kapsamda kadına yönelik ekonomik şiddet, kadının ekonomik etkinliklerden mahrum bırakılması, istemediği işlerde çalışmaya zorlanması, çalışmak isteyen kadının çalışmasının engellenmesi, kadının maddi açıdan yoksun bırakılması durumlarını ifade etmektedir (Eşkinat, 2013). Bu bakış açısının oluşmasında toplumsal cinsiyet rollerinin etkisi büyüktür. Nitekim aile içerisinde çocuk bakmak, ev işleri ile uğraşmaktan kadın sorumlu tutulmuş yapılan bu işler ise nitelikli iş sayılmamış ve karşılığında da kadın tarafından herhangi bir ekonomik kazanım elde edilmemiştir (Dökmen, 2009). Toplum içerisinde erkek cinsiyete yönelik ekonomik şiddet kapsamında ise erkeğin maaşının kadın tarafından azımsanması, komşusu ile kıyas yapılması, toplum tarafından ise erkeğin her zaman kadından daha fazla kazanca sahip olması gerektiği yönünde bir algının varoluşunu söyleyebiliriz (Dökmen, 2009).

Eşkinat (2013), "Türkiye'de Kadına Yönelik Ekonomik Şiddet" isimli makalesinde 16 boşanmış kadına anket

uygulamış ve bu kadınlardan 10 tanesi eşinin maddi durumu hakkında yeterli bilgiye sahip olmadığını söylemiş; araştırmacı bu durumu kadınların karşılaştığı ekonomik şiddet olarak yorumlamıştır

Cinsel Şiddet

Gerek bulgularının görülmesinin zor olması açısından gerekse bu şiddete uğrayan mağdurun mağduriyetini gizlemeyi tercih etmesi açısından ortaya çıkarılması oldukça zor olan şiddet türü olan cinsel şiddet türünde fail ile mağdur birbirini hiç tanımayan kişiler olabileceği gibi aile içinde eşler arasında da görülebilmektedir. Nitekim aile içi cinsel şiddete kadının istemediği zaman diliminde, istemediği sıklıkta, istemediği birlikteliğe zorlanmasını örnek verebiliriz. Bu cinsel şiddetin aktif yönüdür. Cinsel şiddetin pasif yönüne örnek olarak ise kadının televizyondaki bir manken ile kıyaslanmasını söyleyebiliriz. Görüldüğü gibi cinsel şiddet aktif bir eylem ile ya da pasif şekilde ve eylem olmaksızın gerçekleşebilir. Her iki türünde sonuç cinsel şiddete çıkmaktadır (Polat, 2016).

Erbek ve arkadaşlarının (2004) hazırladığı “Kadına Yönelik Fiziksel ve Cinsel Şiddet” isimli çalışmalarında “EDAM”, “MAHKEME” ve “KONTROL” gruplarından oluşan 3 gruptan Mahkeme gruplarındaki erkeklerin %26’sının bazen, %10’unun çoğunlukla, %6’sının ise her zaman eşlerini cinsel ilişkiye zorladığı ve %66’sının ise, eşlerine karşı fiziksel şiddet uyguladığı sonucuna ulaşmıştır. Bu sonuçlar bize cinsel şiddet ile fiziksel şiddetin etkileşim içinde olduğunu, birbirinden etkilenerek bazen de birbirine dönüşerek şiddet dönüşümüne yol açtığını göstermektedir.

İncecik ve arkadaşlarının (2009) hazırlamış olduğu “Eş Şiddeti ve Aile Hekimliği” isimli çalışmalarında erkeklerin daha az cinsel şiddete maruz kaldığını ve yine erkeklerin daha az bu durumu bildirdiklerini ifade etmiştir.

Psikolojik(Duygusal) Şiddet

Bir kişiye karşı baskı, sindirme, üstünlük sağlama ya da cezalandırma amaçlarıyla yöneltilen her türlü tehdit edici, alay edici, aşağılayıcı, küçük düşürücü ve toplumdan soyutlayıcı hareketler psikolojik şiddet olarak ifade edilir(Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, 2008). Bağırarak, karşıdaki kişinin başarısını küçümsemek ya da zayıf yönüyle alay etmek, lakap takmak birer psikolojik şiddet türüne örnektir. Psikolojik şiddet Türkiye’de çok sık karşılaşılan bir durum olması sebebiyle genellikle şiddet türü olarak toplumda kabul edilmeyerek bu davranışı nötrleştirme eğilimi vardır. Yıkım bedene verilmediği içinde belirlenmesi oldukça zordur (Polat, 2016). Ancak Mcgee’nin yapmış olduğu araştırmada çocuklara uygulanan duygusal istismarın, fiziksel istismardan daha fazla çocuğu etkilediği sonucuna ulaşmıştır (Mcgee, 2003, akt.: Özgentürk ve ark., 2012). Bu da bizi “Gönül bir sırça saraydır kırılırsa yapılmaz” atasözüne götürmektedir. Yani duygusal olarak yıpranan birey için söz konusu durum geçse de izi kalacaktır.

Aile İçi Şiddet

Şiddet davranışının aynı aile içerisindeki bireyler arasında gerçekleşmesi durumu, aile içi şiddet olarak ifade edilebilir(Akın, 2013). Şiddetin 3 unsuru bulunur bunlar fail, mağdur ve tanıktan oluşmaktadır.

Aile içerisinde şiddet davranışı genellikle erkekte kadına doğru olmakla birlikte kadından erkeğe doğru şiddet ve eşler arası şiddet şeklinde de görülebilmektedir(Adak, 2013). Aile içinde şiddete genelde kadın, çocuk ve yaşlılar maruz kalmaktadır(Mavili-Aktaş, 2006). Bir örnek ile açıklayacak olursak eşinden şiddet gören bir kadın mağduru, şiddet uygulayan eş faili ve bu şiddet ortamını gören çocuk ise tanığı ifade etmektedir. Dinçer ve Yüksel (2018), “Aile İçi Şiddete Şahit Olan Çocuklar: Bir Alanyazın Derlemesi” isimli çalışmalarında Türkiye’deki kadınların %35,5’ inin hayatlarının bir kesitinde fiziksel şiddete maruz kaldığını ifade etmiştir. Bu sayısal verinin sadece fiziksel şiddeti yansıttığı düşünüldüğünde tüm şiddet türlerinden en az birine maruz kalanların oranının çok daha yüksek olacağı da görülecektir. Görüldüğü üzere şiddet aile içerisinde oldukça yaygın uygulanan bir eylemdir.

Sosyal Öğrenme Kuramı Bağlamında Şiddet Döngüsü

Sosyal öğrenme kuramı insanların düşünüp plan yapma, algılayıp eylemde bulunma şekillerinin, öğrenmenin bir ürünü olduğunu savunan öğrenme kuramıdır. 1950 li yıllarda Rotter tarafından temelleri atılan ardından da Bandura tarafından geliştirilen kuramın temel düşüncesi “başkalarını seyrederek çevreden öğrenme” dir. Bu kuram çerçevesinde gözlemlene ve model olarak taklit etme neticesinde davranış öğrenilmektedir. Sosyal öğrenme Kuramında pekiştirici kavramı davranışın gözlemlenmesi ya da model alınması neticesinde öğrenilmesinde üzerinde durulan temel olgudur. Buna göre gözlenen ya da model alınan bir davranışın çevre tarafından olumlu karşılanması, o davranışın içselleştirilerek pekiştirilmesi ve neticesinde tekrar edilmesini sağlarken olumlu karşılanmadığı gözlemlenen davranışın tekrarlanma olasılığı düşük olacaktır. Aile içi şiddet boyutundan sosyal öğrenme kuramını değerlendirecek olursak aile içerisinde gerçekleşen şiddet eylemine karşı çevreden gelen tepkilerin olumsuz olmaması halinde bu eylemin gözlem yoluyla pekiştirilmesi ve neticesinde gözlemlenen davranışın taklit edilmesi ile şiddet döngüsü kaçınılmaz olacaktır (Bayrakçı, 2007).

Çocuk Açısından şiddet döngüsü

Aile içi şiddete maruz kalan çocuk şiddet uygulama eğilimindedir böylelikle şiddet bulaşıcı hale gelmektedir (Bayındır, 2010). Evet şiddet bulaşıcıdır. Bandura’ya (1977) göre çocuk, sosyal öğrenmeyle birlikte şiddeti doğrudan maruz kalarak veya dolaylı yoldan şiddete tanık olarak stresle başa çıkma aracı olarak öğrenir. Bu öğrenme neticesinde arkadaşları, iş ortamı veya evlendiğinde kendi evinde eşine karşı karşılaştığı soruna yönelik sorun çözme

aracı olarak şiddeti kullanır. Bandura'nın da sosyal öğrenme kuramıyla ifade ettiği üzere çocuğun şiddeti öğrenmesi ve kendisi de yetişkinlik döneminde çocuklarına ya da eşine uygulaması neticesinde kendi çocuğu da bu davranışı öğrenmekte ve uygulamaktadır. Bu ise şiddetin sönmeyen ateş gibi kuşaktan kuşağa aktararak canlı tutulmasına yol açmaktadır.

Dinçer ve Yüksel (2018), "Aile İçi Şiddete Tanık Olan Çocuklar: Bir Alanyazın Derlemesi" isimli çalışmada çocuğun aile içerisinde şiddet davranışını Holden'in on sınıflandırmaya ayırarak incelediğini belirtmişlerdir. Bu sınıflandırma aşağıdaki tabloda belirtilmiştir.

Çizelge 1: Aile İçi Şiddete Maruz Kalan Çocuklar
Table 1. Children Victims of Domestic Violence

Tür	Açıklama	Örnek
-Gebeyken maruz kalma	-Gelişmekte olan fetüsün aile içi şiddetten etkilenmesi	-Rahimdeki fetüse saldırı; annenin çok korkması, annenin fetüse zarar geldiğini hissetmesi
-Müdahale etme	-Çocuğun sözel ya da fiziksel olarak şiddeti durdurmaya çalışması	-Durmalarını istemek; anneyi korumak
-Kurban olma	-Çocuğun olay anında sözel ya da fiziksel olarak saldırıya uğraması	-Çocuğun kasten yaralanması; fırlatılan bir objenin yanlışlıkla çocuğa çarpması
-Katılımcı olan	-Çocuk, şiddet eylemine katılmaya zorlanır ya da bir şekilde dahil olur	-Katılmaya zorlama; çocuğu ajan olarak kullanma; anneye alay etmeye katılma
-Görgü tanığı	-Çocuk saldırıyı doğrudan gözlemler	-Saldırığı izleme; sözel tartışılan tutumunda orada olma
-Duyma	-Çocuk saldırıyı duyar ancak görmez	-Bağırması, tehditleri ya da nesnelerin kırılma seslerini duyma
-İlk sonuçları gözlemleme	-Saldırının o andaki sonuçlarını görür	-Yara ya da sakatlık, polis, ambulans, kırılmış eşya, yoğun duygulanım görme
-Sonuçları deneyimleme	-Saldırının bir sonucu olarak kendi hayatındaki değişimleri görür	-Anne depresyonu; ebeveyn tutumunda değişim; babadan ayrılma; taşınmayı deneyimleme
-Hakkında duyma	-Saldırı hakkındaki konuşmaları duyar	-Saldırığı anneden, kardeşten, bir akrabadan ya da başkasından öğrenme

-Görünüşte habersiz	-Bilgi alınan kişiye göre çocuk var olan şiddetten habersizdir	-Saldırının evden uzakta ya da çocuk evde yokken olması; çocuğun uyuduğu düşünülürken olması
---------------------	--	--

Kaynak: (Holden, 2003 akt.: Dinçer ve Yüksel, 2018: 133).

Eşler arası şiddet döngüsü

Şiddet döngüsüne değinen Walker (1999), "Dünyada Psikoloji ve Aile İçi Şiddet" isimli çalışmada eşler arasındaki şiddet döngüsünü 3 aşamada tanımlamıştır:

Gerilim aşaması: Bu aşama şiddet davranışını hazırlayıcı atmosferin oluştuğu aşamadır.

Şiddet aşaması: Bu aşama eşler arasında yaşanan gerilim sonucu şiddet davranışının ortaya çıktığı aşamadır. Şiddeti uygulayan kişi bu aşamada eyleme geçer.

Balayı aşaması: Bu aşama ise şiddeti uygulayan kişinin pişman olduğu ve kendisini eşine affettirmek için türlü çabaya girdiği aşamadır. Şiddet uygulayan kişi bu aşamada genellikle özür diler pişman olduğunu dile getirir ve bir daha böyle bir davranışta bulunmayacağına dair söz vererek kendisini affettirir fakat durum uygulamada böyle olmaz ve bir kez şiddet uyguladıktan sonra genelde bu davranış tekrarlanmaktadır.

Sosyal öğrenme kuramı açısından eşler arasında yaşanan şiddet dönüşümünü ilişkilendirecek olursak birey çocukluk döneminde ebeveynleri tarafından kendisine bir şiddet eylemi yöneltilirse dahi ebeveynleri arasındaki karı-koca ilişkisini gözlemleyebilmekte, erkek çocuk babasının annesine davrandığı gibi eşine davranıp eşinin de annesi gibi karşılık vermesini bekleyebilmekte, kız çocuk ise annesinin babasına davranışını gözlemleyip kendi evlilik yaşantısında eşine benzer davranış gösterebilmektedir. Eşinden şiddet gören tarafın bu durumu kabul etmesi halinde ise şiddet uygulayanın bu durumu sosyal öğrenme ile gözlemleyerek eylemi tekrar etmesi ise şiddet döngüsüne yol açacaktır.

Şiddet Türleri Arasında Yaşanan Dönüşüm

Şiddet davranışı yalnızca kendi kapsamı ile sınırlı kalmayıp diğer şiddet türleri ile de etkileşim içerisindedir. Yani bir şiddet türü bir diğer şiddet türünü tetikleyebilir ya da diğer şiddet türlerinden beslenebilir. Bu ise şiddet türleri arasında bir dönüşümü meydana getirmektedir. Örneğin eşler arasında yaşanan gerilimin yükselmesi sonucunda psikolojik şiddet ortaya çıkabilir. Bu süreç bazen yalnızca birbirine bağırma ya da rahatsız olunan durumu dile getirmekle sona erebilir fakat çoğu tartışmada taraflar hatalı olduğunu kabul etmemekte ve kendini savunma eğilimine girmektedir. Sonuçta ise gerilimin şiddeti giderek artmakta, öfke sonucunda da fiziksel şiddet ortaya çıkabilmektedir. Bu örnekte fiziksel şiddetin psikolojik şiddetten beslendiği görülmektedir. Öte yandan şiddet türleri arasında yaşanan dönüşüm neticesinde yaşanan aile içi şiddet vakalarına bakıldığında

aynı anda birden fazla aile içi şiddet türü görülebildiği bu durum neticesinde ise aile içinde görülen şiddet davranışının etkisinin arttığı ifade edilebilir.

Toplumsal açıdan bakıldığında gerek aile içi şiddet türlerine gerekse aile içi şiddete yeterince farkındalık oluşmamıştır. Öyle ki bazı davranışları şiddet olarak kabul edip bazılarına haklı gerekçeler bulma eğilimi bunun göstergesidir.

Yapılan bu makale derlemesi ile aile içi şiddet türlerinin ve aile içi şiddete yol açan faktörlerin toplumdaki bilinirliğinin artırılması ile aile içinde yaşanan şiddetin oluşturduğu döngüye yönelik farkındalık oluşturmak amaçlanmıştır. Öyle ki eğer şiddet döngüsünün önüne geçilebilirse toplum içinde var olan şiddet davranışını uygulayan kuşağın ardından süreç içinde şiddet davranışı da sönecektir.

Yöntem

Bu çalışma sistematik derleme olarak hazırlanmıştır. Konu ile alakası bulunan şiddet, aile içi şiddet, şiddet türleri ve şiddet döngüsü anahtar kelimeleri ile Dergipark ve Google Akademik veri tabanları üzerinden yapılan araştırma neticesinde konu ile ilgisi bulunan materyaller çalışmaya dahil edilmiştir. Sistematik Derleme, bir sorunun yanıtını aramak, ya da bir soruna çözüm getirmek üzere ilgili alandaki tüm çalışmaların ayrıntılı bir biçimde incelenmesi, çalışmaya dahil edilmek üzere dahil etme kriterlerinin belirlenmesi, çalışmaya dahil edilmeyecek içeriklere yönelik de dışlama kriterlerinin belirlenmesi sonucunda derlemeye dahil edilen araştırmaların sentez edilmiş biçimidir (Burns ve Grove, 2007; Centre for reviews and Dissemination[CRD], 2008; Higgins ve Green, 2011, akt.: Karaçam, 2013).

Çalışmanın yöntem basamakları belirlenirken Joanna Briggs Enstitüsü'nün belirlemiş olduğu sistematik derleme aşamalarından faydalanılmıştır. Bunlar, araştırma önerisinin hazırlığı, araştırılacak problemin belirlenmesi, konuyla ilgili verilerin taranmasında kullanılacak kriterlerin belirlenmesi, uygun bulunan verinin ele alınmasında izlenecek stratejinin belirlenmesi, birincil çalışmanın kalite değerlendirmesi ile ilgili yolların kurulması, çözümlenen verilerin ayrıntılandırılması, sentez ve özet aşamalarından oluşmaktadır (Joanna Briggs Enstitüsü; Kitchenham, 2004: 4-18; Roberts, 2010: 86, akt.: Akarçay-Ulutaş, 2020). Çalışmada aşağıdaki soruların cevapları araştırılmaya çalışılmıştır:

Aile kurumunun işlevleri nelerdir, aile içerisindeki roller nelerdir?

Aile içi şiddete yol açan risk faktörleri nelerdir?

Aile içerisinde görülen şiddet döngüsü ne anlama gelmektedir, hangi alt boyutları içermektedir?

İlgili literatürün incelenmesi aşamasında göz önünde bulunduran çalışmaya dahil etme kriterleri şu maddelerden oluşmaktadır:

Ulusal ya da uluslararası platformda hakemli dergide yayımlanmış olan makaleler çalışmaya dahil edilmiştir.

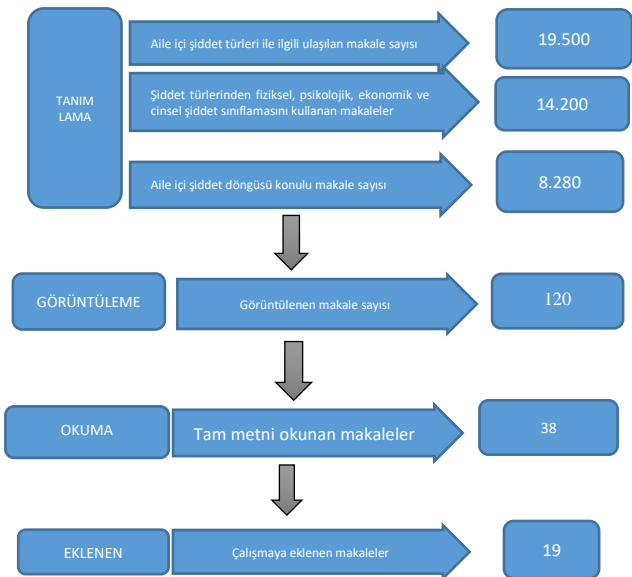
Şiddet davranışı ailede, mahallede, okulda, bakım veren kurumda ya da sosyal medyada; çocuğa, kadına, erkeğe, yaşlıya hayvana yönelik farklı mekanlarda farklı kişilere farklı kişiler tarafından gerçekleştirilen bu kadar geniş bir olgu olan şiddet davranışı en fazla aile içerisinde ve aile bireyleri arasında gerçekleşmesi sebebi ile çalışmamız aile içinde görülen şiddet ile sınırlı tutulmuştur.

Şiddet türleri sınıflamasında da farklılık bulunmaktadır. Farklı şiddet türleri sınıflamasından fiziksel, psikolojik, ekonomik ve cinsel şiddet sınıflamasını içeren çalışmalar araştırmaya dahil edilmiştir.

Bir diğer dahil edilme kriteri ise Şiddet döngüsü konusunda olmuştur. Nitekim çalışma aile içerisinde görülen şiddet döngüsü ile sınırlı tutulmuştur. Bu kapsamda ailede ebeveynler arasında görülen Walker'in tanımladığı şiddet döngüsü, çocuğun sosyal öğrenmeyle öğrendiği şiddet ve yetişkinliğinde bu şiddeti uygulayarak oluşturduğu döngü ile şiddet türleri arasında görülen dönüşüm konuları çalışmaya dahil edilirken kan davasının da bir nevi intikam duygusuna dönüşerek ölç alma isteği neticesinde kısır döngüye dönüşmesi de şiddet döngüsüne yol açmasına karşın aynı aile üyeleri arasında gerçekleşmemesi nedeni ile çalışmaya dahil edilmemiştir.

Çalışmaya 1999-2019 zaman aralığındaki konu ile ilgili makaleler dahil edilmiştir.

Çalışma kapsamında dergi park ve Google akademik veri tabanları aracılığı ile yapılan taramada "aile", "şiddet", "aile içi şiddet", "Şiddet türleri" ve "aile içi şiddet döngüsü" anahtar kavramlarının farklı versiyonları ile yapılan taramada kavramların Türkçe karşılıkları aranmıştır. Yapılan literatür taramasında elde edilen makalelerin değerlendirilmesi şu aşamaları izlemiştir:

Şekil 1: Araştırmaya ait izlenen sistematik derleme adımlarını gösteren basamaklar.

Figure 1. Steps showing the systematic review steps followed for the study.

Anahtar kelimeler kullanılarak yapılan taramanın neticesinde geniş çapta elde edilen literatür bilgisi sonucunda ulaşılan makaleler arasından aile içi şiddet türlerini ve aile içi şiddet döngüsünü içeren makaleler diğer makalelerden ayıklanarak çalışmada yer verilmiştir. Bu ayıklama işlemi ise çalışmada belirtilen dahil etme kriterleri kullanılmıştır. Süre olarak 1999-2019 yılları arasında yayımlanmış makaleler değerlendirmeye alınmıştır. Bu kapsamda konu ile ilgili 120 makale görüntülenmiş ve özet kısımları ve yöntem kısımları okunmuş, içeriğine bakılmıştır. Görüntülenen makaleler arasından tamamı okunan makale sayısı ise 38'dir. Okunan 38 makaleden 19 tanesi çalışmaya dahil edilmiş ve dahil edilen 19 makaleye çalışmanın bulgular kısmında yer verilmiştir. Yer verilen 19 makale bulgular kısmında makalelerin yayımlanma tarihine göre sistematik bir şekilde eskiden yeniye doğru olmak şartıyla sıralanmıştır.

Bulgular

Çizelge 1: Araştırmada yer verilen makalelere ait bilgiler
Table 1. Information on the articles included in the research

Çalışma Adı	Araştırma Tasarımı	Araştırma Konusu	Yayın Yılı
Psychology and domestic violence around the world	Nitel	Eşler arasında görülen şiddet döngüsü	1999
Şiddet olgusu üzerine	Nitel	Şiddet Sınıflamaları	2001
Intimate partner violence among abused and neglected children in young adulthood: The mediating effects of early aggression, antisocial personality, and alcohol problems	Nitel	Çocukluğunda şiddet gören bireyin oluşturduğu şiddet döngüsü ve alkol sorunları	2003
Aile içinde öfke ve saldırganlığın yansımaları.	Nitel	Şiddete tanık olarak döngü oluşturan çocuk	2004
Kadına yönelik fiziksel ve cinsel şiddet: üç grup evli çiftte karşılaştırmalı bir çalışma	Nitel	Çocukluğunda şiddete maruz kalan bireylerin yetişkinliklerinde şiddet uygulama düzeylerinin incelenmesi	2004
Aile içi fiziksel şiddet ve kadın hastalarımız	Nitel	Aile içerisinde eşinden fiziksel şiddete maruz kalan kadınlar ve şiddet döngüsü	2006

Eş şiddeti ve aile hekimliği	Nitel	Şiddete yol açan faktörler ve şiddet türleri	2009
Toplumsal bir kurum olarak ailenin işlevleri	Nitel	Ailenin işlevleri	2011
Aile içi şiddet ve şiddetin nesilden nesile iletilmesi	Nitel	Sosyal öğrenme teorisi ve şiddete maruz kalan çocuk ilişkisi	2012
Osmanlıda aile bireylerinin görevleri ve sorumlulukları	Nitel	Evlilik ve ailedeki eşlerin rol ve görevleri	2012
Çocuk istismarı ve ihmali olgularımızın demografik ve klinik özellikleri: Ege Üniversitesi çocuk koruma biriminin bir yıllık deneyimi	Nitel	İstismar ve ihmale uğrayan çocukların incelenmesi	2012
Beden sosyolojisi ve toplumsal cinsiyet	Nitel	Toplumda uygulanana gelen cinsiyet rolleri	2013
Türkiye'de kadına yönelik ekonomik şiddet (Boşanmış kadınlara yönelik araştırma)	Nitel	Boşanmış kadınlara uygulanan anket ile ekonomik istismara uğrayıp uğramadığının saptanması	2013
Madalyonun öteki yüzü: erkeğe yönelik şiddet	Nitel	Erkeğe uygulanan şiddet	2013
Şiddet	Nitel	Farklı şiddet sınıflamaları	2016
Kadına Yönelik Şiddet	Nitel	Kadına uygulanan şiddet türleri	2016
Farklı boyutlarıyla şiddet	Nitel	Şiddet türleri ve risk faktörleri	2017
Aile içi şiddete tanık olan çocuklar: bir alanyazın derlemesi	Nitel	Çocuğun sosyal öğrenmeyle öğrendiği şiddet ve şiddet döngüsü	2018
Yeni evli çiftlerin aile içi şiddete yönelik tutumları ve ilişkili faktörler	Nitel	Aile içi şiddete yol açan risk faktörleri	2019

Çalışmaya dahil edilen makalelerin yöntemlerine bakıldığında 19 makaleden 12 sinin nitel araştırma modelini benimsediği 7 makalenin ise nicel araştırma modelini benimsediği görülmüştür. Sırası ile değinecek olursak "Psychology And Domestic Violence Around The World" isimli makalede Walker (1999), şiddet döngüsü olarak eşler arasında yaşanan şiddet döngüsünü işlemiş ve sırasıyla gerilim, şiddet ve balayı aşamalarından oluştuğunu belirtmiştir. "Şiddet Olgusu Üzerine" isimli makalede Kocacık (2001), sağlıklı bir ilişkide de çatışmanın yaşanabileceğini, önemli olanın ise yaşanan çatışmayı şiddete başvurmadan sağlıklı yollarla çözmenin önemini vurgulamıştır. "Intimate Partner Violence Among Abused And Neglected Children In Young Adulthood: The Mediating Effects Of Early Aggression, Antisocial Personality, Hostility And Alcohol Problems" isimli makalede White ve Widom (2003), 961 kişiye uyguladıkları çalışmalarında 12 yaşından önce istismara uğramış bireylerin yetişkinlik döneminde daha fazla şiddete başvurma, şiddet davranışında ise ilk eyleme geçen taraf olma eğiliminde olduğu ifade edilmiş ayrıca çocukluk döneminde istismar edilenlerin yetişkinliğinde alkol bağımlılığı riskinin daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmıştır. "Aile İçinde Öfke Ve Saldırganlığın Yansımaları" isimli makalede Kaymak Özmen (2004), aile içerisinde görülen saldırganlığın çoğunlukla kadına ve çocuğa yöneltildiği sonucuna ulaşmıştır. "Kadına Yönelik Fiziksel Ve Cinsel Şiddet: Üç Grup Evli Çiftte Karşılaştırmalı Bir Çalışma" isimli makalede Erbek ve arkadaşları (2004), evlilik danışma merkezinde terapi alan 50 çift ile EDAM grubunu, mahkeme tarafından evlilik danışma merkezine gönderilen 50 çift ile MAHKEME grubunu ve 50 çift ile de Kontrol grubunu oluşturmuştur yapılan çalışmada EDAM ve KONTROL grubunun saldırganlık eğilimlerinin yüksek olduğu, beklenenin aksine MAHKEME grubunda ise öfke ve saldırganlık eğiliminin düşük olduğu görülmüştür. Ayrıca EDAM ve MAHKEME grubundaki kadınların eşlerinden fiziksel ve cinsel şiddete uğrama durumunun daha yüksek olduğu elde edilen bulgular arasındadır. "Aile İçi Fiziksel Şiddet Ve Kadın Hastalarımız" isimli makalede Vahip ve Doğanavşargil (2006), ilk defa psikiyatri polikliniğine başvuran 100 kadın ile çalışma yapmış ve polikliniğe başvuran 100 kadının 63'ünün çocukluk döneminde, 62'sinin evlilik döneminde en az bir kez olmak üzere fiziksel şiddete maruz kaldığını, 51'inin ise kendi çocuğuna fiziksel şiddet davranışı yönelttiğini saptamışlardır. "Eş Şiddeti ve Aile Hekimliği" isimli makalede İncecik ve arkadaşları (2009), aile hekimlerinin aile içi şiddetin önlenmesindeki önemi ortaya konmuştur. "Toplumsal Bir Kurum Olarak Ailenin İşlevleri" isimli makalede Kır (2011), ailenin işlevlerini biyolojik, psikolojik, toplumsal, eğitim, kültürel, ekonomik ana başlıkları altında ifade etmiştir. "Aile İçi Şiddet ve Şiddetin Nesilden Nesile İletilmesi" isimli makalede Özgentürk ve arkadaşları (2012), sosyal öğrenme ile çocuğun şiddet davranışını öğrenerek aile içi şiddet döngüsü oluşturduğu sonucuna ulaşmıştır. "Osmanlıda Aile Bireylerinin Görevleri ve Sorumlulukları" isimli makalede Kaya (2012), eşlerin birbirlerine karşı görev ve sorumlulukları arasında

sadakatın, güvenin, hürmetin ve yardımlaşmanın olduğu bulgusuna ulaşmışlardır. "Çocuk İstismarı Ve İhmal Olgularımızın Demografik Ve Klinik Özellikleri: Ege Üniversitesi çocuk Koruma Birimi'nin bir yıllık deneyimi" isimli makalede Koç ve arkadaşları (2012), 2009-2010 yıllarında Ege Üniversitesinde bulunun Çocuk Koruma Birimi'ne yöneltilen 46 kız ve 48 erkek olmak üzere toplam 94 çocuk istismar mağdurunu incelemesi neticesinde fiziksel istismarı gerçekleştiren kişinin, olguların %67'sinde baba olduğu ve cinsel istismar olgularının ise %59'unun yabancı kişi tarafından gerçekleştirildiği ve cinsel istismar mağdurlarının ise %56,8'inin kız çocuğu olduğu bulgusunu elde etmiştir. "Beden Sosyolojisi ve Toplumsal Cinsiyet" isimli makalede Bayhan (2013), bireyin içinde bulunduğu toplumun değer yargılarını aile içerisinde sosyalleşmeyle öğreneceği sonucuna ulaşmıştır. "Türkiye'de Kadına Yönelik Ekonomik Şiddet (Boşanmış Kadınlara Yönelik Araştırma)" isimli makalede Eşkinat (2013), 16 boşanmış kadına anket uygulamış ve 10 tanesinin eşinin maddi kazancını bilmediği bulgusuna ulaşmıştır. "Madalyonun Öteki Yüzü: Erkeğe Yönelik Şiddet" isimli makalede Adak (2013), erkeğinde partneri tarafından şiddete maruz kaldığını ancak bu durumu daha fazla gizleme eğiliminde olduğunu belirtmiştir. "Şiddet" isimli makalede Polat (2016), şiddet türlerini iki farklı sınıflamada incelemiştir. "Kadına Yönelik Şiddet" isimli makalede Akkaş ve Uyanık(2016), kadına yönelik şiddet türlerinin fiziksel, psikolojik, ekonomik ve cinsel şiddet olduğunu ifade etmiştir. "Farklı Boyutlarıyla Şiddet" isimli makalede Limnili ve Özçakar (2017), şiddet türlerini fiziksel, psikolojik, ekonomik ve cinsel şiddet olarak belirtmiştir. "Aile İçi Şiddete Şahit Olan Çocuklar: Bir Alanyazın Derlemesi" isimli makalede Dinçer ve Yüksel (2018), annesinin şiddete maruz kaldığına tanık olan çocuğun gelişimsel sorunlar yaşadığı bulgusunu elde etmiş ve bu çocuklara yönelik uygulanabilecek çalışmalar ifade edilmiştir. "Yeni Evli Çiftlerin Aile İçi Şiddete Yönelik Tutumları Ve İlişkili Faktörler" isimli makalede Altıntop ve Adana (2019), 144 bireye anket uygulamış ve aile içerisinde çalışmayanların çalışan bireylere oranla şiddeti daha fazla genelleştirdiği, ilköğretim ve daha düşük seviyede eğitim görenlerin üniversite ve üzeri eğitime sahip olan bireylere göre daha çok olumsuz görüşe sahip olduğu ve yerleşme olarak köyde yaşayanların kentte yaşayanlara göre daha fazla olumsuz düşündüğü ve şiddeti olağanlaştırdığı sonucuna ulaşmıştır.

Tartışma ve Sonuç

Bu araştırmanın birinci sorusu olan aile kurumunun işlevleri nelerdir, aile içerisindeki roller nelerdir? Sorusu bağlamında yapılan literatür incelemesinde Bayer (2013) aile kurumunun bir işlevi olarak içinde bulunduğu toplumsal yapının kültürünün çocuğa sosyalleşme süreci çerçevesinde aktarılmasını sağlayan toplumsal yapı olduğunu vurgulamıştır. Nitekim aile içerisinde meydana gelen çocuğun içinde bulunduğu toplumun kültürel yargılarını ebeveynleri tarafından edinmesi çocuğun ilk sosyalleşme sürecini başlattığı yorumunda bulunabiliriz. Karataş (2021) biyolojik açıdan cinsellik ve doğurganlık

işlevinden bahsetmektedir. Toplumsal yapı içerisinde Cinsel haz ve çocuk dünyaya getirerek neslin devamlılığını sağlayan kurumun aile olması ailenin bu işlevini ön plana çıkarmaktadır. Burada önemli olan husus çocuk ihmali ve istismarıdır. Yeni evlenen çiftlere toplum tarafından çocuk dünyaya getirmelerine yönelik toplumsal baskı ile karşılaşılabilir. Ancak bu durumun çocuk ihmali ve istismarına yol açmaması gerekmektedir. Ebeveynler çocuk dünyaya getirirken mevcut yaşam koşullarını, içinde buldukları psikososyal koşullarını, problemle baş etme mekanizmalarını vb. durumları göz önünde bulundurmaları dünyaya gelen çocuğun ihmali ve istismarını önlemeye yönelik atılacak bir adım olarak düşünülmektedir. Kır (2011) çalışmasında ailenin biyolojik işlevi kapsamında cinsellik ve neslin devamını sağlayıcı işlevine ek olarak koruyuculuk işlevine de değinmiştir. Bu ise aile üyelerinin her türlü fiziksel tehlikeye maruz bırakılmaması bu faktörlere karşı aile fertlerinin korunması olarak ifade edilebilir. Yine Kır (2011) ailenin psikolojik işlevi sınıflandırmasında sıcak yuva ve duygusal doyum sağlama, sevgi, öz saygıyı geliştirme işlevlerine yer vermiştir. Tüm bu işlevle göz önünde bulundurulduğunda aile kurumunun bu işlevlerinde meydana gelen bozulma ya da aksamanın aile içi ihmale ya da şiddet eylemine yol açacağı düşünülmektedir. Daha açık ifade edecek olursak ailenin biyolojik işlevlerinde meydana gelen bozulmanın fiziksel ya da cinsel şiddete, psikolojik işlevlerinde meydana gelen aksaklığın psikolojik(duygusal) ihmale ya da istismara yine ekonomik işlevleri arasında meydana gelen aksamanın ise ekonomik şiddete yol açacağı düşünülmektedir.

Araştırmanın ikinci sorusunu aile içi şiddete yol açan risk faktörleri nelerdir? Sorusu oluşturmaktadır. Dinçer ve Yüksel (2018) aile içi şiddete neden olan risk faktörleri arasında düşük sosyo-ekonomik gelir düzeyine değinmiştir. Hanenin gelir düzeyi çocuk ihmali ve istismarı açısından doğrudan ya da dolaylı etkisi olan bir kriterdir. Ebeveynler gelirleri doğrultusunda çocuğun beslenmesi, temizliği ya da barınma koşullarını sağlayabilmekte bu sebeple gelir düzeyinde yaşanan yetersizlik çocuğun beslenmesi, barınma koşulları gibi temel fizyolojik ihtiyaçların karşılanması konusunda yetersizliğe sebep olacak dolayısıyla çocuk ihmaline sebep olacak risk unsuru olarak düşünülmektedir. Öte yandan ekonomik yetersizlik yaşayan ebeveynlerin karşılaştığı bu stres faktörü sebebiyle psikososyal açıdan sorun çözme becerisinin etkilenebileceği neticesinde sorun çözme aracı olarak şiddete başvurması halinde istismar eylemi kaçınılmaz olacaktır. Altıntop ve Adana (2019) yürüttükleri çalışmalarında aile içi şiddete sebep olan risk unsuru olarak ebeveynlerin çalışma durumuna değinmiş, çalışmayan ebeveynin şiddet uygulama riskinin çalışan ebeveyne oranla daha fazla olduğu bulgusuna ulaşmıştır. Çalışmayan ebeveynlerin bulunduğu ailelerde aile bireyleri daha az dışarı çıkmakta daha az sosyalleşmekte zamanını evde geçiren ebeveynlerin ise aile üyeleriyle daha fazla vakit geçirmesine yol açmaktadır. Günün önemli kısmında birlikte olan aile üyeleri arasında ise

tartışmaların arttığını ifade edebiliriz. Çalışmayan ebeveynin çocuğu ile geçirdiği vaktin artması, çocuktan gelen stres faktörü nedeniyle ebeveynin tahammül düzeyinin düşmesine neden olabilir bunun karşısında ise çocuğuna bir yaptırım aracı olarak şiddet eylemine başvurabileceği düşünülmektedir. Yine Altıntop ve Adana (2019), yapmış oldukları çalışmalarında eğitim seviyesi olarak ilköğretim ve daha düşük seviyede eğitime sahip olanların üniversite de okuyan ve daha ileri eğitime sahip olan bireylere kıyasla daha fazla şiddet uygulama potansiyeli olduğunu belirtmiştir. Şiddet öğrenilen bir davranış olmakla birlikte bireylerin eğitilmesi ile şiddetin azalabileceği yapılan çalışmada desteklenir niteliktedir. Nitekim eğitim birçok noktada bireyi yalnızca zihinsel değil aynı zamanda duygusal, psikolojik, ahlaki, toplumsal vb. birçok açıdan da gelişime tabi tutmaktadır. T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığının 2000 yılında aile içi şiddete yönelik yaptığı çalışmada aile içindeki ebeveynlerin alkol kullanıyor olması, ailedeki erkeğin eğitim seviyesinin düşüklüğü ve aile içerisindeki üye sayısının fazlalığının aile içi şiddete yol açtığı sonucuna ulaşmıştır(T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı, 2000). Bu sonuç ise bize, alkol kullanımı, aile üyelerinin eğitim seviyesinin düşüklüğü ve aile üyelerinin sayısının fazlalığının birer aile içi şiddete yol açan risk faktörleri arasında olduğunu göstermektedir Alkol kullanımının bireyin davranışlarını ve düşünme yetisini etkilediği bilinmektedir. Bireyin ayırt etme yetisini azaltan alkol kullanımının ise aile içi şiddete yol açma ihtimali yüksektir. Ailede yaşayan kişi sayısının fazla olmasının ise olumlu yönleri olduğu gibi olumsuz yanları da ortaya çıkmaktadır. Nitekim aile içerisindeki tüm bireyler olumlu düzeyde birbiriyle anlaşamayabilir. Aile birey sayısının artması ise bu riski artırır niteliktedir.

Araştırmanın üçüncü sorusunda aile içerisinde görülen şiddet döngüsü ne anlama gelmektedir, hangi alt boyutları içermektedir? Sorusu yer almaktadır. Koç ve arkadaşları (2012), makalelerinde istismar mağduru 89 çocuk ile yaptığı 1 yıllık çalışmalarında istismar uygulayan bireylerin %36'sının çocukluk döneminde kendilerinin de istismara maruz kaldığı sonucuna ulaşmıştır. Bu sonuç ise bizi şiddet döngüsü kavramına götürmektedir. Güleç, Topaloğlu, Ünsal ve Altıntaş (2012), çocukluk çağında bir şiddet eylemine maruz kalan bireyin yetişkinlik döneminde çeşitli psikolojik ve sosyal uyum sorunları yaşadıklarını, madde kullanımına yönelebildikleri ve suç eylemine yönelebildikleri gibi aile içerisinde de çocuklukta gözlemleyerek edindikleri bu şiddet eylemini problem çözme aracı olarak eşlerine ya da çocuklarına karşı kullanabileceklerini belirtmişlerdir. Bu durum ise bizi sosyal öğrenme kuramı kapsamında meydana gelen şiddet döngüsü kavramına götürmektedir. Walker (1999), Eşi tarafından şiddete maruz kalan kişinin bu durumu kabullenip eşini affetmesinin ardından şiddet uygulayan eşin bu eylemi devam ettirmekte olduğunu ve öğrenilmiş çaresizlik neticesinde şiddete maruz kalan tarafın ise yine eşini affettiğini bu durumun ise şiddet davranışı içerisinde kısır döngüye yol açtığını vurgulamaktadır. Walker'in ifade

ettiği eşler arasında yaşanan şiddet döngüsü kavramında şiddeti uygulayan taraf pişman olsa dahi pişmanlığı kendini affettirene kadar sürmekte daha sonrasında ise yine bu davranışı tekrarlama eğiliminde olmaktadır. Görüldüğü üzere eşler arasında yaşanan şiddet davranışında görmezden gelmek, sorunu çözmeden eşini affetmek soruna çözüm getirmemektedir. Bu durumda gerekirse bir aile danışmanından yardım almak fayda sağlayabilmektedir. Öte yandan önlem alınmadığında ise gerek sosyal çevremizde gerekse sosyal medya aracılığıyla yaşanan partner şiddetinin cinayete varacak boyutlara ulaştığı örnekleri sıklıkla görmekteyiz.

Konuyla ilgisi bulunan gerek nitel araştırmaların gerekse nicel araştırmaların ortak noktasını aile içerisinde görülen şiddet döngüsü oluşturmaktadır. Bu kapsamda aile içerisinde görülen şiddet davranışını çocuğun öğrendiği ve çocuğun ileride bir sorunla karşılaşması durumunda çözüm için şiddete başvurduğu görülmüştür. Ayrıca Walker (1999) ise eşler arasında öncelikle gerilimin oluştuğunu ardından şiddet davranışının sergilendiğini ardından ise şiddet uygulayanın kendini şiddete maruz kalana affettirdiği ve daha sonra tekrar şiddet uygulayarak döngü oluşturduğunu belirtmiştir.

Şiddet toplumda yaygın olarak görülen bir davranışlar dizisidir. Bu davranışlar dizisinin fiziksel, sosyal, cinsel ve ekonomik olmak üzere farklı etkileri bulunmaktadır. Bu farklı etkiler ise şiddet türlerini oluşturmaktadır. Fiziksel, sosyal, cinsel ya da ekonomik şiddet türleri gerek maruz kalana gerekse tanık olana farklı zararları bulunmaktadır. Bu zarara birey doğrudan maruz kaldığı gibi dolaylı yollardan görerek ya da duyarak da tanık olabilir ve sonuçta bu davranıştan etkilenmektedir. Bu etki ise kişide tepkiye dönüşebilmekte yani şiddete maruz kalan kişi kendini suçlayabilmekte ya da bu davranışı tekrarlayarak başkalarına aktarabilmektedir. Eşler arasında ise şiddet uygulayan taraf pişman olup kendini affettirmektedir. Ayrıca şiddet türleri birbirinden etkilenmektedir. Tam da bu noktada döngüsü kavramı ortaya çıkmaktadır. Bu çalışmada şiddet döngüsü kavramı; eşler arasındaki şiddet döngüsü, çocuk açısından şiddet döngüsü ve şiddet türleri arasında yaşanan dönüşüm olmak üzere üç başlıkta incelenmiştir.

Bireyin çocukluk döneminde maruz kaldığı istismar veya ihmal davranışının yetişkin dönemdeki uygulanan yakın partner şiddetine etkisini inceleyen White ve Widom (2003), istismar veya ihmale uğramış çocukların yetişkinlik döneminde yakın partner şiddetine daha yatkın oldukları ve ilk vurma ya da bir şey fırlatma davranışını başlatan taraf olma durumunun çocukluğunda herhangi bir istismara ve ihmale uğramamış bireylere oranla daha fazla meyilli olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Çocuk açısından ortaya çıkan bu durum ise şiddet döngüsünü gündeme getirmektedir. O halde şiddet döngüsünün bu türünü engellemenin yolu aile içi şiddeti önlemekten geçecektir. Yani aile içi şiddetin önlenmesi sonucunda çocuk daha az şiddet davranışına maruz olacak ve bu davranışı daha az öğrenecektir.

Aile içi şiddet gerek ailede yetişen çocuk açısından gerekse eşler arasındaki ilişki açısından kritik etki ve öneme sahip olan, ortadan kaldırılmadığında ise çok ciddi boyutlara ulaşan bir toplumsal sorundur. Öyle ki şiddet türleri de birbirini beslemekte ve birbirini tetiklemektedir. Bu kapsamda şiddet türlerinin birinin göz ardı edilmesi diğerlerinin kabul edilmesi tutumu toplumdaki şiddet algısını yok etmek yolunda boşa kürek çekmekten öteye gidilememesine yol açmaktadır. Devlet tarafından şiddet davranışıyla ilgili cezaların ağırlaştırılması bu davranışın işlenmesinde caydırıcı etkiye yol açabilmektedir. Ancak öncelikli hedef şiddet davranışının hiç doğmadan engellenmesi ve böylece mağduriyetin önüne geçilmesi hedef koşulmalıdır. Ayrıca bu şiddet türlerinin birbirini tetiklemesi sebebiyle hepsine eşit mesafede karşı konulması ve bu karşı duruşun yine bireysel, ailesel, toplumsal ve devlet boyutunda tepkiye dönüşmesi neticesinde şiddet davranışının önüne geçilecektir.

Araştırma aile içinde görülen şiddet döngüsü ile sınırlı tutulmuştur. Kan davası da öç alma iç güdüsü ile mağdur olan tarafın saldırıya geçmesi sonucunda döngü oluşturur. Bu şiddet döngüsü türü ise aile içerisinde gerçekleşmemesi nedeni ile çalışmaya dahil edilmemiştir. Araştırmacılar sonraki çalışmalarda şiddet döngüsü türleri noktasında kan davasını da şiddet döngüsü türü olarak araştırması önerilir.

Kaynaklar

- Adak, N. (2000). *Değişen Toplumda Değişen Aile*. Siyasal Yayınevi.
- Adak, N. (2013). Madalyonun öteki yüzü: erkeğe yönelik şiddet. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 16 (2), 1-28.
- Akarçay-Ulutaş, D. (2020). Sosyal hizmette kültürel yetkinlik eğitimi: içeriğe yönelik bir sistematik derleme çalışması. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 31 (3), 1248-1277.
- Akın, M. (2013). Aile içi şiddet. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 71 (1), 27-41.
- Akkaş, İ. ve Uyanık, Z. (2016). Kadına yönelik şiddet. *Neşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6 (1), 32-42.
- Altıntop, Ö. ve Adana, F. (2019). Yeni evli çiftlerin aile içi şiddete yönelik tutumları ve ilişkili faktörler. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*. 8 (3), 268-276.
- Bandura, A. (1977). *Social learning theory*. Prentice-hall.
- Bayhan, V. (2013). Beden sosyolojisi ve toplumsal cinsiyet. *Doğu-Batı Düşünce Dergisi*, 16 (63), 147-164.
- Bayrakçı, M. (2007). Sosyal Öğrenme Kuramı ve Eğitimde Uygulanması. *SAÜ Eğitim Fakültesi Dergisi*, 0 (14), 198-210.
- Bayer, A. (2013). Değişen Toplumsal Yapıda Aile. *Şirnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4(8), 101-129.
- Can, İ. (2013). Tarih, toplum ve kültür bağlamında aile ve kadın. M. Aydın, (Ed), *Sistematik Aile Sosyolojisi* içinde (ss.215-248). Çizgi Kitabevi.
- Çocuk Haklarına Dair Sözleşme (1990). *Resmî Gazete*, 22184, 27/01/1995.
- Dinçer, F. ve Yüksel, M. (2018). Aile içi şiddete şahit olan çocuklar: bir alanyazın derlemesi. *Marmara Üniversitesi Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Araştırmaları Dergisi*, 2 (2), 130-141.
- Dökmen, Z.Y. (2009). *Toplumsal Cinsiyet* (6. Baskı). Remzi Kitabevi.

- Dünya Şiddet ve Sağlık Raporu: Özet (2002). *Genova: World Health Organization*.
- Erbek, E., Eradamlar, N., Beştepe, E., Akar, H. ve Alpkan, L. (2004). Kadına yönelik fiziksel ve cinsel şiddet: üç grup evli çiftte karşılaştırmalı bir çalışma. *Düşünen Adam Dergisi*, 17 (4), 196-204.
- Eşkinat, R. (2013). Türkiye’de kadına yönelik ekonomik şiddet (Boşanmış kadınlara yönelik araştırma). *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 37, 289-302.
- Güleç H. , Topaloğlu M. , Ünsal D. , Altıntaş M. (2012). Bir Kısır Döngü Olarak Şiddet. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 4(1): 112-137.
- İncecik, Y., Kurdak, H., Özcan, S., Akpınar, E., Saatçi, E. ve Bozdemir, N. (2009). Eş şiddeti ve aile hekimliği. *Türkiye Aile Hekimliği ve Birinci Basamak Sağlık Dergisi*, 3(1), 1-8.
- Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, (2008). *Aile İçi Şiddetle Mücadele El Kitabı*, Ankara.
- Kaya, U. (2012). Osmanlıda aile bireylerinin görevleri ve sorumlulukları. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 16 (2), 477-513.
- Kaymak Özmen, S. (2004). Aile içinde öfke ve saldırganlığın yansımaları. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 37 (2), 27-39.
- Karaçam, Z. (2013). Sistematik derleme metodolojisi: sistematik derleme hazırlamak için bir rehber. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Elektronik Dergisi*, 6 (1), 26-33.
- Kır, İ. (2011). Toplumsal bir kurum olarak ailenin işlevleri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 10 (36), 381-404.
- Koca, M. (2021). Üniversitede Öğrenim Gören Öğrencilerin Toplumsal Cinsiyet Rol Tutumlarının Yaşam Doyumu ve Saldırganlıkla ilişkisi. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (42), 123-140.
- Kocacık, F. (2001). Şiddet olgusu üzerine. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2 (1), 1-7.
- Koç, F. ve Solak, U. (2012). Çocuk istismarı ve ihmali olgularımızın demografik ve klinik özellikleri: Ege Üniversitesi çocuk Koruma Birimi’nin bir yıllık deneyimi. *Türk Pediatri Arşivi Dergisi*, 47 (3), 119-124.
- Limnili, G. ve Özçakar, N. (2017). Farklı boyutlarıyla şiddet. *Klinik Tıp Aile Hekimliği Dergisi*, 9 (2), 55-60.
- Mavili-Aktaş, A. (2006). *Aile İçi Şiddet*. (1. Baskı). Elma Yayınevi.
- Özgentürk, İ., Karğın, V. ve Baltacı, H. (2012). Aile içi şiddet ve şiddetin nesilden nesile iletilmesi. *Polis Bilimleri Dergisi*, 14 (4), 55-77.
- Polat, O. (2016). Şiddet. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 22 (1), 15-34.
- T.C. Anayasası (1982). *Resmî Gazete*, 17863, 9/11/1982.
- Vahip, I. ve Doğanavşargil, Ö. (2006). Aile içi fiziksel şiddet ve kadın hastalarımız. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 17 (2), 107-114.
- Walker, L. E. (1999). Psychology and domestic violence around the world. *American Psychologist*, 54 (1), 21-29.
- White, H. R., ve Widom, C. S. (2003). Intimate partner violence among abused and neglected children in young adulthood: The mediating effects of early aggression, antisocial personality, hostility and alcohol problems. *Aggressive Behavior: Official Journal of the International Society for Research on Aggression*, 29 (4): 332-345.

Some Notes About The Banditry Activities That The Gendarmerie Intervened in Sivas and Its Surroundings (1888-1919)

Yusuf Kesgin^{1,a,*}

¹ Institute of Social Sciences, Sivas Cumhuriyet University, Sivas, Türkiye

*Corresponding author

Research Article

History

Received: 27/04/2023

Accepted: 26/06/2023

ABSTRACT

Security is one of the essential issues for every individual and society. States want to be protected from internal and external dangers and to make the people feel safe against possible dangers. Law enforcement agencies such as the gendarmerie and the police ensure the peace and security of states in the world. Places that felt insecure often became enceinte with problems. Due to the troubles in the last period of the Ottoman Empire, various outbursts arose. Especially after the First World War, when the central authority was shaken, an opportunity arose for many bandits. Therefore, gaps have emerged in the state at the point of public order and security. The country has made various attempts to fill the void. The study deals with the evolution of the zaptiye into the gendarmerie and then the interaction of the banditry activities of the Ottoman gendarme in Sivas. The prime source for unearthing all of this was the The Ottoman Archive of the Presidency of the State Archives of the Presidency. The bandit activities encountered in the archive scans are conveyed in chronological order and in all their aspects. The Gendarmerie took care to suppress the corruption committed by the bandits with all its means. The questions of exactly where, by whom and how the activities were carried out were answered.

Keywords: Ottoman Empire, Sivas, bandit, gendarme, public order

Sivas ve Çevresinde Jandarmanın Müdahale Ettiği Eşkıyalık Faaliyetleri Hakkında Bazı Notlar (1888-1919)

Süreç

Geliş: 27/04/2023

Kabul: 26/06/2023

Copyright

This work is licensed under
Creative Commons Attribution 4.0
International License

Öz

Güvenlik, her birey ve toplum için gerekli hususlardan bir tanesidir. Devletler, içten ve dıştan gelebilecek tehlikelerden korunmak ve halkı da muhtemel tehlikelere karşı güvende hissettirmek istemektedirler. Dünyada devletlerin huzur ve güvenliğini jandarma ve polis gibi kolluk kuvvetleri sağlamaktadır. Güvensiz hissedilen yerler genellikle sorunlara gebe olmuştur. Osmanlı'nın son dönemlerindeki sıkıntılar dolayısıyla çeşitli taşkınlıklar ortaya çıkmıştır. Özellikle merkezi otoritenin sarsıldığı I. Dünya Savaşı sonrası pek çok eşkıya için fırsat doğmuştur. Dolayısıyla devlette asayiş ve güvenlik noktasında boşluklar ortaya çıkmıştır. Ülke, oluşan boşluğu doldurmak için türlü girişimlerde bulunmuştur. Çalışma, zaptiyenin jandarmaya evrilmesi ve ardından Osmanlı jandarmasının Sivas'ta vuku bulan eşkıyalık faaliyetlerinin karşılıklı etkileşimini konu almaktadır. Bütün bunların gün yüzüne çıkarılmasındaki baş kaynak Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi olmuştur. Arşiv taramalarında karşılaşılan eşkıya faaliyetleri kronolojik sırayla ve tüm yönleriyle aktarılmıştır. Jandarma tüm imkânlarıyla eşkıyaların giriştikleri yolsuzlukları bastırmaya özen göstermiştir. Faaliyetlerin tam olarak nerede, kim tarafından ve nasıl gerçekleştirildiği sorularına cevap verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Sivas, eşkıya, jandarma, asayiş

^a ysf.kesgin@hotmail.com

^{https://orcid.org/000-0001-8450-0288}

How to Cite: Kesgin, Y., (2023) Some Notes About The Banditry Activities That The Gendarmerie Intervened in Sivas and Its Surroundings (1888-1919), CUJOSS, 47(1): 99-107

Giriş

İnsanlık tarihi boyunca otoritedeki zayıflık ve ihmallerden faydalanıp insanların canlarına kast ederek

tüm mallarına el koyma, maddi ve manevi zarar verme eylemi oldukça sık rastlanan bir durumdur. Genel olarak

soygun yapıp halkın canına ve malına göz diken, dahası halkı haraca bağlayan gruplar için İslâm tarihinde “yol kesen” anlamına gelen harrâbe yahut kuttâu't-tarîk kavramları kullanılmıştır. Osmanlı Devleti'nde ikinci tabir daha yaygın yer almakla birlikte şaki yahut eşkiya tabirleri de kullanılmıştır (İlgürel, 1995: 466-467).

Kanunsuz eşkiyalara karşı güvenliğin temini noktasında jandarma kuvvetleri teşkilatın kuruluşundan (1839) itibaren işe koyulmuştur. Kırsal bölgelerde asayiş (Kara, 2016: 34) ve güvenliği sağlamakla görevli zaptiye erlerini ifade eden Jandarma terimi, Farsça silah anlamındaki “cân” ve “tutan” anlamındaki “dâr” kelimelerinin birleşimi olan cândârdan gelmektedir. Selçuklularda da yaygın bir şekilde kullanılan cândâr terimi, emniyeti sağlayarak huzuru temin eden ve bunun yanında sultanın sarayını koruyan erlere verilen addır. Türkçede jandarma, halk dilinde ise “candarma” yahut “cenderme” şeklinde ifade edilen kelime XVII. yüzyıldan itibaren Fransızcada “Gendermerie” biçiminde kullanılmıştır (Türkmen, 2020: 689; Alpar, 2013: 84).

Askerî anlamda Yakın Çağ başlarında Osmanlı Devleti topyekûn bir modernleşme yoluna gitmiştir. Nizam-ı Cedid ve Asakir-i Mansure-yi Muhammediye gibi ordu kurma/düzenleme girişimleri gerek olumlu gerek olumsuz şekilde sonuçlanmıştır. Nihayetinde kamu güvenliğinde yenilikleri ve başarıları beraberinde getirmiştir. Misal Nizam-ı Cedid ordularının Napolyon'un ordularına karşı Mısır'da göstermiş olduğu başarı bunlardan biridir (Hayta-Ünal, 2017: 65-106). Ancak yerel işleyişe bakıldığında kolluk kuvvetlerinin sahada yetersiz olduğu görülmüştür. Bu nedenle Tanzimat Dönemi (1839-1876) ile birlikte can, mal, ırz ve güvenlik konuları üzerine değerlendirmeler yapılarak daha etkin sonuçlar elde edebilmek adına zaptiye birliklerinin kurulmasıyla usulsüz faaliyetler ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır (Reyhan-Sert, 2021: 413).

Osmanlı'nın iç güvenlik meselesinde neden jandarmayı tercih ettiğine değinmek gerekirse buradaki en önemli sebeplerden birisi çok başlı ve düzensiz olan iç güvenlik sistemini jandarma adı altında daha düzenli bir hâle getirmeye çalışmaktır (Yüksel, 2022: 31-37). Osmanlı tebaasının can, mal ve ırz güvenliği gibi görevleri üstlenen kolluk kuvvetlerinin hızlı müdahalesiyle önlenebilecektir. İşte bu mevcut fikir, jandarma teşkilatının oluşumunda önemli noktalardan birisidir. Jandarma ile birlikte iç güvenliğe düzen getirmek ve bütçeyi eski düzenin oluşturduğu kalabalık iç güvenlik elemanlarının ekonomik yükümlülüklerden kurtarmak arzusu da yadsınamaz. Özetle çok sayıda düzensiz birlikle sağlanmaya çalışılan iç güvenlik meselesinin az sayıdaki jandarma neferiyle çözüme kavuşturulması amaçlanmıştır (Halıcı, 2019: 21).

Osmanlı'da jandarma teşkilatının kuruluşu son yapılan çalışmalar neticesinde 14 Haziran 1839 olarak kabul edilmektedir. Öyle ki verilen tarihi destekler nitelikte olması bakımından Jandarma Genel Komutanlığı'nın internet kaynağında teşkilatın kuruluş tarihi (<https://www.jandarma.gov.tr/tarihce>) (Erişim Tarihi 21.06.2023) olarak verilse de o tarih hakkında bazı

muhtelif görüşler hâkimdir. Nitekim verilen farklı tarihler (16 Şubat 1846, 14 Haziran 1846 ve 22 Haziran 1869) teşkilatın kuruluş tarihi olarak kabul edilmiş ve kutlanmıştır (Özgen-Eryılmaz, 2018: 19; Özcan, 2013: 175). Ahmet Özcan, yapmış olduğu çalışmalar neticesinde 1839 senesini jandarmanın kuruluş yılı olarak ileri sürülmektedir (Özcan, 2013: 175). 1845 yılında ise devletin tüm asayiş hizmeti Zaptiye Nezaret'i'ne verilmiştir (Özgün, 2018: 177).

Jandarma teşkilatının kurulmasının ardından 1870 senesi sonrasında Balkanlarda ortaya çıkan sorunlardan dolayı teşkilatın çeşitli alanlarda yetersiz kalması, yeni düzenlemelerin getirilmesini gerekli kılmıştır. Bu bağlamda jandarmanın eğitimi hususunda adımlar atılmıştır (Sönmez, 2010: 167-170; Demirel, 2018: 156; Tekir, 2020: 48-100; Koparan, 2007: 27). O doğrultuda Osmanlı jandarmasının nasıl olması gerektiği konusunda Kırçovalı Abdullah Sıdkı tarafından kaleme alınan ve 1918 yılında basımı gerçekleştirilen “Osmanlı Jandarması Nasıl Olmalıdır?” adlı eser istifade edilecek kaynaklardan bir tanesidir. Sıdkı, vatan ve vatanperverliği mesleki gereklilik olarak görmüştür. Eserinde jandarma görevini askerlikle denk bir meslek olarak saymış ve bir askerde aranacak özelliklerin jandarmada da olması gerektiğine dikkat çekmiştir (Sıdkı, 1918).

Kurum ve kuruluşlar gibi jandarma teşkilatının oluşum ve gelişim göstermesinin farklı evreleri olmuştur. Tabi bu süreç içerisinde sadece jandarma teşkilatına hizmet eden neferler değil zamanla onları daha etkili görevlendirebilmek ve belirli işler tayin edebilmek adına farklı yapılanmalarda inşa edilmiştir. Bu doğrultuda devletin güvenliğinin sağlanması adına o kuruluşlardan biri de karakollar idi. Karakol, Zaptiye teşkilatı için önemli bir yer tutmaktadır. Müelliflere göre merkezde karakol, emniyet için önemli bir yapı taşıdır. Bu kurumda ekseriyetle öne çıkarılması gereken husus, karakol kumandanlarıdır (Koparan, 2007: 6-24). Yetkin kişinin kumandanlığa getirilmesinin ardından kumandan ve karakol neferlerinin önemli görevlerinden biri eşkiya takibidir. Eşkiyanın takibi esnasında köylülerden ve çobanlardan bilgi alabilmek veya çeteyle arkadaşlık kurmuş kişileri muhbir olarak kullanmak onları yakalamak için etkili yöntemler arasındadır (Dinç, 2021: 50-52). Karşılaşılan olayların seyrine göre jandarma aldığı tedbirler ve hayata geçirdiği uygulamalar farklılık göstermiş; bu manada eşkiyalara karşı tutum olarak önce hitabet sonra silah dipçığı ile müdahale o da yetersizse silahı ateşlemeye kadar gitmiştir (Sıdkı, 1918; Sert, 2018: 391-401). Jandarma teşkilatı edinmiş olduğu beceri ve birikimleri iç güvenliğin aksamasında rol oynayanlara karşı etkili bir şekilde kullanmayı amaç edinmiştir.

Devletler kurulduğu ve varlığını devam ettirdiği sürece farklı sorunlar ve zorluklar ile karşılaşmışlardır. O engeller siyasi, askerî, sosyal, kültürel ve ekonomik gibi pek çok payda da sınıflandırılabilir. Devletler temel gereksinimlerinden biri olan korunması nedeniyle askerî sınıfın diğerlerine nazaran önem arz ettiği görülmektedir. O sebeple devletler bu sınıfı her zaman güçlü tutmayı

amaçlamışlardır. Fakat ne kadar güçlü olursa olsun devlet içinde veya dışında askeri sınıfa zorluk çıkaran kişi veya topluluk olmuştur. Öyle ki devletin bünyesindeki askerî sınıflarından bir zümre daima iç güvenliği sağlama görevini üstlenmiştir. Böylece sosyal düzeni bozmak amacıyla girişilen her türlü karmaşaya karşı önlem alınma girişimi devamlılık göstermiştir. Örneğin Osmanlı devleti açısından tarih sahnesine bakıldığında dönemle birlikte isimlerin de değişiklik gösterdiği farklı kolluk kuvvetleri oluşturulmuştur (Halaçoğlu, 2014; Lewis, 2014; Ortaylı, 2014). Çalışmanın konusu olarak ele alınan Osmanlı'nın iç güvenlik ile ilgili yaşadığı problemler XIX. yüzyıl itibarıyla ortaya çıkmış değildir. Devlet kuruluşundan itibaren pek çok iç problemlerle karşı karşıya kalmıştır. Osmanlı'nın sonuna dek sorunların hallolması için çoğu padişah olayların üzerine düşmüş ve çözüm yolları aramaya çalışmıştır. Çıkan iç problemlere karşı oluşturulan askeriyeye bağlı kolluk kuvvetlerinin doğru yetiştirilmesi mühim bir noktayı işaret etmektedir. O sebeple işlenen konuya ve döneme ilişkin olması münasebetiyle eşkıyalara karşı koyabilmek için XIX. yüzyılda II. Abdülhamid'e sunulan layiha bu hususta önem arz etmektedir (Ürkmez, 2015: 31-64). Layihadan hareketle eşkıyaya karşı koyan neferlerin doğru bir şekilde eğitilmesi ve yönlendirilmesi niyetlenen sorunsuz sosyal hayat hedefine başarılı bir şekilde ulaşmayı sağlayacaktır. Ancak bu dönemde devletin askerî gücünün büyük bir bölümü yabancı devletlerle yapılan savaşlara ayrılması ülke içerisinde eşkıyalık faaliyetlerini arttırmış ve seferden kaçanlar veya asker olmak niyetinde olmayan asiler, etraflarına topladıkları başıbozuk aveneleriyle eşkıyalığa girişmişlerdir (Çadircı, 1980: 45). Yani eşkıyalar genellikle tabi oldukları otoriteyi tanımayarak orman ya da dağlık bölgelerde yaşamayı tercih etmiş, askere gitmeyi ya da vergi vermeyi reddetmiş ve buldukları bölgede halka zarar vermiş, kısacası asi olmuşlardır (Yiğit-Oruç, 2020: 33).

Çalışma, zaptiye teşkilatı özelinde yapılan arşiv taramaları sırasında asilik yapan bir grubu ve müdahale etmek amacıyla olay yerine intikal eden jandarmayı ele alan arşiv evrakına rastlanmasıyla konuya bir merak uyandırmıştır. Osmanlı tarihine bakıldığında genel olarak siyasi tarih hakkında pek çok kaynaka karşılaşılan sosyal tarih nispeten daha sığ kalmıştır. Yazar ise tarihin siyasi(askeri) tarihinin yanı sıra sosyo-kültürel yönüne de katkı sağlayabilmek amacıyla ilgili konuyu çalışmaya karar kılmıştır. Örneğin 1888 senesinde Sivas'ın sosyal yaşamına dair edinilecek bilgiler gibi. Böylece İç Anadolu bölgesinde kendisine tarih sahnesinde farklı sıfatlarla yer bulan Sivas vilayeti ve ona bağlı çevre sancaklar çalışmada olayların mekânına ev sahipliği yapmıştır. Bahsi geçen arşiv taraması sonucu ilk rast gelinen belgenin olay yeri Sivas olması sebebiyle gerekli kaynak araştırması yapılmış ve bu konu hakkında herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Böylece konu hakkında ele geçen bu materyallerin özenli bir şekilde bir araya getirilmesiyle yeni bir konuya ışık tutmak amaçlanmıştır. Sivas'ta kalkışılan eşkıyalık faaliyetlerinin askerî ve sosyal tarih ilgisine bilgi sunmak ve konuyla alakalı yapılacak olan çalışmalara nispeten bir

ışık tutması amaçlanmıştır. Yani taşrada bir vilayette iç güvenlik nasıl sağlanıyordu, eşkıyalık yapanlara karşı kim ve nasıl müdahale ediyordu gibi soruların cevabının verilmesi amaçlanmıştır.

Konu, çalışmanın tarih sınırlılıklarını da beraberinde getirmiştir. Şöyle ki çalışmanın ana temasını belirleyen "jandarma" ve "eşkıya" terimleri arşiv kaynaklarında birlikte araştırılmıştır. Böylece konunun sınırlılıkları açısından tarih aralıklarına müdahale edilmeksizin Jandarma'nın kuruluşundan Osmanlı'nın yıkılışına kadar yukarıda belirtilen iki anahtar kelime ile ilgili karşılaşılan arşiv evrakı kullanılmıştır. Dolayısıyla karşılaşılan evraklardan en erken ve en geç tarihli olanlar baz alınarak çalışmanın tarih aralığını belirlenmiştir (1888-1919). Bu tarihler arasında Sivas vilayetinde çeşitli etnik gruplarda eşkıyaların sosyal sınıf ayırt etmeksizin insanları huzursuz ettikleri gözlemlenmiştir. Huzursuzluğun kaynağının ortadan kaldırmak amacıyla jandarma neferleri eşkıyalarla mücadele girişiminde bulunmuşlardır. Bu hadiseler birbirinden farklı sonuçlar doğurmuş ve okura farklı alanlarda bilgiler kazandırmıştır. XIX. ve XX. Yüzyıllar arasında Sivas ve çevresine jandarmanın sayıca yeterli ve yetkin olup olmadığı ve eşkıya saldırılarının sosyal hayata verdiği olumsuz etkiler ortaya koyulmuştur.

Araştırmacıya merak uyandıran ve Jandarma eri Mehmed Nuri'nin eşkıyalarca yaralanma hadisesini sunan arşiv evrakı, çalışmanın Sivas'taki jandarmanın müdahale de bulunduğu eşkıya faaliyetlerinin aktarılacağı ana metne girişin fitilini ateşlenmiştir (DH.MKT, 1911/105).

Sivas'ta Jandarmanın Takibine Takılan Eşkıyalık Hadiseleri

Eşkıyaların giriştikleri başı bozuk hareketlenmelerden evvel mevcut Sivas Jandarma Nezaretine dair bilimsel bir ön bilgilendirme faydadan uzak olmayacaktır. Ardından eşkıyalık hareketleri ve onları bertaraf eden veya edemeyen jandarmanın arşiv evrakındaki bilgileri çalışmaya kronolojik bir sırayla aktarılmıştır.

1869 Asakir-i Zaptiye Nizamnamesi gereğince her ilde birer zaptiye alayı kurulması kararı alınmıştır. Bu kararla birlikte Sivas'ta da bir zaptiye birliği kurulmuştur. Ardından 1877-1878 Osmanlı-Rus harbinden sonra askerî açıdan değişikliğe gidilmiş ve 20 Kasım 1879'da Seraskerliğe bağlı Jandarma Genel Komutanlığı teşkil edilmiştir (Bucak, 2020: 25). 1909 senesine gelindiğinde teşkilat tekrar bir değişikliğe uğramış ve Harbiye Nezaretine bağlı Umum Jandarma Kumandanlığı kurulmuştur. Hemen belirtilmelidir ki 1899 yılında Reşit Akif Paşa tarafından Sivas'ta inşası başlatılan Jandarma Binası 1908'de tamamlanmıştır. 1918 senesi itibarıyla zaptiye birliklerinin jandarmaya dönüştürülmesi sonucu Sivas'ta kurulan bina, Sivas Jandarma Alay binası olarak tarih sahnesindeki yerini almıştır (<https://sivas.jandarma.gov.tr/sivas-il-jandarma-komutanliginin-tarihcesi>, Erişim Tarihi: 30.04.2023).

Sivas'taki jandarma müessesesi hakkında bilgiler kısır olsa da vilayet salnamelerinden hareketle kısmen dairelerin mevcut ahvaline ulaşılmıştır. Bu doğrultuda

1903 senesine ait salnameye bakıldığında Sivas Merkez jandarma dairesinde Jandarma Alay Kumandanı Mahsun Bey'in ve Alay Emni Hacı Ferhad Efendi'nin vazife başında oldukları görülmüştür. Toplamda iki rütbeli personele rastlanırken erler hakkında herhangi bir bilgi yoktur (Salname-i Vilayet-i Sivas, 1903; Yücel, 2011: 353). Amasya sancağı jandarma dairesinde Jandarma Binbaşı Ziya Bey (Salname-i Vilayet-i Sivas, 1903: 388), Hesap Emni Mustafa Munib Efendi, Süvari Bölük Ağası Ahmet Bey ve Piyade Bölük Ağası Halil Ağa görev başındadır. Görüldüğü üzere sancakta da durum farklı değildir (Salname-i Vilayet-i Sivas, 1903: 117; Yücel, 2011: 390). 1907 senesine gelindiğinde Merkez'de Jandarma Alay Kumandanı Mehmed Şerif Bey ve Jandarma Alayı Emni Hacı Ferhad Efendi görevini ifa etmiştir (Salname-i Vilayet-i Sivas, 1907: 62; Yücel, 2011: 68). Aynı yıl Divriği kazası jandarma dairesinde ise Zâbita Memuru Mülâzım-ı Evvel Hacı Mehmed Efendi, Mülâzım-ı Sâni Şakir Efendi, 20 nefer süvari ve 12 nefer piyade görevlerini sürdürmektedir (Salname-i Vilayet-i Sivas, 1907: 98; Yücel, 2011: 94). Merkez vilayette jandarma dairesinde bulunan erlerin sayısına yer verilmezken Divriği kazasında yer verilmiştir. Sancakta verilen sayılar göz önüne alındığında Merkez'deki er sayısının sancağa nazaran daha çok olacağı yorumu getirilebilir. Ancak verilen bu bilgilerden hareketle jandarma dairesindeki nefer sayıları gerçeği yansıtmayacaktır. Mevcut durum böyle iken Sivas ve çevresinde eşkıyalık faaliyetleri sürdürenlere karşı jandarma neferleri gerekli müdahaleyi yapmışlardır.

Arşiv kayıtlarında çalışma yelpazesine takılan eşkıyalık faaliyetlerinde çeşitli ve ilginç olaylar yer almaktadır. O olaylara karşı kolluk kuvvetlerinin başarılı olmasıyla birlikte pek tabii zarar görebilmeleri de mümkündür.

Belgelerde konuya yönelik ilk kayıta göre II. Abdülhamid'in saltanat yıllarında jandarma neferi Mehmed Nuri, Sivas'ta eşkıyalarca yaralanmıştır (27 Şubat 1888). Bahsi geçen jandarma, saldırıda vücudunun çeşitli yerlerinden yara almış ve kolunu da kaybetmiştir. Emniyetin sağlanabilmesi adına canı pahasına görevini yerine getiren askeri yalnız bırakmayan halktan Karabacak oğlu Ömer; reaya, devlet ve şahıs üçlemesinin örnek ilişkisini ortaya koyacak bir adım atmıştır. Görevi başında yaralanarak "gazi" olan Mehmed Nuri adına Ömer; polis, tahsildar yahut süvari jandarma olarak göreve devam etmesi adına devlete başvuru da bulunmuştur. 15 Kasım 1891 yılında yapılan bu başvuruya çok geçmeden Bâb-ı Âli olumlu bir şekilde cevap vererek askerine sahip çıktığını göstermiştir (DH.MKT, 1911/105). Askerin canı pahasına mücadelesi, halktan birisi olan Ömer'in jandarma için girişimi ve bu hadiseden dolayı mağduriyet yaşamaması adına devletin sunmuş olduğu imkân takdire şayandır.

Sivas vilayetinde ortaya çıkan usulsüzlük ve asayiş problemleri sebebiyle şehirde huzursuzluk hâkim olmuştur. Bu nedenle huzursuzluğun ana kaynağını teşkil eden eşkıyalara karşı etkili bir savunma mekanizması için Sadarete sunulan kararname ile jandarma isteğinde bulunulsa da Merkez, ilgili bu talebe olumsuz şekilde

cevap vererek Sivas'ta mevcut olan 1 alay jandarmanın bu gibi sorunlar için yeterli olacağını belirtmiştir (DH.MKT, 1636/99).

Aradan geçen 11 yıllık süreden sonra 5 Haziran 1899'da gece vakti 4 eşkıya Tokat kazası yakınlarında bulunan Katoliklere ait bir manastıra hırsızlık amacıyla duvarı delerek girmişler; içeride karşılaştıkları rahibi darp ederek ölümüne sebep olmuşlardır. Eşkıyalar rahibin odasındaki parayı, martini tüfeğini ve revolver tabancasını alarak manastırı terk etmişlerdir. Mutasarrıflıktan gelen bir emirle üstün hizmetleri bulunan Jandarma Binbaşı Osman Bey, ikinci Komiser Mustafa, Teğmen İbrahim ve Belediye tabibi Dururalı'yı, ne suretle olursa olsun bu olayın failleriyle birlikte martini tüfeğinin bulunup getirilmesiyle vazifelenirilmişlerdir. Aynı zamanda getirenin ya da getirenlerin uygun görülen nişan ile ödüllendirileceği bildirilmiştir (HR.SYS, 39/35). Örnekten hareketle jandarma kuvvetlerinin devlet içerisinde etnik köken, din ve dil ayrımı yapmadan görevini ifa etmeye çalıştığı söylenebilir. Devletin, kolluk kuvvetlerine eşkıyanın yakalanması için ek olarak verdiği emirde sunmuş olduğu ödüllendirme dikkat çeken bir tutumdur.

Bölgenin refahı başta olmak üzere devlet kendi yönetimini güçlü tutma gayesinde. Nasıl ki Jandarma teşkilatı kurulurken seçilen şahısların birçok özelliğine bakılıyorsa zuhur eden hadiseye göre de daha yatkın kişilerin seçilip gönderilmesi amaçlanmıştır. Bu sebeple Sivas dışında tespit edilen eşkıyalar için bu göreve ehil olan Amasya'da görev yapan Yüzbaşı Ahmet Bey ve neferlerinin o eşkıyaların takibi hususunda görevlendirmişlerdir (DH.TMIK.S, 37/20).

Bir müddet olayların durulmasının ardından eşkıyalık faaliyetlerine bir yenisi daha eklenmiştir. Hadise, I. Dünya Savaşı sonlarına denk gelmektedir. Öyle ki devletin dikkatinin başka yöne çevrildiği ve askerî kuvvetlerin düşmanlarla meşgul olduğu dönemde eşkıyaların daha rahat koşuşturma içerisine girdikleri görülmektedir. Jandarma kuvvetleri Sivas dolaylarında köy ve mezraları basarak yağmalama yapan eşkıyaların peşine takılmıştır. Takip esnasında eşkıyalarla çıkan silahlı çatışmada jandarmalardan 5'i şehit düşmüştür. Bu durum yöneticileri etkilemiş olmalı ki eşkıyaların takibini yapan askerler için olayın faillerini bulana ya da bulanlara 250 liralık bir ödül koymaktan geri durmamışlardır. Jandarma kuvvetleri usulsüzlüğe karşı elinden geleni yaparken yönetici zümre de neferleri teşvik etmek amacıyla ne gerekiyorsa yerine getirmişlerdir (DH.ŞFR, 566/10). Eşkıyaların yasa dışı hareket ederken hiçbir sınır ve sınıf ayrımı yapmaksızın taşkınlıklarını devam ettirmekten geri durmadıkları anlaşılmaktadır. Öyle ki bu defa hedef kamu görevlileri olmuştur. Görevleri başındayken 5 kişilik posta memuru eşkıya saldırısına uğramışlarsa da bu durumu ucuz atlamışlardır. Saldırganlar posta memurlarının ellerinde bulunan çantalarda akçe ve kıymetli eşya olması düşüncesiyle giriştikleri bu eylemde sadece memurların nakit paralarını ve elbiselerini almış olsalar da umduklarını bulamamışlardır. Kayıttan anlaşılacağı üzere bu tip

hadiseler, zümre fark etmeksizin herkesin başına gelebileceği izlenimini vermektedir (DH.EUM, 26/27).

Devletin buhranlı dönemleri devam etmekte iken kâtibin tutmuş olduğu kayıt o sancılı sürecin sağlaması niteliğindedir. Ülke sadece dışarıdaki düşmanlarla değil aynı zamanda içerideki bozguncularla da mücadele etmektedir. Tarih 3 Nisan 1919'u gösterirken Havza mıntıkasında olan Arlak köyünde eşkiya ve jandarma arasında çıkan çatışma kaynaklara aksettirilmiştir. Çatışma esnasında her iki taraf da olumsuz etkilenmiştir. Arlak köyünde sonraki süreçte de faaliyetlerine devam eden eşkiyalara karşı Havza mıntıkası kumandanı bir çıkarma yapmış ve eşkiyalar köyden uzaklaştırılmıştır. Çatışma esnasında bazı eşkiyalar telef olmuştur. Eşkiyaların Amasya'da mahkemesi esnasında cezalarının çok olması sebebiyle bir üst mahkemeye başvuruda bulunulmuştur. Mahkeme sonrası kesin bir netice alınamamıştır. Bu mahkeme ile ilgili bilgilerin parça parça aktarılacağı bildirilmiştir (DH.ŞFR, 625/46). Aynı yıl içerisinde sorunlar giderek artış göstermiş, Osmanlı kâtibi artık suçların artması nedeniyle kayıt altına alınan yasa dışı faaliyetleri tek tek Merkez'e göndermek yerine tablo şeklinde bir araya getirmiştir. Merkez'de suçlardan oluşturulan tablo Sivas Valiliğince İçişleri Bakanlığına gönderilmiştir. Tabloda yer alan maddeler şu şekildedir (DH.ŞFR,624/46):

Çizelge 1: Sivas Valiliğince 19 Nisan 1919'da Dahiliye Nezaretine gönderilen eşkiyalık faaliyetlerinin özetleri

Table 1. Summaries of banditry activities sent to the Ministry of Internal Affairs on 19 April 1919 by the Sivas Governor's Office

Sivas Valiliğince 19 Nisan 1919'da Dahiliye Nezaretine gönderilen eşkiyalık faaliyetlerinin özetleri	
1	7 Mart 1919 tarihinde Kuşhacı köyünde bir grup eşkiya tüfek ile ateş etmeleri sonucu jandarmanın takibine takılmışlardır. Jandarma neferleri 13 adet tüfeği ele geçirerek takibatın devam ettiğini bildirmiştir.
2	Ladik kazasında bir haneye saldıran 3 nefer Rum eşkiyanın aile fertlerinden anne ve yeğeni katlettikleri, bunun üzerine jandarmanın takibatında eşkiyanın birinin yakalandığı ve diğer eşkiya içinse iz sürmenin devam ettiği aktarılmıştır.
3	Koyulhisar mevkisinde bir cami yakınında Haşinoğlu'nu katleden eşkiyanın yakalandığı kaydedilmiştir.
4	Amasya dolaylarında bulunan bir köy içerisinde zındık Rum eşkiyalar ile birtakım jandarma müfrezesi arasında çıkan çatışmada jandarmalardan şehit ve yaralılann olduğu, eşkiyalardan da zaiyatın olmasına mukabil takibatın devam ettiği bildirilmiştir.
5	Merzifonlu Deli Mehmed ve eşinin eşya ve hayvanlarını gasp eden eşkiyaların takibinde olan jandarma kuvvetleri ile eşkiya arasında çıkan çatışmada 3 eşkiya yakalanmıştır. Ayrıca jandarmaya yardım eden bir polis de yaralanmıştır.
6	Eşkiyaların silah ve cephane naklettiklerini haber alan jandarma müfrezesi, o grup ile çatışma esnasında bir jandarma şehit olurken eşkiyadan da ölenler olmuştur. Eşkiyanın takibati devam etmektedir.
7	Köprü kazasının Alak köyünde bir şahsın evde bilinmeyen bir şekilde öldürülmüş olmasından jandarmanın takibine takılmıştır.
8	Merzifon'un Araşca köyünde Resul oğlu Hasan'ın hanesine saldıran eşkiya Mehmed'in takibi bildirilmiştir.
9	Sivas'ın Hafik karyesinde eşkiyaların saldırısına uğrayan posta memurunun Merkez'e bildirilmesi üzerine takibine başlanmıştır.
10	Yeni hanenin Cavata? köyü koyunlarından bir kısmını telef eden ve gasp etmeye teşebbüs eden eşkiyalardan Uzun Bey'in jandarma tarafından katledildiği ve diğerinin de takibinin devam ettiği kayıt altına alınmıştır.
11	Amasya Merzifon'da görevi başındaki bir şahsın ve eşinin eşkiyalarca gasp edildiği ve yaralandığı ihbar üzerine eşkiyaların eşkâlleri jandarmaya verilerek takibine başlanmıştır.
12	Sivas'ta hırsızlık amacıyla saldırıda bulunan eşkiyaların peşine takılan jandarmanın, eşkiyalardan 4'ünü derdest ederek takibe devam ettiği aktarılmıştır.
13	Zile kazası karakolundaki jandarma ile 3 kişilik eşkiya arasında çıkan çatışmada 2 eşkiya canlı ve 1 eşkiya da cansız olarak ele geçirilmiştir.
14	Amasya kazasına bağlı Susuz köyünü basarak 2 Müslümanı öldüren Yağubasan köyünden 20 nefer eşkiyanın takibine başlandığı kaydedilmiştir.
15	Köprü kazasının Kumral köyünü basarak bir şahsı katleden eşkiyanın takip edilmekte olduğu bildirilmiştir.

Eşkiyaların bölgedeki faaliyetlerinin arttığı ve kesin çözüme kavuşturulması düşüncesiyle valilikçe gönderilen vukuatlar yekûnu bu şekildedir. Ancak tabloda verilen hadiselerin nasıl bir neticeye kavuşup kavuşmadığı da ayrı bir merak konusu olmuştur. Ne yazık ki arşiv taramalarının kısır bir sonuç doğurmuş olmasından dolayı şikâyetlerin akıbeti hakkında bilgi sahibi olunamamıştır. Gönderilen bu telgraftan tam 1 ay sonra ülkenin istikbâli için M. Kemal Paşa'nın Samsun'a çıkışı düşünülecek olursa ülkenin geçirmiş olduğu sancılı süreç daha iyi anlaşılacaktır. Öyle ki olayların fazla olması, aynı zamanda bu hadiselerin üst mercilere taşınmış olsa da sonucunun muğlak kalması çalışmanın bu bölümünün sığ kalmasının başlıca sebeplerindedir. Osmanlı askerî kuvvetlerinin işgalcilere karşı topyekûn mücadeleleri yukarıda bahsi geçen vukuatların ya sonuçlanamamasına ya da sonuçların kayıt altına alınmasına imkân vermemesinden dolayı olayların akıbetinde belirsizlik hâkim olmuştur. O dönemde devlet, kendi başının çaresine bakmakla meşguldür.

Eşkiyalar, 1918 senesi sonlarında Amasya'nın Akdağ kazasındaki saldırılarıyla oradaki huzur ve refaha ket vurmuştur. Onlar köyleri basarak insanların eşya ve hayvanlarını gasp etmişlerdir. Boyalı İmamı Salih ve Heyet-i İhtiyar'ın Genel Jandarma Kumandanlığına bildirmesi üzerine Sivas vilayeti olaydan haberdar olmuştur (DH.ŞFR,94/242). Amasya'da ortaya çıkan eşkiya ve benzeri taşkınlıkların artış gösterdiğini ve bu duruma bir an evvel müdahale edilmesi zaruriyetini, ayrıca bu ve bunun gibi yolsuzluklara karşı sert tedbirler alınması gerektiğini işaret ederek tekrar Genel Jandarma Kumandanlığından Sivas'a çekilen telgraf Dahiliye Nezaretine bildirilmiştir (DH.ŞFR,98/102). Sivas Valisi Ahmed Bey de Amasya ve Tokat vilayetinde zuhur eden eşkiyalık faaliyetleri için yardım çağrısında bulunmuştur. Bu çağrı diğerlerine nispeten daha çok önem arz etmektedir. Rum eşkiyalarının faaliyetleri Amasya'dan başlayarak Tokat'a sıçradığı bildirilmiş ve ardından Merkez kaza dâhil Zara, Karahisar ve Suşehri'ne kadar devam etmiştir. Böylece mevcut jandarmaların yeterli olmadığı, bir an evvel destek sağlanması gerektiği ibraz edilmiştir. Vilayet ve kazalarda görülen mevcut jandarma sayılarının aslını yansıtmadığı, yani askerlerin kayıtlı olduğu yerde görevini ifa etmediği ve kaydırılmalar yaşandığı için yeterli asker sayısının olmadığından asayişte düzen bozuculara karşı gerekli tedbirlerin alınamaması şeklinde neticelenmiştir. İçerisinde bulunan bu vahim durumun giderilmesi için ihtiyaç duyulan girişimlere başvurulmuştur (DH.ŞFR, 583/10).

Başı bozuk güruh sadece köylerde değil Sivas'ın merkezinde de usulsüz davranışlarını sergilemeye devam etmişlerdir. Başı bozuk topluluk bu defa Sivas'tan Malatya'ya hareket edecek posta arabalarına saldırıda

bulunmuşlardır. 25 Temmuz 1919 Cuma günü akşam 19.30 sularında, Sivas'tan tekerlek döndüren posta memurları gecenin ilerleyen saatlerinde 22.30 civarında Gürün'ün bir köyünden geçmekte iken köprü başında karşılaşılan ve jandarmalarca Hristiyan oldukları anlaşılan eşkiya güruhu ile çatışma yaşamıştır. Çatışma esnasında Abdullah b. Kerim ile Aziziye jandarma neferlerinden 2 jandarma, eşkiyaya karşı koymuşlardır. Bu çatışma esnasında kurşunların posta hayvanlarına isabet etmesiyle telef olan hayvanların yanı sıra iki de eşkiya öldürülmüştür. Atlatılan hengamenin ardından eşkiyalardan ufak bir martini tüfeği ve iki boşluklu fişeklik ele geçirilmiştir. Geriye kalan eşkiyaların takibi ve yakalanması için Merkez vilayeti dâhil Hafik, Aziziye, Şarkışla ve Kangal kazalarındaki jandarma bölüklerine takibat için derhâl haber salınmıştır (DH.EUM.AYŞ, 16/79).

Jandarmalarca eşkiyanın takibi ve yakalanmasında hususunda yardımlaşma önemlidir. Farklı mekânlarda görevini icra eden zaptiye kuvvetlerinin birbirleriyle olan yardımlaşmasının yazışmaları arşiv vesikalarına yansımıştır. Eşkiya takibi gibi hususlarda jandarma kuvvetlerinin komşu vilayetlere girebilmeleri ve o vilayetin Mülkiye ve Zaptiye de görevli memurların kendilerine danışıldığında takdirde gerekli yardımın yapılacağı üzerine bildiri başvurusunun yapıldığı belirtilmiştir (DH.TMIK.M, 4/21). Başarılı sonuçlar alabilmek için yardımlaşmanın önemi bir kez daha vurgulanmıştır. Ağustos 1919 tarihinin ilk eşkiyalık girişimi Zara ve Suşehri arasında ortaya çıkmıştır. Eşkiyaların bastırılması için 16 jandarma neferi görevlendirilmiştir. Eşkiya peşine düşen 16 jandarmadan 3 tanesi takip sırasında kaybolmuştur. Huzursuzluğun yerini huzurun almasının ardından Merkez'den gelen emirle kaybolan üç neferin takibatı başlatılmıştır (DH.EUM.AYŞ, 19/100).

Osmanlı başlarda 1. Dünya Savaşı ve ardından yaşanan iç karışıklıklar yoğun bir mesai ile devam etmiştir. Sivas, Diyarbakır, Ankara, Bursa, Aydın, Kastamonu, Canik, İzmit ve Maraş gibi vilayetlerde harp dolayısıyla askerî birliklerin yokluğunu fırsat bilerek türeyen eşkiyalar; adam katletme, çiftlik basma, gasp, tecavüz ve posta memurlarına saldırıda bulunmak gibi pek çok suç işlemekten geri durmamışlardır. Askerî kuvvetlerce bu durum karşısında gerekli tedbirlerin derhâl alınacağı da belirtilmiştir (DH.EUM.6.Şb, 37/38).

Sonuç

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e kadar eski-yeni ya da yeni ile varlığını sürdüren askerî teşkilatlanma, 1839 Zaptiye Nezareti'yle asayiş konusunda iyi bir ivme kazanmıştır. Yerel kuvvetlerin kurulması bunu daha da güçlendirmiştir. Teşkilatın kuruluşundan bu yana bünyesinde görevini ifa eden neferler ne kadar bir disiplin içerisinde olursa o kadar

başarının sağlandığı gözlemlenmiştir. Vuku bulan sorunlar devleti pek çok açıdan olumsuz yönde etkilemesiyle bozulan asayiş yeniden hâkim kılacak yerel yönetimi zorunlu hale getirmiştir. Böylece Osmanlı zaptiyesi Sadrazam Küçük Said Paşa'nın girişimleriyle yerel teşkilatlanmaların önemi vurgulanmış ve gerekli kararların alınması için uygun şartlar oluşturulmuştur.

Sivas ve çevresinde tarihsel ve bölgesel sınırlar belirlendikten sonra mücbir sebeplerden ötürü türeyen kanunsuz insanların tespiti, takibatı ve islahı sağlanmıştır. Genellikle Birinci Cihan Harbi yılları ve sonrasına işaret eden süreç içerisinde yerel asayişin açığını kollayarak ortaya çıkan eşkiya gibi kanun bilmezler, devletin güvenlik güçleri ve hukuku ile yüzleşmişlerdir. Ayrıca kolluk kuvvetlerinin hiç olmaması yahut sayılarını az olduğu durumlarda devlet asayiş noktasında zorlu bir süreç içine girdiği gözler önüne serilmiştir. Osmanlı perspektifinde eşkiyalara karşı caydırıcı bir tutum izlenmiş ve hadiselerde jandarmanın doğrudan olarak sıcak çatışma haline girmesi o tutumunun açık bir örneğini teşkil etmektedir.

Çalışma ile Osmanlı'nın askerî ve sosyo-kültürel yönüne katkı sağlanmak amaç edinilmiştir. Sosyal anlamda, Sivas'ta 1888-1919 tarih aralıklarında günlük hayata dair az da olsa bilgi elde edilmiştir. Siyasi anlamda ise Sivas jandarma teşkilatının o bölgede taşkınlık yapan yerel halkına karşı mücadelesi işlenmiş ve böylelikle ilgili yerlerde sağlanan ya da sağlanamayan iç güvenlik meselesi gözlemlenmiştir. Sonuç olarak jandarma, eşkiya ve olayların sonuçları üçgeninde gelişmeler aktarılmıştır.

Kaynaklar

Arşiv Kaynakları

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi.

Dahiliye Mektubi Kalemi (DH.MKT):

1911/105, H. 14 Cemaziyelahir 1305/M. 27 Şubat 1888.

1636/99, H. 13 Zilkade 1306 / M. 11 Temmuz 1889.

Hariciye Nezareti Siyasi Kısım Evrakı (HR.SYS):

39/35, R. 24 Mayıs 1315 / M. 5 Haziran 1899.

Dahiliye Nezareti Tesri-i Muamelat ve Islahat Komisyonu (DH.TMIK.S):

37/20, R. 6 Mayıs 1318/M. 19 Mayıs 1902.

Dahiliye Nezareti Tesri-i Muâmelât ve Islahat Komisyonu Mütferrik (DH.TMIK.M):

4/21.

Dahiliye Nezareti Şifre Kalemi (DH.ŞFR):

566/10, R. 29 Eylül 1333/M. 29 Eylül 1917.

94/242, R. 24 Kanunuevvel 1334 / M. 24 Aralık 1918.

625/46, R. 3 Nisan 1335/M. 3 Nisan 1919.

624/46, R. 19 Nisan 1335 / M. 19 Nisan 1919.

98/102, R. 9 Nisan 1335 / M. 19 Nisan 1919.

583/10.

Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti (DH.EUM):

26/27, R. 29 Teşrinisani 1333/M. 29 Kasım 1917.

Dâhiliye Nezâreti Emniyet-i Umûmiye Altıncı Şube
(DH.EUM.6.Şb):
37/38.
Dâhiliye Nezâreti Emniyet-i Umûmiye Asayiş Şube
(DH.EUM.AYŞ):
16/79, R. 25 Temmuz 335 / M. 25 Temmuz 1919.
19/100, R. 27 Ağustos 1335 / M. 27 Ağustos 1919.

Salnameler

Salname-i Vilayet-i Sivas, 1903.
Salname-i Vilayet-i Sivas, 1907.

Diğer Kaynaklar

Abdullah Sıdkı, *Osmanlı Jandarması Nasıl Olmalıdır?*, Vilayet Matbaası, Edirne 1918.
Akbulut, Gülpınar, "Sivas Şehri'nin Tarihi Coğrafyası", *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 35, S. 2, Aralık 2009.
Alpar, Güray, "Güvenliğin Sağlanmasında Bir Kolluk Kuvveti Olan Jandarmanın Geçmişten Bu Günümüze Rolü Ve Dünyadaki Konumu", *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, C. 2, S. 1, Mayıs 2013, Ss. 79-106.
Bucak, Uğur, *Jandarma Genel Komutanlığının Genel Kolluk Hizmetleri Açısından Değerlendirilmesi*, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Kahramanmaraş 2020.
Çadırcı, Musa, "Tanzimat'ın İlanı Sırasında Anadolu'da İç Güvenlik", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 13, S. 24, 1980.
Demirel, Fatih, "Osmanlı Devlet'inde Jandarma Eğitimi: Selanik Vilayeti Jandarma Mektepleri", *Miras Ve Değişim: Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Jandarma*, (Ed. İsmail Hakkı Demircioğlu, Ahmet Özcan, Yücel Yiğit), Berikan Yayınları, Ankara 2018.
Dinç, Osman, *Osmanlı'da Modern Kolluğa Geçiş: 1903 Nizamnamesine Göre Osmanlı Jandarma Teşkilatının Kuruluşu*, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Bolu 2021.
Halaçoğlu, Yusuf, *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilâtı Ve Sosyal Yapı*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2014.
Halıcı, Esmâ Nur, *Değişim Sürecinde Osmanlı Jandarmasının Eğitimi Meselesi (1839- 1914)*, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Kırıkkale 2019.
Hayta, Necdet - Uğur Ünal, *Osmanlı Devleti'nde Yenileşme Hareketleri (XVII. Yüzyıl Başlarından Yıkışıla Kadar)*, Gazi Kitabevi, 10. Baskı, Ankara 2017.
İlgürel, Mücteba, "Osmanlılar'da Eşkıyalık Hareketleri", *Tdv.İa*, C. X1, İstanbul 1995, Ss. 466-469.
Kara, Evrim, *Devlet-Kolluk İlişkisi Kapsamında Jandarma Ve Türk Jandarması*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2016.
Koparan, Necdet, *Türk Jandarma Teşkilâtı (1908-1938)*, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2007.
Lewis, Bernand, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Arkadaş Yayınevi, Ankara 2014.

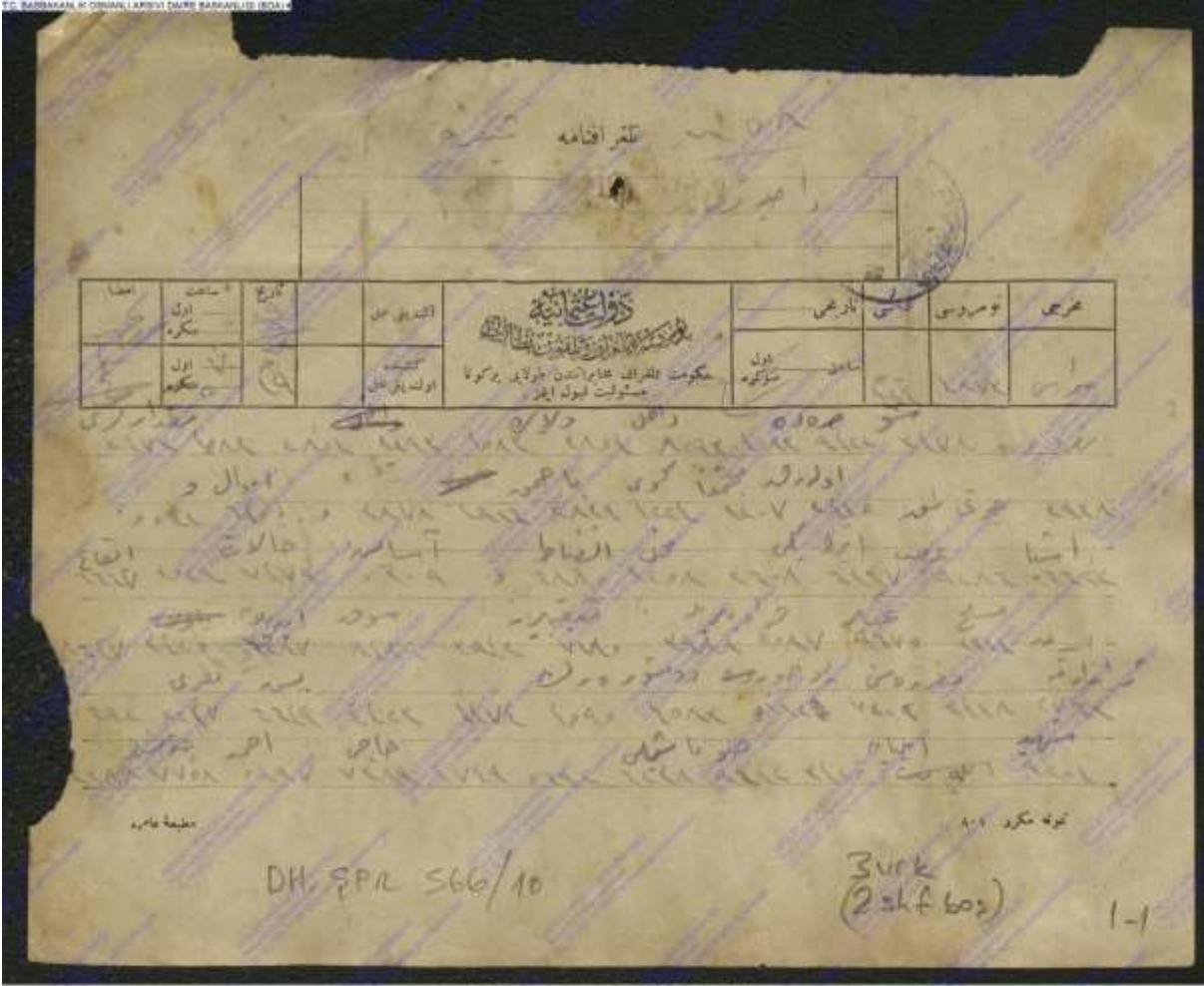
Ortaylı, İlber, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, Timaş Yayınları, İstanbul 2014.
Özcan, Abdülkadir, "Zaptiye", *Tdv.İa*, C. 44, İstanbul 2013, Ss. 128-130.
Özgen, Cenk - Mustafa Eryılmaz, "Fransa'nın Osmanlı Jandarma Teşkilatının Kuruluş Ve Gelişmesindeki Etkisi", *Miras Ve Değişim: Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Jandarma*, (Ed. İsmail Hakkı Demircioğlu, Ahmet Özcan, Yücel Yiğit), Berkan Yayınları, Ankara 2018.
Özcan, Ahmet, "Osmanlı Devleti'nde Jandarma Teşkilatının Kurulmasının Gündeme İlk Defa Gelişi (1839)", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 32, S. 53, 2013.
Özgün, Cihan, "Osmanlı Devleti'nde Jandarma Kuvvetlerinin Eşkiya Ve Çeteleri Takip Etme Yöntemleri", *Miras Ve Değişim: Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Jandarma*, (Ed. İsmail Hakkı Demircioğlu, Ahmet Özcan, Yücel Yiğit), Berikan Yayınları, Ankara 2018.
Polat, Erdoğan, *Şer'iyye Sicillerine Göre Sivas'ın Sosyo-Kültürel Tarihi (1900-1909 Yılları Arasında Sivas)*, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2010.
Reyhan, Cenk - Serap Sert, "Asakir-i Zaptiyeden Jandarmaya: Osmanlı Kamu Düzeninde Mahalli Asayiş Ve Emniyetin Korunmasında Güvenlik Kurumu", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 40, S. 70, 2021.
Sert, Serap, "Osmanlı Jandarması Nasıl Olmalıdır? Kırçovalı Abdullah'ın Eserine Göre Osmanlı Jandarmasında Aranması Gereken Özellikler", *Jandarma Ve Sahil Güvenlik Akademisi Sempozyumu 4-6 Mayıs*, 2018, Ss. 391-401.
Sönmez, Ali, "Jandarma Teşkilatının Kuruluşu Sürecinde Baker Paşa'nın Rolü", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, C. 0, S. 11, Ekim 2010, Ss. 163-173.
Tekir, Süleyman, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Jandarma Kuruluş Teşkilat Ve Mücadele (1903-1938)*, Timaş Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2020.
Ürkmez, Naim, "Eşkıyalığın Engellenmesine Dair Sultan II. Abdülhamid'e Sunulan Bir Rapor", *Etü Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 1, S. 1, Aralık 2015, Ss. 31-64.
Türkmen, Zekeriya, "Jandarma", *Tdv.İa*, C. 2, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2020.
Yücel, Ebubekir, *Sâlnâme-i Vilâyet-i Sivas 1903*, Buruciye Yayınları, Sivas 2011.
Yücel, Ebubekir, *Sâlnâme-i Vilâyet-i Sivas 1907*, Buruciye Yayınları, Sivas 2011.
Yiğit, İlker - Esra Oruç, "Osmanlı Anadolu'sunda Eşkıyalık Ve Mekân (1565-1566): 5 Numaralı Mühimme Defteri Üzerinden Bir Değerlendirme", *Ege Coğrafya Dergisi*, C. 29(1), 2020.
Yüksel, Ahmet, *Perapolis Osmanlı Polis Tarihini Yeniden İnşa Denemesi*, Türk İdari Araştırmaları Vakfı, Ankara 2022.

İnternet Sitesi

<https://sivas.jandarma.gov.tr/sivas-il-jandarma-komutanliginin-tarihcesi>, (Erişim Tarihi: 30.04.2023)
<https://www.jandarma.gov.tr/tarihce> (Erişim Tarihi 21.06.2023).

Ekler

Ek 1: Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi, Dahiliye Nezareti Şifre Kalemi (DH.ŞFR), 566/10, s. 1.

DH.ŞFR.00566.00010.001

(Çete halinde köy basarak dört jandarmayı pusu kurup şehit eden eşkıyanın takibi için iki yüz elli neferlik bir süvari müfrezesi sevk olduğu ve eşkıyanın izlerini bulacaklara verilmek üzere 250 liralık havalename gönderilmesi. (Sivas))

Impossible Love in the Hiccup and the Lily of the Valley Novels and the Social Role of the Women

Özlem Küçük^{1,a,*}

¹ Department of Tourism Management, Faculty of Tourism, Kocaeli University, Kocaeli, Türkiye

*Corresponding author

Research Article

History

Received: 26/11/2022

Accepted: 12/05/2023

ABSTRACT

Kerime Nadir is a writer who has a respected place in Turkish Literature, is known for her romance novels, and has deeply influenced Turkish society. So much so that her novels have not only been adapted into films but have been the subject of many academic studies and postgraduate theses. What is the reason for this achieved status in the Turkish Literature of Nadir? Thus Nadir is a contemporary interpreter of the traditional orientation of love affairs. The protagonists in her novels are generally both forbidden and in some cases impossible love figures, such as cousins, half-siblings, and close relatives, who have a kinship and/or age difference between them. The characters of the novels are usually wounded souls who seek true love and encounter many unexpected events on the thorny paths of life. Finally, they have realized that happiness is not in vanity but in simplicity, virtue, patience, sacrifice, and nobility. In Nadir's works, there is also a reference to the freedom of choice, that we can change our destiny if we want, instead of accepting the destiny drawn by society. In this study, a comparison between Nadir's novel The Hiccup and Honoré de Balzac's novel Le Lys dans la vallée will be made, The main characters in Hiccup of Nadir and Le Lys dans la vallée of Balzac have similar attitudes and behaviors being observed. At the same time, it has been revealed how these two women sacrifice themselves and could not make their own choices beyond traditions and social roles.

Keywords: True Love, Women, Virtue, Forbearance, Sacrifice, Freedom to Choice, Social Policy

Hıçkırık ve Vadideki Zambak Eserlerinde İmkânsız Aşk ve Kadının Toplumsal Rolü

Süreç

Geliş: 26/11/2022

Kabul: 12/05/2023

Copyright

This work is licensed under Creative Commons Attribution 4.0 International License

Öz

Kerime Nadir, Türk Edebiyatında saygın bir yere sahip, aşk romanları ile tanınmış, Türk toplumunu derinden etkilemiş bir yazardır. Öyle ki, romanları sadece filmlere uyarlanmamış, birçok akademik çalışma ve lisansüstü tezinde konusu olmuştur. Nadir'in bu haklı ününün nedeni nedir? Zira Nadir, aşk ilişkisinin toplumsal normlarda iç dünyasını yansıtan geleneksel bir yönelimin çağdaş bir yorumcusudur. Diğer yandan Honoré de Balzac Fransız Devrimi'nin sonuna doğru dini ayinleriyle tanınan Fransa'nın Tours kentinde doğmuştur. Romanlarında yaşadığı toplumun örf ve adetlerini yoğun olarak işlemiş ve bugüne ışık tutmuştur. Nadir ise 1917'de İstanbul'da doğmuştur. Tıpkı Balzac gibi toplumsal dönüşüm ve değişimin kök saldığı benzersiz bir tarihi zamanda yaşamıştır. Balzac'ın Vadideki Zambak eseri romanı Félix'in sevgilisi Natalie'ye geçişini anlattığı bir mektuptan oluşurken, Hıçkırık ise benzer şekilde romanın ana karakteri Binbaşı Kenan'ın özel günlüğünden oluşmaktadır. Gerek Hıçkırık gerekse Vadideki Zambak romanlarındaki ana karakterler, aralarında mesafeler olan imkânsız aşk figürleridir ve hem Nalan hem de Henriette duygularını içine gömerek erdemli davranmış ve iffetlerini korumuştur. Bu çalışmada Nadir'in Hıçkırık ve Honoré de Balzac'ın Vadideki Zambak adlı eserlerinin iki kadın ana karakterleri aşk, erdem, iffet ve seçim özgürlüğü imkânı açısından içerik analizi yapılarak karşılaştırılmaktadır. Çalışmada, Hıçkırık romanındaki Nalan ile Vadideki Zambak'daki Henriette'in benzer kişilik yapıları ve davranış özellikleri izlenmiştir. Aynı zamanda bu iki kadının toplumsal rollerini gözeterek nasıl kendilerinden feragat ettikleri ve özgür seçim yapamadıkları ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Gerçek Aşk, Kadın, Erdem, İffet, Fedakârlık, Seçim Özgürlüğü, Sosyal Politika

ozlem.kucuk@kocaeli.edu.tr

<https://orcid.org/000-0002-7717-2439>

How to Cite: Küçük, Ö., (2023) Impossible Love in the Hiccup and the Lily of the Valley Novels and the Social Role of the Women, CUJOSS, 47(1): 109-120

Giriş

Aşk, benzersiz bir duygudur. Hayatı anlamlı kılan, güzelleştiren ve derinleştiren. Ancak aşk ve acı birbirine

kardeşten öte müstesna bir duygu ile bağlı olan iki zıttıktır. Tıpkı neşe ve üzüntü gibi. Tersyüz animasyon filmi kahramanı 11 yaşındaki Riley, babasının işi nedeniyle çok sevdiği Minnesota'dan San Francisco'ya

göç etmek durumunda kalır. Gerek üst üste gelen talihsizlikler, gerekse yalnızlık hissi, duygu durumunda kargaşaya düşmesine neden olur. Riley, depresyona girmiştir ve duygularındaki uyumsuzluk ile başa çıkamamaktadır. Arka planda bu beş temel duygu (Neşe (Mutluluk), Üzüntü (Acı), Öfke, Korku ve Tiksinti) tekrar normale dönmek için büyük bir çaba içine girerler. Schopenhauer'a göre neşe bir yanılsamadır ve aldatıcıdır. Hele de bencillik üzerinden üretilen neşe, ahlaksızdır, acı çektirirken aynı zamanda hayal kırıklığına neden olur. Neşe ve üzüntü bu iki birbirine tezat duygu durumu hususunda Ters Yüz (Inside Out) filminde dikkat çekici bir kısım bulunmaktadır. Riley ile hayali arkadaşı Bing Bong arasında kurulmuş olan dostluğun en önemli sembollerinden biri olan roketin Riley'in hafızasından silinmesiyle tamamen unutulma ihtimali Bing Bong'u çok üzer (Luchte, 2009: 238: Youtube, 2016).

Neşe: "Üzülme, her şey düzelecek tamir ederiz. Ama merkeze dönmemiz gerekiyor. Tren istasyonu nerede?"

Bing Bong: "Oysa harika bir gezi planlamıştım."

Neşe: "Oyun oynayalım sen istasyonunun yerini göster. Hepimiz koşarak istasyona gidelim. Çok eğlenceli değil mi? Haydi Tren istasyonuna gidelim."

Araya üzüntü girer. Üzüntü: "Roketini atmalarına üzüldüm. Sevdiğin bir şeyi götürdüler. Artık yok. Sonsuza dek."

Neşe: " Üzüntü, moralini daha da bozma."

Bing Bong: "Riley'den bir tek o kalmıştı."

Üzüntü: "Onunla ne maceralar yaşamışsınızdır."

Bing Bong: "Ne diyorsun hepsi muhteşemdi. Bir keresinde zamanda geçmişe gittik o gün iki kere kahvaltı ettik."

Üzüntü: " Kim bilir ne maceralar yaşamışsınızdır."

Bing Bong: "Olmaz mı biz kardeş gibiydik"

Üzüntü: "Doğru, öyleydiniz" (FilmMakinesi, 2015).

Bing Bong Üzüntü'ye sarılarak hıçkırarak hıçkırarak ağlar. Az sonra şimdi iyiyim, haydi, tren istasyonuna gitmiyor muyuz diyerek istasyonun hangi yönde olduğunu gösterir. Neşe Üzüntü'ye bunu nasıl başardın diye sorduğunda, "o çok üzgündü ben de onu dinledim, der" Bing Bong'un ruh durumunu neden Neşe değil de Üzüntü düzeltmiştir? Zira Neşe, Bing Bong'un hislerini bir tarafa atarak, sadece yapılması gerekene odaklanmıştır. Gerçek duyguları bir kenara koyarak,

yaşadığımız sorunları çözmek imkânsızdır. Nitekim Üzüntü hem Bing Bong'un acısını paylaşmış hem de geçmişteki mutlu günleri ona hatırlatmıştır (FilmMakinesi, 2015).

Birçok esere konu olan, içinden geçilemez bir köprü gibi ayaklarımızı titreten, yaşamı yenileyen güzel bir duygudur, aşk. Aşkla gülen gözler. Aşkla seven gönüller. Aşkla titreyen bedenler. Dünyanın en romantik şairi ve oyun yazarı olarak addedilen Shakespeare'in aşkla ilgili sözleri popüler kültüre sızmıştır. Shakespeare, aşkın özünü sadece 14 satırda bu kadar net ve özlü bir şekilde yakalama yeteneği nedeniyle bu itibarı hak etmektedir. Sevgilisini güzel bir yaz gününe benzetirken, yaz günlerinin solup sonbahara dönüşmesine rağmen aşkın sonsuz olduğunu fark etmiştir. Shakespeare, soylulara ait saray aşkı ve alt sınıf karakterlere ait içgüdüsel aşkı, sosyal sınıfı ayırt etmek için de kullanır. Shakespeare daha gerçek ve elde edilebilir olarak sunduğu içgüdüsel aşkın yanında yer alır (Jamieson, 2021).

Gerçek aşk nedir, nasıl bir duygu durumudur ve nasıl anlaşılır? Nadir'in henüz çok gençken yazdığı ve 1938'de basılan "Hıçkırık" isimli romanı ilk kez 1953'te sinemaya uyarlanmıştır. Eserlerinin önemli bir bölümü sinema ve televizyona çekilen Nadir'in eski basım kitapları ise hala alıcı bulmaktadır. Nadir, eserlerinde yaş farkı, akrabalık, zengin fakir gibi dönemin imkânsız aşk figürlerini çokça kullanmıştır. Hıçkırık romanında Nalan, Kenan karakterinden büyüktür, kardeş gibi büyümüşler, kara sevdalarını belli etmemeye gayret göstermişlerdir. Nadir'in bir diğer sinemaya uyarlanan eseri Funda'nın isim öyküsü ise yazarın kendi ağzından anlattığı şekliyle İstinye'ye giden otobüsün camından Emirgan korusunda yolun ucundan yavaş yavaş tırmanan yaşlı bir teyzenin belini bükmüş kocaman bir Funda demetidir. Otobüs camından göz göze geldiği yaşlı teyze için gönül burkulan Kerime Nadir, kendine bir haksız özeleştirisi yapmış teyzenin yüzündeki acı kederin nedenini anlamaktan uzaklığının hayatın acı gerçeklerine uzak yetmişmiş olmasına bağlamıştır (Asiltürk, 2017: 135).

Nadir'in gerçek hayatla ilişkisi olmayan bir hayalperest olduğu ve toplumun gerçek yüzünden habersiz bir şekilde kendi iç dünyasını yansıtan romanlar yazdığı noktasındaki eleştiriler yersiz ve haksızdır. Keza yine imkânsız aşk konu edilmiş olan *Aşk Hasreti* isimli İstanbul civarında geçen hikâyede orman mühendisi olan Nihat'ın İstanbul'daki orman yangınları hususunda aktardığı bilgiler çok yerindedir. Nihat, orman köylüsüne bu kadar boş toprak dururken neden ormanın yakıldığını sorar. Köylü yangından sonra toprağın daha verimli olduğunu ve bu aldatıcı duruma köylünün itibar ettiğini anlatır. Sohbetinde, orman yangını sonrası toprak kaymalarına, kıraçlaşmaya dair de tespitler ve örnekler verilmiştir (Nadir, 1984).

Balzac'ın vadideki zambak eserinde Félix de Vandenesse yirmi yaşlarında ailesinden uzakta Paris'te

okumuş ailesinden umduğu sevgiyi bulamamış bir genç adamdır. Annesi ile gittiği bir baloda sarı bir zambağa benzettiği yirmili yaşların sonlarındaki Henriette görür görmez âşık olur. İki çocuğu olan Madam Mortsauf, güzel omuzları olan, küçük yaşta evlenmiş, çocuklarını çok seven, asil, fedakâr, erdemli ve iffetli bir kadındır. Félix, Madam de Mortsauf'ın kendisine olan gerçek duygularını, Henriette ölürken öğrenirken, Hıçkırık' da Nalan ise Kenan'a bir mektup bırakarak gerçek duygularını itiraf etmektedir (de Balzac, 2022).

Nadir'in yirmi yaşlarında henüz duyulmamış bir yazarken, tanınmasını ve talep görmesini sağlayan en önemli eseri *Hıçkırık* olmuştur. Hıçkırık romanı Tan gazetesinde dizi halinde yayımlanmaya başladığı dönemde Kuyucaklı Yusuf, Sabahattin Ali'den, Kiskanmak, Nahit Sırrı'dan olmak üzere pek çok eser Tan gazetesinde tefrika edilmektedir. Hıçkırık Tan gazetesinde dizi halinde yayımlanmaya başladığı ilk gün, Kerime Nadir tanıtılırken, daha önce hiç tanımadıkları Nadir'i okumaya başladıktan sonra bu *hisli edebî romanın kendilerini sürükleyeceği öyle ki, edebi bir eser okurken duydukları heyecanın dışına bile çıkaracağı ifade edilmiştir* (Yıldız, 2017: 152).

Honoré de Balzac'ın Vadideki Zambak isimli eseri ile Kerime Nadir'in Hıçkırık isimli eseri imkânsız aşk üzerine kurgulanmıştır. Tarihte önemli bir yere sahip olan, Katolik kilisesinin ciddi reformlara gitmesine, Cumhuriyetin kurulması ve mutlak monarşinin yıkılmasına neden olan Fransız Devrimi'nin sonuçlandığı bir zamanda doğmuştur, Honoré de Balzac. Kerime Nadir ise Birinci Dünya Savaşı sonlarına doğru, İstanbul'un işgalinden bir sene önce 1917'de İstanbul'da doğmuştur. Cumhuriyet'in kuruluşuna çocukluğu şahit olmuştur (Nadir, 1991; Pinel, 2022).

Bu makalede Hıçkırık ve Vadideki Zambak isimli romanların karşılaştırmalı içerik incelenmesi yapılarak her iki romanın kadın kahramanlarının toplumsal yapı içinde konumları, durumları özgür seçim şansları, kendi kaderini belirleyebilme imkânları değerlendirilerek, benzerlik ve farklılıklar sorgulanmıştır. Her iki romanın içerik analizi yapılırken, roman karakterleri arasındaki karşılıklı diyaloglar ve olaylar döngüsü incelenmiştir. Aynı zamanda Nadir'in Hıçkırık eserinde Balzac'ın Vadideki Zambak eserine bir öykünme olup olmadığı araştırılmıştır. Honoré de Balzac, *Le Lys dans la vallée*, Kerime Nadir ve Hıçkırık kelimeleri tek tek ve birlikte anahtar kelime olarak kullanılmış ve Sage, JSTOR, Cambridge, Springer, Ulakbim, Sobiad gibi veri tabanlarında taranmış ve yazarlar ile adı geçen eserleri üzerine yazılmış pek çok akademik çalışma bulunmuş ve incelenmiştir. İngilizce, Türkçe ve Fransızca pek çok akademik çalışmaya ulaşılmıştır. Honoré de Balzac ve Kerime Nadir'in yaşam öyküleri, kişilikleri ve amaçları incelenmiştir. İnceleme sonrası Hıçkırık ve Vadideki Zambak eserlerinin gerek kadın gerekse erkek kahramanların, tavırları, tepkileri, ruh halleri, bakış açıları ve sonlarının birbirine benzediği gözlemlenmiştir. Çalışma, her iki eser ve sahibi üzerine

yazılan birçok akademik makale, tez, araştırma, yorum ile Hıçkırık ve Vadideki Zambak eserlerinin içerik analizi yapılarak ve ulaşılan yazın ile ilişkilendirilerek gerçekleştirilmiştir. İlaveten Kerime Nadir'in Aşk Hasreti, Zambaklar Açarken, Romancının Dünyası eserleri kendi içinde karşılaştırılmıştır. Araştırma sonrası elde edilen bulgulardan en önemlisi ise Hıçkırık'ın Nalan'ı ile Vadideki Zambak'ın Henriette'nin toplumsal rolleri için aşklarını yaşayamamış, özgür olamamış, iki erdemli, asil, fedakâr ancak yaşamaya cesaret edemedikleri aşkları ile kızlarının evlenmesini salık veren iki bedbaht kadın olmalarıdır.

Kerime Nadir ve Romantizm: Honoré de Balzac ve Gerçekçilik

Kerime Nadir Azrak, derin bir hayal gücü ve sürükleyici bir kalemi olan, yazdıklarını okutan, sade üslubuyla fark yaratan, etkisi yadsınamaz sevilen bir yazardır. Yazmak ve okumak, Nadir'in küçük yaştan itibaren edindiği en önemli sosyal aktivitelerinden biridir, zira Nadir yazmadığı zaman hastalanmaktadır. 1917 doğumlu Nadir, 1935'de Saint Joseph Sörler lisesini bitirmiş, üniversite eğitimi yerine özel dersler alarak kendini geliştirmiştir. Öyle ki Kerime Nadir kemal çalan, çok iyi araba kullanan, yağlı boya tablo yapan, fotoğraf çeken, solfej dersi alan ve birçok yeteneği olan entelektüel bir bireydir. Kısa süren iki evlilik yapmış, kalp neden sevmeyi hak edeni sevmez diyerek bir özeleştiride bulunmuştur. İnternette az sayıda olan fotoğraflarının büyük bir kısmında masa başında poz vermiştir. Küçük yaşta şiirler ve kısa öyküler yazarak Türk edebiyatına adım atan Nadir, Saint Joseph lisesinden birincilikle mezun olmuş, çok iyi derece Fransızca öğrenmiştir Honoré De Balzac başta olmak üzere pek çok yazardan etkilenmiştir. Ünlü İngiliz Roman yazarı Jane Austen'de yazarın etkisi altında kaldığı yazarlar arasındadır (Sağlık, 2017: Gümüş, 2019).

Bununla birlikte, sosyal gelenekler farklı gökler altında çok önemli farklılıklar gösterir. Balzac'ın Kadınlar hakkındaki görüşü, tüm görüşleri gibi, özünde muhafazakârdır. Kadın mahlûkatların en mükemmeli, erkek ise zavallı bir mahlûk olduğu halde, kadın erkeğinin gölgesindedir çünkü içgüdüleri ve duyguları tarafından yönetilir ve açıkça erkeğe tabidir. Bekârlık durumu mükemmel topluma aykırıdır; doğanın bir canavarlığıdır; zira kadının görevinin bir erkeğin ailesinin annesi olmaktır, demektir Balzac (Aktaran: Gest, 1911).

Zira Balzac, 1799'da dini gelenekleriyle ünlü olan Tours'da doğmuştur (Gue'ard, 1925: 47). Nitekim Balzac'ın Vadideki Zambak romanında Félix de Vandenesse'nin kalbini ele geçiren ilk kadın Madame de Mortsauf'un fiziksel tasvirindeki Zambak çok önemli bir rol oynar. Bu çiçek motifine benzetilen kadın örnekleri edebiyat tarihinde o kadar fazladır ki, zambak bir klişe haline gelmiştir. Aynı zamanda zambak, Roma Katolik sembolizmini akla getirir, çünkü Jean Gaudon'un bize

hatırlattığı gibi, bu, Kutsal Bakire ile en sık ilişkilendirilen çiçektir (Comfort, 1998, s.31).

Aynı şekilde Nadir'in *Zambaklar Açarken* kitabında imkânsız ancak saf ve temiz bir aşk anlatılmaktadır. Zengin ve macera düşkünü bir kadın olan Mediha ile evli olan ünlü piyes yazarı Oğuz Albatros ve profesyonel ve çapkın bir futbolcu olan oğulları Mete'nin gizlice evlendiği güzeller güzeli Perran arasındaki ilişkileri anlatmaktadır. Mete'nin isteğiyle babası Oğuz Albatros (daha sonra öz babası olmadığı anlaşılır) gelini Perran Albatros'u babasından kalma malikânesine, oğlu Mete'nin isteğiyle otelden alarak bir yakışsız olay sonrası getirir. Oğuz Albatros eşi Mediha Hanım ile ayrı yaşamaktadır ve boşanmak üzeredir. Perran çiftlikte geçen zamanla birlikte kendini Oğuz Albatros'a sevdiren ve arkadaşı olurlar. Birlikte, eğlenir, sohbet eder, güler ve zaman geçirirler. Bu iki insan, içlerine sinmiş olan yalnızlıklarından kurtulmuş, güvenli, sıcak ve samimi bir dostluk ve sevgiyi birbirinde bulmuşlardır. Bu durum Oğuz'un arkadaşı Sabir'in (daha sonra Mete'nin gerçek babası olduğu anlaşılacak) ve Oğuz'un halası olan Tomris'in dikkatinden kaçmaz. Mete'nin annesini çok sevdiğini söyleyen Perran, kayınpederine şöyle demektedir: "Ben başkalarının mutluluğu için canını vermekten çekinmeyen küçük gelinizim, ne olur Mediha Hanım ile barışın." Oğuz gelinini o en çok sevdiği beyaz zambak tepesine götürür ve şöyle der: "İlk defa dedem diktirmiş bu zambakları bu tepeye. Zambak gibi beyaz, güzeller güzeli bir kızı sevmiş gençliğinde. Zavallı kızcağızda çok yaşamamış garip bir hastalığı varmış. Renklerden en çok beyazı, çiçeklerden de Zambağı severmiş. Dedem onun hatırasını yaşanmak için burayı yapmış" (Nadir, 1980).

Romanda Perran, Mete ile tartıştığı ve ayrı kaldığı bir dönemde Oğuz onu zambakların açtığı tepede bulur. Tekrar işine dönen Perran defilede beyaz zambak isimli bir gelinliği takdim ederken, tepedeki tarlanın aklına geldiğini ve kendini burada bulduğunu söyler. Oğuz ise Perran'dan Mete ile yollarını ayırmamasını ister ve şöyle der: "*Birbirinden kopmuş üç ayrı insanı birleştiren asil bir tavrın var. Kaçamazsın bizden, kaçmamalısın bizden.*" Perran ise şöyle cevap verir: "Niçin biraz bencil olmuyoruz niçin temiz düşüncelerine onları da alet ediyorsun, biraz benim gibi açık seçik ol, kendin ol. Yine Perran'ın Mete'den kaçtığı onun çapkınlıklarına ve hoyratlıklarına dayanmadığı zamanların birinde kayınpederi Oğuz Albatros onu bulur ve eve götürürken yolda benzin biter. Geceyi arabada geçirirler. Günün sabahında Perran, Oğuz'a ne zaman bana bakmaktan bıcağın der. Oğuz ise şöyle cevap verir: "Keşke bir başkası seni her anlamda sevmeye yetkisi olan birisi, yanında olsaydı." Perran "Mete mi" diye cevap verir. "Her şey değişirdi o zaman, Mete'nin yanında kendimi böyle güvende hissetmezdim, onun benden istediği şeyler bambaşka, gerçek sevgiyi bilmesini ne kadar çok isterdim" (Nadir, 1980).

Balzac, bir gerçekçi kurgu yaratıcısı olarak edebiyat tarihinde üstün bir yere sahiptir. Psikolojik ya

da resmedilmeye değer bir tür gerçekçilik, edebiyatın başlangıcından beri, ondan önce de vardır. Yine de *İnsan Komedyası* ile yeni bir formül geliştirilmiştir. Mutlak, çağdaş bir ortamda karakterlerin zaman içinde analizi; varlığın maddi yönünün, özellikle de paranın önemini tam olarak tanınması; hayatın kendisi kadar geniş olan romanın her şeyi içine alan kapsamı; hakikate güzelliğe verileden daha açık tercih: tüm bu unsurlar hiçbir zaman tek bir yazarın eserlerinde bir araya getirilmemiştir (Gue'ard, 1925, s. 109).

Bu gerçekçilik romanın ana kahramanı Henriette'in yaşamında mevcuttur. Henriette evli, çocukları var; arzusunun yoğunluğu ne olursa olsun, kocasına ihanet edemez ve zina yapamaz, Félix ile ilişkisi iffetli kalmalıdır. İlahi aşka giden yol olarak insan sevgisi de onun gibi olmalıdır: mutlak, saf, ideal, lekesiz. Bir dünyevi varlığa, kendisi için bağlanmak caiz değildir; özü gereği dokunulmaz olan meleği sevmek gerekir. Esasen bu durum bedensel arzularının zihin lehine bastırılmasıdır (Brix, 2000, s. 59).

Nitekim Tanrı'nın gözünde önemli olanın Henriette de Mortsauf'un bu kadar uzun süre ve sürekli olarak katlandığı keskin acılarken - kötü bir evliliği olan bir kadından, kırılğan çocukları olan bir anneden, mutluluğunu inkâr eden ve nihayetinde inancını ve umudunu kaybettikten sonra hayatını kaybeden bir kadın ortaya çıkmıştır (Michel, 2004, s.533).

Kerime Nadir Azrak ve Aşkın Gizemi

Nadir'in 1981'de ilk kez basılan ve 2019'da yeniden basılan *Romancının Dünyası* isimli anı kitabı kendisi hakkında önemli bir rehberdir. Nadir'e göre yazmak, özünde var olan kendiliğinden gelen bir yetenektir. Nitekim *Romancının Dünyası* isimli anı kitabında hiç beklenmedik bir anda kendisine ilham geldiğini, yazarken hiç zorlanmadığını ve konu sıkıntısı çekmediğini anlatmaktadır. Belli amaçlara yönelik olarak yazan ve neden niçin ve nasıl yazdıklarını açıklama gereği duyan yazarlar, Nadir'e göre sanatçı olamaz. Zira Nadir, kendi üslubu ve ruhuyla başka ruhlarla bağlantı kuran kişinin sanatçı olduğu kanaatindedir. Yaklaşık otuz eseri sinema filmine uyarlanan yazarın, Son Hıçkırık eseri Cumhuriyet gazetesi tarafından tefrika şeklinde yayımlanmış ve dönemin en yüksek ücreti sanatçıya ödenmiştir. Sinemaya uyarlanan romanın aynı isimli şarkısı da popüler olmuş ve pek çok kez farklı ses sanatçıları tarafından yorumlanmıştır. Kısa yaşamında yaklaşık kırk adet roman yazan, romanlarının bazıları yabancı dile uyarlanan, öyküleri ve şiirleri olan Nadir neden hiç ödül almamıştır? *Romancının Dünyası* isimli anı kitabında hayatı boyunca herhangi bir edebiyat yarışmasına katılmadığını, hiçbir eserine ödül verilmediği, hatta Hıçkırık isimli eserinin sinemaya uyarlanması sonrası Celal Bayar tarafından film ekibine verilen kutlama yemeğine davet bile edilmediğini, ancak esas olanın kendisini kuşaklar boyunca okuyan kitleler olacağını ifade etmiştir (Nadir, 1981).

Kerime Nadir, Cumhuriyet'in kuruluşuna şahitlik eden çocukluğundan itibaren iyi bir eğitim alan başarılı gençlik dönemi ile modern hayatın imkânlarına kavuşmuş ancak erkek dünyasında türlü zorluklar çekmiş bir yazardır. Osmanlı'dan miras kalan bazı geleneklerle kurulan Cumhuriyet, kadını birey olarak tanımlamış, kendi kararını verebilen, eşini seçebilen, eşinin rızasına bağlı olmaksızın çalışabilen, seçme seçilme hakkına sahip olan, modern hayata katılabilen bir pozisyona getirmiştir. Sancar'ın *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti: Erkekler Devlet, Kadınlar Aile Kurar* isimli kitabında, Cumhuriyetin kuruluşuyla kökenlerine özgü bir şekilde Türk kadının, eşine bağlı, sadık, iradeli, fedakâr, hoşgörülü ve aşırılıklardan kaçınan bir rolde olması gerektiği yönünde bir iradenin pekiştiğini ifade etmiştir (Sancar, 2012).

Nadir'in 1940 yılında taşındığı ve eserlerinin önemli bir bölümünü yazdığı Maçka Palas'ında bir dönemin şairleri, yazarları, politikacıları, sanatçılarından oluşan elit bir cemiyet yaşamıştır. Günümüzde Park-Hyatt-İstanbul-Maçka-Palas butik oteline dönüşen Maçka Palas, bir İtalyan ticaret adamı olan Vincenzo Caivano tarafından İstanbul'da yaşayan tanınmış İtalyan mimar Giulio Mongeri'ye tasarımı yaptırılarak inşa edilmiştir. Dönemin tanınmış yapılarından olan Maçka Palas, teras katıyla birlikte sekiz kattan oluşan altmış sekiz dairesi geniş bir yapıydı. Nitekim o zamanlar ülkenin en büyük şairi olarak atfedilen Makber'in yazarı Abdülhak Hamit Tarhan, Celal Bayar'ın oğlu Turgut Bayar gibi pek çok isimle birlikte, İtalyan ve Rus birçok ünlü sima, Maçka Palas'ında oturmuştur. Böylelikle İstiklal Marşımızın şairi Zeki Üngör, *Aşkı-Memnu* kitabının yazarı Halid Ziya Uşaklıgil de Maçka Palas'ı ziyaret ederken, hep birlikte çaylar içilmiş sohbetler edilmiştir (Gümüş, 2019, s.11: Hürriyet, 1999).

Balzac ve Acı Gerçekler

Honoré de Balzac, 19. yüzyıl Fransız yazarıdır. Ailesinin isteğiyle tıpkı Bohemya'lı ünlü yazar Franz Kafka gibi hukuk alanında eğitim almış ve faydasını görmüştür. Kafka'nın babası Hermann, dini geleneklere göre kesim yapan bir kasap ve orta sınıf mensubuydu. Benzer şekilde Balzac'da dini gelenekleriyle meşhur Tours'da büyümüş, orta sınıf bir ailenin çocuğudur. Balzac'ın tüm ticari girişimleri, onu borçlu bırakan başarısızlıklardır: hayatını, sahte kimlikler alarak ve sık sık ikametgâhını değiştirerek icra memurlarından kaçmaya çalışarak geçirmiştir. Aynı zamanda çalışmalarını çok yoğun bir tempoda, özellikle geceleri aşırı kahve tüketerek yazdığından bu durum hiç şüphesiz kalbini zayıflatmış ve 1850'de kalp krizi geçirerek ölmüştür (Pinel, 2022).

Balzac, ezici ve sürekli biriken borçları nedeniyle, 1840'ın sonlarına doğru, Seavr'daki evi Les Jardies'ten vazgeçmek ve onu satmak zorunda kalmıştı. Daha sonra Passy köyüne yerleşmiştir. Hayatının hiçbir döneminde maddi yükümlülükler Les Jardies'deki bu son günlerinde olduğu kadar baskıcı olmamıştı ve alacaklılar hiçbir

dönemde bu kadar ısrarcı olmamıştı. Gizliliği korumak için tüm postalarını bahçıvanı Louis Brouet'ye göndererek, arkadaşlarından olabildiğince uzak durmuştur. 1847 kışına kadar hizmetinde kalan otuz sekiz yaşındaki Madame Louise Breugniol, Balzac'ın mektuplarının da anlattığı üzere güvendiği ve sık sık tavsiyesini aldığı sağlam bir yapıya ve iyi bir sağduyuya sahip, dikkatli bir Morvandaise ev kadını gibi görünmektedir (Hastings, 1916, s.67).

Fransız yazar ve düşünür Émile Zola'ya göre realizm, "Yaşanan dönemin toplumsal ortamının tam, eksiksiz ve içten bir şekilde yeniden üretimidir." 19. Yüzyılın Fransa'sında toplumsal gerçekliği tüm çıplaklığı ile ele alan Gustave Flaubert'in 1856'da yayınlanan *Madame Bovary* isimli eseri, temsilin, gerçeğin ve sosyo-tarihsel yaklaşımın kesinliği, eksiksizliği veya evrenselliğini bize sunmaktadır. Balzac ve Flaubert'in pratiğinden hareketle, artık gerçekçiliğin geçerli bir tanımına ulaşabiliriz: Büyük ölçüde somut şekilde bakıldığında gerçekliği mümkün olduğu kadar yakın bir gerçeklik izlenimi üreterek gerçekliği temsil etme sanattır, diyebiliriz (Dargan, 1918).

Honore De Balzac'ın ünlü eseri *Vadideki Zambak* 1935'te yayımlandığında, birçok olumsuz eleştiri almıştır. 1836 yazında Balzac, Madame Hanska'ya *Vadideki Zambak* isimli eserinin gazeteciler tarafından neredeyse tabuta konduğu ve halkın romandan nefret ettiğini yazmıştır. Oysaki roman daha sonra en ünlü aşk romanları arasına girer. Ancak Balzac, bir sürü eser bıraktığı kısa ömründe borç yükü içinde kıvrılır. Romanda Félix'in mektup yazarak eski aşkları Henriette ve lady Dudley'i anlattığı ve içini döktüğü sevgilisi Natalie ise bu aşkları imkânsız ve mantıksız bulmuştur (Heathcote, 1979).

Vadideki Zambak ve Hıçkırık: Henriette ve Nalan'ın Kuşatılmış Hayatı

Félix, Henriette ile ilk kez Tours'da Angoulême Dükü'ne verilen baloda tanıştı. Genç adam partiden sıkılmış bir köşede boş boş dururken, görünüşe göre onu çocuk sanmış olan Madam de Mortsauf yanına geldi. Bu genç kadına karşı hissettiği ilk duygu, ondan yayılan ve anlatıcının "Şark Şiir'ini" karşılaştırdığı parfümden kaynaklanır. "Doğu şiirinin o zamandan beri orada parladığı gibi ruhumda parlayan bir kadın parfümünün kokusunu hemen aldım." Roman boyunca saflığı, maneviyatı ve kutsallığı simgeleyen Henriette, böylece Doğu ile temasa geçer. Parfüm sadece duyuusal bir fenomen değil, aynı zamanda metafor (parfüm "parladı") aracılığıyla manevi bir fenomendir (Mazaheri, 1998).

Balzac'ın *Vadideki Zambak* eserindeki erkek kahraman Félix de Vandenesse yirmi yaşlarında ailesinden uzakta Paris'te okumuş ailesinden umduğu sevgiyi bulamamış bir genç adamdır. Annesi ile gittiği bir baloda yanına oturan Madam de Mortsauf'ı görür görmez büyülenir ve kimsenin görmediğine emin olduğu bir anda omuzlarından öper. İki çocuğu olan

Madam de Mortsau, çocuk yaşta evlenmiş, büyüleyici bir yüzü, parlak teni, geniş omuzları ve altın sesi olan, asil bir aileden gelen bilgili görgülü çekici bir kadındır. Madam de Mortsau evlidir ve biri erkek biri kız iki çocuğu vardır. Her ne kadar evlenmesi kendi kararı olsa da, yaşadığı talihsizliklerde evlilik kararını almasında etkilidir. Félix'in aşkına karşılık veremeyen Madam de Mortsau, onu teyzesi gibi sevmesi ve teyzesinin söylediği gibi kendisine Henriette demesini ister. Félix Henriette'de sadece bir aşığın değil, anne, abla, dost sevgisini de bulur. Zira dışlanmış bir çocukluk yaşamıştır. Henriette'de benzer şekilde anne sevgisi görmemiştir, erkek doğmadığı için suçlanmış birisidir. Félix çocukluğunu anlatırken bir sütnine tarafından anne baba ilgisinden yoksun şekilde büyütüldüğünü, Paris'te ki okul hayatının sanki bir mahpus hayatı olduğunu Tours'a döndüğünde annesinin yüzünün yabancılaşmış olduğunu söylemektedir. Félix, annesini hayatta sadece yerine getirilmesi gereken görevleri yapan soğuk bir kadın olarak tanımlamaktadır. Kendisinden bu denli uzak olan annesi abisi Charles'a büyük bir hürmet beslemektedir. Annesi, Félix'e "20 yaşını doldurduğunuz halde hala büyümemişsiniz," demektedir. Félix, annesinin Paris'te ne öğrendiniz sözüne karşın "düşünmeyi ve özlemeyi" demektedir. Félix sevgisiz, ilgisiz ve uzakta büyütülmüş, gökyüzündeki en parlak yıldızı arayan bir hayalperesttir (de Balzac, 2022).

Nitekim Henriette Félix'e "Siz de bu kadar acı çektiğiniz halde, o korkunç kolejlerde öğrenemediğiniz ancak biz kadınların size verebileceği hayat bilgileri ile güçlendirilmesi gereken bir küçük adam değil misiniz, demektedir (de Balzac, 2022: 124). Gustave Flaubert'in Madame Bovary eserindeki Emma Bovary karakterine hayli benzeyen Félix tıpkı onun gibi aşk peşinde ve cesur bir hayalperestir. Ancak bu iki kitaptaki karakterlerden Madame Bovary, aşığı sıkıldığında ve gerçeklerle yüzleştiğinde acıya dayanamayıp intihar ederken, Félix, Henriette'in ıstıraptan ölümü sonrası keder içinde Paris'e dönmüş lady Dudley'in evine kendisini ayaklarının götürdüğünü söylerken Arabel'in kendisini soğuk karşılmasına içerlemiştir. Biri muhafazakâr diğeri ise asri iki kadın arasında kalan ve her ikisini de üzen Félix, Henriette'in ölümü sonrası Paris'te kontes Nathalie de Manerville âşık olmuştur. Nathalie ise ne Henriette'in üstün meziyetleri ve erdemleri ile ne de lady Dudley'in özgür ruhu, dizginlemediği arzuları ve yetenekleri ile baş edemeyeceğini ve kendisiyle dost kalmak istediğini bir mektupla Félix'e bildirmiştir (de Balzac, 2022; Flaubert, 2015).

Tours'da Angoulême Dükü'ne verilen baloya babası ve abisinin yokluğu nedeniyle annesinin refakati ile katılabilen Félix, adını bile bilmediği ve bir sarızambağa benzettiği gizemli kadını tekrar görmeyi çok arzulamaktadır. Félix, hassas bir sağlığı olan zayıf bir genç adamdır. Balodan sonra hastalandığı için annesi onu Mösyö de Chessel isimli komşusuna temiz hava alması için göndermiştir. Félix neredeyse tüm vadiyi

dolaşır ve sonunda Clochegourde'a yaklaşan yolda Madam de Mortsau'un ailesinden kalan şatosunu bulur. Madam Mortsau Félix'i ve Mösyö de Chessel'i yemeğe davet eder. Bu görüşmeden sonra Félix türlü bahanelerde sıklıkla Mortsau'lara gitmeye başlar. Félix çocukluğundan beri seyrine doyamadığı parlak yıldızını bulmuş ve içi sevinçle dolmuştur. Ancak bu geliş gidişler sırasında Félix, Mösyö de Mortsau'ın ufak tefek nedenlerle (örneğin bir tavla maçını kaybetmek, çocukların sağlıklarını bahane etmek gibi) nasıl öfke nöbetine tutulduğunu eline geçeni fırlattığını, küfrettiğini, kendinden geçtiğini görmüştür. Tüm bunlara rağmen Henriette, Mösyö de Mortsau için hiçbir kötü söz söylemez, hatta hastalanmasaydı vatani için şerefli bir asker olurdu der, onun buhranlarına katlanmayı kendi vazifesi sayar. Eşinin bu sinir buhranları için Henriette, Félix'e gençliğinde yaşadıklarından dolayı gelişmiş olan çok seyrek yaşanan bir durum olarak bahseder ve eşinin davranışını her durumda normalleştirmeye çalışır. Zaten bu durum Mortsau'ların insanlarla fazlaca görüşmemelerinin nedenidir (de Balzac, 2022: 223-224).

Félix yalnız kaldıkları bir gün aşkını Henriette'e haykırır. Henriette Félix'in aşkını kabul etmez. "Gönülümün analıkla dolu olduğunu unutmayınız, evliliğimi zorla değil isteyerek gerçekleştirdim", der. Félix ise, "bağışlayın beni erkeğim ve kusurluyum. Bir tek mutluluğum için sonsuzluğu veririm" derken Henriette, "kendi mutluluğum için bu deli ihtiyarı terk edemem. İki çocuğum bu deli adımın yönetimi altında en fazla üç ay yaşayabilir" (De Balzac, 2022).

Toplumsal ilişkinin bir ürünü olarak erkeklik, kadının karşısında yer alan modern iktidar biçiminin bir ürünü olarak karşımıza çıkmaktadır. Cinsiyet temelli olan ve hem kadınların hem de hemcinslerinin önüne geçen, takdir görmüş ve üstünlük sağlamaya yönelik bir olgudur. Nitekim kadının sömürülmesine, kendi kararını vermesinin engellenmesine yönelik olarak konumlandırılan bu kavram bir hayalet olarak karşımıza çıkmaktadır (Saraçgil, 2005). Bu nedenle Félix, Henriette'i aldatmasının nedeni olarak ben erkeğin, kusurluyum, bir anlık zevkim için dünyayı yakarım, demektedir.

Beauvoir'in özgür ve bağımsız seçime yaptığı vurgu, diğer varoluşçularla paylaştığı bir olgudur ve genellikle felsefi geleneğin merkezinde yer almaktadır. Özgürlük, kişinin hem kendini hem de başkalarını feda etmeye hazır olduğu ahlaki bir ilke, siyasi bir fikir veya din gibi sabit ve istikrarlı bir şeyle takas edilebilir bir durumken, yaratıcı insan beyni, özgürlüğü tamamen kendini içine çekebileceği parlak bir projeye değiştirebilirken tutkulu insan, özgürlüğü, yerine kendini kaybedebileceği bir aşk ya da tutkuyu koymaktadır. Kendini özgürlüğe bu şekilde adanmış bir kişi, özgürlüğün ahlaki sorumluluğunu kendi başına üstlenmiştir. Başkalarını bastırmayı ve incitmeyi seçen kişi ise, özgürlüğü etik bir şekilde kullanmıyor, demektir (Beauvoir, 2019).

Feminist bakış açısı, kadının evlilikte kendini gerçekleştirilmesinin zorlukları üzerine dururken, kadını ev hizmetlerini gören bir makineye veya bir üreme birimine dönüştürebileceğini söylemektedir. Gui (2022) tarafından yapılan bir araştırma Pekin’de yerleşmiş ve çalışan beyaz yakalı hiç evlenmemiş 30 Çinli profesyonel kadınla görüşmeler yoluyla, bu kadınların evlilikle ilgili karşılaştıkları ebeveyn baskısını, baskıya tepkilerini ve kendi evlilik ve romantik ilişkiler algılarını araştırmıştır. Elde edilen sonuçlar, kalıcı geleneksel cinsiyet rolü nedeniyle, 20’li yaşların sonlarında ve sonrasında bekâr kalan Çinli kadınların, evlenmeleri için hâlâ önemli ebeveyn baskısıyla karşı karşıya kaldığı ve olumsuz toplumsal söylemin öznesi oldukları yönündedir (Gui, 2022).

Henriette, ben olmasam bu üç çocuk nasıl yaşar diyerek ekler. Üç çocuk derken kızı Madeleine, oğlu Jacques ve eşi Mösyö de Mortsauf kastetmektedir. Erkekler hayatlarını kendileri yaparlar oysa bizim ömrümüz sonsuza kadar belirlenmiştir. Kadın bu ağır zincire erdemini ta kendisi olan altın bir zincirle bağlıdır ve hiçbir güç bunu kıramaz, diyen Henriette, yaşadığı toplumun ve hayatın gerçeklerini bilen bir kadındır ve Félix’in sadece dostluğunu kabul eder. Ona güvenir sırlarını paylaşır. Ancak duygularını bastırın, içgüdüleri ile değil akılla hareket etmeye çalışan Henriette aşkın pençesine düşmüş ve ıstırap içindedir. Félix’e karşı gerçek duygularını sadece rahibe açar. Henriette, Félix’i ne kadar sevdiğini anlatır onu gördüğünden beri hayatının bir ıstırapa döndüğünü ancak görevinde kusur etmemek için daha titiz davrandığını söyler. Rahip Henriette’in masumluğuna inanmaktadır ancak diğer yandan çevrenizdekilerde sizden kuşkulanamamalı diyerek uyarmıştır. Olayın geçtiği Tours aynı zamanda Balzac’ın doğduğu yerdir ve dini ayinleri ile ünlüdür. Dinin toplumsal ilişkilerde yol gösterici olduğu bir hayli muhafazakâr bir yerdir burası. Bu nedenle Henriette, teslimiyet, boyun eğme ve zorluklara katlanma duyguları içindedir. Henriette, onun benim yanımda kalmasını benim de günahsız kalmamı sağlayın diyerek rahibe yalvarır. Rahip, Henriette’e ona bir gün kızınızı vermeyi kararlaştırmak suretiyle kendisini oğlunuz gibi sevebilirsiniz kızım, der. Ancak Félix, Madeleine ile evlenmeyi kabul etmeyeceğini Henriette söylemiş, böyle bir şey mümkün değil demiş olsa da, Henriette’in ölümü sonrası taraçada gezen Madeleine gördüğünde heyecandan kalbi yerinden çıkar gibi olmuş olan genç adam, Madeleine’nin size bağlanmaktansa kendimi Indre nehrine atarım bir daha Clochegourde’a gelmeyin sözlerini duyduktan sonra Paris’e gitmeye karar verir (de Balzac, 2022).

Félix’in gözüyle Tours’da gördüğü Henriette, Paris’de gördüğü tüm kadınlardan daha güzel alımlı ve zekidir. Ancak cemiyette daha ön plana çıkabilecekken, şölenlere, partilere katılabilecekken mütevazı bir hayat yaşamayı tercih etmiştir. Henriette, esasen bir realisttir. Félix’le sohbet ederken sarf ettiği sözler bunun kanıtı gibidir. Bunlar arasında “Aşkla dolu bir hayat dünyasal

çarkın içinde mümkün değildir. Gerçek hayat acı bir serüvenden ibarettir.” “Tanrı bana yardım etmek ve beni eşsiz bir dostlukla korumak mı istiyor,” sözleri anlamlıdır. Félix’den kendisini pek çok sevilen bir kız kardeş gibi sevmesini istemektedir. Diğer yandan Mösyö de Mortsauf, Madam de Mortsauf’un erdemli, asil ve fedakâr kişiliğinden hiç de memnun değildir. Mösyö de Mortsauf, Henriette’den yaşça büyüktür ve kuruntulu birisidir, kendisinin ölmek üzere zavallı biri olduğuna inanır ve her vesile de bunu söyler. Sürekli kendine acır. Mösyö de Mortsauf Henriette’e Blach demektedir. Félix ile bir konuşmasında şöyle demektedir: “Blanch bir melektir. Ama beni anlamayan bir melek. Çektiğim acılarının hiçbirini bilmiyor. Kendisinden daha az erdemli bir kadın çektiğim acıları hafifletmek için çeşitli çareler bulabilir ancak Blach çocuk kadar toydur. Beni anlayamaz” (de Balzac, 2022).

Félix’in şahit olduğu ve Henriette’i daha yüce bir aşkla sevmesine yol açan aşağıdaki olay, esasen Henriette’in erdemli davranışlarını ve iffetini korumak üzere uğraşlarını Mösyö De Moutsauf’ın nasıl görmezden geldiği ve onu üzdüğünü göstermektedir.

Mösyö Mortsauf: “Hiçbir zaman evlenmeyiniz Félix, kadın şeytandan esinlenir. Yeryüzünde kötülük denen şey olmasaydı kadınların en uysalı bunu icat ederdi.”

Madam de Mortsauf: Mösyö,

Mösyö Mortsauf: “Evet Madam, siz benim celladımsınız.” “Sözlerime karşı konulmasından hoşlanmam hem nasıl karşı koyarsınız kadınlık görevini bile yerine getirmek istemiyorsunuz, beni her türlü mutluluktan alıkoyuyorsunuz.”

Madam de Mortsauf: Mösyö, yalvarırım (de Balzac, 2022).

Oysaki Mösyö de Mortsauf Henriette’i çocuklarından ve etrafındaki her şeyden kıskanmakta, hastalığını bahane ederek sürekli karısını azarlamakta, zaman zaman sözlü, zaman zaman fiziksel psikolojik şiddet uygulamaktadır. Mösyö Mortsauf’ın Félix’i evden uzaklaştırmaması ve onu bir dost olarak görmesinin çeşitli nedenleri vardır. Bu sebepler arasında Félix’in zengin, saygıdeğer bir aileden gelen birisi olması, sakın ve olgun kişiliği ile karısının dindar ve iffetli biri olması vardır. Henriette’in ölümüne doğru doktorunun kendisine karısının ıstıraptan öldüğünü söylemesi üzerine çok şaşırması, karısını mutlu ve huzurlu olduğunu, çocukların sağlık problemlerinin düzeldiğini ve neyi dert ettiğini anlamadığını söylemesi bundandır (de Balzac, 2022: 155).

“Çok acı çekenler, çok yaşamış olanlardır. Bir köşede gizlenmiş olanlar dünyayı daha iyi yargılayanlardır,” diyen Henriette’in hastalığının başlangıç noktası Félix’in Paris’e çalışmak üzere gitmesi olmuştur. Félix, Fransa’da istikrarsızlığın sona ermesi ile Paris’e çalışmak üzere dönmekte tereddüt eder. Henriette kendisini ikna eder. Henriette, “Sizden birçok

şeyler uman ailenizin yüz karası mı olmak istiyorsunuz? Bu fedakârlığınız ücreti tamiri kabul olmayan bir düşüştür. Toplumunu olduğu gibi kabul etmek zorundasınız, hayatta suçlar işlemeyiniz dostum, bu kadar iyi oluşunuzun size her zaman zararı dokunacaktır. Köşeme şekilmiş olarak sizin başarılarınızı görmek isterim,” demektedir. Diğer taraftan Félix, Henriette size hayatımı vermek isterdim derken Henriette, beni teyzemin sevdiği gibi sevmeniz yeterlidir, demektedir. Henriette, Félix’e mektuplar aracılığıyla tavsiyeler vererek yükselmesi için yardımcı olmuştur. Félix Henriette’in aşkını sadık kalarak bir rahip gibi yaşar ve yükselirken, İngiliz soylusu lady Dudley’in dikkatini çeker. Lady Dudley’in isteği üzerine annesi kendisini Félix’le tanıştıtır. Lady Arabelle (Dudley) ilgisine tepkisiz kalamayan Félix, lady Dudley ile bir ilişki yaşamaya başlar. Paris’te yaşayan annesinden aldığı bir mektupta Félix’in aşkını öğrenen Henriette, büyük bir üzüntü içine düşer. Lady Dudley, İngiltere’nin en zengin kadınıdır. Lord Dudley’le evliliğinden dolayı zengin olmuştur. Félix, Kralın başkâtibi olmuştur. Kral Félix’i altı ay süreliğine Clochegourde’a gönderir. Henriette büyük bir kıskançlığın girdabındadır. Ancak duygularını dizginler hatta atınızda sevgilinizde İngiliz ne kadar zevklisiniz demektedir. Ancak Félix iki kadın arasında kalmıştır. Nitekim Félix’in Henriette söylediği aşağıdaki sözler, gerçek duygularıdır ancak zavallı Henriette zarar vermektedir (de Balzac, 2022: 140-146).

“Sizinle birlikte soluk almanın ne müstesna bir mutluluk olduğunu da kavradım. Siz benim dinim ışığım siz benim her şeyim olacaksınız Benim dalı üstünde el sürülmemiş ve daima dik duran, her zaman beyaz mağrur, güzel kokulu yalnız zambağım. ”Bana bir kez daha eskisi gibi bak hiçbir kadın senin bana verdiğini veremez.” “Bağışlayın beni erkeğim ve kusurluyum. Bir tek mutluluğum için sonsuzluğu veririm.”

Ancak Henriette, acı içinde kıvrınmaktadır. Belki de kadınlardan uzak durması için her vesilede tembilediği Félix’in böyle bir yola sapacağına inanmamış, yâda Félix’i başka biriyle paylaşma ihtimalini hiç düşünmemiştir. Esasen Henriette, Félix’e güvenmiştir. Balzac, tüm romanı Félix’in gözünden ve onun duyguları üzerinden kaleme aldığından bunu bilemiyoruz. Félix, Henriette’in kıskançlık krizi yatıştırmak ve ona olan duygularını ifade etmek için şu sözleri seçmiştir:

“Sevgili meleğim, onun süründüğü toprakta sen zaferle kanat açmış uçuyorsun. O toprağın kadınıdır sense göklerin kızısın. O benim maddemi elde etti, sense ruhumu avuçlarında tutuyorsun. Nitekim bütün bunları oda biliyor, çok acı çekiyor. Senin yerinde olmak için her şeyini verir. Ruh, düşünce, anılar, gençlik ve ihtiyarlık temiz ve sonsuz aşk senin Henriette. Ona sadece unutulmak ve unutmak kalıyor.”

Ancak, Henriette Lady Dudley’i görmek için ısrar eder ve Félix onu buldukları yere götürür. Henriette’in ağzından şu cümleler dökülür:

“Ömrümde bundan daha güzel bir kadın görmedim teninin güzelliği zambakları gölgede bırakıyor gözleri olgun elmalar gibi parlak. Ne güzel ata biniyor. Hadi gidin ardından. Ne güçlü kadın. Atının önüne çıkan engelleri erkek gibi aşıyor. Sevgilisini esaretten kurtarabilir. Zindancılarlalar cellatlarla vuruşabilir. Oysa bazı ruhlarda tüm kalbiyle sevmekten başka bir şey yapamazlar.”

Henriette’in yukarıdaki sözlerinde gizli bir pişmanlık vardır. Cesaret edemediği ve korktuğu için yaşayamadığı, asla yaşayamayacağı tutkulu aşkı için acı çekmektedir. Henriette her ne kadar Félix’i Arabelle’in peşinden gitmesi için ısrar edip yönlendirse de yüreği burkulmuş derin bir çelişki içine düşmüştür. Henriette’in aşağıdaki sözleri bu tezatlığı gözler önüne sermektedir.

“Lady Arabel’e sadık kalın. Ya Madeleine kimin olacak. Bana anneciğim Félix e karşı sert davranıyorsunuz söylerini duysaydınız. *Tanrıya itaat ediyorum dostum. İnsanın hayatı kendi elinde değil.* Örneğin, Mösyö de Mortsoft çektiklerine layık olmak için ne yapmıştır ki. Bu, dünyanın ötesinde daha güçlü bir dünya bulunduğunu göstermez mi? Kısacık hayatlarında doğru yoldan yürümüş olmaktan yakınanların vay haline. *Bizlere mutluluk isteğini tanı vermişse, dünyada acıdan başka bir şey bulmamış olanların günahsız ruhlarını koruması gerekmez miydi? Öyleyse ya tanrı yoktur ya da hayatımız acı bir şakadan ibarettir. Artık erdemine ne olduğunu bilmiyorum erdemli olup olmadığını da bilmiyorum. Eğer ben hayatım süresince yanıldımsa o kadının hakkı var*” (de Balzac, 2022: 121-129).

John Locke’un eylem özgürlüğü ve irade özgürlüğü hakkındaki görüşleri, eylem felsefesinde ve ahlaki psikolojide etkili bir rol oynamıştır. Locke’a göre, insanın özgür olup olmadığı sorusu, insanın eylemleri ve tahammül konusunda özgür olup olmadığı sorusudur. Locke bize, bir eylemi/hosgörüyü gönüllü kılan şeyin, onun bir iradenin sonucu olması olduğunu ve bir eylemi/hosgörüyü irade dışı yapan şeyin ise irade olmaksızın yapılması olduğunu söylemektedir. Locke için bir şeyi seçme ve isteme özgürlüğün tam bir iradeyle gerçekleşebilmesi için müdahaleden bağımsız olması gerekir (Stanford Encyclopedia of Philosophy, 2020).

Nitekim pişmanlık ve ıstırap içindeki Henriette’i Tours’da bırakıp Paris’e dönen Félix, Henriette’in ölümünden kısa bir süre öncesi geri dönecektir. Henriette, ölmeden önce Félix’e olan aşkını itiraf eder. Kocasından kendisini bağışlamasını ister ve Félix’e ölümünden sonra okuması için bir mektup verir. Mektupta, Tours’da Angoulême Dükü’ne verilen baloya katılması ile hayatının değiştiğini, Félix’in ani *bir şekilde omuzlarını öpmesinin etkisinden bir türlü kurtulamadığını, günah işlemek yoldan çıkmamak, iyi bir anne ve eş olmak için çok zorlandığını, toplumsal kuralların dışına çıkmadığı ve kendisi de Paris’e*

annesinin yanına gelme ve onunla olabilmek cesaretini göstermediği için pişmanlığını anlatmaktadır (de Balzac, 2022: 156-157)

Hıçkırık kitabının konusunu Kenan ve Nalan'ın imkânsız aşkları oluşturmaktadır. Yedi yaşında annesini kaybeden Kenan'ın bu acı kaybından çok az bir süre sonra öz babası sandığı Susamzade Safi Bey, Kenan'ı hiç sevmeyen bir kadınla evlenir ve Kenan için hıçkırık dolu bir hayat başlar. Üvey anne Kenan'ı tavan arasında bir odaya gönderir, tesadüfen annesinin ve öz babasının fotoğrafını bulan ve gerçekte yüzleşen Kenan evden kovulur. Öğretmeninin yardımlarıyla Kenan'ı Muhip Azmi Bey evlatlık edinir. Muhip Azmi Bey'in Kenan gibi öksüz kalmış kızı Nalan, Kenan'ı çok iyi karşılar, kısa sürede kaynaşır ve birlikte büyürler. Kenan yalnızlığını, annesinin yokluğunu Nalan ile kurduğu sıcak sevgi dolu münasebette bulur. Nalan'ın kendisini bir deniz subayı olması için teşvik etmesi ile Kenan, Nalan'ın bu arzusunu tüm gücüyle çalışarak gerçekleştirmiştir. Nalan hassas bünyeli ancak çok neşeli bir genç kızdır. Sık sık hastalığından eve İlhami isimli yakışıklı bir doktor gelmektedir. İlhami diğer hastalarından çok daha fazla ihtimamla Nalan ile ilgilenmektedir. Bahçede Doktor İlhami'nin Nalan'ın elini öptüğünü ve aşkını açıkladığı sahneyi üzüntüyle karşılayan Kenan'a Nalan yoksa bana sevdalı mısın diye sorduğunda, sessiz kalır bunun üzerine Nalan sakın sakın böyle bir şey olmasın diyerek onu uzaklaştırır. Kısa süre sonra evlenen Nalan uzun bir süre baba evini ziyaret etmez. Kenan Nalan'ı görmek için evine gittiğinde çocuk beklediği müjdesiyle karşılaşır. Nalan'ın kızının ismini Handan koyan Kenan, Nalan'ın ağlattığını Handan güldürür demektedir. Nalan'ı bir türlü unutamayan Kenan, mezun olana kadar Nalan'ı kurmuş olduğu dünyasına bir gölge düşürmemek için hiç eve gelmemiştir (Nadir, 2018).

Mecburi hizmet için İstanbul dışında olan İlhami'yi evde beklemekten sıkılan Nalan tekrar baba evine döner. Bir davette Kenan ile uzun süre dans etmekte ısrar eden Nalan, terler, üşütür hastalanır, ateşlenir ve kan tükürmeye başlar. Başucunda günlerce bekleyen Kenan'ı Nalan, bu aşktan vazgeç seni böyle görmeye dayanamıyorum diyerek tekrar gönderir. Uzaklara sefere giden Kenan ise Nalan'la mektuplaşmaya başlar önceleri kardeşlik duygusuyla yazılan mektuplara bir gün sarhoş haldeki Kenan gerçek duygularını tüm açıklığıyla yazar ve bu mektup İlhami'nin eline geçer. İlhami karısına inanmaz, Nalan'ın babasını Muhip Azmi Bey'i bile çiğneyerek onu kızından ayırır ve ölüm döşeginde bile göstermez. İftiraya uğrayan, cezalandırılan Nalan çok kötü hastalanır. Kenan haberi alıp geldiğinde artık çok geçtir. Konağın hizmetini gören Muhip Azmi Bey'in evlatlığı, Nalan ve Kenan arasındaki aşka şahit olan Vesime, Kenan'a Nalan'ın kendisine yazdığı yedi sayfalık mektubu ve kızı Handan'a 18 yaşında verilmek üzere yazdığı ikinci mektubu teslim eder. Nalan'ın hiçbir zaman itiraf etmediği aşkını ve İlhami'nin Kenan'ın mektubu üzerine nasıl delirdiğini ve

kızından kendisini nasıl ayırdığını anlatan mektup, Kenan'ı derinden etkiler. Bir süre sonra İlhami ve Kenan karşılaşır. İlhami'ye Nalan'a olan aşkını inkâr etmeyen Kenan ise aşkına karşılık bulamadığını Nalan'ın çok iffetli bir kadın olduğunu hiçbir zaman eşini aldatmadığını söyler. İlhami Nalan'ın mektubunu okuduktan sonra Kenan'a inanır (Nadir, 2018). Nalan'ın ölümünden kısa bir süre önce kaleme aldığı ve kızı Handan'a 18 yaşında verilmesi için yazdığı mektuptaki aşağıdaki sözler, acı bir itiraf gibidir:

“Ben çok talihsiz bir kadını, Yavrum. *Gönülümün arzularından ziyade bağlı olduğum hüküm ve nizamların çerçevesinde yaşadım*” Saadet ve refah içinde kan ağladım, kan tükürdüm. *Fakat Handan sen bana benzeme, Handan. Ellere değil gönlüne tabi ol. İyi düşün, istediğin sevdiğin adama var. Bu sözler annenin bağrından kopmuş candan nasihatlerdir. Seni daha birçok zaman bağrıma basmak isterdim, öksürüklerden ciğerlerim parçalanıyor. Seni son bir defa görmek isterdim. Sevdiğin tamamıyla sevdiğin istediğin adama elini uzat bu adam uzun boylu güzel bir deniz subayı olursa, ruhum sükûna erecektir*” (Nadir, 2018: 197).

Seçme Özgürlüğü ve Kadın Olmak

Lady Dudley kendisi görmek için kırlara gelen Henriette ile tanışmaz ve kibirli bir hareketle atının terkinde, orayı terk eder. Henriette ise Félix'e Arabelle'in peşinden gitmesini söyler. Arabelle, Félix'e bu karşılaşma sonrası şunları söylemiştir:

“Henriette, dayanıklı bir kadın doğrusu. Eğer bana ihanet edersen, seni gördükten sonra başkasına bırakmak benim yapabileceğim bir şey değildir. Benim yanımda sevdiğim tüm şeyleri bulacaksın. Ben senin cariyenim. Ben kendi payıma ahlak dersi sevmiyorum. Seni sevmekten çok kendini seviyor demek. Ne kadar mağrur olursa olsun, sizden bize hançer bizden size aşk. İnsan kendini ya verir ya vermez. Kendine vermek yerine ahlak dersi vermek iki kat acı çektirir. Tanrı sana tapmamı istemeseydi seni yaratmazdı. Bu kadın tanrıya yaklaşmak için mi senden uzaklaşıyor. Ona kin duyduğunu sanıyorsun. Seni kendime değil sana borçlu olmak istiyorum dön ona eğer geri dönebilirsen birlikte oluruz” (De Balzac, 2022: 133-134).

Diğer yandan “Erdem kendini çocukları ve kocası uğruna feda etmek değil midir?” demiş olan Henriette büyük bir pişmanlık içindedir ve şunları söyler:

“İngiltere'de ne hiçbir zaman ne daima derler. Demek aşk için çocuklarını görmeyen kadınlarda varmış. Ben fedakârlığın her türlüünü bilirdim ama çocuklar. Hatta çocuklardan daha fazla şeyler feda edebilen kadınlarda vardır. Öyleyse bu kadını çok sevin, Félix. O benim bahtiyar kardeşim olacaktır. Eğer hiçbir zaman burada bulamayacağınız bir şeyi benden hiçbir zaman veremeyeceğim şeyi size verdiyse onu affedeceğim” (de Balzac, 2022: 143).

Diğer yandan Mösyö de Mortsauf ise Henriette'i suçlamaktadır: “Çocuklar mutlulukları uğruna kocaların

ihmal edildikleri yaratıklardır. En erdemli kadın bile kocasını ihanet etmek ihtiyacını giderebilir. Kocasını çocukları ile aldatır,” demektedir (De Balzac, 2022: 89).

Özgür bir şekilde karar alabilen lady Dudley, o dönemin İngiltere’sinde zengin bir kadındır ve cemiyette önemli bir yere ve üne sahiptir. Toplum kurallarını hiçe sayan Arabelle, içgüdüleri ile hareket eden bir kadındır ve duygusal değildir. Arabelle Félix’i seçmiştir, Henriette ise seçilmiştir. Arabelle zengindir Henriette ise ailesinden gelen köşke rağmen ailesinin yaşadığı hazin olayların izlerini taşımaktadır. Arabelle, kadın erkeğin cariyesidir onun için yaratılmıştır. Sen olmazsan kendimi öldürürüm demiştir. Félix Henriette’in ölümünden hemen sonra onun evine gitmiş ancak Arabelle, Félix’i affetmemiş ve tekrar birlikte olmak istememiştir. Nitekim özgürce seçim yapabilen ve kendi kaderini belirleyen Arabelle (lady Dudley) olmuştur. Zira Arabelle, içgüdüsel aşkı Henriette ise soylulara ait yüce aşkı temsil etmektedir. Nalan ve Kenan’ın aşk hikâyesi de benzerdir. Birbirine aşırı düşkünlükleri ve Nalan’ın Kenan tarafından pek aşırı sevilen kız kardeş rolü Nalan’ın İlhami ile yakınlaşmasından rahatsızlık duyan ve gerçek duygularını açıklayan Kenan’a karşı hisleri olan Nalan’ın Kenan’ı bu aşktan hem vazgeçirmek hem de kendi aşkıdan bir türlü vazgeçememek arasındaki gidip gelmeleri vardır. İstirap içinde kıvranan Nalan’ın çilesi, İlhami’nin zorunlu vazife ile gittiği şark görevinde yalnız kalmamak için kızı ile geldiği baba evinde daha da artar. Zira Kenan’la daha da yakınlaşırlar. Kenan’ın arzularına karşılık veremeyen Nalan, Kenan’a bu duygularının karşılıksız olduğunu zamanla geçeceğini söyleyip durur. Yine böyle bir gün “bu aşk geçmedi mi Kenan?” demiştir. Kenan geçmedi geçmeyecek der. Bunun üzerine Nalan neden İlhami ile evlenmeden önce duygularını dile getirmediğini sorar. Bilsayedim durum farklı olabilirdi, der. Kenan nasıl anlamazsın sana olan düşkünlüğümü herkes biliyordu, evlenmeni istemedim, der. Nalan bu pek aşırı düşkünlüğü gelip geçici sandığını, emin olamadığını, artık çok geç olduğunu durumu kabul etmesini söyler. Ancak kendini içkiye ve gecelere veren Kenan’ı uyumadan bekler ve onun başka kadınlarla olma ihtimaline tıpkı Henriette gibi tahammül edemez. Nalan Henriette gibi iffetli bir kadındır. Çocuğunu çok sever, toplumsal rollerini yerine getirmek için ihtimam gösterir. Zira Kenan’la gerçek kardeş olmadıklarını bile İlhami’ye söylememiştir. İlhami hazin bir şekilde durumu öğrendiğinde durum daha da ağırlaşır. Nalan da tıpkı Henriette gibi seçilmiş ve kendi seçimini yapamamış kendi kaderini belirleyememiş, toplumsal nizam ve kurallara uygun şekilde yaşamış, pişmanlık içinde ölmüştür (Nadir, 2018).

Jordan (2005)’e göre ABD’de uygulanmakta olan kolektif karşıtı birey üzerine yapılandırılan liberal sosyal politika anlayışı 2004 genel seçimlerinde büyük bir hezimete uğramıştır. Zira kişi başına milli gelirdeki etkileyici büyümeye rağmen vatandaşların öznel refah duygusu artmıyorsa, bireysel tercihlere dayalı sosyal

düzen bir şekilde kusurludur. Örneğin, Birleşik Krallık’ta otuzlu yaşlarının başlarında ilk kez evlenen 1970 doğumlu ve 1958 doğumlu erkek ve kadınlar arasında yapılan ve aynı sorular sorulan bir ankette 1970 doğumlu olanların eşlerinden memnuniyetsizlik oranları, 1958 doğumlu olanlarda yüzde 3 ve 2 iken yüzde 22 ve 24’e şeklinde çıktığı gözlemlenmiştir. Nitekim bireysel tercihlere dayalı seçimler artıkça, gelenekler ve ailenin eski düzeni sorgulanmakta ve memnuniyetsizler artmaktadır (Jordan, 2005).

Hıçkırık ve Vadideki Zambak Romanlarının Karşılaştırması

Vadideki Zambak eseri mektuplardan oluşan klasik bir romandır. Bir asırdan biraz daha uzun bir süre boyunca, mektup formu çeşitli şekillerde geliştirilir, zenginleştirilir ve mükemmelleştirilir, sonunda özel gündüğe çözülür, yok olur. Nadir’in Hıçkırık Romanı ise, Balzac’dan yaklaşık yüz yıl sonra Binbaşı Kenan’ın özel gündüğü ile başlar. Zira Balzac’ın Vadideki Zambak isimli eseri 1835’te yayımlanmış Nadir’in Hıçkırık isimli eseri ise 1937’de Tan gazetesinde tefrika olarak yayımlanmaya başlamıştır (Nadir, 2018; Przybos, 1986: 62).

Vadideki Zambak ve Hıçkırık eserleri içerik analizi yapılarak karşılaştırıldığında aşağıdaki sonuçlar elde edilmiştir:

Âşık olunan her iki kadında yaşça âşık oldukları erkeklerden büyüktür.

Her iki kadında erdemli, iffetli, sevgi dolu, analık duygusunu daha önde tutan kendi duygularını bastıran karakterlerdir.

Her iki aşk da imkânsızdır. Zira Nalan ile Kenan üvey de olsa toplumda kardeş olarak nitelenen birbirlerini kardeşçe sevmeleri istenen karakterlerken, Vadideki Zambak da Henriette evli ve çocuklu bir kadındır cemiyette önemli bir yere sahiptir Félix ise ondan yaşça küçük sevgisiz büyümüş, bekar bir asilzadedir. Nitekim her iki aşk hikâyesinde de bu aşk münasebetini hoş karşılamayacak bir toplumsal baskı söz konusudur.

Her iki romanda da kadın karakter ıstıraptan erken ölür

Her iki romanda da sevdiği adama kavuşamayan her iki kadında kızlarına kavuşamadıkları aşklarına bir şans vermeleri konusunda nasihat etmiş, yönlendirmiştir.

Her iki romanda da hem erkek hem de kadın karakterler ailesinden çeşitli sebeplerle ayrı yaşamış ve kendisini yalnız hissetmiştir ve âşık oldukları kadınları hem anneleri, hem ablaları hem de sevgilileri yerine koymuştur.

Her iki kadın da melek kadar iyi ve anlayışlıdır. Nalan Kenan'ın bir deniz subayı olması için desteklerken, Henriette, Félix'in Paris'te Kral'ın yanında yükselmesi için bilgi ve tecrübeleri ile rehberlik eder. Her iki kadında kendilerinden geçercesine sevmektedir.

Her iki kadında âşık oldukları adama (Henriette Félix'e, Nalan Kenan'a) ölümünden sonra verilmek üzere hastayken tüm duygularını itiraf eden bir mektup yazmıştır. Her iki mektupta bu iki bedbaht kadının sevdikleri adamın aşkına karşılık veremediği için büyük pişmanlığı vardır (De Balzac, 2022; Nadir, 2018).

Diğer yandan iki roman arasındaki en belirgin fark, Félix'in iki kadın arasında kalması iken, Hıçkırık romanı kahramanı Kenan'ın Nalan'a hep bağlı kalmasıdır. Başka bir fark ise Nalan'ın kızı Handan'ın annesinin tavsiyesine uyarak kendi iradesi ile Kenan'ı eş seçmesi iken Henriette'in kızı Madeleine'nin annesini ıstıraptan öldüren Félix'ten nefret etmesi ve onu bir daha görmek istememesidir. Nitekim ufak tefek farklılıklara rağmen, iki roman arasındaki büyük benzerlik dikkatlerden kaçmamaktadır. Hıçkırık romanında Vadideki Zambak romanına bir öykünme olduğu açıktır.

Sonuç

Honoré de Balzac'ın Vadideki Zambak ve Kerime Nadir Azrak'ın Hıçkırık isimli eserlerinin içerik analizi ve söylem analizi yapılarak karşılaştırıldığı çalışmada, ilaveten Balzac ve Nadir'in hayatı, yaklaşımları, yaşadıkları çevre, katkıda buldukları akımlarda incelenmiştir. Bununla birlikte Nadir'in Hıçkırık eserinde Balzac'ın Vadideki Zambak isimli eserine bir öykünme olup olmadığı da sorgulanmıştır. Her iki kitapta da imkânsız aşk hikâyesi mevcuttur. Bahsedilen aşk, her iki kadının yaşadığı toplum tarafından hoş karşılanmayan, eleştirilen ve istenmeyen bir durumdur. Aynı zamanda her iki kadında (Henriette ve Nalan) özünde iffetli bir kadın ve fedakâr bir anne olmak için yetiştirilmiş, genç yaşta evlenmiştir. Günümüzde kadınların işgücüne yoğun katılımı (özellikle 1990'lı yıllarda kadınların küresel istihdam içindeki payı geçmişe oranla büyük artış göstermiştir) ile aynı zamanda bağımsız hareket etme isteği evlenme yaşını büyütmüş ve evlenme oranını azaltmıştır.

Nitekim kendi kararları ve arzuları doğrultusunda hareket edemeyen Nalan ve Henriette, yaptıkları fedakârlık ve erdemli davranıştan dolayı ödüllendirmek bir kenara acı çektirilmişlerdir. Henriette'in Félix'e aşkını üstü kapalı itiraf ederken bile söylediği sözler, kendi mutluluğum için bu deli ihtiyarı terk edemem. İki çocuğum bu deli adımın yönetimi altında en fazla üç ay yaşayabilir, şeklindedir. Ancak Mösyö de Mortsauft tarafından sürekli incitilen bu yüce ruhlu kadın, Félix'e Paris'e giderken her ne kadar kadınlardan üstü kapalı uzak durmasını söylese de, çok genç, yakışıklı ve aristokrat genci, zengin, zeki ve güzel İngiliz lady Dudley gözüne kestirince durum değişmiştir. Henriette bunu

öğrendiğinde ıstırapı Félix'in aşkına karşılık veremediği için katlanırken giderek artar ve hastalanır. Acı sonsuzdur ama mutluluğun sınırları vardır diyen bilge kadın gider yerine kıskanç ve çelişkili duygular içinde yanan bir kadın gelir. Lady Dudley'in cesaretine, at sürüşüne, tavrına ve zarafetine hayran kalan Henriette, eğer çocuklarım olmasaydı kendimi hayatın akışına bırakırdım der.

Henriette Félix'i, bir dost, anne ve sevgili gibi kendinden geçercesine sevmiştir. Ancak Félix, Henriette'in ölümünden kendini sorumlu tutmamıştır. Çok büyük bir üzüntü ve kedere düşmüş teselliyi Henriette'in kızı Madeleine de aramış reddedilince ayakları onu Arabelle'in evine götürmüştür. Arabelle tarafından da reddedilen 29 yaşındaki Félix, kendini işlerine ve siyasete vermiş daha da zengin olmuştur. Nitekim güzel ve zeki kadınlardan uzak durmak gerektiği sonucuna ulaşmıştır.

Benzer şekilde, aşkın ıstırapından ince hastalığı yakalanan Nalan, ölüm döşeğinde her şeyi itiraf ederken, yaşamış olduğu bedbaht hayata isyan etmiştir. Bir kere bile benim olmayacak mısın Nalan diyen Kenan'a haksızlık ettiğini düşünmüş kızına Kenan'ı isterse, arzu ederse evlenirse pek memnun olacağını mektubunda yazmıştır. Nitekim her iki kadında yaşadığı toplumun gelenekleri ve nizamına uygun şekilde kararlar almış, annelik rollerini ön planda tutmuş, aşkla sevmedikleri, istemedikleri halde çocuğunun /çocuklarının babası olan eşlerini yaşadıkları sürece aldatmamış, eş olarak görevlerini yerine getirmeye özen göstermiştir. Henriette ve Nalan, eşlerinin onurunu korumuş, erdemli bir davranış sergilemiştir.

Sosyal politika, liberaller ve muhafazakârlar açısından farklı anlamlar teşkil eder. Bireysel özgürlüklerin öne geçtiği liberal felsefede, kendi seçimini yapma kendi kararını verme ve kendi kaderini belirleyebilme ön plandadır. Bu bağlamda sosyal politikanın kendi kaderini tayin edebilme imkânları açısından bireyi güçlendirme yönüne vurgu yapılır. Muhafazakârlar ise geleneksel aile yapısının korunması etrafında sosyal politikayı desteklerler. Örneğin Yeni Zelanda'da bekâr annelerin sosyal destek programları ile güçlendirilmesi varken, Fransa'da aileyi destekleyen sosyal yardımlar vardır. Korporatizmde sosyal uyum ve ortak çıkarlar bağlamında toplumun bütünleştirilmesi vardır. Korporatizm, bireysel çıkarlara karşıdır ve gelenek-göreneklere uyumlu bir sosyal dokuyu savunur. Korporatizm, Marksizm yâda sosyalizmden farklıdır. Almanya, Avusturya ve İtalya'da uygulanan Korporatist sosyal devlet modeli Fransa'da da geçerlidir. Bu model geleneksel aile yapısının korunması ve sürdürülebilmesi için devletin kamuya müdahalesini içermektedir. Benzer şekilde Cumhuriyet'in kuruluşu ile oluşturulan ekonomik ve sosyal politikalarda Korporatist anlayıştan izler bulunmaktadır. Henriette'in lady Dudley'i öğrendikten sonra Félix'e, atınızda sevgiliniz de İngiliz, ne kadar zevklisiniz, demektedir. Lady Dudley ile karşılaşmaları sonrası

Henriette'in Arabel için sevgilisini esaretten kurtarabilecek kadar güçlü ve cesur bir kadın olduğunu ve kendisini sadece tüm kalbiyle sevebilecek biri olduğunu söylemesi bundandır. Gerek Henriette'i gerekse Nalan'ı kendi kaderini belirleyebilmekten alıkoyan Henriette için günah olgusu baskın olmakla birlikte toplumsal kurallar, gelenekler ve kabul gören ahlaki anlayış, bu iki kadının kararında ve iffetlerini korumalarında etkili olmuştur.

Kaynaklar

- Asiltürk, B. (2017). Kerime Nadir'in Romanlarında Aşk: O Amansız Hastalık. *Türk Dili*, 67 (782), 132-138.
- Brix, M. (2000). Balzac: Amour Et Jeux De Masques. *Francofonia*, 39, 59-71. <http://www.jstor.org/stable/43016118>
- Comfort, K. A. (1998). Floral Emblems of Health in Balzac's Le lys dans la vallée. *Dalhousie French Studies*, 44, 31-38. <http://www.jstor.org/stable/40836458>
- Dargan, E.P.(1918). Studies in Balzac. II. Critical Analysis of Realism. *Modern Philology*, 16(7), 351-370
- De Balzac, H. (2022). Vadideki Zambak. (Tahsin Yücel, Çev.), 29. Baskı, İstanbul: Can Yayınları.
- Flaubert, G. (2015). Madam Bovary. İstanbul: Panama Yayıncılık.
- Hastings, W. S. (1916). An Unpublished Letter of Honoré De Balzac. *Modern Language Notes*, 31(4), 245-247. <https://doi.org/10.2307/2915742>
- Gest, J.M. (1911). The Law, and Lawyers of Honoré de Balzac. *University of Pennsylvania Law Review and American Law Register*, 60(2), 59-92
- Gue'ard, A.L.(1925). Honoré De Balzac: I. The Life of Balzac. *Southwest Review*, 10 (2), 46-55.
- Gui, T. (2022). Coping With Parental Pressure to Get Married: Perspectives From Chinese "Leftover Women." *Journal of Family Issues*, 0(0). <https://doi.org/10.1177/0192513X211071053>
- Gümüş, G. (2019). Kerime Nadir'in Öyküleri Üzerine Bir İnceleme. Yüksek Lisans Tezi. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Heathcote, O. N. (1979). Time and Félix De Vandenesse: Notes on the Opening of "Le Lys Dans La Vallée." *Nineteenth-Century French Studies*, 8(1/2), 47-52. <http://www.jstor.org/stable/23536051>
- Jamieson, Lee. "The Recurrent Theme of Love in Shakespeare's Plays." ThoughtCo, Feb. 16, 2021, [thoughtco.com/love-in-Shakespeare-2985056](https://www.thoughtco.com/love-in-Shakespeare-2985056).
- Jordan, B. (2005). Social Theory and Social Policy: Choice, Order and Human Well-being. *European Journal of Social Theory*, 8(2), 149-170. <https://doi.org/10.1177/1368431005051761>
- Inside Out (2015). Filmakinesi. Inside Out - Ters Yüz 2015 Filmi HD Full izle (filmakinesi1.com)
- Locke on Freedom. (2020). Stanford Encyclopedia of Philosophy. <https://plato.stanford.edu/entries/locke-freedom/>
- Luchte, J. (2009). The Body of Sublime Knowledge: The Aesthetic Phenomenology of Arthur Schopenhauer. *Heyj L*. 228-242.
- Maçka Palas'ın tarihi yazıldı. *Hürriyet* (11 Temmuz, 1999). <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/macka-palas-in-tarihi-yazildi-39090634>

- Mazaheri, H. J. (1998). La symbolique de l'Orient dans Le lys dans la vallée. *Dalhousie French Studies*, 43, 161-172. <http://www.jstor.org/stable/40837241>
- Michel, A. (2004). Balzac: la musique, la mort et la religion. *Revue d'Histoire Littéraire de La France*, 104(3), 527-534. <http://www.jstor.org/stable/40535188>
- Nadir, K. (1980). Zambaklar Açarken. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Nadir, K. (1981). *Romancının Dünyası*. İstanbul: İnkılap ve Aka Kitabevleri.
- Nadir, K.(1984). *Aşk Hasreti*. İstanbul: İnkılâp ve Aka Kitabevleri.
- Nadir, K.(2018). Hıçkırık. İstanbul: Doğan Kitapçılık. ISBN: 9786050948981
- Pinel, E.(2022). Honoré de Balzac, chef de file du réalisme. <https://www.lumni.fr/article/honore-de-balzac-chef-de-file-du-realisme>
- Przyboś, J. (1986). L'Épistolarité déchiffrée: Étude sur "Le Lys dans la vallée" de Balzac. *Modern Language Studies*, 16(2), 62-70. <https://doi.org/10.2307/3195073>
- Sağlık, Ş. (2017). Romancının Hikâyesi Yahut Kerime Nadir'in İtirafı. *Türk Dili*, Yıl: 67 Sayı: 782
- Sancar, S. (2012). Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti. İstanbul: İletişim Yayınları. ISBN: 9789750510977
- Saraçgil, A. (2005). *Bukalemun Erkek*. (Sevim Aktaş, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ters Yüz (30.11.2016). YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=iXJHXqmJv70>
- Yıldız, AD (2017). Kerime Nadir Romanlarında "Ortak Yapı" ve Ortak Yapıda Yorumlanan "Aşk'tan Evlilik'e" Meselesi. *Türk Dili*, 67(782), 152-160.

The Role of Rights in Robert Nozick's Understanding of the State, the Principle of Compensation and Their Functions

Ferdi Selim^{1,a,*}

¹ Department of Philosophy, Faculty of Letters, Sivas Cumhuriyet University, Sivas, Türkiye

*Corresponding author

Research Article

History

Received: 27/04/2023

Accepted: 22/05/2023

ABSTRACT

The aim of this study is to examine in detail Robert Nozick's argument against traditional distribution theories. In addition, from the perspective of this argument based on the relationship of rights and property, it is aimed to evaluate the political capability of the empowerment theory of justice and to point out its limitations. Nozick argues that the fairness of a distribution depends on how the relevant public action unfolds. On the other hand, according to him, equality, need, entitlement, or justice, as in Rawls' difference principle, depend on distribution relations or schemas. Various objections have been made to these categorical forms of distribution because of their shortcomings. For this, Nozick first referred to the theory of empowerment, which is concerned with respecting people's rights, particularly property rights and self-ownership. His empowerment-focused theory of justice includes three ideas: fairness in winning, fairness in transfer, and rectification of injustice. However, Nozick's perspective of empowerment has received serious criticism for its shaky foundation and lack of practice. Therefore, this article attempts to evaluate Nozick's theory to highlight some perceived strengths, flaws, inconsistencies, or limitations and suggest some remedial solutions where necessary. It is claimed that this philosophy, which finally brings liberal values to the agenda with new possibilities, contains arguments that may be valid for our contemporary political world.

Keywords: Nozick, state of nature, minimal state, rights, compensation principle

Robert Nozick'in Devlet Anlayışında Hakların Yeri, Tazminat İlkesi ve İşlevleri

Süreç

Geliş: 27/04/2023

Kabul: 22/05/2023

Copyright

This work is licensed under
Creative Commons Attribution 4.0
International License

Öz

Bu çalışmanın amacı, Robert Nozick'in geleneksel dağıtım teorilerine karşı ileri sürmüş olduğu argümanı detaylarıyla incelemektir. Ayrıca hak ve mülkiyet ilişkisine dayalı bu argümanın perspektifinden yetkilendirme adalet teorisinin politik kabiliyetini değerlendirmek ve sınırlılıklarına işaret edebilmek hedeflenmektedir. Nozick, bir dağıtımın adil olup olmamasının ilgili kamusal eylemin nasıl ortaya çıktığına bağlı olduğunu iddia eder. Buna karşılık ona göre eşitlik, ihtiyaç, hak etme veya Rawls'un fark ilkesinde olduğu gibi adalet, dağıtım ilişkisine ya da şemalarına bağlıdır. Kategorik bu dağıtım biçimlerine eksiklikleri nedeniyle çeşitli itirazlar yapılmıştır. Bunun için Nozick öncelikle insanların haklarına, özellikle de mülkiyet haklarına ve kendi kendine sahip olma haklarına saygı duymakla ilgilenen yetkilendirme teorisinden söz etmiştir. Onun yetkilendirme odaklı adalet teorisi üç fikir içerir: Kazanma sırasında adalet, transferde adalet ve adaletsizliğin düzeltilmesi. Fakat Nozick'in yetkilendirme perspektifi, sallantılı bir temelinin olması ve pratikteki eksiklikleri nedeniyle ciddi eleştiriler almıştır. Bu nedenle bu yazı, algılanan bazı güçlü yönleri, kusurları, tutarsızlıkları veya sınırlılıkları vurgulamak ve gerektiğinde bazı iyileştirici çözümler önermek için Nozick'in teorisini değerlendirmeye çalışır. Nihayet liberal değerleri yeni olanaklarla birlikte gündeme getiren bu felsefesinin çağdaş politik dünyamız için geçerli olabilecek argümanlar barındırdığı iddia edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Nozick, doğa durumu, minimal devlet, haklar, tazminat ilkesi

^a ferdiselim@gmail.com

¹⁰ <https://orcid.org/000-0003-2576-4499>

How to Cite: Selim, F, (2023) The Role of Rights in Robert Nozick's Understanding of the State, the Principle of Compensation and Their Functions, CUJOSS, 47(1): 121-130

Giriş

Devlet, varlığı, mahiyeti, sınırları ve düzeni gibi çeşitli problem alanlarıyla birlikte en basit halinden

kompleks yapısına kadar tarihin her döneminde felsefenin gündeminde yer almıştır. Platon'dan itibaren ise derin felsefi bir incelemenin odağına yerleştirilen

siyasi bu yapının meşru bulunması ya da reddedilmesi gibi iki uç tercih arasında kalan görüşler çerçevesinde çeşitli alanlara taşınan tartışmalara neden olduğu bir gerçektir. Bu bağlamda tahmin edilebileceği gibi devleti görece kötü görmüş anarşist görüşler üzerinden şiddetli tartışmaların yürütüldüğü görülmektedir. Devlet öncesi bir anın kurgulanmasından itibaren hakların kazanılması, toplum içerisinde başkalarına karşı öne sürülmesi, korunması ve devredilmesi gibi temel siyasi eylem tiplerinin koruyucu bir gücün yokluğunda nasıl sağlanacağına ya da siyasi bir kurum olarak devletin varlığının gölgesinde nasıl tasarılacağına soruşturulması farklı kurgulamalarla sonuçlanmıştır. Ayrıca bu iki kurgunun her biri kendi anlatısını ideal adanmış diğeri karşısında üstün olduğu yönünde çeşitli varsayımlarla kimi zaman ikna edici sonuçlara ulaşmışlardır. Her iki tercih de şeylerin elde edilmesi veya bölüşümünün nasıl olacağını belirlemeyi gözetse de birbirinden uzaklaşmışlar ve nihayet bu iki görüş içerisinde farklılaşan araştırmaların yapılmasının kaçınılmaz olduğu teorilerin ortaya atıldığı görülmektedir.

Devleti bir kötülük olarak gösteren ilk varsayıma göre çeşitli siyasi organizasyonlar, kişilerin özgür tercihlerini yapabildiği bir sürecin olağan seyri içerisinde, temel hak ve özgürlüklerin gölgelemediği ve serbest bir piyasanın işlemleri etrafında belirlenmelidir. Anarşist bu görüş bugün anarko kapitalizm adı verilen bir grup düşünür tarafından savunulmakta ve yönetici egemen bir gücün her türlü müdahalesinin kabul edilemez olduğuna işaret edilmektedir (Spooner, 1966: 1971: 1972; Lemieux, 1994; 103). Bu görüşün tam karşısında yer alarak devletin zorunlu bir siyasi kurum olarak görüldüğü ikinci tezde ise devletin meşruluğundan başlayarak hâkim bir güç olarak ortaya çıkışı, eşitlik, özgürlük ve haklar üzerindeki tasarrufu detaylarıyla anlatılmaktadır. Bu hususta devleti siyasi organizasyonun temel kurumu olarak gören düşünürler bir düşünce çatalı yaratmışlar ve şu şekilde çıkarımlarda bulunmuşlardır: devletsizlik ve güvensizlik durumu; devlet, hukuk ve güvenilirlik hali. Devletin olmaması politik hakların ihlal edilmesi, güvenlik sorunu gibi mazeretlerle birlikte düşünüldüğünde tehlikeli bir varsayım olarak ileri sürülmüş, bu tür bir durumun tarihin huzur, refah ve güven içerisindeki hiçbir döneminde görülmediği iddia edilmiştir. Burada yeri gelmişken şu soru sorulabilir: Doğa durumunun ya da serbest piyasaya dayanan görece eşit güçlerin tercihleri ile siyasi pratiğin belirlendiği anlayışın en iyi hali ile devlet yapısının en kötümser biçimde tasarlanmış hali arasındaki fark yine de devletin lehine olabilir mi?

Ortak siyasi pratiğimize baktığımızda devletlerin bugün siyasi organizasyonun en olgun biçimi ve yasal düzenin gerekli ögesi olarak görüldüğü ortadadır. Bu pratik içinde devletin bireylerin rasyonel bir varlık olarak özel işleri, hayat planlamaları ve kamusal işleri olarak çeşitli ödev, sorumluluk ve hakları, adil yargılanması, şeylerin dağıtımı ve daha önemlisi hak ve

özgürlüklerinin ileri derecede kullanması gibi yasal değerleri korumak için oluşturulmuş olduğu konusunda hemfikir olduğumuz söylenebilir. Bu kısa giriş cümlelerinden de anlaşılacağı gibi devlet olgusunun hem siyaset pratiğinin hem felsefesinin hem de hukuk disiplininin en temel konularından biri olduğu anlaşılmaktadır. Bu değerlendirmelerin dışında yine siyaset felsefesinin günümüzde daha yoğun bir ilginin hedefinde olduğuna işaret etmek gerekmektedir. Bu ilgi sivil toplum, eşitlik, çeşitli haklar bağlamında demokratik bir toplumun görünümünden başlayarak bu yönetimin asgari koşulları ve yine sözü geçen bu sorunlarla ilişkili çeşitli ahlaki problemlere kadar uzanan geniş bir alana yönelmiştir. Bu başlıklar altında derin ve önemli tartışmaların yapılmış olduğuna da işaret etmek gerekir. Ahlaki bir zemine çekilen devlete ve onun eylemlerine yönelik soruşturma siyasi bu yapıyı sınırlamak hatta reddetmek gibi eğilimlerin belirmesine neden olmuştur. Bir çatışma varsa eğer belirleyici temel dinamiklerinden birinin burada fark edildiğini ifade etmek gerekmektedir.

Çalışmamızda düşüncelerinden hareket edeceğimiz Nozick'in görüşlerine geldiğimiz de bu düşünürün de içerisinde olduğu liberal gelenek özel haklar, bireyin değeri göz önüne alındığında devlete hiçbir zaman üstün yetkiler ve geniş bir etkinlik alanı vermemiştir. Bu ortak kaniya rağmen bu hususta derin bir çatışma da olmamış değildir. Söz gelimi yeniden dağıtımın pek itibar görmediği bu görüş içerisinde liberal değerlere sıkı sıkıya bağlı ama yine de yeniden dağıtıma izin veren refah devletinin olanağı pek çok önemli zihin için cazibe noktası olmuştur. Örneğin bu ilgiye güçlü ve ikna edici argümanlarla karşılık veren John Rawls etkili bir siyasi görüş ortaya koyabilmiştir. Böylece filozof belirli bir dönem kesintiye uğrayan siyaset felsefesini hareketlendirmiş, *Bir Adalet Teorisi* adlı eserinde ileri sürdüğü refah devleti anlayışı ile yeni ve tazeleyici bir etki oluşturmuştur. Nozick'in *Anarşi, Devlet ve Ütopya* adlı eseri ise Rawls'un yarattığı etkileşime neredeyse karşıt görülebilecek liberteryen kanattan verilmiş büyük ve etkili bir yanıt olarak görülebilir. Geniş bir ilgi alanına sahip Nozick, Amerikan geleneği üzerinde Rawls'la birlikte en etkili siyaset filozoflarından birisidir (Fesser, 2003). İlk ve en ünlü kitabı *Anarchy State and Utopia*, analitik okuldaki sosyal ve politik felsefe disiplinin yeniden canlanmasına neden olmuştur. Yıllar içinde, hüküm süren sosyal adalet anlayışına ve devletin rolüne karşı güçlü meydan okuması halen tartışılan kritik politik konulardandır. Bu kitap ve çağrıştırdığı anlamlar dağıtıcı adalet ve diğer sosyal devlet varsayımlarına karşı güçlü bir liberal alternatiftir. Devlet üzerine yorumların öne çıkarıldığı bu eserde filozof, doğa durumu ve buradaki belirli haklardan hareketle minimal bir devletin mahiyetini, meşru temelini belirlemeye ve daha fazla yetkilerle donatılmış bir devletin meşru olmadığını kanıtlamaya çalışmıştır. Başarısı tartışılabilir ama çalışma önemli felsefi bir inceleme olarak takdir toplamıştır. Devlet konusunda radikal kanatta yer alan düşünürler

tarafından özellikle eleştirilerin hedefine konulmuş düşünürü anarko kapitalistler de eleştirmişlerdir. Fakat liberal değerleri benimsemiş minarkistler ve anarko kapitalistler arasındaki çatışma daha önemsiz görülebilecek fikir ayrılıklarıdır (Hayek, 1999: 171-172; Raico, 2002:137; Barry, 1983:94-95). Bu fikir ayrılığı “devletin katlanılabilir bir kötülük mü yoksa kaçınılması gereken bir kötülük mü?” olduğu sorusundan kaynaklanmıştır. Sözü geçen problem bu araştırmamızın da önemli konularından birini oluşturmaktadır.

Doğa Durumu ve Devletin Kendiliğinden Ortaya Çıkışı

Devletin nasıl ortaya çıktığı ve meşruluğu, öncesi bir anın standartları, içeriği ve hakların durumu gibi çeşitli başlangıç problemleri mutlaka değinilmesi gereken siyasi meselelerdir. Ayrıca bu andaki kişilerin durumları, insan doğası ve bu ortak doğa doğrultusunda işaret edilen sosyal ilişkiler bütünü soruşturmanın terkedilmemesi gereken hususlarıdır. İşte belirli bir devlet kuramına geçmeden önce pozitif bir yasallığın olmadığı ancak buna rağmen kendi içinde görece bir düzenin olduğu ileri sürülen kurgusal bu durum temel bir siyasi kurum olan devletin de mahiyetini belirlemektedir. Devletin yetkilerinin genişliğini, etkinlik alanını meşru bir zeminde tasarlamaya çalışan bu felsefi tutum yönetim biçimlerini de açığa çıkarmaktadır. Bu nedenlerle tabiat hali olarak anılan bu dönem farklı biçimlerde anlatılmıştır. Olumsuz ya da olumlu bir tablonun çizildiği bu dönemi açıklamaya gayret eden tüm bu kuramlara burada yer verilemeyeceğinden Nozick’i doğrudan etkileyen ve liberalizmin temel tezlerini ortaya atan Locke’un görüşlerinin bir bölümünden söz etmekle yetineceğiz.

Nozick’in varsayımında doğa durumunda bulunan kimseler iyiyi ve doğruyu ayırt edebilen, birlikte ve uyumlu yaşamaya eğilimli Locke’un değerlendirmelerinde de öne çıktığı haliyle görece iyimser bir insan tipine sahiptirler. Bu etkinin boyutlarını Lockeçu liberalizmin iki temel varsayımından söz ederek gösterebiliriz. Bunlardan ilki adil bir şekilde kazanılmış olan bir şeyin dolaşımını ve süreç içerisinde el değiştirmesini gösteren/izleyen tarihsel bir hak ediş anlayışı ve ikincisi bununla bağlantılı olarak bir şeyin ilk kazanımını adil kılan emek kavramıdır. Siyaset felsefesine uzaktan yakından aşına olan pek çok kimsenin bileceği gibi Lockeçu tabiat halinde bir kimse bir ürüne ya da şeye emeğini katarak onu kendi mülkü haline getirmekle onu hak etmiştir. Filozof meşru kabul ettiği bu ilk hak edışı şöyle açıklamaktadır: “... O halde doğanın sağladığı ve içinde bıraktığı her ne varsa, kişi emeğini karıştırdığı ve kendisine ait olan bir şeyi ona kattığı ve böylece onu kendi mülkü haline getirdiği durum ilk mülk edinmelerdendir. Ortak olandan uzaklaştırılmış, bir şekilde ondan ayırt edilmiş (testiye doldurulan su, ekilen veya çevresi çitle çekilen bir toprak) herhangi bir şeyi dönüştürecek bu emekle, diğer insanların ortak hakkını dışlayan bir şeye katılmıştır: çünkü bu emek, emekçinin tartışmasız mülkiyeti olduğundan, ondan

başka hiç kimse bu konuda hak iddiasında bulunamaz.” (Locke, 5: 27; 2004: XIV/168, IV/23).

Yukarıda ifade edilenler doğrultusunda kişinin ilk mülkiyeti kendinin sahibi olma hakkı (self-ownership) bağlamında kurulmaktadır ve diğer doğal haklar bu temel hakkın üzerine kurulmaktadır. Nozick de bu noktadan hareket etmiş fakat bu görüş üzerinde önemli tadilatlarla da bulunmayı ihmal etmemiştir. Bu hakkı sınırlandıran Locke’un aksine düşünür bu hak üzerinde tam ve kişinin kendi aleyhine olabilecek eylemlerini de içerisine alan ve kişinin her türlü davranışı hususunda da bütün bir tasarrufunun olduğunu, dışlayıcı eylemleri kabul ederek kullanım hakkını genişleten bir içerik kazandırmıştır. Bunun anlamı Nozick’e göre mantıksız bir şekilde kısıtlanan kişinin bedeni dâhil tüm mülkü üzerinde olumsuz tüm tasarruflarını da kişinin kendisine teslim etmiş ve bir sözleşmeyle bu yönde bir eylem tipini yerine getirmek üzerine bir başkasının da görevlendirebileceğine yönelik yorumda bulunmuştur. Söz gelimi iki tarafta razıysa kişiler kendilerini köle efendi ilişkisi içerisine dâhil edebilir. Anlatılan bu husus etik sağduyu göz önüne alındığında makul gibi görünmese de kişilerin her türlü eylemlerinde sadece kendi kararlarına uymalarını garanti eden herhangi bir hak devri, feragat ya da bir vaz geçiş olarak değerlendirildiğinde filozofa göre bu yorum daha tutarlı görünmektedir. Bununla birlikte Kant’ın etkisi ile insanın amaçlar varlığı olduğu ve onun hiçbir şey uğruna araçsallaştırılmayacağı iddia edilmektedir. Toplumsal, ekonomik ya da siyasal tüm kolektif kurumlardan önce birey ve hakları vardır. Buradan hareketle birey haklarının önceliği ve dokunulmazlığı ile belirginleştiği söylenebilir (Hasnas, 2005:122-123; Kymlicka, 2004:150). Başlangıç durumu, bu hakların neler olduğu, mahiyeti, başkalarına bildirilmesi, kullanılması ve korunması gibi üzerinde hemfikir olunan değer yargılarının ve politik normatif yasaların mümkün olup olmadığını tartışmanın olanağını sağlamaktadır. Tekrar ifade edilirse doğal durumun nitelikleri pek çok kritik politik kurumun meşru nedeni olması nedeniyle ayrıntılı olarak irdelenmeyi hak etmektedir.

Doğal durumda temel ve doğurgan bir hak olarak görülebilecek bu haktan diğer haklar türetilmektedir. Çalışma boyunca da ifade edildiği gibi şeyleri adil bir şekilde kazanan kimse bunlar üzerinde tam ve mutlak bir hakka sahip olmaktadır. Bu hakkın sınırları, nereye kadar devam ettirileceği ve dahası nasıl korunacağı benzer argümantasyon silsilesi içerisinde dizayn edilmektedir. Nozick’e göre kişilerin hakkı klasik liberal anlayışta olduğu gibi diğer kişilerin haklarının başladığı yere kadar uzanır ve bunun ötesi bir hak ihlali olacağı için kesinlikle kabul edilemez. Kişinin hakları hem kendisinin neler yapabileceğini belirlerken hem de başkalarının davranışlarının sınırlarını belirleyen bireylerin istemlerinin dışında aşılamayacak bir duvar ya da bir çit görevi görmektedirler. Bunun yanı sıra bu sınırın aşılması durumunda neler olacağı özellikle doğa durumunda bir hayli tartışmalıdır. Tartışmanın yönü, içeriği, devlete geçilip geçilmeyeceği ya da böyle bir

geçiş olacaksa hangi ölçütler çerçevesinde ve daha önemlisi hangi haklara ne derecede sahip olunacağı gibi teknik ve profesyonel meseleler etrafında belirlenmektedir.

Nozick bu hakları klasik liberal düşünceden hareketle öne sürmekle birlikte bu hakları bir anda ve bir sözleşme ile bırakmak ya da devretmek istememektedir. Çünkü doğa durumunda kişiler bireysel faydalarını sonuna kadar takip edecek rasyonel bir yapıya, aldatma, hak ihlali gibi durumlar karşılaştığında ise yargılamaya ilişkin gerekli her türlü eylemi yerine getirme konusunda mutlak bir güce sahiptir. Bireyler toplum öncesinde sahip oldukları bu haklarla iş birliğine rıza gösterirler. Bu bağlamda toplumsal hayatta hakların durumu konusunda ahlaki yan sınırlamalar olarak adlandırdığı belirli prensiplere ihtiyaç duymaktadır. Ahlaki yan sınırlamalar yalnızca insan olmak bakımından kişilerin biricikliğini, hakları söz konusu olduğunda dokunulmazlıklarını ve kötü muameleye uğratılamayacakları bir sınır (border) haklar bütünüdür (Nozick, 2000: 65). Burada Kant'ın görüşlerinin etkisi açıkça görülmektedir. Bir amaçlar varlığı olarak insanın onurlu bir varlık oluşuna dair güçlü vurgu Nozick'in felsefesinde şu şekilde belirginleşmektedir: "Eyleme getirilen yan sınırlamalar temelde Kantçı ilkeyi yansıtmaktadır. Bu ilkeye göre, bireyler sadece araç değil aynı zamanda amaçlılardır. Rızaları olmadan başka amaçların gerçekleştirilmesi için kurban edilemezler ya da kullanılamazlar. Bireyler dokunulmazdır" (Nozick, 2000: 64). Bu görüş ile Nozick her bir bireyin yeteneklerinin, sosyal ve ekonomik konumunun gözetilmesi gibi hipotetik bir ilişkinin kapılarını kapatmak istemektedir. Aynı zamanda bu ilke ile herhangi bir bireyin bir diğeri için feda edilemeyeceğine özellikle işaret edilmiştir. Nozick'in standartlarını belirlediği ve ahlaki yan sınırlamalar olarak adlandırdığı pek mühim bu hususun detaylarından söz etmek gerekmektedir. İlkeyi yinelemek gerekirse, insanlar onurlu ve haksızlığa uğramayı hak etmeyen ve daha özelde kendi başlarına bir amaçlar varlığı olan kimseler oldukları için başka hedefler ya da işler uğruna araç olarak kullanılamazlar. (Nozick, 2000: 67). Kantçı bir ilkeye dayanan bu ilkenin doğal durumda uygulanabilmesi ne kadar mümkündür tartışmanın önemli ayağını burası oluşturmaktadır. Çünkü bu kuralın uygulanması, hakların korunması ve sürdürülmesi sırasında sağlanan başarı ve istikrar esasına bakılırsa devlete geçişin gerekliliğini ısrarla gündeme getirecektir.

Bu genel ifadelerin ardından devlete geçişin nasıl sağlanacağı üzerine konuşmak gerekmektedir. Burada haklarla donatılmış bireyin haklarının adil bir şekilde nasıl kısıtlanacağı gösterilmelidir. Kişiler kendi haklarını korumak bakımından güçlü olsalar da çeşitli nedenlerle karşılıklı çatışma içerisine girmek istemeyeceklerdir. Çünkü görece güçsüz olarak görülen bireyler haklarını kullanmak için başka kimselerle birlik olabilir hatta hileye başvurabilirler. Bu nedenle hem güçsüz hem de güçlü kimseler tam bir rahatlık/huzur halinde

değildirler. Bunun yanı sıra kişiler kendilerine saldıran, haklarını ihlal edenlere karşı misilleme, ceza verme hakkını öfkeleri nedeniyle ölçülü bir şekilde kullanamayabilir, şiddetin ölçüsünü kaçırabilirler. Nozick bu hususu şöyle açıklamaktadır: "Gördükleri zarar veya ziyanın miktarını olduğundan fazla hesap edecekler ve öfkeleri yüzünden diğerlerini gereğinden fazla cezalandırmaya ya da aşırı miktarda bedel tazmin etmeye teşebbüs edeceklerdir." (Nozick, 2000: 41). Bu kısa ama öz bilgilerden sonra Nozick'in akıl yürütmelerinden söz etmek gerekmektedir. Bu doğrultuda eleştirilerin hedefinde olan belirli görüşler de belirginleşecek ve daha sağlıklı yorumlarda bulunmanın olanağı yaratılmış olacaktır. İlk Nozick'in temel kaygısının bireylerin haklarının korunması olduğu açıktır. Ona göre bireyler birbirinden ayrı rasyonel varlıklar olarak kendi hayat planlarını yapmak ve başkalarının haklarını ihlal etmedikleri sürece bu planlarını özgür bir şekilde uygulama hakkına sahiptirler. Ayrıca bireylerin sosyal bir bütün uğruna kendi iyiliklerinden vazgeçmelerini gerektirecek makul ya da meşru bir gerekçe de bulunmamaktadır. Daha açık ifade edilirse daha fazla sayıda insanın mutluluğu, her bir bireyin iyiliği ve daha özelde dezavantajlı olanların yararı gibi çeşitli nedenlerle herhangi bir güç, hedef veya arzu bu hakları sınırlandırma yetkisine sahip değildir (Nozick, 2000: 66). Bu nedenle Nozick, bireylerin bu haklarını koruma, haklarını ihlal etmek isteyenleri engelleme, bir ihlal gerçekleşiyse yargılama, haklarını tazmin etme, cezalandırma gibi çeşitli ve geniş bir zemine yayılan haklara sahip olduğuna ısrarla işaret etmektedir. Fakat bireylerin bir kişiye ya da bir gruba karşı yalnız başlarına haklarını koruma konusunda problem yaşayacağını düşündüğünden doğal olarak yakınları, arkadaşları ya da kuracakları birlikler yoluyla bu haklarını daha etkin bir şekilde kullanabilecekleri bir davranış ağı içerisine gireceklerini ileri sürmektedir (Nozick, 2000: 39). Varsayımlarını burada bırakmayan Nozick bu hakları korumak adına çeşitli görece daha profesyonel özel şirketlerin kurulabileceğine, bu ve benzeri şirketlerin varlığına işaret etmiş ve kişilerin de haklarını daha etkili kullanmak, daha güvenli hissetmek ve çeşitli diğer refaha, hak arayışına dayalı eylemlerini verimli şekilde gerçekleştirmek adına bu tür oluşumlara ilgilerinin olacağını ileri sürmektedir (Lemieux, 1994: 70). Bu olgu farklı şirketlerin oluşumuna hatta rekabetine neden olabilecektir. Bu rekabet kimi zaman tekelleşmeye bundan daha fazla olarak uzlaş, çeşitli ortak yapılar oluşturmaya yöneltebilir. Bunun nedeni olarak Nozick, hakların orijinal sahipleri olarak bireylerin haklarının çiğnenmesi durumunda misilleme haklarını nasıl kullanacağı noktasını göstermektedir. Kişilerin misilleme de bulunmaya devam edemeyeceğini çünkü karşı misillemeleri tetikleyebileceğinden koruma şirketlerinin zarar görmemek adına uzlaşmayı tercih edebileceklerini öne sürmektedir. Ayrıca karşı misillemeye bulunan kimsenin aynı koruma şirketinin müşterisi olabileceği olasılığını değerlendirmesi içerisinde bulunduran

Nozick, şirketlerin bu gibi durumlarda müşterilerinin güvenliğini sağlamayı istemeyeceğini ve hatta dış nedenlerle sürdürmeyeceğini ya da hak ihlalini engellemeye yönelik bir işlemde bulunmayacağını varsaymıştır. Bu bağlamda onun iddiasına göre görünmez bir el bu süreci özel mülkleme hakkı da dahil bir şirkete devretmeye ve nihayet bu şirketlerin de tam bir uzlaşma ve daha önemlisi çeşitli kaos durumlarının yaşanmaması ve aksine düzenli bir işleyişin sağlanabilmesi adına birleşmeye ve hatta işini daha iyi yapabilen tek bir şirketin ortaya çıkmasına kadar devam eden bir sürece neden olacaktır (Nozick, 2000: 43-46). Nozick için olayların bu şekilde gelişmesi olağandır. Aksi durum aynı şirkete bağlı kişilerin çatışması, paranoyak ve çeşitli sorunlara sahip bireylerin var olması gibi istenmeyen durumlara neden olacaktır. Özetle Nozick haklarını koruma konusunda sıkıntı yaşayan bazı bireylerin bu hakları özel bir koruma şirketi aracılığıyla sağladığı bunun aksine bu durumu kendi yöntemleriyle bağımsız bir şekilde çözmek isteyen kişilerin bulunduğu ve diğer bir olasılıkla belirli kimselerin belirli haklarını bir şirkete başka bir grubun ise farklı bir koruma şirketine bıraktığı bir sosyal ortamın pek çok soruna neden olacağını ve 'görünmez el'in tek bir şirkete hakları toplamak için bir eğilim yaratacağını düşünmektedir (Nozick, 2000: 160).

Kendi başına değerlendirildiğinde Nozick'in argümantasyonu makul, işlevsel ve olağan görünmektedir. Ancak detaylarıyla değerlendirildiğinde ciddi sorunlar fark edilir. Soru şu ki, bugünün dünyasında, herhangi bir mülkiyet unsurunun ilk edinimine kadar geriye götürülmesi mümkün görünmemektedir. Herhangi birisi bir şey üzerinde böyle bir hak iddiasında bulunduğu Nozick'in kastettiği bir edinim biçiminden söz etmemektedir. Bu görüş karmaşık ilişkiler, insanlığın ortak tarihi düşünüldüğünde bir anda işlevselliğini yitirecektir. Cohen (1995), tarihsel adaletsizlikler çözülmediği sürece, Nozick'in sağ ve asgari devlet konusundaki tüm pozisyonunun neredeyse geçersiz hale geldiğini iddia etmektedir. Belirtilen gibi, tarihsel adaletsizlik mülkiyet haklarını ihlal etmektedir. Mülkiyet haklarının kapalı kalmasına izin verilirse, bu tür hakların daha fazla ihlal edilmesine - örneğin vergilendirme yoluyla - ahlaki bir itiraz artık sunulamaz. Minimal devlet, haklı gösterilebilecek en kapsamlı devlet olmaktan çıkar, o zaman Rawlsçu bir refah devleti veya Hobbesçu Leviathan ahlaki olarak haklı kılınır.

Hakların transfer edilmesinde adalete yöneltilen bir başka eleştiri de bunun Nozick tarafından sistematik bir şekilde tasvir edilmemiş olması üzerinden kurulmuştur. Zenginliğin veya mülk birikiminin, özgürlüğü ifade edebilecek veya tezahür ettirebilecek gücün kazanılmasına yol açtığı söylenir. Bu, özgürlüğü fiilen kısıtlayan şeyin sosyalizm değil, kapitalizm olduğu anlamına gelir. Goldsmith (2006), eleştirmenlerin, kapitalizmin emek sömürsüne yol açacağını ve servet edinmeyi daha da adaletsiz hale getireceğini eklediğini belirtir. Örneğin toplumda zenginlerin fakirlerden daha

çok söyleyecek sözü vardır. Bu, zenginlikleri sayesinde yoksulları kontrol etmek için pazarlık gücü elde ettikleri anlamına gelir.

Cohen'e (1995) göre, eğer mülk sahiplerinin mevcut dağılımı haksız edinimlerin sonucu ise, o zaman işlem adil olsaydı ortaya çıkacak olan bir dağılımın gerçekleştirilmesi gerekirdi. Bu fikri kanıtlamanın en basit yolu, eğer A haksız yere X'i B'den alırsa o zaman A (gerekirse) X'i B'ye iade etmek zorunda kalabilir. Fikir daha kesin hale getirilebilir: A'nın meşru olmayan bir şekilde kaybetmiş oldukları şeyler aynı ölçüde B'nin kendisinden tazmin edilebilirse düzeltme tamamlanmıştır denilebilir. Kaldı ki, A'nın düzeltme amacıyla yapmış olduğu eylemler göz önüne alındığında, B'nin daha kötü durumda olmaması sağlanmışsa, B herhangi bir haksızlığa uğratılmadığı ve dolayısıyla daha kötü bir duruma düşürülmediği için bu durum bir adaletsizlik olarak görülemeyecektir.

Sorulması gereken bir diğer önemli soru da bu adaletsizlikleri düzeltmeye karar verirken ne kadar geriye gitmemiz gerektiğidir. Mevcut mülk dağılımının haksız edinimin bir sonucu olması durumunda, işlem adil olsaydı ortaya çıkacak olan bir dağılımın düzeltilmesi gerektiği söylenebilir. Fakat Nozick'in kendisinin de fark etmiş olduğu gibi (1974: 231), "günahlarımızın cezası olarak sosyalizmi getirmek çok ileri gitmek olsa da geçmişteki adaletsizlikler o kadar büyük olabilir ki kısa vadede onları düzeltmek için daha kapsamlı bir devleti gerekli kılabilir." Cowen (2002), bu soruya yönelik bir girişimde bulunur ve çeşitli örnekler üzerinden bu konularda açıklamalarda bulunur. Örneğin, Hopilerin topraklarının Navajo tarafından onlardan çalındığını iddiasını değerlendirir. Birleşik Devletler hükümeti toprakları Navajolara iade ederse, bazı Navajo mülklerini de Hopilere iade etmeli midir? Aynı şekilde, komünizm sonrası ve geçiş ekonomilerinde, bazı Navajo mülklerini de Hopi'ye iade etmek gerekir mi? Bu örnekte olduğu gibi ilgili girift sorular tarihsel olarak karar verilemeyecek bir şekilde sonsuza kadar sürdürülebilir. Bu nedenle Cowen'in ve aynı kanıda olan düşünürlerin yukarıda anılan soruları Nozick'in yanıtlamakta güçlük çektiği politik meseleler arasında yer alır.

Tazminat İlkesi

Nozick, hem siyaset pratiğinin hem de siyaset felsefesinin ana gündemini oluşturan problemlerinden biri olan devletin meşruluğu üzerinden bireylerin haklarının mahiyetini, sınırlarını ya da bu hakları onun adına kullanabilecek bir gücün varlığını incelemek istemektedir. Bu soruşturma anlaşılacağı gibi ahlaki bir yönü de olan çetrefilli bir mevzudur. Bu geçişin ani, hakların gönül rızası ile sağlanmadığı ve hatta önemli bir gerekçe göstermeden yapılmasının ahlaki bir temeli bulunmamaktadır. Bu hususun farkında olan Nozick bireylerin haklarını kendi rızaları ile belirli bir süreç içerisinde bıraktıkları ve bu vazgeçişini yine bireylerin başkaca haklarına dayandırmak suretiyle ahlaki sınırlamalar çerçevesinde yönetmek istemektedir. İşte

bu doğrultuda devlet kurumuna dair bir varsayımda henüz bulunmadığı ve çeşitli özelliklere sahip koruma şirketlerinin bulunduğu bir anın varsayımı içerisinde Nozick'in hakların ahlaki bir sorun oluşturmadan nasıl kısıtlanması gerektiğini bulma gayreti içerisinde olduğu görülmektedir. Daha önce de belirttiğimiz gibi haklar ve gelişimi düşünüldüğünde bireylere sıkı sıkıya bağlı olan pek çok hak yalnızca iki neden öne sürülmek suretiyle sınırlandırılabilir ya da kişilerin özgürlüklerinden vazgeçmesi meşru bir şekilde yerine getirilebilir. Bunlar ya kişilerin kendi gönül rızalarıyla bu haklarını bırakmaları ya da herhangi bir başkasının haklarını ihlal etmeleri yoluyla gerçekleşebilir. Fakat Nozick'in varsayımları bu iki meşru yolu ihlal etmeden eğer doğru bir ifade olarak görülürse bu hakların etrafından dolaşarak makul bir zeminde yeni olanaklar oluşturmak istemektedir. Bu nedenle onların yararlarını, haklarını daha etkin kullanmalarını gerekçe göstererek minimal bir devlete kadar varan siyasi manevraları kurgulamıştır. Süreci daha önce ana hatlarıyla açıkladığımız için burada bu geçişi makul bir zemine taşıyan ilkelerden söz edeceğiz.

Nozick, doğa durumunda çeşitli özel haklara sahip bireylerin görece daha güvenilir, haklarını daha etkin bir şekilde kullanabildikleri ve koruma şirketlerinin varlığının da böyle bir anın işareti olarak gösterdiği bir zaman aralığından söz etmektedir. Henüz bir devlet mekanizması olarak görülemeyecek bu yapılar bağımsızların da var olduğu bir anda kurulmuşlardır. Basit bir akıl yürütmeye bulunan herhangi birisi bile doğa durumunda geniş haklara ve özgürlük alanına sahip bireylerden istisnasız herkesin bu şekilde bir eylemde bulunmayacağını en açık ihtimalle belirli haklı nedenler gösterilmeden razı olmayacağını tahmin edebilir. O halde kendi haklarını hiçbir şirkete devretmeyen kimselerin çeşitli hakları ve özellikle misilleme hakkı nasıl düzenlenecektir. Her bireyin bir koruma şirketine bağlı olduğu ama tek bir hâkim şirketin olmadığı pek çok şirketin birlikte var olabileceği durumlarda bile bir şirketin sınırlayıcı istekleri meşru ya da ahlaki görülmezken tek başına hareket eden bireylerin var olduğu bir durumda işler daha güç bir hal alacaktır. Bu bağlamda serbest piyasa sisteminin hatta görece anarşist bir durumun minimal devlet gibi belirli yetkilerle donatılmış bir kuruma kıyasla daha olumsuz yönleriyle göstermek gerekmektedir. Bu güç/zor durumdan çıkabilmek için Nozick devlet öncesi dönemin kusurlu yanlarını ve devlet eliyle üstesinden gelinecek üç temel varsayımda bulunmaktadır (Nozick, 2000: 40). Bu varsayımların temel tezleri "prosedürel haklar", "tazminat" ve "riskli eylemler" gibi belirli açıklamalara dayanmaktadır. Bu çalışmanın temel araştırma konusu tazminat ilkesi (principle of compensation) olduğu için ağırlıklı olarak bu ilke üzerinde değerlendirmede bulunacağız. Ancak tazminat ilkesinin riskli eylemler görüşü ile doğrudan bağlantısı olduğu için mutlaka bu hususa da değinilmesi gerekmektedir (Nozick, 2000: 113-114). Hatta tazminat ilkesinin neden öne sürüldüğünün anlaşılması için

öncelikle filozofun riskli eylemlere yönelik açıklamaları anlatılmalıdır.

Nozick riskli eylemler kavramı ile başkalarına zarar verme ihtimali bulunan eylemlerden bahsetmektedir. Burada kuramın içeriği belirlenirken nelerin riskli eylemler olarak seçileceği çok önemlidir. Çünkü "riskli eylemler" açıklaması belirsiz bırakılmış ve neredeyse kişilerin pek çok eylemi bu kategori içerisinde değerlendirilebilecek şekilde anlam alanı geniş tutulmuştur. Ayrıca riskli eylemler olarak görülmüş olsa bile kişilerin çeşitli eylemlerinin yasaklanması ahlaki yan sınırlandırma, özgürlükler düşünüldüğünde kabul edilmesi mümkün görünmeyen davranışlardır. Minimal bir devletten yana olan Nozick bireylerin davranışlarını o halde nasıl yasaklamayı istemektedir. Bu hususta düşünürün tazminat ilkesiyle ahlaki bir meşruluk sağlamaya çalıştığı görülmektedir. Görüşün detaylarını verdikten sonra bu tartışmaya döneceğimizi belirtmemiz gerekmektedir (Nozick, 1964: 27).

Nozick riskli eylemleri belirlemek için felsefi bir temel kurmamıştır. Bunun yanı sıra görece daha riskli ya da daha az riskli gibi eylemleri karakterize edecek bir işlemle de ilgilenmemiştir. Kimi felsefi teorilerde görüldüğü gibi niceliksel ya da başka diğerlerinde olduğu gibi niteliksel bir tasnife ya da bir cetvele dayandırmamış bu konuyu felsefi alandan öte politik bir mesele olarak değerlendirmiştir. Bu tür sorunların siyaset pratiği içerisinde çözüleceğini düşünen Nozick, kişileri dezavantajlı duruma düşürmeden ilgili sorunların nasıl çözülebileceğini tasarlamaktadır. Onun bu tutumu bir tür pozitivist bir denemenin daha güç ve daha sığ bir düşüncenin ürünü olacağını bilmesinden de kaynaklanabilir. Fakat riskli eylemleri kısıtlama hakkı tanınmış olsa da doğrudan buna izin verilmesi geniş haklarla donatılmış bireylerin hiçbir haklı gerekçe sunulmadan bazı haklarının elinden alınması olacaktır ki, bu da baştan beri savunulan görüşlerle çelişkiye düşmek anlamına gelecektir. Tazminat ilkesi de işte tam da burada belirli bir karşılık ile yasaklanan eyleminden dolayı kişilerin kaçırıldığı avantajın yasaklayan tarafından ödenmesi yoluyla tolere edilmesidir. Bir nevi bu işlemle ihlal olarak görülebilecek bu eylem haklı bir zemine taşınmış olacaktır (Nozick, 2000: 121).

Tazminat ilkesinin sınırlarını çizmek gerekirse, herhangi bir sıradan eylem onu yerine getiren kimsenin fiziksel, sosyal ya da çeşitli diğer kısıtlayıcı nedenlerle sıradan bir eylemi risk oluşturabilecek davranışını kısıtlayabiliriz. Sara hastası bir kimse sıradan bir davranış olan araç kullanmaktan belirli ölçülerde belirlenmiş bir tazminat ile uzaklaştırılabilir. Araç kullanırken geçirebilecek bir sara nöbeti buna gerekçe olarak gösterilecektir. Bir kimse ya da bir kurum bu eylemi yasaklanan kişinin daha kötü duruma düşmeyeceğini garanti edecek şekilde "tam tazminat" adı verilen bir karşılık gözeterek, bu örnek için konuşacak olursak aracını kullanamayan kişinin taksit ve diğer ulaşım ücretlerini karşılayacak düzeyde tatmin edici bir ücret ödemelidir. Nozick'in yazılarında vermiş

olduğu örneklerden hem olayları nasıl değerlendireceğimizi daha sağlıklı kavrayabilir hem de detaylı bir incelemeye vakıf olabiliriz (Nozick, 2000: 119).

Tazminat ilkesinin iki türlü uygulanmasından hareketle herhangi bir hak ihlali olmadığı halde yine de başkalarının iyiliği gibi çeşitli mazeretlerle bir eylemin engellenmesine yönelik uygulamaya dahil edilmiş olduğunu belirtmek gerekir. Yoksa doğal durumda insanlar haklarını ihlal eden kimseleri cezalandırma veya tazminat isteme hakkına sahiptirler (Nozick, 2000: 39-40). Burada ahlaki sınırlamaları ihlal etmiş bir kimse söz konusu olduğundan bir sorun bulunmamaktadır. Fakat bir kimsenin herhangi bir hak ihlalinde bulunmamasına rağmen belirli eylemlerin sınırlandırılmasının ahlaki bir meşru zemininin sağlanıp sağlanamayacağı sorusunda önemli problemler belirlemekte ve şiddetli tartışmalar cereyan etmektedir. Çünkü Nozick'in şu ifadesinden de anlaşılacağı gibi bireylerin haklara sahip olmak ve bu hakları kullanmak bakımından geniş yetkileri vardır: "Herkes kendini bilinmeyen veya güvenilir olmayan yöntemlere karşı koruyabilir veya bu tür yöntemleri kendisine karşı kullanan veya kullanmaya teşebbüs edenleri cezalandırabilir." (Nozick, 2000: 152). Nozick'in bu yöndeki açıklamalarının görece bir belirsizlik taşıması nedeniyle keyfi uygulamaların ortaya çıkabileceği ve bu gerekçenin yalnızca minimal devletler için değil her türden devlet biçimi için benzer riskleri taşıdığı göz önüne alınmalıdır.

Tazminat ilkesi ile yalnızca yüksek riskli eylemlerin ve yasaklanmadığında büyük bir dezavantaj oluşturacak eylemlerin kısıtlanacağını söylemeliyiz. Fakat Nozick'in ne tür eylemlerin yüksek riskli eylemler nelerin bu kategori içerisinde olmadığı yönünde net bir açıklamasının olmadığını tekrar hatırlatmakta fayda vardır. Filozofun bu güç durumun üstesinden gelebilmek adına bir girişimde bulunmadığı süreci yalnızca rasyonel bireylerin fayda-zarar analizlerine bırakmış olduğu izlenimi vermektedir. Rawls'a yakın bir argümanla makul herkesin aynı akıl yürütme biçiminde karar alacağına güvenmektedir. Onun bu hususla ilgili düşünceleri şöyledir: "Eğer herhangi bir yasaklama sonucu insanların artan güvenliği, yasaklama getirilen kişilerin dezavantajlarından daha az menfaat getiriyorsa, o zaman potansiyel yasakçılar yeterince büyük miktarda tazminat ödemesi yapamayacaklar ya da yapmak istemeyeceklerdir." (Nozick, 2000: 122-123).

Tazminat ilkesi etrafında yasaklamalarının artması, keyfileşmesi ve daha önemlisi özgürlüklerin hiçe sayılması konusunda bu durumun "hiç de karlı olmayan" böyle bir ilişkiye ya da mübadeleye hiç kimsenin girmeyeceğini öne sürdüğü argümanı etrafında yanıt vermektedir (Nozick, 2000: 122-123). Bu cevap gerçekleşmesi daha mümkün bir davranış tipi olarak görünmekle birlikte bu iddianın aksine eylemde bulunabilecek kimselerin hiçbir zaman olmayacağını

garanti edemez. Hatta bu itirazı genişleten Anarko kapitalistler'e göre Nozick'in önerdiği bu sistem hem bireylerin hem çeşitli koruma şirketlerinin hem de devletlerin özgürlükleri kısıtlamak ve haklarını ihlal etmek adına hızlı ve kolay bir şekilde kullanabilecekleri bir argümana dönüşme tehdidini özünde hep taşımaktadır. Ayrıca bu düşünürler grubu bu varsayımın en kaba ifadeyle tiranlığın da içerisinde olduğu her türlü yönetim biçiminin ahlaki ya da meşru olmayan eyleminin gerekçesi olabilecek şekilde keyfi ve temelsiz bir şekilde sunulmuş olduğunu düşünmektedir.

Tazminat ilkesi Nozick'in teorisinde usulü haklarla birlikte organize edilmiştir. Başka deyişle bu iki ilke kişilerin haklarını bırakmalarını sağlayabilecek iki etmendir. Doğal durumda cezalandırma, yargılama ve misilleme yapma hakkına sahip bireylerin bu işlemleri yerine getirirken adil davranacakları konusunda her zaman mutlak bir garanti verilemez. Bu kimseler durumu kritik etmek, olguları değerlendirmek ve her bir duruma uygun hukuki prosedürü seçmek ve uygulamak konusunda standardı sağlamak bakımından başarılı olamayabilir. Benzer durum çeşitli farklı özelliklere sahip koruma şirketleri için de geçerlidir. Koruma şirketlerinin mücadelesine dönüşebilecek bir süreç adil yargılama sürecini sekteye uğratabilecektir. Bu nedenle anlaşılamayan ya da bu konuda muhalefete düşen koruma şirketleri bir başka yargılama sistemi üzerinde genellikle hem fikir olurlar. Böylece çoğulcu bir yapı görünümü olsa da bağımsız yargılama hakkına sahip ama tek bir federal yargı biçiminin olduğu bir duruma geçiş yaparlar. Dikkat edilirse işin doğal akışı içerisinde koruyucu birimlerin dışında egemen bir koruyucu yapı oluşmuş ve nihayet kapsayıcı ve üst bir adalet birimi ile minimal devletle koruyucu şirketlerin olduğu siyasi ortam arasında bir yerde duran ultra minimal devlet yapısı oluşmuştur. Fakat hala minimal devletin şartları oluşmamıştır. Çünkü halen bağımsız kimseler olabilir ve bunlar haklarını kendi inisiyatifleri ile kullanmaktadırlar. Ayrıca bu egemen birim sınırlı bir coğrafi bir bölge için ve üstünlüğünü kabul eden koruma şirketleri sınırı içerisinde geçerlilik kazanabilmiştir (Nozick, 1974, 151-152).

Nozick'e Yöneltilen Bazı Eleştiriler

Nozick minimal devlet anlayışı ve bu görüşün zengin içeriği ile siyaset felsefesine ve liberal düşünceye yeni bir soluk getirmiş olmakla birlikte tepkileri de kendi üzerine çekmeyi başarabilmiştir. Düşünür hem refah devleti anlayışını savunanlar hem de radikal liberal görüş içerisinde yer alan isimler tarafından şiddetli eleştirilere maruz kalmıştır. Radikal kanatta yer alan anarko kapitalist Murray Rothbard, Nozick'in belirli sonuçlara çok basit bir şekilde üzerinde fazla düşünmeden ulaştığını, farklı sonuçlara neden olabilecek ya da iddia ettiği sonuçlara ulaşmayacak argümanları ise minimal bir devletin varlığında nihayete ulaştırdığını iddia etmektedir. Liberteryen düşüncenin önemli isimlerinden birisi olan filozofu Kantçı bir sezgici olarak düşünen Rothbard, onun hakları basit, temelsiz

bir duygusal sezgi olarak tasarladığını ileri sürmektedir (Rothbard, 1998: 252). Mesela Nozick'in hep bir süreç içerisinde anlattığı politik oluşumlar mutlaka filozofun tasvir ettiği şekilde ilerlemek zorunda değildir. Tüm davranışları tek olası eylem örgüsü içerisinde değerlendirmek hatalı bir akıl yürütme biçimi olarak görünmektedir. Söz gelimi koruma şirketlerinin bir koruma birimi altında ve daha ötesi ortak kurallar belirlemek adına üst bir hukuk sistemi içerisinde birleşmesi biricik seçenek değildir. Serbest piyasa içerisinde çeşitli yargılamaları yerine getirebilecek bağımsız kurumlar ya da arabulucu birimler bulunabilir. Thomas Nagel'in sadece bu görüşü eleştirmeye ayırdığı müstakil bir çalışması bulunmaktadır. Nagel, *Temelsiz Liberteryenizm* adlı yazısında Nozick'in hiçbir felsefi/teorik zemin ya da mantıksal argüman sunmadan, önemli ve gerekli bu işlemi atlayarak doğrudan belirli sonuçlara ulaştığını ileri sürmüş ve öncelikle bu görüşün hiçbir rasyonel temelini olmaması nedeniyle eleştirmektedir. Filozofa göre Nozick'in en azından doğrudan bir sonuç bildiren "bireyin hakları vardır" cümlesinden öte şeyler söylemesi gerektiğine işaret etmektedir (Nagel, 1981).

Nozick'in teorisini içeriği hesaba katılmadan yapılan bu eleştiriler dışında yine söz geçen bu isimler ve diğer bazı düşünürler bazı tezleri ya da tespitleri konusunda da eleştirmiştir. Eleştiriler genellikle filozofun "görünmez el teorisi" olarak adlandırdığı ve devlete geçişi bir anda insan eliyle veya yapay bir şekilde değil de gelişen çeşitli durumlar, olgular ve bir çeşit evrim bağlamında ele aldığı ve görüşün en can alıcı kısmı olan varsayımları üzerinde yoğunlaşmaktadır. Roy Childs ve Rothbard bu sürecin hiç de öyle "görünmez bir el" ile değil de bilinçli bir şekilde hatta sert ve keskin geçişlerle kurulduğunu iddia ederler. Bu iddianın merkezi argümanı Nozick'in sınırlı haklara sahip olsa da bir devlet kurmak amacını gizlemek için böyle bir teori öne sürmüş olduğudur. Nozick'in anarşist serbest piyasa görüşünden minimal devlete temelsiz, neden ve sonuçların tam olarak kurgulanmadığı argümanlarla ilerlediği düşünülmektedir (Rothbard, 1998: 250-252; Child, 1977: 24).

Nozick'in, doğa durumunu eşitlik, özgürlük ve çeşitli haklar bakımından Lockeçu ilkelerin sıkı bir takipçisi olarak ve özellikle emek kavramı ile ilişkisi bağlamında açıkladığı bilinmektedir. Bu hususta bir sorun olmamakla birlikte yorumcuların ortak kanısı düşünürün bir teorik temelden kaçınarak doğrudan olgulara yönelik açıklamalarda bulunduğu şeklindedir. Yine burada asıl önemli tartışma ise hakların devredilmesi, özel koruma şirketlerinin oluşumu ve tekelleşmesine kadar giden süreç üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu konuda radikal kanatta yer alan pek çok ekonomist, siyaset bilimci ve filozof içerisinde bulunmuş olduğu disiplin açısından çeşitli eleştirilerde bulunmaktadır. Örneğin serbest piyasa içerisinde irili ufaklı pek çok şirketin birlikte bulunduğunu ve bulunabileceğini düşünen Narveson, koruma hizmeti bakımından küçük şirketlere neredeyse hiçbir şans

tanımadığı için Nozick'i eleştirmekte ve bu hususta ikna edecek seviyede açıklamalarda bulunmadığına işaret etmektedir (Narveson, 2003: 10-11). Bu konuda Narveson'la hemfikir olan Rothbard ayrıca hem şirketlerin hem de bireylerin tutumları incelendiğinde bu görüşte önemli sorunların olduğunu belirtmektedir. Ona göre, söz konusu olan bireyler olduğunda aynı coğrafi bölgede bulunan kimselerin bir birlik oluşturmak adına aynı şirketin altında toplanmak gibi mutlak bir tutumlarının olması hatalı bir çıkarımdır. Benzer hatalı tahlil şirketlerin rekabet etmeyi hatta çatışmayı göze alarak tekel olmaya çalışacaklarına dair argümanda görülmektedir (Rothbard, 1996: 55). Bu argümanın aksinin gerçekleşme olasılığını değerlendiren Rothbard'a göre sürekli bir çatışmaya dönüşebilecek bu durumu müşterilerini kaybetme pahasına şirketler kabul etmeyecek ve uzlaşmayı tercih edebileceklerdir. Bu piyasalar içerisinde yer eden arabuluculuk faaliyetlerinin ve özel mahkemelerin işlemlerinin bu olası uzlaşma ortamının oluşması ve sürdürülmesinde etkin bir rol oynayacağını düşünmektedir (Rothbard, 1998: 234). Ardından bu analizlerle bağlantılı olarak daha üst ve yetkili bir yargı sistemi altında birleşmek gibi zorunlu tek bir uygulamanın olamayacağını, bu kamusal işlevleri yerine getirebilecek birden fazla kurumun olabileceğini ve nihayet özel hukuk sistemlerinin de var olabileceği başka bir politik senaryonun gerçekleşebileceğini ileri sürmektedir (Benson, 1990).

Nozick'in siyaset kuramının diğerleri kadar eleştiri alan bir yönü de prosedürel haklara yönelik değerlendirmeleridir. O, bu konu hakkında net açıklamalarda bulunmamış aynı zamanda bazı argümanları kolaycı bir tutumla devlete geçişin bir yolu olarak kullanmıştır. Genellikle eleştirilerde bu noktada toplanmıştır. Örneğin Davidson prosedürel haklara dayanarak herhangi bir koruma şirketine bağlı olmayan bağımsızların adaleti gerçekleştirmek ya da bu yöndeki davranışlarını kısıtlamanın Nozick'in öne sürdüğü temel prensipler ve ahlaki ilkeler göz önüne alındığında dahi gerçekleşmeyeceğini düşünmektedir (Davidson, 1977).

Vargas'a göre (2010), yetkilendirme teorisinin en önemli eksikliği, herhangi bir temeli olmayan bir yapı üzerine ilgili görüşlerin kurulmuş olmasıdır. Bu haliyle, yetkilendirme teorisinin pratik değeri varsa bile sınırlıdır. Ayrıca, Nozick'in, satın almada orijinal bir adalet ilkesi sağlamak yerine yalnızca Locke'un mülkiyet teorisine atıfta bulunduğu da hayal kırıklığıyla işaret etmiştir. Çünkü bu tercih, Locke'un mülkiyet teorisinin tüm zayıflıklarını miras alır. Bu iddia özellikle önemlidir, çünkü her türlü mülkiyet hakkının temelini oluşturan edinme/kazanma teorisinin ilk ilkeleri kusurluysa, tüm yetkilendirme teorisi çökebilir.

Nozick'in haklı olarak elde edilen her şeyin adil bir şekilde devredilebileceği konusundaki ısrarı her durumda doğru değildir. Haklı olarak avukatlık, doktorluk veya mühendislik belgesi almış bir kişinin, bu belgeyi başkasına devretmesi doğru değildir. Aynı

şekilde Nozick'in transferin haklılığına dair açıklamaları köleliği bir dereceye kadar haklı çıkarıyor gibi görünür.

Nozick'in genel felsefesi değerlendirildiğinde ise, filozofun çeşitli güçlükleri aşmayı denerken yeni güçlükler yarattığı söylenebilir. "Bireylerin hakları vardır", "bu hakları kullanmak bakımından sınırsız bir yetkiye sahiptirler" ve bireylerin hakları yalnızca başkalarının haklarını ihlal ettiklerinde yasaklanabilir ve dahası cezalandırılabilir" argümanları düşünüldüğünde görüşün temel tezlerinde önemli sorunlar dikkati çekmektedir. Söz gelimi tazminat ilkesi bireylerin başkalarının haklarını ihlal etmemesine rağmen riskli eylemlerini yasaklamaya yönelik bir girişimdir. Fakat riskli bir eylemle karşılaşacağına kanaat getiren bir bireyin bu eylemi kısıtlamaya ya da engellemeye hakkı var mıdır? diye sorulduğunda cevap evet ise tazminat ilkesine gerek olmadığı cevap hayır ise tek bir ihlal koşulu belirtilen bu yasaklamanın tazminatla meşru bir hale kavuşturulamayacağı açıktır (Child, 1977: 26-29). Ayrıca Nozick belirli bir konuda neyin adil ya da kimin haklı olduğunun belirlenemediği durumlarda bir grubun daha özeldir bir şirket altında toplanmış olan kimselerin lehinde karar verirken karşı tarafı güvenli ve standartları belirli prosedürlerle karşılaşacağı ya da daha basit ifade edersek adil yargılama süreci ile ikna edebileceğini düşünmektedir.

Sonuç

Nozick'in bireysel özgürlük ve haklar konusunda öne sürdükleri siyaset felsefesine yeni bir soluk getirmiştir. Tıkanan, belirli dar bir alanda debelenen politik bu görüş Nozick gibi bazı düşünürler çerçevesinde kabuklarını kırabilmiş ve önemli alternatifler yaratmışlardır. Nozick'in ultra minimal bir devleti ön plana çıkardığı söylenmekle birlikte onun anarşist bir yapıya hiçbir zaman olanak tanımadığı hatta bu radikal düşünceyi en iyi şekilde anlayarak eleştiren isimlerden birisi olarak da filozofun kendisi gösterilebilir. Nozick'in *Anarşi, Devlet ve Ütopya* adlı eserinin ilk cümlelerinde de görülebileceği gibi bireylerin haklarının varlığına işaret edilir. Bu hakları ihlal etmeden devlet kurumunun nasıl bu sistem içerisinde yer alabileceğini tartışmaktadır. Nozick bu soruşturmanın sonucunda tazminat ilkesi temelinde bu olanağı makul bir zemine taşıdığını düşünmektedir. Bu çıkarım aynı zamanda Rawls'la birlikte yeniden gündeme getirilen refah devleti özelinde minimal devletin ötesine uzanan her tür devlet anlayışına da bir itirazı barındırmaktadır.

Nozick'in teorisinin üç temel ilkeye dayandığı söylenebilir. Bunlar, bir kişinin bir şeyi hak etmesi için sırasıyla gerçekleştirilmesi gereken; kazanmada adalet ilkesi, aktarımda adalet ilkesi ve düzeltme ilkesidir. Mülkiyet ve transferin makul ve meşru nedenleri ancak bu ilkeler etrafında sağlanabilir. Ancak, bize göre Nozick bu ilkelerin gerçekte nelerden oluştuğunu net olarak söylemez. Ayrıca edinmede orijinal bir adalet ilkesi sağlamak yerine, bizi Locke'un mülkiyet teorisine yönlendirir. Böyle yaparak, Locke'un mülkiyet teorisinin

tüm zayıflıklarını miras alır. Locke'un sözleriyle, "doğal durumunun uygunsuzlukları" veya böyle bir anda var olan yasal eksiklikler, devlete giden süreci belirleyen 'görünmez eli' harekete geçirir. Fakat daha sonra, bu argümanı elde etmenin daha pahalıya mal olacağı herhangi bir duruma doğru genişletir. Bu felsefi tutumla birlikte haklar teorisi bireylerin doğal haklarına değil, davranışın sosyal faydasına bağlı bir argümana dönüşür. Bunun yanı sıra Nozick, transferde adalet ilkesini tamamen göz ardı eder görünür. Sadece bir kişiden diğerine varlık aktarmanın mahiyetinin ne olduğunu nasıl bilebiliriz sorusu karşılıksız kalır? Yetkilendirme teorisi, insanların isterlerse varlıklarını başkalarına devretme konusunda özgür olduklarını öne sürmek dışında, bu soruya hiçbir yanıt vermez. Yeterince açıklanan tek ilke, düzeltme ilkesidir. Ancak bu ilkeyle ilgili açıklamaların herhangi bir anlam kazanması diğer iki ilkenin makul olmasına bağlıdır bu nedenle diğer iki ilke geçersizse, düzeltme ilkesi de geçersiz olacaktır. Peki bu adaletsizlikleri düzeltmek için ne kadar ileri gidebiliriz? Onlarca yıl önce olanları düzeltmek için neye göre karar verebilir veya hangi parametreyi kullanabiliriz?

Nozick'in görüşleri özellikle tazminat ilkesi geri kalmış bazı ülkelerde uygulanmak bakımından başarılı olabilir ama kompleks ilişkilerin yer etmiş olduğu ve belirli bir andan beri demokratik ve yasal bir şekilde dağıtımın ve bölüşümün yapıldığı ve bu nedenle adil bir işleyişin olduğu toplumlarda yetersiz kalacaktır. Ayrıca böylesi bir çaba belirli bir işlevi yerine getiremeyecek aksine yeni düzensizliklere neden olabilecektir. Fakat şunu belirtmek gerekir ki, Nozick'in teorisi, siyasi duruşları kesinlikle sağda olan bir dizi insanı memnun etmiş olabilir. Bu görüşlerin özellikle bu çevrede ve dolaylı olarak muhalif kanatta olumlu ya da olumsuz ciddi bir etki uyandırmış olduğu inkâr edilemez.

Nihayet Nozick'in kendi içerisinde var olan tutarsızlığı, özgürlükçü taahhütleri sınırlı felsefi bir ilgiye sahip olmasından kaynaklanır. Kaldı ki, Nozick'in kusurlarının çoğu, her türden deontoluk teoride göze çarpan benzer sorunlarının belirtirlerdir. Haklar teorisinin soyut eklemlemelerini somut kurallara tercüme etme sırasında yaşanan güçlüklerle yakın ilişkilidir. Bu nedenle Nozick'in özgürlükçü olmadığı, kısır bir döngü içerisinde liberal değerlerden ödün veren uygulamalar kullandığı ve anlatılan doğal sürecin işler zorlaştığında sorunlara cevap veremediği ve hatta bu nedenle bu görüşlerden özellikle vazgeçildiği gibi radikal yorumlar abartılı eleştiriler olarak görülmelidir.

Extended Abstract

Nozick, who has a wide range of interests, is one of the most influential political philosophers on the American tradition, along with Rawls. His first and most famous book, *Anarchy State and Utopia*, led to a revival of the discipline of social and political philosophy. Over the years, its strong challenge to the prevailing understanding of social justice and the role of the state is still a critical political issue. This book and its

implications are a powerful liberal alternative to distributive justice and other social welfare assumptions.

According to Nozick, the rights of individuals extend to the place where the rights of other people begin, as in the classical liberal understanding. Rights act as an insurmountable wall or fence, both while determining what people can do themselves and against the will of individuals who determine the limits of others' behaviour. In addition, what will happen if this limit is exceeded is highly controversial, especially in the state of nature. The direction and content of the discussion is determined around technical and professional issues such as whether to pass the state or if there will be such a transition, within the framework of what criteria and more importantly, which rights will be owned and to what extent.

Although Nozick asserts these rights based on classical liberal thought, he does not want to give up or transfer these rights at once and with a contract. Because in the state of nature, people have a rational structure that will pursue their individual benefits to the end, and when they encounter situations such as deception or violation of rights, they have the absolute power to take any necessary action regarding judgment.

To demarcate the principle of indemnity, we can constrain the conduct of the person performing any ordinary action that could pose a risk to an ordinary action for physical, social, or various other restrictive reasons. A person with epilepsy can be removed from the ordinary behaviour of driving a vehicle with a specified amount of compensation. We should say that with the compensation principle, only high-risk actions and actions that would create a great disadvantage if not prohibited will be restricted. However, it is worth reminding again that Nozick does not have a clear explanation of what kind of actions are high-risk actions and what are not in this category.

Nozick's views may be particularly successful in applying the principle of compensation in some backward countries, but will be insufficient in societies where legal distribution and distribution is made. In addition, such an effort will not be able to fulfil a specific function, but on the contrary, it may cause new irregularities. However, it cannot be denied that these views have had a serious impact, either positive or negative.

Kaynaklar

- Baryy, N. (1983). "The New Liberalism". *British Journal of Political Science*. V. 13, N. 1, 93-123.
- Benson, B. L. (1990). *The Enterprise of Law*. San Francisco, California: Pacific Research Institute.
- Childs, R. A. (1977). "The Invisible Hand Strikes Back". *Journal of Libertarian Studies*. V. 1, N. 1, 23-33.
- Cohen, G. A. (1995). *Self-Ownership, Freedom, and Equality*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Cowen, T. (2002). "How Far Back Should We Go?; Why Restitution Should be Small". *Fairfax*, George Mason University Press.
- Davidson, J. D. (1977). "Note on Anarchy, State, and Utopia". *Journal of Libertarian Studies*. V. 1, N. 4, 341-348.
- Fesser, E. (2003). *On Nozick*. Thomson Wadsworth: Belmont.
- Friedman, D. D. (1978). *The Machinery of Freedom -Guide to Radical Capitalism*. New York: Arlington House Pub.
- Goldsmith. (2015). "Nozick And His Entitlement Theory Philosophy Essay."
- UKEssays. ukessays.com, November 2018. Web. 26 April 2023.
<<https://www.ukessays.com/essays/philosophy/robert-nozick-and-his-entitlement-theory-philosophy-essay.php?vref=1>>.
- Hasnas, J. (2005). "Toward a Theory of Empirical Natural Rights". *Social Philosophy & Policy*. V. 22, N. 1, 111-147.
- Hayek, F. A. (1999). "Liberal Bir Sosyal Düzenin İlkeleri". (A. Yayla, Çev.). *Sosyal ve Siyasal Teori -Seçme Yazılar*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Kymlicka, W. (2004). *Çağdaş Siyaset Felsefesine Giriş*. (E. Kılıç, Çev.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Lemieux, P. (1994). *Anarko-Kapitalizm*. (Ç. Geleşen, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Locke, J. *Second Treatise On Government*. Ch. 5 Sec. 46(27).
- Locke, J. (2004). *Hükümet Üzerine İkinci İnceleme*. (F. Bakırcı, Çev.). Ankara: Babil.
- Nagel, T. (1981). "Libertarianism without Foundations". *Reading Nozick: Essays on Anarchy, State&Utopia*. (J. Paul, Totowa, Ed.). NJ: Rowman&Littlefield, 191-205.
- Narveson, J. (2003). "Minarchism". *Etica & Politica / Ethics & Politics*. 2, 1-14.
- Nozick, R. (1964). *Anarchy, State and Utopia*. New York: Basic Books.
- Nozick, R. (2000). *Anarşi, Devlet ve Ütopya*. (A. Oktay, Çev.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Raico, R. (2002). "Yirminci Yüzyıl'da Klasik Liberalizm". *Liberal Düşünce*. N. 27.
- Rothbard, M. N. (1996). *For A New Liberty: The Libertarian Manifesto*. San Francisco: Fox & Wilkes.
- Rothbard, M. N. (1998). *The Ethics of Liberty*. New York&London: New York University Press.
- Spooner, L. (1966). *No Treason: The Constitution of No Authority and A Letter to Thomas F. Bayard*. Larkspur, Col: Pine Tree Press.
- Spooner, L. (1971). *The Collected Works of Lysander Spooner*. (C. Shively, Ed.). Weston, Mass, M & S Press.
- Spooner L. (1972). *Let's Abolish Government*. New York: Arno Press.
- Vargas, B. (2009). *Republic Of Men: An Assessment Of Robert Nozick's Entitlement Theory*.

Theodore Brameld's Anthropological Education View

Dinemis Handan Yurtdakal Gönülal^{1,a,*}

¹ Department of English Preparatory Programme, School of Foreign Languages, Sivas Cumhuriyet University, Sivas, Türkiye

*Corresponding author

Research Article

Acknowledgement

This study was produced from the authors PhD thesis.

History

Received: 08/05/2023

Accepted: 29/06/2023

ABSTRACT

Theodore Brameld is an important educational philosopher who argues that education is not only individual development and knowledge transfer, but also a course that includes cultural diversity, democratic values and social transformation processes. It adopts an anthropological approach, emphasizing understanding the values and beliefs of different cultural groups. Brameld emphasizes that education should stress democratic values and that social justice, equality and freedom should play a central role in education. Supporting the ideas of critical thinking, creativity and social change, Brameld's educational approach promotes a more tolerant, conscious and effective citizenship. Brameld's understanding of anthropological education makes an important contribution to cultural diversity, democratic values and social transformation in education and supports the shaping of education policies and practices based on these values.

Keywords: Theodore Brameld, Anthropological Education, Cultural Diversity, Democratic Values, Social Transformation, Critical Thinking, Creativity, Educational Philosophy.

Theodore Brameld'in Antropolojik Eğitim Anlayışı

Bilgilendirme

Bu çalışma yazarın doktora tezinden üretilmiştir.

Süreç

Geliş: 08/05/2023

Kabul: 29/06/2023

Copyright

This work is licensed under
Creative Commons Attribution 4.0
International License

Öz

Theodore Brameld, eğitimin sadece bireysel gelişim ve bilgi aktarımı olmadığını, aynı zamanda kültürel çeşitlilik, demokratik değerler ve toplumsal dönüşüm evrelerini de içeren bir süreç olduğunu savunan önemli bir eğitim filozofudur. Antropolojik bir yaklaşım benimseyerek, farklı kültürel grupların değerlerini ve inançlarını anlamaya vurgu yapmaktadır. Brameld, eğitimin demokratik değerlere vurgu yapması gerektiğini ve toplumsal adaletin, eşitliğin ve özgürlüğün eğitimde merkezi bir rol oynaması gerektiğini vurgulamaktadır. Eleştirel düşünme, yaratıcılık ve sosyal değişim fikirlerini destekleyen Brameld'in eğitim anlayışı, daha hoşgörülü, bilinçli ve etkili bir vatandaşlık anlayışını teşvik etmektedir. Brameld'in antropolojik eğitim anlayışı, eğitimde kültürel çeşitlilik, demokratik değerler ve toplumsal dönüşüm konularında önemli bir katkı sunmaktadır ve eğitim politikalarının ve uygulamalarının bu değerlere dayalı olarak şekillenmesini desteklemektedir.

Anahtar Kelimeler: Theodore Brameld, Antropolojik Eğitim, Kültürel Çeşitlilik, Demokratik Değerler, Toplumsal Dönüşüm, Eleştirel Düşünme, Yaratıcılık, Eğitim Felsefesi.

^a dhgonulal@cumhuriyet.edu.tr

<https://orcid.org/000-0001-8318-7867>

How to Cite: Yurtdakal Gönülal, H, D, (2023) Theodore Brameld's Anthropological Education View, CUJOSS, 47(1): 131-140

Giriş

Theodore Brameld, eğitim teorisi ve pratiği üzerinde önemli bir etkisi olan, 20. yüzyıl Amerika'sındaki bir filozof ve eğitimciydi. Brameld özellikle eğitim ve kültür arasındaki ilişkiyle ilgilendi ve kültürel çeşitliliğin önemini ve eğitimde küresel bir bakış açısına duyulan ihtiyacı vurgulayan antropolojik bir eğitim görüşü geliştirdi.

Antropolojik eğitim görüşleri, eğitim felsefesi alanında çeşitli düşünürler tarafından ele alınmıştır. Bu görüşlerden biri, Theodore Brameld tarafından ortaya atılan "kültürolojik perspektif" kavramıdır (Brameld, 1957). Brameld'e göre, eğitim, kültürün bir yansımasıdır ve toplumun kültürel değerlerini ve normlarını yansıtmalıdır. Brameld, eğitimin, toplumsal dönüşümü destekleyen bir araç olarak kullanılması gerektiğini savunmuştur (Brameld, 1965). Brameld'in antropolojik eğitim görüşü, eğitimin toplumsal, kültürel ve tarihsel bağlamını vurgulamaktadır. Ona göre, eğitim, bireyin kendi kültürünü ve toplumunu anlamasına ve değerlerini benimsemesine yardımcı olmalıdır (Brameld, 1969). Aynı zamanda, Brameld, eğitimin eleştirel düşünme ve sorgulama becerilerini geliştirmesi gerektiğini vurgulamaktadır (Brameld, 1977). Buna ek olarak, Brameld, eğitimin toplumsal adaleti ve eşitliği desteklemesi gerektiğini de savunmaktadır (Brameld, 1981).

Brameld, eğitimin kültürel çeşitlilik anlayışına dayandırılması ve okulların kültürlerarası anlayış ve iş birliğini teşvik edecek şekilde tasarlanması gerektiğine inanıyordu. Kültürel farklılıklara saygıyı teşvik ederek ve küresel vatandaşlık duygusunu teşvik ederek eğitimin daha adil ve barışçıl bir dünya yaratmada kritik bir rol oynayabileceğini savundu (Brameld, 1950).

Ona göre eğitim, bir nesilden diğerine bilgi, değer ve inançların aktarılmasını içeren kültürel bir süreç olarak anlaşılmalıdır. Eğitimin yalnızca kişinin kendi kültürünün bilgi ve değerlerini aktarmaması, aynı zamanda öğrencilere diğer kültürleri öğrenmeleri ve kültürel çeşitlilik adına bir takdir geliştirmeleri için fırsatlar sağlaması gerektiğine inanıyordu (Brameld, 1965).

Antropolojik eğitim görüşü, kültürel göreceliğin önemini ve diğer kültürleri kendi terimleriyle anlama ve saygı duyma ihtiyacını vurgulayan Franz Boas ve Ruth Benedict gibi antropologların çalışmalarından büyük ölçüde etkilenmiştir. Nitekim Brameld, eğitimin, her kültürün insan anlayışına benzersiz katkılarından dolayı değer verildiği ve saygı duyulduğu benzer bir kültürel görelilik ilkesine dayanması gerektiğine inanmıştır (Boas, 1940; Benedict 1934).

Brameld'in eğitimi kültürel bir süreç olarak görme vizyonu, onu eğitimde daha küresel bir bakış açısını tartışmaya da yöneltti. Ona göre eğitimin kişinin kendi kültürünü incelemekle sınırlı kalmaması gerektiğine, dünya kültürleri ve bunların insan bilgisine ve anlayışına katkılarına ilişkin geniş bir anlayış içermeliydi.

Bu küresel bakış açısına ulaşmak için Brameld, dünya kültürlerinin, dillerinin ve dinlerinin incelenmesini vurgulayan bir müfredatı savundu. Böyle bir müfredatın,

öğrencilerin küresel vatandaşlık duygusu geliştirmelerine ve daha adil ve barışçıl bir dünya için çalışma taahhüdü geliştirmelerine yardımcı olacağına inanıyordu (Brameld, 1957).

Brameld'in eğitime antropolojik bakış açısı, özellikle çok kültürlü eğitim alanında, eğitim teorisi ve pratiği üzerinde önemli bir etkiye sahip olmuştur. Kültürel çeşitliliğe ve küresel bakış açısına yaptığı vurgu, dünya çapında özellikle Amerika, Kanada ve Avustralya gibi çok kültürlü toplumların bulunduğu ülkelerde eğitim politikalarının ve müfredatın şekillenmesinde önemli bir rol oynamış ve çok kültürlü eğitim programlarının gelişimini etkilemiştir. Örneğin Brameld'in antropolojik eğitim görüşü, James A. Banks gibi çok kültürlü eğitim teorisyenlerinin düşüncelerini büyük ölçüde etkilemiştir (Banks, 2006).

Sonuç olarak, Theodore Brameld'in antropolojik eğitim görüşü, kültürel çeşitliliğin önemini ve eğitimde küresel bir bakış açısına duyulan ihtiyacı vurgulamaktadır. O, eğitimin kültürlerarası anlayışı ve iş birliğini teşvik eden kültürel bir süreç olması gerektiğine ve öğrencilere diğer kültürleri öğrenmeleri ve küresel vatandaşlık duygusu geliştirmeleri için fırsatlar sağlaması gerektiğine inanmaktadır. Brameld'in eğitim vizyonu, bugün dünya çapında çok kültürlü eğitim programlarının geliştirilmesinde etkili olmaya devam etmektedir.

Antropoloji ve Eğitim Kavramı Üzerine

Eğitim ve antropoloji arasındaki ilişki, son yıllarda kapsamlı bir araştırma konusu olmuştur. Antropologlar, farklı toplumlarda eğitimin rolünü anlamak için farklı yöntem ve teoriler uygulamaktadırlar. Eğitimciler ise kültürel olarak daha duyarlı ve kapsayıcı eğitim uygulamaları geliştirmek için antropolojik iç görülerden yararlanmaktadır. Burada tam manası ile kastedilen eğitimcilerin antropolojinin yöntemlerini kullanarak bir bakış açısı getiriyor olmalarıdır aynı zamanda. Bu bağlamda eğitim ve antropoloji arasındaki ilişki üzerine yürütülen temel çalışmalardan bazıları şunlardır:

Etnografik Eğitim Çalışmaları: Antropologlar, eğitimin kültürel değerler, inançlar ve uygulamalar tarafından nasıl şekillendiğini anlamak için farklı toplumlardaki okullar ve eğitim uygulamaları hakkında etnografik araştırmalar yürütmüşlerdir (Lave & Wenger, 1991). Bu çalışmalar, öğretmenlerin ve öğrencilerin rollerinin neler olduğu, bilgi ve kültürel değerlerin nasıl aktarıldıkları gibi eğitim ile sosyal eşitsizlik arasındaki ilişkiyi kuran konuları araştırmıştır (Moll, Amanti, Neff, & González 1992). Bu bağlamda eğitim, kültür ve toplumsal yapı arasındaki ilişkileri anlamak için antropolojik ve etnografik araştırmalar kullanılmıştır.

Kültürler Arası Öğrenme Çalışmaları: Antropologlar, farklı toplumlardaki eğitim uygulamalarını karşılaştırmak ve farklı kültürlerin eğitime yaklaşım biçimlerindeki benzerlikleri ve farklılıkları belirlemek için kültürler arası

öğrenme çalışmalar yürütmüşlerdir. Bu çalışmalar, eğitim uygulamalarını şekillendirmede kültürel bağlamın önemini vurgulamış ve öğrenme ve eğitimle ilgili evrenselci varsayımlara meydan okumuştur (Spindler, 1987).

Eğitim Teorisi ve Pratiğinde Antropolojik İç Görüler: Eğitimciler, kültürel olarak daha duyarlı ve kapsayıcı eğitim uygulamaları geliştirmek için antropolojik iç görülerden yararlandılar. Örneğin, kültür ve kültürel çeşitlilik antropolojik teorileri, kültürel farklılıklara saygıyı teşvik eden ve eğitimde sosyal eşitsizlik ve marjinalleşme konularını ele alan çok kültürlü eğitim programları geliştirmek için kullanılmıştır (Banks, 1993; Brameld, 1955).

Eğitim Politikası Üzerine Antropolojik Araştırma: Antropologlar, politika kararlarının kültürel değerler ve siyasi çıkarlar tarafından nasıl şekillendiğini anlamak için eğitim politikası üzerine de araştırmalar yürüttüler. Bu çalışmalar, eğitim politikasında dil ve kimliğin rolü, küreselleşmenin eğitim üzerindeki etkisi ve kültürel olarak duyarlı politikaları farklı bağlamlarda uygulamanın zorlukları gibi konuları araştırmıştır (Levinson & Holland, 1996; Anderson-Levitt, 2003).

Özetle, eğitim ve antropoloji arasındaki ilişkinin önemini, farklı toplumlarda eğitimin rolünü, öğrenmenin kültürel bağlamını, eğitim teorisinin ortaya çıkışında antropolojik iç görülerin uygulanmasını ve etkisini araştıran çalışmalar ile eğitime dair politika kararları gibi nice başlıklar kapsamlı şekilde araştırma konusu olmuştur (Heath, 2013). Eğitim ve antropoloji çalışmalarına önemli katkılarda bulunan birçok önemli bilim insanının mevcudiyeti bilinmektedir. Bunlardan biri Franz Boas, 20. Yüzyılın ilk zamanlarında Antropolojinin babası olarak kabul edilen Boas, dilbilim, arkeoloji, fizikî antropoloji ve kültür antropolojisi gibi farklı disiplinlerde çalışmalar yapmıştır. Boas, eğitim ve antropoloji arasındaki ilişkiyi, eğitimin bir kültürün diğerine adapte edilmesine yardımcı olduğunu savunarak ele almıştır. Franz Boas, Kızılderili toplumlarının kültürel çeşitliliği üzerine kapsamlı araştırmalar yürüten öncü bir antropologdu. İnsan davranışını ve kültürel uygulamaları anlamada kültürel görelliğin önemini savundu ve çalışmaları, kültürel antropoloji alanının gelişiminin temelini attı. Boas'ın kültürel çeşitlilik konusundaki iç görüşleri, özellikle çok kültürlü eğitim programlarının geliştirilmesinde, eğitim çalışmalarına uygulanmıştır (Boas, 1911).

İkinci önemli bir isim ise; Margaret Mead'dir. Mead, kültürlerarası etkileşim ve iletişim alanlarında çalışmalar yapmış bir antropologdur. Eğitim ve antropoloji arasındaki ilişkiye dair çalışmalarında, eğitimin kültürlerarası anlayış ve hoşgörüyü artırabileceğini ve bu sayede kültürlerarası iletişim ve iş birliğini kolaylaştırabileceğini savunmuştur. Kimi çevrelerce çığır açan bir kalıp içerisine alınan çalışmaları onun ilgilendiği diğer alanlardan birinin farklı toplumlar içerisindeki toplumsal cinsiyet ve cinsellik olduğunu göstermektedir. Araştırmaları, toplumsal cinsiyet rolleri ve cinsellik hakkındaki geleneksel Batılı fikirlere meydan okumuş ve kültürel çeşitlilik konusundaki görüşleri, özellikle toplumsal cinsiyeti içeren ve kültürel

olarak duyarlı eğitim uygulamalarının geliştirilmesinde, eğitim araştırmalarına uygulanmıştır (Mead, 1928).

George Spindler (20. yüzyılın ortaları) antropoloji ve eğitim arasındaki ilişkiye dair kapsamlı araştırmalar yapmıştır. Eğitim ve antropoloji arasındaki ilişkiye dair birçok önemli eser kaleme alan Spindler, eğitimin kültürlerarası anlayışı ve uyumu artırabileceğini ve toplumsal değişim ve gelişime de katkı sağlayabileceğini savunmuştur (Spindler, 1987).

Clifford Geertz, kültürel uygulamaları kültürel bağlamları içinde yorumlamanın önemini vurgulayan etkili bir antropologdu. Sembolik antropoloji üzerine çalışması, insan davranışını ve sosyal etkileşimleri şekillendirmede kültürel sembollerin ve anlamların rolünü vurguladı ve görüşleri, özellikle kültürel olarak duyarlı pedagojilerin geliştirilmesinde eğitim araştırmalarına uygulandı (Geertz, 1973).

Paulo Freire (20. yüzyılın sonları) eğitim ve antropoloji arasındaki ilişkiye dair önemli çalışmalar yapmış bir Brezilyalı eğitimci ve filozoftur. Freire, eğitimin insan hakları ve sosyal adalet mücadelesinde bir araç olarak kullanılabileceğini savunmuş ve eğitimde öğrenci merkezli yaklaşımların önemine dikkat çekmiştir.

Paulo Freire, eğitime eleştirel bir pedagoji yaklaşımı geliştirmiştir. Çalışmaları, öğrenme sürecinde diyalog ve eleştirel düşünmenin önemini ve eğitimde sosyal eşitsizlik ve baskı konularını ele alma ihtiyacını vurgulamıştır. Görüşleri, özellikle kritik çok kültürlü eğitim programlarının geliştirilmesindeki eğitim çalışmalarında uygulanmıştır (Freire, 1970).

Jean Lave, çıraklık ve gayri resmi öğrenme dahil olmak üzere farklı bağlamlarda öğrenme üzerine araştırmalar yürüten bir antropologdur. Çalışmaları, örgün eğitimin öğrenmedeki rolü hakkındaki geleneksel fikirlerle mücadele etmiş ve öğrenmeyi günlük bağlamlarda ve sosyal etkileşimlerde konumlandırmanın önemini vurgulamıştır (Lave, 1988).

Bu kimseler, eğitim ve antropoloji çalışmalarına katkıda bulunan birçok bilim insanı arasından sadece birkaç örneği oluşturmaktadırlar. Bu alanın disiplinler arası doğası, kültür, öğrenme ve eğitim arasındaki karmaşık ilişkiyi anlamak için antropoloji, eğitim, sosyoloji, psikoloji ve diğer alanlardan gelen görüşlerden yararlanan çok çeşitli araştırma ve burslara yol açmıştır.

Brameld'in Antropoloji ve Eğitim İlişkisi Üzerine Yaptığı Somut Çalışmalar

Brameld'in 1950'de yayınlanan "Patterns of Educational Philosophy" adlı kitabı, antropoloji ve eğitim arasındaki ilişkiye odaklanır ve bu konuda birçok önemli fikir sunar. Kitapta Brameld, insanların kültürlerinin, toplumsal yapılarının ve tarihsel süreçlerinin, eğitimin nasıl tasarlandığına ve uygulandığına doğrudan etki edip etmediğini tartışmıştır. Ayrıca, eğitimdeki farklı felsefi yaklaşımların, insanların farklı kültürel ve tarihsel arka planlarına göre değişebileceğini belirtir. Brameld, 1956'da yayınlanan "Education as Power" adlı kitabında da antropoloji ve eğitim arasındaki ilişkiye değinir. Bu kitapta

Brameld, eğitimin gücü ve etkisini ele alır ve eğitimdeki farklı yaklaşımların, güç ilişkilerini nasıl yansıttığına dikkat çeker.

Bu çalışmalar, Brameld'in antropoloji ve eğitim arasındaki ilişkiyi somutlaştıran örneklerdir. Theodore Brameld, antropoloji ve eğitim arasındaki ilişki üzerine özel bir çalışma yürütmezken, bir eğitimci ve filozof olarak yaptığı çalışmalar, antropolojik teori ve yöntemlerden büyük ölçüde etkilenmiştir (Brameld, 1950; Brameld, 1956).

Brameld'in eğitime antropolojik bakış açısı, eğitimde kültürel çeşitliliğin önemini ve diğer kültürleri anlama ve saygı duyma gereğini savunduğu "Eğitim Felsefesi Örüntüleri" (1950) adlı kitabında olduğu gibi diğer yazılarında da görülebilir. Argümanlarını desteklemek için onun Franz Boas ve Ruth Benedict gibi antropologların çalışmalarından da faydalandığına şahitlik edilebilir (Boas, 1911; Benedict, 1934).

Ek olarak, Brameld'in eğitime yaklaşımı, antropoloji, sosyoloji, psikoloji ve felsefe dahil olmak üzere bir dizi alandan yararlanan disiplinler arası bir bakış açısına dayanıyordu. Eğitimin, dünya ve insan deneyimine dair bütüncül bir anlayış yaratmak için farklı alanlardan gelen bilgileri bütünleştiren disiplinler arası bir girişim olması gerektiğine inanıyordu.

Brameld, antropoloji ve eğitim arasındaki ilişki üzerine özel bir çalışma yürütmemiş olsa da eğitime ilişkin antropolojik bakış açısı, özellikle çok kültürlü eğitim alanında, eğitim teorisi ve pratiği üzerinde önemli bir etkiye sahip olmuştur. Pek çok akademisyen, Brameld'in fikirlerini temel almış ve antropoloji ile eğitim arasındaki ilişki üzerine araştırmalar yürüterek, antropolojik yöntem ve teorilerin eğitim uygulamalarını geliştirmek ve kültürel çeşitliliği ve anlayışı teşvik etmek için nasıl uygulanabileceğine dair fikirler öne sürmüşlerdir.

Brameld'i Onlardan Farklı Kılan Nedir?

Theodore Brameld, antropoloji ve eğitim arasındaki ilişkiyi ele alan diğer antropolog ve eğitimcilerden farklı bir yaklaşım benimsemiştir. Brameld, eğitimi bir sosyal dönüşüm aracı olarak görmüş ve eğitim sistemini, toplumsal sorunların çözümü için bir araç olarak kullanmayı hedeflemiştir. Bu anlamda, Brameld'in yaklaşımı diğer antropolog ve eğitimcilerden farklıdır, çünkü diğerleri genellikle eğitimi kültürlerarası anlayış ve iletişimin geliştirilmesi amacıyla ele almışlardır.

Ayrıca, Brameld'in "Anthropological Educational Theory" adlı çalışması, eğitimin toplumsal değişim ve dönüşüme nasıl katkı sağlayabileceği konusunda çok yönlü bir yaklaşım sunmaktadır. Bu yaklaşım, diğer antropolog ve eğitimcilerden farklı olarak, eğitimin sadece kültürel farklılıkların anlaşılması ve hoşgörüsünün artırılması için değil, aynı zamanda toplumsal sorunların çözümü için de kullanılabileceğini savunmaktadır (Brameld, 1965).

Bu nedenle, Theodore Brameld'in antropoloji ve eğitim arasındaki ilişkiyi ele alan farklı bir yaklaşımı olduğu ve eğitimin toplumsal dönüşüme katkı sağlayabileceği konusunda öncü bir düşünür olduğu söylenebilir.

Theodore Brameld'in eğitim ve antropoloji üzerine çalışmaları, bu alanlardaki diğer önemli bilim adamlarının iç görülerinden etkilenirken, aynı zamanda kültürel çeşitliliğin önemini ve eğitime bütüncül, disiplinler arası bir yaklaşımın gerekliliğini vurgulayan kendine özgü bir eğitim yaklaşımını geliştirmiştir.

Eğitim alanına en önemli katkılarından biri, eğitim uygulamalarını şekillendirmede kültürel çeşitliliğin rolüne yaptığı vurgudur. Eğitimin kültürel farklılıkların takdirine ve diğer kültürleri anlama ve saygı duyma ihtiyacına dayanması gerektiğini savunur. Bu bakış açısı, antropolojik kültür ve kültürel çeşitlilik teorilerinden büyük ölçüde etkilenmiştir, ancak Brameld ayrıca felsefe, sosyoloji ve psikoloji dahil olmak üzere diğer alanlardan da iç görüler alır (Brameld, 1971).

Ayrıca, dünya ve insan deneyimine dair bütüncül bir anlayış yaratmak için farklı alanlardan iç görülerden yararlanan disiplinler arası bir eğitim yaklaşımı geliştirmiştir. Eğitimin, dünyaya dair daha kapsamlı ve incelikli bir anlayış yaratmak için farklı alanlardan bilgileri bir araya getiren bütünleştirici bir girişim olması gerektiğine de inanmıştır. O nedenle de aslında bu yaklaşım, o dönemde eğitimde yaygın olan daha dar, disipline özgü yaklaşımlardan farklıdır.

Son olarak, Brameld'in eğitim üzerine çalışması, eğitimin sosyal adaleti ve insanın gelişimini desteklemedeki rolüne yaptığı vurguyla da dikkate değerdi. Eğitimin bireyleri ve toplumu dönüştürme potansiyeline sahip olduğuna, fakat bu dönüşümün ancak sosyal adalet taahhüdü ve insan deneyiminin tüm yönlerinin birbirine bağlı olduğunun kabul edilmesiyle sağlanabileceğine inanıyordu.

Genel olarak, Theodore Brameld'in eğitim ve antropoloji üzerine çalışmaları, bu alanlardaki diğer önemli bilim adamlarının iç görülerinden etkilenmiş olsa da ayırt edici katkıları arasında kültürel çeşitliliğe yaptığı vurgu, eğitime disiplinler arası yaklaşımı ve sosyal adalet ve insanın gelişmesine olan bağlılığı yer almıştır.

Antropoloji ve Eğitim Kuramı Üzerine

Antropolojik teori ve eğitim teorisi birbiriyle yakından ilişkili ve birbirini bilgilendirmek ve şekillendirmek için kullanılabilecek iki alandır (Werner, 2017). Bu iki alanın kesişimini keşfederken dikkate alınması gereken bazı önemli noktalar şunlardır:

a) **Kültürel Görelilik:** Hem antropolojinin hem de eğitimin temel ilkelerinden biri kültürel görelilik kavramıdır. Bu fikir, insan davranışını değerlendirmek için evrensel standartların olmadığını ve kültürel değer ve inançların kendi bağlamları içinde anlaşılması ve saygı gösterilmesi gerektiğini öne sürer. Eğitimde kültürel görecelik, öğretmenlerin ve yöneticilerin öğrencilerinin kültürel geçmişlerini ve değerlerini daha iyi anlamalarına ve bunlara saygı duymalarına yardımcı olabilecek bir potansiyel taşımaktadır (Benedict, 1934).

b) **Sosyalleşme:** Antropolojik teori, sosyalleşmenin veya bireylerin kendi kültürlerinin normlarını ve değerlerini

öğrendiği sürecin önemini vurgular. Eğitimde, öğrenciler sadece bilgi ve beceri kazanmakla kalmayıp aynı zamanda toplumlarının değer ve inançları içinde sosyalleştiklerinden, sosyalleşme öğrenme sürecinin kilit bir bileşenidir (Durkheim, 1912).

c) Yapısal İşlevselcilik: Yapısal işlevselcilik, antropolojide bir toplumun farklı bölümlerinin karşılıklı bağımlılığını vurgulayan teorik bir çerçevedir. Eğitimde bu çerçeve, farklı kurumların (okullar, aileler ve dini kuruluşlar gibi) bireylerin sosyalleşmesini ve eğitimini şekillendirmek için nasıl birlikte çalıştığını anlamak adına uygulanabilir bir niteliktedir (Boas, 1911).

d) Yapılandırmacılık: Yapılandırmacılık, eğitimde önceki bilgi ve deneyimin öğrenmedeki rolünü vurgulayan teorik bir çerçevedir. Antropolojide bu çerçeve, kültürel bağlamın bireylerin deneyimlerini yorumlama ve anlamlandırma biçimini nasıl şekillendirdiğini anlamak için uygulanabilir (Vygotsky, 1977).

e) Eleştirel Pedagoji: Eleştirel pedagoji, eğitim sisteminde sosyal adalet ve eşitliğin önemini vurgulayan teorik bir eğitim çerçevesidir. Antropolojide bu çerçeve, güç ve eşitsizliğin farklı birey ve grupların eğitim deneyimlerini nasıl şekillendirdiğini anlamak bakımından uygulanabilir (Freire, 1970).

Genel olarak, antropoloji ve eğitim teorisinin kesişimi, kültür, eğitim ve toplum arasındaki karmaşık etkileşimi anlamak için zengin bir çerçeve sağlar (Stambach, 2017). Eğitim teorisini ve pratiğine antropolojik bakış açıları dahil ederek, eğitimciler öğrencilerinin deneyimlerinin kültürel çeşitliliğini ve karmaşıklığını daha iyi anlayabilir ve bunlara yanıt verebilir.

Theodore Brameld'in Kültür Teorisi Üzerine

Theodore Brameld, kültürü ve onun insan davranışını şekillendirmedeki rolünü anlamak için kendine özgü bir yaklaşım geliştiren ve etki sahibi olan bir akademisyen ve eğitim filozofuydu. Brameld'in "kültür teorisi", kültürün karmaşık ve dinamik doğasını ve bunun sosyal ve eğitim sistemleri üzerindeki etkisini anlamının önemini vurgular.

Brameld'in kültür teorisinin kalbinde, kültürün tarih, coğrafya, ekonomi ve politika gibi çeşitli faktörler tarafından şekillendirilen dinamik ve sürekli gelişen bir sistem olduğu fikri vardır. Kültür, sabit ve durağan bir değerler ve inançlar dizisi değil, daha çok insan eylemi ve etkileşimi tarafından sürekli olarak şekillenen dinamik ve gelişen bir sistemdir.

Brameld'a göre kültür, inançlarımız, değerlerimiz ve tutumlarımız dahil olmak üzere insan davranışları üzerinde güçlü bir etki alanı oluşturmaktadır. Eğitimde kültür, eğitim kurumlarının amaçlarını ve uygulamalarını şekillendirmede kritik bir rol oynar ve öğrencilerin deneyimleri ve ortaya çıkan sonuçları üzerinde derin bir tesire sahiptir (Brameld, 1955).

Brameld'in kültür teorisi ayrıca kültürel göreliliğin önemini veya kültürel uygulamaların kendi kültürel bağlamları içinde anlaşılması ve değerlendirilmesi gerektiği fikrini vurgular. Bu yaklaşım, insan kültürlerinin

çeşitliliğini tanıır ve bu farklılıklara saygı duymanın ve değer vermenin önemini gösterir.

Onun savunduğu kültür teorisinin bir başka önemli yönü, kültürün yalnızca insan eyleminin bir ürünü olmadığı, aynı zamanda bu eylemi şekillendirmek ve yönlendirmek için bir araç olduğu fikridir. Kültürel uygulamalar ve inançlar, sosyal normları ve değerleri güçlendirmek veya onlara meydan okumak ve onları dönüştürmek için kullanılabilir.

Genel olarak, Brameld'in kültür teorisi, kültürün insan davranışı ve sosyal sistemlerdeki karmaşık rolünü anlamak için zengin ve incelikli bir yaklaşım sunar. Brameld'in teorisi, kültürün dinamik ve gelişen doğasını ve kültürel görecelik ile eleştirel düşüncenin önemini vurgulayarak, dünyamızın kültürel çeşitliliğini ve karmaşıklığını anlamak ve bunlara yanıt vermek için güçlü bir çerçeve sağlar (Brameld, 1970).

Theodore Brameld'in Antropoterapi Teorisine Giriş

"Antropoterapi: Teori ve Pratiğe Doğru", makalesinde Brameld, insan sorunlarını anlamak ve tedavi etmek adına bütüncül bir yaklaşım yaratmak için antropoloji ve psikoterapinin unsurlarını birleştiren bir "antropoterapi" teorisi geliştirmiştir.

Brameld'in antropoterapisinin merkezinde, insan problemlerinin genellikle kültürel ve sosyal faktörlerden kaynaklandığı ve bu etkenlerin daha iyi anlaşılmasının tesiri olan bir terapi için gerekli olduğu fikri vardır. Terapistlerin, danışanlarının sorunlarının kültürel ve sosyal bağlamını anlamaya çalışması ve bu sorunları kendi kültürel çerçeveleri içinde ele almak için stratejiler geliştirmek üzere onlarla birlikte çalışması gerektiğini savunur.

Antropoterapide kültürel göreceliğin önemini de vurgular. Bu yaklaşım, kültürel değerlerin ve inançların toplumlar arasında farklılık gösterdiğini ve terapinin danışanın özel kültürel bağlamına göre uyarlanması gerektiğini kabul eder. Örneğin, kolektivist bir kültürden bir danışanla çalışan bir terapist, sosyal bağları ve ilişkileri güçlendirmeye odaklanırken, bireyci bir kültürden bir danışanla çalışan bir terapist, benlik saygısı ve kişisel özerklik geliştirmeye odaklanabilir.

Onun antropoterapisinin bir diğer önemli yönü, eleştirel düşünme ve sosyal eylemin önemidir. Terapistlerin danışanlarına yalnızca kişisel sorunlarını çözmelerine yardımcı olmakla kalmayıp, aynı zamanda bu sorunlara katkıda bulunan daha geniş sosyal ve kültürel sistemleri değiştirmek ve dönüştürmek için onlarla birlikte çalışması gerektiğini savunur (Brameld, 1978).

Genel olarak, Brameld'in antropoterapi teorisi, kültürel bağlamı ve eleştirel düşüncüyü terapiye dahil etmenin önemini vurgulayarak, insan sorunlarını anlamak ve ele almak için kültürel açıdan hassas ve bütüncül bir yaklaşım sunar.

Theodore Brameld'in Antropoterapisinin Eğitimsel Sonuçları Nelerdir?

Theodore Brameld'in antropoterapisinin, özellikle eğitimcilerin kişisel, sosyal veya kültürel sorunlar yaşayan öğrencilerle nasıl çalışabilecekleri açısından birçok eğitimsel çıkarımı vardır. Brameld antropoterapisinin eğitimsel etkilerinden bazıları şöyle sıralanabilir:

- 1) Kültürel Duyarlılık: Brameld'in antropoterapi, bireylerin sorunlarının kültürel ve sosyal bağlamını anlamının önemini vurgular. Bir eğitim ortamında bu, eğitimcilerin öğrencilerinin kültürel geçmişlerini anlamaya ve onların benzersiz ihtiyaç ve deneyimlerine duyarlı olmaya çabalaması gerektiği anlamına gelir.
- 2) Bütüncül Yaklaşım: Antropoterapi, kültürel, sosyal, psikolojik ve fiziksel faktörler dahil olmak üzere bir bireyin yaşamının birçok yönünü dikkate alan bütüncül bir yaklaşımdır. Eğitimciler bu yaklaşımı öğrencilerinin sadece akademik performanslarını değil, genel sağlık durumlarını ele alarak desteklemek için kullanabilirler.
- 3) Sosyal Eylem: Antropoterapi, bireysel sorunlara katkıda bulunan daha geniş sosyal ve kültürel sistemleri ele almanın bir yolu olarak sosyal eylemi savunur. Eğitimciler, bu sistemlere meydan okumak ve daha adil ve hakkaniyetli bir toplum yaratmak ve çalışmak için öğrencilerini eleştirel düşünme vesilesiyle eyleme dahil edebilirler.
- 4) Uyarlanmış Müdahaleler: Antropoterapi, bireysel sorunları ele almak için herkese uyan tek bir yaklaşım olmadığını ve müdahalelerin her kişinin benzersiz ihtiyaçlarına ve kültürel bağlamına göre uyarlanması gerektiğini kabul eder. Eğitimciler, müdahalelerini öğrencilerinin kültürel ve sosyal bağlamlarına uyarlayarak bu yaklaşımı kullanabilirler.
- 5) İşbirlikçi Yaklaşım: Antropoterapi, terapist ve danışan arasındaki işbirlikçi yaklaşımın önemini vurgular. Eğitimciler, öğrencileriyle yakın bir şekilde çalışarak ve onları sorunlarını belirleme ve ele alma sürecine dahil ederek bu yaklaşımı uygulayabilirler (Brameld, 1978).

Genel olarak, Theodore Brameld'in antropoterapisinin eğitsel çıkarımları, öğrencilerin refahını desteklemek ve sorunlarını ele almak için kültürel olarak duyarlı, bütüncül ve işbirlikçi bir yaklaşımın önemini vurgulamaktadır.

"Kültürel Perspektifte Eğitim Felsefeleri" eserinde ise kültürel görelilik ve eleştirel çokkültürlülük üzerine fikirlerinin eğitimsel etkileri de vurgulanmıştır. Brameld'a göre "kültürel görecilik, diğer kültürlerin kendi benzersiz anlam ve değer sistemlerine sahip olduğu ve bu sistemlerin içsel olarak tutarlı ve onları tutanlar için anlamlı olduğu anlayışını ima eder" (Brameld, 1971, s. 13). Bu doğrultuda, her kültürün bireyinin değerlendirilmesi de o bireye özgü olmalıdır.

Eleştirel Çok Kültürlülük ile ilgili yorumu ise şu şekilde olmuştur: "Eleştirel birçok kültürülük, bir toplumdaki kültürel çeşitliliğin yalnızca yüzeysel bir gelenek ve alışkanlık meselesi olmadığını, köklerinin farklı anlam ve değer sistemlerinden kaynaklandığını kabul etmelidir... Gerçek bir anlayış ve takdiri teşvik etmelidir. Ve genellikle kültürel farklılıklarla ilişkilendirilen sosyal, politik ve

ekonomik eşitsizlikleri ortadan kaldırmak için çalışmalıdır" (s. 71).

Brameld'in kültürel görelilik ve eleştirel çokkültürlülük üzerine fikirlerinin eğitimsel çıkarımlarını kapsayan sözleri de şu şekilde sunulabilir: "Kültürel göreliliğin ve eleştirel çok kültürlülüğün eğitimsel sonuçları çok çeşitlidir... bunlar, kişinin kendi kültürel geleneklerinin eleştirel bir analizini, diğer kültürlerin değer ve anlamlarının tanınmasını ve kültürel farklılıklara sıklıkla eşlik eden eşitsizlikler ve adaletsizlikler olabilir" (s. 82). Bu bağlamda öğretmen eğitimi ile ilgili; "Öğretmen eğitimi programları, kültürel önyargıların ve varsayımların eleştirel bir analizini, kültürel çeşitliliğin takdirini ve kültürel farklılıkların eğitim sürecini etkileyebileceği yolların anlaşılmasını içerecek şekilde gözden geçirilmelidir" (s. 82). Müfredat noktasında ise: "Müfredat, farklı kültürlerin incelenmesini, insan bilgisi ve başarısına kültürel katkıların tanınmasını ve kültürel farklılıkların eğitim sürecini nasıl etkilediğinin araştırılmasını içerecek şekilde gözden geçirilmelidir" (s. 83). Böylelikle Brameld, kültürel görelilik ve eleştirel çokkültürlülük düşüncelerinin eğitimde nasıl hayat bulacağına dair çıkarım ve tavsiyelerde bulunmuştur.

Theodore Brameld'in "Japan: Culture, Education, and Change in Two Community" adlı kitabı içerisinde kültürel değişim ve eğitim konusundan dem vuran kısımlar aşağıda maddeler halinde verilmiştir.

1. Kültürel Değişim: "Kültürel değişimin sorunları çok sayıda ve karmaşıktır... Bunları anlama ve bunlarla başa çıkma görevi, kültürel geleneklerin ve değerlerin dikkatli bir analizini ve bunların incelenmesini içeren kapsamlı bir yaklaşımı gerektirir. Kültürü şekillendiren politik, ekonomik ve sosyal güçlerdir" (Brameld, 1971, s. 2).
2. Eğitim ve Kültürel Değişim: "Eğitim, kültürel değişimde çok önemli bir role sahiptir... eleştirel farkındalığı, sosyal sorumluluğu ve kültürel yenilenmeye bağlılığı geliştirmeye yardımcı olabilir" (s. 4).
3. Eğitimle İlgili Çıkarımlar: "Japonya'daki kültürel değişimin eğitimsel etkileri önemlidir... Bunlar, geleneksel eğitim uygulamalarının ve değerlerinin yeniden düşünülmesini ve hızla değişen bir toplumun ihtiyaçlarına daha duyarlı yeni yaklaşımların geliştirilmesini gerektirir" (s.11).
4. Toplum Katılımı: "Eğitimde toplum katılımı esastır... Ebeveynler, eğitimciler ve toplum liderleri, çocuklarının ve toplumlarının ihtiyaçlarına uygun eğitim programları oluşturmak için birlikte çalışmalıdır" (s. 12).
5. Kültürler Arası Anlayış: "Kültürler arası anlayışın geliştirilmesi de önemlidir... Diğer kültürlerin incelenmesi, kültürel çeşitliliğe karşı hoşgörü, anlayış ve takdirin geliştirilmesine yardımcı olabilir" (s. 12).

Floodwood Projesi Nedir?

Brameld'in Floodwood Projesi, Amerika Birleşik Devletleri'nde 1940'larda yürütülen bir eğitim projesidir. Bu proje, Theodore Brameld'in antropolojik yaklaşımını uygulamak amacıyla başlatılmıştır. Projenin amacı, öğrencilerin özgür düşünme, eleştirel düşünme ve yaratıcı

düşünme becerilerini geliştirerek, toplumsal dönüşümü sağlayacak nitelikli liderler yetiştirmektir.

Floodwood Projesi, Minnesota eyaletindeki küçük bir kasabada uygulanmıştır. Projenin ilk aşamasında, öğretmenler antropoloji ve sosyoloji gibi disiplinlerde eğitim almışlardır. Daha sonra, öğretmenler bu disiplinleri öğrencilerine aktararak, öğrencilerin eleştirel düşünme becerilerini geliştirmelerini sağlamışlardır. Ayrıca, öğrencilerin katılımıyla gerçekleştirilen sosyal etkinlikler, öğrencilerin toplumsal sorunları anlamalarına ve çözüm önerileri üretmelerine yardımcı olmuştur.

Floodwood Projesi, öğrencilere ve öğretmenlere, eğitimde antropolojik ve sosyolojik yaklaşımları kullanmanın önemini gösteren bir örnek olmuştur. Projenin sonuçları, öğrencilerin eleştirel düşünme becerilerinde önemli bir gelişme gösterdiğini ve proje sonrasında öğrencilerin toplumsal sorunlara daha duyarlı hale geldiğini göstermiştir. Ayrıca, Floodwood Projesi, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki eğitim sistemine antropolojik yaklaşımın uygulanmasına dair somut bir örnek olmuştur (Brameld, 1950; Thomas, 1999).

Floodwood Projesi'nin Amacı Nedir?

1944'te Theodore Brameld'in bir eğitim felsefecisi olarak kariyeri yükseliyordu; başlıca yazılarını 1. Dünya Savaşı'nı izleyen yirmi yıl içinde yazıyordu. Brameld, Chicago Üniversitesi'nde felsefe alanında doktorasını 1933'te almıştı. Altı yıl sonra, eğitim felsefesi alanında bir yüksek lisans programı oluşturmak için Minnesota Üniversitesi'ne gitti. Post-progresif bir eğitimci olduğunu iddia eden Brameld'in yeniden inşacılığı, ekonomi, politika ve kültürün dönüşümüne yardımcı olacak bir devlet okulu yaklaşımıydı. Brameld, yeniden inşacılığın modern bir toplumun kültürel özelemlerini Deweyen deneyimsellikten daha başarılı bir şekilde dile getirdiğini öne sürdü (Thomas, 1999).

Floodwood Projesi, 1944'te Floodwood, Minnesota'daki lisede yürütülen bir kurs olan Design for America'nın ve "yeniden yapılandırma" uygulamasında erken bir çabanın tarihsel bir hatırasıdır. Okulları sosyal değişim araçları olarak kullanmanın bir savunucusu olan Theodore Brameld'in yönetimindeki bu bir dönemlik çekirdek müfredat, gençlerin savaş sonrası Birleşik Devletler toplumunun boyutlarını demokratik bir şekilde nasıl değerlendirebileceklerini göstermek için tasarlanmıştır. Design for America sayısız zorluğu ve mütevazî başarısı ile, demokratik müzakere ve eylem yoluyla sosyal değişimi teşvik eden eğitim reformlarını savunan günümüz savunucuları için öğretici bir özellik taşımaktadır (Thomas, 1999).

Floodwood Projesinin belirli amaçlarından bazıları ise şunlardır:

1. Disiplin sınırlarını yıkarak ve disiplinler arası öğrenmeyi teşvik ederek öğrencileri dünyayı daha entegre ve bütünsel bir şekilde görmeye teşvik etmek.

2. Yerli halkların gelenekleri ve bilgilerinin yanı sıra yerleşimcilerin, çiftçilerin ve diğer grupların katkıları da dahil olmak üzere bölgenin kültürel tarihi ve çeşitliliğinin takdir edilmesini teşvik etmek.

3. Öğrencilerin araştırma, eleştirel düşünme ve analiz becerilerini etnografik saha çalışmasına ve diğer deneyimsel öğrenme etkinliklerine dahil ederek geliştirmek.

4. Öğrencileri kendi değerleri ve tutumları üzerinde düşünmeye ve bölgenin ve bir bütün olarak gezegenin geleceğini şekillendirmedeki rollerini düşünmeye teşvik ederek bir sosyal sorumluluk duygusu ve çevresel ve kültürel sürdürülebilirlik taahhüdüne ilham vermek.

Theodore Brameld'in antropolojik eğitim görüşü ile Floodwood Projesi arasında anlamlı bir ilişki mevcuttur. Floodwood Projesi, 1940'ların başında Brameld tarafından, antropoloji ve diğer sosyal bilimlerin içgörülerine dayanacak yeni bir eğitim yaklaşımı geliştirmek için başlatılan ortak bir çabaydı. Proje, kültürel çeşitliliği, sosyal adaleti ve insanın gelişimini teşvik edecek kapsamlı bir eğitim çerçevesi geliştirmek için bir grup eğitimci, antropolog ve diğer akademisyenleri bir araya getirdi.

Brameld'in antropolojik eğitim görüşü, kültürel çeşitliliği anlamının ve saygı duymanın önemini vurguluyordu ve bu bakış açısı, Floodwood Projesi'nin merkezinde yer alıyordu. Proje, antropoloji, sosyoloji, psikoloji ve felsefe dahil olmak üzere farklı alanlardan iç görülerden yararlanarak insan deneyimine dair daha kapsamlı ve incelikli bir anlayış geliştirmeyi amaçlıyordu (Thomas, 1999).

Floodwood Projesi'nin merkezinde, o dönemde yaygın olan dar, disipline özgü yaklaşımların ötesine geçecek bütüncü bir eğitim yaklaşımı oluşturma taahhüdü vardı. Proje, farklı alanlardan gelen bilgileri bütüncüleştirerek dünya ve insan deneyimine dair daha bütüncül bir anlayışı meydana getirmeyi amaçlıyordu.

Buna ek olarak, Floodwood Projesi aynı zamanda sosyal adalet ve insanî gelişme taahhüdüne de dayanıyordu. Proje dahilinde eğitim unsurunun sosyal adaleti teşvik etmenin ve daha adil ve hakkaniyetli bir toplum yaratmanın bir yolu olarak kullanılması amaçlanıyordu. Sosyal adalet olan bu bağlılık, Brameld'in daha iyi bir dünya yaratmada eğitimin dönüştürücü potansiyelini vurgulayan antropolojik eğitim görüşünün de merkezinde yer alıyordu.

Genel olarak, Floodwood Projesi, Brameld'in kültürel çeşitliliğin önemini, eğitime disiplinler arası yaklaşımları ve sosyal adalet ve insan gelişimine bağlılığı vurgulayan antropolojik eğitim görüşünün bir tezahürüydü. Proje, dünyanın ve insan deneyiminin daha kapsamlı bir şekilde anlaşılmasını teşvik edecek ve daha adil ve eşitlikçi bir toplum formu oluşturulmasına katkıda bulunacak yeni bir eğitim vizyonu yaratmayı amaçlıyordu.

Theodore Brameld, eğitime daha bütüncül ve entegre bir yaklaşımı teşvik etmenin bir yolu olarak disiplinler arası ve deneyimsel öğrenmeyi teşvik etmekle ilgilenen bir eğitim filozofuydu. Öğrencilerin yaşadıkları yerin doğal ve kültürel ortamı hakkında daha derin bir anlayış

geliştirmelerine yardımcı olacak bir program oluşturarak, Floodwood Projesini bu fikirleri uygulamaya koymanın bir yolu olarak görmüştü. Brameld, genellikle ezberci, ezberlemeyi ve bilginin ayrı disiplinlere ayrılmasını vurgulayan geleneksel eğitim yaklaşımlarının, öğrencileri sınıf dışında karşılaşacakları karmaşık ve birbirine bağlı dünyaya hazırlamada başarısız olduğuna inanıyordu. Disiplinler arası ve deneyimsel öğrenme için bir model olarak Floodwood Projesini kullanan Brameld, öğrenciler arasında eleştirel düşünmeyi, yaratıcılığı ve sosyal sorumluluk duygusunu geliştirmeyi umuyordu (Brameld, 1969).

Floodwood Projesi'nin Olumsuz Yanları Nelerdir?

Floodwood Projesi'nin disiplinler arası ve deneyimsel bir öğrenme programı olarak pek çok güce sahipken, dikkate alınması gereken ve aşağıda değinilmiş olan bazı potansiyel dezavantajlar içerdiği de düşünülmektedir:

1. Sınırlı erişilebilirlik: Floodwood Projesi, New York'un dışında uzak bir konumda yer alan ve belirli geçmişlere veya coğrafi bölgelere sahip öğrencilerin erişimini sınırlandırabilen bir yerleşim programıdır.
2. Sınırlı çeşitlilik: Program, bölgenin kültürel tarihini ve çeşitliliğini takdir etmeyi amaçlarken, öğrenci kitlesi sosyoekonomik durum, ırk ve diğer faktörler açısından hala nispeten homojendir.
3. Sınırlı aktarılabirlik: Floodwood Projesi aracılığıyla kazanılan beceri ve bilgiler, uzun vadeli etkilerini sınırlandırabilecek diğer bağlamlara veya akademik disiplinlere kolayca aktarılamayabilir.
4. Sınırlı ölçeklenebilirlik: Floodwood Projesi, daha fazla sayıda öğrenciye ulaşmak için çoğaltılması veya ölçeklendirilmesi zor olabilecek nispeten küçük ölçekli bir programdır.
5. Yanlılık potansiyeli: Herhangi bir eğitim programında olduğu gibi, ders materyallerinin, öğretmenlerin ve diğer program öğelerinin seçiminde, öğrencilerin edindiği bakış açılarını ve bilgilerini etkileyebilecek bir yanlılık potansiyeli vardır.

Floodwood Projesi'nin aşağıdakiler de dahil olmak üzere birçok olumlu sonucu da olmuştur:

1. Disiplinler arası ve deneyimsel öğrenmenin daha iyi anlaşılması: Floodwood Projesi aracılığıyla öğrenciler, disiplinler arası ve deneyimsel öğrenmenin değeri ve bu yaklaşımların karmaşık çevresel ve sosyal sorunları ele almak için nasıl kullanılabileceği konusunda daha derin bir anlayış kazandılar.
2. Geliştirilmiş eleştirel düşünme ve araştırma becerileri: Floodwood Projesi, öğrencilerin etnografik saha çalışmasına ve diğer deneyimsel öğrenme etkinliklerine katılmasını sağlayarak daha güçlü eleştirel düşünme ve araştırma becerileri geliştirmelerine yardımcı olmuştur.
3. Artan sosyal sorumluluk duygusu: Floodwood Projesi, öğrencileri kendi değerleri ve tutumları üzerinde düşünmeye ve bölgenin ve bir bütün olarak gezegenin

geleceğini şekillendirmedeki rollerini düşünmeye teşvik ederek, katılımcılar arasında daha büyük bir sosyal sorumluluk duygusuna ilham vermiştir.

4. Mezunlar ağının geliştirilmesi: Floodwood Projesi, ortak bir deneyimi ve değerleri paylaşan, gelecekte sürekli destek ve iş birliği fırsatları sağlayabilecek bir mezunlar topluluğu yaratmıştır.

Bu sonuçları ölçmek zor olsa da Floodwood Projesi'nin disiplinler arası ve deneyimsel öğrenmeyi teşvik etme, eleştirel düşünmeyi ve sosyal sorumluluğu teşvik etme hedeflerine ulaşmada başarılı olduğu önem sürülmüştür. Smith, Stanley ve Shores' a göre (1950); Design for America; etkili sinoptik ders müfredatı geliştirmenin, toplumun üyeleri için bu insani ihtiyaçları karşılamak amacıyla sosyal olarak hareket etmenin hem yeni hem de eski yolları olan kültürel unsurları dikkate aldığını ve ayarladığını ileri sürmüşlerdir. Sosyal boyutları ele alabilen bir müfredat oluşturmak için, standart müfredat modellerinin yerine "sosyal problemler çekirdeği" kavramı ortaya konulmuştur. Bu programın pratikte nasıl görüldüğünün bir örneği olarak, yazarlar Floodwood projesine atıfta bulunmuşlardır (Smith, Stanley & Shores, 1950).

Brameld'in Floodwood Projesi'nin Antropolojik Çıkarımları

Floodwood Projesi, Theodore Brameld'in antropolojik yaklaşımını uygulayarak yürütülen bir eğitim projesidir. Bu proje, eğitimde antropolojik yaklaşımın kullanımının önemini gösteren bir örnek olmuştur. Floodwood Projesi'nin antropolojik çıkarımları şunlardır:

1. Kültürel Çokluğun Kabul Edilmesi: Floodwood Projesi, öğrencilere kültürel farklılıkların anlaşılması ve kabul edilmesi konusunda farkındalık kazandırmıştır. Öğrenciler, farklı kültürlerin nasıl farklı davranışlar sergilediğini ve bu farklı davranışların nedenleri hakkında bilgi edinmiştir.
2. Eleştirel Düşünme Becerilerinin Geliştirilmesi: Floodwood Projesi, öğrencilerin eleştirel düşünme becerilerini geliştirmeye yönelik bir eğitim modeli olmuştur. Öğrenciler, toplumsal sorunlar hakkında düşünme, araştırma yapma, sorunları analiz etme ve çözüm önerileri geliştirme becerileri kazanmıştır.
3. Sosyal Değişimin Önemi: Floodwood Projesi, eğitimin toplumsal dönüşüm için bir araç olduğunu vurgulamıştır. Proje, öğrencilere, toplumsal sorunların çözümü için eğitimin nasıl kullanılabileceği konusunda bir farkındalık kazandırmıştır.
4. Eğitim Sistemi Reformu: Floodwood Projesi, eğitim sistemine antropolojik yaklaşımın uygulanmasına dair bir örnek olarak görülmüştür. Bu proje, eğitim sisteminde bir reform yapılması gerektiği konusunda farkındalık yaratarak, eğitim sistemindeki değişimler için bir model olmuştur (Stanley, 1992).

Sonuç

Sonuç olarak, Floodwood Projesi, antropolojik yaklaşımın eğitimde kullanımının önemini gösteren bir misaldir. Proje, öğrencilere kültürel farklılıkların kabul edilmesi, eleştirel düşünme becerilerinin geliştirilmesi, toplumsal dönüşümün önemi ve eğitim sistemi reformu gibi antropolojik çıkarımların değerine vurgu yapmıştır.

Theodore Brameld'in antropolojik eğitim anlayışı, eğitimde kültürel çeşitlilik ve demokratik değerlere vurgu yaparak eğitim sisteminin dönüşümüne katkıda bulunmaktadır. Brameld, eğitimi sadece bireysel gelişim ve bilgi aktarımı olarak değil, aynı zamanda kültürel ve toplumsal dönüşüm süreçleri olarak da ele almaktadır. Antropolojik bir yaklaşım benimseyerek, farklı kültürel grupların değerlerini ve inançlarını anlamaya vurgu yapmaktadır. Bu yaklaşım, öğrencilere kültürel açıdan duyarlı, hoşgörülü ve kültürel çeşitlilikle başa çıkma becerilerini geliştirmelerine yardımcı olabilecek bir niteliktedir (Brameld, 1965).

Brameld, eğitimin demokratik değerlere vurgu yapması gerektiğini savunmaktadır. Eğitim, toplumsal adalet, eşitlik, özgürlük ve vatandaşlık bilincinin geliştirilmesine katkıda bulunmalıdır. Brameld, eğitim sisteminin, toplumsal dönüşümü ve demokratik değerleri destekleyen bir yapıya sahip olması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu, eğitim politikalarının ve uygulamalarının, toplumsal adalet ve eşitlik ilkesine dayalı olarak şekillenmesini gerektirir.

Brameld'in antropolojik eğitim anlayışı, eğitimde eleştirel düşünme, yaratıcılık, öğrenci merkezli yaklaşımlar ve sosyal değişim fikirlerini desteklemektedir. Brameld, öğrencilerin kendi düşüncelerini ifade etmelerini teşvik ederek ve eleştirel düşünme becerilerini geliştirerek, daha aktif ve bilinçli vatandaşlar olarak topluma katkıda bulunmalarını hedeflemektedir.

Sonuç olarak, Theodore Brameld'in antropolojik eğitim anlayışı, eğitimde kültürel çeşitlilik, demokratik değerler ve toplumsal dönüşüm gibi önemli konulara vurgu yapmaktadır. Brameld'in görüşleri, eğitimde daha ileri düzeyde hoşgörü, sosyal adalet ve eşitlik hedeflerine ulaşma potansiyeline sahip önemli bir eğitim felsefesi sunmaktadır.

Kaynaklar

- Anderson-Levitt, K. M. (2003). "A World Culture of Schooling?" In K. M. Anderson-Levitt (Ed.), *Local Meanings, Global Schooling: Anthropology and World Culture Theory* (pp. 1-26). New York: Palgrave Macmillan.
- Anderson-Levitt, K. M. (2012). *Anthropologies of education: A global guide to ethnographic studies of learning and schooling*. Berghahn Books.
- Banks, J.A. (1993). "The Canon Debate, Knowledge Construction, and Multicultural Education". *Educational Researcher*, 22(5), 4-14.
- Banks, J. A. (2006). *Race, Culture, and Education: The Selected Works of James A. Banks*. Birleşik Krallık: Taylor & Francis.
- Benedict, R. (1934). "Patterns of Culture". Boston: Houghton Mifflin Company.

- Boas, F. (1911). "The Mind of Primitive Man". MacMillan.
- Boas, F. (1940). "Race, Language and Culture". New York: Macmillan.
- Brameld, T. (1950). *Patterns of Educational Philosophy: Divergence and Convergence in Culturological Perspective*. New York: Holt, Rinehart and Winston.
- Brameld, T. (1955). "Cultural foundations of education: An interdisciplinary exploration". New York: Prentice-Hall.
- Brameld, T. (1957). *Patterns of Educational Philosophy: Divergence and Convergence in Culturological Perspective*. New York: Holt, Rinehart and Winston.
- Brameld, T. (1965). *Education as Power: A Marxist Interpretation*. Boston: Porter Sargent.
- Brameld, T. (1969). *The Uses of Philosophy in Education*. Boston: Porter Sargent.
- Brameld, T. (1971). Japonya: İki Toplumda Kültür, Eğitim ve Değişim. New York: Holt, Rinehart ve Winston.
- Brameld, T. (1971). Kültürel Açından Eğitim Felsefeleri. *Harvard Eğitim İncelemesi*, 41(1), 1-24.
- Brameld, T. (1974). *The Floodwood School: A Community of Learners*. New York: Teachers College Press.
- Brameld, T. (1977). *The Intellectuals and the Schools: A Study in Philosophical Analysis*. Boston: Porter Sargent.
- Brameld, T. (1978). "Anthropotherapy: Towards a Theory and Practice". *Journal of Anthropological Research*.
- Brameld, T. (1981). *Crisis in Education: The Sociological Interpretation*. New York: Teachers College Press.
- Candea, M. (2019). *The Social after Gabriel Tarde: Debates and Assessments*. New York: Routledge.
- Durkheim, E. (1915). *The Elementary Forms of the Religious Life: A Study in Religious Sociology*. Macmillan.
- Durkheim, E. (1977). *Education and sociology*. Free Press.
- Fisher, R. M. (2014). *Teaching Critics: How to Discuss Students' Work in Ways That Promote Learning*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Freire, P. (1970). "Pedagogy of the Oppressed". Herder and Herder.
- Geertz, C. (1973). *The interpretation of cultures: Selected essays*. Basic books.
- Geertz, C. (1973). "The Interpretation of Cultures". Basic Books.
- Heath, S. B., & McLaughlin, M. W. (1993). *Identity and Inner-City Youth: Beyond Ethnicity and Gender*. Teachers College Press.
- Heath, S. B. (2012). What can anthropology contribute to educational policy? *Anthropology & Education Quarterly*, 43(1), 86-98.
- Lave, J. (1988). "Cognition in Practice: Mind, Mathematics, and Culture in Everyday Life". Cambridge University Press.
- Lave, J., & Wenger, E. (1991). *Situated Learning: Legitimate Peripheral Participation*. Cambridge University Press.
- Lee, Y. J. (2015). The Contextual Effects of Culture on Learning and Development: Implications for Educational Innovation and Reform. In *Handbook of Research on Educational Communications and Technology* (pp. 99-110). Springer.
- Levinson, B. A., & Holland, D. C. (1996). "The Cultural Production of the Educated Person: An Introduction". In B. A. Levinson, D. E. Foley, & D. C. Holland (Eds.), *The Cultural Production of the Educated Person: Critical Ethnographies of Schooling and Local Practice* (pp. 1-54). Albany: State University of New York Press.
- Moll, L. C., Amanti, C., Neff, D., & González, N. (1992). Funds of Knowledge for Teaching: Using a Qualitative Approach to Connect Homes and Classrooms. *Theory into Practice*, 31(2), 132-141.
- Smith, O.B., Stanley, W.O. & Shores, J.H. (Yonkers, NY: World Book, 1950). *Fundamentals of Curriculum Development*.
- Spindler, G. D. (Ed.). (1987). *Education and Cultural Process: Anthropological Approaches*. Waveland Press.

- Stambach, A. (2017). *Anthropology of Education*. Oxford Bibliographies.
- Stanley, W. B. (1992). *Curriculum for utopia: Social reconstructionism and critical pedagogy in the postmodern era*. State University of New York Press.
- Vygotsky, L.S. (1978). "Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes". Harvard University Press.
- Werner, O., & David, J. L. (2017). *Educational Ethnography: Perspectives from the Field*. Springer.
- Willis, P. E. (1981). *Learning to Labor: How Working Class Kids Get Working Class Jobs*. Columbia University Press.

A Contribution to The Biography of Emine Semiye Letters Ms. Güzin

Süheyla Yüksel^{1,a,*}

¹ Department of Turkish Folklore, Faculty of Letters, Sivas Cumhuriyet University, Sivas, Türkiye

*Corresponding author

Research Article

History

Received: 28/04/2023

Accepted: 26/06/2023

ABSTRACT

It is possible to encounter the name of Emine Semiye in various studies conducted on the last periods of the Ottoman history, e.g., works on the Ottoman bureaucracy, Union and Progress Party, and Ottoman Democratic Party. The name of Emine Semiye, who contributed to education as a teacher in different periods, cities, and environments and participated in voluntary activities, particularly those on women's rights, is included in studies conducted in this regard. As she is the author of articles published in various newspapers and journals and literary works, Emine Semiye draws the interest of the literary world and the press. The letters written by Emine Semiye, who lived an extraordinary life considering the period in which she lived, have been significant documents to shed light on her biography and ideas. "Letters to Ms. Guzin", which is also the subject of this article, was published in *Yarin* (Tomorrow) journal. It is understood that these letters were not seen in independent works written on Emine Semiye. Her "Letters to Ms. Guzin" was published between October-December 1921. These letters are also important in that they were sent from Istanbul, which was occupied then, to Anatolia, where there was a national struggle for independence. In this paper, Emine Semiye's Letters have been examined under 7 headings, excluding "Introduction" and "Conclusion". These headings are: "The Journal Where the Letters Were Published, *Yarin*", "Emine Semiye's Letters and Articles Published in *Yarin*", "Ms. Guzin, the Addressee of the Letters", "The Contribution of the Letters to the Biography of Emine Semiye", "Letters to Ms. Guzin in Terms of Reflecting Emine Semiye's Intellectual World", and "Apostille". In this study, Emine Semiye's biography and intellectual world have not been rewritten. Rather, attention was drawn to the articles published in *Yarin*.

Keywords: *Emine Semiye, Yarin, Letter, women, national struggle, Anatolia.*

Emine Semiye Biyografisine Katkı: Güzin Hanım'a Mektuplar.

Süreç

Geliş: 28/04/2023

Kabul: 26/06/2023

Copyright

This work is licensed under
Creative Commons Attribution 4.0
International License

Öz

Osmanlı tarihinin son dönemlerine dair yapılan çalışmalarda, mesela Osmanlı bürokrasisinden, İttihat ve Terakki Fırkası ve Osmanlı Demokrat Fırkası'ndan söz edilirken Emine Semiye adıyla karşılaşılır. Öğretmen olarak farklı zamanlarda, şehirlerde, ortamlarda eğitime katkıda bulunan, gönüllülük esasına dayanan özellikle kadın haklarına yönelik faaliyetlere katılan Emine Semiye adı bu konularda yapılan çalışmalarda da geçer. Muhtelif gazete ve dergilerde yayımlanmış yazıların, edebî eserlerin sahibi olması sebebiyle Emine Semiye edebiyat ve basın alanı için de ilgi çekici bir isimdir. Özel ve siyasal hayatında verdiği kararlar ve bunları uygulaması bakımından devrine göre oldukça sıra dışı günler geçiren Emine Semiye'nin yazdığı mektuplar biyografisini ve düşüncelerini aydınlatmaya yardımcı olan önemli birer belge olmuştur. Bu makalenin konusu "Güzin Hanım'a Mektuplar" Ekim-Aralık 1921 arasında *Yarin* mecmuasında yayımlanmıştır ve işgal altındaki İstanbul'dan kurtuluş mücadelesi verilen Anadolu'ya gönderilmeleri açısından önemlidir. Emine Semiye'ye dair kaleme alınan müstakil eserlerde bu mektupların görülmediği anlaşılmaktadır. *Yarin*'daki Emine Semiye Mektupları "Giriş" ve "Sonuç" dışında 7 başlık altında değerlendirilmiştir: "Mektupların yayımlandığı mecmua *Yarin*", "Emine Semiye'nin *Yarin*'daki Mektuplarının ve Yazısının Künyesi", "Mektupların Muhatabı Güzin Hanım", "Mektupların Emine Semiye Biyografisine Katkıları", "Mektupların Gösterdiği İstanbul", "Emine Semiye'nin Düşünce, Dünyasını Yansıtmaya Bakımından Güzin Hanım'a Mektuplar", "Haşiye". Bu çalışmada Emine Semiye biyografisi ve düşünce dünyasına *Yarin*'daki yazılar çerçevesinde katkı sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: *Emine Semiye, Yarin, Mektup, Kadın, Millî Mücadele, Anadolu.*

^a syuksel58@hotmail.com

<https://orcid.org/000-0001-7513-9179>

How to Cite: Yüksel, S., (2023) A Contribution to The Biography of Emine Semiye Letters Ms. Güzin, CUJOSS, 47(1): 141-152

Giriş

Osmanlı tarihinin son dönemlerine dair muhtelif çalışmalarda Emine Semiye adıyla karşılaşmak

mümkündür. Mesela Osmanlı bürokrasisinden söz edilirken Ahmet Cevdet Paşa'nın iki kızından birisi olarak, İttihat ve Terakki Fırkası ve Osmanlı Demokrat Fırkası'na

dair yapılan araştırmalarda bu fırkaların üyeleri arasında Emine Semiye ismi de geçer.

Öğretmen olarak değişik zamanlarda, şehirlerde ve ortamlarda eğitime katkıda bulunan, gönüllülük esasına dayanan ve özellikle kadın haklarına yönelik faaliyetlere katılan Emine Semiye adı bu konularda yapılan çalışmalarda da yer bulur.

Bütün bunların yanı sıra muhtelif gazete ve dergilerde yayımlanmış yazıların, edebî eserlerin sahibi olması sebebiyle Emine Semiye edebiyat ve basın alanı için de ilgilenilen bir isimdir.

Farklı şehirler ve hatta ülkelerde yaşayan veya yaşamak zorunda kalan Emine Semiye'nin yazdığı mektuplar biyografisini ve düşüncelerini aydınlatmaya yardımcı olan önemli bir kaynak olmuştur. "Yazarın bir edebî tarz olarak mektubu romanlarında kullandığı, ayrıca muhtevaşı uygun yazışmalarından bazılarını gazetelerde yayımladığı görülmektedir" (Kaymaz, 2009: 44).

Emine Semiye Hanım'ın hayatı, eserleri üzerine hazırlanmış tezler, müstakil kitaplar ve makaleler vardır. Bu çalışmanın amacı da Emine Semiye biyografisini ve düşünce dünyasını yeniden yazmak değil, *Yarın*'daki yazılarına dikkat çekerek daha önce yapılan çalışmalara katkıda bulunmaktır. Bu sebeple yazarın biyografisine ve düşünce dünyasına dair verilen bilgiler, *Yarın*'daki yazılarını yorumlamaya katkılarıyla sınırlı tutulmuştur.

Yarın'daki Emine Semiye mektupları "Giriş" ve "Sonuç"un dışında, "Mektupların Yayımlandığı Mecmua: *Yarın*", "Emine Semiye'nin *Yarın*'daki Mektuplarının ve Yazısının Künyesi", "Mektupların Muhatabı Güzin Hanım", "Mektupların Emine Semiye Biyografisine Katkıları", "Mektupların Gösterdiği İstanbul", "Emine Semiye'nin Düşünce Dünyasını Yansıması Bakımından Güzin Hanım'a Mektuplar" ve "Haşiye" başlıkları altında değerlendirilmiştir.

Mektupların Yayımlandığı Mecmua: *Yarın*

Yarın, 13 Teşrinievvel 1337 (13 Ekim 1921)-15 Eylül 1338 (15 Eylül 1922) tarihleri arasında 43 sayı yayımlanmış haftalık bir mecmuadır. Mesul müdür Suphi Nuri bu görevini 34. sayıdan itibaren Tahsin Fazıl'a bırakmıştır. Yayın politikasını büyük ölçüde Celal ve Suphi Nuri İleri'nin belirlediği *Yarın*'ın sütunlarında kadın, edebiyat, fen, tarih, sosyal hayat, moda, spor gibi geniş bir yelpazede yazılar neşredilmiştir.

Kadın, dergide özellikle üzerinde durulan bir konu olarak dikkat çekmektedir. Genellikle kadının sosyal hayattaki yerine dair olan bu yazılar resimlerle de zenginleştirilmiştir. *Yarın*, kapaklarını da büyük ölçüde çağdaş görünümlü kadın resimleriyle süslemiştir.

Dergide edebî türlerden en fazla şiir tercih edilmiş, fenni yazılar günümüzde orijinalliğini yitirmiş tıbbi, teknolojik gelişmelere ayrılmıştır. Tarih, *Yarın*'da üzerinde durulan fakat geniş yer verilmeyen bir konudur. *Yarın*'ı

çıkarımlar hâlihazırdaki konulardan da uzak durmamış mesela 21. sayısının 1-4. Sayfalarını ölümünün ikinci yıldönümü sebebiyle Ömer Seyfettin'e ayrılmıştır (Ayata 2021: 28).

Yarın sütunlarını sıklıkla spor haberlerine ayırmıştır. 29 ve 43. sayılar spor özel sayıdır.

İstanbul'da yayımlanan *Yarın* Anadolu ile de irtibat hâlinindedir. 5 Haziran 1922'de Diyarbakır'da neşrine başlanan *Küçük Mecmua*'nın başyazısı "Çınaraltı", *Yarın*'ın 6 Temmuz 1922 tarihli 37. sayısında; Esat Ömer Eyyubi'nin "Gönlüm" isimli şiiri "*Trabzon'da münteşir Feyz gazetesinden naklen*" ibaresiyle *Yarın*'ın 18 Mayıs 1922 tarihli 31. sayısında yayımlanmıştır. 14 Eylül 1922 tarihli 42. sayı Millî Mücadele kahramanlarına ayrılmıştır. Örnekleri çoğaltmak mümkündür. Celal ve Nuri İleri'nin çıkardığı *İleri*, Millî Mücadele'yi destekleyen yayın organlarından biridir (Şapolyo, 1969: 190). *Yarın*'daki Anadolu'ya gösterilen ilginin sebebi gazeteye yön veren İleri kardeşlerin Millî Mücadele'ye ve Ankara hükümetine olan yakınlığı olmalıdır.

Emine Semiye'nin *Yarın*'daki Mektuplarının ve Yazısının Künyesi

Yarın'da Emine Semiye'nin Güzin Hanım'a yazdığı beş mektubu (nr. 1, 2, 3, 5, 11) dördüncü mektuptan sonra yer alan bir "Haşiye"si (nr. 5) ve "Meserretli Bir Günün Tesidi" (nr. 35) başlıklı bir yazısı bulunmaktadır. Güzin Hanım'a mektuplar *Yarın*'ın ilk sayısından itibaren yayımlanmaya başlar fakat "*İlk mektubuma mufassal bir cevap yazdığını, ahval dolayısıyla elime geçmediğini, sonraları da oraya gelmekliğim havadisi üzerine beni beklediğini yine şifaen bildiriyorsun. Ben de bu mazurietinizi kabul ettiğimden işte bak.. Üçüncü mektubumu da yazıyorum.*" (nr. 1: 15) cümlelerinden anlaşılacağı gibi ilk mektup aslında Emine Semiye'nin üçüncü mektubudur. Daha önce yazılan iki mektup yayımlanmamıştır. Aynı şekilde yayımlanmamış başka mektupların olması da muhtemeldir.

Yarın'daki mektuplar kişiye özel olmakla birlikte, yazışmanın yapıldığı tarih, mektupların yazıldığı ve gönderildiği coğrafyalar, yazarın kimliği açısından önem taşımaktadır. Mektuplar Ekim-Aralık 1921 arasında yazılmış ve yayımlanmıştır. Bu zaman aralığı Millî Mücadele'nin seyri açısından kritik, Türk tarihi açısından önemlidir. Bu zaman diliminde mektupların yazıldığı İstanbul ile gönderildiği Anadolu, birbirine coğrafi olarak yakın fakat yaşananlar açısından birbirinden uzak iki parçadır.

Yarın'daki Emine Semiye imzalı yazıların künyesi şu şekildedir (Miladi tarihler TTK sitesindeki Tarih Çevirme programından tespit edilmiştir.):

Güzin Hanım'a Mektuplar nr. 1, s. 15, 16; 13 Teşrinievvel 1337 (13 Ekim 1921), Mektubun üzerinde tarih yok.

Güzin Hanım'a İkinci Mektup nr. 2, s. 9; 20 Teşrinievvel 1337 (20 Ekim 1921), Mektubun üzerindeki tarih 14 Teşrinievvel 337 (14 Ekim 1921).

Güzin Hanım'a Üçüncü Mektup nr. 3, s. 15, 16; 27 Teşrinievvel 1337 (27 Ekim 1921), Mektubun üzerindeki tarih 23 Teşrinievvel 337 (23 Ekim 1921).

Güzin Hanım'a Mektup nr. 5, s. 14; 10 Teşrinisani 1337 (10 Kasım 1921), Mektubun üzerindeki tarih 28 Teşrinievvel 337 (28 Ekim 1921).

Haşiye nr. 5, s. 14, "Haşiye"nin üzerindeki tarih 3 Teşrinisani 337 (3 Kasım 1921).

Güzin Hanım'a Mektup nr. 11, s. 13; 29 Kanunuevvel 1337 (29 Aralık 1921), Mektubun üzerinde tarih yok.

Meserretli Bir Günün Tesidi nr. 35, s. 172; 22 Haziran 1338 (22 Haziran 1922).

2, 5, 11. sayıdaki mektuplar "Kadın" sütununda yayımlanmıştır. (Yarın'ın ilk sayısından 37. sayısına kadar bazı aksaklıklar olmakla birlikte süreklilik gösteren Seniye Servet bazen S(in). S(e). imzalı "Kadın ve Moda" başlığıyla genellikle "Kadın" sütununda yayımlanan yazılar mevcuttur. Mübahat Kütükoğlu, Cevdet Paşa'nın 1290'larda yazdığı mektuplarında "Semiye" isminin "Seniye" olarak geçtiğini söyler (1986: 220) Bu bilgi Seniye Servet isminin Emine Semiye tarafından kullanılan bir takma isim olabileceği ihtimalini düşündürmektedir. Konuya "Seniye" ismi etrafından bakınca adı Emine Semiye ile geçen bir başka "Seniye" ile karşılaşmaktadır. Naciye Neyyal hatıralarında, Emine Semiye Hanım'ın yakın arkadaşı, ailesine destek olmak için zaman zaman dikiş dikip el işi yapan "İttihatçı Seniye Hanım"dan (2004: 266-274) bahseder. Yarın'daki Seniye Servet imzasının Naciye Neyyal'in sözünü ettiği İttihatçı Seniye Hanım'a ait olması da ihtimal dâhilindedir. Bu iki ihtimalin de haricinde Seniye Servet ismi veya müstearı bambaşka birisi ya da bambaşka birisinin müstearı olabilir.)

Mektupların Muhatabı Güzin Hanım

Mektupların muhatabı Güzin Hanım hakkında bilgiler şimdilik Emine Semiye'nin yazdıklarıyla sınırlıdır, büyük ölçüde ilk iki mektupta yer alır ve bu bilgiler net tarihlerle desteklenememektedir.

İkinci mektuptaki

"Seninle ilk tanıştığım zaman 'fikir' cihetiyle pek milliyetperver olmana rağmen tavır ve mişvarının pek asri olmasına dikkat ederek sebebini sormuştum. Sen de bu hâlinin mütedeyyin bir aile içinde çocukluk terbiyesini aldıktan sonra, daha muntazam olan Beyrut Fransız mekteplerinde epeyce ilerlettiğin bir tahsilden münbais olduğunu söylemiştin." (nr. 2: 9)

cümleleri Emine Semiye ile Güzin Hanım'ın tanışıklıklarının çok eski olmadığını düşündürmekte, Güzin Hanım'ın ailesi ve eğitimiyle ilgili ipucu vermektedir.

Birinci mektuptaki,

"İzdivacından evvel, komşu olarak geçirdiğimiz bütün bir kış esnasında 'Beyrut' Fransız mektebinde kazandığın o nurlu fikirlerini ne kadar beğeniyor, azimkârlığın dolayısıyla da milletimizin sair kızları hakkında büyük faydalar umduğum için senin gibi aklı başında bir hanım kıza millî edebiyatımız hakkında fikirler vermekte iftiharlı bir haz duyuyordum." (nr. 1, s. 15)

sözleri de Güzin Hanım'ın Emine Semiye ile tanışmadan önce eğitim aldığı kuruma dair bilgi vermenin yanı sıra Emine Semiye ile Güzin Hanım arasında öğrenci-öğretmen ilişkisi olduğu şeklinde yorumlanabilir. Yazar burada "millî" sıfatını "bize ait olan" anlamında kullanmış olmalıdır.

Aynı mektubun başlangıcındaki

"Teyzeciğim, sana uzun mektuplar göndereceğim; sen de İstanbul'daki hanımlar mahafelinin modasından, eğlencesinden, ev meşgalesinden yani bütün içtimai hayatlarından bahsederek mektepli zamanlarımda olduğu gibi fikrimi tenmiyeye himmet et, dememiş miydin?.." (nr. 1, s. 15)

ifadesi Güzin Hanım'ın cemiyet hayatını merak eden bir kişi olduğunu ve iki kadın arasındaki eğitim ilişkisinin kurumsal bir okulda devam ettiğini düşündürmektedir ama mektuplarda bunu teyit edecek herhangi bir ifade yer almaz. Ayrıca Emine Semiye hakkında kaleme alınan çalışmalarda (Şefika Kurnaz, *Osmanlı Kadın Hareketinde Bir Öncü Emine Semiye Hayatı, Eserleri, Fikirleri*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2008.

Kadriye Kaymaz, *Gölgedeki Kalem Emine Semiye Bir Osmanlı Kadın Yazarının Düşünce Dünyası*, İstanbul: Küre Yayınları, 2009, Şahika Karaca, *Emine Semiye, Hayatı-Fikir Dünyası-Sanatı-Eserleri*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.) 1920 yılında Emine Semiye'nin İstanbul'da kurumsal bir okulda öğretmenlik yaptığına dair bilgiler bulunmamaktadır. Selanik yıllarında evini bir okul gibi kullanarak genç kızların eğitimine katkı sunan Emine Semiye (Kurnaz, 2008: 31) İstanbul'da da benzer bir girişimde bulunmuş olabilir.

Yarın'ın yine birinci sayısındaki mektuptan anlaşıldığına göre Güzin Hanım evlenerek "tatlı ve mukaddes halecanlarla dolu" (nr. 1: 15), "top, tüfek, sesleriyle, barut kokularıyla bunalan bir iklim"e (nr. 1: 15) gitmiştir. Burası Millî Mücadele'nin yaşandığı Anadolu'dur ve genç kadının orada "Hilal-i Ahmerdeki vazifesini ifa" (nr. 1: 15) ettiği belirtilmekte ama Güzin Hanım'ın evlenme telaşı, kızı Bihin'in doğması ve onun bakımı gibi gailelerle kendine mefkure edindiği "vatan kızlarımızın tenvirine hizmet" (nr. 1: 15) konusunu uygulamaya çıkaramamış olması ihtimalinden üzüntü duyulmaktadır. Bununla birlikte ikinci sayıdaki mektupta Emine Semiye Hanım açmayı hayal ettiği bir okuldan söz ettikten hemen sonra,

"Ümit ederim ki sizler orada maarif yolunda faydalı icraatınızla daha büyük adımlar atmışsınızdır. Anadolu'muzun sade hayatının saffetıyla mütehalli

yavrularının talim ve terbiyesi ne hayırlı ne faydalı bir meşgaledir. Bu hayırlı, faydalı meşgalelerden uzun uzun bahsetmeni rica eder gözlerimden öperim kızım.” (nr. 2, s. 9)

demekten kendini alamamıştır.

Emine Semiye Hanım diğer mektuplarında da zaman zaman birlikte geçirdikleri günlere atıfta bulunmaktadır fakat bu atıflarda söylenenler de yukarıdakilerden farklı değildir. Var olan bilgilerden hareketle çizilebilecek en net Güzin Hanım portresi, Emine Semiye ile bir süre komşuluk yapan, evlenerek Anadolu'ya giden, gönüllü olarak Hilal-i Ahmerde çalışan ve sosyal hayatta olanlara ilgi duyan genç bir kadın, şekindedir.

Bu sınırlı ipuçlarına rağmen “Güzin Hanım kim?” sorusuna cevap aranmıştır.

Mesela, Güzin Hanım'ın bir, bir buçuk yaşlarında olduğu tahmin edilen kızının ismi Bihin'dir. Çok yaygın olmayan bu ismin bir ipucu olabileceği varsayımıyla internet ortamında Bihin ismi merkezli araştırma yapılmış fakat bir sonuç elde edilememiştir.

Mektuplardan Güzin Hanım'ın sosyal duyarlılığı olan aktif bir kadın olduğu anlaşılmaktadır. Böyle bir kadının gazetelere de yazılar göndermesi imkân dâhilindedir fakat “Haşiye”de yer alan “*Neşrine henüz müsaade etmediğin mektubunda*” (nr. 5: 14) ifadesinden Güzin Hanım'ın ismini süreli yayınlarda görmek istemediği dolayısıyla herhangi bir gazete veya mecmuada ismine rastlamanın pek de mümkün olamayacağı düşünülmüştür. Bununla birlikte Güzin Hanım'ın Hilal-i Ahmerde çalıştığı bilgisinden hareketle *Türkiye Hilal-i Ahmer Mecmuaları*'nda Güzin ismi aranmış fakat bir sonuca ulaşılamamıştır. Yukarıda değinildiği gibi Güzin Hanım kadın, eğitim, moda gibi konularla da ilgilidir. Bu çerçevede, eğer yazdıysa, Güzin imzasının kadınlara yönelik süreli yayınlarda görülme olasılığından hareketle Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı tarafından hazırlanan *İstanbul Kütüphanelerindeki Eski Harfli Türkçe Kadın Dergileri Bibliyografyası*'na müracaat edilmiştir. Buna göre *Asar-ı Nisvan*'da birkaç şiir ve ev işleriyle ilgili iki yazının altında Güzin Şefik imzası vardır. Hâlbuki Emine Semiye'nin mektuplarında, muhatabı Güzin Hanım'ın şiir yazdığına olduğuna dair ima dahi yoktur.

Aynı katalogda “Babıali'den Güzin Nadir” imzalı *Kadınlar Dünyası* müdüriyetine hitaben yazılan iki mektup bulunmaktadır (*Kadınlar Dünyası*, nr. 29, 2 Mayıs 1329/15 Mayıs 1913, s. 4; nr. 64, 6 Haziran 1329 (19 Haziran 1913), s. 4.). Bu mektuplardan birisinde, ihtiyaç sahibi, dikiş bilen genç kızların istihdamına dair öneriler vardır (nr. 29: 4). Diğerinde ise görücü usulüyle evlilik konusunda *Kadınlar Dünyası*'na yazdığı yazılardan dolayı Mükerrer Belkıs'a teşekkür edilmektedir. Bu yazılar, mektuplarda çizilen kadın imajına daha fazla uymaktadır fakat bu kadar zayıf bir bağlantıyla mektupların muhatabı Güzin Hanım'ın *Kadınlar Dünyası*'na iki mektup gönderen Güzin Nadir

olduğu sonucuna varmak doğru değildir. Kaldı ki Güzin Nadir de meçhul bir isimdir.

Bütün bunların dışında, yukarıda da kullanılan “*Neşrine henüz müsaade etmediğin mektubunda*” (nr. 5: 14) ifadesinin çerçevesini genişleterek, mektupların muhatabının sadece kendi mektubunun değil isminin de bir mecmuada yer almasına müsaade etmediğini varsayıp, Emine Semiye Hanım'ın bu özel mektupları *Yarın*'da neşrederken muhatabının ismini değiştirmiş olabileceğini de düşünmek mümkündür.

Mektupların Emine Semiye Biyografisine Katkıları

Emine Semiye'nin Güzin Hanım'a mektupları Ekim-Aralık 1921 arasında, “Meserretli Bir Günün Tesidi” başlıklı yazısı da 22 Haziran 1338 (22 Haziran 1922) tarihinde yayımlanmıştır. Ekim 1921 ile Haziran 1922 arası Millî Mücadele'nin dönüm noktalarına tanıklık etmiştir. Şefika Kurnaz, “*Emine Semiye'nin Millî Mücadele ve Cumhuriyet dönemindeki hayatı araştırılmaya muhtaçtır*” (2008: 49) der. İşte *Yarın*'daki yazılar Emine Semiye'nin Millî Mücadele'nin cereyan ettiği o yıllardaki tasavvurları, İstanbul'un hangi semtinde oturduğu, günlük hayatı, düşünce dünyası hakkında bilgiler vermektedir.

İlk mektuptaki “*İlk mektubuma mufassal bir cevap yazdığını, ahval dolayısıyla elime geçmediğini, sonraları da oraya gelmekliğim havadisi üzerine beni beklediğini yine şifaen bildiriyorsun.*” (nr. 1: 15) cümlesinden Emine Semiye'nin o günlerde Anadolu'ya gitmesinin söz konusu olduğu anlaşılmaktadır. *Yarın*'ın 10 Teşrinisani 1337 (10 Kasım 1921) tarihli 5. sayısındaki mektupta geçen “*Evet kızım, bana öyle geliyor ki bir senedir hasretini çektiğim Anadolu'muzun vatanî muhabbetleri*” (nr. 5: 14) ifadesi ise bu tasavvurun yaklaşık bir senelik ömrü olduğunu göstermektedir.

“*O tarafa gelmek arzularım yanıp kül oluyorken*” (nr. 1: 15) diyen Emine Semiye'yi Anadolu'ya gitmekten alıkoyan maddi problemleri, sağlık sıkıntıları, sonradan ayrılmış olsa bile İttihatçı kimliği, (Mustafa Kemal Atatürk ve arkadaşları iç ve dış saiklerle zaman zaman İttihatçılara karşı mesafeli davranmışlardır.) veya sansasyonel olaylarla boşanmış olduğu eşi Reşit Paşa'nın o günlerdeki konumu olabilir. (Reşit Paşa 1919 yılında Sivas'a, 1920'de Kastamonu'ya vali olarak atanmış ve anlaşıldığı kadarıyla Millî Mücadele'nin yoğun olarak yaşadığı yıllarda sadece siyasi açıdan değil teşkilatlanma, eğitim açısından da aktif görevler üstlenmiştir (Gemici 2007, s. 34-135). Emine Semiye'den boşandıktan sonra evlendiği eşi Melek Reşit Hanım da Millî Mücadele'de kadınların örgütlenmesi konusunda faal rol oynamıştır (Baykal 1984, s. 108-126). Sağlık problemleri sebebiyle emekli olan Reşit Paşa Aralık 1922'de İstanbul'a dönmüştür. 1921 ve 1922 yıllarını Emine Semiye açısından değerlendirince şu sonuçlara ulaşılmaktadır:

Ekim-Aralık 1921'de Emine Semiye Anadolu'ya gitmek istiyor ama gerçekleştiriyor.

Haziran 1922’de Emine Semiye İstanbul’da.

10 Kanunuevvel 339 (10 Aralık 1923) tarihli *Birlik*’teki Eflatun Cem Güney’in bir yazıdan anlaşılacağı üzere yaklaşık bir aydır Sivas’ta görev yapmakta (Güney, 339/1923, s. 1).

Öyleyse Emine Semiye Anadolu’ya gitme tasavvurunu, eski eşi Anadolu’dayken değil onun İstanbul’a dönüşünden sonra hayata geçirebilmiştir, demek mümkündür.)

Yarın’ın 3. sayısında yayımlanan 23 Teşrinievvel 337 (23 Eylül 1921) tarihli mektubundan anlaşıldığına göre Emine Semiye yaklaşık altı aydır Üsküdar’da yaşamakta fakat eve haftada üç dört gün uğramaktadır (nr. 5: 14). Yazar mektuplarında Üsküdar’a dair duygu ve düşüncelerini dile getirmiş (nr. 3: 16, nr. 5: 14), evinin konumundan (nr. 5: 14), küçük bir hamalla olan diyalogundan (nr. 3: 15), yalnız İslamlarla alışveriş yapmak için hayli dolaştığından, odun-kömür tedarikinden, odun-kömür aldığı müteakıt zabitin fazla kâr peşinde koşmamasından duyduğu memnuniyetten, soba alış macerasından (nr. 5: 14) tramvayla (nr. 2: 9), vapurla (nr. 3: 16) yaptığı yolculuklardan söz etmiştir. Bu satırlar Emine Semiye’nin kalabalığın içinde fakat yalnız olduğu, her türlü işe koştuğu izlenimi vermektedir ve mektuplara yansıyan portre Naciye Neyyal’in hatıralarında (2004: 265) anlattığı Emine Semiye ile hiç uyuşmamaktadır. Ayrıca satır aralarında gizlenen yalnızlığın yazarın tercihiyle mi yoksa şartların zorlamasıyla mı olduğu konusunda yorum yapabilmek bile imkânsızdır. Kadriye Kaymaz, Emine Semiye’nin 1922’de tekrar eğitimciliğe başlamasına sebep olarak yaşadığı maddi sıkıntıları gösterir (2009: 33) ki mektuplarda anlatılanlar bu tespiti destekler niteliktedir.

Türk dostu olarak tanınan Claude Farrere’in İstanbul’daki bir gününden söz eden ve yazarın o güne tanıklığını anlatan 22 Haziran 338 (22 Haziran 1922) tarihli 35. sayıdaki “Meserretli Bir Günün Tesidi” başlıklı kısa hatıra Emine Semiye’nin *Yarın*’daki son yazısıdır. Claude Farrere 5 Haziran 1922’de İstanbul’a gelmiş 18 Haziran 1922’de İzmit’e gitmiştir. *Yarın*’ın 15 Haziran 338 (15 Haziran 1922) tarihli 34. sayısında (s. 156, 157) Claude Farrere’in katıldığı etkinlikler gün gün açıklanmıştır. Claude Farrere ve Emine Semiye’nin birlikte çekilmiş fotoğrafıyla zenginleştirilen “Meserretli Bir Günün Tesidi” başlıklı yazıdan Emine Semiye’nin bu etkinliklerden hangisine katıldığını tam olarak tespit etmek mümkün değildir fakat fotoğrafın Claude Farrere’in misafir olarak kaldığı Reşat Fuat Bey’in evinde çekildiği anlaşılmaktadır. (*Yarın*’ın 34. sayısındaki yazıda Claude Farrere’in Reşat Fuat Bey’in evinde kaldığı belirtilmiş ve “misafir olduğu oda”nın fotoğrafına yer verilmiştir. Bu oda, Emine Semiye ile Claude Farrer’in fotoğraflarının arka planı olarak görülmektedir.

Emine Semiye’nin Claude Farrer ile hangi etkinlikte görüştüğü konusunda başka bir ayrıntıya daha dikkat çekmek gerekir. Taha Toros’un *Mazi Cenneti* isimli

eserinde Claude Farrere’in İstanbul günlerinden bir fotoğraf karesi vardır. (1998, Albüm, Cevdet Paşa’nın Kızları) Bu fotoğrafta Claude Farrere’e, aralarında Emine Semiye’nin ablası Fatma Aliye’nin, Resneli Niyazi’nin hakaretleri karşısında savunduğu Selma’nın Rıza’nın (Kurnaz 2008, s. 140) da içinde bulunduğu bir grup eşlik etmektedir fakat Emine Semiye yer almaz.) Öyleyse Emine Semiye Haziran 1922’de İstanbul’dadır.

İbrahim Alaettin Gövsa *Meşhur Adamlar Hayatları-Eserleri* isimli eserinde Emine Semiye ile ilgili olarak, “1922’de Mektepçilik hayatına girerek altı sene Edirne, Sivas, Ordu ve Adana Kız Muallim Mekteplerinde ve beş yıl da İstanbul orta mekteplerinde edebiyat ve Türkçe muallimliği yapmış, sonra tekaüt olmuştur” (1933-1935: 404) der. *Yarın*’daki bu yazı ve resimden hareketle Gövsa’nın verdiği tarihi biraz daha netleştirip, “daha önce de eğitim-öğretim faaliyetleri olan Emine Semiye, Haziran 1922’den sonra mektepçilik hayatına yeniden girdi” demek yanlış olmayacaktır.

Mektupların Gösterdiği İstanbul

Emine Semiye’nin mektupları değerlendirilirken konuya mektupları gönderenin ve muhatabın kimliği açısından bakmak yanlış değil eksik olacaktır. Bu mektuplar işgal altındaki İstanbul’dan kurtuluş mücadelesi verilen Anadolu’ya gönderilmeleri açısından da önemlidir. Söz konusu mektupların cevapları yayımlanmadığı için Güzin Hanım’ın Anadolu ve orada yaşananlara dair bilgiler verip vermediği, veriyse neler söylediği bilinmemektedir. Emine Semiye’nin mektuplarında ise bütün bir İstanbul hayatını görmek tabii ki mümkün değildir ama açık olarak dile getirilen veya satır aralarında okunabilecek dikkat çekici bazı bilgiler bulunmaktadır.

Emine Semiye’nin mektupları İstanbul’da iki farklı dünyanın varlığını göstermektedir. Bir tarafta moda uygun giyinen genç kızlar kaldırımlarda “sıçrayarak” yürümekte Garp mukallidi beyler de çevreye aldirmaksızın “aşkdaşlık” etmektedir (nr. 1: 15).

Diğer tarafta maddi imkânsızlıklar çocukların eğitimden mahrum olmalarına, sağlıklarını hiçe sayarak çalışmak zorunda kalmalarına sebebiyet vermektedir. (nr. 3: 16) Bütün bu olumsuz koşullara rağmen ebeveynlerin kızlarını okula göndermek için kararlı, çocukların da okumak arzusuyla dolu olduğu anlaşılmaktadır. Mektuplar 1921 İstanbul’unda eğitime ulaşmanın zorluğu ile fakirliğin yan yana olduğunu gösterir. Yazar bunu çok duygusal cümlelerle anlatmıştır. Mesela ailesini geçindirmek zorunda olan Hikmet’in okul hasreti, “*Bir ananın gurbette kalan evladına karşı hissettiği tahassürler kadar derin, masum bir aşkın beyazımsı dumanları kadar hazin, vatan duygusu derecesinde kuvvetli*” (nr. 3: 16) bir “ah”a benzetilir.

Hâlbuki İstanbul’a gelen ve sayıları yüz bin tahmin edilen Rus muhacirler teşkilatlı olmaları sayesinde iş bulmuş, kendileri dilenmemiş evlatlarına da hamallık yaptırmamışlardır. (nr. 3: 16)

Mektuplar mevcut eğitim sistemine, o günlerdeki mekteplere dair görüş ve eleştiriler barındırmakta bunlar da yine şahit olunmuş veya işitilmiş olaylardan hareketle dile getirilmektedir.

Mesela ismi zikredilmeyen bir okulda maddi imkânsızlıklara rağmen okula devam eden bir yetimeden öğretmenler “evvel be-evvel başının kurdelaıyla yeni bir siyah önlük emre(der)”, “yarına kadar eskisini çıkararak yenisiyle giyinip gelmediği takdirde kovulacağını kati lisanla” (nr. 2: s. 9) anlatırlar. “Tahsile âşik” bu yetime öğretmenlerinin bu arzularını bin güçlkle yerine getirir ve kendisine verilen listedeki kitapları ancak yardım alarak temin eder ama “muallime hanımlar listesini kendileri verdikleri kitapları iade ederek daha yeni bir liste” (nr. 2: 9) verirler. Emine Semiye, şıklık konusunda ısrarlı olan bu öğretmenlerin doğru bir liste hazırlamayı eğitimci tehir etmelerini eleştirir ve onları “vazife-naşınaşlık”la suçlar.

Emine Semiye ikinci mektubunda, Darümuallimatta eğitim görmüş ve hâlihazırda bir okulda öğretmen olarak görev yapan bir hanımla tramvayda yaptığı bir görüşmeyi aktarır. Bu görüşmede genç muallime, Darümuallimatta “takdir şayan ıslahat yapan” Feridun Bey’in (Sözü edilen Feridun Bey’in askerlikten ayrıldıktan sonra eğitimin çeşitli kademelerinde görev alan, Darümuallimatta tarih öğretmeni olarak çalışan ve Feridun Vecdi imzasını kullanan Kazım Nami Duru olması ihtimali vardır. Bu ihtimal iki açıdan tartışılabilir. Birincisi, Kazım Nami Darümuallimatta müdür olarak görev yapmamıştır fakat bütün kurumlar gibi Darümuallimatta da savaş sonrası koşullarının getirdiği düzensizlik hâkimdir. Dolayısıyla kayıtlara geçmemiş kısa süreli bir görevlendirme olabilir. İkincisi *Yarın*’daki mektuplar 1921 yılında yayımlanmıştır. Hâlbuki biyografisine bakıldığında Kazım Nami’nin 1920’de Ankara’da olduğu görülmektedir. Bununla birlikte “genç muallime”nin dile getirdiği olayın tam olarak hangi yıl yaşandığı belirtilmemiştir. Kazım Nami, Anadolu’ya geçmeden önce içlerinde Çapa Kız Öğretmen Okulunun da bulunduğu bazı okullarda görev yapmış Mondros Mütarekesi’nden sonra kurulan hükümet onu kız öğretmen okulundan ayırmıştır. (Temizyürek-Dinçer) “Genç muallime”nin sözünü ettiği “müdürlükten çıkarıl”ma olayı bu hadise olabilir.

Hakkında yapılan çalışmalar Kazım Nami’nin eğitim konusunda üzerinde ciddiyetle durulacak görüşleri olduğunu ve oldukça kritik görevlerde bulunduğunu göstermektedir. Mesela, okul öncesi eğitime öğretmen yetiştirilmesi için Darümuallimatta açılan özel sınıfta ders vermiş, anaokullarındaki uygulamalar için Fransızcadan *Çocuk Bahçesi* isimli bir eser çevirmekle görevlendirilmiştir (Gurbetoğlu 2014, s. 230)

Kazım Nami (Feridun Vecdi) “Eğitim sistemimizin gençlerin kafalarını tika basa bilgilerle doldurduğunu ve bir terbiyeden yoksun olduğunu söyleyerek eleştirmiş ve ülkenin geleceğine faydalı olacak insanların yetiştirilmesini elzem görmüştür.” (Çelik, 2011, s. 45) Kazım Nami biyografisi, eğitimde takdire şayan ıslahatlar

yapabileceğini göstermektedir. Naciye Neyyal’in aktardığına göre Kazım Nami ile Emine Semiye’nin birbirini tanımadığı ve ortak dostları vardır. (2004, s. 269, 270.) birçok kişinin arzusu hilafına “müdürlükten çıkarıldığı”ni belirtir ve “Darümuallimata yeniden yazık oldu” (Genç muallimeyi “yeniden” diye vurgu yapmak zorunda bırakan “yazık oluş” I. Dünya Savaşı sonrasında yaşanan iktisadi, ekonomik ve sosyal kriz sebebiyle Darümuallimatta yapılmak zorunda kalınan değişiklikler olmalıdır. İder fakat açıklama yapmaz. Emine Semiye kendisine bu bilgiyi veren genç muallimenin söz konusu ıslahat esnasında “sert bir terbiye” alanlardan olduğunu düşünür, ona karşı hayranlıkla karışık bir şefkat duyar ve duygularını şöyle dile getirir:

“Ah sevimli Türk kızları! Kalplerinizin hakşinaslıkla dolu, hayrınız için sizi cezalandıran elleri takdis etmek kıymetini idrak etmeniz zihnimdeki bütün muzlim fikirlerimi silerek önümde beyaz ümit sayfaları açıyor.” (nr. 2: 9)

Mektuplardan İstanbul’da birçok “mütekait” zabitin olduğu sonucuna varmak da mümkündür. Okul masraflarını karşılayamayan bir kızın babası “mütekait zabıt”tir ve anne, kızının okula gitmesini sağlamak için mekteplerden birinde hademelik yapmaktadır. (nr. 2: 9) Babası öldüğü için hamallık yaparak ailesini geçindirmek zorunda kalan Hikmet’in bir eniştesi hamal diğeri “yüzbaşı mütekaidininden” dir. (nr. 3: 15) Emine Semiye odunu-kömürü, fazla kâr peşinde koşmayan bir “mütekait zabıt”ten sobasını “mütekait bir yüzbaşı”dan almıştır. (nr. 5: 14) Mütekait zabitlerin çokluğu ve içinde buldukları durumlar, imparatorluğun uzun yıllar süren savaşıardan ne kadar yorgun düştüğünün bir göstergesi olarak düşünülmelidir.

Emine Semiye’nin Düşünce Dünyasını Yansıması Bakımından Güzin Hanım’a Mektuplar.

Yarın’daki Emine Semiye imzaları yazarın o günlerdeki düşünce dünyasını yansıması bakımından da dikkat çekicidir. Bu mektuplarda yazar hayatı boyunca üzerinde durduğu meselelerden uzaklaşmamış ama onları çarşıda, vapurda, tramvayda tanıklık ettiği veya duyduğu olaylarla bütünleştirerek ve samimi bir üslupla dile getirmiştir. Dile getirilen düşünceleri; “Kadın-Çocuk-Terbiye-Eğitim-Mektep”, “Feminizm”, “Milliyetçilik-Türk milleti-İslamiyet” ve “Sosyalizm” başlıkları altında değerlendirmek mümkündür. 11. sayıda yayımlanan mektup, Feminizm nedir, tarihçesi gibi bilgiler içermesi bakımından diğerlerinden farklıdır ama yazar bu bilgileri de yaşadığı olaylarla destekleyerek vermiştir.

Kadın-Çocuk-Terbiye-Eğitim-Mektepler

Emine Semiye’ye dair kaleme alınan çalışmalarda yazarın sosyal, siyasi faaliyetleri ve fikirleri farklı başlıklar altında değerlendirilmiştir fakat hepsinde ortak olan başlık “kadın”dır çünkü onun düşünce dünyası, sosyal ve siyasi

faaliyetleri “kadın” etrafında şekillenmiştir demek yanlış olmayacaktır.

Emine Semiye'nin *Yarın*'daki yazıları da “kadın” ana teması etrafında olmakla birlikte teorik görüşleri değil hâlihazırdaki problemlere yönelik eleştirileri ve önerileri barındırmaktadır.

Bu bağlamda yazar ilk mektubunda üzerinde duracağı konuların çerçevesini çizer. Emine Semiye, “*her gencin hoşuna giden ‘moda’dan*” bahsetmek yerine Güzin Hanım'ın henüz konuşmaya başlayan kızı Bihin için daha faydalı olacağını düşündüğü “*terbiye ve mekteplerden*” (nr. 1: 15) başlamaya karar verir ve genellikle kadından hareketle görüşlerini dile getirir.

Emine Semiye'ye göre “*moda ne kadar ileri gittiyse ‘terbiye’imiz de o kadar geri kalmış(tır)*” (nr. 1: 15). Zengin ve orta hâlli aile hanımları şıklık yarışındadır, akşam ekmeğini düşünen fakir kızlar bile, “*bir ‘kostüm, tayyör, bir çift şık iskarpin ve ipekli çorap edinebilmek için üç gün aç kalmaya razı görün(mektedirler)*” (nr. 1: 15).

Bundan sonra sözü terbiye ve eğitime getiren yazar ikisini iç içe anlatır.

Emine Semiye'ye göre “*‘içtimai kadın inkılabımız’ın başlangıcında eski terbiye unutuldu ama yenisi tesis edilemedi. Yazar bu tespitte başka bir ayrıntıya dikkat çeker:*

“Terbiye deyince bunu eski zamanın her şeye baş eğdiren acz ve meskenet âdeti anlaşılmasın... Bu asırda şahsiyetimizi kendimize tanıttırmayan itiyatlardan uzaklaşarak bu ‘kadın inkılabımız’ın eşliğini atlarken tekemmül etmiş milletlerin ‘içtimai terbiye’lerini millî seciyemizle telif ve tesis mecburiyetindeyiz.” (nr. 1, s. 16)

Konu günlük yaşantıdan örneklerle de desteklenir. Emine Semiye'ye göre, tramvaylarda, vapurlarda kadınlar başkalarının iştmemesi gereken konuları birbirlerine anlatmaktadır. Gençler toplum değerlerine ters düşen davranışlar sergilemektedir. Bununla birlikte yazar, “*bu hoppalardan birçoğunun akıllı bir zevc ve iyi bir muhite kısmet olmuşa iyi bir ev kadını ve muhabbetli bir anne olarak ıslah-ı nefis ettiklerini*” görmüştür (nr. 1: 15). Demek ki bu yanlış davranışlar, genç kızların istidatlarından gelmemektedir. Emine Semiye bu konudaki önerisini şu şekilde özetler:

“Velilerinin takayyüdü ve gazetelerimizin tevali edeceği müessir hitabeleri onların henüz uyanmaya başlayan körpe fikirlerini pekâlâ ‘fazilet yolu’na çevirebilir, bu yüzden de, ‘cemiyet-i beşeriye’nin yarısını -bu senelerde şüphesiz azami kısmını dersek daha doğru olur- teşkil eden ‘cins-i latif!’eğer fazl u irfanıyla erkekleri mağlup ederek cismindeki letafeti vakarıyla örterse, koklanılıp soldurulacak bir çiçek yahut eskidikten sonra atılacak bir oyuncak olmaktan kurtulur” (nr. 1, s. 16).

Yazar hâlihazırdaki durumu, “*Havasımız arasında kibarane giyinmiş, sözünü sohbetini bilir hanımlarımız çoksa da, asıl ‘millet’imizi teşkil eden ‘ekseriyet’ tahsilden mahrum kalmadıklarına rağmen henüz tavırlarını ve sözlerini ‘kadınlık’ vakarıyla süsleyemiyorlar!..*” (nr 1, s. 16) cümleleriyle anlatır.

Yazara göre buradaki problem sadece okullarda verilen eğitimin yetersizliği değildir. Aile hayatında da yanlış uygulamalar vardır. Bunlardan birisi çocukların eğitiminin teslim edildiği görevlilerdir. Yazar, Paris'teki bir anısının ardından bu konuyla ilgili görüşlerini dile getirir. Ona göre “*Bizde hizmetçiler hatta mühim bir terbiye ameli olan dadılar bile ağızları bozuk, fikirleri hurafanla dolu, ellerinin hamuruyla henüz asrileşmeye başlayan aile hayatımıza karışıyorlar*” (nr. 2, s: 9). Emine Semiye bu problemin çözümünü açılacak özel okullarda bulur ve bir ütopyasını dile getirir:

“Ben, hususi olarak öyle bir mektep açmak isterdim ki orada değerli muallimler, müşfik mürebbiyeler fennî çocuk bakımını öğrenmiş dadılar, işini bilen famdöşabrlardan tutunuz da, hizmetçi ve aşçı kadınlara varıncaya kadar mükemmel surette yetişsin eyvah ki bu emellerin husulü büyük bir kudrete bağlı.” (nr. 2: 9)

Emine Semiye, toplumsal hayattaki davranış şekillerine yönelik eleştirilerini farklı sınıflara mensup çocuklar üzerinden de yapar. Üçüncü mektupta Üsküdar'daki küçük bir hamaldan bahsedilmektedir. Yazarın, “*Mektupların Gösterdiği İstanbul*” başlığında da sözü geçen küçük hamal Hikmet ve arkadaşıyla sohbeti sırasında yanlarından geçen, “*üstü başı düzgünce ve mektep çantası elinde kocaman bir oğlan çirkin bir şey*” yapar. Yanındaki “*Palas pare çocuklar umulmaz bir heyecanla kızarak ‘tövbe, terbiyesiz! Dağ başında mıyız? Eve kadar gidemedin mi?..*” (nr. 3: 15) demiştir. Bu anekdot Emine Semiye'nin mektuplarda zaman zaman dile getirdiği adabımuâşeret konusundaki hassasiyetine ve bunu bir zümreye değil bütün toplumda arayışına bir örnektir.

Emine Semiye adabımuâşeret çerçevesinde olması gereken terbiyeye dair görüşlerini, “*Terbiyenin esası umumi yerlerde evdeki laubalilikleri terk ederek sairlerin hukukuna tecavüzden katiyen çekinmektir; bunu için de -sayarsan, sayılırsın! - darbimeselini hiç unutmamalıdır.*” (nr. 1: 16) cümleleriyle de dile getirir.

Yarın'ın ikinci sayısında yayımlanan mektup yazarın Güzin Hanım'a dair ilk intibalarını aktarması ve onun eğitimine dair verilen bilgilerle başlar. Güzin Hanım'ın “*fikir cihetiyle pek milliyetperver olmasına rağmen tavır ve mişvarının pek asri*” (nr. 2: 9) olması Emine Semiye'nin dikkatini çekmiştir. Bunun sebebini sorduğunda genç kadın, “*mütedeyyin bir aile içinde çocukluk terbiyesini aldıktan sonra, daha muntazam olan Beyrut Fransız mekteplerinde epeyce ilerlettiği*” (nr. 2: 9) cevabını almıştır. Güzin Hanım örneği Emine Semiye'nin çocuk eğitiminin niteliği konusundaki görüşlerini açıklamasına

vesile olur. Yazara göre ilk terbiye millî, ikinci de asrî usulde olmalıdır (nr. 2: 9).

Mektuplar Emine Semiy'e'nin çocuklar konusunda ne kadar duyarlı, eğitim konusunda ne kadar hassas, kadının sosyal hayattaki yeri konusunda da ne kadar kaygılı olduğunu anlatmaktadır.

Feminizm

Emine Semiy'e kadın hakları konusunda görüşler ileri süren ve uygulanması için faaliyetlerde bulunan birisidir. Biyografisine dair yapılan çalışmalarda, yazarın kadın haklarının anahtar kelimesi "feminizm"i de kullandığı anlaşılmaktadır. Bu metinlerden birisi ablası Fatma Aliye'ye gönderdiği 29 Ekim 1908 tarihli mektuptur (Kaymaz, 2009: 63, 84). *İzler*'in 10 Şubat 1927 tarihli 25. sayısındaki son yazısı da "Feminizm Ne Demektir? başlığını taşımaktadır (Karaca, 2010: 79).

Emine Semiy'e, *Yarın*'ın 11. sayısındaki mektubuna "Bu hafta sana 'feminizm'den bahsedeceğim" (nr. 11: 13) diyerek başlar. Nitekim söz konusu mektup, kadının etkili bir birey olarak milletlerin hayatındaki yerinin tarihçesi ve 1921 İstanbul'unda feminizme yaklaşıma ayrılmıştır.

Yazar önce feminizmin dilimizdeki karşılığını bulmaya çalışır. "Nisviyet" ve "Kadınlık" olarak tercüme edildiğini, kendisinin bu kelimenin lisanımızdaki karşılığını bulamadığını söyler; feminizme karşılık bulmayı değil garptaki uygulamadan hareketle tanımını yapmayı tercih eder: "Garpta kadınları erkekler derecesinde hukuka nail etmek mesleğine 'feminizm' denilir. Biz de bunu öylece kabul edelim" (nr. 11: 13) şeklindeki bir tanımla görüşünü netleştirir. Daha sonra kuşbakışı bir nazarla kadının hak arama tarihçesini verir. Emine Semiy'e'ye göre iptidai devirlerde mağaralara kapatılan kadınlar maddi gücünü kaybedince manevi gücünü artırmış ve sahiplerine tahakküm etmiştir. Mesela Alankoa bu kuvveti "üç oğlunu da çadırına inen bir nurdan dünyaya getirdiğine milletini inandıra(rak)" (nr. 11: 13) kazanmıştır. Hakkında çok söz söylenebilecek olan bu konunun toplam bir sayfa hacminde olan bir mektupta oldukça yüzeysel anlatıldığını söylemek yanlış olmayacaktır. Kadriye Kaymaz, Emine Semiy'e'nin Celal Nuri tarafından çıkarılan *İleri*'deki yazılarında kadın meselesine dair düşüncelerini olgunlaştırdığına, daha cesur olduğuna ve içerik bakımından zenginleştirdiğine dikkat çekmiş, söz konusu yazılarda Moğol kraliçesi Alankoa ve Asur kraliçesi Semiramis'in de olduğu birçok isme yer verdiğini belirtmiştir (2009: 67, 68). Emine Semiy'e bu yazıların yayımlanışından (1919) iki yıl sonra (1921) Suphi Nuri'nin çıkardığı *Yarın*'daki mektubunda ilk çağlardan sadece Semiramis ve Alankoa ismini anmış ve sözü orta çağa getirmiştir. Bu durumda *Yarın*'daki mektubu feminizmin tarihçesi bakımından *İleri*'deki yazıların kısa bir tekrarı gibi düşünmek mümkündür.

Emine Semiy'e kadının sosyal hayattaki haklarını kaybetmesini "cins-i latif" olarak anılmasıyla açıklar. Ona göre,

"Asırlar geçtikçe yalnız 'cins-i latif' tabirinin mutazammın olduğu 'güzellik ve zerafet' kelimelerine mevsuf olan kadınların ziynete ve sefahate inhimakları artmış ve adeta erkeklerin keyfine müteallık birer oyuncak derekesine inmiş olduklarından 'içtimai hayat'taki bariz hakları bile sönüp bitmiştir" (nr. 11: 13).

Yazar Katharina (Yazar, Martin Luther'in "benim beyni Kathi" (olarak andığı Katharine von Bora'yı kastetmiş olmalıdır.)ve Maria de Medici (Kocasının suikasta uğramasının ardından oğlu XIII Lois büyüene kadar kral naibi olarak ülkeyi yöneten Maria de Medici'yi kastetmiş olmalıdır.) isimlerini anar, onların "Erkekler üzerindeki hâkimiyet ve nüfuzları acaba söndürülmüş 'kadın' benliğinin muntakim bir uyanması değil miydi?" (nr. 11: 13) sorusunu yöneltir. Bu sorunun Emine Semiy'e'deki cevabı "evet" olsa gerektir.

Emine Semiy'e, "Hülâsa ilmi ve irfanıyla temayüz eden bu asrımız kadınları artık erkek tahakkümüne boyun eğmemek için hilelere müracaatla değil, hukukuna güvenerek meydana atılmışlardır." (nr. 11: 13) diyerek sözü aktüel zamana ve Türk kadınına getirir. Mektubun bu bölümünden itibaren yeniden o yılların İstanbul'undaki kadın manzaralarına ve hatıralara dönülür. Yazar kadının toplumsal hayata katılımı konusunda iki farklı yaşayış biçimine dikkat çeker. Birisinde, "bazı kibar ailelerde olduğu gibi çarşafı başlarında ve erkekleriyle beraber namuskârane yapılan müsamereler" (nr. 11: 13) vardır.

Diğerinde ise "teceddüt ve terakki"yi "zevk ve sefahat" (nr. 11: 13) sanarak ortaya serbestlikle atılan kadınlar vardır. Onlar eski terbiye mensuplarını gücendirmekle kalmayıp kendilerini "hâlâ 'cici bebek' olmak" (nr. 11: 13) felaketine duçar etmektedir.

Emine Semiy'e, kadının sosyal hayata katılımına dair değerlendirme yaparken erkeklerin aldığı tavırları da örnek gösterir. Bu tavırlardan birisi yazara yapılan bir şikâyette dile getirilir. Bir genç, "Feministlik yoktur, kadın da erkekler gibi aynı hukuka malik olmalıdır. Mesela yorgun argın işimden dönerken vapurlarda neden yerimi hanımlara terk edeyim?.." (nr. 11: 13) sözleriyle serzenişte bulunmuştur. Yazar bu serzenişe kadının toplumsal hayata iş gücüyle katılması karşısında İstanbul'daki başka bir davranış biçimine dikkat çekerek karşılık verir.

"Sizin gibi münevver gençlerimizden bize acıyanlar bulunur, fakat -tramvay kondüktörleri, şoförleri akşamüstü evlerine dönmeye uğraşan hanımları kollarından tuttıkları gibi sokağa fırlatmaktadırlar. Bereket versin bazı genç dinç mektepli ve memur hanımlara! Onlar keklik süratiyle sıçrayarak tramvaya atılmaktadırlar..." (nr. 11: 13)

der. Emine Semiy'e, Paris'te şahit olduğu bir olayı anlatır ve kadınların henüz yeteri kadar hür olmadıklarını bu sebeple onlara bu ayrıcalığın tanınması gerektiğini savunarak muhatabını ikna etmeye çalışır.

Bu mektup feminizm konusunda bir temenniye ve bir de tespiti barındırmaktadır. Yazarın temennisi kadınların toplumsal hayatta yer almasına yöneliktir ve erkeklerle birlikte namuskârane gece eğlencelerine giden kadınlar örneğinden hareketle dile getirilmiştir:

“Temenni edelim ki böyle zararsız temaslara erkeklerimizin gözleri ‘kadın’a alışır ve hanımlarımızın da cinsiyetlerine layık surette fazileti benimsemeler, mümkün olur...” (nr. 11: 13) Bu temenni, yazarın mektuplarda muhtelif örneklerle dile getirdiği adabımuaşerete karşı hassasiyetini ve “Milletimizi teşkil eden ‘ekseriyet’ tahsilden mahrum kalmadıklarına rağmen henüz tavırlarını ve sözlerini ‘kadınlık’ vakarıyla süsleyemiyorlar” (nr. 1: 15)

kaygısını yansıtır.

Emine Semiye’nin bu mektupta ifadesini bulan feminizme dair tespiti de bizde feminizmin nasıl kabul edilmesi gerektiğine yöneliktir: *“Biz ‘feminizm’i İslamiyetin muhadderata bahşettiği hukukun istirdadı olarak tanıyıp kabul etmeliyiz. Ondan fazlasını yalnız kadınlarımız değil, erkeklerimiz de henüz hazmedemezler!” (nr. 11: 13)* Ulaşılan bu sonuç dönemin toplumsal yapısına uygundur.

Milliyetçilik/Türk milleti/İslamiyet

Şahika Karaca Emine Semiye’nin fikrî serüvenini

“İçinde yaşadığı devrin ihtiyaçlarına göre siyasî fikirlerini gözden geçirerek buna göre tavırlar takınmış ve kalem tecrübelerinde bunları yansıtmıştır. Fikrî seyrine bakılırsa önce Osmanlı Devleti’nin resmî ideolojisi Osmanlıcılığı benimsediği, II. Meşrutiyet’in ilanını takip eden günlerde istibdat aleyhinde ve hürriyeti öven yazılar yazdığı ve sonrasında ise Türkçü düşüncenin etrafında yer aldığı tespit edilebilir.” (2010: 376)

şeklinde özetler. Yarı’daki mektuplarda sık sık Türk kimliğine atıfta bulunulması yazarın fikir serüvenindeki son halkaya işaret etmektedir.

Mektuplarda Emine Semiye’nin Türk milletine, tarihine olan hayranlığını dile getirmesine sebep olan ilk olay mektupların muhatabı Güzin Hanım’ın Anadolu’ya gitmiş olmasıdır. Yazar birinci mektubunda Güzin Hanım’ın *“top, tüfek sesleriyle, barut kokularıyla bunalan bir iklim” (nr. 1: 15)* gittiğini fakat oranın *“Türk kılıç ve süngülerinin şecaatiyle” (nr. 1: 15)* parladığını görünce mutlu olması gerektiğini dile getirir. Kendisi, *“İslam namusu ve Türk yurdu için kanını döken” (nr. 1: 15)* gazilerin yarasını saramadığı için mutsuzdur.

28 Teşrinievvel 337 (28 Ekim 1921) tarihli dördüncü mektubunun sonundaki *“Hemen Cenab-ı Hak cümlemizin gözbebeği olan Gazi Mustafa Kemal Paşa’yı ve diğer kahramanlarımızı tul-ı ömürle kati zaferlere mazhar*

buyursun da hepimiz mesut olalım.” (nr. 5: 14) sözleri de Emine Semiye’nin Millî Mücadele’yi takip ettiğini göstermektedir. Çünkü 5 Ağustos 1921’de TBMM tarafından Mustafa Kemal Paşa’ya başkomutanlık yetkisi verilmiş, 23 Ağustos 1921’de Sakarya Meydan Muharebesi başlamış ve 13 Eylül 1921’de sonuçlanmıştır.

Emine Semiye’yi Türk tarihi, kültürü hakkında düşünmeye sevk eden bir diğer sebep altı ay önce taşındığını söylediği Üsküdar’a duymaya başladığı yakınlık olmuştur. Mektuplar göstermektedir ki Emine Semiye fiziksel olarak Anadolu’ya gidememiş fakat oranın ruhunu ikamet ettiği Üsküdar’da hissetmeye başlamıştır.

Yazarın Üsküdar’ı anlatmaya ayırdığı iki mektubu (nr. 3: 15, 16; nr. 5: 14) sadece Üsküdar güzellemesi olarak değil yazarın Türklük bilincine varışının sembolik anlatımı olarak okunmalıdır. Bu bir yorum değil yazarın dile getirdiği bir gerçektir. Çünkü 28 Teşrinievvel 337 (28 Ekim 1921) tarihli mektubunda

“İskele, Yeni Cami, Şemsi Paşa, Kaptan Paşa Cami-i şerifleriyle Yeni Hamam’ın iki şişkin kubbesi gözlerime bu Müslümanlar yurdunun heybetli ve ulvi manzarasını arz ederken, beş altı senelik Avrupa hayatımda medeni icatların şaşasına kapılan hislerimin tekrar uyanmasıyla mazinin Türklüğe ait metrukatında bulduğum mübahat vakalarını manevi bir zevkle düşünmeye varıyorum!.” (nr. 5: 14)

der.

Emine Semiye Üsküdar’ın minarelerinden yükselen seslerde *“Altay’dan bu taraflara yayıldıklarından beri her gün daha muazzam hamaset menkıbeleriyle kendilerini tanıttırmaya uğraşan evvelki saf ve necip Türklerin torunları”nın “tehlil ve tevekkül” seslerini duyar.* Üsküdar köhne hâliyle gözleri okşamaz ama yazar *“onun ruhunda hiç eskimeyen ve çökmeyen yüksekliğin fikirleri”ne* derin hürmet beslemektedir (nr. 5: 14).

11. sayıdaki mektubunda feminizmi anlatırken tarihe adını yazdırmış güçlü kadınlar arasında Alankoa (Emine Semiye bu isme 23 Ekim 1919 tarihli *İleri’de* yayımlanan “Hayatta Kadının Hisse-i İştiraki” başlıklı yazısında da yer vermiştir. (Kaymaz 2009, s. 68, 84) “Alankoa, hem sözlü tarih geleneği çerçevesinde efsane ve destanlara konu edilmiş, hem de Moğollardan kalan ilk yazılı belgelerde Moğol hanlarının kutsal ana saydıkları ve şecerelerini dayandırdıkları Moğol hükümdar silsilesinin en başındaki isim olmuştur” (Türker, 2011: 30.) ismini de sayması Türk kimliğine duyduğu ilginin bir işareti olarak yorumlanabilir.

Yazar, Claude Farrere’in İstanbul’daki bir gününü anlattığı yazısında da (nr. 35: 172) Türk milletinin kahramanlığından söz etmiştir. Türklüğe duyduğu hayranlığın dile getirildiği satırlara bazen İslam, Müslüman kelimeleri eşlik eder. Yazar *“İslam namusu ve Türk yurdu için kanını döken fedakâr gaziler”in (nr.1: 15)* yarasını saramadığı için üzgündür. Ona göre *“Üsküdar’ın ulu*

mabetlerinde" (nr. 5: 14) bâkir bir İslam ruhu yaşamakta ve haykırmaktadır.

Emine Semiye'nin "İslam, Müslüman" kelimelerini kullanması değil bu kelimelere yüklediği anlam devri ve fikir dünyası bakımından yorumlanabilir.

Mesela, yukarıda başka bir vesileyle dikkat çekilen "*Hemen Cenab-ı Hak cümlemizin gözbebeği olan Gazi Mustafa Kemal Paşa'yı ve diğer kahramanlarımızı tul-ı ömürle kati zaferlere mazhar buyursun da hepimiz mesut olalım*" (nr. 5: 14) temennisinin ardından, "*Himayesiz kalan İslamların ticareti müşkülât içindedir*" (nr. 5: 14) cümlesi tırnak içinde yazılmıştır. Bu cümledeki "İslamlar" kelimesi dinî değil millî bir aidiyete işaret ediyor olmalıdır. Emine Semiye bu cümlesiyle düşman işgalindeki İstanbul'da yaşananlara da dikkat çekmiştir.

Aynı şekilde, Müslüman ve gayrimüslim ayrımı gözetmeksizin Osmanlı kimliği altında birleşmesi gerektiğini düşünen ve bu birliğin sağlanmasında kadınlara görev yükleyen Emine Semiye'nin "*Yalnız İslamlarla alışverişte bulunmak azmi de beni bir hayli doluşturdu!..*", (nr. 15: 14) demesi onun düşünce dünyasındaki değişimin göstergesi olarak okunabilir.

Sosyalizm

Emine Semiye'nin dönemi için oldukça cesur denebilecek siyasi faaliyetleri vardır. Mübahat Kütükoğlu, "*Semiyye Hanım'ın bilinmeyen bir yönü de vardır. Siyasi hayatta faal rol oynamış; 1908'de İttihad ve Terakki ajansı olarak İstanbul-Selanik arasında vazife görmüştür*" (1986: 220) der. Daha sonra katıldığı Osmanlı Demokrat Fırkası ise Emine Semiye'nin fikir dünyasına Sosyalizmin kapılarını açmıştır (Kurnaz, 2008: 144). *Yarın*'daki mektuplarda bu düşüncenin izleri; küçük bir hamalla kurulan diyalog ve ona duyulan sevgi ve hayranlıkta (nr. 3: 15, 16), kız çocukların okula gitmesine engel olan maddi problemler karşısındaki isyanda (nr. 2: 9), himayesiz kalan tüccarın düştüğü müşkülât için taşıdığı kaygıda (nr. 5, s. 14) görülmektedir.

Haşiye

Dördüncü mektubun sonunda görülen "Haşiye", *Yeni Şark* mecmuasında yer alan Neriman Nüzhet'in bir yazısına dairdir. Söz konusu yazıda Emine Semiye'nin de adı anılarak o yılların kadın yazarları ve eserlerinden alaycı bir üslupla söz edilmiştir. Aynı yazı çalışan kadına yönelik eleştirel bir bakış da taşımaktadır. Emine Semiye "Haşiye"sinde çevresindekilerin bu yazıya cevap vermesini beklediğini ama kendisinin buna gerek görmediğini söyler. Neriman Nüzhet'i takma bir isim olarak düşünür.

Sonuç

Güzin Hanım'a Mektuplar, Emine Semiye'nin 1921 ve 1922'de yaşadığı semt, günlük hayatı ve yazarın o yıllardaki düşünce dünyasına dair bilgiler vermektedir. Bu mektuplarla, Emine Semiye hakkında yapılan çalışmalarda

eksik kaldığı dile getirilen bir zaman dilimi kısmen de olsa aydınlanmıştır.

Yarın'daki mektuplar Emine Semiye'yi Anadolu'da öğretmenlik yapmaya sevk eden psikolojik ve maddi süreci göstermektedir.

Emine Semiye, hayatını sadece bürokrat kızı, bürokrat eşi olarak yaşamak istememiş hayat çizgisine kendisi de yön vermeye çalışmıştır. Mektuplar göstermektedir ki 1920'ye gelindiğinde Emine Semiye eskisine göre çok daha sakin günler geçirmektedir.

Yarın'daki mektuplar Osmanlı'dan Cumhuriyet'e aydın kimliğiyle ön plana çıkan bir kadının düşüncelerinin nasıl ve hangi şartlarla şekillendiğini takip edebilmeye imkân tanımaktadır. Bu mektuplar yazarın düşünce dünyasının temelini oluşturan çocuk eğitimi, kadınların toplumsal hayattaki konumları gibi konulardan uzaklaşmamakla birlikte Türk kimliği konusunda önceki yazılarına göre çok daha hassas olduğunu göstermektedir.

Bütün bunlardan bağımsız olarak *Yarın*'daki mektuplar süreli yayınların sosyal bilimlerde yapılacak çalışmalar için önemli birer kaynak olduğunun bir kanıtı olarak da değerlendirilmelidir.

Extended Summary

It is possible to encounter the name of Emine Semiye in various studies conducted on the last periods of the Ottoman history. For example, in studies conducted on Union and Progress Party and Ottoman Democratic Party, when the Ottoman bureaucracy is in question, the name of Emine Semiye is mentioned among the members of these parties as one of the two daughters of Ahmet Cevdet Pasha.

The name of Emine Semiye, who contributed to education as a teacher in different periods, cities, and environments and participated in voluntary activities, particularly those on women's rights, is included in studies conducted in this regard.

In addition to all these, Emine Semiye draws the interest of the literary world and the press as she is the author of articles published in various newspapers and journals and literary works.

The letters written by Emine Semiye, who lived and had to live in different cities and even in different countries, have been a significant source to shed light on her biography and ideas.

As a communication tool, expression style, and literary genre, letters have had a significant place in nations' cultural lives in almost all periods. In academic studies, letters, especially those of individuals who are historically important, are documents that should not be ignored but should be approached with caution.

In general, accessing letters kept in private archives is sometimes difficult and sometimes coincidental. Some

letters were published in periodicals for various reasons. Such letters come to daylight only as a result of studies conducted on periodicals. This shows how important studies on periodicals are for studies to be conducted in social fields, especially in literature.

“Letters to Ms. Guzin”, which is also the subject of this article, was published in *Yarin* (Tomorrow) journal. It is understood that these letters were not seen in independent works written on Emine Semiye. Her “Letters to Ms. Guzin” was published between October-December 1921, and her article in which she wrote about a day she spent with Claude Farrare was published in June 1922. The period between October 1921 and June 1922 witnessed the turning points of the National Struggle. The impact of these events in the life of the author who stood out with her intellectual identity is clearly seen in these letters.

These letters are also important in that they were sent from Istanbul, which was occupied then, to Anatolia, where there was a national struggle for independence. As the replies to these letters were not published, it is not known whether Ms. Guzin provided information about Anatolia and what was experienced there, and if she gave information, what the information was about is not known either. In Emine Semiye’s letters, it is of course not possible to observe the whole life in Istanbul, but there is some information which was clearly mentioned and there is some interesting information which could be read between the lines.

In this paper, Emine Semiye’s Letters have been examined under 7 headings, in addition to “Introduction” and “Conclusion”.

The Journal Where the Letters Were Published, *Yarin*:

It is a weekly journal with 43 issues published between 13 October 1921-15 September 1922. The responsible manager Suphi Nuri turned over this position to Tahsin Fazil as of the 34th issue of the journal. Its publication policy was mostly determined by Celal and Suphi Nuri Ileri. In the columns of *Yarin*, articles were published in a wide range such as women, literature, science, history, social life, fashion, and sports.

Emine Semiye’s Letters and Articles Published in *Yarin*: In *Yarin*, the five letters of Emine Semiye written to Ms. Guzin (no 1, 2, 3, 5, 11), an “Apostille” following the 4th letter (no 5) and her article titled “Meseretli Bir Günün Tes’idi” (Celebration of a Joyful Day) (no 35) were published.

Ms. Guzin, the Addressee of the Letters: Information about the addressee of the letters, Ms. Guzin, is limited to what Emine Semiye wrote about her. The clearest picture of Ms. Guzin that can be drawn based on the existing information is that she was a young woman who was Emine Semiye’s neighbor for some time, went to Anatolia upon marriage, had a daughter named Bihin, voluntarily worked for Hilal-i Ahmer (The Red Crescent), and was interested in the events of social life.

The Contribution of the Letters to the Biography of Emine Semiye: From the letters, it is understood that Emine Semiye was about to leave for Anatolia those days, and her narrative gives the impression that Emine Semiye felt lonely in the crowd and was engaged in all kinds of work.

Istanbul Depicted in the Letters: Emine Semiye’s letters depict the presence of two different worlds. On one side, there were young girls clad in fashion clothes and gentlemen imitating the West. This segment of the society lived a life ignoring the rules of the society. On the other side, there were children who are deprived of education but longing for it, and had to work to the detriment of their health. From the letters, it can also be inferred that there were many “retired” officers living in Istanbul.

Letters to Ms. Guzin in Terms of Reflecting Emine Semiye’s Intellectual World: This heading has been detailed with the subheadings of “Woman-Manners-Education, School”, “Nationalism / Turkish Nation / Islam”, and “Socialism”.

In the letters published in *Yarin*, it is seen that the author could not get away from the matters with which she dealt all her life, but that she integrated those with the events she witnessed or heard about in the marketplace, on the boat, on the streetcar and put them in writing with a sincere style.

Apostille: The “Apostille” following the fourth letter is about an article of Neriman Nuzhet published in *Yeni Sark* journal. Emine Semiye says that people in her vicinity told her to respond to the article, but that she did not see it necessary. She thinks of the name Neriman Nuzhet as pen name.

In this study, Emine Semiye’s biography and intellectual world have not been rewritten. Rather, attention was drawn to the articles published in *Yarin* and a contribution was made to previous studies in this regard.

Kaynaklar

- Ayata, Y. (2021, Yaz). Ömer Seyfettin Öldü (Mü?): İkinci Ölüm Yıldönümü Münasebetiyle Ömer Seyfettin Hakkında Yarın Dergisinde Çıkan Yazılar. *Kare*, 11, 25-46.
- Baykal, B. S. (1984). Millî Mücadele’de Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 1,108-126.
- Coşar, Ö. S. (1974). Türk Kadınının Hak ve Hürriyetleri Konusunda Tartışmalar/Emine Semiye Hanım’ın Mücadelesi. İçinde *Atatürk Ansiklopedisi 1908-1909* 2. İstanbul: Reklam Yayınları. (59-60).
- Çelik, İ. (2011). *Türk Eğitim Düşüncesinde Elit Eğitimi Akımı*, [Basılmamış Doktora Tezi]. Atatürk Üniversitesi.
- Gemici, F. (2007). *Millî Mücadele’de Bir Vali: Sivas Valisi Mehmet Reşit Paşa (1868-1924)*. [Basılmamış Yüksek Lisans Tezi]. Sakarya Üniversitesi.
- Gövsö, İ. A. (1933). Emine Semiye Hanım. *Meşhur Adamlar Hayatları-Eserleri* 2. İstanbul: Sedat Simavi. (403-404.)

- Gurbetoğlu, A. ve Atlı, S. (2014 Nisan). Kazım Nami Duru'nun Okul Öncesi Eğitime Katkıları ve "Çocuk Bahçesi Rehberi" Adlı Eserinin İncelenmesi, *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)* 15 (1), 225-243.
- Katharina von Bora
[.https://tr.wikipedia.org/wiki/Katharina_von_Bora](https://tr.wikipedia.org/wiki/Katharina_von_Bora)
adresinden erişildi.
- Marie de' Medici.
https://tr.wikipedia.org/wiki/Marie_de%27_Medici
adresinden erişildi.
- Neyyal, Naciye (2004). *Ressam Naciye Neyyal'in Mutlakiyet, Meşrutiyet ve Cumhuriyet Hatıraları*. F. R. Hürmen (Haz.). İstanbul: Pınar Yayınları.
- Kaymaz, K. (2009). *Gölgedeki Kalem Emine Semiye Bir Osmanlı Kadın Yazarının Düşünce Dünyası*. İstanbul: Küre Yayınları.
- Karaca, Ş. (2010). *Emine Semiye, Hayatı-Fikir Dünyası-Sanatı-Eserleri*. [Basılmamış Doktora Tezi]. Erciyes Üniversitesi.
- Kurnaz, Ş. (2008). *Osmanlı Kadın Hareketinde Bir Öncü Emine Semiye Hayatı, Eserleri, Fikirleri* İstanbul: Timaş Yayınları.
- Şapolyo, E. B. (1971). *Türk Gazetecilik Tarihi ve Her Yönüyle Basın*. Ankara: Güven Matbaası.
- Temizyürek, F ve Dinçer, F. (ty). Kazım Nami Duru. www.ataturkansiklopedisi.gov.tr. adresinden erişildi.
- Toros, Taha (1998). *Mazi Cenneti*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Türker, Ö. (2011). *Türkler ve Moğollarda Tarih Yazıcılığı (VII-XIII yy)*. [Basılmamış Yüksek Lisans Tezi]. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi.

The Search For An Identity in Consecutive Verses in Jamaica Kincaid's *At The Bottom Of The River*

Mevlûde Zengin^{1,a,*}

¹ Department of English Language and Literature, Faculty of Letters, Sivas Cumhuriyet University, Sivas, Türkiye

*Corresponding author

Research Article

History

Received: 03/02/2023

Accepted: 05/06/2023

ABSTRACT

Jamaica Kincaid's first book and first short story collection *At the Bottom of the River* (1983) is a work which offers the reader a pithy and lyrical style by which the author reflects the merging of the real and imaginary world of a young Antiguan girl growing into adulthood. The curt stories in the collection are inter-related since they relate to some slices of the life of an unnamed female narrator who is the main character in all the stories. The aim of this article is to depict the most significant features which are believed to prove that the work can bear the epithet 'prose poem'. During the study on this research paper, it has been observed that the work can also be considered to be a type of 'poetic prose'. Yet, considering that both 'prose poem' and 'poetic prose' are close to each other in the sense that both of them are the genres "jumping the fence" — a phrase used, here, metaphorically and in the context of genres free from the restraints of poetry and prose—; in other words, both genres exceed the boundaries of both poetry and prose, they are hybrid genres and therefore, it has been seen no drawbacks of analyzing Kincaid's collection in the perspective of 'prose poem'. Briefly, the aim of this study is to reveal the poetic features in the work written in prose, through which one would be able to define it as a 'prose poem'. When the images, metaphors, similes and symbols are explored in the stories in the collection, it has been observed that although these figures of speech have different functions, they mainly serve to illustrate the main character's quest for identity and her depiction of her self which she gains at the end. For this reason, the study concurrently highlights the theme of search for an identity which is revealed in Kincaid's book by means of the use of the figures of speech such as images and symbols.

Keywords: *Prose Poetry, At the Bottom of the River, Jamaica Kincaid, The Search For An Identity*

Jamaica Kincaid'in *At The Bottom Of The River* Adlı Eserinde Ardışık Dizelerde Kimlik Arayışı

Süreç

Geliş: 03/02/2023

Kabul: 05/06/2023

Copyright

This work is licensed under
Creative Commons Attribution 4.0
International License

Öz

Jamaica Kincaid'in ilk kitabı ve ilk kısa öykü koleksiyonu *At the Bottom of the River* (1983), okuyucuya, çocukluktan yetişkinliğe doğru yol alan genç bir Antiguan kızın gerçek ve hayali dünyasının birleşimini yansıtan özlü ve lirik tarzda bir eserdir. Derlemedeki kısa öyküler, aynı zamanda tüm öykülerin ana karakteri olan isimsiz bir kadın anlatıcının hayatından bazı kesitler sunduğu için birbiriyle ilişkilidir. Bu makalenin amacı, eserin 'nesir şiir' sıfatını taşıyabileceğini kanıtladığına inanılan önemli özelliklerini ortaya koymaktır. Bu araştırma makalesi üzerinde yapılan çalışma sırasında, eserin bir tür 'şiiresel nesir' olarak değerlendirilebileceği görülmüştür. Ancak hem 'nesir şiir' hem de 'şiiresel nesir'in her ikisinin de "çitten atlayan" türler olması — ki bu tabir burada metaforik olarak kullanılmış olup, her iki türün de şiir ve nesrin kısıtlamalarından arınmış olduklarını ifade etmek için kullanılmıştır — bakımından birbirine yakın olduğu; başka bir deyişle, her iki türün de hem şiirin hem de nesrin sınırlarını aştığı ve dolayısıyla melez türler oldukları göz önüne alındığından, Kincaid'in kısa öykü derlemesinin 'nesir şiir' perspektifinde incelenmesinde bir sakınca görülmemiştir. Kısaca bu çalışmanın amacı düzyazı olarak kaleme alınan eserdeki manzum özellikleri ortaya çıkararak onu 'nesir şiir' türünde yazılmış bir eser olarak tanımlamaktır. Koleksiyondaki öykülerde yer alan imgeler, eğretilmeler, teşbihler ve semboller incelendiğinde, bu söz sanatlarının değişik fonksiyonları olduğu gözlenmekle birlikte daha çok ana karakterin kimlik arayışını ve sonunda kazandığı benlik tasvirini resmetmeye hizmet ettiği gözlemlenmiştir. Bu nedenle çalışma aynı zamanda Kincaid'in kitabında imge ve sembol gibi söz sanatlarının kullanımıyla ortaya koyduğu kimlik arayışı temasını da vurgulamaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Nesir Şiiri, At the Bottom of the River, Jamaica Kincaid, Kimlik Arayışı*

*What is poetry and if you know
what poetry is what is prose.*
Gertrude Stein, "Poetry and Grammar"

Prose Poetry: The Definition and History of the Genre

It is generally known that it is difficult to define poetry because it is a very comprehensive term, the definition of which changes within various periods of literary history, and therefore, should be considered in the light of particular examples in different literary eras. Thus there are many definitions of poetry, none of which denotes completely what poetry is and almost all of which are vague and fall short of being all-inclusive and the final one. Having an oxymoronic title, prose poetry is equally hard to define since it has borrowed from different genres — mainly from prose and poetry — in different literary periods. Besides, many critics and writers have differing insights about this genre, which makes it difficult to have an objective and all-inclusive definition. It can nevertheless be attempted to define. In its simplest form, prose poetry may be defined as a type making use of poetic devices such as alliteration, repetition, rhyme and other figures of speech but written without the line breaks associated with poetry. In this respect, prose poetry may be considered to be a combination of both prose and poetry. It is written in the form of prose, that is, on the surface there are sentences coming after another and constituting paragraphs or sections in the text but no lines and no breaks between the sentences; however, it has many aspects attributed to poetry and through which poets compose their poems. At this point it may be useful to remark that in English the term 'prose' means the ordinary form of spoken or written language and is used as a noun to denote the language that is used in such works as novels, short stories, dramatic works and all the genres included in non-imaginative literature (i.e. every piece of writing that is not written in verse). 'Prose' is also used as an adjective to denote those types written in prose. In the area of poetry, the case is different. That is, there are two different words, 'poem' and 'verse', denoting the type of the literary work and the type of the language that is used in poetry, respectively. So, when defining prose poetry, it should not be forgotten that the term 'poem' actually implies the name of the genre. 'Prose' is used as an adjective defining the word 'poem' in this two-word noun. So, 'prose poem' is a kind of poem that is not written in verse, rather in prose. The definitions of prose poem appear in different ways in the works of critics and scholars. Referring to the generic qualities of the genre, Peter Johnson, in the "Introduction" to *The Prose Poem: An International Journal*, defines prose poetry. He draws the boundaries of prose poem by referring to its differentiating qualities:

PROSE POEM (poem in prose). A composition able to have any or all features of the lyric, except that it is put on the page — though not conceived of — as prose. It differs from poetic prose in that it is short and compact,

from free verse in that it has no line breaks, from a short prose passage in that it has, usually, more pronounced rhythm, sonorous effects, imagery, and density of expression. It may contain even inner rhyme and metrical runs. Its length, generally, is from half a page (one or two paragraphs) to three or four pages, i.e., of the average lyrical poem (1992: ii).

The poetry critic for the *Sunday Times* Jeremy Noel-Tod defines prose poem focusing on its expansiveness:

"Without line breaks, the prose poem is free [...] to extend across and down the page as far as the printer's margins will allow. And it is in this freedom that we can locate the distinctive feeling to which the prose poem gives form: expansiveness. Unchecked by metre or rhyme, prose poetry flows by soft return from margin to margin, filling the empty field of the page" (2017: 17)

In *The New Princeton Encyclopedia of Poetry and Poetics*, it is characterized by its formal qualities: "Its principal characteristics are those that would insure unity even in brevity and poetic quality even without the line breaks of free verse: high patterning, rhythmic and figural repetition, sustained intensity, and compactness" (1993: 977). M. H. Abrams's definition of prose poem is worth recalling: "Prose poems are densely compact, pronouncedly rhythmic, and highly sonorous compositions which are written as a continuous sequence of sentences without line breaks" (1999: 247). J. A. Cuddon differentiating between "poetic prose" and "prose poem" gives a definition of the latter in the following excerpt: "A composition printed as prose but distinguished by elements common in poetry such as elaborately contrived rhythms, figures of speech, rhyme, internal rhyme, assonance, consonance and startling images" (1984: 536).

Cuddon's description of poetic prose, which is actually close to the definition of prose poem and which, I think, does not need to be regarded as very much different from prose poem, may also be helpful to elucidate the genre, prose poetry. The author identifies poetic prose as a type of prose which "approximates to verse in the use of rhythm, perhaps even a kind of meter, in the elaborate and ornate use of language, and especially in the use of figurative devices like onomatopoeia, assonance and metaphor". (1984: 520).

Martin Gray's description of prose poem brings forward the lyrical aspects of the genre. From Gray's perspective, prose poem is a "short work of poetic prose, resembling a poem because of its ornate language and imagery, and because it stands on its own, and lacks narrative: like a lyric poem but not subjected to the

patterning of metre" (cited in Deville, 1998: 2). The hybridity of prose poem is given by the scholar Huda J. Fakhreddine in the following lines: "*the purpose of the prose poem is poetry, but not all its elements are necessarily those we have thus far associated with poetry. In writing the prose poem, prose moves away from itself toward the poem but does not arrive at it*" (2021: 14). Thus it can be observed that all these definitions privilege the combination of the qualities of both prose and poetry in prose poem. The other common denominator of these definitions is that prose poem does not look like a poem in its written form in the traditional sense; rather, it is close to prose in appearance. That is, it is put on the page as prose; it is written in sentences and paragraphs, rather than lines. It should also be noted that prose poem is lyrical, yet it can be narrative or dramatic. Consequently, prose poetry can be conceived of as a literary form having almost all the qualities that are attributed to prose and all the qualities that are attributed to poetry except for the line breaks. Yet it should be recalled that prose poem is a subversive genre in the sense that it distorts at least two qualities of prose and poetry — for instance; the features of prose being close to the spoken language and of poetry being composed of lines. Johnson can be quoted here to see the slippery ground of prose poetry and its distortion of the boundaries of both prose and poetry:

So what is prose poetry? To me, it has affinities with black humor. Just as black humor straddles the fine line between comedy and tragedy, so the prose poem plants one foot in prose, the other in poetry, both heels resting precariously on banana peels. Prose poets, no matter how different in sensibilities, wander on this uncertain terrain. It's a land of paradoxes and oxymorons, welcoming the sleight of word artist (1992: iii).

When the history of prose poem is investigated, one encounters the fact that Charles Baudelaire acknowledges that *Gaspard de la Nuit* (1842) written by Aloysius Bertrand inspired him to write his prose poems in *Le Spleen de Paris* (2000: 8). It should be pointed out that Edgar Allan Poe used the genre name in the title of his essay-like work *Eureka: A Prose Poem* (1848), in which he discusses man's relationship to God and the universe. Likewise, Baudelaire also used the term prose poem in the subtitle of his *Le Spleen de Paris: Petits poèmes en prose* (1862), which is accepted as a pioneering publication in the rise and development of prose poetry. Margueritte S. Murphy rightly classifies Baudelaire as the first "*exponent and practitioner of the prose poem*" and defines prose poetry as a hybrid and subversive genre because "*it arose as a poetic genre [...] to take poetry as far beyond its conventional boundaries as possible*" and it was "*formed in violation of genre, a seeming hybrid, in name a contradiction in terms*" (1992: 1). According to the author, prose poem subverts not only "*the conventions of verse but also of prose as a basic distinguishing feature of the genre [...] conventions of its own*" due to "*its marginality, its situation on the 'borderline of prose' [...], it must*

continually subvert prosaic conventions in order to establish itself as authentically 'other'" (Murphy, 1992: 3).

With the rise of the prose poem, the language of poetry, i.e. verse, has become a vehicle in the fictional works such as the novel and short story as it has been in the other two main genres in imaginative literature, drama (esp. the classical drama) and poetry. Though prose poem is considered to be a hybrid genre, one cannot deny the richness that it has brought to literature. When he was thinking about writing pieces looking like prose but sounding like a poem, Charles Baudelaire probably tried to transcend the orthodox distinctions between prose and verse by ensuing a sense of freedom in his art. He enthusiastically explains the facilities of the combination of poetry and prose in a letter addressed to the editor Arsene Houssaye, which also seems to constitute the Introduction to his book *Le Spleen de Paris*. The beginning of the letter reads:

"Dear friend, I send you a work no one can claim not to make head or tail of, since, on the contrary, there is at once both tail and head, alternating and reciprocal. Consider, I beg you, how admirably convenient this combination makes it for each and all – you, me, the reader. We may stop whenever we like, I my daydream, you the manuscript, the reader his reading – whose stubborn will I would not hold to the unbroken thread of some superfluous plot [...] Which of us has not, in his ambitious days, dreamt the miracle of a poetic prose, musical without rhythm or rhyme, supple enough and striking enough to suit lyrical movements of the soul, undulations of reverie, the flip-flops of consciousness" (editor's emphasis) (Baudelaire, 2009: 9).

It seems that the idea of prose poetry attracted Baudelaire's interest because he would feel free in writing, not strained by the boundaries of neither verse nor prose. This leads us to Jacques Derrida's idea that the sharp lines between genres are not actually so sharp as they are supposed to be. In "The Law of Genre" Derrida deconstructs the meaning of "genre" stating that genres violate each other's boundaries because there is actually a mutual permeability between genres and thus "the law of genre" is a phenomenon whose meaning is slippery. In addition, it subverts the ideas that genres have their own peculiar and distinguishing characteristics and that any genre is limited and determined by certain rules (Derrida, 1980). Prose poetry may be regarded as an example to Derrida's deconstruction of a pure genre which is not violated or distorted by another genre. In other words, his theory can be applied to prose and poetry and thus it can be claimed that prose poetry violates the boundaries and distorts the qualities of both prose and poetry and yet somehow, the outcome of the mutual violation and distortion between prose and poetry is the rise of another genre: prose poetry.

Jamaica Kincaid and the Genre of Prose Poetry

Extending the boundaries of both prose and poetry, prose poetry seems to be a convenient and feasible genre for the authors who are in search of freedom in writing

and of the combination of prose and poetry as is the case in Jamaica Kincaid. It should also be noted that authors write prose poems in order to achieve an effective way of telling the things and thus to raise an emotional effect in the reader. It is likely that Kincaid, who has generally a pithy and lyrical style, produced her work *At the Bottom of the River* as a prose poem in order to create this special effect. Harold Bloom, censuring the critics' and academics' treatment of Kincaid's works, points out this and similar features of the author's writing and writes: "Most of the published criticism of Jamaica Kincaid has stressed her political and social concerns, somewhat at the expense of her literary qualities" (2008: 1). Likewise, Jana Evans Brazier referring to the stories in *At the Bottom of the River* notes that they "have not garnered the critical attention that their lyrical and poetic brilliance deserve" (2009: 23). The present study aims to fill this gap.

Caribbean novelist Jamaica Kincaid, who was born Elaine Cynthia Potter Richardson, is a significant prolific writer who contributed many novels, short stories and numerous non-fiction works to not only Caribbean literature but also the contemporary literature throughout the world. A native of Antigua and Barbuda, the twin-island nation, Kincaid moved to New York at a young age — when she was at the age of seventeen to live, in Kincaid's own words, her "prescribed life as a servant" ("Jamaica Kincaid on writing, her life and the New Yorker"). This was a move due to the poverty of the family; her mother, who removed Jamaica from school when she was sixteen, sent her to New York City to work as an au pair (Levintova, 2013: no pagination). It is also known that "[a]lthough much of her writing concerns itself with the West Indies, Kincaid did not return to the island where she was born until nineteen years after she left" and she "has received a good deal of attention and critical acclaim" (Andrews et.al., 2001: 245). After *At the Bottom of the River*, Kincaid wrote three novels, (*Annie John* (1985), *Lucy* (1990) and *The Autobiography of My Mother* (1996). After the publication of her second novel, *Annie John*, *A Small Place* (1988), which is a non-fiction work about her birthplace Antigua, was published. Along with her novels and non-fiction work, she wrote many short stories, short sketches and columns in *The New Yorker*. In *My Brother*, which is a memoir written in 1977, Kincaid reflects on the death of her brother who was diagnosed with AIDS, and their relationship.

A Brief Look at *At the Bottom of the River*

At the Bottom of the River occupies the first place in Kincaid's writing. The book containing ten pieces is a short story collection, seven stories of which were originally published in *The New Yorker* in 1983 (Andrews et. al., 2001: 245). Kincaid was awarded the Morton Dauwen Zabel Award of the American Academy and Institute of Arts and Letters for *At the Bottom of the River* in the following year. The stories in the collection seem to be individual stories, yet the connections between them are striking because in each story, some parts of the life of the

same main character are given, which interrelates the stories. The slices from her life are given starting from her young age by means of the subjective reflections of her particular experiences. The stories in *At the Bottom of the River* are narrated by the unnamed Antiguan young girl and touch on various themes ranging from mother-daughter relationship, the imposition of the gender roles, social and cultural boundaries and the search for identity to the feeling of suppression and the painful growth of a young girl and sexual fluidity.

Analysis of *At the Bottom of the River* as a Prose Poem

Our attempt, in the discussion which follows, will be to examine the features that make us regard *At the Bottom of the River* as a prose poem. The discussion will begin with the analysis of the first story in the collection, which has been most anthologized and commented on.

The first thing that attracts the reader's attention about the style of the story "Girl" is that although it is a short short story, it was written as a body of a long text constituted by a single sentence punctuated mostly with semicolons; that is, the only full stop used in the story is the one that ends the story. So the whole story seems to be one long sentence, which is not a common way of writing fiction. Kincaid corrupts standard punctuation rules in prose in order to expose the reader a long series of instructions and rules that the mother gives her daughter. In other words, Kincaid's creation of such a style may be related to the effect that she wanted to create in the reader. One of the main themes in "Girl" is the mother-daughter relationship, which is a complicated one, and in which the mother's dominance over the daughter is felt much, and under which the daughter feels pressurized. Throughout the story the reader hears the Caribbean mother's instructions and advice to her daughter. They are partly about how to perform household chores and partly about behaving like a lady and being a good woman. As an instance the opening part of the story can be referred to: "Wash the white clothes on Monday and put them on the stone heap; wash the color clothes on Tuesday and put them on the clothesline to dry; don't walk barehead in the hot sun; cook pumpkin fritters in very hot sweet oil; soak your little cloths right after you take them off" (Kincaid, 2002: 6; All future references will be to this edition and will appear within parentheses in the text) It is apparent that the mother tries to raise her daughter in the way that her daughter will meet the expectations of the society from a woman. She pressurizes on her daughter and forces the girl to be the woman that she does not want to be. In Denise de Caires Narain's words, Kincaid offers, in the story,

"A definition of what it means to be a girl which, in the staccato list of prohibitions and prescriptions issuing from the mother, suggests that becoming a "lady" — as opposed to becoming a "slut" — involves a precarious balancing act in which the child must constantly police her sexuality and learn to service the needs of men. This story is punctuated by variations on

the mother's warning against falling into "sluthood."
(2002: 337)

Throughout the story, it is observed that the mother exerts her power as a dominant figure over her daughter. The mother's directions and warnings actually define what a woman is and what the role of a woman is in the Caribbean society. The womanhood offered by the mother seems to have been adopted by the mother herself, who can be the representative of the womanhood offered also by the society. The mother's directions sound like an endless list of instructions. The girl is the interlocutor of the mother's speech. Twice in the story, the girl attempts to defend herself but it is likely that either she is not heard by her mother as the mother frets about her daughter or the mother is indifferent towards her daughter. As the girl's feigned attempt to object to her mother sounds like a trivial speech in the narrative in which the mother's voice is predominant, it is apparent that the girl's speech is not so powerful to interrupt a series of instructions given by the mother. It is not difficult to imagine the situation in which the girl is. She is overburdened and overwhelmed with her mother's directions and rules. Obviously, the girl is expected to conform to her mother's instructions, do the chores in the way that she is taught and be a good girl, and as such, she will meet her mother's expectations. It is likely that Kincaid wanted to create the feeling of being overwhelmed in the reader as well. While reading the whole story, in which a flow of instructions and counsel is heard, one understands the emotional distress of the girl facing her mother's endless directions. The putative influence pervading the story is exactly felt by the reader.

The poetic character of *At The Bottom of the River* may be studied through some of its stylistic features. The most striking stylistic features observed throughout the stories in the book are the use of short sentences and word repetitions. Almost the whole book is composed of short sentences that are made up of subject and verb; in some sentences the subject and verb combination is accompanied by either an object or an adverb or both of them. Kincaid also constructed one word sentences. For instance; *"A mountain. A valley. The shade. The sun"*, (13). These are the opening sentences of the story "The Yard", which describe the environment. The use of conjunctions (except for 'and') is rare. To put it differently, conjunctions, if not non-existent, are not very much. One can hardly encounter compound sentences, complex sentences and compound complex sentences in the book. It can be observed that Kincaid's use of short sentences highlights the poetic quality of the book. It also adds musicality and rhythm to the expressions. There are so many examples to short sentences and word repetitions throughout the book that we can be hesitant about which one to cite. Here it will be appropriate to give just an example to the use of short sentences. The following extract taken from the initial part of the single paragraph constituting the whole story in "The Letter From Home" is just one example to many parts and paragraphs

containing short sentences throughout the book. Although the sentences here are separated with commas rather than full stops, each of them can be considered to be statements:

"I milked the cows, I churned the butter, I stored the cheese, I baked the bread, I brewed the tea, I washed the clothes, I dressed the children; the cat meowed, the dog barked, the horse neighed, the mouse squeaked, the fly buzzed, the goldfish living in a bowl stretched its jaws; the door banged shut, the stairs creaked, the fridge hummed, the curtains billowed up, the pot boiled, the gas hissed through the stove, the tree branches heavy with snow crashed against the roof; my heart beat loudly thud! thud!, tiny beads of water gathered on my nose, my hair went limp, my waist grew folds, I shed my skin; lips have trembled, tears have flowed, cheeks have puffed, stomachs have twisted with pain;" (22)

In the section quoted above, the musical tone of the expression, which is provided by means of both the use of short sentences and rhythmical sounds of words, is also heard. This endless series of actions made up of short expressions implies the idea that all these actions are fulfilled by the mother and they take a great place in the girl's mind. It is also observed in the book that short sentences have sometimes been formed with different arrangements and word usages as is seen in the excerpt below:

"My skin is now coarse. What pity. What sorrow. I have made a list. I have measured everything. I have not lied. But the light. What of the light? Splintered. Died" (13-14)

Word repetition "*serves a variety of purposes*" and it "*functions as a form of emphasis*" (Quinn, 2006: 359). Word repetition, which can also be used to create and accelerate the rhythm in the expression, may be examined in three ways qua simple repetition, repetition with variation and repetition with incrementation. Considering the poetic quality of Kincaid's book, it can be claimed that repetition functions as rhythmical as well as emphatic quality. Below are excerpts from different stories in Kincaid's book; the first two exemplify simple repetition, the second two, repetition with variation and the last three, incremental repetition:

Simple repetition: The first example: *"I have frightened you? Again, you are frightened of me?" "You have frightened me. I am very frightened of you"* (16).

Simple repetition: The second example:

"wild and sour berries; wild and sweet berries; pink and blue-black berries; fields with purple flowers, blue flowers, yellow flowers; a long road; a long and curved road; a car with a collapsible top; big laughs; big laughing in the bushes; no, not the bushes – the barn; no, not the barn – the house; no, not the house – the trees; no, not the trees, no;" (20-21).

It can also be observed that Kincaid repeats a whole sentence on the same page in order to emphasize the feeling of recession: The sentence *"I sit on the porch facing*

the mountains" is used twice (18). The author creates similar sentences containing the same verb in different tenses for three times on the same page: "*I will sit on the porch facing the mountains*", "*I am the only person sitting on the porch*" and "*I am not sitting on the porch facing the mountains*" (18).

Repetition with variation: The first example:

"There is the sound of a cricket, there is the sound of a church bell, there is the sound of this house creaking, that house creaking, and the other house creaking as they settle into the ground. There is the sound of a radio in the distance— a fisherman listening to merengue music. There is the sound of a man groaning in his sleep; there is the sound of a woman disgusted at the man groaning. There is the sound of the man stabbing the woman, the sound of her blood as it hits the floor, the sound of Mr. Straffee, the undertaker, taking her body away. There is the sound of her spirit back from the dead, looking at the man who used to groan; he is running a fever forever. There is the sound of a woman writing a letter; there is the sound of her pen nib on the white writing paper; there is the sound of the kerosene lamp dimming; there is the sound of her head aching" (emphasis is mine) (8).

In this part, we can regard the '-ing' at the end of the verbs as a repetition that contributes to the musical tone of the expression.

Repetition with variation: The second example:

*"I have the most sensible small suitcase in New York.
"I have the most sensible small car in New York.
"I will put my sensible small suitcase in my sensible small car and drive on a sensible and scenic road to the country.
"In the country, I live in a sensible house.
"I am a sensible man"* (19).

Repetition with incrementation: The first example: "*Yes, that too. We prayed. But what did we pray for? We prayed to be saved. We prayed to be blessed. We prayed for long and happy lives for our children. And always we prayed to see the morning light*" (12). Repetition with incrementation: The second example: "*Perhaps I will take a nap. Perhaps I will take a long nap. Perhaps I will take a nice long nap. Perhaps, while taking my nap, I will have a dream, a dream in which I am not sitting on the porch facing the mountains*" (19). Repetition with incrementation: The third example: "*a long road; a long and curved road; a car with a collapsible top; big laughs; big laughing in the bushes; no, not the bushes*" (21). Consequently, it may be argued that looking for a profoundly effective tool and a subtle way to incorporate rhythm and musicality into her book, Kincaid employed repetitions of all kinds.

As the girl's story progresses, the reader sees that the girl is growing up. As the girl gets older, the poetic quality in her narrative provided by short sentences and repetitions is observed to fade a little and the expression moves away from verse and comes close to prose. Along with short and rhythmic sentences, we see longer

sentences, and the repetitions of words and phrases are reduced. For this reason, in the stories titled "Blackness", "My Mother" and "At the Bottom of the River", short sentences and repetitive expressions that bulk large in the previous sections are not used much. However, they are not non-existent.

Now it would be appropriate to look at some uses of the figures of speech throughout the stories, which add poetic nature to Kincaid's expressions. However, it should not be forgotten that Kincaid's stories in the collection do not contain all the figures of speech. Due to the length of the study, a few examples to each figure of speech (that is employed) would suffice.

Alliteration, which means the occurrence of the same letter or sound, usually a consonant, at the beginning of adjacent or closely connected words, can be found in Kincaid's expressions in the book. Alliterations of "*broken bottles at the bottom*" (19), "*a big blue-breasted bird*" (21) and "*The stark, stony mountainous surface*" (25) are just three examples from the book. In the first phrase "b" and "t" are the alliterative sounds, in the second "b" is alliterative and in the third, the sound "s" is alliterative. It is obvious that the purpose of alliterations here is to provide an audible pulse that gives the expressions a lyrical effect and to establish the rhythm in the phrases. With its repetitive mode, alliteration is playful and musical, and it has a mnemonic quality. The alliterations taken from Kincaid's book might be thought to have been used to evoke a sense of rhythm and make the expressions memorable. Nevertheless, considering the fact that alliterations are not employed in literary works just for its aural qualities, the function of each alliteration should be explored in its own context. For example, the function of alliteration in "*a big blue-breasted bird*" (21) seems to be an emotive one as well as a lyrical one creating sounds pleasing. The narrator recalls, fondly, the place where she was born and the family house she was grown up. Kincaid creates an emotive effect and makes the reader feel some of the feelings that the girl feels. To examine all the functions of alliterations in the book would take a great place in this study; therefore, the example given above has been deemed sufficient.

Assonance, which can be defined as the repetition of the sound of a vowel or diphthong in nonrhyming stressed syllables near enough to each other for the echo to be discernible, can be found in the following expressions in the book; in the first and the second ones, the vowel "i" is repeated and in the third one, the vowel "o" is used repetitively: "*The two boys are fishing in Michigan, catching fish with live frogs*" (20), "*the twitter of a twittering bird is natural to a twittering bird. I can see with my own eyes the tree; it stands with limbs spread wide and laden with ripe fruit, its roots planted firmly in the rich soil,*" (35-36) and "*there comes a boy on horseback,*" (36). It is clear that the use of assonance in the segments above has given musicality and rhythm to the lines, which makes Kincaid's language in the book close to that of a poem. It should also be noted that assonance functions as the

agent to set the mood in the part it appears and to stimulate the reader's sensation. By means of assonances, Kincaid wants to evoke in the reader the feelings of the main character, who feels alienated in America when she works as an au-pair girl.

Cacophony or 'dissonance' is *"the opposite of euphony"* and it means the use of sounds that are unpleasant or harsh to the ear. Cuddon describes the term as in the following: *"harsh sounds are sometimes used deliberately by writers, especially poets, to achieve a particular effect"* (1984: 95). Cacophony is usually achieved by means of repeating such sounds as "s", "c" and "k". An example occurs in Kincaid's narrative: *"I scratch my scalp, I scratch my thighs"* (18). The cacophonous sounds in these sentences were created by the combination of two letters in each: "-sc" and "-ch". It is apparent that Kincaid created harsh-sounding sentences separated by a comma for musicality in her writing. It may also be argued that cacophony is used here to reflect the main character's boredom and frustration due to her departure from her hometown and the family.

Consonance is another figure of speech in which *"the close repetition of identical consonant sounds before and after different vowels"* (Cuddon, 1984: 153) occurs. In the following instance from Kincaid's book *"The green of the grass was green"* (37), consonance falls on the words 'green' and 'grass'. As a popular literary device, consonance is used to create a singsong quality in the language used. In the above expression, consonance seems to have a similar function.

Euphony meaning *"sweetness of sound"* in Greek is another figure of speech that is used in poetry. The term *"denotes pleasing, mellifluous sounds, usually produced by long vowels rather than consonants"* (Cuddon, 1984: 249). The following examples from the book are euphonic: *"I feel—oh, how I feel. I feel, I feel, I feel. I have no words right now for how I feel"* (18). *"Eventually, I wore myself out and sank into a deep, deep sleep, the only dreamless sleep I have ever had"* (30). Sometimes liquid consonants are considered to be euphonic because these sounds are pleasant to the ear as can be heard in the following part:

*"But things are so funny here."
[...] "Aren't things funny here?"
"Yes, things are funny here." (20)*

With the use of euphony, authors aim to create a part in their works that is pleasing to the ear, especially in the works that are written intended to be read aloud. Kincaid is likely to have wished to create such a part in her collection of stories in order to please her readers' ears.

Onomatopoeia is the use of words that imitate the sounds associated with the objects or actions to which they refer. The term is also known as "echoism" and it *"designates a word or a combination of words, whose sound seems to resemble closely the sound it denotes"*

(Abrams, 1999: 199). In the following part that constitutes a part of a sentence, the formation and use of a word (in this case a verb) to imitate the sounds of waves is found: *"As the waves plop, plop against each other"* (31). Here onomatopoeic property of the language is observed to produce a particular sensory effect. It should be recalled that onomatopoeia also functions as an assistance for the author in his creation images without verbosity. Kincaid seems to have created an auditory image of the waves creating soft sounds in the example above.

In Kincaid's short story collection there appears another kind of figure of speech in which two apparently contradictory terms appear next to each other. As is known oxymoron *"combines incongruous and apparently contradictory words and meanings for a special effect"* (Cuddon, 1994: 471) or a dramatic effect. It is used especially in poetry like the other figures of speech that have been already mentioned and exemplified in the above part. Kincaid produced in her book such oxymora as *"silent voice"* (27), which has been used for eleven times in an eighteen sentenced paragraph, *"dying and living in perpetuity"* (13), which contains two contrasting verbs in the same context, *"the damp dust"* (23) and *"a cruel smile"* (26). In another oxymoron, we are told that *"blackness [...] falls in silence and yet it is deafening"* (25). In *"The blackness is visible yet it is invisible"* (25), *"blackness"* is described by two contradictory phenomena. The employment of these oxymora may be thought to function as the description of life's inherent conflicts, paradoxes and incongruities.

Though allusions are not specifically used in poetry, i.e. they appear in any literary work in general, we may refer to the two allusions in Kincaid's book that are so apparent and they are themselves verses taken from a hymn and a libretto respectively. In the first example, Kincaid alluded the first stanza of a well-known hymn:

*"Now the day is over,
Night is drawing nigh;
Shadows of the evening
Steal across the sky." (emphasis is original) (33)*

The second allusion is from Henry Purcell's libretto called *"Dido and Aeneas"*. The whole piece constitutes ACT 2, Scene 1: The Cave: In our deep vaulted cell. It is a part that was written for the chorus.

*"In our deep vaulted cell
The charm we'll prepare
Too dreadful a practice
For this open air." (emphasis is original) (37)*

Allusion is an implicit reference to *"a literary or historical person, place, or event, or to another literary work or passage"* (Abrams, 1999: 9), or another work of art. Cuddon states the functions of allusion: *"It is often a kind of appeal to a reader to share some experience with the writer. An allusion may enrich the work by association and give it depth"* (1994: 31). These two allusions are also observed to have contributed to the poetic quality of Kincaid's short story collection. It is a common notion that

authors use allusions in their works in a number of ways and for various reasons. Writers make intertextual relationships between their works and other works from not only the field of literature but a variety of fields. Their aim is to make the reader associate the work in question with the work(s) that are alluded to and thus to give ideas, emotions or insights they want to give through their works in a better and effective way by means of the referenced work. Kincaid seems to have alluded the hymn and Purcell's libretto probably because she thought that either these parts taken from the works would communicate what she wanted to say better than she herself could have said or she aimed to make her readers see the connection between these pieces and her story, and thus to transmit the emotion revealed in the pieces to her readers.

In the figurative language of *At the Bottom of the River*, there are some other figures of speech that contribute to the literary and poetic aestheticism of the work. For instance, the employments of hyperboles, similes, metaphors, personifications as well as of images and symbols are observed in it. Although these figures of speech are not specific just to poetry, we may refer to them as they are relevant with the use of the language in the work.

Hyperbole is "*bold overstatement, or the extravagant exaggeration of fact or of possibility*" (Abrams, 1999: 120). It is "*an exaggerated or extravagant expression not meant to be taken literally*" (Quinn, 2006: 203). Kincaid made use of this trope in several scenes in her book. As an instance, we can give the following expression of the female protagonist when she tells us the extent of her sadness and repentance after she told, when she was a child, her mother that she had wished her to die. "*I was sorry and cried so many tears that all the earth around me was drenched. until finally I suffocated. I lay on her bosom, breathless, for a time uncountable, until one day, for a reason she has kept to herself, she shook me out and stood me under a tree and I started to breathe again*" (28). In another instance, the reader is given the description of the mother from the little girl's perspective: "*My mother has grown to an enormous height. I have grown to an enormous height also, but my mother's height is three times mine. Sometimes I cannot see from her breasts on up, so lost is she in the atmosphere*" (30).

The expression by which the central character expresses her feelings of loneliness and alienation is a unique simile. She says: "*I fell and I fell, over and over, as if I were an old suitcase*" (23).

There are many metaphors in the book. A few and the most interesting of them would be given here. In the first quote, the main character compares herself to a lamb in the sense that both the lamb and she herself have to live in an unusual climate:

"The lamb is cross and miserable. So would I be, too, if I had to live in a climate not suited to my nature. My mother and I now entered the cave. It was the dark and cold cave. I felt something growing under my feet and

I bent down to eat it. I stayed that way for years, bent over eating whatever I found growing under my feet. Eventually, I grew a special lens that would allow me to see in the darkest of darkness; eventually, I grew a special coat that kept me warm in the coldest of coldness. One day I saw my mother sitting on a rock. She said, "What a strange expression you have on your face. So cross, so miserable, as if you were living in a climate not suited to your nature" (29).

The character's identification herself with the lamb may be an autobiographical element. It is likely that Kincaid herself felt like this when she had to live in a climate in New York, which she was not accustomed to living as someone born in Antigua. The author herself says, in an interview, that in the Caribbean they "*don't have winter*", they "*have perpetual paradise of sunshine*" (Jamaica Kincaid on writing, her life and the New Yorker,)

In another metaphor, she sees the ship she is on as if the ship were put in a bottle and imprisoned: "*I saw that the boat was encased in a large green bottle, as if it were about to decorate a mantelpiece,*" (30). This metaphor stands for the central character's feeling of imprisonment. It may be thought to serve the identification of the character with the ship in regard with they are both imprisoned.

The following scene in which the reader is given the emotions and ideas of the unnamed central character and narrator about her own identity includes perhaps the most beautiful metaphor in Kincaid's lyrical short stories. The girl's identity crisis is reflected by means of a unique metaphor giving the image of her self merging and becoming one with the blackness:

"The blackness enters my many-tiered spaces and soon the significant word and event recede and eventually vanish: in this way I am annihilated and my form becomes formless and I am absorbed into a vastness of free-flowing matter. In the blackness, then, I have been erased. I can no longer say my own name. I can no longer point to myself and say "I." In the blackness my voice is silent. First, then, I have been my individual self, carefully banishing randomness from my existence, then I am swallowed up in the blackness so that I am one with it ..." (25)

Throughout Kincaid's book there may be found several personifications, too. One of them is the one that includes the personification of an abstract idea. "*My disappointments*" says the girl, "*stand up and grow ever taller*" (15). In a personification, we see "*the attribution of human qualities to inanimate objects*" (Cuddon, 1984: 501) or abstractions. This is a figurative expression of her increasing disappointments.

Kincaid has also created original images in her book. Though images may be of various types such as visual images, olfactory images, tactile images, auditory images, gustatory images, abstract images and kinaesthetic images (Cuddon, 1984: 323), they may be defined simply as the mental pictures created in the mind of the reader.

Many images are conveyed in *At the Bottom of the River*. To give a few examples: *"The children's voices: pinks, blues, yellows, violets, all suspended"* (15). It is a visual image that stands for various voices of children; the voices of children are reflected as something colorful. In the collection, in the story called "In the Night", which is populated by ghosts and other extraordinary creatures, the reader encounters many images. They are the evocations of the mysterious and the uncanny in the mind of the adolescent girl that are created by the stories that her mother told her. The girl transmits a part of these stories to the reader: *"The night-soil men can see a bird walking in trees. It isn't a bird. It is a woman who has removed her skin and is on her way to drink the blood of her secret enemies"* (8). Likewise, the image of jablesse is incarnated in the memory of the girl: *"It's a person who can turn into anything. But you can tell they aren't real because of their eyes. Their eyes shine like lamps, so bright that you can't look. That's how you can tell it's a jablesse. They like to go up in the mountains and gallivant"* (9).

The image of the man (the girl's father), *"who sits on nothing"* is a powerful image challenging the reader's mind: *"He sits in nothing, this man: not in a full space, not in emptiness, not in darkness, not in light or glimmer of. He sits in nothing, in nothing, in nothing"* (33). Auditory images can be found in the following part which is actually the girl's reminiscence:

"There is the sound of a cricket, there is the sound of a church bell, there is the sound of this house creaking, that house creaking, and the other house creaking as they settle into the ground. There is the sound of a radio in the distance—a fisherman listening to merengue music. There is the sound of a man groaning in his sleep" (8).

In the following part, one may find an abstract image that appeals to one's sense of touching; so, it is a tactile image: *"The night is wet in some places, warm in some places"* (8). Another image appears on page 12. It is a visual image. It is the image of the light that is refracted and then disappeared. The author says: *"But the light. What of the light? Splintered. Died"* (12).

Kincaid also depicts the natural elements by means of new and original images. To give an instance, the warmth of the sea is resembled to *"freshly spilled blood"* (39) in the last story that has given its name to the book.

At the end of the analyses of all these figures of speech in *At the Bottom of the River*, it is observed that they serve both to create a musicality and rhythm in the language of the work and to create a sensual effect on the reader. They are used to create mood in the work and to transmit the mood to the reader. Besides, they function as an element to illustrate the main character's quest for identity and her depiction of her own self, which she eventually gains at the end. Therefore, it is essential to study the function of the figures of speech in the context of the nameless female main character's search for an identity. To this end, the study will highlight, in what

follows, the theme of search for an identity, which is revealed in Kincaid's book by means of the use of images and symbols.

The Theme of the Search for an Identity in *At the Bottom of the River*

One of the great themes of *At the Bottom of the River* is the search for an identity. Throughout the stories the central character is observed to be in a struggle to constitute her identity not only as a child and a teenager but also as a female and a Caribbean-born woman struggling against alienation and marginalization. It is seen that the key images and symbols in the book are related to the character's search for an identity and her struggle to constitute herself. The fourth story of the collection called "Wingless" follows the girl's search to define her identity. She is observed not to be dependent on her mother as she was in her early childhood and to be more self-conscious. There is a wide range of images, metaphors and similes throughout the story; an example may be given here. The girl says: *"Let me cherish my disappointments, fold them up, tuck them away, close to my breast, because they are so important to me"* (15). With the images used in the above expression one can understand that the girl will make use of her experiences for her formation. The story also foreshadows that the girl at last will have an identity of her own.

The girl expresses her wish of growing up in the following part which has a symbolic value. She aspires to be a young beautiful woman in order to control the others as her mother does as the girl grows up. She says: *"I shall grow up to be a tall, graceful, and altogether beautiful woman, and I shall impose on large numbers of people my will and also, for my own amusement, great pain"* (14). In her eyes, her mother is a dominant figure controlling everything and everyone and imposing her own thoughts on others. Despite her mother's dominance over the girl and the girl's desire to emancipate from her dominance, her wish of being like her mother can be considered to mirror her struggle to find herself as a teenager.

She expresses that she got rid of the hatred and hopelessness within her as follows: *"I shrug of my mantle of hatred [...] I shrug of my mantle of despair"* (27). The narrator's hatred may be thought to have stemmed from unresolved and repressed anger against her mother; the girl's despair may be thought to have stemmed from the powers colonizing and repressing her country. These expressions containing the images of the *"mantle of hatred"* and *"mantle of despair"* are the evocations of love within her despite the lack of the things she misses and all desperate and painful situations in her life.

Throughout the stories in the book in which the reader sees a reflection of the main character's episodic memory, her reminiscences are given in an elusive way because the character seems to have given her childhood memories from the perspective of a little girl. This is also related to the elusive, ambiguous and fragmented nature of the

narrative. In one of these scenes we see that the girl remembers both her mother and herself as images of shadows: *"The shadow of my mother danced around the room to a tune that my own shadow sang, and then they stopped. All along, our shadows had grown thick and thin, long and short, had fallen at every angle"* (28). The image of shadows creates in the reader the ideas that either the girl vaguely remembers the things or her visual intelligence is a developed one.

In the story "My mother", the girl describes the physical change she undergoes due to her adolescence:

"I was no longer a child but I was not yet a woman. My skin had just blackened and cracked and fallen away and my new impregnable carapace had taken full hold. My nose had flattened; my hair curled in and stood out straight from my head simultaneously; my many rows of teeth in their retractable trays were in place" (29).

The girl's depiction of her adolescence also includes images such as *"blackened and cracked skin"*, *"impregnable carapace"*, *"a flattened nose"* and *"curly hair"* (29). She describes her physical appearance when she reaches her puberty, by means of the images that evoke the girl's blackness. Among these images *"impregnable carapace"* is worth mentioning in the sense that it suggests a racial quality which the girl would never escape from throughout her life. "Blackness" is an important motif in the story "Blackness". In Brazil's view, "blackness" has an existentialist, philosophical, political and even racial meaning in the short story "Blackness" (2009: 34); (Brazil presents in her work a very detailed textual analyses of the concept of "blackness" in "Blackness" through the perspective of Frantz Fanon in the chapter called "Alterraains of "Blackness" in *At the Bottom of the River. Caribbean Genesis: Jamaica Kincaid and the Writing of New World*. (USA: State University of New York, 2009). pp. 21-22). "Blackness" is a desperate and despondent story in which the girl feels deeply isolated. In a previously quoted part taken from the first page of the story, we see that the girl imagines herself as being swallowed up in the soft blackness. She describes herself as absorbed in *"blackness"*, as if she were not in the real world. She feels *"annihilated"* and *"erased"*; furthermore, she is unable to point herself and say *"I"* (25), which reveals that the girl cannot find an identity of her own. All these images are related to the girl's struggle in her quest for an identity.

In *At the Bottom of the River*, Kincaid produces scenes in which reality and surreality coincide with each other. "Holidays" is a short story in which the young girl has an identification with her welcoming aunt when she arrives in New York to take on a job as an au pair girl for an American couple. In this sense, the story mirrors Kincaid's own personal experience of leaving home to work in America. The following extract mirrors the narrator's self-image — an image of identity that merged with that of her aunt: *"as we walked along, our steps became one, and as we talked, our voices became one voice, and we were in complete union in every other way. What peace came over*

me then, for I could not see where she left off and I began, or where I left off and she began" (31). What should be considered here is that through the steps of two persons walking side by side, the author has created an image of one person; their steps complete each other and then become just one person's steps. Likewise, both their voices turn out to be one voice. In this scene it is observed that the young girl, who is in a quest of identity, identifies herself with her aunt. The images created here serve to illustrate the young girl's identifying herself.

The narrator, when she becomes a young woman, seems to have a reconciliation with her identity and an acceptance of herself. In the following extract taken from the last story in the book, the author has employed such images as *"flesh"*, *"blood"*, *"muscles"*, *"tissue"*, *"cells"* and *"vital organs"* (38-39) to suggest the physical being of the young woman, and *"will"* (39) to suggest her spiritual existence. Additionally, her standing *"above the land and sea"* (38) may be thought to suggest her overcoming life or furthermore, her realizing herself:

"I saw myself clearly, as if I were looking through a pane of glass. I stood above the land and the sea, and I felt that I was not myself as I had once known myself to be: I was not made up of flesh and blood and muscles and bones and tissue and cells and vital organs but was made up of my will, and over my will I had complete dominion" (38-39).

Obviously, the main character in the fictional world of the book finds her own self by means of writing as Kincaid herself found her own self in her real life. Kincaid wrote in *My Brother* that writing "saved" her life. She sees the act of writing as an act saving her life. She writes:

"I became a writer out of desperation, so when I first heard my brother was dying I was familiar with the act of saving myself: I would write about him. I would his dying. When I was young, younger than I am now I started to write about my own life and I came to see that this act saved my life. When I heard about my brother's illness and his dying, I knew, instinctively, that to understand it, or to make an attempt at understanding his dying, and not to die with him, I would write about it" (196).

As Kezia Page states *"Kincaid locates her writing as a kind of emotional response or working through of difficult situations, or a means of escape in desperate situations"* (2011: 87). However, it is the act of writing by which she has constructed her identity as an author. This autobiographical quality of *At The Bottom of the River* leads us to the idea that like Kincaid, the character identifies herself as a writer, which means that she eventually finds her own identity.

However, the narrator is lonely in the path of authorship. The part in which she resembles herself a *"prism"* gives one the idea that she finds her own self as an author; for this reason, she describes herself like a beautiful prism that is *"many-sided and transparent, refracting and reflecting light [...] that never could be destroyed"* (40). Yet, her identity as an author is the one

that is not presumed by her mother and her Caribbean society. For this reason, she is like “an apple just picked standing alone on a gleaming white plate” (40). The following excerpt includes this and other images:

“I stood as if I were a prism, many-sided and transparent, refracting and reflecting light as it reached me, light that never could be destroyed. And how beautiful I became. Yet this beauty was not in the way of an ancient city seen after many centuries in ruins, or a woman who has just brushed her hair, or a man who searches for a treasure, or a child who cries immediately on being born, or an apple just picked standing alone on a gleaming white plate, or tiny beads of water left over from a sudden downpour of rain, perhaps—hanging delicately from the bare limbs of trees—or the sound the hummingbird makes with its wings as it propels itself through the earthly air” (40).

The authorship, which is foreshadowed in the above extract, and by which the narrator forms her identity, is confirmed in the last paragraph of the story in which the reader is provided with novel images and symbols. The authorship is associated with “a room”, “the lamp”, “books”, “a chair”, “a table” and “a pen” (40). The narrator’s act of likening her previous life — the life before she becomes a writer, to being in a pit and her becoming a writer to emerging from her pit is a sophisticated likeness:

“And so, emerging from my pit, the one I sealed up securely, the one to which I have consigned all my deeds that I care not to reveal – emerging from this pit, I step into a room and I see that the lamp is lit. In the light of the lamp, I see some books, I see a chair, I see a table, I see a pen; I see a bowl of ripe fruit, a bottle of milk, a flute made of wood, the clothes that I will wear. And as I see these things in the light of the lamp, all perishable and transient, how bound up I know I am to all that is human endeavor, to all that is past and to all that shall be, to all that shall be lost and leave no trace. I claim these things then – mine – and now feel myself grow solid and complete, my name filling up my mouth” (40).

It is this identity which makes the young female character and narrator of the stories strong. It is this identity by which she finds herself. And finally, it is this identity she is happy to have and which is a promising one.

Conclusion

At the Bottom of the River is a rich and dense agglomeration of prose poems through which the reader sees how beautiful to keep the poetic aspects in a piece of prose is. As a prose poem, *At the Bottom of the River* is also a work which makes the reader see literature as created artifacts of language, and as such make them more sensitive towards good writing. As readers, while one is reading Kincaid’s stories, one gets a sense of the importance of the individual words, word combinations and moreover, the sounds of the words. One also gets a strong sense of the originality of the author’s choice of words, their being used together by the author and the meanings of the words given to them by the author.

Briefly, Kincaid’s unique use of language in her work is observed by the reader. The poetic quality of short stories in *At the Bottom of the River*, in other words, their being prose poems, lies in their rejection of the basic assumptions about both prose and poetry. In this sense, the stories subvert specifically formal qualities attributed to both prose and verse. In order to stress the poetic nature of Kincaid’s book, a variety of figures of speech employed in it are explored in the study. As a result of the analyses of the figures of speech in *At the Bottom of the River*, it is observed that these literary devices serve both to create a musicality and rhythm in the language of the work and to create a sensual effect on the reader. It is also inferred that Kincaid used them to create mood in the work and to transmit the mood to the reader. This study aiming to reveal the poetic language in *At the Bottom of the River* in order to argue that the stories in it are prose poems also reveals that there is a thematic unity and progression within the collection. Therefore, the study is also an exploration of images, symbols and motifs in the book that serve to depict the narrator’s struggle to find her own self and identity as a child, a teenager and a young woman. At the end of the study, it is highlighted that the young woman’s quest for self and identity is illustrated by means of the original images in the book. Likewise, it is pinpointed in the study that the woman’s self which is independent yet alienated is depicted by means of sophisticated unique images and symbols in the stories.

References

- Abrams, M. H. (1999). *A Glossary of Literary Terms*. USA: Heinle and Heinle.
- Andrews, W. L., Foster, F. S. and Harris, T. (eds.). (2001). *The Concise Oxford Companion to African American Literature*. UK: Oxford University Press.
- Baudelaire, C. (2009). *Paris Spleen: Little Poems in Prose*. Keith Waldrop (trans.), Middletown, Connecticut: Wesleyan University Press.
- _____ (2000). *Le Spleen de Paris: Petits poèmes en prose*. Numilog. Accessed on <http://www.numilog.com/> on 01.01.2021
- Bloom, H. (ed. and intr.). (2008). *Bloom’s Modern Critical Views: Jamaica Kincaid*. New York: Infobase Publishing.
- Braziel, J. E. (2009). *Caribbean Genesis: Jamaica Kincaid and the Writing of New Worlds*. USA: State University of New York.
- Caws, M. A. (1993). *Prose Poem*. Alex Preminger and T.V.F. Brogan (Eds.) in *The New Princeton Encyclopedia of Poetry and Poetics*. Princeton and New Jersey: Princeton University Press. 977-979.
- Cuddon, J. A. (1984). *A Dictionary of Literary Terms*. Great Britain: Hazel Watson & Viney Ltd.
- De Caires Narain, D. (2002). “Standing in the Place of Love: Sex, Love and Loss in Jamaica Kincaid’s Writing”. Patricia Mohammed (ed.) in *Gendered Realities: Essays in Caribbean Feminist Thought*. (334-357) Barbados and Jamaica: The University of the West Indies Press.
- Derrida, J. (1980). “The Law of Genre”. (Trans. by Avital Ronell) *Critical Inquiry*, Autumn, 1980, Vol. 7, No. 1, On Narrative, 55-81. The University of Chicago Press. Accessed on <https://www.jstor.org/stable/1343176> on 12.12.2020

- Delville, M. (1998). *American Prose Poem: Poetic Form and the Boundaries of Genre*. USA: The University Press of Florida.
- Fakhreddine, H. J. (2021). *The Arabic Prose Poem: Poetic Theory and Practice*. UK: Edinburgh University Press Ltd.
- Kincaid, J. (1997). *My Brother*. New York: Farrar, Straus, and Giroux.
- _____ (2000). *At The Bottom of the River*. USA: Farrar, Straus and Giroux.
- "Jamaica Kincaid on writing, her life, and The New Yorker". Accessed on <https://www.youtube.com/watch?v=oPgjWlYKm5w&t=1768s> on 31.01.2021
- Johnson, P. (1992). "Introduction: One Big Prose Poem". Peter Johnson (ed.). *The Prose Poem: An International Journal*. 1992, Vol. 1, pp. i-iv. The Providence College: The Berkeley Electronic Press (bepress). Accessed on <https://digitalcommons.providence.edu/prosepoem/> on 15.12.2021
- Levintova, H. " "Our Sassy Black Friend" Jamaica Kincaid". *Mother Jones*. (January/February 2013). Accessed on <https://www.motherjones.com/media/2013/02/interview-jamaica-kincaid-see-now-then/> on 09.12.2021
- Murphy, M. S. (1992). "Introduction". *A Tradition of Subversion: The Prose Poem in English From Wilde to Ashbery*. (1-8). USA: University of Massachusetts Press.
- Noel-Tod, J. (2018), "Introduction: The Expansion of the Prose Poem". Jeremy Noel-Tod (ed. and intr.). *The Penguin Book of the Prose Poem: From Baudelaire to Anne Carson*. (13-23). London: Penguin Books Ltd.
- Page, K. (2011). *Transnational Negotiations in Caribbean Diasporic Literature: Remitting the Text*. New York and London: Routledge.
- Purcell, H. *Dido and Aeneas*. Accessed on <https://www.operarias.com/purcell/dido-and-aeneas/in-our-deep-vaulted-cell/> on 31.12.2021
- Quinn, E. (2006). *A Dictionary of Literary and Thematic Terms*, New York: Facts on File, Inc
- The lyrics of The Cave: In our deep vaulted cell. Accessed on <https://mojom.com/usy192663x2x5.htm> on 31.12.2021